POLITAR

ANDORRÁ

2

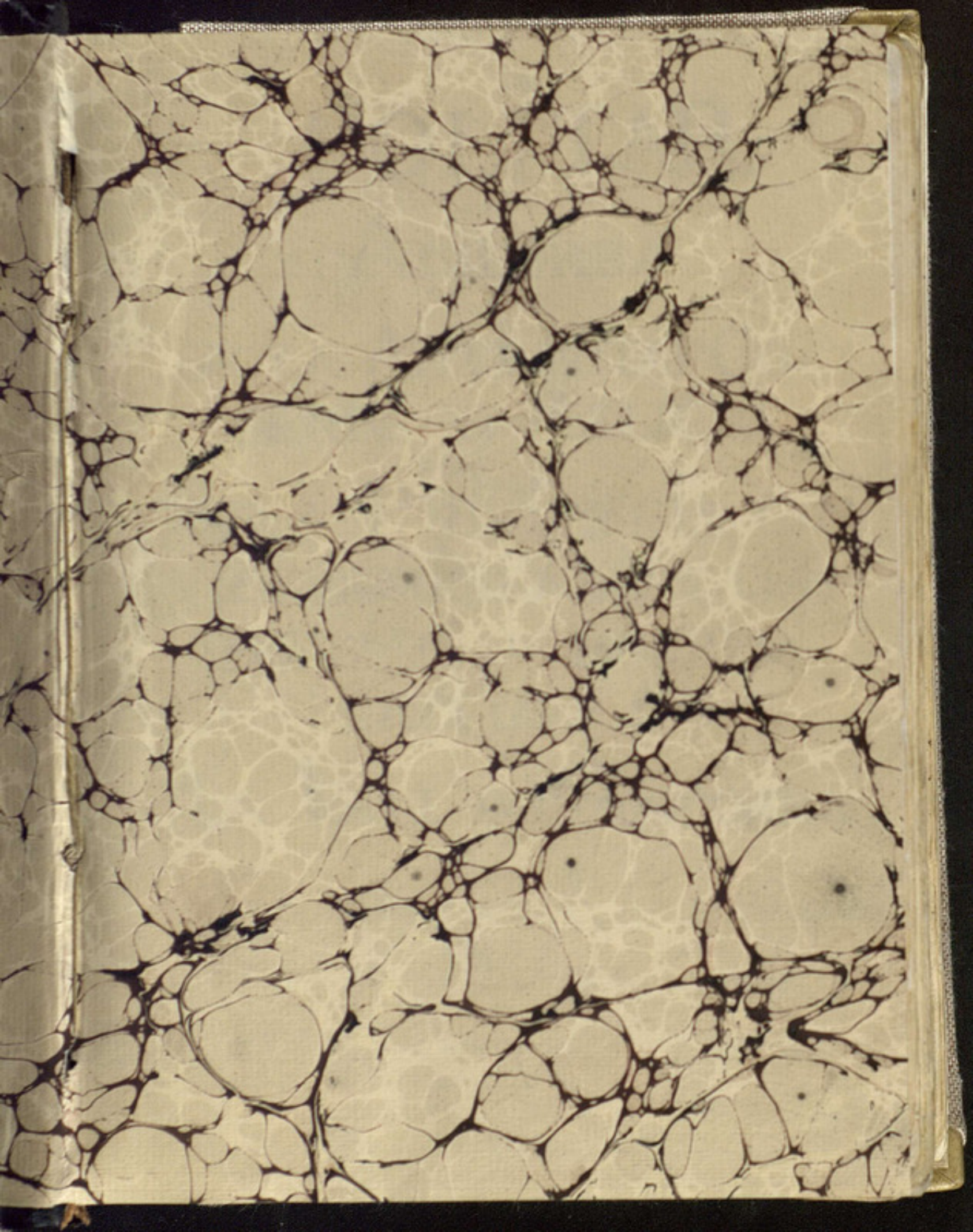

POLITÀR ANDORRÀ

DE LA ANTIQVITAT GOVÈRN, Y RELIGIÒ, DELS PRIVILEGIS, VSOS PREHEMINENCIAS, CONSVETVTS, Y PRERROGATIVAS DE LA VÀLL DE ANDÒRRA

Tret molta part de les sublimes obs. del mlt Illtre Dr Anton Fitèx, y Rossèll de Ordino, y part dels Arxius del Illtre Concell de la Vàll, est pnt Any 1763. per lo Rnt Anton Puitg.

37

PRELVDI, DESIGNE, ÿ Protesta del Authòr.

De tots los Regnes, Republicas, ÿ Ciutats Civils de Europa, ÿ demès parts del mon, hi ha agut en tots sigles celebres historiadors, que han escrit, ÿ donàt á llum sos mes illustres successos, las historias de sos Princeps, ó senyors, ÿ lo govern ÿ Regimen de sa Patria, Pais, ÿ Regne, ó republica; com es de veurer en les famoses llibreries; de manera, que á tots es facil de escriurer los Antichs successos de sos Regnes, Provincia, ÿ Patria per trobarlos ben clar, ÿ digerit en Authors diferents. (Lo q̃ no han tingut les valls de Andorra (cosa digna de lamentarse) en tans sigles que han merescut, per sos Princeps, ÿ senyors Monarcas, ÿ Nacions, ser mantingudas, ÿ concideradas en sas incomparables libertats, exempcions, preheminencias, ÿ prerrogativas; pues maÿ hi ha agut ningun estranger, ni patricio, que age volgut pendrer la pena de aplicarse en buscar, ÿ posar en limpio, lo Antich estat, govern, ÿ Origen de sas

preheminencias, exempcions, y prerrogativas; ó per millor dir, la Compaginació política, y Civil de aquesta petita republica de Andorra, ni que se agen empleat (á-lo-menos) en formár una nota, ó memoriál dels noms dels Princeps Antichs, Anys de son govern, y dels principals successos de ells, y de les Valls; y per lo tan penso judicarán los Prudents de temeraria, y molt penosa esta petita obra per veurerse destituida de totas historias.

Vehent pues la tenebrosa fosca en que estaven les Valls de Andorra en orde á la declaració de sa Antiquitát, serie de sos Princeps, supremes potestáts, y demes prerrogativas, que ere dificultosissim de posarles á llum als naturals de estas Valls, y casi impossible á vista de les poques noticies se ha tingut de ellas; lo que felismen ~~ha~~ lográt á copia de un grandissim trevall nostron Amát Patrici, utriusque juris Doctor, Anton Fitér, y Rossell de Ordino, Veguér actuál de estes Valls lo temps de trevallár esta sublime obra que fou los Anys de fins al de en que morí en Barcelona; y encara q dit Autor faci veurer las grandissimas dificultats tingué en la empresa de la pnt obra; peró á tot doná eyxida á copia de sa vivesa, erodició, doctrina, y expedició (que tan solamen la vivesa de un Rossell podie empendrer tan trevallosa obra, y eyxir be de ella) y admire molt als contemplatius, q ab tans sigles passáts, no hi age agut altre Rossell per comensár, y donár alguna petita llum per esta obra, ó historia? tenint com tenien los titols dels Privilegis, de las

jurisdiccions dels concells, y altres en lo Arxiu de Casa de la Vall, haon ha recorregut, y regirát moltissim nostre Amát Rossell per la p.nt empresa; recorregué tambe á molts Actes del Bisbat, maxime de la Iglesia de Urgell; recorregué tambe al Arxiu Real de la Ciutat de Barcelona, al de la Vila de Castellbó; y llegir un gran numero de Authors en las numerosas llibreries del Convent de S.ta Catharina del Orde de Predicadórs de Bar.na; del Collegi de Betlem dels P.P. Jesuites, y del Convent de S.nt Joseph de Carmelites descalsos, tots de dita Ciutat de Barcelona, y molts altres á fi de veurer dotacions de Iglesias, y altres noticies.

No obstan de ser privat nostre Rossell (com ho confesse) de noticias genuinas de cosas esdevingudas en Espanya, Cathalunya, y molt menos en nostres valls, antes de la vinguda dels Moros en Espanya; que encara que hi age molts Autors tan Catalans, com Estrangers, q.e tracten de Espanya antes de la entrada dels Moros, com son: Castillo, Zurita, Mariana &c, y dels Catalans, Bosch, Diago, Barellas, Corbera, lo Gerundense, Beuther, Carbonell, Feliu, Tarafa, Thomich, y altres; per ser tanta la varietat de ses opinions en esta materia, y portan les coses tan destituides de probabilitat, y llibremen ditas, y contextadas, q.e donen motiu de risa; per conseguent, no fa feu nostre Rossell en ditas noticias; de aqui es, que tan solamen forme esta obra, (peraque sie mes veridica, y solida,) sobre les noticies que pugué lograr, y memorias que li doná-

ren molts actes autentichs, y alguns autors los mes clasichs, y de major probabilitat que tracten de les coses de Espanya, desde la expulció dels Moros de esta Monarquia; havent estat impossible de trobar (com se ha dit) alguna cosa esdevinguda antes de la entrada de dita Canalla en estas Regions, per haver cremat, y arruinat tots los Arxius, y sos titols, segons comu opinió dels Autors.

Lo fi que ha tingut dit Rossell per formar esta lloable obra, es estat per donar noticia y clara Idea de Nostras Valls, y destruir las erroneas, que de ellas tenien formadas molts de nostres Patricis, peraque sapien ab claredat lo modo com, y quant vingueren aquellas al domini y senyorio dels Ill.mos S.rs Bisbes de Urgell, y dels serenissims Comptes de Foyx sos senyors naturals, y Princeps per Indivis; peraque sapien com, y quin any comensaren á ser governades per los serenissims senyors de la Casa de Beárn, y Real de Navarra; y en quin any tingueren la gloria de ser governades per lo Invictor Christianissim Rey de Fransa; com lograren esta ditxa, y quants Reys de Fransa han estat sos senyors per Indivis ab los S.rs Bisbes de Urgell; Quants Reis de Navarra Princeps de Beárn; y quants Comptes de Foyx, antes de unirse esta Casa ab les preditas Reals Coronas; y finalment quants Bisbes de Urgell han conegut per sos senyors y Princeps las Valls; y á quals dels Princeps de una y altra qualitat, eglesiastica, y secular estan mes obligades per los privilegis, exempcions, y prerrogativas se dignaren concedirlos, haon, y en quin any foren concedits, fent Index, ó recupilació de tots ells, tan dels de dins, com de fora

de les Valls, en les terres de una, y altra Corona, Espanya, y Fransa; perqe puguen trobár y llegir aquells ab mes facilitat, y servirsen; soltar les dificultats tenen los Estrangers sobre la Jurisdicció de ellas. Ayxi Mateyx, perque los habitans de les Valls sapien lo principi, y progres de son peculiar govern, y facultats; lo ceremonial, y rituals de ses funcions, á fi de que pugan millor proceguir, y lluirse en ellas, sens perturbació de Jurisdicions, y procehir quiscudins los limits de sa esfera, y facultats. Finalmen li servi tambe de fi, ~~pera de la obra~~ escrit de esta obra, per deyxár als Patricis de les Valls una serie de Maximas, y Reglas ideades per nostres Antecessors, y observades segons las Ocurrencias.

Escrigué esta Magnifica obra nostre Rossell ab un estil molt clár, fugint tota hiperbola, y figuras, prenent solamen lo pur grá, coadunantse al geni dels Patricis, fugint menudencias, y abrassant la veritat macissa, de modo, que se porie donár á la Imprempta, y als ulls de tot lo Mon; peró no es bó q sapien los Estrangers lo govern de estes Valls, politica, economia, y Regimen, fentse á ells comuna; Moltes vegades use, y es necessari usár de alguna expreció vulgár per explicár las Materias sens embrás, per lo bon fi preten. Suposantli eloquencia bastanta per fer campejár la pnt historia ab altre Rumbo, y exornació, que demane la curiositat de nostres temps.

Proteste lo sobredit Authór que no ha sabut altra veritat, q la exposada en lo discurs de la Obra; proprietat inseparable de la Macissa veritat es, escriurerlá sens ostentació,

com ho diu Quintiliano parlan de la Modestia: Hujus proprium est vera sine ostentatione scribere. Assegurant haver vist, y llegit tot lo tocan á historias, y govern en lo substancial que escriu, en titols publichs, y Autentichs, y en molts Authors de Major Nota, y Autoritat; y haver observat en molta part la practica de les coses, per les que done alguna direcsió, y de les poques, que no vegé, judiq seriemen en sa Conciencia, q tal deu ser la practica de ellas, com ho prescribeix, y aconcelle, atesa sa naturalesa, y Circunstancias; Judicant dit Author, que son treváll será ben rebút (com ho es) de sos Patricis; y si no logre lo fi expressát, demane lo perdonien; y si incorre la sensura de algun Envidiós, no te ni vol altra defensa, ni resposta, que la que expressa lo seguent distich, fassie lo que aquest diu, y lin donará les gracies: Invidus, aut taceat, nostri detractor honoris, Aut aliud melius, si sapit edat Opus. Y si logre lo fi doniense les gracies á Deu, al qual servesca á Major honrra, y Gloria; y de la purissima Concepció de Maria S.S. sa dolcissima Mare, Patrona nostra, y Advocada especiál, y q sie profit del proxim. Amen.

Omnia subgicio libenter censurę,
et Correctioni S. R. Ecclesię, cujus
est vera, á falcis discernere.

AVTÒRS, que se citen, ÿ han donat llùm per la p.nt òbra.

Tots los Autors seguents han donat grandissima llum per lo inten de esta obra, dels quals, tan solamen alguns aniran citats en ella, ÿ son com se segueÿxen.

Biblia Sacra.
Biblioteca S.S. P.P.
Noticia Conciliorum.
Acta S.S.m ab Antuerpiencibus Jesuitis transcripta, vulgo Papebrochios.
Lexicon Geograficum.
Varro de lingua latina.
Jubileum seculare in terris triumfantis, et militantis Eccle.
Uvolfangus Lacius de Migrationibus gentium.
Gerardus Mercator en son atlas menor, hispania Illustrata.
Lucius Marineus Siculus in Arbore, genealogica regum Aragonie.
Annonius Reginius Albas prumiensis.
Camillus Borellus, Regis Catholici prestancia.
Petrus Picteus in Annalibus.
Engirkardus, Cancellarius Caroli Magni.
Aymoinius, de vita et gestis Caroli Magni, et Ludovici Pii.
Hieronimus Paulus J.C. ad Paulum pompilium.
Tarafa Manuscriptus de civit. Villis, Opid. flumin. et montan. Cathaloniæ.
Marquilles in Opere Usaticorum.
Tarafa manuscrit. de origine et gestis Regum hispan.

Laurentius Valla.
Pedro Medina grandesas de Espanya.
Gaspar Escolano historia de Valencia.
Juan de Bris historia de Sn Joan de la penya.
Martin Carrilo anales de Aragon, y principios de los condes de Barna.
Zurita Anales de Aragon.
Petrus Marcá, Marca hispanica.
Beuteu Cronica general de Espanya.
Jaume Bleda, historia de los Moros, y restauracion de Espanya.
Mariana Annalia hispan.
Corbera Catalunya Illustrada, y vida de Dna Maria de Cervellon.
Tomich historia de Catalunya.
Icart en sa Catalunya.
Salvá, y Turell Manuscrits, Noticias de Catalunya.
Manescal sermó del Rey Dn Jaume.
Frai Estevan Barellas, centuria de Catalunya.
Histoyre de Bearn, Marcá.
La Peiriere Annals de Foyx.
Histoyre de Franse.
Cartas Geograficas de Mr. Molin, de Mr. de Fer, de Aparici, del Compte Darnius, y Molts altres.

Orde y Destribució de la present Obra.

1. En lo primer llibre está escrita la Geografia, y historia de les valls, ab lo tocant á Domins, Jurisdicsions eglesiasticas, y seculars, decimas, Inquisisció y Butlla de la Sta Crusada desdel fol. 25 al fol. 166.

2. En lo segon llibre tot lo concernent á Veguérs, Jutge, Batlles, Notari, Escrivania, Capitáns, y demes oficials de Justicia, y lo respectiu á la Administració de Justicia Civil, y criminál, del fol. 266 al fol. 239

3. En lo 3 llibre, tot lo concernent al Concell general, y Terra de Andorra; sos usos, Costums, llibertats, Privilegis, franquesas, exempcions, y prerrogativas tan en general, com en particulár des del fol 239 al fol. 313
Y se deixe fulls blanchs per continuar lo Index de nous Privilegis, y sas confirmacions que de nou adquiriran.

4 En lo 4 llibre se escriu un Ceremoniál de totes les funccions regulárs en que interve lo Comu de les valls, recepció de Princep, de Veguérs, Jutge, y Procuradors de la Mt Rda Camara Appsta y dels Srs Princeps. De la Obertura, procecussió, y Clausura de les Corts, y

lectura de sentencias, des del fol. 113 al fol. 350

6 En lo 6 llibre, un Catálogo dels Comptes de Foyx de tots temps, ab los progressos de quiscun des del fol. 399 al fol. 455

5. En lo 5 llibre se done un Catalogo, serie, ó llista genealogica dels Bisbes de Urgell; desde casi la erecsió de la Ciutat de Urgell en sede Episcopál fins al temps present. desdel fol. 359 al fol. 409

7. En lo 7 llibre se exposará lo nou estat compongué lo Illm Bisbe Catalán lo Anij 1762. de les Valls de Andorra; Establint la festa y patronát de St Ermengol al Concell de la Váll del fol. 455 al fol. 498 declarant certs dubtes li representa lo Illtre Concell gl.

8. En lo llibre 8 se pose una serie de Maximas, de la Christiana Politica, y solida Prudencia per la millor conservació de les Valls de Andorra. Pariatges, resumens de la prt Obra, y decrets per lo us de les Monedes desdel fol. 498 al fol. 531.

Instructa als Batlles, del fol. 531, al fol 542.

Destribuciò Dels Capitols de cada llibre, ÿ Paragráfs

Llibre 1.

de la Naturalesa, situació, domini, govern, ÿ Religió de les Valls de Andórra.

Cap. 1. Etimologia, ÿ significassió del nom Andórra derivada del lloch ó Vall de Endór de la terra Sta dita antes terra de Promissió, ó Palestina del fol. 26 al fol. 40

Capitol 2. Terme, destricte, ÿ limits de les Valls de Andorra son los Mateÿxos, que en lo temps de la antiquitat; com tambe sas Parroquias; se adverteÿx algunes Coses de ellas, ÿ sos Moradórs. des del fol 40 al fol. 50

Cap. 3. les Valls de Andórra son propria, ÿ Verdadéra Cathalunÿa, com á part de Aquest Principát; Andorrans son propriament Catalans en tot Rigór, ÿ gósan com á tals varias prerrogativas en ell. des del fol. 50 al fol. 67

Cap. 4. les Valls de Andórra no obstan de ser part de Cathalunÿa, maÿ han dependit (desde la expulció dels moros de ellas) del govern, de les lleÿs, tan Civils, com criminals, de la política, ÿ Economica, Usátges, ni altra disposisció

seculár de dit Principát; si de les Canoniques, Eglesiastiques, Provinciáls, y Diocesánas, respectivamen lleis, y costums de ell; des del fol. 67 al fol. 79

Cap. 5. Les Valls de Andórra foren ocupádes per los Moros en la generál devastació de Espanija; y conquistádas á estos per lo Emperadór Carlomágno, subgectas en tot á son supremo domini, de las quáls doná las décimas y altres drets als Srs Bisbes de Urgell, desdel fol. 79 al fol. 89

Cap. 6. Ludovico Pio, Fill de Carlomagno, Emperadór venint de la expedició de la baÿxa Catalunija arribá á les Valls de Andórra del tot destruidas per los Moros, y limitá aquéllas com á son Sr soberá, y legisladór supremo. desdel fol 89 al fol 92

Cap. 7. Deÿxá en les Valls de Andórra lo Emperadór Homens que les cultivássen, y poblássen, franchs de tots drets, y tributs, á la expecció de un, ó dos peÿxos; iguals en la condició sens distincció entre ells, atorgántlos varias facultáts, obligantlos á una sola cosa. desdel fol. 92 al fol. 98.

Cap. 8. Les Valls de Andorra ab tots sos Pobles, Homens, y tot lo demés de elles dependent. foren donádes perpetuament als Srs Bisbes de Urgell, per lo Compte de Urgell, de positiu Orde, y Mandáto del Emperadór, y Reÿ

de Fransa Ludovico Pio son Sr. Absolut, y soberà en lo Any del Sr. 819. desdel fol. 98 al fol. 105

Cap. 9. Confirmen la donació de les Valls de Andorra feta als Srs. Bisbes de Urgell los Emperadors, y Reis de Fransa, Ludovico Pio, y son fill Carlos Calvo; y ayxi Mateyx la confirman 4 Papes, desdel fol. 105 al fol. 109.

Cap. 10. Doná lo domini supremo de les Valls de Andorra lo Rey de Fransa Carlos Calvo al Compte de Urgell Sicfrido. del fol. 109 al fol. 117

Cap. 11. Los Comptes de Foyx son Srs. y Princeps per Indivis ab los Bisbes de Urgell de les Valls de Andorra; y de la Ocasió, y principi q̃ tingué esta senyoria. desdel fol. 117 al fol. 131 y se segueyx un Apendice. 131.

Cap. 12. Son les Valls de Andorra Neutres, principal prerrogativa de ellas, se exposan varies coses à cerca de sa Neutralitat, y Independencia. desdel fol. 134 al fol. 140

Cap. 13. Corona de les Valls de Andorra es la Religió Catolica Romana, que desde sa segona fundació en tota sa pureza han professat. Se tracta de les Decimes, Inquisició, Bulla de la Sta. Crusada, y altres concomitans de sa pura Religió. La inquisició com se entrodui en dites Valls, potestat de sos Ministres, en

ellas limitada. Decimas. Conclusió, y Apendice al present Capitol. desdel fol. 140. al fol. 166.

Llibre 2.

dels Ministres, y Oficials de Justicia, y demés á ella concernent en les Valls de Andorra.

Cap. 1. Los Veguèrs de Andorra son lloctinens, y Vicegerens dels Princeps, sa recepció, Juramènt, y Jurisdicsió, ó authoritat, desdel fol. 166. al fol. 176

Cap. 2. Obligacions dels Veguèrs de les Valls de Andorra, sas facultats en particular, y derogacions de las generals que tenien en son principi — Obligacions, — Autoritat, y facultats — Restricsions de las facultats dels Veguèrs, desdel fol. 176 al fol. 181.

Cap. 3. Del Jutge, sa nominació, juramènt, Jurisdicsió, salaris, y Obligacions. desdel fol. 181 al fol. 188. Avansel fol. 188. al fol. 192.

Cap. 4. De les Corts, sa obertura, progrès, y Clausura. desdel fol. 192 al fol. 206

Cap. 5. Dels Bátlles, Jurisdicsió, Obligació, y saláris, desdel fol. 206 al fol. 221, y al fol. 531.

Cap. 6. De la Escrivanía pública de les Valls de Andórra, Escrivá ó Notari, Obligacións, y saláris, desdel fol. 221 al fol. 231.

Cap. 7. Dels Capitáns, desenèds, y guárdas, sos Oficis, Obligacións, y gages, ó saláris. desdel fol. 231 al fol. 236.

Cap. 8 Dels portèds, Núncis, Cursórs, Bastonèds, sos Oficis, Obligacións, saláris, y altres drets. desdel fol. 236 al fol. 239.

Llibre 3.

Del Concèll generál de les Valls de Andòrra, sa introducsió, prerrogatívas, y facultáts, y Constitució.

Cap. 1. De la Introducsió, ó príncipi, y Constitució, ó Composició del Concell generál, ó de 24. desdel fol. 240 al fol. 245.

Cap. 2. De la Política, y providencia Economica del Concell generál. desdel fol. 245 al fol. 255.

Cap. 3. De las Quistias, y Tallas, desdel fol. 255. al fol. 265.

Cap. 4. Dels Camins Reals, sa política, y salvaguarda, desdel fol. 265 al fol. 269.

Cap. 5. Del Arxiu, son arreglamén, órde, y disposició; Arxivér, y sas obligacions. desdel fol 269 al fol. 274.

Apendice Miscelláneo de dubtes, y proposicions de cosas concernénts al Concell generál, de lo que pot, y no pot. desdel fol. 274 al fol. 286 — Dubtes, ó questions 283.

Cap. 6. De las Prerrogativas, privilegis especiáls, franquesas, y exempcions de les Valls de Andórra. fol. 286.

Paragraf 1. de las prerrogativas, privilegis, y exempcions gosen les Valls de Andórra á ellas atorgáts per Princeps eglesiastichs, tan respecte al espiritual, com al temporál. desdel fol. 287 al fol. 290.

Paragraf 2. y Index dels Privilegis temporáls se gosen dins les Mateyxes Valls, Atorgáts per sos Illmes Princeps, y Srs. Bisbes de Urgell; y Comptes de Foyx. desdel fol. 290 al fol. 295.

Paragraf 3. Index dels privilegis, franquesas, y exempcions que gosan los habitans de les Valls de Andorra en les terres, y dominis del Regne de Fransa. des del fol. 295 al fol. 310.

Paragraf 4. Index dels privilegis, franquesas, exempcions y prerrogativas que gosan los habitans de les Valls de Andorra, dins dels dominis de Espanya; sentencias, y declaracions á cerca de la Observancia de dits privilegis. desdel fol. 310 al fol. 323.

Llibre 4.

Ceremoniàl de les funcciòns regulars en que intervè lo Comù de les Valls.

Advertencia.

Cap. 1. Ceremoniàl respectiu als Srs. Princeps, y especialment al Sr. Bisbe desdel fol. 324 al fol. 326.

Paragraf 1. Ceremoniàl per la recepció de Princep en la Vila de Andorra, y en la Casa de la Vall. desdel fol. 326. al fol. 331. ó de son Procurador

Breve Profonema, sive Oratio aclamatoria ad Principis Vallium Andorræ receptionem, á fol. 324 ad fol. 331.

Paragraf 2 Ceremonial del Dinár, ó Banquet done lo Comu de les Valls al Sr. Bisbe, ÿ per quant sen torne desdel fol. 331 al fol. 333.

Paragraf 3. Ceremonial particulár per quant lo Sr. Bisbe ve á les Valls per fer sas Visitas Eglesiasticas, ó per celebrar Corts. desdel fol. 333 al fol. 335.

Cap. 2 Ceremonial en la Recepció, ÿ prestació de Jurament dels Veguers, ÿ Jutge, del Procurador del Sr. Bisbe, ÿ de la Molt Rda. Camara Apostolica. desdel fol. 335 al fol. 336.

Cap. 3. Ceremonial en Obertura, procecussió, lectura de Sentencias Capitals, ó de penas aflictivas de Cos, Clausura de Corts, ÿ execussió de Sentencias Criminals Majors. desdel fol. 336 al fol. 338.

Paragraf 1. Ceremonial del modo, ÿ forma de traurer los Reos á deposár, ÿ dels Actes de tortura practicát en les Valls. desdel fol. 338 al fol. 341.

Paragraf 2. Ceremonial en lectura de Sentencias Criminals Majors. desdel fol. 341 al fol. 345.

Paragraf 3. Ceremonial en execussió de Sentencias Criminals Majors. desdel fol. 345 al fol. 346.

Paragraf 4. Ceremonial en clausura de corts, y se noten varies coses. desdel folió 348. al fol. 350

Llibre 5

Serie, ó Catalogo dels Bisbes de Urgell.

Advertencia.

Serie dels Bisbes de Urgell fol. 351

Cap. Unich. Serie dels Bisbes de Urgell, grandesa de est Bisbat, y erecsió de esta Ciutat en Cede Episcopal, desdel fol. 359 al fol. 362

Paragraf 1 Serie dels Bisbes de Urgell desde Sn.t Just fins al temps en que dita Ciutat fou ocupada per los Moros. desdel fol. 362 al fol. 367

Paragraf 2. Continua Serie dels Bisbes de Urgell desde la expulció dels Moros de dita Ciutat, fins al temps en que les Valls de Andorra foren donades á la S.ta Sede Episcopal de Urgell. des del fol. 367 al fol. 370

Paragraf 3. Continua la serie dels Bisbes de Urgell desde que les Valls de Andorra

los foren donades, fins al temps en que foren cedides per Indivis als Comptes de Foÿx des del fol. 376 al fol. 384.

Paragraf 4. Continue la serie dels Bisbes de Urgell, des del temps en que les Valls de Andorra foren cedides als Comptes de Foÿx fins al present Anÿ 1764. des del fol. 384 al fol. 409

Llibre 6.

Serie, ò Catalogo dels Comptes de Foÿx.

Advertencia f. 409.

Capitol Unich Serie dels Comptes de Foÿx, ÿ execsió del País de Foÿx en Comptat fol. 410.

Serie dels Comptes de Foÿx segons lo orde del temps fol. 411.

Paragraf 1. Comense la serie dels Comptes de Foÿx desde la execsió de la terra, ó País de Foÿx en Comptat fins al temps en que les Valls de Andorra los foren cedides per Indivis, des del fol. 412 al fol. 422.

Paragraf 2. Continua la serie dels Comptes de Foÿx des del temps en que les Valls de Andorra los foren cedides per Indivis, quedants Srs de ellas sens alguna contradicsió, fins al temps

en que fou la Casa, y Comptat de Foix unida á la casa de Navarra, des del fol. 422 al fol. 433.

Paragraf 3. Continue la serie dels Comptes de Foix de Bearn &c. des del temps en que la Corona de Navarra fou unida á aquest Comptat, fins al temps en que se uni ab la Corona de Fransa des del fol. 433 al fol. 436.

Apendis. Noticia de alguns Insignes fills de (en armes, y lletres) de la casa de Foix, fol. 436.

Paragraf 4. Continue la serie dels Comptes de Foix des q fou unit, com tambe, les demes que portave ab la corona de Fransa fins al pnt anij 1764. des del fol. 440 al fol. 455.

Llibre 7.

De haon, y de qui han dimanat moltas gracias tenen les valls de Andorra compost per Nostre Illm Dn Franco Catalan lo anij 1762. y de la festa de St Ermengol celebre lo Concell genl. del fol. 455. ~~al fol.~~

Proposiscio de 5 dubtes feu lo Concell genl. de Andorra al dit Illm Catalan fol. 455. al fol. 464.

Resolució de aquells fol. 464.

Reflecsió, y Mandato fol. 492.

Exortació final fol. 495.

Llibre 8.

Capitol unich, Maximas Cristianas de Verdadera Politica, y sòlida prudència, las mes utils, per la Concervació del estàt de les Vàlls de Andòrra

des del fol. 499. al fol. 531.
Instrucsió als Srs Batlles per la admcio de Justicia, fol. 531.
Resumen de la pnt Obra. - fol. - - - 542
Pariatges - - - - - - - fol - - - - - - 551.

Al Ultim se porte una carta que escrigué la Dr Anton Titer, y Rossell al Concell de Estát, ab 24 horas, exposánt en breu tot lo que conté la Vall de Andórra. desdel fol. 566. al fol. 575.

Decrèts per lo us de les monedes.
Suplica al ~~del~~ Jutge Sereyal Sr Bisbe Desbách; y antes de esta, es la sublica

de la Vall al Jutge Vidal Serè.
Segonamèn lo Illm Bisbe Desbach
confirmá lo arrèst, sobre las ditas Monedes
feu lo Jutge Serè.
Tercerament lo Illm Bisbe Guinda
confirmá lo arrèst de Serè, y lo Decrèt
del Sr Bisbe Desbach. desdel fol. 575
al fol. 582.

Sie tot á major honrra y gloria de Deu
y de sa Purissima Mare.
Amen

LLIBRE I

De la naturalèsa, situaciò, Domini, Govèrn, ÿ Religiò de les Valls de Andòrra

No es mon animo tractár en lo pnt llibre de la primera antiquitát, ó fundació de les Valls de Andorra; pues de antes de la entrada dels Moros de Africa en Espanija (que segons alguns Autórs fou lo anÿ de Christo 711.) poca, ó ninguna cosa se trobe escrita que donie alguna probabilitát; es no obstan cert, que las ditas Valls se trovaban ja pobladas antes de la Vinguda dels Moros, pues que ocuparen aquéllas, destruintlas, ÿ arroinantlas, ÿ essent de ellas expellits, com veurem en lo Cap. 5. Es no menos verocimil, ÿ probable que les referides Valls se trovaban ja ben pobládas, com tot lo demes de la península de Espanija en temps dels Reis Godos; ÿ que estaban á estos subgectas, com tot lo demés de esta península; ÿ que los tocava la Mateÿxa sort de ser governadas per varias nacións que governáren á la Regió de Espanija antes dels Moros, ÿ Godos, ara uns, ara altres, com foren Cartaginesos, Románs, Vándalos, Suecvos, Aláns, ÿ Silingos. (com ho diu Paulus Orosius lib. 7. Cap. 40.) totas nacións bárbaras, las quals segons Opinió de tots los Autórs Espanÿols (P. Mariana

pag. 411. 186. 187. 188, et alii) y de alguns Estrangers, governáren successivament á tota la Espanya, y despues foren superades per los Godos. No es mon inten excogitár questions, ni dicedirles; me abstindré de ellas; y me senyré ab les mes ben contextuades relacions del que he llegit en varios Autors; y principalment en alguns titols, y instruments publichs, y Autentichs, custodits, y guardáts en los Arxius de les Valls, y en altres, tan Eglesiastichs, com seculars.

Cap. 1.

Etimologia, y Significassiò del nom Andórra dirivada del lloch, ó Váll de Ændór de la terra S.ta, dita Antes Terra de Promissió, ó Palestina.

Antes de entrár á investigació de la naturalesa, substancia, y entitat de una cosa, es molt conforme á tot orde, y doctrina, indagár, y saber de haon devalle son nom, ó denominació, y qual sie sa expressió y significassió. La propria etimologia, expressió, y significassió de aquesta dicsió, ó nom Andórra, confesso ingenuamen que no la he llegida, ni trobada, ni solamen insinuada en titol, nota, ni Autór algun; y per so es estat mes trevallós á buscár sa alusió, ó verocimil significassió á paritat de rahó congruent.

No fas peu, ni fondo en lo que diu

Várro en lo llibre 12 de lingua latina.
Anton Nebrissa in lexicon Andron sive Andronitis locus ubi versantur viri. Ni es de algun modo atendible pera probár mon inten, y es, que Andrón es un lloch estret, y llarch, habitació de molts homens: ibi, Andrón locus domicilii apellatur, in quo viri plurimi morabantur. Y mes avall diu, q̃ Andruare est locus durus; ni menos me serveyx lo que diu lo lexicon geograficum verbo Andórra: y lo Dr. Joan Moreri en son dicsionari historich verbo Andorre; pues un, ni altre no fan altra cosa que descrivir las Valls de Andórra, y sa situació, com veurem en lo Capitol. Ni aprofita que Andórra significa un lloch dur, aspre, y fragós, segons frasa Castellana y Catalana, pues aquells solen dir: Fui á essos Andurriales; y estos: Ani á aquells, ó vinch de aquells Andurriáls, y tots pera significár un lloch aspre y fragós. Passant per alt, y en cilenci totas aqueyxas cosas, per no servir á mon inten; per demostrár ma proposició, y lográr aquell, no haven trobat instrument algun, autentich, ni privát, nota, ni autór algun que me portie dita Etimologia, ó significassió: no obstán un gran numero de instruments que he llegit, varios, y diferents dicsionaris, y autors, que he fullegat, tan antichs, com modernes, recorrent per fi al gran erari de las sagradas escripturas, pareyx que se me aquieta mon animo, y ancietat; pues me donaren llum pera trobár lo que ab tanta solicitut buscaba, vehent que de ellas podia traurer un gran socorro, y fonament pera eyxir ab mon designe.

Pera procehir pues ab mes claredát, he de acertar y suposár alguns principis tots certs, y indubitats; uns per

ser de fe divina; y altres de fe humana. Suposo primerament que en la sagrada escriptura, en varios endrets de ella en que se llegeix, ó nom Endór, y Aquest nom Ændór ab A. diftongo, com en lo primer llibre dels Reis en lo psalm 82 Cap. 28. vers. 11. tan lo un, com lo altre nom escrit ab E. ó escrit ab Æ significan un Mateix lloch, vall, ó endret de la terra Sta. en la provincia de Judea, situát al peu de la montanija de Hermon, prop de la petita Montanija del Tabor (in Theatro terræ Stæ Apud Adricom. Delfo) pertanijent en la Repartició de las Regions de la terra de promissió, terra Sta, ó Palestina (que tot es una cosa) á la Tribu de Isacár; aixi ho aceveran molts Authórs, y S.S.P.P. de la Major Authoritat (Eusebius Cesarien. Stus Hieron. in locis Ebreorum. P.P. Bonafraire, et Lubin Jesuitæ relati á Duamel in indice geografico locorum incignium ocurrentium in sacra pagina) Vinga per tots Snt Hieroni: Est hodie grandis vicus Ændór juxta montem Tabór &c. procegueix dient: hujus (id est Ændor) mentio fit in psalmo 82: Disperierunt in Endor facti ut stercus terræ. 2º se deu suposár de opinió dels Mateixos S.S.P.P. y doctórs, que lo mencionát lloch, ó vall de Andór situada entre la Montanija de Hermon, y la del Tabór, es lo endret haon los fidels, y fills de Israel tenien part de sos exercits, y tropas, al temps que estavan preparant, y disposán la guerra contra dels Infidels que havian ocupát tota sa Patria; Aixi ho diu S. Hieroni: Andór locus juxta montem Tabór, ubi Filii Israel ad bellum preparantes castra posuerunt. Com tambe que lo predit lloch, ó vall de Andor es lo endret haon havent se retirát, com á ultima guarida, y refugi los infidels en lo discurs de la guerra, y en lo demes de la terra

de la provincia, los feyan los fidels, foren del tot destruits, y exterminats, entenentse aixi lo verset 11 del psalm. 82: Disperierunt in Endór, facti ut stercus terræ; quedant alli com á fems de la terra, pisats, y conculcats, segons la frase Ebrea: Conculcati fuerunt. Ex notis du Amel in psalm. 82. V. 11. Calmet diccionar. Bibl. v. Endór.

Suposats y acentats estos principis de las sagradas lletras de Autoritat dels S.S.P.P. y Drs sobrecitats; se deuhen aixi mateix suposár altres, resultans de les histories humanes, de autoritat, y opinió de varios y diferens autors tan Espanyols, com Estrangers, Estevan Barellas Cap. 7. Cen. 6 historia de los Condes de Barcelona. Diago Manescál sermó del Rey Dn Jaume. Corbera vida de Dna Maria de Cervellón, Cap. pag. 7. Idem in principio de la Catalunya illustrada. Thomich relatum á P. Mariana pag. 329. n. 40. Enginkardus, et Aimoinius de vita, et gestis Caroli Magni, et Ludovici Pii Imperatorum, et plures alii. Se deu suposár, y assentar pō: que venint lo Emperador Carlomagno á petició, y humils pregarias dels Catalans á socorrerlos, y acistirlos contra dels Moros, que havian ocupat tota la Catalunya, ab sos Illustres Capitans (cuyos noms se declaren en lo Capitol 7 del pnt llibre) acompanyát de un formidable exercit, comensá á marxar enves los Pirineus, per las riberas del Riu Garóna, arribá á Snt Beát, lloch de la frontera, Entrá en Espanya per la Vall de Aran, y de Aneu, passant per lo port de pedres blanques, guanyá als Moros los Castells de Valencia, y de Esterri; continuá en seguir los Pirineus, expellint de ells als Moros, y apoderantse Dapifer de Moncada un dels principals de Carlo Magno y sos Companys de totas las avinguda dels Pirineus, q

donan en la Serdanija, Pallás, y Urgell, y de totas las Valls, desde la Vall de Andorra fins á la Vall de Arán, naturalisantse en aquellas Valls com en terra propria adquirida ab sa sanch, no deixant son Ampáro, antes be fortificantse en sas malesas, fins á tenir mes aseguráts los Camins per haón havian de proseguir sa Jornáda, y la guerra. Son totes paraules de Corbera, Vida de Dna Maria de Cervellón Cap. 4.

Secundo se deu suposár, y assentár, que lo Mencionát Carlo Magno Emperadór, y sos Illustres Baróns, y Capitáns, al temps que estaven disposan, y preparant la guerra que se havia de fer contra dels Moros, ó Infidels, tenien entretan sas tropas fidels, armada, y tripulació de ella en los llochs, y Valls dels Pirineus. Aixi ho afirman Esteve Barellas, Diago Manescal, Engirkart, Aimoinio, Thomich, y Mariana; y es molt natural, y verocimil, que tinguessen Molta part, y porció de tropas en nostras Valls, com á paratge de las Majors Malesas, los mes fragosos, y enrriscáts dels Pirineus, y per conseguent los mes proporcionáts, y posáts en bella defensa de las envestidas, y Incidias dels Moros, q ocupavan tota la Catalunija, ó la Major part de dit Principát; Inferintse tambe esta verocimilitut, de que Molta porció de tropas de Almugavers, fieres, y Valeroses en totes les guerres; y q per moltes centuries foren lo terrór de las Companijas, (com veurém) que Arribáren ab son Capitá Dn March Almugaver als Camps de Cerdanija, ó llivia, concistint en 5000 homens, eran de nostres Valls, com ho Afirma Esteve Barellas centuria, ó historia de los Comptes de Barcelona, y venien preparadas de ellas pera la guerra, lo q pareixe insinua dit Autór.

Tercio. se deu suposár y acentar de opinió dels Citáts Autórs, y de molts altres Citáts, com Marquilles in opere vsatiquorum, vsatico super vsatico: Cum domino 3. not. 4. fol. 11. Thomich Cap. 11. Salvá; Hieron. Paulus in sua Barcinona ad paulum Pompilium. Tarafa de Origine, et rebus gestis regum hispan. tit. Pelagius. Fran.co Calsa en sa Catalunija lib. 1. Cap. 1. fol. 2. Cap. 7. 10. 11. 12. P. Mariana pag. 329 n. 40. Que lo referit Emperadór Carlomagno, y sos referits Cavallers, Barons, y Capitáns, tots, ó casi tots que eran versadissims en las sagradas lletras, y divinas scripturas, com ho afirman los mestres de dit Carlomagno, y de Ludovico Pio son Fill. Engirkart, y Almoinio á les terres que llevaven y conquistaven del poder, y tirania dels Moros los donaven nom de nou, segons la alusió, successos, y asanijas, que en ellas esdevenien; y Aijxi á Catalunija, la qual terra ó Principat solamen antes de la entrada dels Moros, y en temps dels reis godos era Coneguda baijx del nom de Marca de Espanija, ó confins, y limit de de la equitania; Marca hispanica, sive limes equitanicus (segons opinió de gravissims Authors) despues que fou restaurada del poder dels Moros la anomenáren Catalunija, devallan aquest nom, ó denominació de Dn. Otto Gotlantes Catalón, Capitá general incigne del Emperador Carlomagno, qui conquistá dit Principát. Lo celebre historiador P. Mariana Jesuita diu, de opinió de molts graves Autors, que lo Principat de Catalunija tingue lo principi de aquest nom de la vinguda de Carlomagno, y que se li doná en lo Any 801. de nostra salut: ibi: Catalonia habuit initium nominis ab Adventu Caroli Magni Anno 801.

Suposades estes Noticies, y assentáts estos princi-
pis que havem referit resultáns de las historias sagra-
das y profanas, no será impertinent, ni extrava-
gant lo dir; ni será cosa assentada sens fonamen,
sino bastantamen verocimil, y congruent, que á
les nostres Valls los donáren lo nom de Andor, ó
Endór, de Andorra, ó Endore, ó de Endórre,
anyadintli una sillaba mes, ó be lo Emperador Car-
lomagno, ó sos referits Capitáns, xefes de son exercit,
tots versadissims en les sagrades lletres, com havem dit,
moguts de tans semblans successos com esdevingueren
en ellas, als del citat lloch, ó Vall de Andór de la
Palestina, ó terra de promissió en temps dels Illres Ma-
cabeus, y principalmen en temps del Rey Josaphat; Con-
cideran: q̃ ayxi com lo Rey Josaphat, y sos Illres Ma-
cavezs despues de haver expellit als ~~Mac~~ Infidels del
lloch, ó Vall de Andór de la palestina, tingueren
alli sas tropas fidels, entretan, que estavan disposan, y
preparán la guerra que volian continuár en la
terra baixa de dita provincia contra dels Infi-
dels; Ayxi mateyx lo dit Emperadór, ó sos xefes, des-
pues de conquistada Nostra Vall del poder dels Moros,
ó Infidels, havian en ellas tingut sas tropas, ó part de
ellas entretan, que estavan disposan, y preparan la
guerra contra dels Infidels en la terra baixa de
Catalunya; podentse molt be aplicár, sens violen-
cia á nostra Vall: Andór locus, ubi fideles ad bellum
preparantes contra infideles castra posuerunt.

Deixo en Cilenci, es á dir, no fas peu en que
Andórra, ó nostra Vall la podian nomenár ayxi
los sobrecitáts, á mes de la Analogia, y semblansa de
successos en ella esdevinguts, y que havem referit, per

altra Circunstancia tal vegada ben semblan, y Analogica de ellas ab lo lloch, ó vall de Andór de palestina. En lo llibre 1 dels Reis Cap. 28. se llegeix, que estan lo Rey Saul espantadissim, y afligidissim per veurer la gran Moltitut de Philisteus, ó son exercit molt mes numerós que lo seu, lo qual venia á donarli batalla cerca de les Montanyes de Gelboé; y tambe per haver mort lo Profeta Samuel poch antes, lo qual en totas las ocasións li solia pronosticár los eventos, y successos de la guerra, demaná á sos soldáts, y criáts que li buscássen per allí una dona Adivina, Hariola, ó que fos possehida de esperit pitonich, ó divinatori (, q̃ tot es una cosa) Querite mihi mulierem Phitonem, et vadam, et suscitabor per illam. A esta demanda responentli sos creáts, q̃ en lo lloch de Andór hi havia una dona de semblant qualitat, y habilitát: Est mulier Phitonem habens in Endór. pō Regum 21. v. 9. 10. et 11. (la feu venir promptamen, li demaná que resuscitás al Profeta Samuel, ho executá esta, despues de Moltas excusas, fent apareixer al dit Profeta en sa propria figura, en sentir de Molts Authórs, ó un specto, ó fantastica figura del mateix Profeta, en sentir de altres.

He hoit varies vegades á molts Homens Vells, y Ancians de nostres Valls una tradició, que ells havian sentit referir á sos Pares, y Avis, y es: Que en lo temps de la primera Antiquitat de esta terra hi havie en ella una famosa, y celebre Adivina, á la qual se consultaven moltes, y varies coses; assó no seria molt esdevinguès en lo temps en que la Espanya

fou governada per Moltas centurias per varias Nacions gentilicas, y supersticiosas (com se ha dit en lo principi de aquest llibre) comensant los Cartaginesos, Romans, Vandalos, Suevos, Alans, y Sislingos, totas Nacions Idolatras que acostumavan consultar los successos de las guerras, y altres ab semblans Dones Phitonicas, ó Adivinas, com tot es de veurer en los llibres que tractan de semblans Idolatras. No tenia estranys, que los Xefes ó Governadors dels Reys, ó senyors de eyxas Nacions que governaven la Ciutat de Urgell, y sas Comarcas, tinguessen en las nostras Valls una dona de semblans qualitats, y algun temple dedicat á alguna falsa deitat, ó divinitat, per ser estas las mes proporcionadas per eyxa fi; pues sabem de molts Authors, Virgili, Ovidi, homero, y altres, q aquestos temples y semblans Auruspices, ó Adivinas solian edificarlos, y estas habitar en llochs, y paratges fragosos, y escabrosos, rodejats de espessos boscos, y apartats de la Comuna comunicassió de les gens, y que ab semblan Adivina pujassen á consultar los dits Governadors los eventos de las guerras.

Sens fer peu com he dit en esta mera tradició, vull no obstan aplicar la especie; No serie tot assó suposat inverosimil, que lo Emperador Carlo Magno, ó sos insignes Capitans, atenen esta tradició, y circunstancia en sos temps recent en nostres valls, y la de haver tingut en ellas sas tropas, expellits los Moros, y tripulació de la guerra, en lo temps, que la estavan disposan, y preparan contra de aquells, donassen á la Vila, que vuy se anomena Andorra, y á nostras Valls lo nom de Andor, per la casi idemptica Analogia, y semblansa de successos, q

tenien ab la Vall de Andór de la Palestina: tan respecte á la Adivina, ó Phitonissa, com en lo de haver tingut en ella las tropas; ij per altres circunstancias tal vegada ben analogicas, en la deposició, ij semblansa de les Montanijes de una, ij altra Váll, fons, ij boscos, moguts de la paritat de rahó, ij similitut de successos; pues á molts llochs que de nou poblaven, despues de haverlos conquistat, los solien donár nom de nou, segons las doctrinas dels Autors referits.

La disposició, ij situació de nostra vall, es tan semblan á la disposició, ij circunstancies del lloch, ó Váll de Andór de Palestina, que pareix una mateijxa cosa. Aquest es un lloch, ó vall situada entre la gran montanija de Hermon, ij la del Tabór; Ita Adricomius Delfus in theatro terræ S.tæ pag. 36, et 86. La vall de Andorra singularmen la porció de ella, de dependencia de la Vila de Andorra (de la qual pren lo nom) está situada, com tambe esta Vila entre la gran, ij aspera Montanija de Montclár, ij de la Fita; las Montanijas entre las quals se veja situada la vall de Andór de Palestina, ij singularmen la Montanija de Hermon, estaban plantadas de molts arbres, ij de bellissims Abéts; las Montanijas de nostras valls, ij la de Montclár, singularmen per la part que mira al Noit, ó part obaga, estava, ij está vuij en dia, plantada aijxi mateijx de arbres, com Pins, besuits, ij bellissims abéts; alli se veuhen ij celebren admirables fons; aquí sens selebrarles les experimentam bones, ij geladissimas; ij en la part obaga de dita Montanija de Montclár, se veu una, en que fins en lo temps mes rigurós dels Canicularis si encontre abundancia de gel, ij molt fort, lo q̃ jo he

experimentat lo dia 25 de Juriol. Alli habitaven lleóns, ÿ lleopardos; aquí se veuhen llops, ÿ ossos, ÿ cabras montesas. Alli se veja lo poble de Andór situat en una rael de la Montanija hermón, aquí se veu, ÿ está situada la vila de Andórra (cap de las valls, ÿ de la qual prenen estas lo nom) en una rael de la gran montanija de montclár. Aquella es de las mes altes montanijes de totas aquellas regións, ÿ paissos, ÿ solamen superada per la montanija de galaad, esta es de les mes altes montanijes de esta terra, ÿ de pocas, ó ninguna superada. Alli se veu correr un riu cerca del lloch de Andór, segóns St. Geroni, de locis ebreorum, aquí mirám nostra celebrada Balira que corre cerca de la vila de Andórra, ÿ demés Parroquies de les valls, passant per lo mitg de ellas; Finalment á excepció del temperament del clima del Andór de Palestina, si concretám les circunstancies que de ell refereixen los Autórs, totas, ó casi totas les trobarém analogicas ab les de nostres valls.

Encára esdevingué un succés en nostra Vall, que si no agués ja tingut lo nom, com lo tenia, ÿ consta de un instrumen Autentich, se li podia atribuir lo nom de Andorra per ser casi del tot semblant al succés esdevingut en lo lloch ÿ vall de Andór de Palestina. En aquella Vall se retirá molta porció de Infidels en lo discurs, ÿ fi de la guerra que los feijan los fidels en la terra de Palestina, com á lloch ÿ refugi lo mes segur, com á mes escabrós, ÿ enrriscát de totas aquellas regións, haon anantlos seguint los fidels ÿ perseguint á foch, ÿ á sanch (com solém dir) foren del tot destruits, ÿ exterminats, entenentse segons los Autórs sobre citats, de aquest succés lo verset

11 del Psalm 82. Disperierunt in Endór, facti, ut stercus terræ.

Continuant, y concloent lo Emperadór, y Rey de Fransa Ludovico Pio ab ses tropes de Fidels Cristians la guerra que contra dels moros, y Infidels havia comensát son Pare lo Emperadór Carlomagno, perseguint á aquells ab tot vigór, se refugiaren molts en Nostres Valls, com á ultim refugi de sa defensa, á les que havent arribat lo mencionat Emperadór Ludovico, acabá en ellas de destruirlos y exterminantlos posanthi fi, y terme á sas gloriosas conquistas, y la corona á sa gloriósa expedició (com veurem, y consta de Instrumen Autentich) podentse molt be aplicár á est succés lo de, Disperierunt in Endor, facti ut stercus terræ. pisáts, y conculcáts en la frase ebrea sobrecitada.

Demostrada ma proposició ab les Rahóns de congruencia, y paritat, ó verocimilitut de rahó, allegades en lo discurs del pnt Capitol, se confirma tot lo antecedentment anunciát ab les reflecsións, y consideracións seguents. Los Incolas, y Pobladors de les Valls que deyxá Ludovico Pio, com veurem mes llargamen mes avall, eran de nació Alamanys, y mes cert Francesos, de la Gallia Narbonense, y pobles Sentanos. Estas nacións, y totas las del Nort, ó estrangeres (com solem dir), com son Alamanys, Flamenchs, Francesos, Inglesos, Suissos, y altres, pronuncien la E. posada antes de la N. A, y suprimeyxen regularmen la ultima sillaba de les dicsións, ó termes, y aixi per Andorra, y Endorra pronuncien Andor, fent muda, ó femenina la A. ó E. que termina dita dicsió. Al contrari los Catalans los quals acostuman la E. posada antes de la N.

vna A. y donan molta forsa á la lletra, ó sillaba q̃ termina las diccions; y aÿxi la dicsió ó terme Endor ó Endór la pronuncian Andorre, ó Endórre, anÿadint vna especie de A, ó de E. muda, ó femenina en sa terminació, com ho obcervará qui tingue coriositat, majormen entre gen rustica, illiterata, ó Idiota. De haon es que ab lo tracte, y successió dels temps no es inverocimil que se age retingut p̃ los Catalans y natius de les valls la pronunciació de sos primers Progenitors de la A. per E. ó, Q. escrivint segons la pronunciació (estil comu dels Catalans, y demes espanyols) y corrompen lo terme en sa terminació, tan en lo parlar, com en lo escriurer doblan la R. y acaban la dicsió per vna A. pronunciant Andorra, y Endorra, per Andor, ó Endór.

No es nou, antes be es cosa molt Antiga, corrent, y vsada (ó abusada) lo corromprer los termes, y diccions, ó noms propis de les Ciutats, vilas, pobles, rius, y Montanyas (cosa deplorable; pues á causát sempre, y causará infinits plets, questions, y debáts), lo que sens mourens de nostres valls, ho veurem claramente. Antigament la vila de St. Julià de Loria, aÿxi nomenada vuÿ en dia, se nomenava Lauredia, vide actus consecrat. eccle. Vrgell.n ex Charta dicte ecclesie. La vila, ó Poble vuÿ nomenát Massana se nomenave Matrana. Lo Poble vuÿ dit Encamp se deÿe Encáp. Lo Poble de Ordino se nomenave Ordinavi, y Ordineu. Lo Poble vuÿ dit Canillo, se anomenave antigament Canillaus. La Montanya vuÿ nomenada Anclar antigament Monclar; y en fin obcervará esta corrupció de termes, y diccions en altres Pobles, y Montanyes de nostres valls qui tingue la coriositát de llegir las Antigas escripturas, com molts Instruments q̃

hi há en los Arxius de les Parroquies de les Valls de Andorra, en lo Arxiu general, y escrivania publica.

No sols há esdevingut en ellas lo corromprer los termes, y noms propis, si tambe á altres paissos, terras, y pobles del Mon, los mes nobles. Si donám una vista á les sagrades escriptures, y historias veurém á cada pás aquest Cambiamen de noms propis, de Vilas, llochs, montanyas, y Ciutáts. Lo nom propi, y significatiu del lloch, y vall haon los Israelitas preparaven la guerra contra dels Infidels, y haon estos foren desfets y acabats, cambiá la E. simple en A diftongo, ó al contrari. En lo citat llibre dels Reys y en lo psalm 82. se escriu Endór. St. Geroni, Eusebio cesariense, y demes Autors citats Antichs, y Moderns escriuhen Endór. La Ciutát de la tribu de Levi nomenada Cesión, se veu escrita en altres llochs de la escriptura Cesien, y Cisien. La Ciutat de Dabreth de la Mateyxa tribu, y ciutat de Refugi, situada en los Confins de la tribu de Zabulon, y de Isacár, se escriu en Altres endrets Dabrath; y per Joseph Dabarita. La Ciutat de Suna de la qual se fa mencio en lo llibre de Josué, se escriu en altres endrets de la escriptura Sunám, Sulém, y Súla. Si recorrém les histories profanes veurém que Barcelona se nomenave Antigamen Barcheona; y Antes Favencia. La de Vich, Ausona; la de Urgell, Antigamen Orgia, y segons Antoni de Nebrissa Bergidum, y aixi de moltes altres.

De tot lo enarrát se conclou evidentmen, quant facilmen se corrompen, y muden los noms propis de Regions, Ciutáts, Viles, llochs, y montanyas, y consequentmen quant verocimil es haverse aixi Mateyx corromput, y mudát (retenint la proprie-

tat de significassió) lo nom terme, ó dicsió Endór á Sendór en Andórra, com escriuhen los Espanyols; y Andórre com escriuhen los Francesos. De mi puch asegurár acertivament, que en alguns Instruments Autentichs Antiquíssims de estas Valls, he vist, y llegit estos termes Andór, Endor, Andore, y Endóre, per expressár la Vila, y Valls vuy nomenades Andórra.

En suma:

No haventse pogut encontrár altra Etimologia, alusió, y significassió del terme Andórra q la que havem fins aquí ponderát, tinch per mi esta per la mes genuina, y verocimil; y en assó estaré fins á que se men donie altra de mes provable, per mes ben fundada; y que aquest nom lo doná á nostra Váll lo Emperador Carlomagno, ó sos referits Capitáns á semblansa dels succéssos en ella esdevénguts ab los de la Vall de Andór de la terra Sta. de Promissió, ó de la Palestina; y que despues ab la successió de gen de altra llengua, y nació, y del temps se ha mudát en Endórre, Endorra, Andore, Andórre, Andóra, y Andórra; y ab assó bastará de Etimologia.

Cap 2.

Terme, destricte, y limits de les Válls de Andórra son los mateyxos que en lo temps de la Antiquitát, com tambe ses Parroquies. Se adverteixo algunes coses de ellas. y sos moradors.

Están, y se troban constituidas las Valls de Andorra entre

la Coróna de Fransa, y de Espanya, enclavadas entre los mes alts Pirineus de Catalunya, tenin á son llevan part del Comptat de Foyx, Vall de Queról, y part de la terra de Cerdanya: A mitg dia las limite lo País nomenat lo Barida, comarca de la Ciutat de Urgell, y part del Bescondat de Castellbó. A ponen les termine part de dit Bescondat, la Vall de St. Joan, la Vall farreda y Coma de Burch, los llochs de Os, y de Tor mediants. A Tremuntana les termine, ~~part del dit Bescomptat~~ lo Comptat de Foyx, essent las ditas Valls limits de Fransa, com es de veurer en totes les Cartes geografiques del Principat de Catalunya.

Estos mateyxos termes, limits, y districte los doná Ja en los principis son restaurador, y conquistador lo Sr. Ludovico Pio en lo Any 805. de nostra redempció, si be que en general, encaraque no tan en particular com veurem en lo Cap. 6 los quals han conservat per lo temps, y espay de cerca de 10 cigles (que tans corren desdel principi del cigle 8 en que foren per dit Sr. Conquistades, restaurades, y limitades fins al pnt. Any 1762 en que se escriu esta obra). Estos Mateyxos en general los done lo Authór del Lexicon geograficum verbo Andórra. y lo Dr. Joan Moreri en son dicsionari verbo Andórra. Aquell per estes paraules. Andorra (Andorrae) Vallis fertilissima Pirineorum in diecesi Urgellensi, vicina Ceretanis, et Fuxensibus, juxta baliram fluvium, qui cadit in secorim. Vide cententiam in libro privil. Cuya descripció va en tot be menos en lo de fertilissima. Moreri usa de la Mateyxa descripció traduida de lleti en francés; Aixi tambe limita en part les ditas Valls ab lo Comptat de Foyx la centencia arbitral passada entre lo Rey de Navarra, y lo Rey de

Mallorca en 16 de Abril 1541. Ita Zurita Anales de Aragón lib. 10. Cap. 63. Anyo 1513.

Ab los Mateijxos limits las limita Zurita, y mes en particulár, ab estos se veuhen limitadas en los actes de les Rodálies de cada una de las 6 Parroquias, ó comuns, que componen les dites Valls; Als quals aconcellaria per millór, y mes exactament concervár los limits, y termes de sas Parroquies, y per conseguent lo districte de les Valls, y son Principat de Andorra; pues tots si enteressen igualment, que de 10, en 10 Anys cada Comu, ó Parroquia fes visita de la Rodalia de son terme, ab los deputats dels Comuns, ó termes confinants, majorment fora de les Valls, y llevassen acte de la visura, ó visita, confirmant les antigues rodalias, ó component les diferencias.

Nota.

Aijxi com los limits, terme, y destricte de les Valls de Andorra son vuy en dia los mateijxos que en sa primera Antiquitat, de la Mateijxa manera son les mateijxes les Parroquies, y comuns que les Componen. En lo temps que les conquistá lo Emperadór Ludovico Pio de la tirania dels moros, quatre, ó sinch anys despues, en que per lo Mateijx foren donades als Srs Bisbes de Urgell, ab orde per aquest fi donat á Senyofredo Compte de Urgell en lo acte de la Consagració de la Sta Iglesia de Urgell, se llegeix la expreció de les Parroquies de dites Valls, q foren donades ab totes les sufraganeas, casas, y masos de ellas dependents, tals quals son, y se nomenan vuy en dia, á expció de la petita corrupció de alguns termes: ellas son en la donació expressadas 6. es á saber: Andorra, Lauredia, Matiana, Encap, Ordinavi, y Canillaus. Sols se ha del tot mudat lo nom de Lauredia en St Julià de Loria.

Sis son vuy en dia les Parroquies, y Comuns que componen les Valls de Andorra: es á saber: Andorra, St. Juliá de Loria, Massana, Encamp, Ordino, y Canillo. de les quals en particulár dependeixen varios Pobles, ó Sufraganeas, Masos, Caseries, Santuaris, Hermitas, y Capellas: en la forma seguent.

Andorra Vila principal, y centro de les Valls, de la qual segons la mes rebuda Opinió prenen estas lo nom, aixi com de la Ciutat de Mallorca, y de Valencia, est Regne, y aquella Isla. En esta Vila se junten regularmen los Ministres de Justicia, se tenen las Corts, se administra la Justicia civil, y Criminal, se executen les Sentencies: en esta se sol juntár lo Concell General, dit vulgarment Concell de la Terra. Y tambe los Eglesiastichs de totes les Valls en sas asambleas (podense no obstan si volen uns, y altres juntarse, y tenir sas funcsions en qualsevol altra Parroquia per ser totas las Valls Patria Comu) y regularmen en ella se solen tenir totes les funcsions comunes á tota la terra, per ser la principal Vila, y ser mes á comodo á uns, y altres.

Se trove Composta dita Vila, y dependeixen de ella los Pobles, y Masos seguents: Les Caldes, Engordanis, Mas del Noguer, Mas del Diumenja, Mas del Fenér, Sta. Coloma, Pui, y Pujal, Mas de la Margineda, y Mas dels Vilars.

St. Juliá Vila bastantamen crescuda se compon, ó dependeixen de son Comu, ó Parroquia los seguents Pobles, masos, y Caseries: Bixesarri, Aixovall, Certés, Nagual, Llumeneres, Pirovall, Fontaneda (haon tenia una habitació St. Ermengol Bisbe de Urgell, del qual feu donació á la

Sta Iglesia, com en son acte es de Veurer, transcribit per lo Author del Marca hispanica) Mas de Alins, Mas de Tolse, Pui de Olivesa, la Serra, Auvinijá, y lo lloch de Juverri, lo qual encaraque en lo Espiritual dependeix de la Parroquia de Arcavell; peró en tota sa situació, naturalesa, usos, costums, Civil, Politich, economich, y en fin en tot lo temporal, es part, y membre del Comu de St Julià, y dependeix de aquest.

Encamp se compon dels Pobles seguents: Vila estremera, Mosquera, Tremát, y las Bons.

Massana dels seguents: Anyós, Aldosa, Pui, Erts, Pujol, Mas de Ribafeta, Arensal, Pal, Escas, y Sesponij.

Ordino se compon dels Pobles y Masos seguents: Segudet, Sornàs, Ansalonga, Cortinada, Mas del Solér, Aráns, Llorts; y de las Caseries, ó granges del Sarrát.

Canillo dels seguents: Meritxell, Mas de Caselles, Prats, Vilár, Aldosa, Plans, la Costa, las Bordas, Tarté, Pradaradó, y Saldeu.

En les dites Valls se conten 3 rius principals, tots anomenats Balira un que ve de la Ribera de Ordino, altre de la de la Massana, los quals se junten cosa de mitg quart mes avall de est poble; y altre que ve de la Ribera de Canillo, passa per devan de aquest poble, del de Encamp, per lo mitg del de les Caldes, y se junta ab la balira de Ordino y Massana mes avall de dit poble de les Caldes, y de les 3 balires se forme una, que corre per devan la Vila de Andorra, St Julià, de

Ancevall, de Castellciutat, y pare, y pert son nom en lo Riu Segre mes avall de la Ciutat de Urgell. Son las Aijgues admirables; y per lo ser frescas, cristallinas, y de bona qualitat sen serveijxen per beurer molts pobles de les valls, y tambe la Ciutat de Urgell, per son pasto, y regadiu de orts, y hortas. Es aquest Riu Balira bastantamen conegut per los Authórs.

Las Montanijas de les valls son altissimas, produeijxen bellissims boscos de pins, avets, besurts, avellaners, vedolls, y molta altra llenija ó fusta per obrár, y fer foch; produeijxen aijxi mateijx abundancia de erba bona, á tot bestiár gros, y menut; de elles les mes celebrades per altes son les seguents. la Montanija dels meners, ó minerals de ferro; la Montanija de Casamanija; la de Seturria; la de Monclár; la de St. Juliá; y la de Juglan. Se conten en ellas 4 gorges, ó ports principals pera passár de dites valls, de Catalunija á Fransa, es á saber: lo port de Framiquel de Embalira, lo de Saldeu, lo de font Argen, y lo de Siguer.

La Cullita mes principal de dites valls es de erba per mantenir los bestiars, y per assó les celebres praderies de ellas son molt estimadas. Se cull seguel, lo que baste anijs ab altres per la manutenció del pais, y algun poch de llegum. Se trevalla en ellas bonissim ferro en 4 fargas, q abasta de mena la Muntanija dels meners, y de carbó sos boscos. Totes les Aijgues á demes dels Rius sobrecitats, speculativamen parlant son bones, clares, transparentes per lo general fortas, y molt fredas, haventhi en algunas de ellas gel fort, com vidre en tot lo anij, encaraque sie en lo mes caloros

dels Caniculars, lo que asseguro haver experimentat en la fon del gel del terme de Sisponis, en la part obaga de la Montanija de Montclar, la qual cassant ani á veuver lo dia de St. Jaume á 25 de Juriol de 1726. y tragui de sas Aijguas molt gel. Altra sen celebre en la Montanija de Andorra dita la fon de cetut dins un tarté á la Coma de dit nom. La cassa regular concisteijx en pardius comunes, ó de cames roges, pardius grisetes ó xerres de color pardo ó gris, pardius blanques ó mussoles, les quals en lo estiu y tardo son de color pardo, ~~ó gris~~ ros, y lo Ivern y primavera blancas com la neu, les quals tenen les cames y peus fins á les Ungles vestides de pel. A mes hi ha abundancia de cabres salvatges, y altres aucells de boschs, llebres, y alguns ossos, Galls y gallinas montesas; de manera, que son las valls bastantamen abundants de Cassa sinó q̃ es penosa á causa de la asperesa de las Muntanijas, maxime la de las Cabras feras vulgo Isarts, Mussolas, y galls montesos.

Son los principals Santuaris 4. á saber es: N. Sa. de Meritxell sufraganea de Canillo. St. Antoni Abat, vulgo de la Grella, sufraganea de la Parra. de la Massana; Nostra S. de Canolich, sufraganea de la Parra. de St. Julià; y St. Peregri del Tené (novamen construit est pnt. Anij 1759) sufraganea de Andorra. A mes de estos Santuaris referits se troban dins de las valls varias, y diferens altres Capelles, y santuaris; peró no son de tanta fama, ni concurs general de totas las valls com los 4 dalt dits.

Totes les Parroquies, ó Comuns estan Comunament repartidas en quarters, vulgo Quarts, tenin quiscú de estos sas erbas, y boscos peculiars, á mes dels Comunals

ó que son Comuns á tota la Parroquia. Tenen son particulár Concell, vulgo nomenat de Quàrt concernent á las Cosas de son particulár comu, com son los dits boscos, erbas, fons, pons, ij alguns camins, ij sendas de son quart. fent á cerca, ij á lo que te mira á estas cosas sos particuláris arrestos; ij castigan als transgressòrs è inobedients ab son Cot, de Quart. De las penas se pot apellár (com veurem en lo 3 llibre llargamen) al concell de Parroquia, ij de aquest als ~~general de la Vall~~. ij de estos als 12. ij de estos als 24. que es lo Concell general vide lib. 3. Cap. 1. Finalmen, te comunamen parlan quiscun quart son Oficial de Justicia vulgo Dener. per las Urgencias pugan esdevenir, al qual nomena lo Concell de la Parroquia, ij aprobam los Ministres de Justicia, rebentli son acostumat juramenl, com se dirá en lo llibre Cap. fol. mes llargamenl.

Los naturals de les Valls son Comunamen ij especulativamen parlan (ij sens Adulació alguna) passifichs, quiets, reposáts, alegres de geni, ferms en la Religió, ij constancia de la paraula, devociosos, Caritatius, no maliciosos, torpes, ni lladres, ni sanguinolents, son Amans, ij temerosos de la Justicia, ij obedients á ella; de bona Estatura, ij fisonomia, compassius, ij misericordiosos, no vanitosos, ni vanagloriosos; son taciturnos, Callats, ij prudents, de manera que per tota Cathalunija per significar que algu fa del besentes, quant se li demane alguna cosa, de cuja resposta se lin pot venir algun danij, ó en sa Persona, ó per travarse de paraules, ó en son interès, per dir, ó significar, torno á dir, q̃ disimula, es proverbi comu, ij Antiquissim lo dir: Que aquell fa lo Andorrà. En lo concepte de possehir las estimables qualitats, que he referit, estan tinguts, ij reputats los Andor-

rans, en lo general, per tota la Catalunija, y molta part de Fransa; y lo mes admirable es, que estas bonas qualitats, pareyx que lo clima del Pay, ó lo temor de la Justicia las apega, dins breus dies á la Major part de aquells, que de altres Paissos han vingut á havitár en nostres Valls, com ho fa veurer la experiencia quotidiana.

Advertencia. Demostrada ma proposició, y descrividas en general las Valls, y lo geni, y costums de sos Moradórs, me apareyx fer una Advertencia digna de molta concideració, y es: Que los Ministres de Justicia, y los Pares de republica, com son tots los Prohoms sien exactamen vigilants en que no se usurpia, ni un palm dels limits de les Valls, encaraq la Parroquia cuyo serie lo terme sen adormis; pues ab assó se confondrien los antichs limits de ellas, y poria en lo esdevenidór, semblan omissió causár algunas confusións, y disgustos á la terra; ni que ningu se entrometia á exercir acte ningun de Justicia dins de ellas, que no sie Ministre de Justicia peculiár de dites valls, ó oficial jurat en la Cort.

En practica: preten lo comu de Arcavell que son terme se exten mes dins la terra de Andórra, que no es en la realitat, y assó de molts sigles á esta part; de manera, que los desordes que ocasiona á la Vall semblan pretenció, obligá al Veguer del Sr. Compte de Foyx nomenat Joan de Sers á venir ab un partit de Gen desde Fransa á la terra de Andórra, fentse acompanyár per mes de 80 Homens armats de dita terra, y anar á fer una visura en lo limit del districte de la Vall ab la terra de Catalunija; subgectá al Rey de

Espanya, ab lo terme de Arcavell formar sa informació (cuyos fracments se trovan en nostra escrivania publica) y resoldrer, que cerca lo endret haon eran las forcas dels senyors de Andorra, en senyal del senyorió fins alli, se fes un pilar, ó oratori (que es lo que vuy en dia se anomene la Creu de Arcavell) qual construí lo Comu de la Vall, y que no se tornassen les forques; perque los de Arcavell de nits las espatllaven, y sen portaren 2, ó 3. penjats de ellas. Desde entonces se comensá ab exactitut á fer deyxar la Vara del Batlle de la Ciutat de Urgell (qui regularmen ere Veguer de Andorra) quant al passar lo Riu de Arcavell, antes de entrar en lo districte de les Valls. Nota que lo dia 7 del mes de Maitg any 1580, Joan Godofre rebé á cerca lo narrat informació, ab instrumen rebut per lo Not. Ribot dia, y Any dits.

Lo Batlle de Arcavell, y son Sr. lo Rtor del Semenari de Urgell han pretés en forsa de algun titol fantastich, y de ninguna subcistencia, y en forsa de un juramen de fidelitat, q prestá coactivamen un Creu de Casa de Tolse, trovantse en lo lloch de Ancevall, propi de la Jurisdicsió del dit Semenari al Rector de aquest, tenia del mas de Tolse la senyoria jurisdicsional, ayxi com ne te la decima. Les guardes ó Ministres vulgarmen dits en Espanya, y ara fusellers, de Rendas Reals han abusat alguna vegada regoneyxer, y exercir son ofici en lo terreno media entre la Creu de Arcavell, y la Callissa cerca de la Borda dita de Andreu Pal, que vá desdel camí Real á la balira, fundats en que, quant aqueyx terreno no sie terme de Arcavell, basta que sie empriu de dit lloch, per poder ells usar de son ofici,

ÿ los de Arcavell per son interés los sufraguen en assó.

Aijxi Mateijx han abusát algunes vegades alguns Batlles de la Obediencia de Espanija de llochs fronterissos ab las valls, venir armats ocultamen de nits, ó amagadamen á buscár, ÿ portarsen á son Poble algun pres patrici seu, dende las valls en temps de quintas, ó llevas de soldáts. Totas estas cosas se deuhen evitár ab tota exactitut, ÿ altres semblans, á fi de concervár á la terra sas inapreciables regalías, neutralitat, soberanía, ÿ llibertat, sens tollerár parvedát de Materia; perque com diu lo esperit St: Qui spernit modica paulatim decidet. Tota la terra de les valls es patria comú, ÿ comuna Mare, á tots toca interessàrse; ÿ aijxi lo Ministre, ÿ oficial de Justicia; Sindich, Concellér, Consol, ó Prohóm, que se encontría, vehent tal lesió, ó usurpació de regalía, que capture, ÿ entreguie á la Justicia de la vall al delinquent, ÿ quant no puga capturarse, qui ho sapie, q̃ ho denuncie á algun dels Batlles, perque aquest rebia la Informació, fortifique la enquesta, fasse mostra, ÿ ho reportie en la cort en la forma estilada, á fi de que se li fassie causa en la deguda forma.

Cap. 3.

Les Vàlls de Andòrra son propria, ÿ verdadera Catalunÿa com á part de aquest Principát. Andorrans son propriament Catalans, en tot rigór, ÿ gosan com á tals varias prerrogativas en ell.

Voler fer evidencia de que es de dia, quant lo sol está en mitg de son Zenit, verdaderamen apareijx la cosa mes redicula, y superflua; pretendrer demostrar lo que ensenija la experiencia, que publica la naturaleza, q̃ concebeijxen las potencias internas, que pregonan tots los sentits humans, y que califiquen los homens mes grans, y los mes savis Authors de cert pareijx inten, no solamen redicul y superfluo, sino tambe loco è impertinen. Tot asso apareijx á qualsevol que llegesca la proposició del Capitol, ó primera vista; peró mudará sens dubte de concepte, si está informat q̃ vuy en dia hi ha un gran numero de sectaris de Pirrón, que inseguien ab tot conato lo principal Cistema de son Mestre, que es dubtár de tot, negáro tot, dubtár que sie dia quant lo sol ha arribat en mitg de sa Carrera; que un home visque, y existesque, quant menge, beu, salte y respira; y negár que hi age agut homens, arbres, bruts, irrationals, montanijes, &c: y q̃ hi age naturaleza vegetable, sensitiva, y racional, y altres coses de aquest tenor.

Totas las referidas cosas ensenijan, publican, pregonan, y califican á les valls de Andorra per verdadera, y propria Catalunija, com á part, y porció de ella; y á sos naturals per verdaders, propis, y llegitims Catalans; y aijxi ho testifiquen totas las potencias internas, y externas; y ab tot hi há agut, y no han faltat alguns homens, que han revocat en dubte y han pertinasmen negat veritat tan solida, y contestada. Per evidenciár donchs ma proposició als genis mes flexibles á la veritat, y per donár á mos Patricis una idea de la naturaleza de sas valls, y subministrár las armas per sa defensa, quant ho exigesca la necessitat, y urgencia, he volgut fer especial Capitol de ella, establir la citada proposició, roborada ab las probas, q̃ sols apuntaré p evitár prolixitat.

La Naturalesa, y son Authór ha enclavát les Valls de Andórra; y ha fundat los quicios de sas Montanijas dins del Principát de Catalunija contiguas á ell, y unidas, sens haver de passár port, ó colls, per anar á la Ciutat de Urgell, y terra baijxa de Catalunija á ellas; aijxi ho demostra la experiencia. (Las historias mes antigas nos ensenijan, que Julio Cesar Emperador de Roma continuá la divisió de Espanija de la Fransa, mediant los Pirineus, declarant ser Regió de Espanija tota aquella part de terreno, y Montanijas que mirassen á mitg dia de dits Pirineus, y cuijas aijguas correguessen á mitg dia y ponen de ells; y al contrari, que fos Fransa, ó de la Regió de las Gallias totes les Muntanijes que mirassen, y cuijos aguaversants correguessen envers lo Nort; y per conseguent segons esta divisió, y disposició, las Montanijas de Andórra eran part, ó porció de la Regió de Catalunija (dita en aquell temps Marca hispaniæ, seu limes equitaneus,) per mirár sas caras al mitg dia, y per correr sas aijgues al mar de esta Regió. Ita Marca hispanica lib. 1. cap. 9 n. 1: Plinio lib. 3. cap. 3. Aijxi se entenen los seguents versos de Silvio Italich, q explican dita divisió: Pirene Celsa nimbosa verticis arce, divisos celtis longe prospectat iberos, atque eterna tenet magnis divortia terris.

En la opinió de tots aquells Autórs que volen sie la Regió, y peninsula de Espanija totas aquellas Muntanijas de Pirineus en que se troban enclavadas unas grans Argollas, ó anellas de ferro (que ells diuhen Trofeos de Pompeijo) son nostres Valls pertanijents á esta Regió; pues en ella hi ha agut una alomenos, q la refereijxen dits Authors, (Morales, Viladamor, Beuter, y Calsá relati á Pujades Coronica de Catalunija Cap. 66 fol. 119) cuijos vestigis se veuhen encara, vuij en dia en una de les Montanijes del port de Font Argen

Aÿxi com se veuhen tambe los vestigis de altra enclavada en la Roca del Pui de Altavaca, part de la Montanÿa dita de Boèt de Vallfarveva, en lo port vell de dita Montanÿa; essent vnas, ÿ altras Anellas tan de les Valls de Andorra, com del pui de Altavaca molt celebrades per molts Authors.

Pujades, ÿ altres diuhen, que en lo temps dels Reis Godos, ÿ singularmen en la Era del vltim Reÿ de esta Casta, nomenat Dn Rodrigo eran las valls de Andorra subditas á estos Reis de Espanÿa; pues los Moros las ocupáren, aÿxi com tot lo demès de esta Regió, en castich, ÿ venjansa de la maldat cometé lo dit Reÿ Dn Rodrigo, ÿ de ellas foren expellits per lo Emperadór Carlomagno (vide actus consecrationis ecclesiæ Urgellensis Anno 819. in lib. 1. privilegiorum) com á tals Catalans concorregueren los Andorrans á la Conquista de Catalunÿa, ÿ consecussió de la llibertat Catalana, fent part de aquell ferosiscim trosso, ó munt de Gen que juntá, ÿ Capitanejava Dn March Almugaver, que ab sa desusada fieresa, ÿ vestidura Admiraren als Imperials, foren lo terror dels Moros, ÿ de les Companÿas, ÿ estengueren lo nom, ÿ fama de Catalunÿa per tota Espanÿa, Italia, ÿ Cicilia, passant despues á la Grecia, ÿ Turquia; que doná lo nom de Almugavers per molts sigles en Espanÿa (ÿ encara en lo temps del Reÿ Dn Fernando qui los deÿxá vn llegát en son testament, com en ell es de veurer) á tota la tropa veterana ben disciplinada, ÿ aguerrida. Estos valerosiscims, ÿ ferosiscims soldats dits Almugavers (prenent lo nom de son dit insigne Capitá Dn March Almugaver) eran molta part, ÿ porció de nostras Valls; ÿ no serie molt que ho fos son Capitá; ÿ que ha Contemplació de las Admirables hazanÿas, que

en sentir de tots los Authors obraren los dits Almugavers en la expedició contra dels Moros, per ser la major part, com tambe son Capitá de nostres valls, les deixás, y condecorás en lo fi de la expedició lo Emperador Ludovico Pio ab las franquesas, libertáts, y privilegis sens exemplár, que veurem mes avant; y ab lib. 3. cap. 6. paragrafs 1. 2. 3. y 4. y de que gosan encára. Que eren part de nostras valls ho firma F. Esteve Barellas en la relació que fá de quant arribá esta Tropa, ab son dit Capitá als Camps de la Cerdanija, y de la Vila de Llivia, haon se anavan juntan los Xefes Catalans, y Imperials á fi de comensár la Jornada dels Moros, lo qual descrivint sas armas, y trage desusat, que atordí, y pasmá á tots los soldats Alamanijs, Francesos, y demes Catalans, contra als Andorrans, que componian esta Tropa de Almugavers en segon lloch per estas paraules: llegó á este medio (parla de la plana de Cerdanija) un cavallero llamado Dn. Marcos Almugaver con sincomil soldados, todos de aquellos montes Urgellenses, Andorranos, Bagarinos, confluentes, y Carolanos &c. con trage harto diferente de los Imperiales. Ita Esteve Barellas cent. ó historia de los Condes de Barcelona cap. 7. pag. 8 Tarafa loco cit.

Per ser les valls de Andorra ja desde sos principis part de Catalunija, y los Andorrans verdaderament Catalans, doná lo Emperador Carlo magno les decimes, y la tercera part del Vectigal del Mercat de dites valls, y altres drets als Srs. Bisbes de Urgell, despues de restaurada sa Sta. sede de la Ruina que li havien causat, ó ocasionat los moros; y las feu sufraganeas de la dita Mitra, pues no es verosimil les agues donat, si aguessen

estat part de Fransa, com no se sab, ni se llegeix, adjudices decimas de esta regió á Bisbe algun de la de Espanija, ó Catalunija; y aquelles conceuen encara dits Srs Bisbes, com conste en lo Cartul. eccle. Urg.l Anno 819 lib. 1. privil. Vallium Andorre. Marca hisp. lib. 1. cap. 15. n. 14. et 15.

Desde eijxos temps, y desde eijxos principis son tingudes, y reputades les valls de Andorra per part de Catalunija, essent per tots los instruments autentichs, y authors que tracten de ellas constituides en lo pago Urgellense, ó territori de la Ciutat de Urgell, com á tan vehinas á ella. Aijxi ho afirma lo doctissim Pere Marcá, no obstan de ser de Nació Francès. Aijxi ho expressan los actes de las dotacions de la Sta Igla de Urgell. ~~las quals constitueijxen~~. Aijxi ho confirman les butlles de confirmació de las valls de Andorra á la Sta Igla de Urgell las quals constitueijxen á estes, y suposen constituides en lo pago ó territori de Urgell. Aijxi finalmen les constitueijx son Sr supremo lo Emperador Carlos Calvo, fill de Ludovico Pio en la donació feu del Senijorio é Imperi supremo al Compte de Urgell, com veurem despues. ibi: In pago Urgellensi villa que vocat Vallis Andorra &c. Conste del acte de dita donació passat en lo Monastir de Sn Vedásto de Arras de la provincia de Artois Anij 3 del Regne de Carlos, Indicsió 6 Anij 843 de nostra salut, lo que transcribirem mes llargamen en altre Capitol. Conste de la Butlla de confirmació de la Igla de Urgell per Agapito 2. per Silvestre 2. per Benedicto 8, per Urbano 2. Ex Arxivo Capitulari Urgellens Anno 951. Marca hisp. pag. 87. 95. 357 et aliis.

Son tan conformes los Authors en que les valls de Andorra sien propria, y verdadera Cata-

lunija, y los Naturals propis, verdaders, y llegitim Catalans en tot rigor, que noy ha Author algun q incidentemen tractie de ellas que diga lo contrari. A mes dels Authors sobrecitats, ho aseveran tots los Authors geografichs en los Mapas de Espanija, y de Catalunija, constituint á les Valls dins de est Principat, com á part, y porció de ell, vegense les Cartes de Ortelio; de Monsieur Molin, de Monsieur de Fer; de Monsieur Rousell Academichs de la Real Academia de Sciencias de Paris; vejanse aijxi mateijx las Cartas geograficas dels Geografos Catalans lo Compte Darnius, y de Joseph Aparici en sos Mapas de Catalunija, y en totes elles se veurá manifesta esta veritat. A demes de estes Cartes conste ex instrumento donationis Andorre Vallium facte Comiti Urgellensi á Carolo Calvo Francorum Rege Anno 843. ex Instrumento in libro 1. privilegiorum transumpto.

No menos conformen los historiadors en esta innegable veritat. Los ports de les Valls, ó gorjas de les Montanijas per passar de Espanija á Fransa, ó al contrari, son, y han estat contats sempre per ports dels Pirineus de Catalunija; aijxi ho afirma Bosch lib. 1. cap. 21 titols, y honors de Catalunija. Andreu Pujades en sa Catalunija lib. 1. cap. 5 fol. 4 y altres, com lo Dr. Onofre Manescal, Calsá, Beuther, Carbonell, Tomich &c. Com tambe les Citades Cartes geografiques. De la mateijxa manera han sempre de tots temps tingut los llochs, les Montanijes, Rius, Boscos, y Minerals de les Valls de Andorra, per Cosas de Catalunija. Vejanse los Citats Autors, y totas las ditas Valls dins la Rodalia de Catalunija. Ita Andreas Pujades.

Les Argolles, ó anelles de ferro (q̃ havem dit) que se trovan clavádas en les Montanijes de las Valls de Andorra; ij en lo Pui de Altavaca de Boèt, encaraq̃ los Authórs que tractan de ellas no convenen, en que las Maná Clavár; ij per qual ocasió ó causa se clavárem; no obstan convenen tots, que foren clavades en Montanijas cuias caras Mirávan á Catalunija, ij en terreno de Catalunija. Pujades Authór diu á cerca ditas Argollas estes paraules: Peró (vol Deu) ij que de coses se diuhen de les Anelles de Andórra, ij de Altavaca. Beutér, ij Scárt son de opinió, que havent los Alemanijs destruit á la Ciutat de Tarragona, tornantsen á Fransa, passáren per les Valls de Andórra, fixan en una de sas Montanijas una de dites Anelles, en senijal de lo que havien executát en aquelles Regions de Catalunija, ij perque restés memória que havien passat per allí.

Beutér diu, que Galieno Emperadór despuès de conquistada la Catalunija, posá una anella en les montanijes de la terra de Andórra, ij los Aláns altra en lo referit Pui de Altavaca. Ambrós Morales Viladamor, ij Calsá afirman que les Anelles de ferro que se trovan clavádas en las Montanijas de Andórra, ij de Altaváca (cuijos vestigis se veuhen encara vui en dia) son trofeos de Pompeijo; Altres aseveran, ó diuhen, que las Anellas ditas, son clavadas per assenijalár lo pás, ó pórtes de Espanija per Anár á Fransa; peró uns, ij altres Autórs se enganijen en lo motiu perque se posáren, ij en qui las posá, com veurem mes avan: Convenen emperó tots en que se posáren en Montanijes, terreno, ij Regió de Catalunija. Zurita lib. 10. Cap. 63. anno 1513. ab termes formáls afirma, ser les Valls del Principat de Catalunija, lo qual en

sos Annáls de Aragó escriu lo Capitol 63 de la centuria 1513 ab estas formals paraules: Que el Biscondado de Castellbó y la Val de Andórra, patrimonio antiguo de los Condes de Foyx en el Principado de Catalunya se reduxeron á la Obediencia del Rey de Aragón. Comensa lo Capitol en esta forma: Tuvieron los Condes de Foyx mucho tiempo en Principado de Catalunya el Biscondado de Castellbó, y la Val de Andórra, dividiendose estos estados de Francia por las Cumbres de los Pirineos; confinan por la parte de poniente con el Condado de Pallás, por el Oriente, y Medio dia se estiende hasta las riberas de Belira, y Segre; y en el Biscondado se incluyen las Valles de Assua, y Ferrera &c Fins aquí son paraules de Zurita.

Vistas las Valls de Andórra ser verdadera Catalunya, y sos naturals verdaders, propis, y llegitims Catalans, atesa la Naturalesa de ellas, sa constitució antiquissima dels temps dels Romans, Vándalos, suevos, Alans, Godos, y Moros; com tambe ser expressádas tals per diplómas de Carlomagno Emperadór, y son net Cárlos Cálvo Emperadór, y Rey de Fránsa, y la Conformitat dels Authors en esta veritat; no se veurán menos claras sa substancia, y qualitats catalanas, si se aten lo Idioma pur Catalá, lo modo, y moda de vestir, los Costums de sos moradórs; si se concidera que desdel temps de la Antiquitat, tot lo espiritual, y eglesiastich de ellas ha estát del Bisbe de Urgell, unidas á son oficialat Majór com ha tan vehinas á la Ciutat de Urgell; pagant las decimas á aquest Bisbe, y á son Capitol; celebran totas las festas de Aquest Bisbát, fent las pregarias, y prerrogativas se manan en ell, servant lo Ritual de Urgell

en tot, y per tot. Gosan los Andorráns, com á Catalans del privilegi de la Bulla de la Sta Crusada, prenent en ellas las rotuládas: Bulla para el Principado de Catalunija: Obtenint en dit Principat Canonicáts, Beneficis Curáts, y altres, en varies Iglesias; y empleos seculárs; tot sens haver menester special Naturalisació; tenint en ellas la llega, y quistán lo Ospital general de Catalunija, dit de Sta Creu; lo general de Misericordia; lo Convent de Menórs de la regulár observancia de St Francesch de Cervera; lo de Caputxins de Solsona; lo Santuari de Montserrat; los Replegadórs del St Cho de Balaguér; la Redempció de Catius Christians de la Comanda de Catalunija, y molts de altres. Son subditas á la Provincia eglesiastica Tarraconense, á las Sinodos provinciáls de dit Principat; gosen de les indulgencies concedides, y dels privilegis eglesiastichs atorgáts á dit Principat; y celebran las festas generalmen de precepte en tot ell. Y finalmen essent subditas al St Ofici de la Inquisició de Catalunija, á sos edictes, y decréts; corrent en ellas la moneda de Espanija, y de Catalunija ab los auments doná á ella lo Rey Catolich, y disminucions no corrent la moneda de Espanija que aquest Rey aboleixo, y mil altres consideracions, q deixo en estas lineas, per no esser desmesiadament llarch.

Las publican finalmen Valls Catalánas, part, y porció del Principat de Catalunija, y á sos moradors, verdaders, propis, y llegitims Catalans en tot rigór, los continuáts diplómas reáls declaratius de tot lo sobredit; los privilegis que com á tals han merescut dels munificentissims Reys de Aragó, y de tota Espanija; las repetidas sentencias dels tribunáls superiors de la Diputació, de la Batllia general, de la Real Audiencia, de la Capitania general, y de la Real Intendencia de Catalunija, proferidas en orde á la

eficassia, y observancia de aquells diplomas, y privilegis, com se evidenciarà tot en la forma seguent.

Son Senyor supremo llibertador, y legislador Ludovico Pio Emperador, y Senyor de tota la Catalunya (com á son Conquistador, y sucessor de son Pare lo Emperador Carlo Magno) las constitueyx en lo Acte de la Consagració de la Sta Iglª de Urgell en lo pago, ó territori de la Ciutat de Urgell: ibi: Tradimus atque condotamus Paroquias Urgellens pagus; y procegueyx dit acte parlant de les Parroquias de dit terreno; ibi: Tradimus namque ipsas Parroquias de Valle Andorrensi, id est, de ipsa Lauredia, atque Andorra; y las referreyx totes. Doná no solamen permis als homens que deyxá per poblar las Valls, antes be los ordená, anassen á la Ciutat de Barcelona llibrement cada any, á prestarli lo degut sagrament, y homenatge devan la porta de son Compte de Barcelona (qui en eyxos primers temps era sols Governador de Catalunya per lo dit Emperador, segons tots los Autors). y que li aportassen lo sens, ó tribut de un, ó dos peyxos. Son Fill Carlos Calvo, ja avem vist, las constitueyx en lo territori de la Ciutat de Urgell en lo acte sobrecitat, lo qual fou Ayxi mateyx Senyor y Princep de Catalunya. Ita Actus consecrationis Ecclesiæ Urgellensis Anno 819. Vide Marca hispanica Apendice. Vide lib. 1. privilegiorum Instrumentum qd incipit: Iussione Omnipotentis Dei &c.

Lo Rey Dn Pere 3. de Aragó any 1313 in lib. 1. privilegiorum. Á contemplació de ser las Valls de Andorra part de Catalunya, y en forsa de sos privilegis, confirmacions, y declaracions de ells, declará no deurer los Srs Bisbes de Urgell pagar cosa alguna respecte á les Valls de Andorra per rahó de Monedatge, Bobatge, ni per

qualsevol altre ocasió, dret, ó necessitát, respecte al domini que de ellas tenen dits Sres. Bisbes, y possessió. Fou atorgát lo dit privilegi en la Ciutat de Lleyda en 2 dels Idus de Junij de 1313. Lo Rey Dn. Alfonso, ó Alonso 4. de Aragó declará, y confirmá lo Mateyx ab son Real diploma, atorgat en 3 de les Calendas de Juriol de 1328. Lo Rey Dn. Joan de Aragó 1. de Aquest nom declará, y confirmá lo Mateyx ab son Real diploma atorgat en 20 de setembre de 1387. Jaume Calbeti Jutge de la Cort del Rey Alonso 4. de Aragó confirmá y declará lo Mateyx ab sentencia proferida en 4 de les Calendes de Juriol 1328. Lo Rey de Aragó Dn. Joan 1. sobredit declará, y confirmá lo Mateyx ab son Real diploma atorgát en Zaragossa en 20 de octubre de 1388. Dn. Martí 1. Rey de Aragó declará, y confirmá lo Mateyx ab sa real sentencia dada contra del Fisch en 6 del mes de Maitg de 1406, la qual es comprehensiva, y enclou tots los demun dits privilegis, confirmacions, y reals sentencias.

Lo Infan Dn. Pere de Aragó confirma tots los privilegis als Andorrans, concedits per los Egregis Comptes de Foyx, declarant ser les Valls de Andorra dins dels limits de la Corona de Aragó, y intitulantse, tenir la Jurisdicsió alta, y baixa, y la possessió, que en ellas tenien los Comptes de Foyx (y aixi era; pues que las havia confiscadas als dits Comptes per la causa, y ocasió, que llargamen se dirá en altre Capitol) dada en les Calendes de Junij de 1334.

Lo sobre citat Rey Dn. Joan 1. de Aragó declará ser les Valls de Andorra dins del Principat de Catalunya (ab termes formals, y expressos); y per conseguent no obstan de pertanyeyxer

ditas valls, y pertocár als Comptes de Foix, declará, y confirmá la facultat tenien los moradórs de ditas Valls de portár de Andórra dins del dit Principat, y de aquest Principat dins de ditas Valls tota sort, y especie de Mercaderies, y altres generos sens haver de pagár dret de generalitat, ni altre. Dada en 17 de octubre de 1390.

Sentencia proferida per Bernát Arseguel Veguér de Puitcerdá en que en Judici contradictori declará ser les Valls de Andórra dins del Principat de Catalunija; y per assó no deurer los Andorrans pagár dret de Marca en cada any acostumát pagar. Dada en 17 de Maitg de 1369. Vide sententiam in lib. 1. privil. fol. 12. Retro.

Dalmau de Brèr Donsell Procuradór Reál, y feudal del Rey de Aragó en los Comptats de Rosselló, y Serdanija, declará á instancia dels Sindichs de las Valls de Andórra contra del Real Fisch esser las ditas Valls situádas dins dels limits, y confins de Catalunija, y per conseguent ser los Andorrans llibres, y exemps de pagár cosa alguna al Mestre de Pórts, per rahó de qualsevol especie de gèneros, y mercaderies aportien de dit Principát á ellas, ni per qualsevol altres vedades passár fora regne, encaraque sien las ditas Valls fora del Domini, y disió del Rey de Aragó. Dada esta declaració, y sentencia en 7 de Mars de 1403.

Antoni de Vinyers Cavallér, Concellér del Rey de Aragó, son Procuradór Reál, y Mestre de Ports en los Comptats de Rosselló, y Serdanija; y Joan Darbá Dr. en drets, y Jutge del Patrimoni Real, fundáts en la Mateixa rahó de ser los Andorrans propis Catalans, declarán tenir estos facultát de portár qualsevol

gen

genero de mercaderies de la terra de Serdanija, y Rosselló á las ditas Valls sens haver de pagar lleuda, ni altres drets al Mestre de Ports. Dada la sentencia y declaració sobredita en la Casa de la procuració Real de la Ciutat de Perpinijá en 13 de Agost de 1504.

Jaume Clement Comanadór del Orde de St. Tiago de Spata, Gentil home de la Camara del Rey de Aragó, y de sa guardia de Corps, Procuradór, y Comissionát de la Reyna de Aragó Dna. Germana muller del dit Rey de Aragó Dn. Fernando 2. confirmá als Andorráns sos Privilegis en nom de dita Reyna sa principal, declarant ser les Valls dins dels limits de la Corona de Aragó; havent passat est acte de confirmació, y declaració en la ocasió, que en dita qualitat de Procuradór de dita Reyna Aná á pendrer posessió de las Valls de Andórra, y altres estats, que per averlos confiscat lo dit Rey Dn. Fernando als Comptes de Foyx (per les rahóns y Causes que se dirán en lo Cap. del llibre feu donació de ells á la dita Reyna sa Esposa. Dat en la Vila de Castellbó als 26 de Máts de 1513.

La Reyna Dna. Germana prop citada, y son Espós lo Rey Dn. Fernando 2. en la Mateyxa Concideració confirmáren als Andorráns sos Privilegis. Dat en lo lloch de Majoreti en 20 de Máts de 1514. conste en lo llibre primer dels Privilegis.

Lo Citát Rey Dn. Joan 1 de Aragó, declarant lo Mateyx, confirmá als Andorráns á petició de son cosí lo Compte de Foyx Matheu, y declará esser los Andorráns exemps de pagár drets, ni cosa alguna dels generos, y mercaderies aporten dels dominis de Espanija á ellas; ni dels generos, y mercaderies que de ellas aportan als do-

minis de Espanya, fent mencio de semblan concessió als dits Andorrans: feta per son Pare, lo Rey Dn Pere, y declarant, que les dites Valls pertanyen al dit Compte de Foyx. Dat en 26 de setembre de 1391. Conste la Confirmació en lo llibre primer dels Privilegis.

Lo Emperador Carlos 5 y Rey de Espanya confirmá, y declará als Andorrans com á Catalans neutrals, la facultat de poder comerciar ab Fransa, y portar de alli tots generos, y mercaderies á ses Valls, encaraque sie en temps de guerra ab Espanya. Dat en Barcelona en 6 de Abril de 1538. Vide lib. privilegiorum.

Lo Rey Phelip 2. atesta dita concideració, confirmá als Andorrans sos Privilegis, en Monsó dia 13 de Noembre de 1585. Vide lib. privilegiorum primum folio 6 retro.

Lo Mateyx, y per lo Mateyx efecte y respecte executá lo Rey de las Espanyas Phelip 3 ab cedula real, dada en Barcelona dia 30 de Junij de 1599. Vide lib. 1. privil. folio 8 retro.

No menos las publican á las sitadas Valls per part, y porció del Principat de Catalunya las reals sentencias, que han lograt los Sindichs de ellas, declaratorias dels Privilegis, franquesas, exempcions, y prerrogativas, que en dit Principat gosan los Andorrans, proferidas en observancia, y execussió de aquells, moltas de ellas en judici contradictori contra del real Fisch, conforme al que tinch ponderat, es la real sentencia dels tres Estaments de Catalunya en les Corts de Barcelona de 1599. La del Virrey, y Capitá general de Catalunya Dn Benet Cardenes, en Barcelona als 22 de Noembre de 1593. La dels tres Estaments en

corts de Monsó proferida dia 4 de desembre de 1585. La dels tres Estaments de les Corts proferida en Barcelona als 6 de desembre de 1603. Lo Mandato dels Antichs deputáts de Catalunya á favor de les Valls contra los deputats locals de la Ciutat de Urgell, Puitcerdá, Tremp, Pallás, y altres. Dat en Barcelona als 14 de Juriol de 1606. Lo Orde, y Concessió del Virrey, y Capitá general de Catalunya, Duch de Medinacidonia á favor dels Andorráns. Dat en Barcelona als 14 de Juriol de 1690.

La de Dn. Francisco de Marimon conservador dels drets de Marca, dada en Barcelona dia 28 de Juriol de 1503. Lo certificat del deputat Dr. Jaume Marcer Ardiaca de Berga, dignitat de la Sta. Iglesia de Urgell en 19 de febre de 1620. Lo certificat de Esteve Pocurull notari regint la escrivania del general de Lleyda, dat en 26 de febre de 1629. La Provisió, y decret dels Deputáts de Catalunya á favor dels Andorráns: dada en Barcelona als 23 de Gener de 1641. Lo Orde del Sr. Dn. Francisco de Sayol á favor dels dits Andorráns, dat en Barcelona als 22 de desembre de ~~1676~~ 1678. Lo Orde del Virrey, y Capitá General de Catalunya Compte de Monterrey á favor dels sobredits, dat en Barcelona als 18 de Mars de 1678. La centencia del Virrey, y Capitá general de Catalunya Dn. Hectór Pignantelli Duch de Monteleons á fabor dels sobredits; dada en Barcelona en 4 de Noembre de 1607. La centencia del Virrey y Capitá general de Catalunya á favor dels referits, dada en Barcelona als 17 de Abril de 1676. Lo Orde del Virrey, y Capitá general de Catalunya Dn. Joan Clavos, Perez de Gusmán á fabor dels sobredits andorráns; Dat en Barcelona als 18

de Abril de 1692. Finalmen la sentencia, y formal declaració en Judici contradictori del sindich de les valls de Andorra contra del Real Fisch, comprehenciva de tots los demés privilegis &c. y sentencias, ordes, y mandatos sobreexpressats, en que declara formalmen esser las valls de Andorra part, y porció del Principat de Catalunya; y per esta rahó esser los Andorrans, moradors, y habitadors en ellas franchs de pagar algun dret per les coses originaries de dit Pais que introdueyxen en Espanya; y per tots los generos, que de estos Regnes introdueyxen, á les valls per son propi us, y abast. Dat en Barcelona dia 28 de Maitg de 1731. Per lo Sr. Intendent General: y moltes altres, que serie mai acabar, si se referien al llarch. Y per tot assó se podá veurer lo llibre primer dels Privilegis, y lo proces, y sentencia en lo Arxiu. Y ara novament, la confirmació de totes les franqueses, y privilegis á petició del Sr. Bisbe de Urgell nostron meritissim Princep Dn. Francisco Catalán á Instancia dels sindichs de les valls, per lo Rey, y Monarca de Espanya Dn. Fernando 6. dada en Madrit dia de 1757.

En suma:

Les valls de Andorra en lo Espiritual, y en lo temporal, en lo Eglesiastich, y en lo secular, en lo phisich, y natural en lo moral, en lo Idioma aduch curial, en lo modo, y moda de vestir, en los costums, y geni, son propria, verdadera y llegitima Catalunya, com á part, y porció de dit Principat; y per conseguent son sos naturals, propris, verdaders, y llegitims Catalans en tot rigor; essent esta veritat tan visible y evident que sols pot deyxar de veurerla, y coneyxer qui vulla afectadament, y pertinasment ferse ciego, y obstinadamen vestirse, y no despullarse mai de un

humór, y espedit de Pirronisme. Una sola cosa hi há tan solamen q no participan del Principat de Catalunya les valls de Andorra, que es lo respectiu al govern, al Civil, y Criminal, al Politich, y economich de dit Principat, ni han participat mai desde sa restauració del poder dels Móros; haventse governát de eyx temps per lo espay de cerca 10 sigles (cada sigle es 100 anys) fins al temps present, ab son peculiár govern, ab las disposicions del dret comu, y patries peculiars consuetuts, y finalment ab sa particular, y peculiár política, y economia, com veurem en lo Capitol seguent.

Cap. 4

Les Valls de Andòrra, no obstan de esser pàrt de Catalunya may han dependit (desde la expulció dels Moros de ellas) del govern, de les lleys tan civils, com criminals, de la política, y economica, usatges, ni altra disposició secular de dit Principát, si de las Canónicas Eglesiasticas, Provincials, y Dioscesanas respectivamen lleys, y costums de ell.

Llarga es la proposició del Capitol, y a pareyx importa contradicció de ella, ab ella, ó alomenos contrarietat; peró será breu la demostració, tenint presens

las especies, y rahons referidas en lo antecedent Capitol, y altres respectius que se escriuràn despues de aquest, las quals se tingan aquí per repetidas, á fi de evitàr prolixitat, y repetir moltes vegades les coses.

Pera proceguir ab mes claredat, y brevedat, oposaré les rahons, y concideracions contrarias á nostra proposició á fi de que ab sa eyxida y solució millor se establesca la veritat de ma proposició en la forma seguen. O las valls de Andorra son Catalunya, y per conseguent estan subgectes al govern, lleys, y Carrechs de aquest Principat; ó no son Catalunya, y per conseguent no poden gosár de sas exempcions concedidas, y de las llibertats otorgàdas als moradors de ell? O son Catalunya, ó part de ella in faborabilibus, y no son Catalunya, ó part in Odiosis, que serie un gran absurdo lo dirse? Mes, lo Infant Dn. Pere, y lo Rey Dn. Fernàndo, los dos Reis de Aragó conquistáren les valls als Comptes de Foyx, segons las doctrinas assentadas en lo Capitol antecedent, aquell en 1334. Aquest en 1513. Se intituláren Senyors de ellas declarantlas dins sos dominis, com tambe lo Rey Phelip 2, y lo Rey Phelip 3; luego es fals, que mai hagen dependit, desde la expulció dels moros de ellas del govern, lleys, usatges &c. de Catalunya. Mes los Reys de Aragó antes, y ara los Reys de Espanya fan senyors de les valls als Bisbes de Urgell; y per conseguent son senyors de ellas: Perque Ningu dona lo que no te. Son Senyors? Luego no son com ha Comptes de Barcelona; y per conseguent las valls estan subgectas á las lleys de aquest Comptát.

A la rahó en primer lloch posada, ó al argumen que los dialecticks anomenen Cornut. El absurdo oposat en son lloch (que alguna vegada he llegit ab enfado é impaciencia en alguna deducsió juridica del Advocát contrari á las valls en contestació de lite) Al oposát en 3 lloch, en orde á la confiscassió de les valls als Comptes de Foijx per los dos citáts Reijs de Aragó: se respon: Que les valls de Andorra son, ij han estades sempre Catalunija, ij part de aquest Principat, si aduch in odiosis comuns á tot lo Principat; com es la expulció dels Moros, la defensa de que no entrassen los Albigences, ij despues los huganóts de Fransa en Catalunija, ij altres semblants; encaraq no estigan atingudas in odiosis, de que essent llibres, ij exemptas per sos incignes privilegis; peró son, ij han estat part de Catalunija privilegiada, llibre, neutral, ij soberana, é independent desde sa constitució, ó restauració de la tirania dels Moros; regladas ab son peculiár govern, Justicia, lleijs, usatges, politica, ij economica, ij ab aquesta solució, q demostrarèm ab la major brevedat, se done eijxida á las tres sobrecitadas dificultáts.

Son Restaurador Ludovico Pio, ij legislador, successór en totas las terras, regnes, ij dominis de son Pare lo Emperador Carlomagno, las deijxá llibres, neutras, ij soberanas, é independents de tot Comptat, regne, ij provincia, ab son peculiár govern; ij los atorgá la llibertát de transitár per tot lo Principat de Catalunija, del qual era Senijór, ij Princep, gosant de tota exempció, ij las doná llibres, neutras ij soberanas als senijors Bisbes de Urgell en lo Anij 819 de nostra redempció,

sens haver de prestarli feudo algun, ni ha persona alguna; sagramen, ni homenatge, ni regoneyxement; De haon es, que las Valls de Andorra molts anys antes que los Comptes de Catalunya, y singularmen lo de Barcelona, no fos senyor del Principat, ja gosaven de les llibertats, franquesas, y exempcions sobreditas en Catalunya, pues que al Compte de Barcelona no se concedi dit Comptat sens feudo, ni regoneyxement algun fins al any 843; com tambe á Senyofredo compte de Urgell aquest Comptat, segons opinio dels Autors tots que tractan de esta antiquitat, la qual graciasels feu per lo Rey Carlos Calbo, fill, y successor en la Corona de Fransa (lo primer compte de Barna segons Bufier fol. 171 es Ubifredo 1 fet per lo emperador Ludovico pio, lo mataren en Fransa lo any 858. Ubifredo 2. tingue lo Comptat per si y sos successors, fill de Ubifredo 1, al qual loy doná Carlos Crasso lo any 874. y es lo primer compte de Barna absolut, y tingue per fills, á Miron, q li sucsehi, y á Senyofredo quel feu compte de Urgell; Borelo feu fill de Senyofredo, de est ere fill Ermengol compte de Urgell); y en Catalunya conquistada del citat Ludovico en gratificassió de la ajuda, y serveys feren al dit Carlos Calbo en la guerra contra dels Normans, que se havian revellat contra de dit Rey; y en Catalunya destruiren moltes Ciutats, com Elna en Rosselló, Empurias en Amporda, y altres; al Compte de Barcelona Ubifredo 2. lo deyxá Senyor del Comptat de Barcelona (essent antes Guardies, custodis, y Governadors los Comptes dels limits de Espanya en nom de dits Senyors Emperadors) fentli donació absoluta del domini, y Imperi de dit Comptat, sens reserva ni regoneyxement algun, es veritat, y aixó ho diuhen los Authors, peró aquest en sas terras, y dominis devie conservar las llibertats, fran-

quesas, y exempcions, que lo Emperador Ludovico Pio, Carlo Magno, y Carlos Calvo havien concedit, y atorgat á les Valls de Andorra sos senyors soberans, y als Srs. Bisbes de Urgell cuyas eran la ditas Valls, donarlos tota protecció, ajuda, y socós, com efectivamen ho executáren en totas las ocasions se ofriren; y á las Valls, y Homens de ellas, no solamen conservaren sos privilegis, llibertats, franquesas, y exempcions q̃ gosaven per tota la Catalunya, fundats no solamen en la expressada rahó, sinó que los ne concediren de nous, fundats, en que los Andorrans havien concorregut en tota la guerra contra dels Moros, y á la consecusió de la llibertat catalana, com havem dit, y en los serveys, que tots los dies rebéren, y als beneficis que li resultavan en son Comptat, de las citadas Valls. Al citat Senyofredo, ó Sicfrido com se llegeix en altres Autors, (si forte era Compte de Urgell, que es la mes segura opinió) doná lo Rey Carlos Calbo, per lo motiu, y rahó expressada la Vall de Andorra, trovantse lo Rey en la Vila, ó Ciutat de Arras, Provincia de Artois, en lo Monastir de St. Vedasto; ó be fou ineficás esta especial donació de dita Vall, no podent dit Rey ja disposar de ella en la ocasió y temps se feu, que fou lo any 843. de nostra salut, y ser las citadas Valls donadas als Bisbes de Urgell lo any 819, com se ha dit en lo Capitol Antecedent; ó be li transferi lo Domini é Imperi quedava á dit Rey en dita Vall, que en tot cas era lo supremo sol: y aixi apareix, que ho indica lo acte de ella, ibi: In pago Urgellensi villa, que vocatur Vallis Andorra, cum omnibus suis apendicibus, sicut nos habere cernebamur &c. Y aixi apareix que ho indica la donació del Castell de Sant Vicens del peu de la Muntanya

de Monclár, Parr.ª de Andorra, que los Comptes de Urgell feren á Arnáldo de Castellbó, Viscompte de Serdanija; y Aijxi tambe ho indican las guerras, que als Bisbes de Urgell, feren los Comptes de Urgell, respecte á las ditas Valls, y las rehiteradas donacions en part, y en tot que despues feren de dites Valls als referits Bisbes; y las renunciacions absolutas, sens reserva de cosas, ni dret algun en dites valls, com veurem mes llargamen; y per conseguent encara que concediám, y donem per acentát, que los Comptes de Urgell tenien, en forsa de la predita donació lo Imperi supremo de les Valls; peró tenien aquell restringit, respecte á les llibertats, privilegis, exempcions, y franquesas que ja gosavan las valls, respecte á feudo algun que deguessen per elles ferli los Bisbes sos senijórs, y respecte á unirles ab son Principát, y comptat de Urgell; pues ja subsistien antes les valls per si solas, independents de dit comptát, y tot altre, essentli donades del modo, y conformitat que dit Rey Dn Carlos les possehia: sicut nos habere cernebamur. Antes be devian conservarlos, y defensarlos sas exempcions, prerrogativas, y franquesas otorgadas en son comptat, y demes terra de Catalunija per los citats Emperadórs, y als Srs Bisbes son senijorio, y emoluments que de ellas los provenien.

Esta concideració de ser les Valls de Andorra, ja desdels principis de sa restauració part de Catalunija llibre, exempta y privilegiada en dit Principat, mogué als Comptes de Barcelóna, y altres de Catalunija á conservarlos ses exempcions, llibertáts, franquesas, y prerrogativas en sos respectius dominis, y concedirlosne de nous per los motius sobre puntáts; Esta mateixa concideració, y motius de haver concorregut les valls á la con-

secussió de la llibertát de Catalunija contra dels Moros, ij las conveniencias, profit ij be de que ellas resultá á sa Coróna, ij la concideració de la pobresa, ij esterilitat de dit País de Andórra há no solamen mogut als Monarcas de Aragó, ij de tota la Espanija sucsessórs al Comptát, ij senijorio supremo de Catalunija, en concervár á las citadas valls, dins de sas terras, ij senijorios, sas Antiguissimas llibertáts, franquesas, ij prerrogativas; si que tambe ha inclinat la piadosa, ij generosa Munificencia de tans grans Monarcas á concedirlosne de novas, com es de veurer en les concessións, diplomas reals, ij confirmacións de semblans prerrogativas, citadas en lo Artigle antecedent; interessantse per rahóns de estát, que nosaltres no penetrám, ij solamen comprenen los dits Monarcas, ij sas primeras intelligencias de sas corts, en que las citadas Valls concerven sa antiguissima neutralitat, ij soberania, entre las dos Vastas monarquias de Fransa, ij Espanija, sas franquesas, exempcions, ij prerrogativas en Catalunija, ij demes de son domini, ij los Srs Bisbes de Urgell sas criaturas, la potestat soberána, ij senijorio de ellas ab los Serenissims Comptes de Foijx en pariatges, ó per Indivís.

Estas dos Mateijxas conciderácions moguerem als dos citats Reis de Aragó Infan. Dn Pere, ij Reis Dn Fernando en concervarlos las ditas franquesas, exempcións, ij prerrogativas en Catalunija, ij sa antiquissima Neutralitát ij soberania en tot lo temps, que foren senijórs de ellas, per haverlas confiscadas als Comptes de Foijx, ij en aumentarlos aquellas, com se ha vist en lo Capitol antecedent. Es veritat, que estos Reijs en lo dit temps eran, ij se podian intitulár senijors de ellas, pues tenien lo domini que de ellas,

Antes de la conquista, tenien los Comptes de Foijx; però per esta Mateijxa Rahó devian conservar á las Valls ab molta Rahó, justicia, ij equitát (com efectivamen les conservaren, sens que en contrari puga ferse constár de ordenansa, pregmatica, ni titol algun, ni de historia corrent) en sa neutralitat, soberania, lleijs, usatges, costums, govern, politica, ij economia peculiars, independents dels usatges, lleijs, ij govern de Catalunija, ij als Srs Bisbes en lo gose de Feudo, ij homenatge, tenien en dites Valls; ij no solamen les conservaren de la manera dita, sinoque expressament á mes dels altres Privilegis, exempcions, libertáts, preheminencias, ij prerrogativas, nomenadamen, ij en termes formals los confirmaren aquells, ij aquellas que los havian concedit, ij atorgat los Serenissims Comptes de Foijx, com tot es de veurer en les citades cedules confirmatorias de Privilegis.

Los Reijs de les Espanijes Phelip 2. ij Phelip 3. se intitulan senijors de dites Valls, ij enuncian á estas dins sos dominis, en las cedulas confirmatorias de privilegis, ij sentencias, que havem referit en lo Capitol antecedent; no per lo q actualmen eran, sinó per lo que havian estát sos antecessórs Reijs de Aragó, ij per lo que havian estát en temps dels referits Reis de Aragó las citadas Valls; no essent novas estas, ij semblans enunciativas en los Reijs, ij senijors, pues que se intitulan Reijs, ij senijors de molts Regnes, ij Provincies, ij anuncien á estos dins de sos dominis, no per lo que son actualmen, sinó per lo que han estát en algun temps: com es; Reij de Cecilia, Jerusalém, Corsega, Cerdenija, Nápols, Duch de Borgonija, Compte de Flandes, &c. En lo Reij de Espanija, ij de Fransa la anunciativa de Reij de Navárra. Aijxi com

en lo Exodo Capitol 7 se done lo nom de Vàras, á las serpèns que actualmen eran, havent Moÿses convertit en serpen la vara de Aarón; ÿ los magos de Faraó las suas en serpèns; ÿ també á totas las nomena la escriptura Vàras, no per lo que actualmen eran, pues eran serpents, sinó per lo que havian estát antes: Sed devoravit virga Aaron virgas eorum. Exodo 7. v. 8, 9. 10. 11. 12.

Ni importa contradicsió, contrarietat, ni implicancia alguna, lo dirse, ÿ ser las valls de Andórra part de Cathalunÿa, los Andorrans verdaders Catalans, ÿ los Reis de Aragó, ÿ Espanÿa sobre citats, senÿors de Cathalunÿa, ÿ nomenarse Srs de dites valls, ÿ no dependir aquelles del govern, lleÿs, usatges &c. de aquest Principát; perque á mes, que entraren à posse hirlas, tenint ja les valls separat del de Catalunÿa son especial govern ÿ lleÿs, com se ha dit, podien concervárlas (com ho feren) part de dit Principat sens dependir de ell, en lo governatiu, municipal, politica, ÿ economica. Si lo Reÿ, ÿ Monarca de las Espanÿas, atenent á alguns especials serveÿs notables, ó de sa absoluta gracia, feÿe llibre ÿ exempt á algun País, ó terreno de Cathalunÿa V.G. la Sagarra, ó altre, exemintlo de tributs, pechos, vectigals, ÿ de las lleis, ÿ govern comu, del Principat de Cathalunÿa, establintli ses lleÿs, ÿ govern peculiár; se diríe be, q aquell terreno no es Catalunÿa, ni part de aquest principat, perque gosa semblan exempció, ÿ llibertat? En practica: Si lo Reÿ de Espanÿa ha indultat algunes Ciutats, de Cathalunÿa, Vilas, ÿ Pobles, atenent á sos serveÿs, exemintlos de molts Carrechs, q se porten en lo resto del Principát; se diríe ab raho, que los tals, ó tal

Poble, no es verdadera part de Cathalunija, perq gosa de semblant Indult, ij exempció? Pareijx, q no se dixie be, ni ab raho; luego encaraque les valls de Andorra sien exemptes &c deijxo, que serie la consequencia á simili lo dialectich, ij Juriste millor, que Jo.

A la Ultima raho, ó argument, responch, per ara, per tocar mes llargament esta materia en altre capitol; Que los Reijs de Aragó antes, ij ara los Reijs de tota Espanija, no fan senijors de les valls de Andorra, ni donen estes als Sres Bisbes de Urgell; Presentan si, ij nomenan Persona habil per governar al dit Bisbat á sa santedad, la qual potestat de nomenar, ij Presentar Bisbes, encaraq antigament pertocás per molts sigles al sol Papa, ij despues als Canonges de moltes Iglesies, ij singularmen als Canonges del Capitol de Urgell (los quals encara en lo sigle 12 tenien esta facultat, com es de veurer en una carta del Pontifice Celestino 3, escrita als dits Canonges perque elegissen Bisbe de sa Iglesia, en lloch del Sr Bisbe Dn Bernat de Vilamur, qui havia renunciat son Bisbat en poder del Papa, quals efectivament nomenáren á Dn Bernat de Castelló, com ho relate Marca hispanica pagina 516, ij 518.) Peró Ja desde molts sigles, que esta nominació, ij presentació de Bisbes es permesa per lo summo Pontifice, á varios Reijs, ij supremos Princeps, en atenció de sos insignes merits enves la Iglesia, ó Sta Cede Apostolica, ó per altres Causes; ij aijxi Ja desde molts sigles que los Reijs de Espanija, ij Fransa nomenen Bisbes en sas terras, quals deuhen esser confirmats per lo summo Pontifice; vide infra Cathalogum Comitum Fuxens. lib. 5 Cap. 1. Paragrafo 6, numº 6. De haon es, que qui dona les valls de Andorra

al nomenat Bisbe de Urgell per lo Reij de Espanija, no es aquest sinó lo Papa en la Confirmació, ó Collació del Bisbat, en forsa de la donació de las ditas Valls feta als Bisbes de Urgell per lo Emperador Ludovico Pio, ij Comptes de Urgell. Sa Santedad es qui li dona lo domini, ó Imperi supremo de ditas Valls, annexo á la mitra, ó Bisbat de Urgell; sa Santedat es qui deijxa la poscessió del dit domini ó Imperi supremo, que tenia, ó havia pres de dites Valls en temps de la Vacant, per medi del Subcollector de sa Molt Rda Camara, qui restitueijx al Confirmát las decimas, quistia, ij demes emoluments de ellas pertanijents als Srs Bisbes de Urgell. A sa Santedat per fi, ó á sa Molt Rda Camara es á qui se paga la expedició de las Butllas, que especialment ij separadas se atorgan als Bisbes de Urgell, ultra de las del Bisbat, per lo domini, ij potestat suprema del Bisbe de Urgell en las ditas Valls; ij finalment es lo Concell general, ó comu de les Valls de Andorra lo que de ellas ha donat de tot temps la poscessió als dits Srs Bisbes; ij en las Vacants, als Srs Collectors de la Molt Rda Camara Apostolica, com en los actes de las citadas poscessions es de veurer en lo llibre del Concell general.

Los Reijs de Aragó antes, ij los Reijs de tota Espanija en los sigles Ultims, ij en los temps presents, no tenen mes en la nominació de Bisbe de Urgell, respecte al senijorio é Imperi supremo de ells en nostres Valls que lo que te un Patró de Benefici de patronat Laicál, lo qual presentant, ij nomenant Persona que obtinga dit Benefici, lo nomena, ij presenta en consequencia, per obtenir ij possohir

totas las preheminencias, dignitáts, prerrogativas, fruits, y emoluments á dit Benefici unidas, y connexas. No es senyór lo tal Patró, ni pot disposár de las tals preheminencias, prerrogativas, decimas, fruits, y emoluments al tal benefici connexas. Es emperó Patró, y Protectór de ellas; de haon es, que lo tal dret de Patronat encaraque de una part sie honorifich, y util al Patró; pero de altra li es honerós, segons los vulgárs versos que pórtan los Authórs Canonistes, vide Picler, in lib. decretal. tit. de Iure Patronatus. Patrono debetur honos, onus emolumentum, presentet, presit, defendat, alatur egenus. Majorment en nostre cas concret; pues encaraque á la Mitra de Urgell, ó al Bisbat lo dotassen los Comptes de Barcelona de molts pobles en Cathalunya, y per conseguent se puga dir, que los Reys de Espanya la dotáren de propis bens per haver sucsehit á aquell Comptat; peró no se pot de ninguna manera dir respecte á la dotació de la Iglesia de Urgell, de les Valls de Andorra, sas decimas, fruits, emoluments, y senyorio, la qual dotá de estas, y son senyorio, com de propis bens lo citat Emperadór Ludovico Pio, com ja havem vist.

Ni se encontrará en llibre algun, Antich, ni modern, ó Arancel tan de la antiga diputació de Cathalunya, com de la antiga Audiencia, Capitania general, Batllia, de la moderna Audiencia, y Intendencia de Cathalunya en que sien denombráts per lo respectiu al govern de estos magistráts los Pobles de dit Principat, ja sie per veguerias, sotsveguerias, corregiments, ó altres departiments, en que se llegesca lo ~~departi~~ denombrament dels Pobles de las Valls de Andorra. He observat varies vegades, y he llegit un llibre

fet per la deputació, en que per son govern estan denombráts per veguerias, y sots veguerias tots los Pobles de Catalunya subdits á son govern, y sas lleys, tan de Rey, com de Baró; com tambe los antichs Aransels dels dits Pobles, subdits al govern de la Antiga, y moderna Audiencia, Batllia general, y moderna Intendencia, y may he vist denombráts, ni expressáts los Pobles de nostres Valls; Peró si que he obcervát en taules, llibres, y Aransels del govern Eglesiastich, y Sta Inquisició, per ser los Pobles de ellas subdits á aquest govern, y lleys eglesiastiques de Cathalunya, com se ha vist (y es constán per la experiencia) en lo Cap. antecedent, y de manera alguna dependents del govern y lleys seculárs.

Cap. 5.

Les Valls de Andòrra fòren ocupàdes per los mòros en la general devastació de Espànya y conquistàdas á estos per lo Emperador Carlomàgno, subgectas en tot á son Supremo domini, de las quals doná las decimas, y altres drets als Srs Bisbes de Urgèll.

General fou la Ruina, calamitat, y devastació de Espanya, que meresque esta dilatada Monarquia en castich de sos molts pecats, y nefandas continuadas maldats en lo

sigle 7 de nostra redempció, segons tots los Authors, Carbonell, Beuter, Barelles en lo principi de sa historia, de los Condes de Barcelona; vide Marca hisp. y Altres; y per consequent esta desgraciada sort tocá á nostres valls, com ha membre, ó part de aquest vastissim cos, essentho de la que ~~ara~~ ara se nomena Cathalunya, y á les hores Marca de Espanya, ó confins, y limit de Equitania; peró, qui sáb per ser nostres valls menos complices, ó culpades en semblants pecats, y maldats, permeté lo altissim que fossen dels Paissos, que ultimament ocupáren los Moros, y que per menos temps possehiren, havent estat casi lo primer pais, que se conquistá de la tirania de semblan canálla.

Havia la Espanya estada governada floridament per lo espay de 300 anys, ó casi ells, per sos Illtres monarcas los Reys Godos, desde Ataulfo 1 Rey de ella (qui al principi del sigle 4 assentá sa Cort en la noble Barcelona) fins al Rey Flavio Egica molt Catholich; quant pareix que lo Infern envejós de las glorias, y felicitats de tan noble monarquia, vomitá de sos abismes lo mes horrendo monstruo de maldat, lo malvat Rey Uvitissa, escandol de la naturalesa humana, y de tot lo mon, per la brutalitat de son geni, y complecsió, qui en ella feu degenerár la puresa de la major part de sos vassalls; vide Pujades coronica de Cathalunya lib 6, Castillo, Mariana, y Zurita.

Aboli aquest immundo Rey lo celibat, feu comunes les dones de tots los estats y condicions, lo sagrat de les religiosas, y permeté moltes mullers; que se casen los sacerdots, y negá la obediencia al Papa, y altres coses á est tenor; maná destruir totas las fortalesas, y muralles de

les Ciutats, viles, y Pobles de sa Monarquia; y en fin permeté una general dissolució, y depravació de costums en tots sos Vassalls, de tots estats, sexo, y condició; regnant en Espanya un depravat universal llibertinisme, sens fre, ni lley; Ja se veu quant aniria la Espanya, com ho refereyx Andreu Pujades en sa Catalunya lib. 6 Cap. 136. Ó tirá, y Infame vici de la Impuresa, que ningun altre ha irritat tan la bondat del senyor, y causat los majors estragos en las familias, destruit innumerables Casas, afrontat grans noms, assolat Provincias, y Regnes! De manera, que no hi há racó en lo mon, en que no se vegen les Rohinas, que ha causat, y actualmen cause á la humana naturalesa. Qui sinó aquest asquerós vici sepultá tot lo Mon, en las venjadoras Ayguas del Diluvi? genesis 6. Qui sinó aquest Asmodeo Infernal plogué foch de sofre sobre la Ciutat de Sodoma, y Gomorra, y altres vehines de la Provincia de Pentápolis, reduint tot lo Pais, y morador en funestas cendras? gen. 19. Qui sinó aquest brutal tirá ab la maldat comesa per los de la Ciutat de Gabaá en la muller del Clevita de la Montanya de Efraim ocasioná la mortaldat de mes de 70 mil Persones de les nobles tribus de Israel, y destrui casi del tot la Illustre tribu de Venjamin, y los habitans tots de la Ciutat de Jabes? Judicum Cap. 20; Peró perque es cansarnos, si tot lo mon está ple de irrefragables testimonis de les Ruines, y estragos que ha causat en lo mon esta infernal bestia de 7 caps.? Bon testimoni encaraq deplorable ab llagrimes de viva sanch es la historia que vas tocant.

Sucsehi al malvat Uvitissa lo Rey Dn Rodrigo ultim dels Godos, y qui perdé á la Espanya tota. Aquest Rey escandalós

acabá de irritár la paciencia, y bondat del Sr. castigant sa formidable Justicia ab lo assót de la vinguda dels moros de africa, las continuas generals abominacions, y escandalosos pecáts de la Monarquia de Espanya; lo Cas fou com se segueyx.

Governant á esta Monarquia lo citat Rey Dn Rodrigo, enviá (qui sab si ab segona y depravada intenció) al Compte Dn Julian de Castilla á Africa, per tractár cosas, y negocis de la monarquia de Espanya. Entretan que estava aquest ocupat en la expedició de sa comissió, desonrrá afrontosamen lo referit Rey Dn Rodrigo á la ermosiscima donsella Florinda nomenada per altre nom la ermosa Cava, Filla del expressát Compte Dn Julián: sabé aquest la deshonrra de sa Filla, y de sa casa, muntá en rabia, y colera, implacable; y per millór venjár son agravi, ~~encaraq se aventurás tot~~ junt ab Oppás Germá del referit Rey Vvitissa intrus Arcabisbe de Toledo, y ab dos Fills de dit Vvitissa, nomenats Eba y Sissebuto tractá ab los moros, y singularmen ab Miramamolin Vlid, senyor supremo dels Alarabes en Assia, y Africa, de satisfer, y venjár son agravi, encaraq se aventurás tot, y de entregarli á tota Espanya, y ferlo Sr de tota ella. Ó scelerát Judas Iscariot de Espanya que entregas tantas Innocencias á la crueldat, y fieressa africana, per saciár ton maligne infernal affecte de venjansa!

Entráren pues los moros ab lo medi quels doná lo mencionát Compte, dins de Espanya, per lo estret de Gibreltár, en sentir de molts Authors (com Corvera en sa

Cathalunya illustrada lib. 1. cap. 29) en lo any 711 de nostra redempció; ensenyorintse dins dos anys de tota esta vasta peninsula; executant en ella les majors fieressas, y crueldats; devastantla, y destruhintla tota; de manera, que fugint los Christians als mes alts, y fragosos Pirineus, aportantsen les himatges, y reliquies dels sants (que ocultaven en les montanyes, y despues se han algunes anat trobant ab lo temps) no se hoihen mes, que plors, gemechs, y suspirs, plorant amargamen sos pecats, y la miseria en que se vegen. Però poch los valgué lo escabrós, y enrriscát del mes alt de les montanyes asperoses; pues fins á ellas arribáren los moros, ocupánt fins á la Ciutat de Urgell, y terras vehinas, com son les Valls de Andórra, Bescomptat de Castellbó, Pallás, Baridá, Vall de querol, y Cerdanya. Ocupades de la manera que se ha dit nostres valls per aquella infame Canalla, despues de haverlas possehidas per lo temps de 12 anys, y 6 mesos, segons un Antich Episcopologi de Urgell, referit per Corbera in loco citato) Vingué á petició dels Catalans que se havien refugiat en Fransa lo glorios, è Invicto Emperador Carlo Magno, acompanyat de un numerós, y formidable exercit, y de 9 Barons, que donaren lo Nom á les Illustres Cases de Catalunya nomenats, Dapifer de Moncada, Galcerán de Pinós, Ugo de Mataplana, Oton de Cervera, Guerau de Cervellón, Pere Alemán, Ramon de Anglesóla, Gisbert de Ribelles, y Bringuer de Exil. A mes de aquestos 9 Cavallers, anave tambe en Companya de dit ~~Cavallér~~ Emperador un Cavallér molt principal Alemany de Nació, y lo mes acostat al Emperador nomenat Dn Otgér Gotlantes Cathalón lo qual morí en la Jornada contra dels Moros, y Aixi, no

deyxá casa de son nom en Catalunya; peró son de opinió varios Authórs (V.G. Bavellas historia de los Condes de Barcelona, Diego Manescal sermó del Reys Dn Jaume, Engincar, et Aymoynus de Vita, et gestis Caroli Magni, et Ludovici Pii Imperat. Corvera vida de Dna Maria de Cervellón pag. 7 Cap. 3. Tomich relat. á Patre Mariana pag. 329 in 4o. Cervera en sa Cathalunya Illustrada in principio, Bavellas Cap. 7) que de ell prengué lo nom de Cathalonia aquest Principat dit antes Marca hispanica Aixi com la Ciutat de Barcelóna de son primer Compte Dn Bernát Barcino de Arriá, en sentir de alguns Authórs, y en sentir de altres, son segon Compte.

Vingué torno á dir de Fransa á Cathalunya lo referit Emperadór (segons Corbera, Bavellas, Diago, Manescal &c locis citatis) passant per la Vila de Snt Beát per la Vall de Arán y entran á aquest Principát per lo port de Pedres blanques; entrat que agué se ensenyori de la Vall de Aneu y de las fortalesas que en ella tenien los Moros. Continuá á ensenyorirse de totes les Avingudes dels Pirineus (com havem dit en lo Cap. 1. de est llibre fol) fins á la Serdanya, Pallás, y territori de la Ciutat de Urgell, fentse duenyos, expellint los Moros, de aquestas montanyas Dapifer de Moncada, y sos Companys, (com diu Corbera) y desde la Vall de Andorra fins á la Vall de Arán, naturalisantse en estes Valls, com en terra adquirida ab sa propria sanch, no deyxant son Ampáro, antes be fortificantse en sas malesas, fins á tenir mes assegurats los Camins per ha on devian proceguir sa Jornáda.

Conquistadas als Moros nostras Valls (vide Cap. 1. hujus lib.) y demes terres, y valls en lo numero antecedent referidas, tingué en

ellas nostre Emperadór sas tropas entretan que anava disposant, y preparant la guerra, que havia de continuar contra dels Moros en la terra baÿxa, y restan de Cathalunÿa, anan replegan gen, tresors, y diners, que los oferian de bona gana, y forman tropas, para continuar la mes gloriosa expedició, y es verosimil (com se ha dit en lo Cap. 1.) que aquell valentissim, y ferosissim cos de tropa de 4000 homens nomenats Almugávers, capitanejáts, y nomenats aÿxi de son Capitá Dn March Almugáver, que foren lo pasmo dels Imperials, lo terror dels moros, y de las Companÿas, y del Univers en molts sigles, se formás en aquest temps en nostres valls; pues molta porció de dits soldáts eran naturals de ellas, (com diu Bavellas) y tambe es probable ho fos son Insigne Capitá.

Restaurá lo dit Emperadór la Sta Iglesia de Urgell (vide actus consecrationis Eccle Urgellen. manuscrip. in Marca hisp.) destruida per los Moros, essent de cert esta Sta Sede, la primera que se restaurá en Cathalunÿa, y pot ser en tota Espanÿa, pues á tot lo demes de Aquest Principat, y de esta Monarquia, tots los Bisbats, ó casi tots, y sas Iglesias los ocupaven los Moros en estos temps, com es de veurer en los Autors; Prerrogativa verdaderament excellent de nostra Iglesia, ser en son segon naÿxement la primera de la Christiandat de Espanÿa, de haon (pot ser) ve á esta Iglesia la gran fama, y honrra singulár que se ha merescut en tot lo mon Christiá. Fou aquesta Sta Sede, Aquest Bisbat, y nostres valls (com he dit en lo principi) la Ultima que ocupáren los moros en la general devastació de Espanÿa; y la primera, ó de las primeras que se restabliren en sa fe, culto, y

Religió Catholica, pot ser com á menos Culpádes en les abominables maldáts de tota la Monarquia; havent en elles cessát per lo poch espaij de 12 Anys, ij 6 mesos lo culto de la dita Religió, quant en moltes Provincies de la Monarquia cessa, ij no se restablí per enter en moltes centuries, com es de veurer en los Authórs.

Restaurada, ij restituida de la manera sobredita nostra Sta Iglesia de Urgell, unica, ij sola en estos temps, en lo Pais de Cathalunija; Conquistats los Pirineus, valls, ij Pobles de sa cordillera (com se ha dit) retorná á dita Iglesia lo citat Emperadór, ij no se si li haumentá sa Antiga gloria, ij extenció, pot ser sens igual en Espanija; concedint, ij assenijalant los terrenos conquistats, quals estaban sens Pastór, al de esta Iglesia nomenat Possidonio (vide Cart eccle Urgellens anno 819 Marca hisp. lib. 1. cap. 15. n. 14. et 15) los terrenos, ij Pagos, á saber es: Urgellences, ó del terreno de la Ciutat de Urgell, Cerdaniences, ó del terreno de Cerdanija, Paliarenses, ó del terreno de Pallás; Anabienses, ó del terreno de la Vall de Aneu; Cardosences, ó del terreno de la Vall de Cardós; Tirvienses, ó del terreno de Tirvia, ó coma de Burch, vulgarmen dita; Bergitanenses, ó del terreno de la Vila de Berga; Ripacursenses, ó del terreno de la Ribagorsa en Aragó; las Iglesias, ij sufraganeas de Alaone que está en Ribagorsa; la de St Pere de Taberna, que está en la Vall de Benasch, ij la de Gistao sobredita: vide Zurita annales de Aragón lib. 1. pag. 8 et alii. De aquí se veu claramen la grandesa ij extenció de nostra Sta Iglesia de Urgell, en los primers temps de sa resurrecsió, ó segon naijxement, de manera, que la majór part dels terrenos, ó sufraganeas, que vuij en dia

compo-

componen á las Ill.tres Iglesias de lleÿda, de Barbastro, (no se si diga de Huesca) ÿ de Solsona eran units, ÿ subdits en lo espiritual de nostra Iglesia.

Aÿxi com lo citat Emperadór assenÿalá á nostres Valls constituides en lo pago ó terreno Urgelitano á la S.ta Iglesia de Urgell, concedi en lo Mateÿx temps nomenadamen de ellas las decimas, la 3 part de Teloneo, ÿ drets de Mercat al referit Bisbe Possidonio, ÿ á sos Successors (vide Marca hisp. lib. 1. cap. 14 num 14. et 15. Actus consecrationis eccle Urgel. anno 819. in lib. privil.) que tan antigas son las decimas, ÿ tercera part de la quistia vulgo dita, ó de Thelonio, que es cosa de vectigal de nostras Valls dels S.rs Bisbes de Urgell) com tambe li concedi los drets de Mercat, ÿ tercera part de Telonio, tot lo que fou confirmat per Ludovico Pio Emperadór, com veurém en lo Cap. seguent.

Disposades les coses per nostron Emperadór de la manera se ha dit, disposades, ÿ preparádes les tropes, ÿ gen de guerra, ÿ sa tripulació, resolgué proceguir sa progectada jornáda en la baÿxa Cathalunÿa; molts foren los assalts de Ciutáts, Viles, ÿ llochs, ÿ molts foren los peligrosos rencontres, escaramusses, xoques, ÿ batállas, que agué de tenir ab los moros, quals se poden veurer en los citáts authórs. Qui mes se senÿalá en las escaladas de Castells, ÿ de muralles, com tambe en les Pelees, ÿ Campals batalles feren nostres Almugavers valerosos; essent tan llaugérs, ÿ bellicosos en escalár los mes enrriscáts Castells, rocas, ÿ altes muralles, com impenetrables en son format cos, guarnit de llanses, tan arriscats en acometrer als moros, com fieros en los Colps que los donávan, de

manera que á molts partien en dos trossos de un colp de dall; y á altres de un colp de destrál, obrien desde la espátlla fins á la cintura; cosa que als moros ocasioná un temór, y terror terrible; y als Imperiáls, y demes tropa de fidels la majór admiració, y atordiment. Ita Authores supradicti.

Per fi, arribá nostre Emperadór á la ciutat de Barcelona, la qual havent conquistat de la tirania dels moros en lo any 802 de nostra redempció deixant á sos Illustres Capitans en Cathalunya perque proceguissen la jornada baix del mando de Dn Otger Gotlantes Catalón, segons alguns Authórs com Diago, Corbera, Barelles, Carbonell, Tomich, Pujades, Feliu, y altres. Moreri dicionaire historique verbo Barcelonne; y segons alguns Authórs baix del mando de Dn Dapifer de Moncada; sen torná á Fransa; peró com los moros tornassen per varies vegades á recobrár á Barcelona, y altres terres que sels havien llevát, resolgué á enviár á Cathalunya á son fill, y successor en lo Imperi, y en la Corona de Fransa lo Invencible, clementissim, y en tot admirable Ludovico Pio nomenát en francés vulgarmen Lluis le-de-bon-Ayre. Mori Carlo Magno segons la mes comuna opinió en lo any 814. de nostra redempció.

Cap. 6.

Ludovico Pio Fill de Carlomagno Emperadór venint de la expedició, de la baijxa Cathalunija arribá á les Valls de Andorra del tot destruidas per los Moros, ij limitá aquellas com á son Senijór Soberá, ij legisladór supremo.

Ditxoses verdaderament foren les Valls de Andorra en haver merescut per son llibertadór primer de la opressió, ij tirania dels Móros al gran, ij Invincible Emperadór ij Reij de Fransa Carlomagno; peró arribáren al mes alt de sa gloria, per haver lograt per son segon llibertadór, poblador, ij legisladór al Emperadór inclito, ij clementissim Reij de Fransa Ludovico Pio, fill, ij successór en tots los Regnes, dominis, ij estáts de son Pare; com era en Cathalunija tota la cordillera dels Pirineus, los Comptats de Rosselló, ij Cerdanija, fins á la Vall, ó terra de Gistau en Aragó; que está alli junt haon naijx lo Riu Cinca, en cuijos limits se comprenien, Cerdanija, lo Urgellét, ó pago Urgelitano ab la Vall de Andorra (son paraules de Zurita traduidas, de Castellá en catalá, anales de Aragó lib. 1. pag. 8.) lo Comptat de Pallás, ij tota la Ribagorsa, terra la primera conquistada als moros.

Haventsen lo Emperadór Carlo Magno tornát á Fransa per cosas convenients á sa Coróna, deijxant en Cathalunija á son exercit, y sos nobles Capitans, envia á son Fill lo Citat Ludovico Pio á proceguir la gloriosa Conquista contra dels Moros, lo que aquest executá ab tans felices successos; que meresque veurer á tota la Cathalunija llibertada per son Zel, y Invencible valór. Dotá varias Iglesias en dit Principat, que se glorian de haver merescut sa restauració de son piadosiscim bras, com es de veurer en Actes, que ometesch per no eijxir de mon principal designe.

Persegui, y devallá á la Infame Morisma fent gran mortaldat de ella, varias vegadas en la terra baijxa de Cathalunija, de manera q desesperáts los Moros fugiren molts de ells á les Montanijes, deijxant llibre á tot lo demés del Principat, buscán son asilo y refugi en lo fragós dels Pirineus. La Majór part feu Cap á nostres Valls, com á molt Aspres, y fragosas, y proporcionádes á una llarga y vigorosa defensa, los segui, y persegui lo Emperadór á foch, y á sanch sens deijxarlos reposár, y havent arribat á nostra terra, passant per la Ciutat de Urgell (segons consta fet per lo Mateijx Emperadór) destrui, y extermina del tot en ella á tan infame Canálla; podéntse aplicár á est succés, lo que de altre semblant contá David en lo psalm 821. esdevingut (com ya tinch dit en lo primer capitol) en la Vall de Andórra de Palestina: Disperierunt in Andor, facti ut stercus terrae.

Posá en Nostres Valls lo citat Emperadór fi, y Corona á sas gloriósas conquistas, passantsen des de ellas á sa Cort, les quals trobá del tot arruinádas per los Moros. Deijxá en ellas

Homens que las poblassen (com se dirá mes havall) y com á son senyór supremo los doná afrontacions, y limits en la forma seguent, á saber es; De Orient, ó llevant usque ad stagnum languentium, et ad fontem Argenteam (que diu lo citat acte); de mitg dia ab lo Riu Negre, vel usque ad fontem Regis Iudi; de tremuntána usque ad Arces sebartetas prope Tolosam, y de ponent usque ad montem, qui vocatur Cella Aurea, usque ad montem Caminám. Constat ex autentico instrumento in Arxivo Vallium Andorræ superscripto, de secunda fundatione Vallium Andorræ, et incipit: Iustione omnipotentis Deij, et Caroli Patris nostri &c. vide etiam citatum instrumentum in lib. 1. privilegiorum fol. Lo qual instrumen fou fet en lo anij 24 del regnat del dit Emperadór Ludovico Pio, y com sa coronació fou feta en Roma lo anij 781 de nostra salút per lo summo Pontifice Adriano, segons se llegeijx en Marca hispanica columna 275 resulte que lo anij 24 de son regnat fou lo anij 805.

Es de notár que totas estas limitacions comprenen vuij en dia les Valls de Andórra, sinó que los noms de les montanijes se han mudat, y corromput, á excepció de fort Argen, y del Riu Negre, y que aquella designació de tremuntana Prope Tolosam, no signifique que las Arses sabarteras fossen cerca ó prop de la ciutat de Tholosa, sinó qui vá á Tholosa, ó al territori de Tholosa que se anomenave á les hores tot lo que vuij en dia se anomene Pais de Foijx, en sentir de molts Authórs; de haon es, que aquesta afrontació ha de ser en les montanijes de ordino ab las del dit Pais; Aijxi com la del Riu negre ab

lo Riu de Arcavell, nomenat vulgarmen vuy en dia, y ab la fon, principi, y origen de dit Riu, dita en aquell temps Regis Iudi; com tambe la de ponent ab la Montanija de Canolich, vulgarment vuy en dia anomenada, y en aquell temps Cella Aurea, fins á alguna montanija contigua al lloch de Argolell, Arduijx, ó Os. en aquell temps nomenada Caminám.

Cap 7.

Deyxá en les Valls de Andorra lo Emperadór Homens que las cultivássen, y poblássen franchs de tots drets, y tributs, á la exepció de un, ó dos peyxos iguals en la condició, sens distincsió entre ells, atorgantlos varies facultáts, y los obligá á una sola cosa.

Limitadas y terminadas las Valls en la forma que se ha dit en lo Capitol antecedent; pera reparar las destruccións y ruinas que en ellas havian causat, y ocasionat los moros; y perque de nou se poblássen deyxá varios homens per est fi, pera cultivar camps, y plantar vinyas, y arbres fruiters. De quina nació empleo

ofici, ó exercici fossen dits homens, no se collegeix facilmen del citat acte, ni se troba en los llibres, de molts quen he fullejat la significassió dels termes de ells; per esta rahó transcriviré los noms dels pobladors, y los que apellan sobre ells, donaré ma intelligencia, significassió, ó Illusions, perque quiscu prenga la que mes li agradia.

Comense lo citat acte (vide in lib. 1 privilegiorum) ab esta Cristiana y bellissima entrada ó exordi: Iussione omnipotentis Dei, et salvatoris nostri Iesuchristi, Caroli Regis, seu Prolisque sue Lodovici Imperatoris. Parla en ell lo Emperadór y refereix com arribáren á la Ciutat de Urgell, y de aqui á nostres Valls, quals trobáren arruinadas per los perfidos Sarracenos, ó moros, que en ella los destruí, y exterminá; que limitá aquella; y que deixá homens que edificassen Cases, cultivien los Camps, y plantien vinyas, y horts, expressant los noms de molts, q actualmen quedáren, per los fins expressats en ella, y proceguien en la forma seguent: Modo ibi sunt commanentes Licindus, Laurentius, Obaronius, Antimirius, Guirinius, Suessonius, Barrula, Rustici, Sentani, Ferecinti, et plures alii qui ibi sunt. &c que traduida dita Clausula en nostra vulgár Catalana vol dir: Los homens que actualmen quedan en la Vall de Andórra per poblarla, y coltivarla son los seguents: Licindo, Laurencio, Obaronio, Antimirio, Guirinio, Suessonio, Barrula, Rustichs, ó Pagesos, centanos ferecintos, y molts altres que per lo expressat fi quedan alli.

De cert desitjaria, que algun versát y curiós en las Cosas de la Antiquitat me donás la propria signi-

ficassió de estos dos termes Sentani, y Ferecinti; Jo la he preguntada á molts homens heroditissims, y versadissims en las Escripturas Antiquissimas, y coses de la mes Anciana Antiquitát, y ningu me ha sabut donár rahó de ella. He llegit y estudiat varios llibres, y dicsionaris geografichs de noms de Nacions, Regnes, Provincias, y oficis, y ab tot no he quedat quiet. ~~Donare~~ en mon Animo.

Donaré no obstan las significassions que me apareyxen millors, no haventne trobat altres, y de aquellas, la que tinch per mes adequada. Rustici ja se veu, vol dir Gen del Camp (com solem dir) ó Pagesos. Lo terme, ó dicsió Sentani pot tenir dos significassions; pot ser nom de Origen, ó Patria, ó nom de Ofici; si devalla de aquest nom Sentes sentium vol dir y significa Ofici que es: Arrencar espinas, ó matas; propriamen nomenats en vulgar Catalá Buigayres: perque sentes sentium vol dir espinas, segons Antoni de Nebrissa en son dicsionari pagina 153. Si es nom de Origen, ó Patria, vol dir, y significa lo terme Sentani, que aquells homens, que quedáren per poblár, y cultivar nostres valls eran oriundos de la Gallia Narbonense, ó dels Pobles que en sentir del Mateyx Authór se diuhen Sentanos del destricte de la Gallia Narbonense, y esta significassió es la que mes me agrada. Ita cit. Autor pag. 552 verbo Sentani populi pobles de la Gallia Narbonense.

Aijxi Mateyx lo terme, ó dicsió Ferecinti; aquest terme tret sens dubte del terme Ferentarii, ó equivocat per aquest, per lo Escrivá escriguè dit Acte te 3 significassions. Pº significa soldats que peleavan ab armas que tiraven de llunij, ó Arrojadissas en vulgár Castellá (segons

lo mateix Author pag. 347. verbo Ferentarii), com eran en aquell temps las ballestas, y darts tiradissos: Ferentarii milites dicebantur qui missillibus armis pugnabant. 2º significa á aquells, que armats de armas livianas, ó lleugeras ajudavan en la pelea als que estavan cansats. 3º significa á aquells que portávan lo menjar, y beurer als que peleavan; y esta es la significassió que mes me agrada en nostre cas; y per consequent Rustici Sentani Ferecinti de nostre acte, termes apellatius sobre dels noms de las personas que quedáren para poblar á les Valls, diria significuen: que aquells homens expressáts y nomenats q̃ quedáren en nostres Valls, per lo fi expressát, y los demes que no se expressan en lo acte, eran naturals dels Pobles vulgarmen nomenats Sentanos de la Gallia Narbonense, Pagesos, ó gen del Camp, que estavan destinats en lo exercit pera aparellár, y portar lo menjár, y beurer, y demes recapte als soldats, que peleavan, ó estavan sobre les armes, com si diguessem Vivanders, ó Comboyers de la Armada, ó exercit. Ja he dit, que no estava quiet en mon animo respecte á la significassió del Sentani Ferecinti, peró la expressada es la que mes me agrada en nostre cas; quiscú prenga lo que be li aparega, pues totas son aplicables.

Los atorgá als mencionats Homens, expressats en dit acte, y no expressáts als que actualmen quedavan en nostres Valls, y als que en lo esdevenidor habitarian en ellas la facultat de Coneixer Vicissim, mutuamen, y reciprocamen entre ells (constituhint los iguals en la condició, sens majoria, ni distinció de Personas) de totas las causas sens excepció de Homicidi, Violencia, y Incendi. que habitassen en dites Valls

seguris, y quiets en tots temps, bayx la Obediencia, jussió, y mandato de dit Emperadór, donantlos facultat de elegirse Compte quels defensás, y Emparás al que vulguessen de juscio, y mandato de dit Emperador, al qual no pagassen, ni regoneguessen, sino de un peyx, ó peyxos per tota juscio, ó Cens. Que no puguessen expellir de las Valls á home algun, que en ellas vulgués habitár, sinó es per lley y Justicia. Que aguessen de enviar deputat, ó deputats a la Ciutat de Barcelona, y guardassen lo Manamen de son Governadór, ó Compte, á cerca homicidi, violencia, y Incendi; Y finalmen que no se atrevis ningu á elegir altre Sr. contra dit Emperadór, ó son Governadór, ó Compte. Esta es la substancia del predit acte, lo qual fou firmat per lo dit Emperador, per alguns Srs. Bisbes, per alguns Ardiacas levitas, Comptes, y altres magnates, com en ell es de veurer en lo Any 24 de son Regnat, que correspon al Any 805. Vide citatum Instrum in lib. 1 privilegiorum. fol.

De aqui se pot inferir sens violencia quant Antigas son les valls de Andorra, las llibertats, franquesas, y exempcions de pagar tributs, petxos, drets, alcavalas, y vectigals, á exepció de la tercera part del Vectigal, ó Telonio se paga al Sr. Bisbe de Urgell, á ell concedit per lo Emperadór Carlomagno, com se ha dit en lo Capitol 5; y las dos parts als Comptes de foyx, en assó successors als citats Emperadors, com veurem mes avall, vulgarmen nomenat dit Telonio, ó Vectigal Questia: Censos de senyoria directa, mitjana, ni altra especie de senyoria; lluismes, foriscapis, Amortisacions, ni altres drets dominicals; Ayxi mateyx se pot inferir de quan llunyi los ve á les valls, y á sos Concells la prerrogativa de sa Politica, y Economia, y á las facultats de Coneyxer de totes les causes de vehi, á vehi, en predis Rustichs, y Urbans,

sens Majoria, ni distincsió de Personas; Quant Antiga sie esta prerrogativa en las Valls de la igualtat de las Personas que las Componen, sens la minima majoria, ni distincció, gosan totas del Masteijx for en igualtat, y altres prerrogativas, que de la citada concessió á ellas atorgada per lo Emperador, se poden ab bastanta evidencia inferir del citat acte; quals totas per la Misericordia de Deu han sabut conservár las Valls, y sos concells fins al temps present, per lo temps, y espaij de Casi mil Anijs (cosa verdaderamen digna de la Major Admiració, y repetirne tots los dies las degudas gracias al Sr.) pues semblans gracias, y prerrogativas no coneijxen altres principis, que la segona fundació, y restablimen de ditas Valls, ni tenen menos Author que á son glorios restaurador, y libertador lo poderosissim, y munificentissim Emperador Ludovico Pio Rey de Fransa, son senijór soberá, supremo, y sumo legislador.

Disposadas, y Ordenadas las Valls en la forma se ha dit; encarregada á defensa, protecsió, y custodia al Compte de Barcelóna (cuijo titol en eijx temps ere titol de Ofici y de govern, com tambe en sos principis lo titol de marques, no perpetuo, sinó que se mudava molt sovint com diu Zorita, Beuter, Tomich, Marca, Engriart y altres) prescribida la regoneijxensa, y vassellatge devian prestár al Emperador, y libertador los pobladors, y havitans de les Valls presents, y esdevenidors en poder de son Compte ó Governador de Barcelóna; y en fin despues que agué posát lo citat Emperador, fi, terme, y la mes illustre Coróna á sas gloriosas conquistas del Principat de Cathalunija, sen passa deditas Valls á sa Cort, y Regne de Fransa; manant fixár al passár

per lo port de font Argen en una de sas Espadadas rocas, y muntanyas una gran Anella, ó Argolla de ferro (cuyos vestigis se experimentan vuy en dia en la alsada de 14, ó, 16 palms de una roca de dit port) en senyál de haver passát per allí, despues de conquistadas Nostras Valls, y tota la Cathalunya, y dels limits de aquellas per aquella part; y perque servis de convincent argumen contra aquells que opinan, y volen que semblants anellas, que foren, y se vegen clavadas en las muntanyas de las Valls de Andórra, les clavaren los Alans, lo emperadór Gallieno, ó per sos trofeos Pompeyo, ó que designassen lo pas de Espanya á Fransa; pues per ningu dels referits, ni per los motius ultims citats foren clavades, sinó per dit Emperadór per los fins tinch expressats, com en son acte es de veurer. Zorita la citat ho diu als Annals de Aragó lib. 1. pag. 8. Beuter. lib. 5 Cap. 15. Marca hisp. 253, 254, y del ultim del Aparte vide cit. instru lib. 1 privil. fol.

Cap 8.

les Valls d'Andòrra ab tots sos Pobles, Homens, y tot lo demés de ellas dependent foren donades perpetuament als Srs Bisbes de Urgell per lo Compte de Urgell, de positiu orde y mandato del Emperadór, y Rey de Fransa Ludovico Pio son Sr Absolut, y soberá en lo any del Sr 819.

Gran ditxa y felicitat fou per les Valls de Andorra lo ser tan poch temps, ó anys, com foren ocupades per los moros, restituintse en ellas tan prest com se ha restituit lo Culto, y exercici de nostra Catholica Religió, de manera que poria dubtarse, y no sens fonamen, si en ellas se apagá y cessá del tot? Honrra, y gloria la major de ellas fou lo haver merescut per sos llibertadors, senyors supremos, y sos summos legisladors als dos Heroes mes grans de la fama, als dos monarcas mes Christians, piadosos, y majors del mon los Augustos Emperadors Carlo Magno, y Ludovico Pio, al mateyx temps Reys de Fransa, qui les deyxáren ab les llibertats, prerrogativas, y exempcions que havem vist en lo Cap. antecedent; Peró la gloria fou la mes sublime, y de sa major conveniencia lo haverlas, pochs anys despues de restaurades donát á un Princep Eglesiastich, á un successor dels Apostols, á un Pare de la Iglesia de qui es inseparable com á connaturál la Caritat, la dolsura, la benignitat, y Clemencia. Eran, y havian les Valls de ser pobres, per lo esteril, y rigurós de sa situació, y la divina providencia, que tot ho ordena ab pes, numero, y mesura, ordená, que recaygues son Empáro especial, y protecsió á un Pare de Pobres, y consolador de miserables, que supis, y reparás la falta de la Naturaleza, de tal forma, q̃ son govern, y ampáro ab soberania lo tinguessen sempre de ellas, com á Pontifice de sa Iglesia lo Sr. Bisbe de Urgell, y Princep soberá de les Valls; y en les vacans del Bisbat lo Princep soberá de Róma, summo Pontifice de la Universal Iglesia, ó sa molt Rda. Cambra Apostolica.

Restaurada de la Opprecio, y tirania dels moros la Sta. Iglesia de Urgell per lo Emperador Carlomagno, com havem

vist, y haventli assenyalat per sufraganeos los vastos, y dilatats terrenos, que se troban dins los Pirineus, desdels Comptats de Rosselló, y Serdanya, fins á les Valls de Benasch, y Gistau en Aragó inclusive; Consegrantse y dedicantse la Iglesia Catredal per son Bisbe y Prelat Sissebuto en lo 1 dia de Noembre, ó dia de tots Sants del Any 819. Acistin á dit Acte, de expres Orde, y mandato del Emperador, y Rey de Fransa Ludovico Pio, Senyofredo, al qual poch Antes havie creat Compte de Urgell lo dit Emperador, acistint á dita funció solemne gran concurs de Princeps, Religiosos, y molts del Orde Clerical; Ayxi mateyx molts Senyors, y molta gen plebeya dels terrenos de Urgell, Cerdanya, Berga, Pallás, y Ribagorsa, manats acistir per esta funcsió per lo citat Compte de Urgell, y sa consorte la Comptessa; Acistinhi tambe un numero crescudissim de Cavallers, y Nobles Barons, y homens de primera distincsió, havent precehit una Arenga, ó oració poetica que feu dit Sr. Bisbe, en la qual demonstra inseguint las disposicions Canonicas, que no podia dedicarse Iglesia, sens que privadamen se li constituesca Adot; Concedi á dit Sr., y á sos successors en dit Bisbat de Urgell lo Compte de Urgell Senyofredo ab la potestat que tenia del Emperador Ludovico Pio per est fi, y dota á la dita Iglesia, segons las disposicions Canonicas, y drets dels Sumos Pontifices entre altres terres, totas las Parroquias de las Valls de Andorra, com se llegeyx en lo Acte de la referida consegració; ibi: Una cum predictarum urbium Pontifice Sisebuto atque Domno Senyofredo Illustrissimo Comite, qui apud supradictum imperium acsepta potestate qualiter odie videtur habere &c.

Passaren á Adotar á la dita Iglesia de Urgell de tots

los Pobles dels pagos, y terrenos de la Ciutat de Urgell, Cerdanya, Berga Pallás, y Ribagorsa, confirmantli tots los Pobles, terrenos, y drets que tenia dita Iglesia, y sos Bisbes, ayxi com eran possehidas en lo temps del Emperador Carlomagno per lo Sr. Bisbe Possidonio, antecessor de dit Sesibuto; y expressamen las decimas de ferro, pega, y terceya part de Telonio, ó Vectigal, de dret de mercatura.

Y referin dit Acte, los Pobles primers de que fou dotada dita Iglesia, situats en lo terreno, y pago Urgellitá, diu, que fou dotada nomenadamen, y expressamen de totas las Parroquias de la Vall de Andorra, ab totas sas Iglesias, Vilas, Viletas, y petits pobles, y demes de ella dependent: ibi: Tradimus namque ipsas Parroquias de Valli Andorrensi, id est ipsa Parroquia de Lauredia (es St. Julia) Atque Andorra, Sta. Columba, sive ipsa Matrana, atque Ordinavi, sive Encap, sive Canillaus, cum omnibus Ecclesiis, Villis, et Vilarunculis earum &c. Junt ab las decimas, premicias, drets, y emolumens &c com dalt se ha dit; subgectan als dits Pobles, y sos habitadors, Vilas, Viletas, Caseries, y demes á dita Iglesia donat al domini jurisdicsió, y disposició plenaria de dita Iglesia á dit Bisbe Sisebuto, y sos successors; de tal manera, que pugan disposár, y plenamen ordenár de las cosas donadas; donan á dit Sr. Bisbe, y á sos successors plena potestat de detenirlas en son domini, y poscessió: ibi: Denique successoribus nostris (parla lo dit Sr. Bisbe Sisebuto) in sepe ~~ta~~ Iam dictæ sedis Stæ Mariæ Matris Eclesiæ degentes, juris eorum, adque dominio subjunximus, et perpetuo mancipamus, ut pleniter ordinent, atque disponant, et cum Dei adjutorio illis sit detinendum, et poscidendum, et Dei cum tenore dispensandum, adque regendum sine cujuspiam inquietatione, seu contradictione.

De tal manera que ningun Princep, Compte, ni Baró, ni altra Persona alguna de qualsevol estat, grau, ó condició se atrevesca fer violencia alguna, ni forsa, ni invasió en les coses donades al dit Sr. Bisbe, y á sos successors en dit Bisbat de Urgell, y si algu dels sobredits Princeps, Comptes, y Marquesos fes violencia contra de Aquest Adot, ó tentás en alguna cosa infingir la predita donació, llevarla, usurparla, alienarla, ó invadirla; ó efectivamen executás alguna de las preditas cosas, sapia, que si no se arrepenteix, y vinga á donár la deguda satisfacsio, y esmenár lo que haurá fet, sia per Autoritat de Deu, de Sn. Pere, y demes Apostols, y de Authoritat de 318 Pares de la Iglesia excomunicat, y alienat dels limits, y gremi de la Sta. Iglesia de Deu, y de son Regne del Cel, y sepultat en los abismes del Infern: ibi; Ita ut nullus Princeps, marchio, sive ullus Comes, magna, parvaque Persona, et si quis autem ullus Comes, Princeps ullus, sive marchio, vel Iudex, neque ulla, magnaque parvaque Persona aliquam vim, aut invasionem facere audeat, aut unquam in eodem Episcopio facere presumat; si quis autem ullus Comes, aut ullus Princeps, sive ullus marchio &c contra hanc dotem surrexerit, aut in aliquibus frangere tentaverit, aut tollere, sive usurpare, vel alienare, seu invasionem facere voluerit, aut fecerit sciat se; nisi recipuerit, aut ad satisfationem vel emendacionem venerit, Authoritate Dei, et Sti. Petri Apostoli, vel aliorum Apostolorum, sive á tercentum decem et octo Patrum sit excomunicatus, et á liminibus Ste. Dei Ecclesie, atque á Regno Dei alienatus et in Infernum demersus. Y firmá dit acte lo predit Sr. Bisbe Sisebuto, senyofredo Compte de Urgell, molts senyors de distincsió; y lo referendá lo escrivá de ell, ó Notari, en lo dia, mes, y Any dalt expressáts, en lo sisé Any del Imperi

y reynat del citat Emperador Ludovico Pio. Vide citatum Actum in lib. 1 privilegiorum fol in Cathedral ecclesiæ Urgellen. anno 819.

En virtut de aquesta donació feta als Srs. Bisbes de Urgell per lo Emperador Ludovico Pio, se transferí lo domini supremo de les Valls de Andorra als expressats Bisbes de Urgell, lo que claramen se manifesta en la donació que feu Ludovico Pio als habitans de la vall de Andorra, ab la pnt. que fa la Iglesia de Urgell, pues que en la primera concedeix als dits habitans de la Vall de Andorra, tota la Jurisdicsió, fruits, y emolumens de las ditas Valls, reservantse solamen pera si lo conexemen de Incendi, Violencia, y humicidi, y lo tribut de un peix, ó peixos, que devien los Andorrans pagarli cada un Any en regoneixemen del supremo domini, com tenim llargamen referit en lo cap. 6, y 7 del pnt. llibre, y conste de Instrumen firmat per dit Emperador Ludovico en lo Any 24 de son Regnat, que correspon al Any 805. de nostra salut; y com lo Mateix Emperador Ludovico Pio doná á la Sta. Iglesia, y Bisbes de Urgell la Vall de Andorra en lo Any 6 de son Imperi, que correspon al any 819, en lo sobre expressat acte de la consegració de la Sta. Iglesia de Urgell, resulte, que transferí als Srs. Bisbes de dita Iglesia lo domini supremo de las referidas Valls, que es lo que se havia reservat. Conste de dit Instrumen en lo llibre, y copia autentica del procès, y causa se declará en lo Tribunal de la Intendencia de Barcelona en lo Any 1730, á fol. 13. usque ad 15.

De lo que aquí se ha dit resulte una grave dificultat en la Cronologia, y es; Que havent Ludovico Pio feta la donació als habitans de la Vall de Andorra en lo Any 24 de son Regnat, y á la Sta. Iglesia de Urgell en lo

anÿ 6 de son Imperi, com se porá entendrer, que la donació feta als habitans de la Vall de Andorra correspongue al anÿ 805 de nostra salut; ÿ la feta á la Sta Iglesia de Urgell al anÿ 819.

Esta dificultat quedará enteramen soltada si se fa reflecsió á que Ludovico Pio fou coronát Reÿ de Equitanÿa, Vassonia, Septimania, ÿ demes pobles de la Marca hispanica en Roma per lo Papa Adriano en lo anÿ 781. de nostra salut, com se llegeÿx en la Marca hispanica en lo Cap. 14 del 3 llibre pagina 273. essent solamen de 3 anÿs de edat, ÿ aÿxis, lo anÿ 24 de son Regne correspon al anÿ 805 de nostra redempció. Lo sisé anÿ del Imperi de Ludovico Pio, deu contárse desde la mort de Carlomagno la qual succehi en Aquigrani á 5 de les Calendas de febre del anÿ de 814. de nostra salut; pues que 30 dies despues de seguida la mort de Carlomagno, prengué la administració de tot lo Imperi Romá, ab concentimen del Concell Aulich, com se llegeÿx en la Marca hispanica lib. 3. Cap. 19 fol. 297. Y fou coronat Emperador de Romans per lo Papa Esteve 4. en Rems, haon expressamen vingué de Roma per aquesta funcsió en lo anÿ 816 de nostra redempció, com se llegeÿx en la Marca hispanica lib. 3 Cap. 21 pag. 305. De haon es, que computantse lo Imperi de Ludovico Pio, desdel anÿ que prengué la administració de ell, que fou lo anÿ referit 814. lo anÿ 6 de son Imperi correspon al anÿ 819 en que feu la donació á la dita Iglesia de Urgell; ÿ per conseguent la donacio feta als habitans de la Vall de Andorra fou feta 14 anÿs antes que la donació feta á la Iglesia de Urgell.

La qual donació feta per Ludovico Pio á la Sta Iglesia de Urgell feren Autorisár,

y corroborar los Senyors Bisbes successors de aquella Iglª per nous decrets del dit Ludovico Pio, y de sos successors, y de de molts summos Pontifices de la Stª Iglª Romana, com se veurá en lo Cap. seguent. Confirmá Ludovico Pio, (com he dit) al Sr Bisbe Sisebuto 1º y á tots sos successors en lo mateyx acte de ~~dedicació~~ consegració totas las Parrªs de la diocesi de Urgell de la mateyxa manera que eran ja possehidas en temps de Carlomagno per lo Bisbe Possidonio 1º y sos Antecessors, en cuyo temps tenian ja los Srs Bisbes de Urgell las decimas de las Valls de Andorra, y dret de Mercát.

Cap 9.

Confirmen la donació de les Valls de Andòrra feta als Srs Bisbes de Urgell los Emperadors, y Reys de Fransa Ludovico Pio, y son fill Càrlos Calvo, y Aixi mateyx la confirman 4 Papes.

Essent los Srs Bisbes de Urgell Senyors de les Valls de Andorra per la donació á ells feta per Senyofredo Compte de Urgell de expres mandato, jussió, y poder per aquest fi á ell atorgát per Ludovico Pio, en lo acte, y solemnitat que havem vist en lo Cap. antecedent; tenint aixi mateyx las decimas, dret de la tercera part de Thelonio, y mercaturas á ells atorgat per lo Emperador Carlomagno, com se ha dit. no solamen estigueren satisfets de ditas donacions,

sinó que procuraren ab totas sas veras, y encaraque los costás penosas fatigas, ferlas roborár, authorisár, y confirmár per sos senyors soberans, y per los Vicaris de Christo, caps visibles de la Iglesia militan sas Santedats los Papas.

Per esta Causa y rahó, trobantse en la Ciutat de Thionville (situada en la Ribera del Riu nomenat la Mossela, Ciutat de la Gallia Belgica, ó de Flandes (que tot es una cosa) del Ducat de Lucemburch, 9 llecques distan de la Ciutat de Treveris, frequent, y comuna habitació del Emperador Carlomagno) al Emperador Ludovico Pio aná á visitar lo nostre Bisbe de Urgell, y Sr. que era ja de les Valls de Andorra Sisebuto 1, lo qual despues de haver cumplimentat, y demostrat sos deguts respectes al citat Emperador, li demaná fos servit ordenár, se li tornassen les Parroquies invalides, y que no fos perturbat en sa jurisdicsió, y disciplina, lo que li fou concedit per dit Emperador: com ho afirma Marca hispanica lib. 4. pag. 347 per estas paraulas: Ludovicus Pius Theodonis degens confirmavit Urgellensi Episcopo Sisebuto donationes suæ Ecclesiæ factas, Actum Anno 10 sui Imperii (que ere lo Any 824, pues entrá á Imperár segons tots los Autors en lo Any 814. In dictione 3ª.

Per esta mateyxa rahó, trobantse en Lion lo citat Emperador en lo Any 836 lo aná á visitar lo Sr. Bisbe de Urgell Possidonio 2. Successor immediat del referit Sisebuto 1. en lo Real Palacio de Lión, haon despues de demostrárli sos deguts agrahiments, y donat sas affectuosas gracias, se queyxa de alguns mals se li feyan, y de moltas Parroquias, y senyorias de sa Mitra, que se li usurpavan, demanant á dit Sr. lo remey, y sa imperial, y real protecsió. Condecendi sa Magestat, confirmantli las dona-

[margin: ...ccion geo-...ficu ...g. 237.]

cions fetas á sa Iglesia; prohibin á tot, y qualsevol Princep, Compte, Marques, y á totas, y sengles Personas lo enquietár, ni perturbar al dit Possidonio, ni á sos Successors en lo Bisbat, en lo domini, y quieta poscessió de sas Parroquias, y de las Cosas, decimas, y demes Drets á sa Iglesia de Urgell, y á sos Bisbes donades &c. Ayxi ho expressa la cedula, ó diploma de dit Emperadór per estas paraulas: In nomine Sᵗᵉ et Indivi duæ Trinitatis. Ludovicus divina repropiciante Clementia Imperator Augustus. Fa la narració de la demanda, y petició del dit Sr Bisbe, y procegueix en esta forma: Quapropter ejus petitionibus ob divinum Amorem Annuentes hanc nostram Authoritatis preceptionem dariqué decrevimus: Per quam precipimus, atq jubemus, ut nullus Comes, aut Iudex publicus, vel quislibet ex potestate judiciaria, presbiteros, aut Omnia, que ad eum pertinere noscuntur suis usibus usurpáre, vel decimas ab eis, seu quaslibet alias funcsiones, aut distrahere nullatenus presumat; neque Parroquias temporibus domini, et genitoris Nostri; ac á nostro, á se, suisque decessoribus habitas; idest, Urgellitanenses, Bergitanenses, Cerdanienses, Pellarienses, Anabienses, Cardociences, Tirivienses, Xipacurcenses quoque, atque Gestabienses, vel quid quid ad predictas Parroquias pertinent, vel pertinere debebunt, omne sit donitum, atq concessum donum Sᵗᵉ Mariæ Matris Ecclesiæ Urgellencis, suis Rectoribus perpetuo poscidendum. De predictis autem Parroquiis nullus quilibet Audeat arripere, aut in suos usus retorquere, vel á jure predictæ Ecclesiæ abstrahere, sive ad juditium quodlibet ducere; sed predicto Episcopo, suisque Successoribus sub Canonica institutione vivere, et suos Presbiteros, et suas Parroquias disponere, et decimas eis, et suæ Ecclesiæ deditas absque cujus-

libet contradictione, aut usurpatione, vel minoratione recipere, aut quieto ordine in Dei, nostroque servitio incessabiliter permanere. Precipimus etiam, ut nullus memorati loci Comes &c. Et ut hec Authoritas nostris futurisque temporibus inviolabilem, et incomvulsam obtineat firmitatem de Annulo nostro subter eam jussimus sigillare. Signum, Ludovicus Imperator, Jesuclinus Notarius ad inviam domini Ugonis Umberti recognovit. Dat. in Regio Palatio Lugduni 12 Kalendas Januarii 22 anno Imperii Ludovici, in dictione 14. Vide lib. 1 privil. fol. Ecartulario Eccle Urgellens Anno 836. Mabillonius de Rediplomatica Cap. 3. paragrafo 13. Marca hispanica pagina 774. 343. et sequent.

Aijxi com los referits Sres Bisbes de Urgell procuraren ab tanta solicitut, ij pena (anant ells mateijxos en persona á Agenciado, com havem vist) que á ells, ij á sa Iglesia de Urgell los Confirmassen les donacions, que sels havian fet per los Reijs, ij Emperadors sobre expressats, de la mateijxa manera solicitaren, ij lograren altres senijors Bisbes de dita Iglesia, que las sobreditas concessions los fossen roboradas, ij confirmadas per los Vicaris de Christo los Pontifices de la Universal Iglesia. Per lo que lo Sr Bisbe Uvizado 2. obtingué la confirmació de las donacions fetas als Srs Bisbes de Urgell, ij á sa Iglesia del Papa Agapito 2. en lo Anij 951 de nostra salut. Lo Sr Bisbe Salla, ó Sanla 21. del Papa Silvestre 2. en lo anij 1001 Lo Sr Bisbe Snt Ermengol del Papa Benedicto 8. en lo Anij 1010. qui en la mateijxa Butlla de Confirmació, aprobe las referidas confirmacions atorgadas per los Papas sos Antecessors Agapito, ij Silvestre, ij nomenadamen los dominis, ij drets, que los Bisbes de Urgell tenien

en les Valls de Andorra. Lo Sr. Bisbe Snt. Od, del Papa Urbano 2. en lo Anij 1099. ab la expreció, ij especial nominació de las donacions fetas als Bisbes de Urgell, de les Valls de Andorra, ab tots sos confins. Ex carta Eccle. Urgellens. Anno 951. 1001. 1010, 1099. Vide lib. 4 privil. fol. Marca hisp. in Apendice pag. 87. 95, 357, et aliis, ut pag. 958, 992. 1207. De tot lo que resulta, quant fermas, ij roboradas sian las donacions als Sns. Bisbes de Urgell fetas.

No obstan la donació del supremo domini feta per Ludovico Pio de las Valls de Andorra á la Sta. Iglesia de Urgell, ij las confirmacions de Ludovico Pio, ij sos successors, ij dels Pontifices sobre expressáts, no quedáren los Bisbes de Urgell en la passifica poscessió del supremo domini de la Vall de Andorra, pues esta li turbáren los Comptes de Urgell, ab lo pretest de haverlos fet donació de dit supremo domini lo Emperador Carlos Calvo, com se veurá en lo Cap. seguent.

Cap 10.

Donà lo Domini supremo de les Valls de Andorra lo Rey de Fransa Carlos Calvo al Compte de Urgell Sicfrido.

Com los Comptes que en temps del Emperador Carlomagno, de Ludovico Pio, ij de Carlos Calvo eren en Catalunya, los tenian dits Reys en dit Principat, com á Custodias, ij Guardias dels limits de Espanya; essent en aqueijx temps estos titols de Comptes, ij de marquesos no

perpetuos, sinó temporaris, y titols meramen de Ofici, com diuhen los Authors, y com ho tinch dit en altra part; se segueix, que qui tenie lo Imperi supremo de dit Principat eran los Mateixos Reys, y Emperadors, Carlo magno, Ludovico, y Carlos Calvo, y que aquells comptes eran vassalls de dits Senyors; y Aixi lo portan las pinturas de la Real Audiencia de Catalunya fetas fer en temps que esta Casa era la de la Diputació, entre las quals son las figuras dels sobredits 3 Reys, contats, y rotulades per senyors de Catalunya. Aixi ho diuhen tots los Autors, maxime Engingart, marca hisp. 253. y altres Authors Catalans Beuther lib 5. cap. 15. Tomich Marquilles in opere vsatiquorum, et alii. De aqui es, que lo compte de Barcelona, lo de Urgell, lo de Ausona, lo de Cerdanya, lo de Pallás, lo de Tarragona, y demes que eregi Carlo Magno, ó Ludovico Pio en Catalunya, eran en los principis Guardias, y Custodis del dit Principat, y ab lo temps vingué á ser titol de honór, y herencia; lo que ere de Ofici y temporario; Aixi es devingué al Compte de Barcelona, y de Urgell per los Motius, y Causas seguents.

Haventse revoltat, y sublevat contra son Rey, y senyor Cárlos Cálvo los Normans (qui en esta rebolució feren tans mals á Catalunya, arrohinan del tot los Pobles de sa frontera, y entre ells las famosas Ciutats de Empurias, y de Elna en sentit del Illm Márca, y de molts altres) ajudáren en la guerra; y per subgectár, y aquietár als Normans, los Agué de fer son senyór Carlos Cálvo sos dos fidels vassalls lo Compte de Barcelona, nomenat Uvifredo, y lo Compte de Urgell nomenat Sicfrido, los quals serviren al Rey en esta Guerra ab molta particularitat, fidelitat, y

valor; de Manera, que lográ Carlos Calvo quietut del tot, y posár fre á la revoltada Gen.

En esta concideració dels serveys que li havia fet lo Compte de Barcelona Uvifredo lo afranquí respecte á son Comptat de Barcelona de tot dret, Vassallatge, y de tot regoneyxemen, fentlo Sr. Absolut, y soberá de ell, sens regoneyxer superió algun, com ho diuhen los Authors; haventli fet esta gracia en lo Any 843. de nostra salut. constat ex veteri codice Canigonens. lit. M. S. Marca hisp. in apendice pag. 778. Item lib. 4 pag. 352. vide in lib. 1. privil. fol. En esta concideració, y agrahimen dels serveys que havia lo Rey rebut de son noble, y fidelt Vassall Sicfrido, alii, Senyofredo Compte de Urgell, que ho era, com ho diu Esteve Barellas en sa senturia, ho historia dels Comptes de Barcelona Cap. 92. pag. 103. en lo mateyx Any 843. trobantse lo mencionat Carlos Cálvo descansan de les penes, y fatigas, que li havian ocasionat ab sa sublevació los Normans en lo Monastir de Snt. Vedásto de la Ciutat de Arrás, Provincia de Artoys, feu moltas gracias al referit Compte; y entre altres li feu donació de la Vila de Kanoas en Rosselló, de la de Prada de Comflen, de la de Montallá en Serdanya, y altra nomenada Zencurrio, y de la Vall de Andórra en lo terreno de la Ciutat de Urgell, ab tots sos apendices, dominis, Imperis, Iurisdicsions, y tot lo demes; explican, que lin transferia lo domini, y tot dret, que lo dit Rey tingues en ella; Conste tot del acte de la referida donació fet en 10 de les Kalendes de febre, Indicsió 6. Any 3. del Regne de Carlos Cálvo, que corresponen al de 843. de nostra salut: ibi: In pago Urgellensi Villa que vocatur Vallis Andorra, cum omnibus suis apendicibus, sicut nos

habere cerneamur. Datum in Monasterio Sti Vedasti Atrebatencis 10 Kalendas februarii, indictione 6. Regni nostri, anno 3º. Marca hisp. pag. 778.

En virtut de la predita donació ja se veu, que lo Compte de Urgell quedava senijor Soberá, y tenia la potestat y Imperi supremo de les Valls de Andorra; y en forsa de aquella Clausula: ibi: Cicut nos habere cerneamur lo quedava ab lo domini, y potestat suprema, ó Imperi supremo.

En virtut de la sobredita donació se reputaren y tingueren los Comptes de Urgell com á Princeps Soberans de les Valls de Andorra, exercitan actes q̃ probassen sa suprema Jurisdicsió, com es de veurer en la Concessió, y permis que doná lo Compte de Urgell nomenat Ermengol, y Alvira Comptessa consorte en lo Any 1140 de Nostra Salut á Arnaldo de Castrobono Bescompte de Cerdanija de Rehedificar lo Castell de St Vicens, sitiát al peu de la Montanija de Monclar, ó Anclar, q̃ es en la Parra de Andorra demun Sta Coloma, de les Valls de Andorra; y la Capella dedicada á St Vicens Martir que se trove vehina á dit Castell, retenintse la Mitra dels explets, y reddits que produhiria lo dit Castell. Ab la obligació de prestar al dit Compte de Urgell juramen de fidelitat, y homenatge, per la Concessió de dit feudo, com se llegeix en la Marca hispanica in Apendice pag. 1382. Y per quan los Bisbes de Urgell exercitavan actes de supremo Domini en ditas Valls, Ermengol Compte de Urgell acistit de molts Sts Catalans, y Aragonesos mogue fortes, y terribles guerres en lo Any 1194. Contra Bernat de Castello 5. y sos Aliats, Bisbe que entonces ere de Urgell, y tenint lo expressat Bisbe bastans forses pera resestir las ostilitats enormissimas, y nefandas, y les grans preses, y robos, que en aqueixa tempestat cometian

en son Bisbat los Aragonesos, y Brabansons (terme que se judica significár Catalans, ó Barbastresos) singularmen en les Valls de Andórra fronteras de Fransa, y Comptat de Foix; demaná lo dit Bisbe Bernat de Castelló ajuda, y socorro al dit Compte de Foix Ramon Roger, prometentli que li cediria lo domini per Indivis de les Valls de Andórra; y en efecte lo mencionat Ramon Rogér acisti, y ajudá al expressát Sr. Bisbe Bernat de Castelló, continuant ab la Noblesa de son partit una forta, y terrible guerra contra lo Compte de Urgell Ermengol, y sos aliats, de manera, que arrohiná, saquejá, y arrasá molts Pobles subdits al Compte de Urgell, entrá á forsa de Armes en la Ciutat de Urgell, perque esta, y son Capitol havian pres la defensa á favor de son Compte, contra de son Bisbe; feu en ella molts Mals, y despues de haver pillát, y saquejat la Ciutat, pillá, y saquejá la Iglesia Catredál, y posá los Canonges de ella á Contribució, segons lo Testimoni de Pere de Balsarnaij en sa historia dels Albigences. —

Lo efecte que tingueren aquestas guerras, quant temps duraren, y á fabor de qui se declara la Justicia? no ho he pogut encontrár en les histories, y actes que he llegit fins ara, y certamen serie ben empleat lo trevall de qualsevol persona se dedicás á encontráro, pera poder continuár ab tota puntualitát los successors de esta historia; peró ja que nos faltan los fonamens certs, diré lo que mon judici alcánsa fundat en bellissimas congecturas.

So de parer, q la jurisdicsió suprema de les Valls de Andórra espectava de est temps, y no molt antes á la Sta. Iglesia de Urgell, y per ella á sos senyors Illms. Bisbes, y als Comptes de Urgell, perq encaraque lo Emperadór Carlos Calvo doná la suprema potestat de las Valls de Andorra en lo Anij

843. de nostra redempció ab aquella expressa clausula: Talem potestatem, qualem nos habere cernemur, com quede dit, esta donació se deu tenir per nulla, per haver donat lo referit Carlos Calvo la suprema jurisdicsió, que ja no tenia, ij ser constan en dret: quod nemo plus juris in alium transfert quid ipse habet. Que lo Emperador Carlos Calvo no tingué mai la jurisdicsió suprema de les Valls de Andorra, se ha fet patent en lo Cap. 8. del p.nt llibre, en lo qual queda claramen probat, que Ludovico Pio en lo Anij 805 de nostra salut doná als habitans de la Vall de ~~la~~ Andorra tot lo domini supremo, ij com en lo Anij 819 doná á la Iglesia de Urgell tots los drets tenia en la Vall de Andorra, esta donació no podia verificarse sinó en lo domini supremo que se havia reservat per si; ij per consequent maij Cárlos Calvo tingué domini en les Valls de Andorra.

Les congectures ab que se apoije est dictamen se trauhen de alguns actes de donacions fetas á la S.ta Igl.a de Urgell les quals referirem aqui. Primeramen Ermengol Compte de Urgell ab la sua muller Adaquis Compressa en lo Anij 23 del Regne de Felip Reij de Fransa, que correspon al Anij 1203. de nostra salut, segons se escriu en la historia de Fransa feta per lo ~~seny~~ seignieur de Verdier tomo primer pagina 359. del Regnat de Phelip segon, regoneijx que injustamen detenia los drets, emolumens, jurisdictions, dominis, ij util de las Valls de Andorra, fent expressa mencio en dit acte dels Pobles que la componen, com son los de Loria (q vuij es S.nt Julia de Loria) de Andorra, de Encamp, de Canillau, vuij Canillo, de la Massana, ij de Ordinau, vuij Ordino. Ab totas las Iglesias, Vilas, ij Viletas de aquells, per seguritat de sa Conciencia, ij remició de sos peccats, ne feren donació á la S.ta Iglesia de Urgell, sens reserva alguna, de manera que ells, ni sos successors ho puguien

revocar per causa, ó pretest algun, ab la pena se imposá de 100 ll de or cuit, y pur, en cas de contravenció, com mes llargamen es de veurer en lo referit acte que se trove en lo llibre primer de les dotalies de la Iglesia de Urgell en lo fol. 160 num. 504. La qual copia tenim en lo llibre autentich del proces tingué la Vall ab la Intendencia de Catalunya en 1730. á folio 155, usque ad 157.

De la declaració que fa lo compte de Urgell, y la Comptessa en lo sobredit acte, de haver detingut injustamen lo domini, emolumens, Jurisdictions &c de la Vall de Andorra, y de ferne donació á la Sta Iglesia de Urgell en lo any 1203. En lo qual temps es molt verocimil durassen les sobredites, y cruels guerres, que se havian comensadas en lo any 1194. se infereix sens violencia, que lo sobredit Compte de Urgell Ermengol, y sa consorte, per ocasió de las expressadas guerras, y de la causa de estas, que regularmen entre Princeps se examine, regoneixperien que lo domini supremo de la Vall de Andorra pertanyse á la Sta Iglesia de Urgell, y á sos Bisbes; y que pera cohonestar la restitució que devien fer de aquella, subrogaren en son lloch lo acte de la sobre expressada solemne donació.

Mes clara, y expressa congectura tenim de altre acte que se trove en llibre 2 de les dotalies de la Sta Igla de Urgell en lo fol 68. En lo qual la Comptessa de Urgell Aurembaix declará, que havent fet moltas peticions al Bisbe electo de Urgell Poncio de Urgio sobre lo mero, y mixto Imperi, Vicaria, Batllia, Pau, y tregua, Bobatich, y monedatich, Valors, y obsequis, que pretenia dita Comptessa tenir sobre la Vall de Andorra, feu examinar esta causa per molts varons militars, Prohomens, y altres doctes, la justicia, y motius de sa pretenció, y havent trobat per lo Infor-

me de Aquells, que encaraque alguns de sos predescessors Comptes de Urgell havian pretes lo mateix contra los Srs Bisbes de Aquella Iglesia, per qui mais, ni los dits predescessors seus, ni la dita Comptessa havian tingut dret algun per a exegir la dita soberania, ni en part, ni en lo tot de ditas Valls, antes be era propria de la Iglesia y Bisbes de Urgell, declare, que per successors, y ministres sien defensats en dita soberania los Srs Bisbes de Urgell; y anyadeix en lo mateix acte, que si forte la dita Comptesa, ó sos predescessors los Comptes de Urgell havien tingut algun dret en les dites Valls de Andorra; spontaneamen per ella, y sos successors lo transferia, y ne feya donació al predit Bisbe electo Poncio, y á sos successors Bisbes de dita Iglesia, com mes llargamen es de veurer en dit acte, cuya copia se troba en lo llibre ja dit del procés de la Vall, á folio 159, ad 162. Del qual acte se veu confessár la Comptessa no tenir dret algun en ditas Valls de Andorra, y que la Jurisdicsió suprema de aquellas era del Sr Bisbe de Urgell.

Tot lo sobredit se veu, y trobe confirmát en una declaració que feu lo Compte de Urgell Ermengol, á favor del Bisbe de Urgell Pere de Urgio en lo any 1287. Casi del mateix tenór del antecedent, com mes llargamen es de veurer en la escriptura Autentica, que se trobe en lo llibre del dit procés de la Vall, de 1730 á fol. 160, usq ad 162.

Ab los documents sobre expressáts, pareix quede clar, y manifest que la suprema Jurisdicsió de las Valls de Andorra fou donada á la Sta Iglesia, y Bisbes de Urgell per lo Emperador Ludovico Pio en lo any 819, y que quedá ab pacifica possessió de dita soberania en lo any 1287. Superades totes les preten-

cions, q̃ los Comptes de Urgell havian tingut contra la Iglesia de Urgell, y Senyors Bisbes, com se ha vist en las sobreditas declaracions.

Poch temps durá la quietut dels Sres Bisbes de Urgell en la Soberania de les valls de Andorra, perque los Comptes de Foyx procuraren perturbarla ab novas pretencions, lo fonamen de les quals veurem en lo Cap. seguent.

Cap. 11.

Los Comptes de Foyx son Senyors, y Princeps per Indivis ab los Bisbes de Urgell de les Valls de Andorra; y de la ocasió, y principi que tingue esta Senyoria; y se segueyx un Apendice.

Essent aixi que les Valls de Andorra tenen la gloria de estar subgectas per Indivis als Serenissims Comptes de Foyx, y vuy en dia Christianissim Rey de Fransa, ja desdel sigle ó any 1589 Senyors, y Princeps de estas Valls, ab los Illms Bisbes de Urgell. Per millor saber de Rael, lo principi, ocasió, y motiu que tingue esta senyoria dels Comptes de Foyx, son necessarias dos Noticias prolegomenas, de les quals la primera havem ja tocat en lo Cap. 5. del pnt llibre, haon me remeto, menos en lo que de dita Noticia tocarem aqui, per no haverne dit cosa allá; y concisteyx, que governant la Iglesia

y Bisbat de Urgell son Prelat Bernat de Castilló en lo any 1194 (vide Catalogum Episcoporum, verbo Bernardus de Castellione, et Catalogum Comitum Fuxentium, verbo Ramon Bernat Compte de Foyx) haventse mogut fortas, y terribles guerras entre Ermengol Compte de Urgell, acistit de molts Srs Catalans, y Aragonesos de una part, contra lo Sr Bisbe de Urgell, y sos vassalls, y aliats de Altra; no tenint lo expressát Bisbe bastantes forses pera resistir á les hostilitáts rigoroses, á les grans preses, y robos que cometien en son Bisbat dits Aragonesos y Barbansons (q se judiq, q signifique lo Mateyx q Catalans ó Barbastresos) singularmen en les valls de Andórra, fronteras de Fransa, y Comptat de Foyx; demaná dit Sr Bisbe de Urgell ajuda contra dit Compte de Urgell Ermengol, y socorro al Sr Compte de Foyx Ramon Roger, prometentli que li cedirie lo domini per Indivis de les valls de Andórra, y en efecte lo dit Ramon Roger acisti al dit Sr Bisbe ajudantli ab tota la Nobleza de son partit en una forta, y terrible guerra contra lo dit Compte de Urgell Ermengol, y sos Aliats, de manera que arrohina, saqueja, arrasá molts pobles subdits al Compte de Urgell, com se ha dit en lo passat Capitol.

Se ha tambe de notár aquí, ó la segona que se ha de tenir present es, que desitjant lo dit Compte de Foyx Ramon Bernat apoyarse en la Catalunya, per sustentar aquí lo pes de la Guerra ab mes poder, casá á son Fill Bernat Roger ab Ermecendis Filla unica de Arnaldo Bescompte de Castellbó, ó Cerdanya com ja ho havem tocat en lo Capitol 4. En los Capitols Matrimonials passats en la Vila de Tarascó lo dia 10 de Jener de 1202, com ho expressa la historia de Bearn 727, 728, 729, y mes com ho relate Zorita en la Marca hispanica en la historia de

Beárn. Lo Bescompte Arnaldo doná en Adot á sa Filla Ermecendis, ÿ á Rogér Bernat son gendre tots los bens Maternals, que concistien en la Condoria de Caboet ÿ altres Viles, ÿ Castells del Patrimoni de sa Mare. En altre Artigle li Constituhi, ó doná en Adot á dita sa Filla tot lo Bescondat de Cerdanÿa, nomenát altramen Bescomptát de Castellbó, ab tots sos feudos, ÿ Alous de ell dependent; reservantse dit Arnáldo per si, duran sa vida natural lo usufruit, ÿ son goso de tot lo Bescomptat del que tenie en les Valls de Andorra, ÿ de Snt Joan. Mes, fou pactat en altre Capitol, que los Fills Mascles, ó Femellas que naÿxerien de dit Matrimoni succehirien en totas sas terras, dominÿs, drets, ÿ poscessions, ÿ que en cas de premorir la mencionada Ermecendis sens línea, que en tal cas Roger Bernát retindrie lo fondo dotál, fins á tan que fos pagat, ÿ satisfet de dos mil maravedins de Agencemen, ÿ que ho cobras sobre lo revéngut de les Valls de Andorra. Aÿxi ho diu Marca hispanica en la pagina 1380. Porte una donació del Compte de Urgell á Arnaldo Biscompte de Castellbó de la Condoria, Castell, ÿ honórs de Cabozet, la que deu tenir per dit Compte es del dia 8 de les Kalendes de octubre de 1185. Apar que deu ser de Caboet que havem dit dalt, ÿ com alli diu: Patrimoni de la mare pot ser que Arnáldo loÿ deÿxás per excreÿx, ó altre titol.

Aÿxi mateÿx lo referit Arnáldo Bescompte de Castellbó en son Testamen que feu lo dia 8 de les Kalendes de setembre de 1226, deÿxá al Compte de Foÿx Roger Bernát, ÿ á Ermecendis sa Filla, ÿ muller de Aquest, Comptessa de Foÿx, ÿ á son Net, fill de dit Roger Bernat, ÿ Ermecendis, nomenat Rogér de Foÿx tot son honór, heretat, ÿ Patrimoni. Instituhi Creu al dit son Net Roger de Foÿx, fill de Roger Bernat, ÿ de Ermecendis, ó Ermecinda de Castellbó, ÿ Net del referit Arnaldo, sucsehi á tota la heretat de Foÿx, eretat Paternal, ÿ á tota la heretat, drets,

y honors de sa Mare Ermecendis, que fou del sobre expressát Arnáldo, per haverlo ja aquest cridat, no sols en lo testamen, sinó tambe en los Capitols matrimonials, que á dalt havem citat, com tambe en forsa del testamen de Ermecendis Comptessa de Foyx, fet á 5 de les Kalendes de febré de 1229, en que lo instituhí Creu Universal. A son Pare Roger Bernát sucsehí en forsa del testamen per aquest fet, y ordenát la feria 5 del mes de maitg de 1241. en lo Monastir de Cistercienses, ó Bernardos de Bolbona del Comptat de Foyx: ibi: Ego Rogerius Bernardii Dei gratia comes Fuxi instituo mihi Eredem certissimum, et dilectum Filium Meum Rogerium de Fuxo, Vicecomitem Castriboni. Ayxi ho expressa Zurita en los Annals lib. 3 Cap. 23, y 76, historia de Beárn pagina 761, 762.

Se Casá lo referit Rogér ab Brunicenda de Cardona, Filla de Ramon Folich de Cardóna del qual Matrimoni tingué á Roger Bernát, que li sucsehí en lo Comptat de Foyx: (lo qual es lo subgecte principal del p.nt Capitol) y á Pere, y á moltes Filles. Suposadas pues estas noticias, ab les quals havem arribát á Roger Bernat 3 subgecte principal, com he dit; per millor enterarse de les pretencions de aquest en les Valls de Andórra, y dels motius en que les fundava; se ha de tenir present la Concessió feu lo compte de Urgell Ermengol, y la Comptessa Alvyra, com ho diu marca hispanica en la pagina 1382. se expressará son nom en veurer lo acte á Ar &c. á Arnaldo Bescompte de Castellbó del Castell de S.nt Vicens de Monclár, ó Anclá, muntanya de demun S.ta Colóma de la Parr.a de Andórra, y de les demes coses que li concedí dit Arnaldo Bescompte de Castellbó, tenir en feudo á dit Compte, y prestarlin Juramen, y homenatge, y sagramen, tot lo que mes llargamen se pot veurer en lo Cap 10. pag. de est present llibre.

Aijxi Mateijx la promesa feu lo Bisbe de Urgell Bernat de Castelló, á Ramon Bernat de Foijx, quant aquest li ajudá contra dels Enemichs de dit Bisbe; ij per fin se deu tenir present la Successió de Bernat Roger 3. al Comptat de Foijx, ij á les terres, senyories, ij demes drets del Biscomptat de Castellbó, una, ij altra especie, ó noticia donen llum per la Intelligencia del que se segueijx.

Mogut de estos motius (ij tambe de altres, que direm mes avall al acte de Compromis) lo mencionat Roger Bernat 3 Compte de Foijx de aquest nom; havent governát la diecessi de Urgell, ij Valls de Andorra los Anteriors Bisbes, com á successors en tots los dominis, jurisdicsions drets, ij en la potestat suprema; Governant aquellas com á Princep soberá lo Illm Bisbe Pere de Urgio, entrá en Catalunija lo referit Roger Bernát 3 ab un formidable exercit de 20000 Infants, ij de 1000 Cavalls, ab lo pretest de Conservár sos drets que li expectaven en lo Biscomptat de Castellbo, ij altres terres, ij singularmen en les Valls de Andorra.

Aquest mogué tan terrible guerra contra dit Bisbe Pere de Urgio, ij á son Capitol, de tal rigor que aná matan, mutillán, esclafán als Vassalls de dita Iglesia, de fora las Valls de Andorra (las que vulgue quedassen intactes) cremá, arrasá, ij Arrohiná del tot á molts pobles de dita Iglesia, ij en especial lo Poble nomenát Pla de Snt Tirso, ó Tis; demanan per fi, ij pretenent del Bisbe de Urgell, que lo absolgués á ell, ij á sos successors del feudo, sagramen, ij homenatge, que dit Compte devie prestarli per rahó del Castell de Snt Vicens peu de la montanija de Anclár, ij Cases q̃ tenie dins las Valls de Andorra en qualitat de Ereu, ij successor del Bescompte de Castellbo, de son Bescomptat.

122 Rehusá en hoir estas pretencions lo expressat Bisbe de Urgell, Pere de Urgio, y son Capitol, y no volent concentir, prengué tanta malicia dit Bernat, que acetiá la seu de Urgell, apretantla de mala manera; feu penjar devan, y á vista de sas murallas á diferens vassalls de la Iglesia de Urgell; y mana á sos habitadors que executarie altre tan ab ells; y que entrarie á la Ciutát á foch, y á sanch, y demes rigors de guerra. Per fi tenint á la Ciutát en los ultims apretos, demanáren Capitulació al referit Compte lo dit Sr. Bisbe, y son Capitol de Canonges, com tambe lo Poble, y que mediant ella rendirien, y entregarien la Ciutat, altramen no.

Concentí á la Capitulació predita lo dit Compte, y en ella convingueren entre altres coses (que no son de nostre inten) Po, que lo referit Sr. Bisbe Pere de Urgio absoldrie al mencionat Roger Bernat Compte de Foyx, y á sos successors per si, y per los Bisbes successors del feudo, Juramen, sagramen y homenátge que li prestava, respecte del Castell de Sant Vicens, cases, y demes coses, que dit Compte de Foyx tenie dins las valls de Andorra. Secundo, que li cedirie lo domini, y senyoria per Indivis de les mateyxes valls, y altres cosas en ellas. Tercio, que de tot lo que li cedirie farie venir dit Sr. Bisbe á ses costes la confirmació, y aprobació de sa Santedat, dins lo termini, y espaÿ de 4 anÿs. Quarto, que en cumplimen de la ultima citada obligació, se obligáva dit Sr. Bisbe en la pena de 50000 sous milguriens (lo valor dels quals sous equivalie als dels sous Catalans, ó Barcelonesos). Finalmen que per major seguritat de esta pena donave per caució, ó fiansa al Rey Dn. Pere de Aragó, lo qual acceptá la dita fiansa, y firmá obligació de ella, com es de veurer en lo compromis, antecedentmen als Pariatges, ó centencia arbitral, de la que luego parlarem.

Passáren los 4 anÿs promesos per dit Sr. Bisbe, per lo complimen de la anunciada obligació, de fer venir la referida

Confirmació de Capitulació de sa Santedat; Entonces lo mencionat Roger Bernat prenent ocasió de Assó, torná ab altre gros Exercit, sobre lo Poble, y terres de la Iglª de Urgell ab lo pretest de executar las penas, que suposava haver incorregut dit Sr Bisbe, y Capitol, anava arrohinan ditas terras, de forma, que feyan llastima de veurer; y per aqueyxas desgracias, mogut de llastima lo Illm Bisbe, que entonces ere de Valencia, nomenat Jatbert, se interposá, y intercedi ab lo dit Compte, Bisbe, y Capitol de Urgell, persuadintlos deyxássen la discesió, de si havian, ó no incorregut á la citadas penas de 50000 sous Milguriens, com tambe la terminació, y composició de tots sos diferens pretests, questions, y debáts a coneguda de Arbitres elegidórs per quiscuna de les parts, y que tenint assó tan facil, no vulguessen que lo rigor de les Armes declarássen, lo que la suavitat del dret podie dissedir, y declarár.

Concentiren en fin las parts interessadas, á les Sanctes, y Apassibles proposicions del citat Sr Bisbe de Valencia, y en efecte juraren Acte de compromis lo citat Pere Bisbe de Urgell, son Capitol, Roger Bernát Compte de Foyx, lo Rey Don Pere de Aragó, com á caució; elegiren per Arbitres, y Amigables Compositórs al mencionat Dn Pere de Aragó, ~~com á Caució~~. Al Illm Bisbe de Valencia referit, á un Canonge de la Catredál de Narbóna, que se trovaba Collectór de la Molt Rda Camara Apostolica en los Regnes de Castilla, nomenat, Bononát de la Vayna; á un Cavaller nomenat Isatne de Fayáns, ó Franjan; y á altres Cavallérs, nomenats Guillem Baymond de Tosa, Ramon de Visié de Tarragóna, y Ramon Risuldine Ardiaca.

Juntárense estos Arbitres en la Ciutat de Urgell, haon declaráren, y firmáren

la Centencia Arbitrál (tan obcervada en les Valls de Andorra, que vulgarmen se anomena Pariatges la qual Centencia despues Lluis 14 Rey de Fransa feu traduir de lleti en Frances, y la feu imprimir en la Ciutat de Paris.) En la qual Centencia Arbitrál, ó Pariatges entre Roger Bernat Compte de Foyx, y lo Bisbe de Urgell, comensant per les Valls de Andórra, se declará entre altres coses, á saber es: Pº. que lo dit Roger Bernát Compte de Foyx, y sos successors tingan lo domini, y senyoria de les Valls de Andórra per Indivis ab lo Sr. Bisbe de Urgell Pere de Urgio, y sos successors. Secundo, que lo dit Compte de Foyx, y sos successors puguen fer, percibir, y cobrar la quistia á son gust alternativament sobre los naturals, y moradors de dites Valls; y que en lo dit any en que se feyen los Pariatges la cobrás lo dit compte de Foyx, y sos successors; y que lo Bisbe de Urgell y sos successors sols la puguessen tirár, ó percibir any per altre, en la determinada quantitat de 4 mil sous milguriens. Tercio, que tan lo Bisbe, y sos successors, com lo referit Compte, y successors seus, deguessen tenir quiscun en les citades Valls son substitut, ó lloch tinent, á cuyo carrech fos, y expectés lo administrár Justicia, tan Civil, com Criminál ab lo exercissi de Alta, Mediana, y baixa jurisdicsió, ó Justicia de mero, y mixto Imperi sobre tots los habitans, y moradors de ditas Valls de Andórra; pugan, y degan tenir, y celebrár sas Corts, elegint, y nomenan son Jutge; de tal manera que si esdevenia, que si lo un dels lloc tinents (vulgarmen dits Veguers) no pugués intervenir en las corts, per malaltia, Ausencia, ó altra Causa: aquell que hi sie present les pugue tenir, y celebrár en Ausencia del altre, Administrant la Justicia en nom dels dos senyors per Indivis, de dites Valls, Bisbe de Urgell, y Compte de Foyx. Peró reservant sempre lo que toquie dels emoluments

de la Administració de Justicia al ausent; y sempre y quant aquest Arribás á les corts, dega ser admès per aquell que les celebria, en qualsevol estat que dites corts se encontrien. Quarto, que les quatre parts del revengút, y emoluments de la Administració de Justicia, tinga lo Compte de Foyx, y successors seus tres parts, y una lo Sr. Bisbe de Urgell, y sos successors, y á esta proporció se agen de pagar los gastos. Quinto, que lo Compte de Foyx, y sos successors tingan en feudo de dit Sr. Bisbe y sos successors, y que degan prestarli homenátge á contemplació de les coses, y drets tenie en les valls de Andorra. Sexto, que los dits senyors tingan, tan lo un, com lo altre en los homens de dites valls, dins de ellas, y no altramen Gen de Armas, Cavalleria, y Infanteria; menos que la un dels dos senyors no puga valerse de la dita Gen de Armas, Cavalleria, y Infanteria contra del altre. Finalmen se declaren en dits Paviatges moltes altres coses, quals ometesch, per no esser de substancia per nostres valls, ni á nostre inten.

Esta Sentencia Arbitral, ó Paviatges fou pronunciada, y declarada per los referits Arbitres en la Ciutat de Urgell dia 7 de setembre de 1278. Fou firmada, ratificada, y emologada per los referits Bisbe de Urgell Pere de Urgió, per quiscuna dignitat, y Canonges de Urgell; per Roger Bernat Compte de Foyx; per lo Rey Dn. Pere de Aragó; per lo Abat de Sant Cerni de Tabernoles (vulgo del monestir de Ancevall; per tots los 6 Arbitres; Pere de Boqueys, y Bortolomeu de Nurid testimonys de ella. Fou closa per Notari, y finalmen fou aprobada, confirmada, y authorisada (al tenor del declarát per los Arbitres) per la Santedat de Martino 4 baix diada del mes de Octubre de 1288. Presentada al Compte de Foyx dia 30 de setembre de 1289. Com tot conste clarament, y se pot

veurer en los referits Pariatges impresos, posáts en lo Arxiu de les Valls de Andorra.

En virtut de la citada Centencia, ó Pariatges, quedá lo mencionat Roger Bernat y sos successors Senyór alt, y poten de les Valls de Andorra; ó alomenos declarat tal; puyx la pretenia dit Compte de Foyx, que li expectave dita Senyoria, com á successor de Arnaldo de Castellbó, respecte de aquell Castell la dit, que li cedi lo Compte de Urgell, y respecte de les facultats li atorgá en quant als Pobles, y Casas, que en ditas Valls edificaria; dels quals, y de les quals fos Senyór; peró tenintlas en feudo del referit Compte de Urgell, y sos successors; y lo demes que havem dit en lo Cap. 5 de est present llibre, prestantli á ell, y á sos successors lo pactat, y estipulat juramen, sagramen, y homenatge. Y tambe respecte de la concessió feu á son Avi Roger Bernat de Foyx 2. de aquest nom, lo Bisbe de Urgell; y á son Besavi Ramon Roger de Foyx per la ocasió de la ajuda donaren al dit Bisbe contra las Insolencias cometien los Aragonesos, Catalans, y Bravansons, com ho diguerem en lo Cap. 7 prop passát; y mes se pot veurer en lo Cathalogo dels Comptes de Foyx, verbo Ramon Roger, Roger Bernat, y Roger 4. Lo dit Roger Bernat doná á les Valls molts Privilegis, entre altres, lo de les Franqueses del Biscomptat de Castellbó. Fou Insigne Senyór, com se veurá en lo Cathalogo dels Comptes de Foyx en lo llibre 5 Cap. 4. fol. Verbo Roger Bernat num.º 319.

Fou despues unida la Casa, y Comptat de Foyx, ab la Casa, y Comptát de Beárn, y ab las Casas de Moncáda, y de Castell vell de Rosanes en Catalunya, molt Illustres; succehint á totas las sobredites Casas Roger Bernat de Foyx 4 de aquest nom, y segon de est nom, Biscompte de Cas-

tellbó. Governáren á les Valls Moltes centuries los comptes de Foijx, Comptes de Bearn, de Bigorra &c. donantlos molts Privilegis, en lo Index del llibre 5, y en lo Cathalogo dels Comptes de Foijx, desde Gastó 1 fins á Joan de Albret, y mira á Enrrich 4, lluis 13. 14. y 15. Per fi, per major gloria, y protecsió de nostres Valls, fou Unida la Casa de Foijx, y comptat, y totas las demes Casas, y senyorias, que ab ella se trobaven unidas (V.G. la de Bigórra, de Bearn, Gavardan, y Moltes altres) ab la Ill.ma Casa de Borbon, y corona de Fransa, y Navárra; per succehir á esta corona lo Gran, è Incigne Enrrich 4, Rey de Navarra, Compte de Foijx de Bigorra &c en lo any 1589 per la Mort de Enrrich 3 rey de Fransa, y Ultim, y en qui se acabá la Casa de Valois, que per tans Sigles havie governat aquella Corona.

Aqui se há de Obcervár per ocasió del Referit, de haverse Unidas ab la Casa, y Comptat de Foijx la Casa de Bearn, y la Casa de Bigórra, y altres, me apár be lo explicár las Armas Gentilicias, ó de Blasó tenen, y usen en sos escrits Autenticas estas Valls de Andorra, á fi de que millór se entengan sas significassions. Se componen estas Armas Gentilicias, ó de Blasó, que usen estas Valls de Andórra de 4 Quartos partits en Creu. En lo superiór de la Dreta, y posat en lo lloch mes digne, se veu una Mitra, y baculo Episcopál, pera significár, que la dignitat Episcopal de Urgell, es lo principal, y mes Antich Senyor de dites Valls, y lo primer, pot ser unich Blasó que Antigamen portaven ellas. En lo 2 quarto de la Dreta se divisen les 4 barres Catalanes, ó armes de Catalunya, per denotár que son las ditas Valls propria, y verdadera Catalunya, ja dels primers temps de sa Antiquitát; son barras vermellas sobre

Camp de Or. En lo quarto superior de la part esquerra se divisen les 3 barres vermellas de Foijx, pera denotár lo domini y senyorio, que ja desdel temps antich han tingut los Illmos Comptes de Foijx en les Valls de Andorra. Finalmen en lo quarto inferior de la part esquerra se posen les 2 Vaques de Beaun collerades de un Collar blau, penjan de ell en lo coll una petita Campaneta sobre del pit; banyes de color ros, posades sobre Camp groch, ó de Or, per denotár, que per la Unió de esta Casa ab la de Foijx, son los Princeps de ella senyors de dites Valls, com ho son ja moltas centurias há, desdel Incigne Gaston 4 de Foijx, y primer Bescompte de Castellbó de aquest nom, qui fou lo primer Princep de Beaun Sr de dites Valls. Estas Mateyxas Armas ha fet esculpir lo ~~Honorable~~ Illtre Concell de les Valls en una pedra picada, vinguda de la pedreva de Monjuich de Barcelona, y es escolpida com demostre esta figura, ó molt semblan á ella. Esta gran pedra ha manat dit Illtre Concell General de les Valls de Andorra fixar sobre la porta de la Casa de la Vall de la Vila de Andorra lo que se ha executat dia de de 1761.

En la qual pedra se encontren dos petits lemas, ó lletras, y dos distichs, ó 4 versos lletins, la qual explicassió es com se segueyx. En la part superior de dita pedra se llegeyx aquest lema: Domus Concilii Justitiæ Sedes. Vol dir que la Casa del Concell, es lo aciento, y trono haon está acceptada la Justicia; y aixi pues en dita Casa administren regularmen los Princeps de les Valls ó sos Vicegerents, precehint Concell, en totas sas resolu-

cions, la mes solida, y acentada Justicia. En ella lo Concell General arregla ses ordinacions y arrestos, los mes justos, y de la Major equitat; ou las queyxas, y Administre Justicia en lo tocant á sas facultats, politica, y economia, com se demostre en esta figura.

En lo peu de les armes, y en lo remate de sos adornos se llegeyx la lletra Virtus Unita fortior. Es aixi, pues una corda de 3, ó mes cordills deficilment se romp, segons lo ditxo: funiculus triplex

difícile rumpitur; y aixi unidas en les valls les protecsions, y patrocinis de dignitáts eglesiasticas de la major elevació, del Compte de Barcelona, vuy dia, y molts sigles há Rey de Espanya, Protector de la Mitra de Urgell, y de sos dependents. Del Compte Foyx, y Princep de Beárn, vuy dia Rey de Fransa desde Any 1589 ha assegurat á les valls semblant unió, y armonia, sa mes ditxosa conservació, com ho acredita la experiencia ab la gracia del Sr. lo lema Virtus unita fortior.

Los dos distichs, ó 4 versos lletins, dos exametros, y dos pentametros explican mes difusament lo que en enigma, ó xifra significa la lletra, ó lema Virtus unita fortior; estos se llegeyxen en lo peu de la pedra, y son com se segueyx.

Suspice; sunt vallis neutrius stemmata
Suntque regna quibus gaudent nobiliora regi.
Singula si populos alios, Andorra beavunt,
Quidni juncta fevent aurea secla tibi?

Vol dir, mira en alt, y veuvás les armes gentilicies, ó blasóns, que per sa gloria gose una vall neutra, veuvás uns blasóns, ab los quals han gosát protegirse regnes, terres, y provincies les mes nobles (com son la diocesi de Urgell, comptat de Barcelona, de Foyx, y de Beárn) si cada un de estos blasóns de per si han fet gloriosos, ditxosos, y felices als pobles que han protegit; perque no á Andórra unidas ditas en ella?

Aquest es lo sentit mes congecturál, que se ha pogut donár de les armes gentilicies de Andórra, ab que bastará de armes gentilicies.

Apendix.

Los Sres Bisbes de Urgell sucsehiren en fin, de la manera se ha dit, per donacions á ells fetes, y á sa Iglesia per los Sres Comptes de Urgell, de tots los dominis, drets, proventos, y emoluments, y de la suprema Potestat que tenien en les Valls de Andorra. Nos falte ara, á saber dos coses: la una, Qui sucseheyx en temps de la sede Vacánt del Bisbát, ó Mitra de Urgell, á las temporalitats tenen los dits Bisbes en ella? Altra; Com es, que essent lo Rey de Espanya Patró de la Mitra de Urgell, donant, y nomenant á dit Bisbe lo ser senyór de les Valls de Andorra, los emoluments, y drets, que en ellas tenen los Sres Bisbes, no sie lo Rey de Espanya senyor de ellas, ni tinga, ni percebesca los proventos, y emoluments de ditas Valls? Y per conseguent en ell se falcifique aquell Adagi: Nemo dat quod non habet, so es, que ningu done lo que no te? Essent aixi, que aquest Principi philosophich es verdaderissim, fundat en raho natural coneguda per tots?

A la primera dich, que á las temporalitats que tenen en les Valls de Andorra los Sres Bisbes de Urgell, succeheyx, y en tot temps ha succehit lo sumo Pontifice, ó sa molt Reverenda Cámara Apostolica; y en virtut de la qual nomena Ministres, ó qui cuydie en Vacár dit Bisbat, com á subcollectór de passár á pendrer poscessió de dites Valls en nom de dita Reverenda Cámara Apostolica, y en virtut de la qual poscessió nomena Ministres de Justicia, com son Veguer, Batlle, Collecta, y Arrenda los fruits, y proventos q de ellas resultan al Sr Bisbe; y per fin, exerceyx tots los Actes de senyoria, domini, y suprema potestat,

que en ellas tenen los referits Bisbes; Ayxi se trobe, que se ha fet fins Ara, en los llibres, y Actes de poscessió, que se guarden en los Arxius de dites Valls.

Per aclarir la segona dificultát, se ha de saber, que Antigament, qui elegie, y nomenave als Bisbes ere lo Capitol de Canonges de la Iglesia vacánt, com es de veurer en molts actes de elecsions, y sancsions canonicas en lo titol de electione, y altres. Despues ab lo temps se llevá esta facultat, y prerrogativa á dits Canonges, y en Espanya y Fransa se la apropriaren los Reys ab Authoritat Apostolica que tenen per est fi; De haon es, que aquestos Monárcas son Patróns de las Mitras, y Bisbáts, y no Srs de ellas, ni de sas Rendas, ni emoluments á manera dels Patróns dels Beneficis de Patronat laicál, los quals son Patróns, y no Senyors de dit Benefici, de sos fruits, proventos, y emoluments; y donánt lo Benefici, donen al provist tot alló que ab dit Benefici va lligat, y connexo. Los Reys de Aragó, Castilla, ni menos los Comptes de Barcelóna no dotáren á la Mitra de Urgell dels drets, dominis, emoluments, ni de la potestat Suprema, que esta Mitra te en les Valls de Andórra, pues moltas centurias antes que dits Reys provehissen dita Mitra se trovaba estár dotáda de potestat Suprema, y demes drets que te en la Váll de Andórra per las anteditas donacions li feren lo Compte de Urgell, lo Emperadór Ludovico Pio, roboradas ab tantas, y tantas expressas confirmacions Apostolicas anunciadas; ni se falsifique en est particular lo adagi: Ningu done lo que no te; pues lo Rey de Espanya encaraque no realmen, alomenos eminentmen, ó virtualmente lo que dona com á Patró de la Mitra, Protectór, y Patró de les Valls de Andórra, y asso basta, per verificárse lo tal principi, ó adagi: Neme dat &c.

Per coróna del present Capitol, dich tambe, com havem dit en lo Capitol passat; q

Ayxi com lo tenir lo Reÿ de Fransa la Senyoria de las Valls de Andorra es un Motiu gran per concervár dita Váll los Privilegis, ÿ llibertáts; Es tambe un Motiu relevánt de sa Concervació lo estár subditas á un Princep Eglesiastich, com es lo Sr. Bisbe de Urgell, lo qual com á Pare sab en tots temps protegir, ÿ Amparár á sos Vassálls; ÿ lo succehir á sas temporalitáts lo Sanctissim Pare de Roma, ÿ de tota Cristianitát es no menór motiu; pues per esta Rahó de protegir, ÿ percebir los drets dels Srs. Bisbes, ÿ de la Iglesia, podien esperár los Andorráns, que en un Cás de forta Ocurrencia mereÿ perien la poderosa, ÿ suprema protecció de sa Santedát. Per fin, per ser la Mitra, ÿ Bisbat de Urgell de Patronat Real de sa Magestat Catholica lo Reÿ de les Espanÿes ha igualmen influit en la Concervació ÿ logros de les felicitáts de les Valls, pues en tots temps, com á Protector de ellas, essentho de la Mitra de Urgell, ÿ sas terras, ÿ drets, han ben demostrát sa piadosa protecsió, com se veu en los grans privilegis que se han dignat Concedir, ÿ confirmar los Reÿs de Espanÿa enves les Válls.

Y per fin ab tants bons Protectórs, com son sa santedad, los Illms. Bisbes de Urgell, ÿ Monarcas Columnas del Christianisme, ÿ Catholisme Reÿ de Espanÿa, ÿ de Fransa podem esperár (á no esser que per nostres peccáts nos fassem indignes) la Concervació de les Válls, per molts sigles, lo que es gloria de ellas, per esser Aspres, fragoses, ÿ duras Valls, cosa la mes admirable de tota Europa; ÿ no ha fet Deu nostre Sr. Igual gracia á altres terres del Regne, ni de Europa: Non fecit taliter omni Nationi; ÿ per conseguent havem de demostrárnos sumament agrahits á tan Alts Monarcas, com son sa santedad, lo Illm. de Urgell, ÿ per lo Reÿ de Fransa, ÿ Espanÿa.

Cap 12.

Son les Valls de Andorra neutras, principal prerrogativa de ellas, se exposan varias cosas á cerca de sa Neutralitat, y Independencia.

Havent ja vist en lo present llibre lo modo, y forma ab que los Serenissims Comptes de Foyx, de Beárn, y sas Magestats los Reys de Navárra, y Ultimament sas Magestats Christianissimas los Reys de Fransa han vingut á tenir lo domini, y senyorio de les Valls de Andórra; havent aixi mateix vist lo modo, y forma ab que los Ill.ms S.rs Bisbes de Urgell, y los Comptes de est titol; los Serenissims Emperadors, y Reys de Fransa alcansáren los dominis, senyorios, y potestat Suprema de ditas Valls; y finalment havent vist sa Naturalesa, Antiquitat, situació, y etimologia; resten en lo present llibre 3 coses que haveriguar, es á saber la Religió que se observa en dites Valls, que constará en lo Capitol seguent, haon difusament parlárém de ella, y de son concernent, y en que consisteix sa Neutralitát; essent aixi que estan subgectas á dos Princeps per Indivis.? Y com es, que havent estat ditas Valls ocupades, y confiscades per lo Rey de Aragó, en temps que tenia guerra ab lo Compte de Foyx, no se les quedás per si? Ans be tornáren al dit Compte? lo que en lo decurs del Capitol se resoldrá, donantli clara eixida.

En orde á la Neutralitat de les Valls de Andorra dich, que les mencionades Valls están subgectes per Indivis á dos senyors, y Princeps, com son lo Ill.m y S.r

y Sr. Bisbe de Urgell, y lo Serenissim Compte de Foyx, que Vuy, y molts anys ha es lo Rey de Fransa, y ab tot aixó han Concervát, y conservan las citadas Valls sa Neutralitat. Esta Concisteyx en que no obstan de esser constituidas las ditas Valls entre dos Monarquias, com son la de Fransa, y la de Espanya (essent part, y porció per sa Naturalesa de terra dependent de esta, com es lo Principat de Cathalunya), no son subgectas ni governádas per un, ni altre Monarca, ni Fransa, ni Espanya. No per lo Monarca, y Rey de Espanya, pues aixi ho ensenya, y per molts temps ha ho ha ensenyat la experiencia, pues no se sab, vist, ni hoit á dir, ni llegirse en historia alguna, ni en llibre de Ordenanses, q los Reys de Espanya, Reys de Aragó, ni los Antichs Comptes de Barcelóna agen, desde la expulció dels moros de ella governát las referidas Valls; si que aquells tenen, y han tingut lo Patronát, y protecsió de la Mitra, y Bisbat de Urgell, y per conseguent de les dites Valls, com á principal dret, y timbre de dita Mitra.

No per los Monarcas, y Reys de Fransa, perque, encaraque aquest sie senyor, y governie les citades Valls, no les governe, ni es senyór com á tal; sinó com á Compte de Foyx. Molts sigles foren senyórs los Comptes de Foyx de ellas, sens ser Monarcas de Fransa, y molts aixi mateyx los Comptes de Bearn, despues q se uni aquest Comptat ab lo de Foyx, sens tenir la qualitat de Reys de Fransa. En un mot dich, que les Valls de Andórra no fan part, ni porció del regne de Fransa, del Comptat de Foyx, de Bearn, ni estan subgectes á les lleys generals de Fransa, ni á les Municipals de ninguna de sas Provincias; ni á les lleys Generals, ni pregmaticas de Espanya; ni á les Municipals, y particulars de Cathalunya, Aragó, Valencia, ni de altra Provincia de esta Monarquia. No dependeyxen de

nigun Parlament, Audiencia, Intendencia, ni altre tribunal de Fransa, ni de Espanya, ni de part alguna, Regne, ó Provincia del Mon; y esta no dependencia expressada es lo principal Constitutiu de sa Antiquitat, y Neutralitat; ja en diplomas Reals, ja en diplomas dels Srs Bisbes de Urgell, y ja finalmen en tans altres titols guardats en los Arxius de dites Valls.

Subcisteyxen les Valls de Andorra per si solas, component, y constituhint una Provincia, ó principat á part; ó particular soberania, no dependint en lo domini, ni govern, ni en la via Judicial de ningun altre, que de sos Amantissims Princeps, sos llochs tinents Vicegerents ó Veguers, dels Batlles, y Oficials, ó Brassos de Justicia; y en lo Politich, y Economich, del Concell general, ó de 24; y dels Concells de Parroquia, y altres Comuns. En ella se administra la Justicia, tan en lo Criminal, com en lo Civil en soberania, y se executan, y se han en tots temps executat las sentencias, encaraq sien de Mort, sens apellació, ni recurs á Parlamen algun, ni á altre Tribunal, ó Magistrat de Fransa, ni á Audiencia, ni altre Tribunal de Espanya; tenint sols lloch la Apellació, ó recurs á un, ó á altre dels dos Princeps Senyors. Esta me apar esser la millor essencia, y constitutiu de la Neutralitat de les Valls de Andorra; y no los que per error judiquen ser moltas Personas de las Mateyxas Valls, pues distan del ser de constitutius de Neutralitat

Obcervació exortatória.

Obcerva; que essent la Neutralitat de les Valls de Andorra lo primer be, y major prerrogativa que te en sos constitutius, deu esser defensada per sos Naturals ab lo major vigor, sens planyer trevalls, ni fatigas, ni diners, per si convé arribar á Paris, Madrid, Roma, y en qualsevol Cort del Mon, per sa

defensa, ó per instar sa Conservació. Aixi ho feyen nostres Antichs Andorráns quant alguns Ministres de Fransa, ó Espanya los volien Manár, y pretenien esser obehits; nols obehien, antes be recorrien á les Corts dels grans Monarcas (y singularmen de Fransa) per la Conservació de sa Neutralitat; y per consequent, no concentien ni tolleraven la vulneració de ella, ó dany en un Apice tenint present aquell Proverbi: Qui spernit Modica paulatim decidet segons la sagrada Escriptura. No obehien, sinó que promptamen recorrien als monarques, queixantse de les tropellies, violencias, y vexacions usaven ab ells los Generals, Governadors, Comandants, y Intendents de Provincias, Comissaris, y altres, contra sos expressos Privilegis, y Neutralitat, com tot se pot veurer en molts diplomes Reals guardats en los Arxius de nostres Valls.

Tenien present aquells bons Pares de Republica, que de obehir alguna vegada á algun Governadór, ó Comandant se seguirie, haverlo de obehir altres vegades á ell, y á altres Ministres, que pretendrien tenir tanta, ó Major Authoritát, y que si per llibertat, ó voluntariamen obehien, volent complaurer al que los manáva, ab lo curs del temps serien obligats en obehir forsosament. Prevehien molt be que de semblans complacencies, y obediencies, sels podie facilmen seguir, ab lo curs del temps, la perturbació de sa Justicia peculiár, la perturbació de ses Patries facultats, y llicencias, y perdició de ses prerrogativas y llibertats, ab la multiplicitat de Ordes que tots los dies sels enviaria, com sucsoheix en les Provincies de Fransa, y Espanya, y altres, respecte á tans Concells, generals, Governadors, Comandans generals, Intendents, Administradors de Rendas, directors, Comissaris, corregidors, alcaldes Majors, y altres. Finalmen preveyhen, que de semblans obediencies sels podien seguir tributs, petxos, vectigals, estanchs, aduanas, allotjamens, quintas, ó llevas, obligarlos á compondrer Camins Reals á fan-

tesia de aquell que ho manavie, y á altres mals, que regularmen tenen los principis, com á causa originaria, de la complacencia, y tollerancia en obehir á qui no deuhen, ni en que no deuhen; y de la omició en la defensa de sas llibertáts, y neutralitat. De haon es, que los Pares de Republica de les valls no deuhen permetrer, ni tollerar obediencia alguna la mes minima á altre persona, q á sos ministres, y brassos de Justicia, ó á aquellas personas que specialment son nomenades, y destinades per son govern, Justicia, Politica, y Economica; no permetent, ni tollerant á imitació de aquells Antichs Andorráns la mes minima infracsió, ni lesió de sa neutralitat; ans be quant sie convenient, han de empenyár totas ses valls per eixir per la defensa de ellas; pues no admet en semblan assumpto parvedat de materia, si vol conservarse entera.

Es tambe veritat, que les valls de Andorra foren ocupades, ó confiscades, y possehidet per lo Reys de Aragó Dn Pere 3, qui les llevá al Compte de Foyx Roger Bernát principal hereu del Capitol antecedent, y ab tot se veu, que les tornáren á possehir, y que les possehéyxen com á sos senyors los Comptes de Foyx, y Reys del Christianisme de Fransa, y lo motiu que hi agué per assó lo referiré breument.

En lo Anys 1285. se mogué una forta guerra entre lo Papa Martino 2 de Nació Francés ab loqual se alia, y ajudá lo Rey de Fransa Phelip, y lo Compte de Foyx Roger Bernát (senyor que ere la de Bearn, y del Comptat de Bigorra, com á usufructuari, y llegitim administrador, durant lo matrimoni dels bens de sa segona muller Margarida de Bearn, ereva de aquells estats) contra lo Rey Dn Pere de Aragó; pretenent lo Papa, que lo dit Rey Dn Pere li ere feudatari per respecte al regne de Cicilia, feudo que pretenie ser de la Sta Sede Apostolica, y per respecte al regoneyxement que al Papa havie fet del referit feudo lo Rey de Aragó Pere 2. Pare del dit Pere 3. Envesti Dn Pere 3 la Cicilia (en cuyo temps sucsehi lo de les vespres Cicilianes tan decantadas en las historias) per mo-

ttu de haver lo Papa declarat ab publica sentencia al dit Rey D.n Pere 3. sens haver lo citat. Caijgut de son Regne de Arago ij de Ciulia, ij de totas sas terras, posant en lots ells, ij ellas publich interdit, per via de Thalonia, ó Fendia, la qual declaracio feu publicar en ley Vally de Arán, de Andorra ij Bercomptat de Castellbó, tot lo que entonces era del citat Compte de Foijp Roger Bernat. despues tot lo Poder del Regne de Arago, ij sas dependencias á Carlos 2. Fill del Rey de Francia Phelip, alsant aquest Banderas, batent moneda ab lo signe acostumat en lo Regne de Arago, fentse dit Rey de Arago per tota la Nació Francesa. tot aiso se pot veure en la historia de Bearn pagina 771; lo mateijp desde la pagina 776 fins á la 780. lo mateijp se llegeijp en lo Vell Inventari de Foijp, ij en lo Catalogo dels Comptes de Foijp, parlant de Roger Bernat 3. en la Perdiere Annals de Foijp, Olhagaro historia de Foijp.

En seguida de aiso volent Emprendre lo dit Rey Phelip la Conquista del Regne de Arago, armá un numerosa exercit, del qual feu Generalissim á Mostre Roger Bernat. Posá sitj á la Ciutat de Gerona, en lo qual succeshi lo celebre prodigi de ley Morques de S.ta Marcas, que se llegeijp en lo Ses de aquest glorios Sant, ij en diferents Authors, com Marca hispanica en lo Cap. 1. pag. 629 del llibre 2. Assetjá molts altres Plassas que tenen á benefici del Papa, ij del Rey de Francia; perió com son tan mudables, ij varios los succesos de la Guerra, tornó ab brevedat lo Rey de Arago á recobrar tot lo que havia perdut. Guanyá, ij prengue tot lo que en Catalunija, ij possehia lo Compte de Foijp, ij entre altres terras, guanyá, ij prengue ley Vally de Andorra, quals confiscá al Compte de Foij, ij feu de ellas donació á la Reyna de Arago D.na Germana, la que pretenia succehix al Comptat de Foijp, per ser Filla de Foijp; ij esta deijpoá ley Vally als dits Comptes de Foijp, com tambe lo Bercomptat de Castellbó, ij ley Vally, tot lo que dominárem los dits Comptes sens interrupció desde dit temps fins á 1413. en que totas eijpas terras ij senijo-

rios foren altra vegada Confiscadas per lo Reÿ de Arago Dn Fernando. Concedi lo Reÿ Dn Pere en aqueÿx temps molts Privilegis en estas Valls; aÿxi mateÿx son fill Dn Joan, Reÿ tambe; no obstan de declarar, que pertanÿe al Compte de Foÿx.

En fin per evitar, que la maÿ se llegis, ni se tingues memoria de tan gran deformitat, no governa, ni establi, ni administra Justicia alguna en dites Valls, com actualmen no se llegeÿx, ni se encontre en ningun titol, ordenansa, llibre, ni altre paper de estas Valls, ni en historia alguna; de haon es verocimil, que luego de presa la sobredita poscessió, no feu cas del domini de ellas, sinó que les deÿxa, com se estaven, es á saber baÿx lo domini, ÿ senÿorio per Indivis dels Srs Bisbes de Urgell, ÿ dels Comptes de Foÿx; la qual verocimilitut se funde en que vehem molts privilegis de aqueÿxos temps concedits, ÿ altres diplomas, ÿ altres ordenanses fetes en benefici de estes Valls de Andorra, los que tenen ben guardats en son Arxiu. Ÿ ab esta Narració, ó historia se done clara eÿxida á la segona dificultat proposada en lo pnt Capitol; ÿ ab assó bastará de Neutralitat, ÿ no dependencia de Espanÿa.

Cap 13.

Corona de les Valls de Andorra es la Religió Catholica Romana, que des de sa segona fundació en tota sa puresa han professat. Se tracte de les Decimes, Inquisició, Butlla de la Sta Crusada, ÿ altres Concomitants de sa pura Religió. La Inquisició com se introduhi en dites Valls; Potestat de sos Ministres, en ellas limitada. Decimas, Conclusió, ÿ Apendice al present Capitol.

Ab especial reflexió he volgut tractar de la Religió que se professa en les Valls de Andorra, per ser ellas corona de las ditxas, y felicitats mes relevants, com es lo motiu de sa concervació y gloriosos progressos. No pot haveri millor senyal de Rohina de una Provincia (diu lo P. Joseph Acosta Cap. 19 en sos discursos) que veurer en ella discipat y despreciat lo culto divino, ni cosa mes poderosa per concervarla, que es la Religió; y per assó se deu tenir gran cuydado, que una cosa tan sancta se guardie inviolablement; y que, ni aduch en disputa se deu posar, per dependir de ella la concervació de la Republica. Fins los Gentils conegueren esta veritat; que no obstan de ser falsas ses religions, plenas de supersticions, y abominacions, ab tot sempre tingueren per primera mira lo culto, y concervació de la Religió: Ayxi ho afirma lo celebre Jurisconsult Papiniano en lo llibre Quis digest de Religione: Summa ratio est que pro Religione facit.

Son tantas las expellencias de la sola, y unica Religió verdadera Catholica Romana, que Christo Nostre be, y fundador de ella la anomene Regne de Deu, Regne del Cel, Tresor preciós, planter del Pare Celestial, Refugi, y ramat de ses Ovelles, Vinya del Sr. y altres mil expellencias. Los Apostols, que foren los principals Predicadors de aquest Regne, Guardes de est Tresor, trevalladors de esta Vinya la anomenen Gen Sancta, Poble adquirit, y comprat ab la Sanch de Christo, Temple del Espirit Sant, sa Casa, y habitació, Iglesia y Casa del Mateyx Deu, columna, y fonament de la veritat, ab altres infinits elogis q̃ li donen.

Qui porá explicar, no ab llengua humana, sinó Angelica les altes expellencies, y maravelles de Nostra Sta Religió? Qui la doctrina tan pura, y senseva, lo premi

promet á la Virtut, y Castich als Vicis? Qui la puresa de Vida als que la professen, las Mudansas que fa en los Cors? Que de Sants hi ha que donáren ses Vides, y estan plens de fruits celestials, per defensár esta Sta Religió? y altras infinitas excellencias, que per no esser llarch las deyxo, y que totes son en favór de la puresa, y conservació de nostra Sta Religió Catholica Romana.

Pues esta Sta Religió Catholica, Apostolica, Romana, sola, unica, y verdadera, es la que se ha professát, y se professa en nostres Valls de Andorra, ab sa major puresa, sens mescla de error algun, desdel primer temps de sa segona fundació, que fou, quant foren restaurades de la tirania dels Móros; y ja en la primera de son nom de Andórra segons la opinió que seguesch, y tinch per mes certa, quant lo Emperador Ludovico Pio, ó son Pare Carlomagno, á imitació dels Israelitas li vulgueren donar aquest nom, á paritat de Zahó, com tinch expressát en lo principi de est llibre, haon prepararen ses tropes, ó part de ellas, per llibertár la Patria, y fer guerra als Infidels, q la tenien ocupáda, y oprimida. Esta Sta Religió han professát, y professan estas Valls de Andorra, desde la expulció dels Moros, que fou en los principis de la Centuria de 800; havent estat dotada la Iglesia de Urgell de las Parroquias de estas Valls en lo any 819 com havem dit; essent tambe indubitable que esta Sta lleij se observava en ella en temps dels Reys Godos, y antes de la entrada dels Moros en Espanya, pues ja en aqueyx temps tingué la Ciutat de Urgell molts Sants Bisbes, com son de veurer en lo Cathalogo q se ha format de ells en lo Cap. 1 del llibre 5 fol. y entre altres á St Just Urgellita, y no es de creurer que estos concentissen á Religió supersticiosa

en estas Valls tan vehinas á sa sede Episcopal de Urgell.

Dècimes de la Vàll de Andórra

Prova es no menos de la Religió Catholica Romana que en les Valls de Andorra se ha professát, y se professa las crescudas decimas que se paguen en ellas del blat y Palla que es de 17 dos; las decimas de Anyells, llana, y tot altre bestiár, que es de 10, un. Y encara que es veritat, que en tot lo destricte de la Vàll nos pague delme, ó decima de ni premicia de Erba, assó naturalmen es per especial Conveni, á contemplació de les crescudes que en ellas son las decimas en los demes comestibles; ni es nova esta exempció, ni singular, ó sens exemple; pues lo mateix es veu en Babiera, y algunes altres Provincies de la Germania, y altres, hom no se paga delme de Erba, ni altres fruits, ni tampoch dels novals, ó terras novamen tretas; en Andorra se pague decima de les bohigues, ó terres novamen tretes; se pague decima dels fruits de les terres que de sa naturalesa no estavan subgectas á decimas, com son prats llaurats sembrats de blat, ó novamen convertits en terras, ó camps bladers. Se pague decima del Canim, y sebas per lo generál, encaraque hia age alguna Parroquia, que non pague de Canim, y altre que non pague de sebes: se pague decima de algunes llegums, com Pesols, llentillas; essent Ayxi que en molts paratges de la Christiandat no sen pague dels llegums, de les sebes, Canim, de fruits de terras que de sa naturalesa no estavan obligadas á prestació de decimas; y no es molt que la decima, que no se pague de la erba se compencie ab la decima dels generos dels quals en moltas terras, y pahissos no sen sol pagár; y de aqui se pot veurer que es gran senyal de Nostra Sta, y Gran Religió Catholica, q se professe en les valls.

Y aÿxi, permetienme, per ocasió de assó una petita exortació á las Valls; ÿ es; que si esdevenie (com ja ha sucsehit alguna vegáda) que aquell, ó aquells als quáls pertoquen, ÿ se deuhen les decimes de les Valls; com son lo Sr. Bisbe, lo Capitol de Urgell, ó altre decimadór de alguna Parroquia particulár, pretenien la decima de les erbes, ÿ Ortalisses, que maÿ han pagát, pretenien las decimas personáls, que son aquellas, que de dret se deurien de tots los lucros justamen adquirits, com serie de coses de mercatura, pesca, cassa; de cosas de Art, ÿ Industria, ó de Artefactos, com es, ferro, aram &c. Y en una paraula, si pretenien cobrár decima de alló que maÿ se ha pagát en les Valls, se deuhen estas oposár, ÿ contestár ab la Major forsa, ÿ vigór (fins com solem dir á vendrer les criatures); perque encaraque de dret se degan totas decimas Reals, ÿ Personals; ó Industrials, ÿ Gananciáls, de costum, ó consuetut contrária nos deuhen en les Valls las decimas Personals, Industrials, Gananciáls, ni algunas Reals, com es, erba, fruita, ÿ alguns llegums, ÿ Ortalissas; ÿ esta consuetut contrária, vaste á fer las Valls exemptas, ÿ immunes de semblan solució de decimas; Consta de les disposicions del dret Canonich, ÿ Civil; ÿ tambe bastaria si tenien privilegi Apostolich, ó altre habil, com baste als Religiosos de la Companÿa de Jesus, ÿ á altres pera ferlos immunes, ÿ exemps de solució de decimas, lo Privilegi á ells atorgát per la Santedat de Gregori 13; bastaria al comu de les Valls, ÿ á qualsevol altre comú la prescripció de 40 anÿs ab titol, ÿ la Immemorial sens titol, son corrents las disposicions del dret, ÿ doctrinas dels Authórs. Consta de la Butlla: Pastoralis ofitii derogatoria del Cap. 37. de decimis.

No obstaria lo dir, que las decimas son degudas de Jure Natural, ÿ divino; de dret Natural, perque Abraám, Jacob &c los Gentils, los Heretges, los grechs,

los Atenienses, y Romans pagaven decimas: de dret divino, se deuhen en regoneyxement del supremo, y universal domini te Deu en totas las cosas; per só foren manades pagár per Deu en la lley Mosaica: genecis 14, 28. Gonsales; luego no te lloch ninguna consuetut ó prescripsió contraria; y per consequent vuy en dia en la lley nova, ó lley de Christo son manades pagár de totas las cosas, bayx precepte de dret divino. Se respon breument; que tan los Gentils, Romans, Grechs, y demes que havem dit, com tambe Abraam, Isach &c. voluntariament oferiren las decimas, estos en senyal de agrahiment envés de Deu N. Sr. y aquells envés los Immaginaris Deus, sens tenir uns ni altres tals preceptes. Las decimas concideradas materialment y á serca sa substancia son manadas pagár per la lley nova, ó lley de Christo, bayx precepte de dret divino, peró concideradas formalment, y á cerca quota determinada, son manadas pagar bayx precepte Eglesiastich; y per consequent, se diu universalmen, que las decimas son de precepte Eglesiastich derogable per privilegi, costum contrari, y prescripció de temps habil.

De haon es; que poden les Valls moltbe, ben solidades en lo dret, y Justicia ab las rahóns que havem insinuat á dalt, oposárse, y contestár quant sie menester Totis Viribus la solució de decimas de cosas que no han pagát per qualsevol particulár, en cosas que nos pagan en la Parroquia, ó en totas las Valls, contestar la causa, y ajudarli en virtut de la Concervació de sos Privilegis, ó costums: perque lo exemplár de haver perdut la causa lo particulár, faria mal á tot lo comú de Parroquia en aquellas cosas que no han acostumát pagar, y al comu de las Valls, ayxi mateyx en aquellas cosas, que en totas ellas no se ha acostumat pagar. Recorrer luego á Paris ab sas queyxas á fi de trauer lo coneyxemen del Jutge eglesiastich, ó que no se entrometie en ell; per so vejan lo avis, vot, ó parer de un celebre Advocat; que doná á les Valls en ocasió que lo Capitol de Urgell, ab tan vigór, y forsa per medi de son Canonge Mon-

tanér. Annuhint tacitament lo Sr. Bisbe Guinda, com á interessát, ó no volent trauer la Cara, com de sas Cartas es de veurer, y també no volent trauer la Cara altres interessáts de les Valls en las decimas, allí veurán lo que degan fer per declinár lo for, y llevár lo Coneyxement del Iutge Eglesiastich; lo certes: que en eyxa ocasió havia pres lo Concell general varias, y vastantamen acertades deliberacións, que he ohit referir; recorregué á Fransa, no encontrán protecsió en lo Sr. Bisbe, y Princep, y en altres Naturáls de les Valls, que podien, á no preponderár en ells son propi interés, y profit particulár al be comú, y publich; y encara pro casu de perdrer semblan causa, y ser obligáts en pagár decimas de erba, he hoit varias deliberacións, y medidas, que lo dit Concell havia pres. basta de disgreció.

Tornan á nostre Inten: q. senyáls, y probas mes autenticas de la Religió Catolica Romana que se há professát en les Valls, ja desdel temps de la Antiquitat, que las fundacions de missas, que se celebran en totas las Stas. Iglesias de ellas? tantas fundacións de Beneficis Eglesiastichs, Causas pias, tans Adornos de Iglesias, y sas dotacións? tanta Celebració de Festas, y concurs de la Iglesia? tanta frequencia de sagraments? tantas Capellas, y Oratoris particuláris? tanta Caritat, y Almoyna als Pobres? y en fin tans actes de pietat, que de tot temps en ellas se han experimentát? Encara q. molts me dirán que esta locució es hiperbólica, ó massa ponderativa; respondré, que en ningun paratge ho he tot lo sobredit experimentat igual, servata debita proportione; y en fin tantas oblatas, y costosos funeráls, lo q. tot es testimoni de la puresa de la Sta. Religió q. en les Valls se ha de tot temps professát, y si professa; si val la rahó, Ayxi es.

Han los Moradórs de les Valls voluntariamen, ij ab la major llibertat estat tan piadosos en molts actes de Religió, que molts de ells per la Codicia, ij avaricia de alguns Eglesiastichs casi han passat á ser Actes forsosos, ij necessáris; volent alguns de estos (cubrin la avaricia ab capa de Zel de les Animes, tenint sas potencias ofuscadas de ignorancia, ij errór) ferlos actes forsosos, ij necessaris, fins á valerse (baijxma) de medi del superiór, Sr. Bisbe ij Princep; perq sens mes coneijxemen de causa obligás als naturals á les honrres funerals, ij oblatas, que ells diuhen acostumadas; ij lo que ne han tret (cosa digna de llastimarse) lo retraurer, ij apartár als moradórs de les Valls de molts actes de pietat, q exercirien, ij los han motivat, en materia de honrras, oblatas, ij pa de Animes á pendrer sas justas, ij providas medidas (com regularmen ja se estila entotes les Parroquies) temient que sas voluntarietáts nols passassen á actes forsosos, ij necessaris; procurant en tot, no perjudicár los drets al Parroco, ni á las Iglesias, com es molt just; ij en lo demés testan, ij llegant á sa voluntát, com es tambe aijxi just, ij si aqueijx no agradie, que seguesca son dret.

De haon es; que molts actes de Religió, que han exercit nostres antecessórs, nos han causat á nosaltres alguns disgustos, per honestár sa practica ab la Religió, ij la Sta, ij honesta llibertalitát, per la avaricia, errors, ij ignorancias dels referits Eglesiastichs (que no vull expressár) peró de tot havem eijxit ab la Rahó, ij ajuda de Deu, ij eijxirán los moradórs, si disposan los actes de Religió de la manera que dicte la equitát solida, ij prudencia; ó si lo Concell General, qui pot en est particulár arreglar las pompas, ij expensas funerals ab especials ordinacións, ij ar-

restos; Peró Témian los Parrocos aquells, ÿ Eglesiastichs als quals en son Interiór mou sa codicia, ó indiscret Zel, ÿ son Causa de Retraurer ab sas Nimietáts als fidels dels exercicis de actes de Religió, ÿ pietat; ÿ son ocasió de perturbacións en les Valls tan pacíficas, quietas, ÿ piadosas; Sapian que parlánt en Persona de Christo lo Contemplatiu, ÿ devot Patriarca Sn.t Llorents Justiniano, sapian que aquells son los Ministres, que posen á Christo en la Creu, los quals, no tan se esmeran en son Culto, ÿ espiritual serveÿ, quant en sos temporals interessos; Sunt Crucifixores meos hoc in loco Pastores Animarum-que Rectores, ac ecclesiæ significare Ministros sua non mea querentes. Laurent. Justin. de triumfali Christi Agone. Cap. 17.

Capbreu. Per major intelligencia de las decimas de nostra Vall de Andorra. Nota aquesta copia del Capbreu de les coses mes principals tocants á decimes percebeÿx lo Sr. Bisbe, ÿ Capitol de Urgell en les Valls de Andorra, treta de son original Capbreu pres per lo discret Joseph Arenÿ Not. de St. Julia lo anÿ 1716. lo q. existeÿx en sa casa.

Parr.a de Canillo.

Se encontre en la pagina 7 del Capbreu que tots los delmes de la Parr.a de Canillo, ó decimas, se parteÿxen mitgeramen ab lo Sr. Bisbe de Urgell, ÿ Estadors, ó Capitol. Lo delme del blat, ÿ demes grans se pague de 34, 4. V.s 34 garbes 4. al delme; ó de 17, 2. Item dels Anÿells de 10, vn, si son nats en la Parroquia, ó Vall; ÿ si en Urgell, ó fora de la terra, se pague de 20, vn, ÿ si sels retenen fora de la terra, ó Urgell se pague de 19, vn. Item la llana se pague de 19, vn. Item lo dels cabrits se pague com lo dels Anÿells; ÿ si antes del delmár sen mengen algun, no entre al delme; ÿ se acostume delmar lo dia de Sn.t Joan de Junÿ, ó dia de Sn.t Pere. Item sobre Anÿells,

ÿ Cabrits escodorcés se pague dels que son de la terra de 5, Mitg ÿ de Urgell de 10, Mitg. Per los Anÿells escodorsés nats en Casa se pague 8 din. per quiscun, ÿ per cada Cabrit nat en Casa 4 diners; ÿ si son fora de la terra 4 diners per corde. ÿ dos per Cabrit, per quiscun. Item los Porcells paguen 8 din. per quiscun de quants ne tenen en la Casa. Item pollastres un encaraque ne tinguen moltes criades. Item dels pollins de cada un 1 ℞; ÿ per cada Vedell 1 diner. Item de la llavó del Canim se pague delme com del blat de 17 manades 2. lo que se delme ab manada, ÿ no ab llavó. De la erba nos pague delme. Item de les sebes esquelunÿes se pague de 10, una; ÿ del llegum se pague aÿxi com del blat; de las demes Ortalisses no sen pague.

Item sobre la Vaca Parada ÿ perna llevada se pague al Illtre Capitol 46 ℞ la un anÿ; ÿ 16 ℞ lo altre. Item Oli, quiscun Anÿ Mitg quintá. Item per draps á llevár pague dita Parra al dit Capitol 2 ℞ 6 cada anÿ. Item sobre los formátges, pague per quiscun Anÿell q̃ toque al delme un formatge de ovella; ÿ per quiscun Cabrit un formatge de Cabra; so es dels nats en Casa; dels de Urgell, ó fora de la Vall se pague dos formátges per quiscun anÿell, ÿ dos per quiscun Cabrit. Item dels de Vaques se pague per quiscun Vedell un formatge de Vaca, valent 2 ℞ 6, ó 3 ℞ quiscun.

Condáls de Canillo.

Pó los segristans de St Joan de Caselles presten anÿ per altre 8 Cisterons de blat lo dia de Snt Miquel de Setembre per lo Camp tenen á la partida del Peÿxó, dit lo Camp de Peÿxó, ab sas confrontacions confrontat, com conste en la pagina 13 del original Capbreu. Item Call del Tarter pague anÿ per altre dos Cargues de Blat dia de Snt Miquel de Setembre per un Camp te á la partida de Cella, dit lo Camp de Cella ab sas Confrontacions; com conste en la pagina 14. del original dalt dit. Item lo Passamane, ó Madalena Rogé, ó Nico-

lau Duedra vuij, preste anij per altre 8 cisterons de blat dia de Sn.t Miquel de Setembre, per lo Camp dit de Sn.t Martí, ab sas confrontacions, com conste en la pagina 15, ij 16 de dit original Capbreu. Item Remendo, ó Jana Dotell com á usufructuaria dels bens de son Marit, ij de Miquel Puitcernál, alias Birdo, preste anij per altre 4 cisterons de blat, dia de Sn.t Miquel de Setembre per un Camp, ó tros de terra que te á la partida del quer del hort, dita la terra del quer del Ort, ab sas confrontacions; conste en la pagina, 16, ij 17. del original Capbreu. Item Pere Casál Pagés, mediant Juramentt, afirme, ij fa relació, que lo Illtre Capitol percebeijx lo delme de un tros de terra que te Joan segalás á la partida del quer del hort, dita la terra del quer del ort, ab sas confrontacions conste en la pagina 17, ij 18, del original.

Parra de Encamp.

Percebeijx lo Capitol de Urgell quiscun anij en dita Parra 4 muins de blat, que son 5 cargues, ij 4 cisterons (cada mui es 16 cisterons de blat) les que se acostumen pagar al dit Capitol de les rendes que reb lo Illm Bisbe de Urgell quiscun anij en dita Parra, conste en la pagina 19 del Capbreu; Los demes delmes de bestiárs, com á Canillo ne paguen de Pesols, ij no de altres llegums, ni Ortalisses.

Item pague dita Parra Vacaparada, ij perna llevada, so es lo un anij 46 q, ij lo altre 16 q Item per draps á llevár pague 2 q 6 cada anij. Item pague tambe Mitg quintá de Oli quiscun anij. Conste tot en la pagina sobre notada del Original.

Condáls

Joseph Torres Arenij preste quiscun anij 5 q dia de St Miquel de setembre per un tros de Camp te á la partida del Solá, ab sas confrontacions conste en la pag. 20 del Capbreu Original. Item dita Parra preste tots anijs al

Illtre Capitol 3324 de Censos, com conste en la pagina 22. del original.

Parra de la Massána.

En la pagina 23 del Original Capbreu se encontre, que en la Massána les Rendes, ó decimas se parteixen entre lo Illm Bisbe, y Illtre Capitol igualmen, exeptat emperó en lo lloch de Pal, que dit Illm Sr Bisbe ne reb la Mitat, y la altra Mitat lo Illtre Capitol de la qual dit Sr Bisbe done ~~la Mitat~~ tots Anys 5 Cargues y 4 Cisterons de blat al Estador de Espelunca; y lo Estador de la Estadoria de dit Illtre Capitol done al dit Estador de Espelunca 2 cargues y 8 Cisterons de blat, ab q dit Illtre Capitol no reb Cosa; sinó dit Sr Bisbe de Urgell, y lo Estador de Pal, que es unida al Illtre Capitol, per ser dit Capitol Estador de Pal. Mes en la pagina 24 del Original se encontre que lo dit Estador de Pal solamen tire lo delme de aquelles terres que son propries del conrreu de Pal, y de les boigues del solá devan lo lloch de Pal; no emperó de les demes boigues, y conrreus, quen tire lo delme dit Illtre Capitol. Item sobre lo delme de blat, y demés grans, y fruits se pague en dita Parra com en les demes Parroquies, so es, de 34 garbes, 4; y ab lo mateix modo se paguen les de la brema: Item sobre lo delme dels Anyells; dels nats en Casa, ó terra, se pague de 10, vn; y dels nats, ó vinguts de Urgell, ó fora de la terra de 20, vn; y si sels atuven á Urgell, ó fora de la terra, de 19, vn. Lo mateix es dels Cabrits; se delmen dia de St Joan de Junij, ó St Pere; y dels Menjats antes, tan Anyells, com

Cabrits no sen pague delme. Item de la llana se pague, com en les demes Parroquies, de 10, una, vs. de 10 lliures, una, de 10 robes, una, de 10 quintás, un.

Item sobre lo delme dels Anijells, y Cabrits escodorces, no arribant á nombra, ó un se pague, dels de la terra per quiscun Anijell 8 diners, y per quiscun Cabrit 4, y dels que venen de fora, per quiscun anijell se pague 4 diners, y per Cabrit 2, y arribant á numero, tan de Anijells, com de Cabrits de 5 sen pague Mitg, y si son de la terra, y si de fora de 10 Mitg. Item dels Porcells, se pague per quiscun 8 din, conste en la pagina 24 del original. Item dels pollastres se pague un encaraque tinguen moltes llocades. Item dels Pollins 1 ℓ de cada un. dels vedells 2 diners de cada un. Item de sebes, y esquelunijes se pague de 10, en 10, una. De erba nos pague delme. Item dels llegums se pague de 34,4; ó de 17,2. aijxi com del blat.

Item pague la Parr.ª Vaca parada, y perna llevada, so es lo un anij 46 ℓ, y lo altre 16 ℓ. Item Mitg quinta de oli cada anij, com les demes Parroquies. Item p draps á llevar 2 ℓ 6 quiscun Anij. Item sobre lo delme dels formatges, se pague per quiscun Anijell tocant al delme, dos formatges de Ovella; y per quiscun Cabrit tocan al delme, dos formatges de cabra tan dels anijells, y Cabrits nats en Casa, com fora de la terra, si be es veritat que en lo Capbreu se feu lo anij 1677. se diu, q dels Anijells, y Cabrits nats en casa, sols se pague un formatge per cada Anijell, y Cabrit tocant al delme. Quid quid sit, se atendrá á la Consuetut. Item sobre los formatges de Vaca sen pague 2 bons, y rebedós per cada vedell; si es de Vaques llauradores, la Mitat menos, sie en diners, ó formatges; lo que conste en la pagina 25, y 26. del original.

Parra de Ordino.

En la pagina 28 del Original se encontre que en la Parra de Ordino les decimes se partejxen ab iguals parts entre lo Illtre Capitol, y lo Illm. Sr Bisbe de Urgell de tota la Parroquia exeptat de 4 Cases; so es, Casa Vilar, Casa Xufó, Casa Sucará, y Casa Sanpetit, que no paguen, ni reb ninguna renda dit Illtre Capitol, sinó dit Sr Bisbe; y los Arrendadors dels Condáls, igualmen, que dits Condáls son del Illtre Capitol. Item sobre lo delme de blat y demes grans, se pague de 34, 4, ó de 17, 2. Arriban á 11, tambe 2. Arriban á 6, una, y no arriban á 11 no pague mes que una, y no arriban á 6, no sen pague cap. Item sobre los Anijells de 10, un, dels de Casa, y dels de fora de 20, un, y si sels aturen á fora de la terra, de la Mateixa manera de 20, un. Item la llana de 10, un, ó sie lliures, robes, ó quintás. Item lo dels Cabrits se pague com lo dels Anijells; y dels ques mingen antes no sen pague delme. Se delme dia de St Joan, ó de St Pere. Item sobre lo delme dels Anijells, y Cabrits escodorses, no arriban á nombra ó, 10, dels nats en la terra se pague de 5 mitg; y essent escodorses no arribant á nombra se pague per quiscun Anijell 8 din; y per quiscun Cabrit 4. Si son nats en fora, de 10, mitg; y essent escodorse no arribant á nombra paguen per quiscun Anijell 4 diners, y per quiscun Cabrit 2. Item dels porcells 8 diners de quiscun. Tot lo dit conste en la pagina 29 del Originál. Item de pollastres sen pague un cada casa quen crie, encara quen tinguen moltes llocades. Item del Canim, y llegums, se pague del Mateixo modo que del blat (pagantse ab garba, y llegums ab gra), so es de 17, 2. Item de les se-

tes, Esquelunyes, Erba, y altres Ortalisses non paguen delme.

Item pague dita Parr.a Vaca parada, y perna llevada, so es, 46 ℓ lo un Any, y 16 ℓ lo altre, com les demes Parr.es. Item Oli Mitg quinta cada Any. Item draps á llevar, 2 ℓ 6 cada Any. Item se pague per quiscun Anyell tocant al delme dos formatges de Ovella; y per quiscun Cabrit dos formatges de cabra, tan dels Anyells, y Cabrits Nats en la terra, com dels Vinguts de fora. Item per quiscun Vedell un formatge de Vaca, y si son de Vaques llauradores, la mitat menos. Item per quiscun Polli se pague 1 ℓ. y per quiscun Vedell 2 diners. Conste en les pagines 30, 31, y 32 del Originál. Item enten cobrar dita Parr.a de Ordino del Ill.tre Capitol, ó sos Arrendadors un quinta de Vi quiscun Any dit del Boch com fins vuy han rebut, com conste en la pagina 33 del Original.

Condáls de la Parr.a de Ordino.

D.n Guillem de Arenys pague al Capitol cada Any 13 ℓ dia de S.t Miquel de Setembre per dos Camps, situats lo un en lo Camp de Ordino dins la Coltia gran de dit D.n Guillem dit lo Puget; lo altre es situát en lo Camp Josá del Camp de Ordino ab ses Confront.s &c. conste en la pagina 36, y 37. del Original. Item lo Mateix D.n Guillem preste any per altre 3 ℓ lo dia de S.t Miquel de Setembre, per un tros, ó pesa de terra dins la Coltia gran de dit D.n Guillem dita Torrentas ab sas confrontacions &c conste en la pagina 37. del Original. Item lo Mateix D.n Guillem pague any per altre 13 ℓ dia de S.t Miquel de Setembre, per un tros de terra situát en lo Camp Josá de Ordino ab ses confrontacions.

conste en la pagina 38 del Original. Item lo Mateijx Dn Guillem preste anij en par 5 Cisterons de blat dia de St Miquel de setembre, per un Camp te en Landelapart, al entrar del Camp de Landelapart, ab ses confrontacions; conste en la pagina 38 del original. Item lo Mateijx Dn Guillem preste, dia de St Miquel de setembre quiscun Anij un Cisteró de blat, y 32 ab diners per dos camps te en Ordino, la un Cituat en Landelapart; y lo altre situat en lo Camp Josá de Ordino, los dos ab ses confront.s &c com conste en la pagina 38, y 39 del original. Item lo Mateijx Dn Guillem preste quiscun anij dia de St Miquel de setembre 32 per un camp dit lo Condal de Vilella, en lo Camp Josá ab sas confrontacions, com conste en la pagina 39 del Original. Item lo Mateijx Dn Guillem preste anij per altre dia de St Miquel de setembre 4 Cisterons de blat per un Camp dit la Covanella ab sas Confrontacions, conste en la pagina 39, y 40. del Original.

Item Joan Antoni Pal, alias Guiem Pagés de dita Parra preste dia de St Miquel de setembre Anij per altre 14 Cisterons de blat, pague per dos Camps te á la partida del Camp Josá, ab sas confront.s, com conste en la pag. 41. del original. Item. lo Mateijx Joan Antoni Pal, alias Guiem pague Cada Anij dia de St Miquel de setembre 32 per un Camp te á la partida del Camp Josá, ab sas confront.s &c conste á la pagina 41. del Original.

Parra de Andorra

En la pagina 43 del Original Capbreu conste, que lo Illtre Capitol en la Parra de Andorra no percebeijx altres drets, ni Emoluments, sinó es, Vaca parada, y perna

llevada, oli, y draps á llevár, com les demes Parr.es; so es per vaca parada, y perna llevada 46 ℓ lo un Anij, y lo altre 16 ℓ: per draps á llevár pague cada Anij 226; pague tambe cada Anij Mitg quinta de oli.

Condals de Andorra

Thomás Calbó, ó Dolsa de S.ta Coloma pague Anij per altre dia de S.t Miquel de Setembre; so es, lo un Anij 8 Cisterons de blat, y lo altre Anij 17 rals, los que pague per un Camp que te, vulgarmen dit lo Camp de Dolsa, lo qual vuij se divideijx ab dos ꝑ trossos, lo camí publich al Mitg, q̃ va de S.ta Coloma á Andorra, ab sas Confron.ts &c. conste en la pagina 45 del Original.

Item Joseph Moles pague Anij en par dia de S.t Miquel de Setembre 4 Cisterons de blat per un Camp te, vulgarmen dit lo Camp de la Borda, ab ses Confrontacions, conste en la pagina 46 del Original.

Item Jaume Joan Moles preste anij en par, dia de S.t Miquel de Setembre 4 Cisterons de blat per un Camp, dit, lo Camp de la Borda ab sas Confrontacions. conste en la pagina 47, y 48 del Original. Item Paula Solans viuda, relicta del q̃dam Jaume Joan Solans D.r en Drets de la Vila de Arfa, ara habitant en la Seu de Urgell preste Anij per altre, dia de S.t Miquel de Setembre 8 cargues de blat per un Camp vulgarmen dit, lo Camp de la Borda, ab sas confrontacions; y en dits Condals ve tambe comprés lo Camp dit del Abat, tambe ab ses confrontacions &c. conste en la pagina 48, y 49 del original.

Parr.ª de S.nt Julià

En la pagina 51 del Original se trobe, que totas las decimas de la Parra de S.nt Julià se parteijxen entre lo S.r Bisbe de Urgell, y lo Capitol; exeptat emperó en lo lloch de Bixesarri que no hi reb cosa lo Ill.re Capitol, sino lo S.r Bisbe; y la Bastida, y mas de Alins; emperó que de la Aygua en anllá del Riu de Hos á sol hixent reb les rendes dit Capitol, y á la part vers á sol ponen, dit S.r Bisbe; y tambe reb, y pren les rendes dit Ill.re Capitol, ab lo R.tor de Arcavell en lo lloch de Juverri ab paritat; y lo S.r Bisbe noy reb cosa. Mes, de les 10 cargues de blat, y 8. cisterons, que lo S.r Bisbe pague quiscun Any al dit Ill.re Capitol en la dita Parr.ª de S.nt Julià; y de les rendes del S.r Bisbe que reb en la Mateixa Parr.ª, dit S.r Bisbe ne pague al dit Capitol 5 cargues 4 cisterons, que son 4 muis de blat. Item sobre lo delme del blat seguel, y demes grans se pague com en les demes Parroquies so es de 34, 4, ó de 17, 2. de 10, 2. y de 5 fins á 9, una.

Item sobre lo delme dels Anyells, se pague de 10, un; si son nats en la Vall; y si son nats fora de la terra de 20, un; y si sels aturen á fora de 19, un. Item de la llana, se pague de 10, un, sien lliures, robes, ó quintás. Item sobre lo delme de Cabrits, se pague com lo dels Anyells. Sobre los Anyells, y Cabrits escodorses, no arribant á nombre ó 10. se pague per cada un, nat en la terra 8 diners; nat á fora 4. diners; per quiscun Cabrit nat en la terra 4 din. nat á fora 2. din. peró arriban á nombra dels Cabrits y Anyells nats en casa, se pague de 5 mitg, y dels nats á fora de 10 mitg. Item los porcells paguen de 10, un; Ab esta forma, que lo arrendador vell

reb fins á la Pasqua de resurrecsió vinent, y despues lo altre comense de pasqua en pasqua; y en quant al delme dels porcells se remeten als Capbreus Vells; tot conste en la pagina 52 del Original. Item dels Pollastres, sen pague un tan-solament per quiscuna Casa ne crie, encara quen tingue moltes llocades. Item se pague per quiscun Vedell 4 din. si es de Vaca llauradora 2 din. per cada un; y per cada polli 1 ℓ.

Item de la erba, Canems, Cebes, Escalunyes, Ortalissas, y Verema nos pague delme en dita Parr.ª si ve que en lo de la Verema se deu recorrer als Capbreus Vells; pues en lo p.nt Capbreu de 1716 no está clar en la forma se deu pagar.

Item pague la dita Parr.ª Vaca parada, y perna llevada, so es lo un Any 46 ℓ. y lo altre seguent 16 ℓ; Peró dita Parr.ª á la Vall no pague sinó la un Any 32 ℓ, y lo altre 16 ℓ. Corrent com corre per ma, y cuydado de la Vall lo pagar dits 46 ℓ, y 16 ℓ respective, per quiscuna de les Parroquies de les p.nts Valls. Item pague dita Parr.ª de S.nt Julia Oli, Mitg quinta quiscun Any. Item per draps á llevar cada any pague 2 ℓ 6. conste en la pagina 53 del Original. Item se pague 2 formatges de Ovella per quiscun anyell tocant al delme; y dos formatges de Cabra per quiscun cabrit, assó se enten tan dels Nats á Urgell, com dels Nats en la terra, ó en casa. dels formatges de Vaca nos pague delme; conste en la pagina 54. del Original.

Item

Bernat Rosséll, alias Masdelins Pages de dita Parr.ª pague lo dia de S.nt Miguel de setembre al Ill.tre Capitol 5 Cisteros de blat de censos, mesura de la seu de Urgell; y ab mesura de les p.nts Valls fan 15 Cisterons, que son una Carga y 3 Cisterons. conste en la pag. 55 del Original

Joan Antoni Arenij de Ordino, com à llegitim Procurador de son Pare Nicolau Arenij de dit lloch, en forsa de Juramentt denuncie devant del Illtre Rnt Capbrevador las Cosas seguents. Pº que dit son Pare reb, ij exigeijx los delmes de una pessa de terra situada en la Parrª de Canillo, Vulgarmen dita del Peyró, sobre la Muntada. De la qual terra, part ne te, ij possoheijx la Iglª de Snt Cerni de dita Parrª; ij part ne possoheijx Francisco Casal de dita Parrª ab las afrontacions ~~etc~~. conste en la pagina 56 del Original. Afronte dita terra, de sol hixent ab terra de dita Iglª. antes de Armanij, ij Bondancia; à Mitg dia, ij ponent ab Cami Real, qui vá al forn, ij terra de dit Franco Casal; ij de tremuntana ab terra de Joan Pedrico, antes Armanij. Item dit Joan Antoni Arenij Procurador denuncie, q dit son Pare exigeijx los delmes de altra terra, que Joan Segalás de la Mateijxa Parrª de Canillo te, ij possoheijx á la partida del Peyró ab sas confrontacions. Conste en la pagina 57 del Original. la que afronte de sol hixen ab prat dels dits conjuges Fiter ij Rossell de Ordino, ij antes de Pellisser, de mitg dia ab terra de dit Segalás, de ponent ab terra de la Vicaria perpetua; ij de tremuntana ab prat de dits conjuges Fiter, ij Rossell. Item dit Joan Antoni Arenij, Pror predit denuncie que dit son Pare exigeijx los delmes de altra pessa de terra q possoheijx la Vicaria perpetua de Canillo en lo terme de dita Parrª á la partida del Peyró ab sas confrontacions, Vs, de sol hixen ab prat dels conjuges Joan Fiter, ij Rossell, ij Joana Anna. de mitg dia ab terra de Joan Segalás; ij de ponen ab terra de Jaumet, antes de Armanij, part, ij part ab terra de Snt Joan, ij antes de Armanij; ij á tremuntana ab terra de Miquel Comet, antes de Armanij. Item Anton Beringuer alias Pernal dels Vilars Parrª de Andorra, habitant en Encamp en forsa de Juramen denuncie, q fa, ij preste

fer quiscun Anij al Molt Illtre Capitol lo dia de Sant Miquel de setembre 3 Cisterons de blat de Condals, los que pague p la Casa que vuij te dit Antoni Beringuer, dita la Casa de pernal dels Vilars, situada en los Vilars prop de Engordanij Parr.a de Andorra, confrontant de sol hixent ab una borda de Macia Serdanija dit lo fat, de mitg dia ab camí q va á Angordanij, á ponen ab la dita borda; ij á tremuntana ab casa de dit Serdanija part, ij part ab camí que va á la graella. Conste en la pagina 58 del original.

(Lo Capbreu Original fou pres lo Anij 1716 per lo discret Joseph Arenij Not. de Sant Julia; essent Comissari Capbrevador lo Illtre Dr ij Cang.e Prelat de la Sta Iglesia de Urgell lo Rnt Franco Montané.

Inquisició

Com se introduhi en les Valls, ij de les forses que en ellas te, ij de la limitació de sos Ministres.

Sempre, ij en tots temps han estades estes Valls de Andorra Zelosiscimas de la conservació de la puresa de sa Sta Religió, que haventse espargit varias diabolicas Personas, Bruxes, ij Metsineras en ellas (semilla Maligna que en lo sigle de 1500, ij 1600 sembraren en varias parts los perfidos Calvinistas, heretges ij Igonaus de Fransa) desterrant esta pestifera plaga de tan mala gen, que fijen molt mal á gen, animals ij bens de dites Valls; no pararen estas, per medi de sa Justicia

fins a haver tallat del tot, y arrohinat tals membres podrits. Per est fi se tingueren Corts varies vegades; y ocasió hi aguè que duraren 8 mesos, com conste en sos llibres. Estas Valls, y sa Justicia feren tan formidable guerra á tan mala canalla, que no pararen fins que fou del tot destruhida, ajusticiant á varias Persónas de tot sexo, com conste en molts processos, y centencias en la escrivanía publica de ditas Valls.

En tanta manera, que no obstan que les Valls de Andorra, no son subgectas, ni han estadas mays, desde la expulció dels Moros al domini, y potestat del Reys de Espanya, ni de Aragó, per consequent no podien ser forsades, ni obligades á la subgecsió del Sant Tribunal de la Inquisició de estos Regnes; ab tot atenent lo molt que anave creyxent lo numero de les malvades bruxes, y metsineres en gravissim menosprecio de la honrra de deu, y deplorabilissims danys de la Republica, y lo molt que la Justicia secular havie de treballar per extirpárlas; ocasionant per est fi molts, y crescuts gastos als comuns de ditas Valls, ab les continuades celebracións de Corts, y execussións de centencias. Per evitar tot assó, y millor concervar la puresa de la Religió Catholica en ellas, y evitar tans crescuts gastos, y expensas, admeteren lo Sant Tribunal de la Inquisició de Barcelona, y vulgueren voluntariament subgectarse á ell; demanant per medi del Illm Sr Bisbe de Urgell y Princep á Dn Francisco de Urries (sinó me enganyo) les admetés al Sant Tribunal baixo la subgecsió, y obediencia.

Aventse, de la manera expressada, subgectadas estas Valls al St Tribunal, nomená en ellas varios Ministres, y Oficials, ó familiars del Sant Ofici. Estos tenint causas ab diferents particulars de ditas Valls pretenien for-

sárlos, en seguir aquellas, per devan la Justicia de dit Tribunal, ó Eglesiastica de Espanya; no volent subgectarse á la Justicia Ordinaria de ditas Valls, en forsa dels privilegis, que concedeixe lo dret Comu al Sant Tribunal, y als de sa familia. Pretenien per fi no estar subgectes, ni en Civil, ni Criminal, ó altra Justicia, que al dit Tribunal, y negaban absolutamen la subgecsió, y obediencia á la Justicia Ordinaria de ellas. Negaban la obediencia tambe al Concell general, pretenent no estár subgectes á ses politiques, economicas ordinacions, y arrestos; y per consequent pretenien no pagar quistias, tallas, no haver de concorrer á manobres de aiguas, y camins reals, guardas de presoners, sometens, y altres carrechs, prenentse moltes llibertáts, y llicencias, ab la capa del Sant Tribunál, fent, y executant moltes maldáts en grave detriment de la Justicia, y son curs, y menoscabo de la publica utilitat, y govern. Tot lo dit se pot veurer en varios processos en la Curia de les Valls, y en altres papers.

Queixárense de assó los interessáts, y havent arribat en noticia dels ministres del Rey de Navarra, Compte de Foix, Sr. y Princep de les Valls, q̃ li havien deixat admetrer, ó introduir en les Valls lo St. Ofici de la Inquisició de Espanya, y que sos ministres, oficiáls, y familiars, perturbavan á la Justicia, volentse exemir de ella en forsa de sos privilegis concedits á ells per lo dret Comu; escriguerien varias cartas al Concell general de les Valls amenassantlo, que si los Consols, y Concell no ho remediava, que ells hi posarien remeij en grans danys de la terra. Vide cartas Comminatorias en lo Arxiu.

Tement lo Concell, y Comu de les Valls semblants amenásses; y justamen atenent lo mo

que perturbaben lo curs de la Justicia, y be publich dits familiars del Sr. Ofici, fent visita á les Valls (á estil de aquell temps) lo llicenciado Dn. Francisco de Arevalo de Zauso Inquisidor de Barcelona, presentá en lo mes de Juriol ó agost de 1595. lo Concell general, per medi de sos sindichs suplica, y memorial al dit Inquisidor, en que demanava se remediás semblants danys que patia lo Comu de les Valls ab lo gran numero de familiars, y sas pretesas exempcions. llegint assó lo Inquisidor, concentí en la major part de les Coses que demanave lo Concell, subgectant als familiars á la Justicia, als arrestos, y Ordinacions de les Valls, á les quisties, talles, guardes, sometens, manóbres, y altres Carrechs, que posen les Valls.

Peró com en altres coses nols subgectás á la Justicia, y Ordinacions de les Valls, ans be los deyxás gosár de les exempcions y privilegis de la Inquisició, continuant los Oficials, y familiars ab sas pretesas exempcions en perturbár lo curs de la Justicia; havent tot assó arribat á noticia del Sr. ~~Bisbe~~ Princep de les Valls Reys de Fransa Enrich 4. lo gran, expedí una Carta, orde terrible, y forta, dirigida al Concell general en que maná, que ninguna Persona de qualsevol grau, estat, y condició que sie (y nomenadamen los Oficials, y familiars de la Inquisició) de aquí en avan se atrevesca á pretendrer exemirse sie en Civil, ni en Criminal; ni portar sas Causas, tan Civils, com Criminals; sie en qualitat de Actor, sie en qualitat de Reo, per devan altra Justicia, que de la Ordinaria de ditas Valls, baix penas de Inobediencia, y rebellió contra dels contraventors, y altras moltas Cosas. Conste en lo llibre dels Privilegis.

De haon es, que sempre, y quant tingue lo Snt. Ofici de la Inquisició de Espanya, ó Barcelona potestat, ó Jurisdicsió en les Valls de Andorra,

No gosan los ministres, Oficials, ni familiars de exempció alguna. A mes, que se dubte probablement, que desde que se expedí lo citat Orde, age pretés lo dit Sant Ofici semblan jurisdicsió; pues desde entonces no sabém, ni havem hoit á dir, que en estes Valls hi age agut ministre, Oficial, ni familiár algun, sino, q̃ dit Sant Ofici ho ha deijxat estár. Prova de Assó es, que en la Centuria de 1600. singularmen en 1604, 1621, y 1630. y altres de dit sigle han los Ministres de la Cort ordenát varies coses, tocants al Culto de la Religió, y Castigár als transgressóts; lo que Aliunde serie peculiár del Sant Ofici. Han aijxi mateijx Conegut de Causes de molles Bruxes, y Metsinevas; y com á tals condemnat, y fer executar Rigor de mort en les mateijxes Valls, y Castigar Corporalment á altres, lo que se pot veuver en los Molts processos, y Centencias que hi há en la Curia decretats en dits Anijs.

Nota pro Coronide, que las Concessions Atorgades per lo Inquisidor Refevit Arevalo, no valen, ni son de profit, pues falte la Authorisació de tot lo Tribunal de la Inquisició de Barcelona, com al fi de ellas se preve, y no hi es semblan decret. y Asso bastará de Inquisició.

Conclusions, y Apendis al pre.nt Capitol

En fin la gloriosa Corona, que felismen ha prosperat á les Valls de Andorra es la Antiguissima Religió Catholica Romána; que de tot temps en

ella se ha professat ab la major puresa, exercitada, y practicada ab tans notoris actes de pietat q̃ havem vist. Ella es la que ha asegurat, asegura, y asegurará á les valls ses apreciables llibertats, y prosperitats: quoniam in me speravit liberabo eum, protegam eum, quoniam cognovit nomen meum, psalm 90. En ella (y no en las forsas de las valls) y en la igual justicia, que sempre ha estat lo blanch de les primeres atencions de les valls, que solidamen se ha administrat en ellas, abordint las insolencias, y iniquitats, han estas asegurat las misericordias del senyor: dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea uncsit te Deus, Deus tuus oleo letitiæ pre consortibus tuis. En ella (y no en sas forsas, y poder, com altres provincies, y regnes, que han caygut per confiar en ellas,) y en la piadosa, benefica, y poderosa protecsió de sos Princeps han fundat les muralles, y baluarts de sa forta defensa: Hii in curribus, et hii in equis; nos autem in nomine Domini, ipsi obligati sunt, et cessiderunt, nos autem surreximus, et erecti sumus. En ella (mes que á son trevall, y industria) han posat estes valls la confiansa de ses collites, y riqueses, y se ha verificat en ellas la promesa de Deu per lo Profeta als que lo amen, y guarden sos sants manaments: si obediatis meis, ut diligatis Dominum Deum vestrum, et serviatis ei ex toto corde vestro, anima, et mente vestra, dabo pluviam temporalem, et serotinam, ut colligatis fructum vini, et olei, et fenum ex agris. En ella finalmen han posat tota la confiansa de sa conservació los moradors de estes valls, y en ella la posan, y posarán los que son, y vindrán sens degenerar de sa pietat, y religió enves Deu nostre senyor, y no en las forsas, poder, ni riquesas de las valls, clamant ab lo Profeta: Diligam te Domine fortitudo mea, Dominus firmamentum meum, et liberator meus, Deus adjutor meus et sperabo in eum, protector meus, et cornu salutis meæ, et suceptor meus. Amen.

LLIBRE 2

Dels Ministres, y Oficials de Justicia, y demés á ella concernent en les Valls de Andorra.

Com en lo superior llibre se age tractat de la historia, y dominis de les Valls de Andorra, y conseguentmen de sos Princeps, me ha aparegut tractar en lo segon llibre de la Administració de la Justicia en ellas; y com ella tingue son origen en los Princeps, y estos no la Administrien regularmen per si, sinó per medi de Ministres, y Oficials, es conseguent de haverse de tractar de estos en est llibre; y aixi en ell parlarem dels Veguers, Jutge, de las Corts, Batlles, Oficials subalternos de Justicia, Notari, Escrivania publica de les Valls, y de tot lo concernent á la Administració de Justicia.

Cap 1.

Los Veguèrs de Andòrra son lloctinents, y Vicegerents dels Princeps; sa recepció, y Juramènt, y Jurisdicció, o Authoritát.

Los Veguers vulgarment nomenáts de las Valls de Andorra se han conegut en ellas en lo temps antich per los noms de Bajulus, Vicarius, ó Veguer; per lo primer en los Pariatges, en cuijo temps poch despues, á diferencia dels que vuij se troben Batlles de les Valls, que

entonces en eyx temps antich se deyen Saigs en vulgár, y en lleti Sagiones, fins que los Comissaris dels Princeps nomenats per estos á fi de determinár alguns diferents que hi havie en estes Valls; los mudáren lo nom de Saigs en Batlles, com se veu en la declaració per estos feta. Per lo segon, per no confondrerse ab los Batlles, tambe se anomenen los Veguers de estes Valls, lloc tinents dels Princeps, y Capitans Generáls, y sos Vicegerents, com se pot veurer en molts titols, y escripturas, tan en lo Arxiu, com en la Escrivania publica de ditas Valls; de haon es, que los que vuy se coneyxen per lo nom de Veguers, se han conegut per tots los noms sobredits. Es tan Antiga sa Authoritat en les Valls de Andorra, com es en ellas Antich lo govern, tan de Fransa, com de Espanya, haon Antigament los Veguers sols tenien la cort de Justicia, y administraban esta; Ayxi ere lo Veguer de Tolosa (com ho diu la Perriere Annals de Fransa) magistrat lo mes Antich de la Ciutat, y Provincia; lo qual encara vuy en dia conserve lo nom, encaraq no la mateyxa Authoritat, peró molta part de ella; Ayxi ho diu Bosch, titols, y honors de Catalunya; Altres diuhen, q Ayxi es lo de Perpinyá, nomenat encara ab lo mateyx nom vuy en dia. Ayxi mateyx lo de Barcelona, y altres del Principat de Catalunya, que segons la nova planta del Rey de Espanya Phelip 5. se anomenan Corregidórs, com al Regne de Castilla, y sos Veguerius Corregiments; y á sos Assessors, ó Consultors Alcaldes Majors; peró tan á Fransa, com á Espanya, sa may han tingut la Jurisdicsió tan Ampla, y Authoritat, com en les Valls de Andorra; tenintla aqui Suprema, y generál sens dependencia de ningu mes que dels Princeps en totas Causas, com veurem despues, lo que no fan en Fransa, ni en Espanya que la tenen limitada en certes causes, y ab dependencia dels Capitans Generals, parlaments respectius, y Audiencias, ab cuya

creació de Magistráts, ó Tribunáls; y singularmen ab los Concells de les respectives Corts de Parij, y Madrit. Retallárten los Monarques de Fransa, y Espanya molta part, ó porció de la Jurisdicsió que tenien los Veguers, submetentlos als Parlaments, y Audiencias, fent á estos Magistráts supremos de las respective Provincias, y per fi donantlos dependencia dels Concells supremos de la Cort.

Sols en Andorra se conserven los Veguers ab son primitiu supremo govern, sens dependir, tan en lo governatiu, com en lo de Justicia, de altre superior, que dels Srs Princeps de estas Valls. Antes de la formació dels Pariatges ja se governaven les Valls per Veguers, ó Veguers dels Princeps (qui ere sol lo Bisbe de Urgell) com se pot veurer en molts titols, é Instruments que de ells fan mencio. En la formació dels Pariatges es haon tingué principi lo govern, y Justicia per Indivis dels dos Veguers de Andorra, un nomenat per quiscun dels Srs Princeps de les Valls, so es, un nomenat per lo Sr Bisbe de Urgell, y altre per lo Compte de Foyx que vuy es lo Rey de Fransa, lo que encara vuy en dia se observe.

Se establi tambe que los referits Veguers tinguessen sobre los Naturáls, habitáns, Moradors, ó tots los homens de les Valls de Andorra lo Mero, y Mixto Imperi, ab lo exercici de la Alta, Media, y baixa Justicia, ó Jurisdicsió, lo que encara vuy se observe. Y que á Carrech de estos fos lo expedir Arreglaments, y decrets, per millor conservar la pau, y quietut del terreno, castigant als mals homens, y delinquents. Que administrien tot cumpliment de Justicia, elegint, y nomenan un Jutge, y que un dels Veguers pugue en Ausencia del altre tenir, y

y celebrar les Corts, administran la Justicia en nom dels dos Srs. Bisbe de Urgell, y Compte de Foyx; que sempre que arribie lo Veguer ausent degue ser admés per aquell que celebre les Corts, en qualsevol estat que se trobien; y en cas de no venir antes de clouverse les Corts, se degue guardar al Veguer ausent la part dels emoluments resultants de la Administració de Justicia, que li tocarie si fos present; Y que dels emoluments de la Administració de Justicia se degan fer 4 parts, de les quals lo Veguer del Bisbe de Urgell tingue una, y lo Veguer del Compte de Foyx 3.

Esta es la substancia dels Pariatges en lo respectiu á la elecsió, Jurisdicsió, ó Authoritat, y emoluments dels Veguers de les Valls de Andorra, tot lo que vuy en dia está en plena observació, á expepció de elegir Jutge per les Causes Civils, lo qual elegeyxen alternativamen los Srs. Princeps molt temps há, com se veurá despues tractant del Jutge; y á expepció tambe de moltes coses dependents de la baixa Jurisdicsió, y economia, que per especiáls Privilegis han atorgát, y concedit los Srs. Princeps respectivamen al Concell general, ó de la Vall, y als Prohomens, ó Concell de les Parroquies, com veurém despues. Sols reste la dificultat; si en estas Cosas, en que lo Jutge, per la observancia de molt temps, exerceyx per si sol jurisdicsió, y lo Concell de les Valls, y tambe de les Parroquies, en les coses economiques, si quede recurs als Veguers, atesas sas facultáts, y disposició del dret Comu? y si estas facultáts son concedidas comulativament ab los Veguers, ó disjunctivament? Abstrac per ara la resolució.

Y en consequencia, y resulta de la Authoritat, y facultats concedidas als Veguers per los Srs. Princeps de les Valls, en virtut dels Pariatges, y

altres declaracions tenen aquells en les mencionades valls lo Mero Imperi que es la Jurisdicsió de sanch vulgarmen dita de horca, y Cuchillo per usar de ella contra los facinerosos, segons la disposició del dret, la qual se anomena Jurisdicsió Alta, ó Juditium sanguinis. Tenen aixi mateix lo Mixto Imperi, al qual los Authors moderns anomenen Jurisdicsio Bassa, ó Bogteja, que es un Imperi unit ab la simple Jurisdicsió, lo qual concisteix, ó en lo manament, ó en la forsa en ordre á dirimir las causas civils, y que estas se portien ab lo degut orde. Los actes del Mero Imperi per alguns Authors son contats 6. per altres menos; uns concisteixen en certas Authoritats proprias y peculiars dels Princeps, que regularmen no les passen á altres; com es de fer lleys universals, congregar asambleas, ó corts generals, declarar, y fer guerra, coneixer de causes regoneguda tota apellació, imposar tributs, exegir vectigals, batrer moneda, y en fin, fer aquellas cosas proprias, y anomenades regalias. Aquest grau se anomene en lo dret Imperi Maximo, que competeix per si, solamen als Princeps supremos, ó soverants, speculativament parlant.

Los demes graus del Mero Imperi especten á la Jurisdicsió vindicativa, y mirant, sols á les causes criminals, los quals los moderns Juristes los solen reduir á 3. Lo primer lo posen en la potestat de castigar, llevan la vida natural. Lo segon, en la potestat de llevar la vida civil, per bandeitg Imperial, deportació, relegació, condemnació á galeras &c. Lo tercer, lo posar en la potestat de castigar en la fama, en los bens de fortuna, y en lo cos, peró sens mort.

Estos son los graus del Mero Imperi, que observan exercir los veguers en les valls de Andorra per indivis, en virtut de les facultats á ells atorgades, sols á ells, y á

ningu mes. En sa consequencia administren la Justicia en les Valls; y sos Oficials poden administrarla, quiscun segons las formas que veurem tractant de ells. A cuyo fi deuhen los Veguers, ó un de ells, com dit es, obrir, y celebrar ses Corts en la forma estilada, com veurem en lo Capitol 6 de est p.nt llibre parlant de les Corts. Peró se deu advertir, que en lo respectiu á alguns decrets, edictes, y ordenansas concernents á la via governativa, á fi de millor conservar la pau, quietut, sosciego, y repós de les Valls, poden, y deuhen expedirlos provisionalment, interinament per Indivis, y en nom dels dos senyors fins á les primeres corts, quiscun de ells quant ho requerescan los casos, y urgencias, sempre, y quan se introduesca, ó amenassie algun abus grave, dissolució, ó disgust mal á ditas Valls, ó als Princeps. Tambe en execussió de les Ordenanses, y arreglaments, actes, ó Capitols de Cort. Vulgarmen dits, y finalment sempre, y quant ho judiquien necessari, y convenient per lo arreglamen millor dels subdits, y per repremir la audacia, y dissolució de estos.

Los effectes del Mixto Imperi, y son exercici, ó aquell en quant á sos efectes ha passát segons immemorial observancia al Jutge, y per lo tocant á la política y economia als Concells de les Valls, y singularmen al Concell general. Veritat es, que los Veguers per denotár que en ells resideyx la substancia de ell, y per consequent la Inspecsió, y Zel, de que los actes de aquest sien ben exercitáts, com á Vicegerents, y lloctinents dels S.rs Princeps, han acostumát en tots los actes de obertura de corts exprimir, ó expressár que aquellas obrien á fi de administrár tot cumpliment de Justicia, tan en lo criminal, com en lo Civil, com es de veurer en tots los actes, que se llegeyx de obertura de corts en sos llibres, y aixi ho ob-

cerven Vuy en dia. Com Molts dels dits llibres de Obertures de Corts Antichs se llegeyx en Actes Autentichs, recursos, y Apellacions de centencias, y declaracions en Materias Civils, respectivament donades, ó proferidas per lo Iutge, y en Materias Civils concernents á la Politica y economia proferidas per lo Concel general als Veguers, admesas per estos, y determinadas las Causas de Apellació per ells; peró semblants recursos, y apellacions, estan fora de Observancia de temps immemoriál; lo perque no se sab: sols se, que los Zelosos Veguers, han sempre de tots temps Zelát, q̃ la Iusticia tota se Administrás be, y degudamen, inseguint las disposicions dels costums, ó lleis patrias, las disposicions del dret Comú, servant sempre lo orde estilát, y practicat en les Valls, y no se cometie iniquitat alguna, ni tropelia en la Administració de Iusticia contra ninguna Persona.

En general á fi de que se sapie, qual sie la Authoritát, y Iurisdicsió dels Veguers, y no se perturben jurisdicsions (que sols serveyx per Impedir lo curs de la Iusticia, causant molts disgustos, y emfados, com ho han experimentat les Valls, y es de veurer en molts titols, y papers, del Arxiu de la Curia) se deu tenir present ab la Major Atenció, que en tot alló, en que no se trobie limitada, y restringida la Authoritat, y potestat dels Veguers per expres, y speciál Privilegi limitatiu de ella, concervánt esta en son entér, ab lo mero, y Mixto Imperi, alta, media, y baixa jurisdicsió, ó Iusticia, per resedir en ells la qualitát de Vicegerents, Vicáris, ó lloctinents dels Sres Princeps; y per estár aixi disposát en los Pariatges, pedra fundamentál sobre que está fundát lo principal govern de estes Valls; y per conseguent no sels deu posár impedimen algun ni obstagle, ansbe donánt tot fabor, y Ajuda com se mane en los diplomes, ó privilegis dels Princeps, á totas Personas en la elecsió, y nominació dels

veguérs. Pues del Contrari poxien resultár á les Valls alguns deplorables disgustos, y haun en les coses, en que se veu ser limitada sa Authoritat, y potestát, en cas de contradicsió de dits veguérs, volent fer tenir, y obcervár aquella; aconcello á les Valls, y Particulárs de elles se oposien, si pero que esta oposició (y contestació en son cas) sie ab molta Cautela, moderació, modestia, y Cortesia.

Los Veguérs perque sien tals en effecte, y exercici, deuhen ser rebuts per lo Concell general de les Valls, y deuhen haver prestat son obcervát, y practicát juramen; per lo que se deu advertir de passo; que segons Privilegis atorgats á les Valls per los S.rs Princeps, deuhen los Veguérs presentár sos titols de nominació al concell general de ellas, que convoque á requisició, petició, ó demanda del veguér, que deu ser rebút lo síndich del citat Concell. En ell se examine la legalitat del titol, se transumpte en un llibre del concell, haon se reben los veguérs. En consequencia de assó, se reben los veguers, ó veguer, y presten lo acostumat juramen; de concervár á les Valls tots, y quiscun de sos Privilegis, franquesas exempcións, prerrogativas, usos, usatges, y costums, tan escrits, com no escrits, á imitació de sos Antecessórs; y de tot sen lleve acte per lo secretari, ó notári del Concell: lo modo y forma de esta recepció se veurá en lo ceremonial Cap 2 del llibre 4 fol 335. Verbo recepció, y Juramen dels veguérs.

Essent tan alta la Authoritát, potestat, y Jurisdicsió dels veguérs de estas Valls, com á Vicaris, Vicegerens, y lloctinents dels Princeps, deu esser conforme á ella, y á son Carácter lo honór, acato, y reverencia, que sels deu fer, tenir, y donár, contemplan, que estos son dos vivas imatges dels Princeps, en

que estos descansan, y han confiát la salut, pau, y quietut dels Pobles a ells subgectes. Deu aixi mateix ser conforme á son caracter, y alta dignitat lo tractámen tan en les peticions, y demandas judiciáls, com en demandas extra judiciáls, cartas, y rahonaments, donantlos en tot lo tractamen de Molt Illtre Sr.; y de Vos Senyoria, titol que se ha de subrrogár en tot lo mon, com á mes corresponent al Molt Illustre en lloch de V.M. antich, com es de veurer en totas las Curias, y magistráts de igual, y encara de menor Authoritat, y Jurisdicsió. Aixi com als Princeps sels done, y á sos Concellérs molts anys há, altres titols, tractaments, y epitetos per tot lo mon, que no se donáven en lo temps de la Antiquitát, per no coneixerse en aquell temps semblants titols, y tractaments, q̃ en estos sigles se coneixen, y se han judicat mes conformes, y connaturáls á la substancia, y grandesa de sa dignitat. Del mateix modo devem fer als Veguérs de las Valls de Andorra, per serlos mes degúts los titols dalt dits, sels deuhen donár.

Assó es molt degút, y conforme; y en estas Valls de Andorra ha mes de 400 anys, que degudament han donát per son Concell general, per lo Fisch de la Curia, y altres, á sos Veguérs lo tractámen de Molt Illtre Sr. com se veu en molts Actes antichs, al qual vuy en dia es molt conseguent lo de Vos Senyoria. Los Srs. Princeps en sos diplómas há mes de 300 anys quels han donat lo apreciabilissim apiteto de Venerables. Com tambe se veu en moltas escripturas per ells fetas, dirigidas als Veguérs, ó contra als Veguérs. De haon es, que qualsevol altre tractámen serie cosa diforme á semblant titol, ó dignitát, y Jurisdicsió; A mes, que si se encontrave algun Veguér zelós de sos titols, y tractament, se farie tenir, y valer estos, se anujarie del contrari, y no admetrie les peticions, demandes, y altres actes, en que no se li donassen sos titols, y trac-

tamens, deguts, y corresponents á sa dignitat.

Pro Coronide de est Capitol me ha aparegut proposár, y donár fi á un escrupol, que varies vegades se ha ofert y pot esser molts lo agen reparát, y es: que essent aixi, que en los Pariatges fou declarát que lo Compte de Foix, y sos successors, prestassen sagrament, y homenatge, com á senyors de les valls, als Srs Bisbes de Urgell, y tinguessen eixa senyoria en feudo de la Mitra de Urgell; Com es, que en los mateixos Pariatges se declarás, que los Comptes de Foix puguessen fer la quistia any per altre sobre los homens de Andorra á sa fantesia, y los Bisbes de Urgell en certa, y determinada quantitat? y que lo veguér del Sr Bisbe sols percevis una part de les 4 de fan dels emoluments de la Justicia, y lo veguér del Compte de Foix las 3 restans? Apareix assó una inconseguencia, y no connecsió, atés lo Homenatge dalt dit; pareix que en est particulár se deteriore la condició del Bisbe, y de son veguér, quedant lo Util de les valls al Compte de Foix, y á son veguér; y al Sr Bisbe la dignitat de soberá, y proporcionada á esta la de son veguér.

La rahó, ó rahons, y motius que tindrien los senyors q feren los Pariatges, no les he llegides en part alguna, ni les se; diré algunes de congruencia, y verosimilitut, y al pareixer no violents. Los Srs Bisbes de Urgell ja en eix temps, y molt antes percebien en les valls les decimes, y altres drets, quant venien á ellas, com se llegeix en molts titols. Los veguérs del Sr Bisbe estaven aixi mateix asalariats ab 100 ℔ de drets vulgarmen dits de menjaria, que les valls los pagave quiscun any, com es de veurer en molts actes en los arxius de ellas, y escrivania. Lo Compte de Foix havie fet molts gastos seguint la guerra contra del Bisbe, per fer tenir, y valer ses pretencions; de haon inferesch, que aixi com lo Sr Bisbe tenie en les valls lo gran Util de

les decimes, y drets que he dit, vulguèren los Srs dels Pariatges proporcionar lo Util al Compte de Foyx ab la quistia. Ayxi com lo Veguèr del Sr Bisbe percibie salari, y lo del Sr Compte de Foyx no, vulgueren proporcionarli ab los emoluments provenients de la Administració de Justicia; ó Judicant que lo Sr Bisbe podie facilment gratificár á son Veguèr ab los Molts revinguts que tenie en les Valls; que al Veguèr del Compte de Foyx li ere mes onerós, y costós passár los Pirineus, y mals ports per venir á les Valls á administrár Justicia, que no regularmen al Veguèr del Sr Bisbe; y en fin podie mourerlos la rahó de resárciment de gastos havie ocasionát, á causa de la guerra Agué de fer al Sr Bisbe lo Compte de Foyx, y baste de Congectures.

Havent ja vist la nominació, y elecsió de Veguèrs de les Valls de Andórra, sa Authoritat, y Jurisdicsió, sa recepció Juramen, y tractamen; reste ara á tractár de les Obligacións de ells, ses facultats en particulár, y en que estas sien restringides, ó limitadas; ó quals sien les coses, que no poden fer los Veguers, per ser ses facultats derogádes per Privilegis particulárs. Y per ser dificil tractár de totes les obligacións de ells en general, ni menos en particulár, no obstan parlaré de algunes de ellas de las mes principáls.

Cap. 2.

Obligacions dels Veguèrs de les Valls de Andórra, sas facultats en particulàr, y derogacións de les generáls, que tenien en son principi.

Obligacións.

A proporció de la elevació de la dignitát dels Veguèrs de

les Valls de Andórra son sos Carrechs, y Obligacions. Ells tenen recomanáts tots los Pobles de ellas, y sobre ells descansen los Princeps haventlos donát la prefactura de dites Valls, y per consequent deuhen Concervárlos en la Veritat, Justicia, y Celestial doctrina.

Deuhen apartarlos de tot Mal, y procurarlos tot be, á imitació de un bon Pare, respecte á sos Fills, y de un bon Mestre respecte á sos deyxebles.

Deuhen Administrarlos tot Cumpliment de Justicia, castigant als Mals (peró sempre ab la Majór moderació se puga) y estimant, y premiant als bons, sens acceptació de Persones.

Deuhen, per Administrar la Justicia Obrir Corts, intervenint lo Concell general de les Valls, com tambe en sa Clausura, y en ellas portarse ab la Majór moderació se puga, sens faltár á la Justicia, sembrant esta be, y degudament, mesclada, y alternáda ab la Misericordia; com diu lo esperit sant en los Proverbis: Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ.

Deuhen en lo Ingrés del empleo presentár lo titol de sa nominació al Concell general, y prestár lo acostumat Juramentt, y de resulta pendrá poscessió de son Carrech, ex privilegio, et observancia.

Deuhen en la Obertura de Corts prestár ayxi mateyx Juramentt de Concervár á les Valls tots, y quiscun de sos Privilegis &c. en la forma estilada, y assó per Privilegi, y observancia.

Deuhen estos Concervárlos, no solamen per si, sens pretendrer sa Vulneració, ó lesió; peró ni deuhen Concentir, que ningu los trenca, ni ledesca.

Deuhen Administrár la Justicia per Indivis, ó en nom dels dos Princeps, y correr sempre de bona Armonia, y conformitat entre ells, com tambe ab lo Comú de les Valls, y aquest ab ells; y de esta Conformitat naixerá sempre la mes solida, y recta Administració de Justicia.

Deuhen en fin fer, y practicar, en benefici, y be de les Valls tot allo, q en semblans casos practicarien los Princeps, cuyo lloch gloriosament ocupen, y temer en tot lo Judici del supremo Jutge, y Sr. dels Srs.; com ho diu lo Ecclesiastich: Nam et durissimum Juditium hiis qui pressunt fiet. Y lo Profeta parlant en boca de Christo: Cum accepero tempus: Ego Justitias Judicabo. Psalm 74. Tenint totas estas cosas presents, poden estar certs, que en tot aniran be sos Judicis.

Authoritat y facultats dels Veguers.

Poden los Veguers exercir los actes, y graus del Mero, y Mixto Imperi, com es dit, castigant Justament ab pena de mort, mutillació, ab pena de galeras, deportació, relegació, en la fama, en lo cos, y en los bens de fortuna.

Poden compondrer los delictes, y remitir estos, si los apareix just, com tambe les penes, vulgarmen ditas: Penas trencadas y processar als delinquents que vulgan.

Poden donar Guiatges, ó salvos conductos als delinquents de leves delictes, atenent la qualitat de la Persona, durador fins á les primeres corts, en les quals tots los guiatges queden abolits; no abusant de semblan facultat, sinó usant be, y degudament de ella ab les Persones benemerites, que per la natural flaquesa humana haurán faltat; Cuyos guiatges se donen en les Valls per lo fi, de que les Persones honestes no agen de passar per la ignominia de esser capturadas per los Batlles, ó altres Oficials de Justicia Criminal, y de entrar en les presons; sie lo que sie de provisió que fes en algun temps la cort, ó los Veguers, y Jutge en orde á estos guiatges.

Poden en les corts estatuir, y ordenar, arrestar, decretar, y arreglar tot allo que be los aparega per lo govern,

pau, ÿ quietut millor de la terra, com no contravinga als privilegis, consuetuts, usos, ÿ pregmaticas de les Valls, tan en lo Criminál, com en lo Civil, baÿx penas pecuniarias, aflictivas de cos, ÿ de mort, per privilegi concedit, ÿ ha de esser conjunctament p Indivis ó en nom dels dits dos Senÿors Princeps.

Poden Aÿxi mateÿx cada un de per si, peró sempre per Indivis, sens corts obertes, ordenár, ÿ decretár provisionalment fins á les primeres corts, segons la urgencia, ÿ necessitát del temps, ó en observancia dels decrets, ÿ capitols, vulgarmen dits de corts, tan ultimament tingudas, com antigas.

Poden Aÿxi mateÿx decretár, ÿ ordenár en materias de armes, mostres &c. fentlas passár una, ó moltas vegádas als Batlles, ó passantlas per si, com han fet moltas vegadas, posant las penas que be los aparega, llevantlas á qui be los agráda, ÿ concedintlas á qui vulgan; per esser estos actes efectes del mero Imperi; ÿ altrament haventse introduides les armes, ÿ manarles, com tambe les mostres de orde de Dn Joan de Portella veguer del Sr Bisbe Castellet, com conste en lo titol de armes, ÿ mostres.

Poden finalment los veguers, tan per via governativa, com per la Judiciál, Criminal, ÿ Civil, estatuhir, decretár, ordenár, arrestár, ÿ arreglár en acte corts, ÿ fora de ellas, provisionalment, interinament per via governativa, tot allo, que no contravinga al orde Judiciari rebut, practicát, estilát, ÿ observát en les Valls, ÿ als Privilegis, usos, costums, pregmatiques, ÿ usanses de ellas.

Restricsions de la facultát dels Veguers.

No poden los veguers exercir les funcsions de son empleo, q̃ no agen presentat sos titols de nominació, prestat lo

juramènt acostumát, y pres poscessió de ell.

No poden Arrendár (com tampoch lo Jutge) sos empleos, baijx pena de Nullitat, y Vacassió de ells.

No poden fer composicións, tan de delictes, com de penas trencádas secretas, sinó que estes deuhen ser fetas als Ulls del mon ó manifestamènt.

No poden los dos Veguérs fraudárse lo un al altre en sos revinguts y emoluments de la Justicia.

No poden prohibir als Prohomens, ó Proms de les Valls, lo esser Advocáts, ni Rahonadórs, per rahonár sos Privilegis, y als pobres Enquestáts, y manlleutáts.

No poden fer pagár Mossións, ni gastos de les Corts, ni portarsen la 3 part del que se pladeja, com feijen Antigament, ni tampoch impedir, ó destorvár á les parts, que vinguen á bona concordia, y transacsió.

No poden privár lo pescár, cassár, ni ordenár cosas á cerca Camins Reals, boscos, aijgues, Comunals, Arrendaments de Ostáls, tabernes, fleques, Carnicerìes, pesos, mesuras, conductas de Metges, Cirurgians, Apotacaris, treta de grans, quisties, talles, estranijs, ports, entrada de grans, preus de ells, passatges, lleudes, gavelles, ni cosa en Materia de servituts urbanes, y rusticas ó mestices, feijxir de draps, y tela, y en fin en tot lo concernent á la Clara, y bona politica, y Economia de la terra.

Ans be deuhen, quant requirits sien, donár tota ajuda, auxilis, y socós al Concell general, per millor fer tenir, y valér ses ordinacións, estatuts, y arrestos en estas cosas, com totes sien posádes, baijx la protecsió dels Princeps, y molt en particulár los camins Reals.

No poden executár ab centencia de sanch á Persona alguna, quo no tingue 12 Anijs cumplerts.

Ni tampoch poden fer firmár á les Mullérs dret per sos mai

No poden confiscár los bens de delinquent algun, peró

poden fer pagár los gastos, y expensas de la Causa, y procès.

Cap 3.

Del Jutge, sá nominació, jurament, jurisdicsió, Saláris, y Obligacións.

En les Valls de Andorra hi ha un Jutge ordinari lo qual coneyx de les Causes de Apellació, que han conegut los Batlles de dites Valls indistinctamen en primera instancia, de manera, que no pot Coneyxer de causa ninguna, que un dels dos Batlles no agen conegut en primera instancia; per assó quant se li presentan las lletras de Apell, ó Apellació emanadas del Batlle, expedeyx lo Jutge ses lletras inhibitorias, y respective Citatorias, ó mandatorias, en la forma disposada per lo dret comu. En tot temps en la Vall de Andorra se ha administrat la Justicia tan Civil, com Criminal admirablement, donan curs á moltes y varies Causes ab facilitat, deyxant de Obcervár moltas formalitáts en los Judicis, y practicant solamen aquellas, que son absolutamen necessarias, procehint tan perfunctoriament, y sumariament com se pot, y en fin donant curs á les Causes ab la Major prestesa, inseguint las reglas prescritas en la sagrada Escriptura, en tan que es possible; Deutheronomii 20, constitu. Apost. lib. 2. Deuthero. 19, v. 19. Deuthero. 1. v. 17. La rahó perque los Antichs Ministres de Justicia han deyxat de Obcervár moltas formalitats es; perque han judicat, y experimentat, que moltas de ellas sols serveyxen per impedir lo Curs de la Justicia, y per fer perpetuas las Causas, y processos á grans gastos de les parts; y la rahó perque han Obcervát algunas de ellas es; per no judicár sens coneyxemen de causa. Los Crims, se han

perseguit sempre de 3 maneres en les Valls, es á saber, per Acusació, per denunciació, y per Inquisició, ó informació rebuda, ofitio Judicis, com se dega procehir en quiscuna de estas 3 maneras ho tracten llargamen los Authórs criminalistes.

Molts anys, y molt temps segons la disposició dels Parlátges elegien al Jutge, tan en les Causes Civils, com criminals los Veguers, als quals se dirigien las lletras de Apellació, ó Apostols reverencials, y estos expedian son decret de Inhibició y mandato respectivament, y feyen comissió per coneyxer de la Causa, atribuint esta á algun Advocát, continuantse esta fins á sa difinitiva, y declarantse en nom dels Veguers, com es de veurer en los Antichs llibres, y actes de Cort, y tambe en molts Antichs procèssos.

Pero, ó perque los Veguers no concentien en la nominació de la Persóna, antes be lo un volie un Jutge, lo altre un altre, ó per altres Causes, ó rahóns als Princeps ben vistas, passáren estos á elegir son Jutge alternativament, y se practica elegirlo, ó nomenárlo alternativament per vida, es á saber, lo Sr Bisbe de Urgell, y lo Sr Compte de Foyx, de manera, que tot lo temps que viu lo Jutge elegit per lo un Princep, no passe lo altre en elegir Jutge fins que sie seguit lo obit de aquest: per exemple; elegeyx lo Sr Bisbe de Urgell, quant li toca la alternativa á Ticio per Jutge, tot lo temps que viu Ticio no elegeyx lo Compte de Foyx altre Jutge, sinó que lo dit Ticio Jutge administre la Justicia ab Authoritát, y en nom dels dos Princeps; Ayxi mateyx quant vaca la Judicatura per mort de Ticio, ó per altra causa, passa lo Compte de Foyx en elegir (per exemple) á Cayo, y en tot lo temps que viu Cayo, ó altramen no deyxa la Judicatura, ó no es remogut de ella, que sols se fa per justas

causas

causas, coneixe Caijo de totas las Causas Civils ab Authoria y en nom dels dos Princeps, y no passa lo Bisbe de Urgell en nomenár altre Jutge. Noto de passo, que en tots sos despaitgs y papérs lo Jutge de les Valls se intitule: Authoritate Condominorum Vallium Andorre Judex Ordinarius dictárum Vallium.

Lo Jutge nomenát deu presentár sa nominació, ò despaitg al Concell generál, que á demanda del Jutge convoque lo Sindich, ò Sindichs, de dit Concell. Examine aquest la legalitát del despaitg, transumpte aquest en sos llibres, envie á buscár al Jutge, per transportarse al Concell, y á qui despues de prestat lo Jurament de concervár les Valls en lo gose de sos privilegis, tan escrits, com no escrits, usos, y Costums, y de Administrarlos tot Cumpliment de Justicia en la forma practicada per sos antecessors; mane lo Concell llevár de tot acte, y per son Sindich, ó altre fa un petit Cumpliment al Jutge. Veges per assó lo Ceremoniál verbo Jutge. Lo mateixe se practica sempre, y quant lo Jutge delega, ó substitueixe alguna Persona, ja sie per coneixer universalment de totas las causas, ja per coneixer de una solament, ó algunas determinádas.

En quant á la Jurisdicsió, y facultat del Jutge, se deu Obcervár; que en les Causes Civils coneixe de totes fins á sa difinitiva; y de la Centencia definitiva del Jutge se apella als Princeps, coneixent de la Causa aquell Princep, que es previngut, fent comició, atribuint la Causa lo Princep al Advocát, Jutge, ó Magistrát, q̃ be li apareixe, lo qual en nom del Princep al qual se ha apellát coneixe de la Causa en ultima instancia, y aquí acaban totas las Causas, sens mes apellació, suplicassió, ni recurs.

En lo principi de la Causa, com tambe en son progrès, y definició ò sentencia deu Ob-

cervár lo Jutge lo modo, forma, y disposició del dret comú (que es lo que se observa en les valls de Andórra) menos en aquellas cosas en que es abrogát per alguna lley Patria, ó contraria consuetut, les quels se deuhen observár les primeres, per exemple: se tracte de exeredació, ó se queyxe algun fill de la disposició de son Pare; no te lloch en les valls de Andórra (essent rebut per costum en contrari) la querela in officiosi testamenti, y consequentment, agere de rescisione, ó irritatione testamenti, sinó tan solament agi potest (ob reverentiam Parentum) ad aumentum legitimæ.

Las causas Civils pot substanciárlas en qualsevol part, è informár los processos, si vol en lo lloch de sa habitació (pues no es necessari q̃ lo Jutge habitie, ó residesca en les valls de Andórra, menos en temps de corts, com veurèm despues) sols despues de denunciat, y publicát lo procès, deu transportárse dins las valls de Andórra pera proferir la sentencia, la qual, sino se apella, se pose en execussió passat lo termini disposát per lo dret comú, q̃ sinó me enganyo son 13 dies habils per interposár la apellació, á saber es 10 de Justicia, y 3 de gracia, los que he vistos observár en les valls de Andorra; fa execussió de sentencia, subast de bens, y demés, se practica tambe segons la disposició del dret comú, de la manera, q̃ á dalt se ha dit.

En les causes criminals procehéyx lo Jutge de comició dels Veguers, ó Veguer, ó com á son Assessor present en les Corts. A estos se dirigeyxen la prevenció, y demandas fiscals, estos fan comissió al Jutge, en poder de estos, parlan, y exortan lo Jutge, prestan lo Jurament los testimonis y reos; á estos se presentan los memorials, peticions, y suplicas, y estos las passan regularmen perque donie son informe al Jutge. A estos se dirigeyx lo Jutge si ha menester alguna cosa, ó si ha de pendrer alguna providencia á cerca lo progrès de les Corts,

ó de les Causes; ij en fin en nom de estos, ó de aquell, q̃ se trob present concebeijx, ij firma la Sentencia, la qual porte á firmár als Veguers, ó Veguer, ij lo Iutge la fa, ij firma com á Assessor, ó Consulent: Lo mateijx se practique respecte de les execusions de sentencias, ó destino dels Reos, providencia de torturas, Apremis, guardas, ij Armes. Noto de passo, que regularmen las procedúras en las Valls, se acostumen fer, ó concebirlas en lleti; vegen lo Capitol de les Corts, haon mes llargamen parlarem de tot lo sobre dit. En totes les Causes criminals, ó delictes en que no apareijx be als Veguers, ó Veguer present en corts, fer procès, ij que se terminen per Composició vulgarmen nomenada, feta per los Veguers, ab intervenció dels dos Rahonadors, ó deputats del Concell general de les Valls, despues que lo Iutge ha escrit la Remissió dels Veguers en lo Marge del llibre de mostres, al costat de la respectiva Mostra, despues de expressada la pena pecuniaria, vergonijosa, ó gracia donada per aquells, ij despues de firmarla estos, la firme ab lo Vidit lo Iutge.

En temps de Corts, se estila inconcussament, terminár las Causas, ja sien Civils, ja Criminals ab la major brevedát, per los molts gastos Causen, è importan las Corts, de manera, que en les Causes Civils, despues de haver conegut los Batlles en primera instancia de les Causes, donát las lletras de Apell, ó fet relació verbal de la Causa al Iutge, dona, ó concedeijx Aquest (introduida la Causa devant la Cort) lo termini de 3 dies á las parts pera probár, ij sempre ab expressió de la Causal; Quia Curiæ Apertæ sunt et non patiuntur dilationem. Expirát Aquest, done altre, ó dos altres terminis, ó dilacions iguals al primer, ij passa á declarár; respecte á les dilacions, en Causes Civils, nos conten en los 3 dies, ni lo dia en que se concedeijx, ó fa dilació, ni los dias feriats; ij Assó es lo que sempre he vist Observár.

No pot lo Jutge (com tampoch ningun Ministre de Justicia encaraq sien los Veguers) Arrendar sos empleos, y oficis, baijx pena de perdició dels dits empleos ipso facto, y de nullitat de Arrendament, per privilegis expressos que atorgáren los Sres Princeps, Moguts dels grans abusos, y tiranias que resultavan de semblans Arrendaments; pues lo Arrendatari á fi de que pogués pagár mes facilment lo preu del Arrendament, y be que Ultra de aquest li quedás alguna cosa tiranisave á les párts, y treja de ellas algunas sumas, però asso no obsta que substituir, ó delegár sens Arrendament, ò pacte algun per la substitució, ò delegació; y aijxi se ha estilát sempre que lo Jutge de Andorra es Francés, lo qual acostuma delegár un graduat, ó be de les Valls de Andorra, ó be de la Ciutat de Urgell, ó altre part, á fi de que las Valls, y sos Individuos logren ab mes facilitat tot cumpliment de Justicia, tan en Civil, com en Criminál.

Per especials Privilegis, que aijxi mateijx gosan las Valls, ni lo Jutge, Veguers, ni altre poden fer pagár á les parts missions, ni sitiades vulgarmen dites com tampoch fer pagár cosa, que impedesca á las parts de venir á Concordias, y transacsions: per exemple: No deuhen les parts, ni estan obligadas en depositár lo salari de la sentencia, luego en lo principi de la Causa, ni luego del temps de reproduir las lletras Inhibitorias (habis que la havaricia de cert Jutge anava deplorablement introduhint en les Valls de Andorra, sens donarse estas per entesas) ni en lo progrés de la Causa; pues tot impidiria en tot, ó en part las Concordias, ó transacsions, y conveni de les parts contra lo tenor del privilegi; sinó que aquest se deu depositár al voler fer la sentencia interlocutoria, ó difinitiva, y en la quantitat que á baijx se dirá; ó luego de publicát lo procés antes de la sentencia, si las parts volen, altramen está en sa ma lo abandonár lo procés, ó deijxarlo sens declarár com vullan. Aijxi es lo deposit fet, molt conforme á rahó y Justicia

Aijxi se estila casi en tots los Tribunals, encaraque sien supremos, de Espanija, y Fransa; Aijxi es conforme al tenor del referit privilegi, y aijxi se ha sempre obcervát, practicát, y estilát en les Valls de Andorra; Cuija obcervancia se deu rigurosament Zelár, ja per los Srs Veguers en virtut de sas obligacions, y ofici, ja tambe per lo Concell general, y particulars de les Valls per son comú, y particular Interes.

Coneijx lo Jutge en son nom propi, com tambe los Batlles en primera instancia, de totas las Causas Civils seculars, sens distincsió de Personas seculars ó laicas, encaraque sien Oficials, ó Ministres de la Inquisició; y en los criminals coneijx aijxi mateijx, en nom dels Veguers de totas las Causas, que no sien exceptuadas ó limitadas, com son vuijdia les peculiars, de bruxeria, etxiseria, ó de la Inquisicio, sens distincsió de Personas, laicas ó seculars; per no haveri en les Valls de Andorra distincsió de Personas, ni gose de fox, y aijxi se ha estilát, practicat, y Obcervat sempre; y aijxis ab la Major vigilancia y cuijdado se deu Zelár, se estilie, practique, y Obcervia; pues de lo contrari, ó de to Admetrer exempcions naijxerien indubitablement les confusions impeditivas de la Justicia, q ploran, y de que se lamentan en los paratges, ó terras haon hi ha aquesta diferencia, ó exempció; vindrien poch á poch á perdrer les Valls, ó á menoscabarse son bon govern; pues no hi haurie home de medianes conveniencies q no solicitás alguna exempció, y ab estas se umplirie la terra de escandols, y confusions, com sucseheijx alli haon estas tenen lloch; ni son las Valls de Andorra en assó solas, y sens exemplars; pues en los 13 Cantons de suessia, ó de la Helvecia (los quals son lo pasmo, y admiració de totas las monarquias del mon, ab son govern) se practica aijxis, sens haveri la mes minima exempció. Torno á encarregár se cuijdia ab tota solicitut de la Concervació de est privilegi

y de sa mes exacta, y estreta observancia.

Perque lo Jutge de les Valls ocupe un puesto de molta dignitat, y alta esfera, poch inferior á la dignitat ó esfera dels Veguers (los quals ocupan lo mes eminent entre tots) per ser corresponent á dit empleo, y per haverse aixi observát, y practicat en tot temps en las ditas Valls, se li donará en totas las peticions, demandas, suplicas, cartas, y altres papers, ja sien judiciáls, ja extrajudiciáls, lo titol, y tracte de Magnifich senyor, y en lo principi del paper, ó de la Aringa, relació, ó conversació, y en lo progres: los de Vostra Magnificencia; ó altre, ó altres proporcionáts, ó condecens á aquell. Passem ara al salari, ó saláris que te lo Jutge en les Causes; pues non te ningun de Publico.

Aransèl

que se deu observár, y guardàr en la percepció de saláris en la Judicatura de les Valls de Andorra, lo qual se copiará, y se posará en una taula publica en la Curia, ó escrivania de dites Valls

Civil.

P.º Lograrán ó percibiran 2 Dis. per lliurár los Jutges de Andorra, tan per les sentencies Civils proferides en acte de Corts, com fora de ellas, de la quantitat, que demane lo actor demanant, ó valor de la cosa que se disputa, á qualsevol suma, que esta pugue pujár, aixi se ha sempre estilat, y practicát. ó podran proporcionarse á deu lliuras per senten

2. Per les provisions de poscessoris, ó altercats; esto es; per los actes interlocutoris, y demés incidents que se oferescan antes de la sentencia, percibirán un ters, ó tercera part del salari, que aquella correspondria; y en cas de proferirse la sentencia solamen se cobrarán per ella las dos parts, ó dos tersos restans.

3. Per las sentencias provisionals de provisions de poscessoris, ó altercats, ó altres incidents, en cas de suplicarse de ells (vulgarmen se diu en Andorra apellarse ~~de ells~~) ya se confirmen, ó ya se revoquen, se percebeix lo mateix salari, que se percevi per la provisió de la qual se haurá suplicat, ó apellat; lo qual no se descontará en temps de proferirse la sentencia definitiva.

4. Per les provisions de liquidació, que se donian despues de proferida la sentencia, ja sie ab contradicsió de part, ó sens ella se percebeix y lo mateix se percebeix en cas ~~se~~ que se supliquie, ó apelle de las sentencias confirmatorias, ó revocatorias de ditas liquidacions, y dels altercats, ó interlocussions que antes de ellas ocurrescan, se cobrará una tercera part de lo que correspon á ditas provisions de liquidació.

5. Per las lletras Inhibitorias cobren los Jutges de Andorra

6. Item per les provisions en proces Civil de les peticions de les parts y firmas de quiscuna

7. Per les provisions de decret de execussió

8. En fin en tot lo demes q ocurresca en les Causes Civils se proporcionará á les quantitats á dalt respectivament anunciades, y en cas de dificultat, que no puga facilment vencerse, se portará á la Illre cort, q cuyda, y á qui toca declarárla.

Criminál.

En lo criminal totas las penas pecuniarias, á que están condemnats los reos, ja sie per centencia, ja per composició de delictes, y penas trencádas, se posan en los Araris, ó Arxius de la Illtre Cort, y de tots los emoluments de la Justicia, que se trobarán en los Araris, ó Arxius de la cort, ó que serán de esta, concistint en diners, antes de la detracsió dels gastos de la cort, y altres, toca al Jutge, ó percebeyx franchs de gasto, anar, y venir á les Valls á fi de administrár Justicia 2 2 per lliura, com se dirá en lo Capl. de les Corts; y á contemplació de assó está obligat en substanciár totas las causas, informár, y declarár tots los processos criminals que los Veguers manian, y disposian, cuyos gastos, y penas se cobran, y depositan en los Arxius de la cort, y de tot cobre, y percebeyx lo Jutge, com se ha dit.

Nota. 1 Pareyx, y apareyxerá á qualsevol Persona, q los salaris, y gastos de les sentencies civils de las Valls de Andorra son exorbitáns; peró si se concidera, que estos los establiren los Princeps, ó la Cort, ab concurrencia dels Prohomens de las Valls, y que estas sempre se han governát ab bellissim acert, se judicará que hi devie haver motius molt relevánts, per determinaro aixis. A mes, que las incomoditáts que causen las Corts á sos Ministres (en las quals solament se administrava la Justicia Civil en lo temps Antich) los gastos de ellas son grans. Y sobre tot atenen, que las parts se contentan, regularmen, com ho encenija la experiencia de las centencias dels Batlles (las q sempre se han experimentat molt rectas, y acertadas), y que moguts, ó espantats dels gastos

de les Causes de apellació, se aquietan ab las ditas sentencias dels Batlles, sens apellarse de ellas, y per conseguent haveri pocas Causas en las Valls, y embrutar poch paper en ellas; tal vegada se estimarán, y Judicarán eixos saláris (q̃ á primera vista apareixen exorbitáns) un dels millors medis per la concervació del be publich, y que no poch influeixen en la felicitát de ditas Valls.

Nota 2. Resta finalment un escrupol, ó dificultat á que donár eixida, y de no poca concideració; y es, que com la experiencia haja ensenyat, que en temps de Vacant de Judicatura, no solament una vegada, sinos moltes, majorment quant la nominació toca á sa Magestat Christianissima, com á Compte de Foix, tarda esta á provehirse 6, ó, 8 mesos, ó un any, y que per conseguent se impedeix, y turba lo curs de la Justicia, usan las parts dolosament de fribolas, y affectadas apellacions (lo que un, ni altre Princep vol, ni concent) que es lo que se deu fer? Que providencia se deu pendrer? Diré ingenuament lo que sento en est Cas, y es; que los Srs Veguers en virtut de les facultáts á ells atorgadas en los Pariatges, en continuació de lo que han practicát infinitas vegádas; com es de veurer en molts llibres de corts; de comu acort provehescan de Jutge per Interim fins q̃ hage pres possessió de la Judicatura lo provehit per lo Princep al qual toca la nominació, al qual lo Interino, ó provehit per los Veguers, luego de presa aquella entregue los processos, ó authos concernents á la Judicatura. Y lo mateix se entenga dit en cas de Vacant de escrivania, ó notaria de las Valls, y tardár en provehirse esta, en forsa, y virtut de les facultats que tenen de asumirse escrivá, ó notari com varies vegades aixi no han practicat, y es de veurer en los llibres de corts.

Nota 3. Peró quid Iuris en cas de no convenirse los Veguérs en la Persona q̃ Interinamen se deu provehir? Rem deficilem postulasti. Hic labor, hoc opus est. En est cas seria de dictamen se recorregués al Princep, al qual sie mes facil lo recurs, y demanár provehesca de Iutge, ó Notari per Interim; peró si se poden fer convenir los Veguers, sempre es millór, lo provohescan estos; pues es feta la provisió y nominació aÿxis en nom dels dos Princeps y per Indivis. La Iusticia sobre tot no deu estár suspesa, confusa, ni perturbada en manera alguna.

Cap 4.

De les Córts, sa obertura, progrès y clausura.

Lo Tribunal de les Corts, per lo qual se administra la Iusticia tan en Civil, com en Criminal, en les Valls de Andorra, es un Tribunál Supremo. Se compon dels Veguérs (que son qui lo Obren, com direm á baÿx) y del Iutge, com á consulent, ó Ascessór dels Veguérs. La Antiquitat es tanta, quanta es la Antiquitat dels Veguérs en les Valls. La Authoritat tan gran, que en ell se substancien tots los processos de qualsevol delicte de Persónes sens diferencia, ni distincsió de ellas menos eglesiasticas, se declaran, ó sentencien, encaraque la sentencia sie de Mort y sens altre recurs, mana executár esta en les Mateÿxas Valls. En tot temps ha aquest Tribunal fet regnár, y Campeár tan la sagrada Iusticia, que ha merescut lo elogi, y honrra, que li fan totas las Nacions y Personas que lo coneÿxen, ó de ell han hoit parlár de

Tribunál Recto y Justissim. Ben coneguts son sos effectes, obrats ja desdel temps de sa Antiquitát, si se examinan los molts processos que se trovan en la escrivanía publica de dites Valls, los quals donan irrefragables testimonys de la justa guerra que aquest Tribunál ha fet als Malfactórs, y de las Victorias, y trofeos que de ells en tot temps ha reportát la incomparable Virtut de la Justicia, dignes monuments de tan elevada Virtut. En fin so de dictamen que la pau, quietut, y tranquilitat de que se gosa ab tanta llibertat en les Valls de Andorra son lo fruit del Sant y just temór, que en ellas ha sembrat, y sembra est Rectissim, y tremendo Tribunál, digne dels majors elogis, y que de taulades en Avall (com solém dir) ell es lo que ha criát als Naturals, y habitans de les Valls en aquell degut, y just respecte, y summició á la Justicia, y á tots los majors, que sels experimenta, de que los sels fan honór, y fama tots los Pobles, y nacions, que coneyxen als Andorráns.

Intervenen tambe en ell dos Prohomens que anomena lo Concell generál, baixo lo titol de Advocáts, ó Rahonadórs per rahonár sos Privilegis, per los Enquestats, y Manlleutats, y pobres (com diu lo Privilegi) son ofici de estos es presentár als Srs Veguers als Enquestats, y manlleutats, intercedir, y interposarse per ells, defensarlos quant sie menester, atendrer no se ledescan, ó menoscaben los privilegis de les Valls, y queixarse quant se experimentie, cuydár de la economia del menjár, y beurer dels Srs de la Cort, saber las penas trencadas, y multas (vulgarmen nomenades Composicions) que se cobran, á fi de que de ellas se donie compte, y rahó, y se paguien los gastos de las Corts, en sa clausura, com veurém, y per so los Arrahonadórs tenen assenyaláts de salari que los paga lo comu de les Valls 6 6 2 quiscun en quiscun dia, y la Cort los acos-

tuma fer lo gasto, encaraq̃ assó no vinga compres en lo privilegi de rahonadórs, donantlos los Srs Veguers sa Taula, com tambe al Batlle, ó Batlles de las Valls, ÿ escrivá de las Corts.

Las Corts las poden obrir, continuár, ÿ clouver los dos Veguers junts, ó be vn de ells á solas, admetent, ÿ rebent al Ausent en lo temps que aribia en ellas, en qualsevol estat que estas se trobian, vna vegada quiscun Any, ÿ no dos, sinos que hi age justa, ÿ llegitima causa de obrirlas, ÿ celebrarlas dos vegadas; com tampoch les poden obrir, sinó que hi age justa, ÿ llegitima causa de obrirlas desde Sn Miquel de Maitg á Sn Miquel de setembre, segons privilegi de las Valls, fundat en quant al primer, en los molts gastos ocasionan, ÿ deuhen ocasionar les Corts, ÿ per conseguent se deu evitár celebrarlas dos vegadas, sinó q̃ hi age vrgen Causa: En quant al segon, per ser lo temps desde St Miquel de Maitg á St Miquel de setembre lo mes ocupat, ÿ lo vnich temps en que se pot trevallar en les Valls de Andórra, cultivár los Camps, ÿ prats, lo regulár es; que los Srs Veguers no solen obrir, ni celebrar las Corts, sinos quant motiva á sa obertura algun presoner, ó criminál de delicte Major, al qual nos pot soltár afiansát, per judicarlo Mereÿxedór de pena Capital, ó de pena aflictiva de cos, segons lo delicte, que se li impute.

Lo modo, ÿ forma de obrirlas, ÿa sian presents los dos Veguers, ÿa vn de ells á solas, se pot veurer en lo Ceremoniál verbo Corts en lo Cap. 3 del llibre 4. del pnt llibre ó Obra. Avisant, ó fer avisár primer al Iutge de la intenció, ÿ resolució se ha pres de obrir las Corts, lo qual se deu transportár, ÿ venir á les Valls, ÿ per assó, com tambe per venir lo

veguér, ó veguers, si tan lo Iutge, com estos ho demanen, los envian los Batlles criat, y cavalcadura de satisfació, y confiansa; estilan los Batlles cada un á son veguér anarlo á rebrer ab 2, 3, ó 4 creáts armats, en la trencada del terme de les valls ab Cathalunya, ó ab Fransa respectivament, ó per alli haon venen, y acompanyarlo fins alli haon vage á parár, y tot se pague per les Corts; Tero se deu prevenir que los veguers, com tambe lo Iutge, no deu venir á les Corts ab son altre, com diu lo privilegi; es á dir, que á fi de haorrár tot lo gasto se puga, no deuhen portar companys, ningun de ells, ni mes criáts, com tampoch cavalcadures mes de lo que sien menester, ó necessáris per son actual serveys, que es, si volen, un creát per quiscun; Procuren los Rahonadórs se tornien les cavalcadures, si ells se las menen, á enviár á sa casa; y en fin procurien á evitár tot lo gasto se pugue racionablement, tan en criáts, com en cavalcadures.

Arribáts y Iuntáts en lo Concell general (que en aquest, y no de altra manera se poden obrir las corts, y que de havis dels veguérs ha convocat lo sindich de ell) feta la proposició de Obertura de córts, en la forma se expressa en lo Ceremonial Cap. 3 llibre 4 de la p.rt obra, donades les degudes providencies per lo concell per sa bona continuació, y fi, Nomenáts los Rahonadórs, ó be dos, lo temps durien les Corts, ó be dos per cada semmána, instruits estos per lo Concell, se comensan las Corts de posarse en exercissi sens perdrer temps. Expedeyxen los veguérs lo edicte de aperiendis, et publicandis Curiis. En forsa de assó se publican per un dels Portérs de las Córts, llegint lo Notári, y acompanyánt los Batlles ab gen armáda en la Plassa pt publica de la Vila de Andórra, ó de alli haon hagen los veguers establert las Corts, se fixe copia del

edicte, y sa publicassió en los llochs haon se solen fixár; se envie un petit Cartell contenint relació de obertura, y publicassió de Corts á cada una de las Parroquias, lo qual va á fixár lo Portér, cursór, ó Nunci, ó Nuncis de las Corts, en les Parroquies en los llochs acostumáts, lo qual al Mateix temps sen portará un Cartell, que fará la Escrivá, ó Notari de las Corts de tots los Enquestáts, Manlleutáts, y ses fianses, y ques formará sobre de les Mostres, actes de Manlleutas, ó Informacións que se haurán fet, lo Intimará á aquells, com tambe á las Fiansas, fará son explet, ó relació, y lo tornará al escrivá, lo qual lo enregistrará en los actes de las actuals Corts, y en sa continuació.

Fet assó quant se presentien Manlleutáts, enquestáts, y Incursos en penas trencadas, los Introduirán presents á los ~~Ar~~ Rahonadórs als Srs Veguers, ó Veguér: Estos componen lo delicte, ó Commutan la pena en pecuniaria, ó Multan al delinquent (per parlar propriament) si hi há motiu y causa, y sinó la remeten Gratis, modificánt, y temperant las penas trencadas (que aixis ~~tu~~ se deu fer segons expres privilegi de les valls, y no barbaramente exegirles totes á las fiansas, ó altres, encaraque fossen 500 lt per un delicte de petita gravedad, com deplorablemen havia introduit est abús, y corrubtela á Ulls, y á Vista dels ~~Ar~~ Rahonadórs, la tirána, y negra Codicia dels Ministres de Justicia sens reclamár ningu) Convinguts de la pena pecuniaria ab los ~~Ar~~ Rahonadórs se cobran los dinérs, y se depositan per los Veguers, y per estos se firma la remissió del delicte, que en nom de estos escriu lo Jutge en lo marge del llibre de Mostras, al costat de la Mostra, y tambe firme ab lo Vidit si la remissió es graciosa, ó perque no conste de delicte, ó per altre motiu, tambe se expressa. Si de pena de collár, ó altra vergo-

nyosa se fa lo Mateyx; y en fin, si de pena pecuniaria se expressa esta en la remissió, ó remitimus, y lo Notari trenca les Manlleutas, cobrant lo salari de rebrer y trencár; com tambe lo Batlle lo de posarlo pres, y soltarlo, y lo Nunci ó Porter lo de la intima en la quantitát se dirá de quiscun en sos llochs.

Si los Rahonadórs no poden convenirse de la pena pecuniária ab los Veguérs (que sempre com á protectórs, é intercessórs dels Pobres ab la Major prudencia, discrecio, y Sta sagacitát han de procurár convenirse, y no permetrer se embrutie paper) ó ja perque racionablement judiquen ser la pena notablemen exorbitan, y Improporcionada, entonces los Srs Veguérs manan al Jutge fassie Causa ab les degudes formes al delinquent, ó al Incurs en las penas trencádas, y aquell se envía á la presó; menos al Incurs en penas trencadas si es per fiansa, al qual precisament per assó no se envía á la presó, sinó que se li fa Causa, fentli donár penyoras, ó trahentli, ó aprehenentli estas des del principi de la Causa, per la seguritat de la pena, si aixis se judica convenient per los Veguérs, com tambe als delinquents, enquestáts, ó Manlleutáts, als quals se fassie Causa, las quals, eixida que es la sentencia, se venen en publich encan, ó subast dins 3 dies entérs.

Si les Fianses presenten á sos Principáls, ó altramen Consta, ó fan constár be, y degudamen del Obit de estos, quedan ja absolts; si nó los presentan, ó perque no volen ells presentárse, ó perque son Ausents, incorren las penas trencadas, ó de la fiadurìa, en les quals ab las degudas formas se declárar incursos, se modifican, y atempèran com se ha dit, y se executan; quedánt no obstan assó los delictes en peus, y en son enter estát, los

quals se repórtan per lo Notárí, ó Batlles en los Actes de las Corts, proximament venideras, y de estas á les altres, acusantlos sempre la Contumacia, y si be apareixx als Srs Veguérs (en lo que se deu procehir ab gran Cautela, y discreció) se citan per edicte, ó ad fines Banni sels fa Causa en la forma deguda, segons disposició del dret Comú, y sels declára la pena, ó de bandeitg, ó altra, que resultie de les probanses del delicte, y si es de bandeijtg se publican los pregóns, y edictes acostumáts.

Antes de passár mes havánt, per quant havem parlat de penas trencadas, y no tots saben lo que es, y lo que signifiquen, á fi de que en lo esdevenidór tingan alguna noticia de sa naturalesa, diré en suma, lo que ellas son en si. Las que en les valls se diuhen penas trencadas son: quant algu voluntariament se obliga baixx pena determináda, ó los ministres de Justicia, ó sos oficiáls, obligan á algu en fer, ó no fer tal, ó tal cosa baixx pena determinada, y lo obligat contravé á la obligació, incorre la pena aposada; per exemple: Ticio se obliga com á fiansa per Caijo, á fi de que est hisque de la presó, prometen ferlo presentar en las corts, sempre que será demanát per algun Ministre de Justicia, baixx la pena de 500 tt, se tenen corts, se publiquen, y notifiquen á Ticio, no presente á Caijo son principál dins lo termini prefixát per lo edicte, y prego de les corts, incorre Ticio á las ditas 500 tt que á les hores se diuhen penas trencádas. Fan los Batlles paus, y treguas llevantne acte entre Ticio, y Caijo, manantlos no renijescan, concentin estos baixx pena de 25 tt. Manen los Batlles baixx pena de 25 tt á Ticio no entrie en tal Casa, no tractie ab tal dona, no tractie, ni vage ab tal Companija,

guardie pres, ó presos, tingue las corresponents Armas, y monicions baijx pena de 50 tt &c, que compadega á Verbal, ó Judici, li commina penas, mana lo Capitá, ó desané á Ticio guardia tal pres, ó presos, lo acistesca ab Armas, en someten, Ascorcoll, ó patrulla pena de 25 ducats &c. y Ticio contravé al orde, en tots estos casos, y altres semblants incorde las penas, que incorregudes se diuhen Trencádas: estas se declaren com se ha dit, se modifican, si son excessives, y se executen.

Nota. Advertint de passo, que á no constar en contrari plenament se creu, y fa proba la simple relació, ó denunciació dels Batlles, Capitáns, Veneris, y porteris, per ser tots estos Ministres respectivament, y Oficials jurats de les Corts. Nota, y se deu vigilár, y zelár que estos no ocultian, ni excusien los transgressors dels Ordes, antes be los denuncien á les Corts, y de lo contrari castigárlosne, y fetlosne Carrech rigurosament per lo mateix que son Ministres, y Oficials, y á fi de tenir sempre en los Moradors de les Valls una prompta, y rendida obediencia, y submissió á la Justicia.

Desdel principi, y comensamen de les Corts lo Jutge va substancián, y formán de Comissió dels Veguérs lo procés, ó processos del Criminál, ó Criminals de mes Concideració, y que se troban en les presóns. Aquest procés, ó processos deuhen ser lo Obgecte principál de las Corts, pues son la Causa motiva, y principal de sa Obertura; á la formació de ells se deu trevallár sempre, y en lo demés, y en las Causas Civils, en alguns ratos, que devian poch als referits Criminals. Per so se citan los testimonis los quals prestan lo Juramant en ma, y poder de un dels Veguérs interrogant lo Jutge, y en fin, demanant aquest tot lo que aja menester, y sie necessari per la con-

tinuació dels processos, y á fí de poder Millor descubrir la verítat als Veguérs, los quals donan sas degudas providencias per medi de sos Batlles, oficials, ó altres.

Si se presenta alguna suplica, ó memorial als Veguérs, regularmen la passen los Veguérs al Jutge, perque informe, y diga son parér, com á son Consultór, y en seguida del parer de aquest la proveheyxen aquells; com tambe si se expedeyx algun Edicte, ó decret, si se forman alguns Arreglaments (tot lo que es propi de les Corts) per lo Millor govern dels Individuos, naturals, y habitans de les Valls, per la major quietut, sosciego, y tranquilitat de ellas, proceheyxen los Veguérs ab lo Vot y parér del Jutge, y despues de haver firmat aquells posa lo Vidit ab sa firma aquest, y lo mateyx proceheyx en los pregóns publichs, y vandos; procurant sempre la major unió los Veguérs entre sí, y ab lo Jutge; pues tots tiren, y deuhen tirár á la Millór Administració de Justicia, y á la mes segura quietut, y repós dels comuns, y pobles, y sos particulárs, que los Sres Princeps los han recomanát.

En los actes de deposicións de reos, se forma lo Tribunál, se condueyxen los reos de la presó en ell, ab la major seguritát, y custodia, sentanse lo Veguérs en sas sillas, tenint al Jutge en lo Mitg, y si es un Veguér sol, porte la dreta al Jutge, tenint sa taula en lo devant cuberta de un bon tapete, y mes havall sobre la dreta está lo Notari, ó escriva, sentat en sa Cadira, tenint sa petita tauleta per escriurer las demandas, y respostas; En las dos alas del Tribunál estan sentáts mes havall, es á saber, sobre la dreta los dos Batlles, ocupant son puesto, luego que hagen conduit al reo al Tribunal, tancat las portas, deyxant las guardas, ó soldats en sas portas, de la porta de Casa,

cap de la escala, portas de la sala, y finestras; y despues de haver fet fer oració, cortesia, y haver fet assentar al reo en la banqueta, que per assó tindran previnguda dos, ó tres passos mes havall, al devan de la taula que tenen los Srs Veguers al devan; sobre la esquerra estan assentats los dos Rahonadors; y lo Mateyx se estila, y practica en cas de prorrogació de declaració; se veurá per assó lo Ceremonial verbo Corts en lo llibre 4. Cap 3. paragraf 1. de est Politar.

Assentat lo reo en son lloch, y tots los referits, exortantlo lo Jutge, á que diga la veritat, presta lo acostumat Juramen en poder de un dels Veguers, demane, y interrogue lo Jutge en nom de estos, respon lo reo, y lo escrivá assenta les demandes ó preguntas, y respostas en la forma acostumada. En haver acabat se torne lo reo ab tota custodia en les presóns. Si se ha de executar alguna questió, y tortura, acisteyxen en ella un, ó los dos Veguers, lo Jutge (que ~~exorta~~ exorta, parla, y interroga en nom de aquells) los Rahonadors, lo Batlles, y escrivá, guardant la Mateyxa Ceremonia, y Orde, que se ha dit á dalt, ó semblant, y un Cirurgiá, que estará en peus, sinós que los Vegues li donien llicensia per asentarse. Se ha acostumat tenir en lo lloch de la tortura pa, vi, llum, y aygua beneyta. (Lo executor que estará ja alli de antes, pera prevenir les coses, ab los nuncis, ó Porters, en haverli entregat en sas mans al reo, fará son Ofici de Orde del Jutge. Al executor se envia á buscar á Fransa, ó Espanya (haon tindran ja previngut los Veguers) per un Cabo, y una escolta de 6, ó mes homens armats, que lo guardan tan en lo venir, com al anar; se pague antes de qualsevol execussió, y será bo sempre haverse convingut del que se li dega donar.

Per la funcsió, ó actes de llegir Centencias Criminals Majors en la plassa publica (haon se lle-

geijxen estas, llegint les demes, y publicantlas en lo Tribunal) per la execussió de sentencias Capitals, ó de penas aflictivas de cos, se veurá lo Ceremonial en sos Respectius llochs, y tot lo demes que requeresca alguna Ceremonia.

Havent ja terminát totas las Causas dels criminals principals, Presonérs, Enquestáts, y Manlleutáts, guiáts, y Asseguráts; y en fin despues de haver fet los Arreglaments que se escriurán en lo Diversorum fentne dos Copias, una que quedie en cada Arxiu, de Casa, y de la Iglesia,) y presas las providencias totas, q̃ se degan pendrer, en lo dia que disposaran los Veguérs, convocará lo sindich lo Concell general, y en ell despues de haver passáts los comptes en presencia dels dos Rahonadórs, ó de altres dos, que si vol deputará lo Concell en lloch de aquells, tan de les entrades de les Corts, com del salari del Jutge, Notari, gastos, y estrenas, pássan los Veguers, y Jutge acompanyats de Batlles, y Escrivá al Concell, y en ell se clouhen les Corts. Se pot veurer lo Ceremonial verbo Corts en lo llib. 4. Cap. 3.

Per lo passamènt de Comptes, se deu saber, que assentades totes les composicións, y penas trencadas; en un mot, Assentáts tots los emoluments q̃ ab diners hauran entrat en les corts, te lo Jutge 2 ℓ per lliura, y lo escrivá 1 ℓ. despues de lo queda se pagan los gastos, pagats estos, de tot lo que queda despues sen fa 4 parts, de les quals percebeijx lo Veguér de sa Magestat Christianissima Compte de Foijx 3 parts; y lo Veguér del Bisbe, per tenir ja de altra part salári, ó haverlo acostumat tenir ja desdel temps de la Antiquitát, percebeijx una part. Als Batlles si queda alguna cosa, al Notari ó Escrivá, y al Porter (á mes de 2 ℓ se dona a aquest per dia, desde la obertura de Corts, fins á sa Clausura) sels acostume donár estrenes, peró tot ad libitum dels Veguérs.

La Fruyta, com son Pernills, formatges &c. no entre en Comptes, ni de ella se fa mencio alguna, sinó que se la parteyxen los Veguérs la mitat quiscun. Per lo que se deu saber, que se ha estilát en les Corts, fer composició ab los Enquestáts, y Manlleutáts, de un pernill, y dos formatges per dobla de 5 ll 12 s. Per exemple: se compon lo delicte de Pere, á 5 dobles, ó en la quantitat de 28 ll, se li anyadeyxen 5 pernills, y 10 formátges de gages als Veguérs, á rahó de un pernill y dos formatges per dobla; Peró los Rahónadors deuhen zelár no se compongan los delictes, ab sols pernills, y formátges; pues assó solamen serie gages dels Veguérs, en detriment de la Cort; pues de ells no sen podrie pagár los gastos, ni salaris; sinó, que se obcerve lo de pernill, y dos formatges per dobla, ó cosa, á poca diferencia.

Corts.

Si passáts los Comptes no quede cosa, no tenen cosa que partir los Veguérs, si son mes los gastos, que los effectes, y emoluments pecuniaris de las Corts, lo Concell general acostuma bestraurer per acabár de pagár los gastos, y per assó hi há ja arreglament, Vide Atenent que lo comu, y terra de Andórra es la que percebeyx los fruits de la Justicia, y que las Corts se tenen, y Celebran unicament á son benefici, y que seria dificultós, que no percebint los Princeps sobre las valls altres tributs, que les quisties acostumádas vulguessen cotejár los gastos de la Administració de Justicia; pues en moltas Corts no bastarian les quisties en pagár los gástos. Se fa per los Veguérs á continuació del acte de Clausura de Corts, la promesa de retornár al Concell lo que haurá bestret en las primeras Corts en que quedien effectes, firman la promesa, firme lo Jutge ab son acostumat Vidit, y Ayxi se terminan las Corts.

Pro Corónide se deuhen Notár algunes Coses dignes
Nota. de la Major Atenció. Nota, que com las Valls tingan declaració, no obstan de ser tots sos habitans soldats dins de ellas, per la Conservació del be publich, segons conste dels Parlatges, de no estár obligadas en guardár los Presonérs sinós que estos deuhen ser guardáts per los Nuncis (que aquí de cert se entenen los Denérs) ÿ per Batlles, ÿ estos necessariamen deguen esér Prohoms, ÿ Aquells habitans de ellas, Atenent, que á Uns, ÿ altres, á mes dels Empleos honerosos, que exerceijxen serie gravárlos en gran Manera fentlos guardár als Presonérs, ó havent de fer guardár á estos á ses costas, inseguint lo tenor de dita declaració, ó sentencia, se ha tolerát sempre, que los habitans los guarden, fent las llevas per son orde en las Parroquias. De haon es, que sempre ÿ quant los Presonérs han tingut de que pagár, se ha pagat á mes dels gastos processáls, á les guárdes, lo que es de tota Rahó, ÿ equitát. Per lo que los Rahonadors tindran Cuijdado en que los Presonérs que tingan per pagár, no hiscan de la presó, que no agen pagat á aquells, ÿ que á Assó sien Condemnáts per lo Tribunál.

Nota. Que com les Cases del Vehinát de Casa de la Vall, ó en fin aquellas, que estaran disposadas per tenir los Presonérs, tingan la prou gravámen de assó, ó actual, ó proximament possible, se interessarán los Rahonadórs ab los Srs Veguérs á fi de que á sos Duenijos no manien á guardas, ni á altres Carrechs.

Nota. Que com los Veguérs representien las Personas dels Princeps, com á sos lloch tinents, ÿ com á tals sien los Principáls que de ofici, obligació, ÿ Juramen prestat degan mirár per lo Major repós, ÿ felicitát dels Pobles de les Valls, han Acostumat (sempre lloablement) los Rahonadórs, ÿ demés Prohoms del concell, ÿ tots los demés Moradórs de les Valls obsequiarlos ab lo Major cumpliment, anant aquells tots los Matins á donarlos los bons

dias, lo que es molt degut, rahonable, y conforme á urbanitát. Per só, y per fugir confusións, mals de cap, y disgustos, evitarán (tan que se puga) totas questións, y debáts (que unicament serveixen á impedir la justicia) la que uns, y altres deuhen procurár regnie, y campegée en les valls.

Nota. Que los veguérs si aixi los apareixe be; y aixis ho han estilát molts, poden, y es molt degút, tindrán piquét de un capitá, y homens ab armes, fent centinella, tenint cos de guarda en la porta de la casa de sa habitació, estan alli als ordes, que sels dona per los veguérs, per medi dels batlles, los que tambe sempre deuhen acistir, sinó que los veguers los dispensien.

Nota. Com alguna vegada se age experimentat arribár la un veguér contra del altre á tan fortas rahóns, y questións que amenassáren volerse batrer, y renyir, fent ademán de tirár les espáses; me ha aparegut prevenir aquest cas. Es lo dubte: que es lo que se deurie fer en cas, que se vegessen los veguérs en proxima disposició de renyir de mans, ó matárse? Los veguérs son de igual jurisdicsió, no dependeixen de altre, ni coneixen altre superiór que als princeps: los batlles, y demes los son subdits, que no deuhen demostrárse mes per un, que per altre. Lo cas es critich, peró ab tot se deuhen evitár funestos lances. En est cas los batlles, y qualsevol que sie de concell los detindrá, perque encara que nols pugan capturarlos, poden detenirlos; pues per assó te la facultát interpretativa dels princeps, los llevará les armes, y los fará guardar si convè, llevantne testimoni, y acte, per sa justificassió en lo que se diga; que unicament se han detingut á fi de evitár un mal succés, y que no se matássen; peró ningu pot coneixer de sas causas sinos los princeps, ó sos comissaris.

Nota. Quid Juris en cas que un Veguér manie una cosa als Batlles, ó altres; y lo altre altra cosa totalmen oposáda? En est cas, no obehiria á un, ni ha altre, protestaria submissament, y fará llevár acte de tot per sa justificassió, y ad uberiorem cautelam, per justificarme de tot, quant me fessen causa, ó me vulguessen castigár.

Cap. 5.

Dels Bàtlles, Jurisdicsió, obligació, y Salàris.

Los dos Batlles dels Princeps de les Valls de Andórra en lleti Bajulus, nomenats ab aquest nom desdel any en que comissionáts per lo Ill.m Sr. Bisbe de Urgell, y primer per compte de Foyx, feren sa Comissió, so es lo Sr. Bisbe de Urgell á y lo Sr. Compte de Foyx perque anassen en Andórra á declarár diferents questións, que lo concell de la Vall tenie ab Bernat de Arenys, demanant lo concell de la Vall per una part, y Bernat de Arenys per altra á cerca de diferents extorcións que aquest havie usát contra del Concell de la Vall, no volent pagár quistias, donánt facultat pera edificár en comunáls, y altres coses; com tambe á fi de declarár certs incidents, y altres certes coses, que lo concell generál demaná als Srs. Princeps, y suplicá fossen declarades. En efecte estos Comissáris, ó delegats dels Princeps se transportáren en la Vila de Andórra, hoiren á les parts, y singularmen al dit Bernat de Arenys, y al sindich del Concell, les quals ohides declaráren verbo Batlles.

Nota. Entre altres Coses, que com los Batlles desde sa Antiquitat se anomenassen Saigs, y en lleti Sagiones, vulgueren no se anomenássen de aqui en avant ab aquestos noms, ni en lleti, ni en Vulgar, sino que se diguessen Bajuli en lleti, y en Vulgár Batlles, los quals baijx de aquest nom tinguessen la Mateyxa authoritat, y ofici, que antes tenien, baijx del nom Saig, y de Sagiones: ibi: quot in posterum non amplius Sagiones apellentur, sed Bajuli, habeantque eandem authoritatem sub hoc nomine quam antea habebant, sub nomine Sagionis &c.

Sabuda la la Antiga, y present apellació dels Batlles, parlarem ara de sa nominació. La nominació dels Batlles toque als Princeps, y la consulta, ó proposta al Concell generál, en virtut de Privilegis atorgáts al dit Concell per sos Srs Princeps. Antigamen no ere esta nominació ad tempus ó perpetua, sinó durant lo beneplacit dels Princeps; peró despues de les extorcions, que cometé Bernát de Arenys contra del Concell, resolgueren los Princeps, fos dit empleo de Batlle triennál, ó per 3 anijs, donant poder, y facultat al Concell generál ó de la vall, concedintli la llicensia de Consultár, quant vacassen las respectivas dos Batllias, una del Sr Bisbe, y altra del Sr Compte de Foijx, y pugue dit Concell proposár 6 Prohoms, ó Prohomens de la Majór probitát en la vacant de quiscuna de les dos Batllias, dels quals serie nomenát un de estos 6 per exercir aquest Carrech; com lo tot se pot veurer en lo privilegi.

En effecte desdel anys en que fou concedit á les valls aquest Privilegi ha sempre estilát lo Concell general de ellas, en la vacant de las dos Batllias (que segons dits Privilegis esdevè de 3 en 3 anijs) proposar 6 homens, ó Prohoms, un de

Cada Parroquia (vulgarmen dit, Fer la Cisena de Batlle los quals 6 homens son adornáts del titol de Prohoms de la Classe alta, ó del Cap grós vulgarmen dits, los quals son homens de les majors prendes, qualitats, capacitat, y intelligencia que se puguen encontrár en ellas, y no estigan actualmen empleáts en los Carrechs de Consols, y Concelles (per ser Carrechs incompetibles ab los de Batlles), en fin elegeixen tals, que fassien honór al Empleo, y al Concell generál ab les qualitáts que sos Carrechs de molta entitat requereixen. Esta Cisena se envie als Srs Princeps, ó á sos delegáts, ó Veguers, si tenen respectivamen esta facultat atorgáda per los Princeps respectivament, los quals nomenan un dels 6 proposáts per regir la respectiva Batllia vacánt, y exercir sos Carrechs. Lo Batlle empleát presenta, y deu presentár al Concell generál son titol de nominació, y á est, dit Concell li fa prestár lo Iuramentó Consols delegáts per ell (segons privilegi que te per assó) de portarse be, y fielment, de obcervár los Privilegis, usos, y Costums de les Valls, y demes pregmatiques, tan escrites, com no escrites &c. y comense lo Batlle á exercir son ofici, ó magisteri, y continue fins acabáts los 3 anys.

Iurisdicsió.

La Iurisdicsió dels Batlles de las Valls de Andórra es gran, y molt honrrosa, essent aixis que coneix verbalment en primera instancia per si sol, y sens assesór de totes les Causes Civils, de qualsevol suma, y de qualquiera naturalesa que elles sien; menos les exeptuades, y privativas al Concell generál, per coneixer de ellas dit Concell, com veurem despues. Tenen sa Cort, ó Curia particulár en qualsevol endret de les Valls ab son Notari, ó escrivá Porter, q es lo nunci, á Porters convenients, manánt als Capitans deseners, y á tots los Individuos de ellas, sens diferencia, ni distinsió de Persónas, en lo Concernent á son Ofici, ab comminació de penas de 5 ℔ per 3 vegadas, y en cas de renitencia en

compareyxer, passan (despues del 3 Orde peraque compartega) á la Captura de la Persona reniten, donantne part als Veguers, y de orde de estos la Manlleuten. Capturan en los Criminals, ó fan Capturar per sos Capitans, ó desenérs á totas, y qualsevols Persónas de qualsevol estat, grau, y Condició que sien (menos Eglesiasticas) sens diferencia, ni distincsió de ellas, encaraque sien Ministres, y Oficials del Sr. Ofici de la Inquisició, rebent las degudas informacions, envien estas als Srs. Veguérs, de orde de estos solten afermansáts als Presonérs, ó los detenen en Presó.

Sels done lo Titol, y tractamen de Honorable Senyór, y en suplicas de V Meste, en Memorials, demandas, y peticions, en Cartas, y Conversacions; y en fin, no tenen dins de les Valls altra dependencia que dels Veguérs, Jutge, y Princeps, y del Concell general en ses respective facultáts, que aquest te expressas contra de ells, respective á ses Coses, Com son Quisties, talles, Antoxáns, Passos, Riguerés, Boscos &c segons son Privilegis. En les Causes Civils, (sens que hi age apellació de Batlle á Batlle, per ser de Igual Jurisdicsió, per la Regla: Par in parem non habet Imperium) proceheyx dels dos Batlles aquell, que es previngut per les parts, per Citació contra qualsevol Persona de qualsevol estat, grau, ó Condició que sie verbalment en primera Instancia en totas Causas seculárs (menos en las privativas al Concell) sens Ascessòr, declarant la Causa segons las Costums patrias, ó Us del terreno, y disposició del Dret Comú, fent assentár lo verbal per lo Escrivá de sa Curia en lo Registre de Verbals, si la Causa excedeyx de 10 tt, portan la Sentencia á son degut efecte, y execussió dins lo termini, y espaij de 13 dies, 10 de Justicia, y 3 de gracia, que se Concedeyxen á tots, sinó que hi age apellació de la Sentencia al Jutge. Y per quant ha ensenyát la experiencia (mare de totas las Sciencias) la gran felicitat se gose en les Valls, de no

embrutarse paper en plets, y processos, (felicitát la mes apreciable, que los demes pobles la comprarien á pes de or, per la miseria en que se veuhen respecte de tantes causes y processos. Atribuintse esta felicitát al bon acert y discreció dels Batlles en ses sentencies Civils.

No puch deixár (de passo) de donar los 3 Advertencias, molt utils á les Valls, y á ells molt honrrósas. La primera, que com en esser causas, y processos per tot lo Mon los ocasionan regulármen Cavillacións, sutilesas, y escurilitáts dels Advocats Chicanósos, notaris, y Procuradors, y altres enrredistes; los Batlles procurarán en no deixár se prevenir de paperádes, ni arrahonaments de ningu, ambe hoint lo Arrahonament, ó discurs, ó llegint las paperadas ab tota prudencia, maduresa, y reflecsió, se reservarán son Judici entér, per consultár á Deu N. Sr. lo acert de la sentencia, y tambe ab homens doctes, integros, Ingenuos, y de sciencia y conciencia (com solém dir) sens fer fondo en dites paperádas, y discursos.

Per practicár millo estas consultas, y que de sa resulta se experimentie lo bon acert de les sentencies, ó declaracions dels Batlles, com fins en lo temps present se ha experimentát (podentse dir, q ab poch temps, y sens procés, articulates, cedules &c. acerten los Batlles de Andórra ab les declaracións, y sentencias acerca lo dret, tambe com los Jutges literáts de les demes parts, ab tan procés, Advocat, Procuradór, y ab tanta solemnitat; de tal manera que la experiencia ha ensenyat, que rara sentencia, ó declaració dels Batlles han revocát los Jutges de Andórra, ambe la solen confirmár, per esser molt ajustada al dret) per ferlos assó gran honór als Batlles, y resultár de assó gran profit á la Terra: pues nos gaste en processos, y causes, contentantse les parts ab la sentencia, ó declaració dels Batlles, per la llarga experiencia se te de son bon acert.

Será Molt Convenient, que quiscun dels Batlles tingue uns 3. Advocáts Amichs, homens de integritát, sciencia, y Conciencia, ab los quals en les Causes dificultoses, y que per la litteratura dels Batlles, serie impossible que estos puguessen eyxirne; Com son V.G. Causes de fidecomissos, llegáts, eredacións, y casi totas las de Ultimas Voluntáts, consultien, entregantlos los titols, documents de les párts, que per estas se haurá fet entregár, prenentse los temps li aparega be per declarár separadament de la Causa, demanantlos lo parér, y Rahons, en que ho fundien, en escrits; Consultada la Causa ab un Advocát, passará lo Batlle en Consultárla ab altre, Advertint, que Aquest no ha de sabér cosa de la Consulta del altre Advocát; y en Cas de esér Uniformes los parérs en la substancia, declarien los Batlles sens mes Consultes.

Peró en Cas de discordár los dos Advocáts, ó les dos Consultes dels Advocáts en la substancia, passará á Consultár la Causa ab un tercér Advocát, sense que ell sapie Cosa de les altres dos Consultes, en la Mateyxa forma, y entonces declarará lo Batlle arrimantse en alló que los dos Advocáts dels tres, haurán Convingut. Y fent de eyx modo, per dificultosa que sie la Causa, acertará regularment lo Batlle en lo dret, procehirá be en Conciencia; perque en conciencia te obligació de Consultár alló, que no alcansa, y de no declarár antes, que no entenga be les Rahóns de una, y altra de les parts litigants; Resultará de assó Molt profit, y be al publich, y per fi als Batlles los fará sempre molta honrra, que se vegie acertant en ses declaracións, y estes les Confirmie lo Jutge, regularmen en las sentencias de les Apellacións. Peró se deu Advertir; que los Batlles deuhen procurár, que les parts no pladeyxien, sinós que se Compongan, y no tingan Verbál; ó que deyxen ses questións á declaració de Arbitres, cedint los Batlles, per lo Amor á la quietut, y be publich, á sos particulárs interessos que tindrien en les declaracións de Causes, y ses sequeles. No solament es una

gran Maxima, y Regla la de Consultár las Causas, fent re-
duir en escrits las Consultas, y declaracions (quant convinga)
en la forma com se ha dit dalt, sinos que, com en les Valls
de Andorra se Obcerva La disposició del Dret Comu, y Costums
patrios, en lo Modo que deuhen tenir en les execussions de
bens, subastacions, exibicions de Mandatos, Edictes, y provisions
de poscessió &c. será gran Regla la de Consultáro prime
ab Advocáts de les qualitáts que se ha dit, pues altramen es-
tarien subgectes á Mil errors per esser ells regularmen igno-
rants de les disposicions del Dret.

Les dilacions establertas en
la Curia dels Batlles son: desdel verbal, ó sentencia 13 dies; so es,
10 de Justicia, y 3 de gracia, fins á comensár de posár la
sentencia en execussió, peró en la sentencia, ó declaració dels
Batlles se deu tan solamen posár lo Manament de 10 dies,
que son los de Justicia, venint los 3 altres de Mera gracia.
Si dins estos 13 dies les parts se apellen, donarán los Batlles
les lletres de Apell, ó Apostols Reverenciáls, y sobre excusant
á tota execussió fins age passát altres 10 dies, tan si se li
presentan lletras Inhibitorias, com no.

Si lo Jutge es á la
part de Fransa, que age tocát á la elecsió del Compte de
Foix, y se escau al Ivern, en cuyo temps es dificultos lo re-
curs á ell en Moltas temporádas, entonces concedirá lo Bat-
lle mes temps, ó dilacions, expressant lo Motiu de Concedirlas,
que será lo dificil Recurs; Si lo Jutge es á Espanya á la ele-
sió del Sr. Bisbe, entonces no donará mes que los 10 dies per
Recorrer; peró en est particulár de Concedir, ó negár dilacions,
se portarán los Batlles ab la Major prudencia, y discreció que
se puga, pues igualment se pot faltár concedintlas, que negan-
las, deuhense pesár totas las Circunstancias. Si dintre los
referits 13 dies á die latæ sententiæ, no demanant les parts lle-
tras de Apell, expiráts estos, á Instancia de la part, passarán

los Batlles en posár la sentencia en execussió, pinjo-
rant los bens, lliurant estos dins 3 dies, y subeestanlos, ó ferlos
anár al encan publich, que totom ho sapia dins lo espaij,
ó termini de un mes, tot en la forma y modo practicát.
Si comensada la execussió, es á dir, si pinjoráts los bens,
ó despues de lliuráts, ó comensáts los encánts, alguna de les
parts se apellabe, rehusará lo Batlle les lletres de apellació;
si los pássen á requestár, donarán al peu de la requesta,
la resposta, expressant les rahons que han tingut pera re-
husárlas. Com tambe, si mai be lo cas de rehusár lletras de
apell, per veurer, y conciberár, esser les apellacións notoriamen
temerárias, sens fonamen algun, y son requestats los Batlles,
donarán les rahons han tingut per rehusár les apellacións,
al peu de les requestes. En fin, com vagen be, y solidament
fundáts, no temerán requesta alguna, tenint la solida resposta
previnguda per rebatrer aquella; pues las requestas sols deuhen
espantár á aquells que van poch fundáts en ses operacións.
Aconcellaré sempre no obstan, que donien lletras de apella-
ció, ob reverentiam superioris, portantse en tot ab la major
prudencia se pugue.

En les execussións de bens, ó subastacions
si se trobe qui comprie los bens, ó tots, ó en part, se vendrán
á deguda estimació de experts, que anomenarán los Batlles,
y pendrán de juramen; sinó se vendran al acreadór, pre-
cehint la estimació mateixa, per lo que se deu advertir,
que en les execussións de bens immobles, se entregarán estos, lo
valór de una 4ta part menos de la estimació, que haurán
tingut, com tambe los mobles. Peró les coses de plata, y or,
blat, y altres gráns se deurán lliurár á sa estimació, sens
perdrer la quarta part, ni cosa alguna, segons disposició de
la Illtre Cort. Posát en poscessió, ó be á aquells tercers que han
haurán comprat en los encants, ó be als acreadors dels bens
immobles del debitór, ó de aquell cuijos bens se executan, segons

estil inconcussamen rebut, usát, obcervát, y practicat en estes valls de tots temps; que die á la Persona cuyos son los bens executáts, lo temps, y espay de un Any, y un dia, per recobrárlos, retornan als poscessórs aquella quantitát, que per ells haurán pagát; peró no en los Cabals, y Immobles, los quals entregada la poscessió, ja may se tornen á recobrár.

En les Causes, en que lo Judici del Batlle age de procehir per lo Judici dels Expérts, ó estos sien Pagesos, ó Fusters, mestres de cases, ganaders &c. Declarará segons lo, que los 2, 3, 4, ó 5 que lo Batlle, ó les parts nomenarán. Y en fin en tot deuhen portarse los Batlles, ab la Major prudencia, discreció, y moderació possible, consultan per lo acert de sos procehimens ab Personas de sciencia, y conciencia, y no suspectas; per quan serie llarch, y absolutamen Impossible, lo expressar tots los Cassos que poden esdevenir en los procehiments de Justicia, tan Civil, com Criminál; atenent que en Andorra se deu Obcervár la disposició del dret comu, y costums particulárs, com á tals inconcusamen obcerváts en lo intervallo de molts Anys.

Consultarán, com se ha dit, per poder millór acertár; y tambe poran Copiár, ó fer Copiár una llibreta dels procehimens tan en Civil, com en Criminal de casos generals, que per la direcsió de cert Batlle se trevallá en les Corts se tingueren lo Any 1740 (la que se será traslladada ala fi de la p.nt Obra) haon veurán expressos molts Casos generals; dels quals es facil pendrer llum per sa direcsió; en altres particulárs, que son propriament apendices de aquells. Sen pot fer 6, ó 8 copies, y se poden entregár de grau en grau als Batlles, aixi com vagen elegintse. Baste de Civil. Vista ja la Jurisdicsió dels Batlles, ses facultáts, y modo, ab lo qual per son millor acert deuhen procehir. Ora es, que parlém de ses Obligacions.

Obligacions.

Com los Batlles deguen ser Naturáls de les valls, y residir en ellas, de tal manera, que si lo un Marxe, ó se ausente per poch, ó molt temps, lo altre deu quedár; privilegi es á ells encarregát per los Princeps, y per los Srs Veguers, lo sosciego, y quietut de ellas. Los Batlles son las sentinellas que deuhen continuament betllár per lo publich repós, y cuydár que los Capitáns, Deners, y altres Oficials de Justicia cumplien á son Ofici, fentlos fer patrullas de Nit á fi de impedir robos de Orts, merceries, práts, y tambe de picardias en alguna Casa de mala reputació, castigantlos, posantlos presos, manlleutantlos, y fentlos mostra sempre que convinga. Pues ab les omicions de estos ne poden ser en gran part responsables los Batlles, y de tot desmán, dissolució &c donantne part als Srs Veguers.

Deuhen Aixi mateix cuydár, se tingan apunt les armes, y monicions competents, passár les revistes, ó recenyias generals en lo temps acostumat, y particulárs si volen, en qualsevol temps. Que se guardien be los Presonérs, se tingan apun seps, Grillons, y esposas, Cadenas, Collárs, y altres adminiculos, y presons; y que no hi age Alboróts principalment de Nits, ni altres rohidos que perturbien lo public repos, y sosciego. En fin, en ausencia dels Srs Veguérs, y sempre que aquestos nols ordenien en contrari, cuydarán de tota la quietut dels pobles, y de sos Particulárs. En los crims, y delictes graves, ó atrosses, al mes mínim indici que se sapie, se deu passár á la Captura de la Persona, ó Personas suspectas de dit delicte, y guardarlas be. Luego si es cosa de omicidi, mutillació de membre, ferida, robo havent forada paret, ó escalát alguna Casa, ó altres delictes,

que agen deÿxát senÿal, passará lo Batlle á la Visura de la Cosa, acompanÿat del Notárí, de un Porter, ÿ de un Cirurgiá. En los Casos de Visura de Omicidi, fará per lo Porter, ó Nunci se descubrie lo Cadáver, se crede per 3 Vegades, per dit Nunci, en la forma estilada, se regoneÿxen les ferides per lo Cirurgiá, ÿ aquest fassie sa relació Jurada de lo que llevará acte lo Notarí, ó Escrivá, que estará present. Ÿ en los Casos de Mutillació, ó ferida, ho fará lo Mateÿx Cirurgiá, ÿ fará tambe sa relació, ÿ sen llevará acte.

Nota. Que los Cirurgiáns no passien á la Curació de ferida alguna feta per altre, que no age primer passada la Visura de la Justicia. En los Casos de Escalár Cases, ó altres edificis, romprer Caÿxes, Arquilles, portes, han de fer la Visura un, ó dos Experts del Mateÿx Ofici á que pertanÿ la Cosa danÿada. fentlos cumplir ab mandatos de ꝯ 2 á qualsevol de ells respectivament, ÿ á totes altres Persónes, que Judiquie lo Visór necessarias, en cas de no volerí anár posarlos presos, donant part als Srs Veguers en cas de esser renitens, perque providencien lo que se dega fer.

Luego antes, ó despues de la Visura, rebrá informació de Testimonis á cerca lo crim, ó delicte, per poder millor encontrár la veritat, ÿ informár lo animo dels Srs Veguers, ÿ Jutge. En fin fortificará la Enquesta del millor modo se puga, ÿ ne donará part als Srs Veguers. En tots los delictes procehirá per Indicis de propi moviment per denunciació, acusació, ó Instancia de la part; ÿ en los petits, ó levissims delictes, com son alguna petita Rinÿa, paraules injuriosés, sols passará á la Captura á Instancia de la part, ÿ precehint informació á la Captura de la Persona.

En los Casos de Estrupo, en que se queixe alguna Donsella, tan si es prenyada, com si no lo es, ó se queixen sos Pares, Parents, ó altres, passará á la Captura del delinquent, al qual afiansará de orde dels S.rs Veguers, ó de un de ells, al qual haurá informat de la Captura; peró á la Donsella per la Causa del Matrimoni (si te promesa de ell) la enviará, ó li dirá, vagie al Vicari General, lo qual deu Coneixer de esta Causa, y la Justicia secular sols del delicte ó Estrupo; Per tots los procehimens Criminals, vegen la llibreta que dalt he citat al fol. 531. de la p.nt obra.

Nota. Nota, que tots los Batlles, y Oficials de Justicia deuhen fer les Captures en nom del Princep, dient per exemple: Tingas pres per lo Princep, y no per lo Rey, ni per lo Bisbe, per esser la Jurisdicsió, y domini per Indivis. Mes, ha de Cuydar que los Presoners tingan sa deguda Custodia, per lo que pendrán la Casa que be los Apareixerá (tenint rahó de la qualitat dels Reos, y de ses Persones, y tambe dels Duenyos de les Cases, en lo que se portarán ab la Major discreció, y moderació) posantlos las guardas se hagen menester, notan totas las llevas, las guardas, y los dies haurán guardát al Presonér, ó Presoners, á fi de que, si aquestos tenen per pagár, sien condemnáts en pagár les guardes. Mes, que los Presoners tingan sa deguda, y condecent acistencia segons estil; per lo que, y per altres fins, Capturáda la Persona, ó al temps de Capturárla, passarán á la aprehenció, y sequestració de tots sos bens, tan si los troben en son poder, com en lo de tercera Persona. Mes, los Instruments de Omicidis, Mutillacio, ó ferida, de escalár Cases, obrir Caixes &c. y los Robos, ó las cosas que se haurán robat, ho guardarán, pres q̃ ho aurán, ó ho faran guardar, pro manifesto Curiarum.

Los Batlles han acostumat acistir, y deuhen á les Vingudes dels Princeps, dels Veguers (anant á Rebrerlo, so es lo Batlle Acompanyát de Criats ab Armes, ab son Respectiu Veguér, en la entrada del terme de les Valls) anan los acompanyánt alli haon Vagen, y Retiriense quant sels donie permis. Deuhen acistir tambe en saber que obren Corts, encaraque no tingan Mandato, ó Avis; Ja per tenir allí mes comodament los Verbáls, y fer relació de la Causa al Jutge en cas de apellació, ó donár ses lletres de apéll; y Ja tambe per lo que sien necessáris, y Convenients en ellas á Orde dels Veguérs; haon quedarán, á no esser que estos los dispensien lo tornársen á ses Cases.

En presencia de aquestos se portarán ab lo Major Obcequi, y Cortesía se pugue, puijx son sos Immediáts Superiórs. Cuijdarán, y deuhen acistir per posár las sentencias Criminals en sa deguda execussió, Ja sien de Mort, Mutillació, ó de pena aflictiva de cos, prevenint lo que se age Menestér; prenent aquellas providencias, y disposicións sien convenients, y necessarias; com tambe portarán als Condemnats á son destino, si no es, que per los Veguérs se providencie altra Cosa, ó nomenien altra Persona.

Nota. Donarán alo Concell General, Consols de les Parroquies, Concellérs, y Prom tots los Auxilis, y forsas de Gen ab Armes, que demanien, y necessitien per la execussió de ses Coses; Y en fin donará lo dit Concell tota la Acistencia que demanie, y sie conforme á Dret, Rahó, y Justicia. No contravinga en Res á las Regalias dels Princeps, y á sos drets (dels quals deuhen ser los defensórs en ausencia dels Veguérs) ni als Ministres, ó lloctinents del Jutge &c

Sent les Execussions dels Cots haurá fet lo Concell, ó General, ó particulár de les Parroquies, prenent pinyores en la forma estiláda, menos en lo cas de esser interposada apellació, ó suplicassió, en cuyo cás se detè en les Citades execussions. Nota mes, cuydará de no interposárse, ó immiscuirse á les Causes que son peculiárs del Coneyxement dels Concells, ó Comuns, ó del Concell general; y en cas sie la Causa dubtósa, si es del Comu, ó dels Bátlles, ho Consultará maduramente, y obrará de Consulta, y parér de Homens de sciencia, y Conciencia, y en cas de Oposició ne donará part al Veguér, ó Veguérs.

No se ha de posár may lo Bátlle en causes que son del coneyxement peculiár del Comu, ans be deu protegir, y auxiliár á aquell, ó Aquells. Deuhen tambe ser Zelosos, y cuydadosos que ningu se entremetie, en las Cosas que son de Regalias dels Princeps, y de Jurisdicsió, y drets de sos lloc tinents, ó Ministres, pues del contrari porien ser responsables, y pagár Cares les Omicions. En una paraula: Deuhen ser cuydadosos, en ausencia dels Srs Veguérs, que quiscu se mantinga dins sa esféra, sens eyxir de ella á fi de que no se perturbien Jurisdicsions, han de procurar á evitar Causas de esta qualitat, que son les mes enredósas, y enfadosas.

Per ninguna Causa Civil posará en preso, ni arrest á ningu, perque contravindrien á un gran Privilegi de estas Valls, que deuhen cuydár se guardie, menos en los deutes de Composicions de les Corts per delictes, y altres Reals, y fiscals, en los quals val en les Valls de Andorra la Regla: Qui non habet in re, luat in corpore. Essent aixi, q en tot lo demes en ellas no te lloch.

Previngudas ja en general les coses que deuhen obrár los Batlles segons ses facultats;

Lo que deuhen obcervár, ÿ guardár essentlos ayxi facil, venir al Coneÿxement de totes les coses particulárs, menos vna, ó altra que no es facil prevenirla, per sa direcsió, ÿ govern. Me ha Aparegut Escriurer al llarch los salaris, ÿ dietas, que deuhen, ÿ han acostumat percebir los Batlles en les Valls de Andorra, á demes dels salaris de publicó quels donen los Srs Princeps; Pues lo Sr Bisbe pague á son Batlle 3 cargues de blat, que aquest deu cobrár sobre la Renda de dit Sr Bisbe en ditas Valls. Ÿ lo Batlle del Princep de Fransa cobre (á demes dels salaris de publicó) la quantitát de Moins de Cibada

Salàris dels Bátlles en Civil.

Po. per la citació, ó expedició de cartell ----------
Itd. Per cada dieta, si te lo verbal en sa casa ------
Itd Per lo verbal, encara que se deduescan en ell 30 coses ---
Itd. Per cada dieta, si te lo verbál fora de sa casa, ÿ Parroquia.
Itd Per les lletres de Apell ----------
Itd. Per signár, ÿ Pinÿorár ----------
Itd. Per lliurár Pinÿores ----------
Itd. Per los 30 dies de Encans ----------
Itd Per la Recepció de cada Testimóni ----------

Salaris dels Bátlles en Criminál.

Po Per la Captura, ÿ Presó de delinquents en lo Poble de sa habitació ----------

Itē. Fora del Poble de sa habitació ——————
Itē. Per dieta dins lo Poble de sa habitació ——————
Itē. Per dieta fora de dit Poble ——————
Itē. Per Captura si es feta de Nit, la mitat mes, que feta de dia ——————
Itē. Per Captura de dia, la mitat menos ——————
Itē. Per soltura de cada delinquent de la Presó ——————
Itē. Per Arrest de Persona ——————
Itē. Per solta de Arrest ——————

Cap 6.

De la Escrivania pública de les Valls de Andorra, Escrivá, ò Notári, Obligacións, y Saláris.

En les Valls de Andorra no pot haverí sinó una Notaria, ò escrivania publica, la qual regente, y governe un sol Notári, ò Escrivá publich, elegit, y creát tal per los Princeps, com direm despues. En la dita Escrivania se posan tots los papérs publichs, ò Instrumens, de Contractes, processos Civils, y Criminals, sien fets en qualsevol altra Parroquia, per algun substitut del Notári, ò Escrivá de les Valls (pues ningu altre que aquest pot rebrer, y formár Escripturas publicas dins de ellas, ò los substituts, segons privilegi donat per lo Sr. Bisbe y confirmát per sa Santedat.
De tal manera que si lo Notari, ò Escrivá es forastér, deu al temps de Marxár, ò de Mudár sa habitació fora de les Valls, deixar los papers, q̃ haurá rebut en ellas, com á Notári; com son Manuals, tots instruments de Contractes, tots papers Judiciáls, processos Civils, Criminals &c. Vide lo privilegi. En tot assó deu

ser solicit lo Concell, ó Comú de les Valls, que se observie puntualment.

Com los papers publichs, ó escrivania de les Valls estigues de mala manera (cosa la mes perjudicial al be publich) presentá suplica lo Concell general al Sr. Dn. Andreu Capella Bisbe de Urgell, y Illm. Princep de Andorra, lo qual concedí la Custodia de la escrivania al Concell general, lo recullir los papers, y cuydár que los Notaris, no sen portassen fora de les Valls: Inhibí als vicaris perpetuos, y demes eglesiastichs de les Valls lo poder rebrer en son nom propi escriptura alguna, per titol algun, ó authoritat; vide privilegium. Confirmá tot assó la Santedat de

y doná al Notari de les Valls la authoritat, y potestat apostolica dins de ellas; recomanant al Concell lo cuydár, y zelár de la bona disposició de la escrivania, de la bona conducta de ella, sa limpiesa, y en fin tot lo que concernesca á sa bona conservació, estát, y disposició, cosa la mes necessaria al be publich.

Peró, ó ja sie per la omició del Concell, ó sa negligencia, ó ja per incuria dels escriváns, la escrivania de les Valls, fins al temps present havie estada en lo mes deplorable estát, que en part alguna se age vist, sens haveri paper algun arxivát, ni ordenát; ans be tots per terra sobre sostre; haon se han podrit, y consumit varios del pols, y de la humitat, varios, y diferents papers. De alli sen han portat moltes persones manuals, y altres papers publichs, processos, y altres á les cases; tot assó es digne de deplorarse ab llagrimes de sanch.

Peró ja que per la misericordia del Sr., lo Concell que avuy es ha fet especial atenció á les consequencies fatals, q al publich se seguien de tan mala disposició de la escrivania, y per conseguent ha volgut posár esta en la millor disposició, no planijent gastos,

ans be sacrificant las sumas, ij gastos se deguessen fer, per reduir, ij posár aquella en la millor forma, al principal be que resulte al publich de semblan disposició, volent usár de sos privilegis, ij plorant escarmentát les faltes, rohinas, que se haurán seguit, ij que se seguirán de tan mala disposició á molts particulárs de les valls (quals lo Concell present no ha pogut evitár, ni porá moltes evitár, ni remediár en lo esdevenidór, no tenint remeij, per haverse ocultat, robát, aportat, ij esquinsát molts papers, tot lo que es presumible, sabent com se sab, q̃ ab gran facilitat se han franqueját la escrivanía á varies persónes, ij que varies han tingut en ses cases manuals de actes, plicas, processos, ij altres papers originals) entre altres disposicions, ij instrucsions, que ha de pendrer per ara, ij per sempre es.

Instrucsions.

1. Que lo notári de las valls, ó escrivá tinga sa habitació (si possible es) en la vila de Andorra.

2. Que tinga ordenáts, ij arxiváts tots los manuals, ij pliques en sos armaris; notári per notari que ha rebut los dits instruments, ab un retol del nom, ij cognom del notari, ó notaris, q̃ han rebut las escripturas, que son dins del armári, posás en la porta de ell, com tambe la expressió, desde tal anij, á tal anij.

3. Que no puga arxivár paper algun de aquí en havant, que no sie rubricat, ó epigrafat, ij que en los vells, en los quals no hi há rubrica, se dega posár.

4. Que dega tenir tots los processos civils declaráts, ordenáts, ij arxiváts en un, ó dos endréts, com tambe los criminals declaráts, ij los fracments processos comensats,

tan Civils, com Criminals, tindrá tambe Ordenáts, y separáts los Civils dels Criminals, ab son respectiu retol, en les tampes ó portes, q̃ signifique, los processos son dins.

5. Aijxi mateijx tindrá Arxiváts los llibres de Corts, papers, y Arreglaments de les Corts, en son degut Armári, y Armaris, ab son respectiu retol en les tampes, ó portes.

6. De tots los Manuáls, instruments en ells contenguts, plicas, instruments en elles contenguts, processos Civils, y Criminals, definits, ó declaráts, actes de Corts, y arrestos, enregistrará, ó fará sos respectius registres, los quals tindrá en lo Caijxó, ó Caijxons de la taula, ab son panij, y Clau; notant en ells lo anij dels Manuáls, ó pliques, y nom de Notári, ó Notáris en lo principi del registre, y despues los Instruments un, per un, á fi de que se pugan trobar ab facilitát; los fracments de processos, y enquestes no definides, bastará tenirlos retoláts en general en les portes dels Armáris, com tambe quiscun anij; formará son borradór, ó protocolo, un, ó molts de les escriptures, ó Instruments rebrá.

7. Tots los llibres, y papers illegibles, ó per son Antiquissim Carácter, ó per ser la lletra borráda, ó consumida del pols, ó homitat, los tindrá en un, ó dos Armáris, ó apartaments retoláts: Diversorum fragmenta, 1.ª vel 2.ª non facile legibilium.

8. Cuijdará no hisca paper algun de la escrivania, ó alomenos de les portes de Casa, portantse tan solamen, quant ho demanará la Conveniencia, los processos, ó papers finsá la Cort, ó Concell, y tornantlos despues en son degut lloch, y per la Millór Observancia de assó, ultra de les penes á que estará subgecte lo Escrivá, se demanará excomunicassió Major al Sr. Bisbe, perque ningu fora de

la Casa paper algun, lo decret se Arxivará, y se Notará, ó post gran, en que se expressia la excomunicassió, y se posará dins la Curia, plantada en un puesto haon se puga facilment llegir, y veurer.

9. Tindrá lo Notari una taula de estas Obligacións plantada en la Escrivania, en puesto haon se puga facilment veurer, y llegir; com tambe dels salaris de actes, ó Instruments, de papers Curials &c. Á fi de que ell, y tots sapien lo que dega fer, cobrár, y los demés pagár.

10. Tindrá aixi Mateix una Caixa, ó gran Armari, haon se posarán les Armes, ó altres coses, que se pendrán als delinquents, ó Malfactórs, y haon se posarán tambe altres coses.

11. Cuydará de la limpiesa, y curiositat de la Curia, Armaris, y papérs.

12. Finalment tots los Anys se li fará una visita Ordinaria en lo dia arrestará lo Concell, y extraordinaria sempre que lo Concell vulga, en qualsevol dia, ó temps per medi de son deputat, ó deputats, á fi de que tinga la Escrivania limpia, y en la deguda forma, observant tot lo que á dalt se ha dit, y castigarlo en cas de encontrarlo faltát.

Lo Escrivá, ó Notari de la Vall de Andórra lo anomenan, y crehen alternativament per vida, lo Ill.mo Sr. Bisbe de Urgell, y lo Sr. Compte de Foix, y tan si es creát per un, com per altre Princep se firme ab la forma seguent: Authoritate Ordinaria, et Condominorum Vallium Andorræ Ill.mo Episcopi Urgellen. et Comitis Fucsi Notarius publicus dictarum Vallium. Á ses escripturas se done plena fee per

tot lo mon, y te la Authoritat Apostolica, com se ha dit; En la vacant de Notari, ó Escrivá, lo Concell general consulte dos Homens de la Major probitát, vulgo: Fa la Doena al Princep al qual toca la Nominació, ó Creació de Notari, dels quals nomena un. Vide Privilegium.

Ningú en les Valls de Andorra pot rebrer, ni substanciár instruments, processos, Testimonis &c que lo Notari de les Valls, ó Persona per ell substituida; peró lo Iutge si substancie les causes les causes Civils en lo lloch de sa habitació fora les Valls de Andorra, per lo molt costarie de anár, y venir lo procés á les Valls al Notari, gastos á les parts, y sinistres successos, ha acostumát á assumirse Escrivá de les causes semblants: peró aquest quant ve á les Valls á proferir la sentencia, ó llegirla, te obligació de deixár lo procés, ó processos en la Curia; encaraq sería molt millór, que lo Escrivá de les dites causes fos sempre substituit del Notari de les Valls, y que en ellas procehís en qualitat de substitut.

Salàris Curiàls Civils.

Essent Ja com son ben definits los salaris, y arreglats, que deu percebir lo Notari de les Valls per los Instruments de Contractes, ó quasi, y molts dels Curials en la Tarifa, ó Arreglament feren la Illtre Cort, en la Causa vertent entre lo Comú, ó Concell general de una, y N. Carreu Notari de les Valls ó Escriva de Altra part, no sols respecte als Originals, ó Aprisas sinó tambe respecte á les extractes, ó copies, Vide Contentiam. Me contentare de expressár sols alguns salaris Curials, que de aquí en havan deurán percebir los Escrivans de les Valls, los quals se faran confirmár per la Illtre Cort, á la qual

tocan estas declaracions, com tambe sempre que hi age questió, ó debát á cerca algun salári, entre lo escrivá, y algun comú, ó algun particulár, vide privilegium, son estos com se segueix.

Lo Per lo verbal que te lo Batlle, en que Aisteix lo escrivá, si es fora de la Parroquia si es dins de la Parroquia ---------- 15 ß

Itd. Per la dicta dins de sa Parroquia ----------

Itd. Per la dicta fora de sa Parroquia ---------- 5 ß

Itd. Per tocár, y assentár lo verbál en lo registre dels verbals si la causa excedeix de 10 ß. ----

Itd. Per quiscuna oblata, ó presentació de suplica introductoria de causa cobrará ---------- 10 ß

Itd. Per trasllát que se done á la part en lo introducció de la causa ---------- 5 ß

Itd. Per cada fulla de procés cobrará á rahó de ---------- 5 ß

Itd. Per cada fulla de trasllát de las deducsions, esto es las peticions, y provisions que se fan en les causes, se cobrará per fulla ---------- 5 ß

Itd. Per cada fulla de Nota se cobrará ---------- 5 ß

Itd. Per cartells citatoris, inhibitoris, mandatoris, y altres, esto es, despaitgs ab los autos provehits, se cobrará per quiscun ---------- 1 ß 10 ß

Itd. Per los mandatos de altra especie, se cobrará per quiscun --- 5 ß

Itd. Per cada copia de provisió formiter feta, se cobrará ---

Itd. Per les comunicassions de processos corrents, y son recobro, se cobrará per cada vegada. ---------- 5 ß

Itd. Per les caucions, ó fiansas, que prestan las parts en lo curs de la causa, per quiscun ---------- 1 ß 10 ß

Itd. Per cada Juramant supletori, lo mateix ---------- 10 ß

Itd. per recepció de respostes personals, examens, y recepció de testimonis, si no passen de 10 capitols, ó artigles, se cobrará per cada testimoni, y per cada recepció de respostas personals

Si es en lo poble de sa habitació 10 ₰ y si fora del poble de sa habitació, lo doble — — — — — — — — } 15 ₰

Itt. Per lo mateix, si fosen molts capitols, ó articles, de forma que en la recepció se age de estar mitg dia, un dia, dos, ó mes, se deu regular ab dietas ab moderació — — — }

Item. Per los Autos, esto es testificassions de visoris, ó vistas de ulls, exeutorias, descripcions de bens, ó altres semblants, se cobrara per quiscun — — — — — — — } 7 ₰

Itt. Per segons Autos, ó testimonis, se cobrará — — — — — 5 ₰

Itt. Per les relacions de estimas de bens, se ha de regular per dietas, y mitjas dietas — — — — — — — — }

Itt. Per les estimas als estimadors, que deu cobrar lo escrivá, y entregarlo als estimadors, si estas se fan dins lo pob. de sa habitacio, cobre per dia enter } 10 ₰

Itt. Si fora del poble de sa habitació se cobre per cada dia enter — 15 ₰

Itt. Si los estimadors fosen Artistes, Vs. escrivans, cirurgians, ó altres, dins del poble de sa habitació se cobrara per dia entér — } 20 ₰

Itt. Fora del poble de sa habitació, se cobrara per dia entér — — — 30 ₰

Itt. Per actes, ó testimonis de posesions judicials se cobrara per quiscun acte, encara que sie de moltes coses — — — — } 1 s 3 ₰

Itt. Per quiscuna taba, per les subastacions, ó encans, si no passen de una fulla — — — — — — — — — — — } 1 s ₰

Item. Si pasen de una fulla de manera que ocupen 2, 3, 4, ó mes fulles se regulará per lo escrit ultra del salari á raho per fulla — — } 5 ₰

Itt. Per les relacions de experts en visores, ó visuras, que deu escriurer lo escrivá, esto es vista de ulls, ó altres cosas semblants, se cobrará per quiscuna — — — — — — } 1 s 4 ₰

Itt. Per la lectura dels instruments, testimonis, deducions, y altres semblants, que fos necessari fer present als experts, ó estimadors, se contará á fabor del notari, per lo temps se ocupia en aixo, per dietas, y mitges dietas — — — — }

Itt. Per les continuacions, ó confrontacions de inventaris en los encans, ó altres papers, se contará lo temps dega estar ocupát per dietas, y mitges dietas — — — — — — — }

Item. Per la recepció de actes ó Instruments, de relacions, de presentacions de lletras, y de subastacions, q̃ fan los Nuncis, ó pregoners, se cobre per quiscuna ---------- 1 ll 10 p.

Item. Per actes ó Instruments de execussions, y altres semblans, per cada acte requisitori ---------- 1 ll 18 p.

Item. Per lo Inventari de les Coses ---------- 1 ll 18 p.

Item. Si passava de dos fulles á rahó de 5 p per fulla ------

Item. Per la comanda, ó deposit cobrará ---------- 2 p per ll

Item. Per les acignacions de 10, 20, 30 dies, cobrará p quiscuna ------ 5 p

Item. Per anár lo Actuari, ó Escrivá á alguna delligencia, ó acte requisitori fora del Poble de sa habitació, per cada dieta entera --

Y Per Mitja la Mitat ---------- 2 ll 5 p.

Item. Del salari de les sentencies, ja sien definitivas, ja interlocutorias, cobrará 1 ß per lliura del deposit del salari se haurá fet, regulantse aquest á 3 ß per lliura de tot lo que se disputa, ó pladeja, vide salaris del Jutge ------

Item. Per cada copia de sentencias difinitivas cobrará ------- 1 ll 10 p

Item. Per quiscun acte de Empara encaraq̃ sie de moltes coses dins son Poble ---------- 1 ll 10 p.

Item. Si es fora de son Poble, dieta doble de la q̃ cobre en son Poble -- 2 ll 5 p.

En fin totes les dificultáts q̃ se suscitien entre lo actuari, ó Escrivá, y parts, á cerca salaris, las deu terminár la Illtre Cort, y fora de ellas lo Sr Jutge.

Salaris Curiáls criminals, que se deuhen depositár en les Córts.

Pto. Per la Oblata, ó presentació de suplica introductoria á Instancia de part, ó del Procurador fiscál ------

Item. Per la recepció de cada Testimoni, tan de la sumaria, con de la defensa ---

Item. Per la comfessió del reo per llarga que sie ----------

Item. Per la Comunicassió de Autos, per quiscuna ---------

Item. Per lo Arrest fet en força de Auto, fet per la Cort ------

Id. Per cada fulla de proces tan de sumaria, com de defensa ---

Id. Per cada fulla de Exhibitas, esto es, testimonis de altres processos ---

Id. Per cada dieta de sequestració de bens, dins lo mateix poble de la Cort } ---

Id. Per cada dieta fora del Poble haon se tenen les Corts ------

Id. Per les execucions de bens, lo mateix que de les sequestracions ---

Id. Si los Embargos, sequestracions, o execucions se feyan de nits, cobraràn lo doble --------- }

Id. per lo Auto de Manlleuta ---------

Id. per lo Auto, o Acte de Embargo, o sequestració ---------

Id. Per lo Auto de Apercibiment ---------

Id. Per cada un Mandato de non ofendendo, comunicando &c. que se fa per escrit, y se continue en lo Manual ------- }

Id. Per lo Auto, o Acte de pau, que haguès entre les parts, que se deuhen cobrar per mitat de quiscuna de les parts, menos que fossen Marit y Muller, Pare y Fill, Cobre ------- } ..

Id. Per anar a la presó, y notificar lo fora al Presoner, co per la soltura ---------

Id. Per lo Acte de visió de Cadaver, o ferida, o altre ---------

Id. per dietas fora del Poble de les Corts, y formar processos ---

Id. Per lo Acte de visura de fractura de paret, portas, caixas &c. ---

Tacsa dels Salàris pertanyents à la guàrda, ò custòdia de Pinyòras feta en Nom de la Justicia.

Pº. Per la Entrada de qualsevol pinyora, encara que esta concistesca en moltas pessas diferents, se cobrarà de una vegada solament per totas, per la guarda -- } .. 2

Id. Per la Entrada de qualsevol altra pessa, o pinyora --- L 2

Id. Si les pinyores estan en la guarda mes de un any, se paque per any, per la custodia de totas ------ } L 2

Itt. Si se ven, se pague al Batlle, lo matejx á la cort......

Itt. Si se ven se pague al Porter, ó Nunci, si es en publich encan lo quart diné ---

Itt. Si las penyoras consisteixen en bestiár, com son cavalls, eguas, matxos, mulas, bous, burros, rossinos, y qualsevol altre bestiár major, pague de entrada per cap. ---

Itt. Per la eixida del matejx bestiár, si no se ven, pague per cap ---

Itt. Per cada dia q. estará lo bestiár en la custodia, pague per cap ---

Itt. Per entrada del bestiár menór, se pague per cap ------

Itt. Per eixida del bestiar menór, si no se ven, se pague per cap ----

Itt. se pague per la custodia, ó guarda del bestiár menor per dia, per cap -------------- 2 din

Itt. se pague per lo gasto del guardiá, un, ó molts, los que sien menester per dia; pero si la part vol ferli lo gasto tindrá llibertát. ---

Itt. Per quant al cap de dos anys totas las penyoras deuhen ser Retenidas, ó altramen se judiquen bens vacants.

Cap. 7.

Dels Capitáns, Desenèrs, y Guàrdas, sos Oficis, obligacions, y gàges, ó salaris.

Com los Princeps per lo govern de sos vassalls per lo be, y utilitát publica, sie necessari lo tenir sos Ministres, ó lloch tinents de Justicia; aixi matejx á estos, com no pugan estar en totas parts, per cuydar ocularment de la referida utilitat publica, tenen, y es necessari tingan sos subalternos, ó Oficials, que cuyden, quiscun en son destricte; y aixi es, que en las valls de Andorra de molts sigles á esta part han tingut Oficials per indivis, vulgarmen nomenats Capitáns, y Desenèrs; aquells

essent superiors en las respectivas Parroquias á estos, y estos inferiors á aquells; peró tots los Capitáns de les Valls son iguals entre sí, y los Desenérs Aijxi mateijx, sens haveri superioritat de Capitá á Capitá, y de Desener á Desener; essent uns, y altres tan en ses respectivas Parroquias, com fora, subdits als Batlles, y als Srs Ministres supremos de Justicia, y deuhen estár á sos Ordes.

Essent com es lo Ofici de Capitá, y Desenér Onerós, y no lucratiu, no haventhi en les Valls de Andórra altres Oficials Militárs per la guarda de ellas, y tambe per la dels Presonérs, que los mencionáts Capitáns, y Desenérs, y per Conseguent; perque lo Repartimen de les Cargues vage Igual, y no sempre portien les Cargues unes Mateijxes Personas, y perque ningu Millo que los Consols, y Consellérs de les Parroquies coneijxen las qualitáts dels Indivíduos de ellas, y las Cargas que han sufert; se ha Acostumát de Molts sigles á esta part, en lo Concell generál que se te quiscun Anij lo dilluns antes de pentecostes, ó de la Pascua del Espirit Sant, nomenár Capitáns un, ó Mes en Cada Parroquia (segons las Circunstancias) per lo dit Concell, á relació é Informe dels Consols, ó Concellers, de les Parroquies; Com tambe en lo Concell que se te antes de dita festa en quiscuna de les Parroquies, se nomenan Desenérs per lo respectiu Concell de Parroquia; y tan los Capitans, com los Desenérs se presentan als Ministres, ó ministre de Justicia per los Consols, y Concellérs de las respectivas Parroquias, lo dia que estos, ó est passa la Revista, Ressenija, ó mostra de Armes, als quals antes de Comensár la citada Revista, sels pren de Juramen per dits Ministres, ó Ministre: de portarse be, y fielment en son Ofici, de desvellarse per la Concervació del Millor Repos, y quietut de les Valls. Y sels fará una exortació, y explicassió de les Obligacións de son respectiu Carrech.

Aquestas Concisteijxen principalment en Capturár als delinquents, ó Malfactors; en Ausencia dels Batlles, los Capitans, ÿ en Ausencia de estos los deseners, tenint obligació de donarne part á un dels Batlles, ÿ entregarli lo presonér dins 24 Ores, aquell Oficial de Justicia que haurá fet la Captura, al qual fará la Relació de tot. Tenen Obligació á Instancia de part, per anar á fer escorcoll, ó escrutini de Cases, Caijxes &c en cas de haverse ocultat algú, ó robat alguna Cosa; Com tambe deuhen fer semblan escrutini, ó escorcoll de son propi moviment, en cas de arribár á sa noticia algun delicte, ó ocultació, encaraq̃ no prece-hesca instancia de part, ni acusació, ni denunciació alguna; peró procchint sempre en estos Cassos ab la major moderació, ÿ discreció. Si hi há abús de robár Ortalisses, fruijtes &c; ó si probablement se suspita, que en alguna Casa se visca malament, ó escandalosament; si galejan sens llicencia, ó alborótan de nits per las plassas, ÿ Carrers, si se reparen aquadrilláts, ó altramen se suspita alguna rinija, ó pendencia deuhen fer retirár los alborotadórs, aquadrilláts, ó aquells de qui probablement temien de alguna rinija, ó pendencia, passantlos manament de 25 ducats, ó lliures, ÿ Capturantlos en cas de Contravenció. Aijxi mateijx si en los Ostáls reparen crits, alboróts, borratxéras, pendencias, ó gen á besóra, passades les 10 hores de la nit, los faran retirár, manantlos hó baijx las penas preditas.

Per totas estas Cosas, per los sometens á fi de Capturár delinquents, ó cassár lladres, ÿ malfactórs, ÿ en fin per la guardia, ÿ custodia dels presonérs, ÿ per sa acistencia, manarán á la gen ab armes, que sels ordenia per sos superiórs, ó altramen ells hagen menester

per sa acistencia, quant procehejxen de son propi moviment, guardan sempre la Justicia á la gen, y portantse ab la Major prudencia, ó igualtat; valentse de les Armes, y Municions los Aparega; de manera que si hi há un home, ó mes, que sie de satisfació, y ses Armes, ó Monicions no ho sien, ó altramen non tinga, las pendrá, ó fará deijxár á qualsevol altre, y pesará les Monicions á fi de tornárles á son Duenijo en la Mateijxa quantitat y bondát; y en lo cas de trobár á algú, ó alguns faltos en les Armes ó monicions, que sels ordene en lo dia de les mostres, los notará, dará part á un dels Batlles, perque aquest li fasse mostra de penas trencádas, com sempre se ha estilát, y es molt just, y conforme.

Aijxi Mateijx si despues que lo Capitá, ó Desenér haurá ab les penes sobredites manát á algú, y aquest será inhobedient, dará indefectiblement part de tot á un dels Batlles, perque aquest li fasse mostra de las penas trencádas, y lo fasse obehir ab novas penas de 5 ℔ com se ha acostumát, capturantlo, y manlleutantlo en la forma estiláda en cas de Inobediencia, ó contumacia.

En les Captures, y presóns de Persones de distincsió, se deuhen portár ab la Major urbanitát, y moberació se puga, evitant tan que se pugue tots actes vergonijosos, ó cobrintlos del millór modo, en cas de no poderlos evitár; peró assó se enten tenint la Persóna ben segura, ó en cas de no ferlos esta, resistencia, que si la feijen, molt be poden usár los Capitans, y Desenérs de sas facultáts, de sondrets, ab molta rahó, y per posárse á cubert de sos superiórs. Aijxi Mateijx en las Capturas, ó presóns de Dones, com tingan á estas segúras, y no hi age resistencia, ó oposició, se portarán ab Major Modera-

ció quels dictie la prudencia, fent special atenció respecte á Casades, Viudes, Donsellas, á Plebeijas, ó senijoras de distincsió, prenijadas &c. tot lo que se deijxa á sa Madura discreció, com ij tambe la separació de presonérs de vn, ij altre sexo, quant ho judiquien necessári, antes de la entrega deuhen ferne als Batlles.

Quant se trobia algun Cadaver ferit, de grave ferida, casa, borda, Caijxa, &c. ó altra cosa que dega visurarse, posarán vna guarda, ó mes, ab lo orde de no deijxár acostar á ningu á la Casa, com tambe los Cossos dels delictes que trobien, com son, coses robades, armes &c. les entregarán en Comanda á algun Consol, conceller, ó prohom, fins á que lo Batlle providencie altra cosa.

Gáges, ij Saláris.

Los Capitáns, desenérs, ij guardes deuhen cobrár son jornál, ij gasto á rahó de per día, que deurá pagár la part, ij esta recobrado del reo se procehejxen á Instancia de esta: peró quant procehescan de propi moviment, sels deu pagár dels bens dels delinquénts, si tenen, ij si no tenen paciencia, deuhen trevallár per la Justicia, ij be publich de sa patria, ij per lo sosciego, ij repós de sos compatricis, pues altretan, á fi de que ells viscan ab animo reposát en ses Cases, fan aquells per ells en lo anij, ij tanda quels toca. Al Capitáns sempre que sels paga, en concurrencia de guardas, sels deu donár vn terc mes, ó á quiscú de estos. Per exemple: se acostume donár á vn guarda per gasto ij jornal 4 ℓ. se donaran 6 ℓ al Capitá. Los desenérs, ij Guardes corren iguals en lo pago.

si troben, ó prenen Armes, ó altres coses vedádes, toque al Capitá, ó desener, ó altramen al Ministre, ó Oficial de Justicia que les llevará, y fassie la dita execussió la tercera part del valor de ditas cosas, y lo demes restan se deposita per les Corts; Conste tot del Capitol tal de Ordinació de Corts. Si se priva, ó prohibeix alguna cosa per la Illtre Cort, baix pena determináda, toca la tercera part del valor de dita pena al Ministre, ó Oficial q̃ fa la execussió de dita cosa.

Nota. Finalment lo que se ha dit de les obligacions dels Capitáns, y deseners, son modo de procehir en Capturás, aprehencions &c. se diu, y tenen obligació de executár los Bátlles, Consols, Concellers, y Prohoms quiscun en son lloch servatis servandis de manera que en presencia de algun Batlle, no deu obrar lo Capitá, sinó per acistencia; en presencia de algun Capitá, ningun desener, y aixi dels demes per son orde, y qualitat.

Nota. Se deu advertir, que al simple ditxo, y relació de un Capitá, ó desener se deu creurer, y sempre se há cregut, per ser estos Oficials juráts de les Corts.

Cap. 8.

Dels Portèrs, Nuncis, Cursòrs, Bastonèrs, sos Oficis, obligacions, saláris, y altres drets.

Lo Portér, Nunci, Cursór, ó Bastonér un, ó Molts de las Corts, de les Valls de Andórra, es una Mateixa cosa, convenintli aquellas denominacions del exercissi dels actes, y obras q̃ executa; essent tots aquells termes sinonims, y que en la realitat signifiquen una Mateixa Persóna. Es, ó son Oficials Juráts de la Cort,

ÿ per aÿxó se done credit á son simple ditxo, ó relació. Son ofici es donár les entimes, notificassións, ó significassións de les provisions dels Ministres de Justicia, á les parts, ÿ ferne sa relació. Si se troba present, ell deu lligár, ferrár, ÿ posár las ferramentas, cadenas, ÿ collá, ÿ demes presóns als presoners, com tambe conduir estos, ÿ menár lligáts al tribunál, ÿ suplici, la sie de pena capital, assots, per los q̃ deu prevenir lo burro, prenentlo alli haon lo trobia, ÿ menarlo, tocan en les cantonádes, ó alli haon disposia la Justicia una trompeta, que tambe tindrá previnguda, per fer senijál al executór, ÿ la marca en un fogó, en la plassa de la Vila de Andorra, en cas se dega marcár lo criminál, posanthi una guarda per orde de la Justicia, perq̃ no deÿxie arrimár en ella ningú altre, q̃ lo executor de Justicia; ÿ lo que se age menestér per la execussió de les penes corporáls, com tambe en les penes capitáls, deu prevenir, ÿ fer compondrer lo suplici á orde de la Justicia, pagár al executór, ÿ ferli senijál, ÿ manantlo quant sie menestér, perq̃ executie son ofici; finalment en los casos de tortura, en que no se trobie facilment executór, ó no puga ferse venir, deu executár esta á orde de la Justicia. Deu tambe lo Nunci, ó Portér cridár, ÿ pregonár los encants, bandos, ÿ arrestos de la Justicia &c. ÿ altres coses q̃ esta ordenie.

Nota. Ÿ per quant porie venir cás, que en la vacant de aquest ofici no se trobas persóna, q̃ vulgués exercirlo, jurantse en la Cort, los Ministres de Justicia suprema, com tambe los Batlles poden obligár segons la disposició del dret comú, ÿ segons lo estilat de tot temps en les valls, ÿ compellir á la persóna, ó persónas que be los aparega per lo exercissi, ÿ execussió de ell; procurant sempre en elegir las personas mes desestimádes, ÿ de ninguna manera á ningun prohom, ó persona de foch, vulgarment

tesia de aquell que ho manavie, y á altres mals, que regularmen tenen los principis, com á causa originaria, de la complacencia, y tollerancia en obehir á qui no deuhen ni en que no deuhen; y de la omició en la defensa de sas llibertats, y neutralitat. De haon es, que los Pares de Republica de les valls no deuhen permetrer, ni tollerar obediencia alguna la mes minima á altre persona, q á sos ministres, y brassos de Justicia, ó á aquellas personas que specialment son nomenades, y destinades per son govern, Justicia, Politica, y Economica; no permetent, ni tollerant á imitació de aquells antichs Andorrans la mes minima infracsió, ni lesió de sa neutralitat; ans be quant sie convenient, han de empenyar totas ses valls per eixir per la defensa de ellas; pues no admet en semblan assumpto parvedat de materia, si vol conservarse entera.

Es tambe veritat, que les valls de Andorra foren ocupades, ó confiscades, y possehides per lo Reys de Aragó Dn Pere 3, qui les llevá al Compte de Foix Roger Bernát principal heveu del Capitol antecedent, y ab tot se veu, que les tornáren á possehir, y que les possehéixen com á sos senyors los Comptes de Foix, y Reys del Christianisme de Fransa, y lo motiu que hi agué per assó lo referiré breument.

En lo Anys 1285. se mogué una forta guerra entre lo Papa Martino 2 de Nació Francés ab loqual se aliá, y ajudá lo Rey de Fransa Phelip, y lo Compte de Foix Roger Bernát (senyor que ere la de Bearn, y del Comptat de Bigorra, com á usufructuari, y llegitim administrador, durant lo matrimoni dels bens de sa segona muller Margarida de Bearn, eleva de aquells estats) contra lo Rey Dn Pere de Aragó; pretenent lo Papa, que lo dit Rey Dn Pere li ere feudatari per respecte al regne de Cicilia, feudo que pretenie ser de la Sta Sede Apostolica, y per respecte al regoneixement que al Papa havie fet del referit feudo lo Rey de Aragó Pere 2. Pare del dit Pere 3. Enversi Dn Pere 3 la Cicilia (en cuyo temps sucsehi lo de les vespres Cicilianes tan decantadas en las historias) per mo-

I.	Per la prevenció en les Causes criminals, que comensan per Instancia fiscal, si lo reo te de que pagar	2 26
Itd.	Per cada vegada que lligará, ó deslligará als reos si estos tenen, ó altramen se proceheix per Instancia de part	26.
Itd.	Per acistir á las Torturas, per cada vegada en las Matexas condicions	3 2.
Itd.	Per executar estas (si venie lo cas) lo q. taxará la cort.	
Itd.	Per menar als reos en las fustigacions, prevenir la Marca, y tocar la trompeta, baix les condicions dalt ditas, per quiscun	5 2.
Itd.	Per conduir als reos al suplici, ó tribunal baix las ditas condicions, percebeix de quiscun	5 2.
	Itd. de demanar pinyoras L 2. De intimar L 2. Per citar, de cada un,	0 2

Nota. Finalment, sempre y quant hi age alguna dificultat, ó dubte á cerca lo salari, ó dieta del Nunci ó Porter, es á la Illtre. cort lo declarar, y taxar aquell, com tambe las demes taxes, declaracions, y modo en la Administració de Justicia, y sas execucions, y en fin resoldrer totes las dificultats que poden sobrevenir en salaris, dietas &c.

Sobre dels mobles, e inmobles q. se venen al encant per execució de cort. De aquí á 100 ll. se done al Nunci 4 din. per ll. y de 100 ll. en amunt 2 din. per ll. si passe avant la execució.

Llibre 3.

Del Concell General de les Valls de Andorra, sa Introducció, prerrogativas, facultats, y constitució.

Com la present obra se hage principalment treballada á contemplació del Concell general, y Comu de

les Valls de Andórra, per sa millór direcsió, y govern, nos extendrem mes en lo present llibre, que en los altres, en lo qual tractarém difusament de la Introducsió y principi de dit Concell, de sa Constitució, ó Composició, de sas prerrogativas, de sas facultáts y privilegis; y finalment procurarém en no deixár de tocár cosa alguna concernent al dit Concell; perque aixi millór puga aquest saber, com deu procehir, y governárse en tot temps, y ocasió.

Cap. 1.

De la Introducsió ò principi, y Constitució, ó Composició del Concell Generàl, ó de 24.

Aixi com Antigament en Róma, lo Concell generál, y principal se solia anomenár Senát, y sos Conciliáris, y Priors Cónsols, aixi en les Valls de Andórra, lo Concell generál, ó Principal de ellas se sol anomenár Concell de la Terra: Concell de la Vall: Concell de 24. y sos Conciliáris ó Prohomens Consols, y Conselléts. Se solia Congregár Antigament lo dit Concell per Caps de Casa, de manera que tots tenien obligació de acistir, baix certa pena, consta de varios escrits. No tenia lloch, ni certa casa haon juntárse, per lo que regulárment se juntáva devan del portico de alguna Iglesia, aixi com los demes Concells. Aquest Concell (aixi com los demes Concells de les Parroquies, y quárts) pot juntárse, y efectivament se junte sens precehir mandáto, ni ser necessaria acistencia de Veguéts, Batlles, ni altres ministres dels Princeps, per especial Privilegi, contra la disposició del Dret Comú, segons lo quál, per congregárse una Multitut, ó numero de homens se requereixe Authoritat

de Superiór, ij aquest deu ser present en dita Congregació, com se practica, ij estila en los Pobles de Espanija, ij de Cathalunija, haon en la Junta, ó ajuntament deu intervenir respectivament lo Corregidór, ó lo Alcalde Majór, ó Batlle ~~Major~~ del Poble; Peró en lo Concell general, ij tambe en los de les Parroquies, ij quarts, ja Maij Intervé Ministre algun, ó oficial dels Princeps, Com á tal lo Concell general de les Valls de Andórra, vulgarmen nomenat Concell de la Vall, ó de la terra, com se ha dit, es tan Antich, com es lo habitár homens en la terra, ó Valls de Andórra, despues de la expulció dels Moros; pues que á sos moradors, ij habitáns los Concedi lo emperador Ludovico Pio la facultat de governárse mutuament, com havem dit en lo llibre 1. Cap. ; ~~en que lo~~ peró en nom, ij beijx la deno~~los doná la~~minació de Concell general; Conste son comensament, Introducció, ó Principi des del Anij 809.; en que lo los doná la facultat de tenir son Consell de tots los Pobles de dites Valls.

Que en ell puguessen los moradors de les Valls de Andorra tractár de sas cosas; com tambe, que puguessen tractár de ellas per medi de sos sindichs &c. Aquest Concell ha estat sempre, ij lloablement molt Zelós de la conservació dels Privilegis, franquesas, Immunitáts, preheminencias, ij prerrogativas concedidas á les Valls, ij que tan costáren de lográr, ij conservár als Antepassáts.

Avent estat en lo temps antich lo Comu de les Valls extraordinariamen vecsat per los Veguers dels Princeps fentlos pagár tributs, ij crescuts pechos, cobrant ells las tallas, ij llevant estas, fentlos pagar un tan per Cap de bestiár, prohibint la eijxida dels grans, ij donant llicencia per la extracsió de estos de ditas Valls, venent, ij arrendant los Comunáls, ij boscos, llevant, ij prohibint la cassa, ij pesca, ij donant llicencia per cassár, ij pescár á qui volien, ij en fin obrant, ij executant moltas altras

cosas contra los Privilegis, y expressas facultáts de dit Comu: Presentá aquest memorial en lo any queixantse de les extorcions cometien contra de ell, y dels particulárs de les valls al Illm. Sr. Bisbe de Urgell y al serenissim Sr. Gastón Compte de Foyx sos Princeps, los quals atenent la Justicia de ellas, declaráren en favor de dit Comu, la Jurisdicsió, y facultat económica de tota la terra de Andorra, en orde á causes de vehi, á vehi, llevár quistias, y tallas, comunals, boscos, camins reáls treta de grans, aygues, pescas, cassas, pesos, y mesuras, inhibint á tots los ministres, y oficials de Justicia lo immiscuirse en estas, y semblans cosas en lo temps á venir; lo que veurem mes llargament en lo Capitol, tractat, ó Index, en lo qual expressarem de tots los privilegis de les valls, ab individuació tan dels concedits per los Princeps al Comu, de les valls, y circunscribits dins de ellas, com dels concedits per lo Rey de Fransa, y Espanya, cuyas facultats se extenen respectivament dins de aquells Regnes.

Lo Concell general de les valls es un cos del qual les parts, ó constitutius quel componen son totes les Parroquies, y sufraganeas de ellas, representadas en dos Consols Actuals, y dos Consols del any antecedent vulgarmen nomenáts Concellers de quiscuna de ellas, que entre tots fan lo numero de 24 Persónes á mes de son sindich, ó sindichs, que anomene, ó dispose lo dit Concell quant be li apareyx en virtut de ses facultáts, y Privilegis, los que regulármen tambe intervenen en lo Concell. De haon es que lo dit Concell rigurosament parlant es Duenyo en quant á la Jurisdicsió, ó facultat económica de tota la terra, montanyes, boscos, y comunals, de totes les valls, tenint las Parroquias cada una de per si lo domini, de proprietát de sos particulars comuns; com tambe los quarts de les Parroquies, de sos comuns de quart, ó quarter; pero dependint sempre tan los quarts, ó quarter, com tambe les Parr

Vota.

quies del Concell general, en orde á les Causes de sos comuns, boscos, y Aygues, en orde á Consols, Consellers, y Administració de sos emoluments, y demes coses economiques; de manera, que quant les coses de un Comú, ó de quart ó Parroquia van mal administrades; ó se donen mals Comptes, pot molt de lo Concell general donár sas degudas providencias, y passarlos los Comptes de sas respectivas administracions, fent aprehenció dels llibres, y papers de sas Administracions, per si, ó per medi de sos deputáts, ó delegáts, com tambe castigár als que se trobian Culpáts.

Está repartit aquest Concell general en 3 sálas, ó representacions en lo respectiu, ó tocant á coneyxement de causes peculiars sues; Constánt la primera de 4 homens, vulgarment nomenats los 4 Vehedórs. La 3 segona de 6 vulgarmen nomenáts los 6 de Concell. Y la tercera de tota la resta del Concell, vulgarmen nomenáts los 24 de Concell. La primera sala coneyx en primera instancia de les causes que comensan per lo Concell general; de les declaracions de esta se suplica, rigurosamen parlant (y no se apella) q' altres diuhen apelle, á la segona; y de las declaracions de esta, á la tercera, ó se suplica á tot lo Concell general, ó als 24 de Consell. Advertint, que los que han votát la causa en primera, y segona instancia, no son admesos per votarla en la tercera, ans de son repellits per los que restan.

Si la Causa comense en lo Concell de quart, ó de quartèr, se apelle de les declaracions de aquest al Concell de Parroquia; y de les declaracions de aquest se apelle als 6, y de les de estos als 12, y de les de estos als 24. Se deu advertir que los Concells tan de quart, com de Parroquia deuhen anár molt remiráts, y precausionats en los coneyxements de Causes, y no abusár de sas facultáts; pues se ha experimentat moltes vegades passár un Concell abusivament á coneyxer de moltes causes, en que

lo dit Concell ere part, verificantse en semblants actes, lo ser Jutge en Causa propria, contra la expressa disposició de dret, y per conseguent cometen molts atentats, y procehimens per via de fet; los que en semblans abusos, lo concell general deu revocar ante omnia, antes de entrar en lo Coneyxemen de la Causa q. se dispute. Ayxi Mateyx es digne de atenta advertencia á tots los Concells Inferiors, fins al Concell general, no immiscuirse en Causes, que no sien expressament de sa Competencia, y facultat, despreciantlas si son dubias, ó consultar, si sa facultat se exten al Coneyxement de semblans Causes, pues del contrari porien ser rigurosamen Castigats, com á usurpadós de regalias; essent estas facilitats les que ocasionan funestos disgustos á aquell, q. las comét.

Las penas que imposa, y ha acostumát imposár lo Concell general (del qual ha dimanat als Concells de Parroquia, y de quart) despues de la Concessió los feu de imposár semblant pena lo Sr. Bisbe Dn. Francisco de Urries, es la pena vulgármen nomenáda del Cot dientse, y nomenantse, si lo imposa lo Concell general, ó alguna de sas sálas, ó algun Conceller, Cot de la terra; si algun Consol, Prohóm, ó tot lo Concell de alguna Parroquia, Cot de Parroquia; y si lo Concell de quart Cot del quárt; á mes de estos 3 generos de Cot, se ha acostumat manár á alguna Manobra, ó á alguna Missa de devoció, ó cosa semblant, baixo pena del cot de fallits, que es dir, que castigarán ab la pena que se trobará corresponent als fallits, als q. faltarán á la Manóbra, missa, ó altra semblant cosa manáda. De estas penas se apella, ó respectivament se suplica al Concell de Parroquia, ó al general, de la manera q. á dalt se ha dit.

La Etimologia, ó significassió de esta pena, ó terme, Cot, no sabentse altra, es cert la que se expressa en

dit Privilegi en que lo Illm Sr Bisbe Urries concedi esta facultat, y es los gastos, que ocasione lo delinquent, ó Inobedient als Interessents del Concell, en que se examine la Causa de Aquell; y per so sempre se ha acostumát lloablement despues del examen de la Causa, cotár la pena, pro qualitate delicti, et pro qualitate Persone; y no determinár esta Antes de semblant examen, sinos que se ha manát en pena del Cot de quart, de Parroquia, ó de la Terra, ó de Fallits, en generál y sens positiva determinació de quantitát.

Cap 2.

De la Politica, y Providencia Económica del Concèll Generàl.

Lo Comú de les Valls de Andórra representát en sos 24 de Concell, te Ordenáts sos Concells, ó Assambleas particulárs, vulgarmen Anomenáts Concells Ordinaris de la Terra (com tanbe quiscuna de les Parroquies, sos Concells Ordináris, y determináts) tenint, y Juntan Concell, ó Concells extraordinaris á mes dels sabuts, sempre que hi há alguna Urgencia, ó motiu particulár. Aquells son ja sabuts, y ficsáts en certs dies, y per so no se manan, estos, com nos poden prevenir, regulármen los Convoca algun Sindich, mogut de Causa llegitima, y particulár per sa Convocassió, y se manan, Castigant als que no acisteixen, tan en los Ordinaris, com en los extraordinaris, sinos que donien Causa llegitima, que los excusia, ó per falta de salut, Ausencia de les Valls, ó altra semblant.

Deÿxem los Extraordinaris Concells, los quals son Imprevinguts, ÿ parlem dels ficsos, ÿ Ordinaris, ÿ dels principals fins de quiscun de ells. Estos son 6 en lo Anÿ, ÿ 5 en altre, com veurem, dits, ÿ anomenats Vulgarment: Concell de la Semmana Santa, ficsat en lo dilluns de dita Semmana. Concell de Sn.t Cugesma, ó de Pasqua del Esperit Sn.t, ficsát lo dilluns Antes de la Pasqua de dit Spirit Sant. Concell de Tots los Sants, ficsat en lo dilluns Antes de esta festa; Concell de Sn.t Andreu, ficsát lo dilluns Antes de dit Sn.t. Concell de Sn.t Thomás de Nadál, ficsat lo dilluns antes de la festa del dit Sant. Ÿ lo Concell del Afór; que encaraque sie determinát en lo Estiu, ó Tardó, es indeterminát respecte al dia de sa Convocatoria, la qual se fa en dia del Estiu, ó Tardó, regularmen que be apareÿx al Sindich del Concell.

En lo primer Concell dit de la Semmana Sta se tracte principalment de recullir las quistias, per pagarlas Ja al Reÿ de Fransa lo anÿ li toque; Ja al Sr. Bisbe de Urgell en son Anÿ. Lo segon Concell dit de Sn.t Cugesma se te ÿ convoca per pagár Mitges Conductes als Metges, Barbés, (cuÿas son privativament del Concell general,) mudar Concellers, nomenár Capitáns, deseners, arrestar las Mostras, ÿ nomenár Compters, que comptien, ÿ describéscan totas las Personas subgectas á quistias, de la edat de 10 anÿs en amun, bestiárs, tan grossos com menuts, arnes de avellas, Colomérs, Cavallóns, ÿ tot lo demes subgecte á pagár quistia, segons us, ÿ practica de la terra; perque los Consols sapien en quin dia passará la Justicia per passarles en sa Parroquia, á fi de tenir les coses previngudes, ÿ menjár, segons estil, ÿ presentar los Oficials de Justicia nomenáts, á fi de prestár son degut Juramenet á la Justicia en la forma estilada.

Lo 3.r Concell dit, ÿ anomenat de la Afór es Concell indeterminat en quant al dia, peró deter-

minat en quant á la Estació del temps, que es en lo Estiu, ó principi de Tardó, peró haventse practicat per los Antichs, ÿ Moderns tenirlo, ÿ Convocarlo en haveri Cavallons de blat en Meretxell. En aquest Concell se posa ÿ determine lo preu del blat venut á fiár desdel ultim Concell del Afor, fins al present; de manera, q̃ á ningu es licit exegir del blat fiat major preu del posát, ÿ determinát per lo Concell, baÿx pena de Recisió, ó irritació del preu.

Lo quart Concell dit de Tots Sants, se te ÿ Convoca solament en lo Anÿ se deu pagár la quistia al Reÿ Christianissim, com á Compte de Foÿx; ÿ no en lo Anÿ que percebeÿx la quistia lo Sr. Bisbe; en cuÿo Anÿ son los Concells Ordinaris tan solamen; se te, ÿ Convoca, per portár los Consols les quisties de ses Respectivas Parroquias, ÿ per pagár estes lo Concell general á son Sr. Reÿ de Fransa, ÿ Compte de Foÿx.

Lo quint Concell dit de Sn. Andreu, se te, ÿ Convoca per pagar les Mitges Conductes restans als metges, Cirurgia, ÿ tambe per cobrár lo concell general los Estranÿs de les Parroquies. Lo sisé Concell dit de Sn. Thomás, se te, ÿ Convoca per tallár, ó tacsár la quistia, gastos, mals, ÿ Escots de les Valls; se paguen en ell los Adots establerts als que maten feras, com son Ossos, llops, xichs ÿ grossos; aÿxi mateÿx se paguen en ell les sabudes, q̃ son los Viatges, ÿ Camins, que dins lo Anÿ hauran fet los Particulars en portar Cartas, ó Recados, ordes, bitllets, á benefici del be publich. En estos 6 Concells Ordinaris, á mes de les coses dites, que se tracten en ells, ÿ per lo fi de les quals son establerts, se tracten altres incidents, ex Acsidenti, se ouhen querellas, se fa justicia, ÿ en fin se done providencia á tots los acsidents, ÿ emergens, q̃ esdevenen.

Modo, y forma del Concèll.

Juntát, y Congregát lo Concell, lo Síndich, ó altre de ell fa la proposició de les Coses, que en ell se deuhen tractár, segons vs, y estil, si lo Concell es Ordinari, y tambe si hi há algun altre insident, ó recomendació de algú, ó causa pendent de apellació, ó suplicassió, ó si se comense á les hores; Aijxi mateix si es extraordinári, proposa lo motiu, y causa, q̃ hi há agut per la Convocassió, y tambe les demes coses que te recomanades; si la Convocassió se ha feta há Instancia de algu; perque aquest paguie lo salari acostumat de 6 2 per la dieta als Inter essens en lo Concell.

Proposició, y Deliberació.

Ohida la proposiscio, ó proposicions, se passe á deliberár unanimament de parer de tots, ó per vots, prevaleixent la Major part, en Cas de discentiment; se asentan les deliberacions en lo respectiu llibre, ja sie en lo de Arrestos, ja en lo de Ordinacions, que te lo Concell previnguts per Assentár les deliberacions, y providencias; escrivint lo secretari del Concell la deliberació. Donades les providencies á lo ques deuhen donár, tan si lo Concell es ordinari, com si es extraordinári; se done Audiencia als que porten queixas, recorren al Concell, ó altramen demanen Justicia; procurien que estos entren de vn, en vn, ó aquells que sien necessaris, y no mes, y despues los altres de grau, en grau; Obligantlos en que guardien Cortesia, y Urbanitat, tan en son modo de estár, com en lo parlár, que deu ser ab suavitat; y de ninguna manera sels permetrá, se al-

tedien, ni atropellien de paraules, castigantlos, fentlos Cot, en Cas de Contravenir, avisáts que sien 2, ó, 3 vegadas.

Aijxi Mateijx en lo Concell se deu evitár tot atropellament de paraules, alsár la veu, tota Impolítica, ó descortesia en sos interessents, antes se deu obcervár molta, ÿ la mes exacta Compostura, ÿ modestia, tan en lo acentarse, proposár, com en lo votár, ÿ resoldrer (lo que deu ser ab tota llibertát, ÿ no coactivament; pues ja no seria votár en Concell) ÿ en Cas de propassárse en la modestia, compostura, ÿ paraules, castigár als Inhobedients, declarantlos son Cot, ó pena pecuniaria; que portantse de esta manera, ÿ convocats en nom del Sr, acistirá lo espirit Snt com ho diu ab estes paraules: Ubi fuerint duo, vel tres Congregati in nomine meo, ego in medio illorum sum. Ÿ qui parle de 2, ó de 3, parle de molts congregats, ó en un Concell; ÿ no acistirá faltan la Compostura, modestia, suavitat, ÿ fraternal Concordia, pues no habite per gracia alli haon no se troban estas virtuts, sinó los vicis contráris.

A ningu es permes (á excepció dels veguérs, ÿ Jutge, ÿ Procuradors dels Princeps, ó de la Molt Reverent Camara Apostolica, en Cas de vacant de Bisbat de Urgell) entrár en lo Concell ab espása, armes de foch, ó altres ofensivas, de punta, ó de tall, havent obcervát castigár als de Concell, que han entrat ab armes, pues estos ho saben, ÿ no poden allegár ignorancia; estilant als forastérs, ó als que no son de Concell, fetlos deijxár la espasa, ó armes en la porta; lo Patge, home, ó criát de porta, ó cortina, que per estos fins se tindrá allí, ÿ tambe per fer entrár la gen per son Orde, ÿ no junts, ÿ de tropell; aquest avisará, ÿ demanará ab tota medestia, ÿ cortesia la espasa, ó armes als que entren en lo Concell, á excepció dels dalt dits;

guardará la Espasa, ó Armes, les quals al eijxir retornará quiscunes á son Duenijo.

Los de Concell han lloablemen estilát ij practicát anar de tot temps al Concell, ij en totes les funcsions publiques, vestits ab Capes de Panijo de la Terra, ó de burell, barret, Corobata, ó mocador, ij sabates, sens permetrer á ningu de sos Individuos, per rich, ni poderós que sie entrár en altra forma; ij ab molta rahó; perque allí tots son Iguals, ij aijxi ningu deu portár distinctiu particulár de Capa; molts de la roba de dessóta van mal vestits, ó Indecents ab Correja, xarpó &c ij la Capa ho [illegible] tot; A mes, que lo anár los de Concell vestits ab semblans Capas de panijo de la Terra, fa honor á aquest drap, ij facilita son despaitg, ó venda, ij á ells los mereijx les alabanses encara en aquest particulár, que he hoit, ij se houhen de la boca dels homens de major Judici ij elevació. En un mot; no invertir cosa, encaraque aparega la mes menuda, ni tollerár novas Introducsions, á no haveri una gran, ij indispensable causa; sino seguir, ij observar les Regles, ij passos dels Antepassats, ij ab los quals se han trobat bons, ij aijxi no errarán.

Lo Secretari del Concell tindrá ben miráts, registrats, ij estudiáts los llibres del Concell, tan Antichs, com moderns á fi de saber in promptu quan se tractie de alguna cosa, si hi ha ordinació, ó arrest. Aijxi mateijx cuijdará de dar avis quant moria lo Notari, ó escrivá de la Curia publica de la Vall, ó altre q̃ age rebut escriptures publiques, en cuijo cas avisará als Concellers (si estos son omissos) de la Parroquia haon morirá la tal Persona, ja sie secular, ja sie Eglesiastica, ó Vicari perpetuó; perque en forsa del Orde, q̃ lo Concell general donará als Concells de les respective Parroquies, renovantlo cada Anij en un de sos Concells Ordinaris, á fi de tenir la Escrivania en bona, ij deguda forma á uti-

litat del publich, vejan de fer aprehenció ab tota modestia, moderació, y sosciego de las escripturas publicas, y no mes, que se trovaran haver rebudas lo difunt quant vivia; examinant los papers, si convenient es, á fi de separár las escripturas publicas, que segons privilegi pertocan á la escrivania de les peculiárs, y particulárs de la casa del difunt, ó de la curia, ó parroquialitat. Estes escripturas publiques se entregarán al Notari, ó escrivá publich de les valls, quant hi sie, perq segons los arreglaments las rotulie, arxive, y enregistre.

Per millor obcervár estes coses, y altres, que requereixen una continua vigilancia, y obcervancia, á fi de que sempre en les Parroquies tinguessen present los Concellers, y en sa falta los consols, ó Prohoms, lo que degan practicár, quant vingan los casos, en nom, y com á delegáts del Concell generál, serie molt convenient, que lo Concell en son llibre de ordinacions, ordenas ab deguda forma un Aransel, ó taula de les predites coses, y despues sen tragues 6 copies per lo secretári, entregantne una á cada una de les Parroquies, manant als Concellers, y Consols de las respectivas Parroquies les posen en una tauleta publicament en les cases de Concell, demanant copia quant se bordien, ó esquinsien al Concell general, á fi de que tinguen una perenne memoria de lo que se deu executár á benefici del publich, prevenint los danys, que de estas omissions han patit, pateixen, y patirán les valls, y molts irremediables.

Per quant lo Concell generál gosa de les facultáts privativament de llevár, ó tacsár las quistias als particulárs, tallas, ll allealár pesos, y mesuras, arrendár les carnisseries, prohibir la eixida dels grans, y sequestrarlos, si necessitat hi há, arrendar tavernes, ó ostals, y fleques; posár los preus al pa, al vi, y demes coses comestibles, y de us quotidiá; de privár, y concedir lo pescár, y cassar; coneixer de les causes nomenades vulgarment de vehi á vehi, ó altramen de les causes de servituts

rustiques, y urbanes, de aigues, camins reals, arrendar comunals, de cosas de boscos, y en fin gosa, com gosan de las facultats de la Politica y economica, (pocas exeptadas), pot en virtut de semblans facultats ordinarias pendrer las providencias mes ben vistes, y coneixer de les causes per si, ó per delegat, ó substitut un, ó molts, en cas de no ser facil lo juntarse tot lo concell, á qui be li aparega.

Per lo que se deu advertir, q̃ la atesa esta concideració desde molt temps de la antiquitat fins al present, ha estilat lo concell delegar moltas de sas facultats en las cosas que requereixen, y demanen un prompte expedient á son sindich, ó sindichs, lo qual, ó los quals donant expedient á las ditas cosas, convócan concell extraordinari, quant es menester, escrivint cartas, y rebent respostas tocans al benefici, ó negoci del comú; donant sas penas del Cot de la terra, ab lo supersedeatur, ó sobre-seguis, sens innovar cosa, fins al proxim concell de la terra (al qual fa, en tenirse relació lo sindich, del orde que done, sempre, y quant se fa alguna cosa, en que te algun coneixement lo concell, ó altramen, se queixia algu al sindich en alguna causa, de la qual segons sas facultats deu coneixer lo concell; per exemple: Pere passe per un prát ó camp de Joan, pretenent tenir allí la servitut de cami, Joan defense no tenir tal servitut, ni patir esta son camp, ó prat, y per consequent Joan fa bandejar fins á 3 vegades á Pere (y no mes, pues tot lo demes es abus) no abstenint de passár Pere per lo dit camp, ó prát, no obstán los bans se li han fet, passe Joan á trobar á un dels consols de la Parroquia, ó al sindich, y estos donen los referits ordes; de sobreseguis no innovant cosa, fins á que altrament se age providenciat per lo concell, manant á Pere se abstinga de passár per lo citat camp, ó prat en pena del Cot de la terra; En est cas, y en altres semblants, en que lo primer coneixement toca al concell de Parroquia, remetrá lo sindich á les parts á aquest

Concell. Lo que se ha dit en est cas de servitut Rustica, entengas tambe dit en los Casos de servituts Urbanes, com son posár una fusta en paret Agena, llansár la gotéra ó aijgua dins de la Casa, ó Corral Ageno. &c.

Peró per la Malicia que poden tenir les parts en estas, ij semblans Causas, turben la possessió passifica, procurant en ferse Reos en les Causes, aijxis com devien ser Actors &c. Deuhen procehir en donár los Citats Ordes, ab molta Maduresa, ij Reflecsió, pues serie facil secundár, ij sufragar moltes vegades á la mera Malicia, ij no Justicia de les parts. No se permetrá se describescan mes de 3 bans, respecte á una Mateyxa Persona, cosa, ij questió, annullant en lo Concell tots los demes, com á nullamen fets, passant de 3, perque altramen serie una confusió, ij proces en Infinit, cosa digna de Irrisió, ij burla; pues la una part no voldria moltas vegadas deijxár de usár de son dret, passant (per exemple mil vegadas en un dia) per un predi, ó Camp, lo possessór li faria per cada vegada describir un Van, ij per Conseguent mil bans, en un dia, ij lo endemá altres tans, cosa que seria la mes diforme que maij se agués vist.

Totas las penas, ó cot, ij Recot, que imposan los Concells, ja sien de quart, Parroquia, ó Concell general, si no hi há interposada Apellació, ó suplicassió, requirint ij Instan lo Concell, deu lo Batlle, dels quals per aquest fi ij efecte será previngut, posarlas en execussió, com tambe import de talles, quistias &c. Requirint ij Instan qui dega, ó aquell á qui toca requirir, ó Instar; Comensant á pinijorár, ij signár, lliurant pinijores, ij vendrerlas en public encan, ó subast, en la forma acostumada, ij segons disposissió de dret comú; Com tambe deuhen Auxiliár ij protegir los Batlles, veguérs, ij tots altres Ministres de Justicia ab les forses que

sien Necessaries en nom dels Ill.mos S.rs Princeps las deliberacions, Arrestos, y Ordinacions del Concell general, com estos no se Oposien á las Regalias, y drets dels Princeps, alias Jurisdicsions, y Consuetuts de les Valls, facultats, ó drets de sos llocthinens, ó Ministres de Justicia, ó altramen se agen la donát per lo Concell tots aquells passos que pot donár, no exedint de ses facultáts, y no havent estát obehit, Instán, y Requerint lo Concell, ó algun Sindich, ó deputat de ell, se li deu donár tota la forsa, y auxilis sien Menestér, per fer tenir, y Valér al Concell sa Authoritat, y drets als subdits, portantlos á son devèr valentse per assó de donár sos respectius Avisos, als S.rs Princeps &c Quant sie Convenient.

Lo Concell Interve en Obertura de Corts, havent estilat Juntarse Concell en lo dia en que un dels Veguérs, ó los dos demanen, ó per obrir les Corts; Ayxi mateyx per medi de sos deputáts, ó Rahonadórs interve en la Continuació de les Corts, y passament de Comptes; y lo Concell torne á juntarse en lo dia disposen los Veguérs per sa Clausura; Interve tambe en les lectures de sentencies Majórs, com son de Mort, galeras, presidi &c. En los Juraments dels Veguérs, Jutge, Procuradors dels Princeps que se presten en lo Ingrés, ó Comensament de sos Oficis. Lo Modo, y forma de estos Actes, es en lo Ceremonial, en lo llibre 4, Capitol 2 del present Politár; Sols diré de passo algunes Coses, que voldria atengués, y observás atentament lo Concell, y son; Que en Arrahonadórs nomenien sempre á homens del major honór, Capacitat, y Conciencia; Encarregantlos, primo, lo Cuydado de les Coses se agen Menester per la procecussió, y Continuació de les Córts, y administració

de

de Justicia. 2º la Urbanitat, y Modestia en ves los Ministres dels Srs Princeps. 3º la Vigilancia en la Conservació de sos Privilegis, no tollerán sen vulnere algun, sinó donár Avís en est Cas. 4º la Protecsió, y Amparo dels Pobres. 5º la Discreció, y Moderació, en no impedir, ni contestár Coses, que no sien directament, y expressament contra los privilegis de les Valls, y ses acentades Consuetuts, y Usansas, fugint sempre discordies, que sols serveixen de embarassár la Justicia.

Voldria, y desitjaria per la Utilitat de les Mateixes Valls, que per la mes prompta execussió, y expedició de la Justicia, se tingues en lo Arxiu un Calaix, ó bossa Rotulát, en la qual se posás quiscun Any per cada Consolát 10 ll. Pro Justitia exequenda si oportuerit. Aixi sempre en las Ocurrencias de esta especie (q son las mes elevades, y del major agrado de nostre Senyor, y las que unicament fan regnár la quietut pau, y sosiego en los pobles) tindrien in promptu, de haon llansar má, per qualsevol expedició de la Justicia, y ses justes execussions, sens haver de fer de nou talls á las Parroquias, y particulárs, recobrantso despues en les Corts en que quedás alguna Cosa, pagats tots gastos; ó dels bens del delinquent ó executát, com ja varies vegades se ha practicat en les Valls desde molt temps de la Antiquitát, y posaro en la Mateixa bossa, ó Calaix. Les Valls cullen los fruits de la Justicia, es molt Conforme, contribuesquen á la sementera.

Cap 3.

De las quistias, y Tallas.

Com les quisties sien ja definides en los Pariátges, (pagantse antes ll onse cens florens de or de Aragó al Sr. Compte

de Foÿx) ÿ en les Concordies atorgades per
ÿ com tambe sie destinát en elles com albergue, ó lloch
haon se deuhen portár les del Compte de Foÿx, que es esta vila
per taxár, ÿ arreglár les quisties dels Particulárs ha acostu-
mat lo Concell general, de dos en dos Anÿs, allí en lo estiu,
fer passár dos homens, vulgarmen nomenáts Compters assa-
lariáts; Estos Conten totes les Persónas de les Valls, en prenen la
comunió, sens distincsió, exeptadas las Eglesiasticas, tot lo bes-
tiár gros, ÿ menut, eo de llana, ÿ pel, Tossinos, Colomérs, ar-
nes de Avelles, ÿ demés subgecte, segons disposisció del Ma-
teÿx Concell en pagár quistia. Forman los Compters ses
respectivas llistas, Parroquia per Parroquia de les Persones,
ÿ bestiárs, Cavallons, ÿ demes se ha trobát en quiscuna
de ellas, presentant estas al Concell que se te per lo repar-
timent de la quistia, lo Anÿ vulgarmen nomenát lo
Anÿ de Compte lo dilluns antes de la festa de tots los Sants

En aquest Concell, sabentse ja com se sab la quistia
definida per las Concordias, ó Concessions dalt referidas, se
reparteÿx la ~~cosa~~ suma, entre totas aquellas cosas, que
estan subgectas á pagarlas; ab la diferencia; que ha
acostumat lo Concell de tot temps posár las Persónas (en aquest
repartiment anomenades Methodos de pa) com tambe lo bestiár
gros, com son Cavalls, Ecgues, Mulas, Matxos &c (en semblants
repartimens nomenats vulgo Methedos de peu radó) Bous,
Bacas, Toros, Jonechs, ÿ Vedells &c (nomenats vulgarmen Methe-
dos de peu forcát) á un Mateÿx preu, cosa, ó repartició, de
manera, que alguns Anÿs hixen tots estos quistiaris á 2 ℔,
altres á 3 ℔, segons las Persónas, ÿ bestiár que en les Valls se en-
contre. Tot lo demes bestiár menut anomenat en lo repartir
ment, ÿ pago de la quistia vulgo Averies, com son bestiár
de llana, Cabrum ÿ Tossinos ——— se reparteÿx, ÿ ha esti-
lat lo Concell repartirlo á 2 diners, ó dos diners, ÿ malla per cap,

segons las Circunstancias dalt ditas; los Colomérs taxats per un Metedo quiscun les Arnes de Avelles cada una paveria los Cavallons de blat de 120 en 120 á quistia de un Methedó.

Fet lo Repartiment se entrega als Cónsols de las Respectivas Parroquias las llistas de Quistiáris de quiscuna parroquia, pera cobrar de ells segons lo Repartimen del Concell, las quistias, ÿ portar los diners en los Concells acostumáts; cobrant de totas las Persónas com sien de Edat competent (q̃ sinó me enganijó es de 10 anijs en Amun) sens distincsió de Persónas (com no gosien de for Eglesiastich) Ministres, ÿ Oficials de la Inquisisció, Batlles, ÿ Oficials de Justicia, tot segons los Privilegis de dites valls.

Los Anijs que se pague la quistia á sa Magestat Christianissima Compte de Foijx en la suma de 1975 franchs, ó lliures Franceses, segons les Concordies, ÿ concessions ja referides; segons estas mateijxas se li paga esta quantitat en dos pagos, vulgo Pachs iguals, es á saber la Mitat per la pasqua de Resurrecsió, ÿ la altra Mitat per la festa de tots los Sants, haventse de portar los diners, segons lo albergue concedit per las Citadas Concordias, en la Vila de Foijx, haon se deuhen Rebrer, ÿ deu tenir lo Reij, ó aquell al qual sa Magestat ha Concignat esta Quistia, Persona que la Rebie ÿ (Nota) donia la Respectiva Apoca, ó Rebuda, vulgo Quitansa; ÿ per ningun Cas lo Concell pagará, ni aportará la quistia en altre paratge, ó endret; pues de semblants Condecendencias, q̃ vses de gracia lo Concell ab algun Cavallér al qual sa Magestat aguès concignat la quistia de les valls, voldrien en lo esdevenidor, fundáts en estos exemplárs, altres als quals lo Reij los agues fet gracia de ella, fersela portár de Justicia, ÿ entregár alli haon viurien, ÿ los vindrie be, encaraque fos en Borgonija, Normandia, ó Provincias de Flandes, com ja se há pretes algunes

vegades; de haon los Actes de galanteria, y de mera gracia, vindrien poch á poch á serlos á les Valls actes de Justicia, y los Causarien molts disgustos, y gastos.

Al Sr. Bisbe lo any que li toca cobrár la quistia se li pague en un plasso, y tota de una vegáda per la Pasqua de Resurrecsió, ó per la semmana Santa; y com esta sie ja definida en los Pariatges, y Junt ab la Menjaria vinga á ser la tercera part ab la Moneda de Espanya, eo lliures barceloneses de lo que sa Magestat Christianissima compte de Foyx percebeyx en Moneda, ó lliures francesas 1975 tt. No se contan los quistiaris, ni se fa especial repartimen. Esta quistia deuria lo Sr. Bisbe, segons lo estilát y practicát antigament rebrerla sempre en la Ciutat de Urgell, sede sua Episcopal; Peró com no sie fora del Bisbat, en qualsevol part de ell, haon habitie, se li acostume pagar la quistia, y ell, ó son Procuradór, ó Majordóm done lo respectiu recibo.

Nota. Que en lo temps Antich sols percebie lo Sr. Bisbe de les Valls de Andorra la pura quistia definida y taxada en los Pariátges, y de molts anys á esta part percebeyx Quistia, y Menjaria, y ab estos termes se li paga, y arresta en lo Concell, concistint en molt Major quantitat, y expedint la suma definida en dits Pariatges; Per saber com assó age estát, ó se age entreduit, se deu Obcervár, que Antigament, segons conste de varios Actes que se troban en los Arxius de les Valls, los veguérs dels Srs. Bisbes persebien quiscun any en les Valls 100 tt per Menjaria; Com los Srs. Bisbes de Urgell de molts anys de la Antiquitat aguessen unit lo Empleo de veguér de Andórra ab lo de Batlle de la Ciutat de Urgell sub uno Capite, ó en una Mateyxa Persona (cosa que en la

Nota. nova planta del Rey de Espanya, en que se mudan de

dos en dos Anys los Batlles de Cathalunya, y dependeyxen en la Aprobació y demés, de la Real Audiencia de Barcelona, ho separá lo Illm. Sr. Dn. Simeon de Guinda, dignissim Bisbe de Urgell de gloriosa Memoria, á fi de no estár obligát, en Mudar los Veguers de Andorra, necessariamen de dos en dos Anys, y en lo que es absolut, ferse dependent de la dita Audiencia; y aixi Mateyx á sos Veguérs de Andorra) y donássen tambe al dit Batlle salari particulár, encaraque petit, tenint ja com te la declaració de causes fins á 100 tt, se apropriaren lo Oret de Menjaria que percebien los Veguérs de Andorra, y Concignáren als dits Veguers que simul eran Batlles de la Ciutat de Urgell, com se ha dit, los productos, ó decimas del lloch de Arcavell; y com despues que lo referit Sr. Bisbe Guinda mogut de les Concideracions expressades agué dividit, y separát los Empleos, donant lo Empleo de Veguér de Andorra á una Persona, y lo de Batlle de la Ciutat de Urgell á altra, se mogués questió entre estos dos Empleáts (qui eren lo Dr. Feu, y Dr. Peguera) á cerca, qual de ells devia percebir las decimas de Arcavell? si estas tocavan al Veguér de Andorra, ó al Batlle de dita Ciutat? Resolgueren y Convingueren partirseles, com en efecte ho feren per un, ó dos anys. Cuyas questions, y Resolucions arribades á Noticia del Sr. Bisbe, se apropriá estas decimas, y com en dit temps estás en lo Major Calór de la fabrica del Convent de las Monjas de la Ensenyansa, que fundá en dita Ciutat, y que ere tota sa Atenció, concigná á les Monges per lo temps Visqué estas decimas; y aixi lo Veguér de Andorra ha quedat fraudat de les 100 tt de Menjaria, y de sa Justa Compensasció.

A mes de la quistia que los Srs. Bisbes de Urgell han acostumat rebrer, y persebir en les Valls de Andorra, com á sos Princeps, y Srs., y de las decimas que han acostumat percebir com á

Bisbes, percebeijxen totes les vegades que pugen á visitar á les valls, com no sie mes que una vegada lo Anij, los pague, ó fa un regalo, com á son Princep, lo Concell General, en los Postres, ó Ultim del Dinár, ó banquet que done á dit Sr. en un tassó daurát (que serveijx de Asafate) la Cantitat de 25 rals de buit, de 1 ℔ 8 ℥ quiscun, retirant lo Concell lo tassó, ó asafate, ó son Comissionát; Com se age introduida esta Observancia no se sab de cert, ij positiu.

Alguns vells, ij Antichs deuhen, que assó se fa, ij esta demostració se practica ab los Srs. Bisbes, perque á contemplació de ella acostumaven estos Ordenár á tots Ordes, sagrats, ó Majórs, ij no sagrats ó menórs als Estudians naturals de les valls, sens ferlos pagár cosa alguna de les Cartilles, ni drets de curia; peró esta Opinió es destituhida de tota proba, ij verocimilitut, perque ni conste de titol algun, ni de observancia alguna, ó practica en la curia de Urgell, ni en altra part; En quant á mi tinch per mes probable opinió de que estes 25 pesses de buit, se donen al Sr. Bisbe en Compensassió dels Carnalatges, pa, vi, ij demes Vitualles, que les valls estaven obligades en donarli, sempre, ij quant lo dit Sr. Bisbe pujave á ellas (com conste de molts Antichs instruments) de la qual obligació los afranquí lo Sr. Illm. Ugo de Moncada, ij Pere de Cardona Bisbes de Urgell (ij crech que á condició de aqueixa petita Compensassió ab diners) lo que antes valie sentanárs de lliures, Conste del titol de absolució á las valls de donár los Viures als Srs. Bisbes.

Tácse tambe lo Concell general, ij Cobre dels Forasters los Estranijs, lo que antes per abús feijen los

Veguérs en lo temps de la Antiquitát, Petxón á les Per-
sones forasteres, y bestiárs grossos, y menuts, que pujaven, y
habitaven en les Valls, de lo que haventse queixat ab su-
plica lo dit Concell presentada als Srs Princeps contra
esta mala Introducsió, y usurpació de facultát del Concell
feta per los Veguérs, la qual deixe pertocarli en virtut de
sos titols, privilegis y Costums; com tambe moltes altres coses,
com son llevár les quisties, lo pescár, cassar, boscos, y comu-
náls &c. que los dits Veguérs usurpavan al dit Concell, y
lo Constrenyen ab gravissimas penas, fou declarat per los
Srs Princeps contra estas introducsions dels Veguérs, decla-
rant no pertocarlos á ells, sinó als Homens de Andórra,
eo al Concell general; Vide sententiam latam super hoc
die &c.

Desde esta declaració ó sentencia ha acostumát
lo Concell quiscun Any tacsár en un de sos Concells Or-
dináris, que es lo del dilluns Antes de St Andreu los estranys
Personas, y bestiárs; les Persones regularmen á
los bestiárs grossos á y lo menut á diners.
De esta tacsa quede en benefici de la Parroquia haon
se troban y habitan los estranys
y lo demés ho deuhen portár los consols de las respectivas
Parroquias al Concell general Ordinari, que se comvoca
lo dilluns Antes de St Andreu. Y estos estranys, ó per
millór dir, la quantitat que per ells se pague y cobre
lo Concell general, serveixe á aquest de alivio, y ajuda de
cost, per a pagár sos mals, com son pencions fá, y salaris
presta als Metges, y Cirurgiá, y Advocats. En fin lo Concell,
com á Duenyo quen es, ho fa servir per lo que vol.

Per do-
nár fi á est pun, se deu proposár algunes dificultáts,
ó questions, q facilmen poden esdevenir en Materia
de quisties estranys, y altres coses peculiárs del Concell.

Po. Respecte á la quistia dels Batlles, y altres coses respectivas á ells, y de facultat del Concell; Quid Juris en cas de Inobediencia? De quina manera se deuria procehir?

2. Respecte als Eglesiastichs en quant á les coses que estan subgectes á la facultat del Concell, tan de Parroquia, com del General, com son Camins Reals, privacions de passos, cases, ~~boscos~~, comunal, boscos vedats. &c. quomodo procedendum, en cas de esser un Eglesiastich inhobedient, y contumás?

3. Quant temps se requereix per estár subgecte una Persona en pagár lo Estranij, y tambe los bestiars; y lo Mateix, quant temps per les quisties, y com se deu procehir en cas de contravenció, é inobediencia?

Estas 3 questions he volgut notár, y proposár de passo; la solució, ó discisió de quiscuna de ellas donará llum per governárse en 50 mes, que puguen esdevenir en coses de les facultats del Comu, ó Comuns particulars de les Valls.

1, y 2. En quant á la primera, y segona, essent cert que los Batlles, y Eglesiastichs essent habitadors de les Valls estan subgectes á les Ordinacions, y Arrestos ~~publichs~~ politichs de ellas, aquells respecte á ses Persones, y bens, pues deuhen pagár quistias per una, y altra cosa: Estos sols respecte á ses coses, com son Prats, Camps, y en les Ordinacions prohibitivas &c. no poder cassár, ni pescár en temps prohibit &c. Assó suposat sempre, y quant un Batlle no vulgués pagár las quistias, tallas, ó mals, Comunals, no tingués los camins reals en sos entoxans en la deguda forma, pot lo Concell encaraque sie de Parroquia declararli lo haver incidit en la pena del Cot; y recot, en cas, y lloch (peró sempre ab la Major moderació) y per la execussió del

Cot, y Recót, no tenint, ni lo Concell Authoritát per opignorar, y vendrer, ó encantár las pinyoras; ni lo altre Batlle tampoch, per la Regla: Par in parem non habet imperium; en estos, y semblans Casos se deu Recorrer á son legítim superiór per la Execussió de les penes, com son lo Jutge, Veguérs, y si Convé als Srs Princeps. Lo Mateix se ha de dir en quant als Eglesiastichs, servatis servandis, per exemple: Un Vicari perpetuo, ó altre Eglesiastich de les Valls vol tenir prats, ó Camps, peró no vol tenir los Camins á ells Contiguos, y entoxans en la deguda forma, antes be, pretent que los Altres loy deuhen á ell tenir á pun, vol Cassár, y pescár en temps prohibit, no vol entregár lo Esparve en lo temps se acostuma entregar als Consols, vol tallár llenya en los Vedáts, y fer pasturár los bestiárs en les herbes vedádes, en fin no vol obehir als Arrestos, y Ordinacions del Concell; en tots estos Casos, per la declaració, y Execussió de la pena se deu Recorrer á son Competent, ó Vicari generál, lo qual acostuma anomenár á un Eglesiastich Executór de las penas incorregudas. Per la resolució de la tercera part del pun, se deu saber, que per estár subgecta una Persona, en pagár la Quistia personál com tambe lo Estranys personal, speculativament parlant, deu habitár en les Valls 6 mesos, ó la Major part del Any; En quant á la quistia Real, ó dels bestiárs y cosas, vaste per haver de pagar esta als dos Princeps, que en lo Any de Compte, ó be quan pássan los Comptes, possehesca los tals bestiárs, ó cosas, ó encaraque nols possehesca quant passen los Comptes, baste quels possehesca antes del Concell de comptes, ó tacsa de quistias, que es lo Concell Ordinari q se te lo dilluns antes de la festa de St Thomás.

Respecte als Estranys Reals, ó per los bestiárs, speculativament parlant, y segons lo que he vist en molts actes,

basta per haverlo de pagár al Comu de les Valls, eo á son Concell general, q̃ los bestiárs entren en ellas; peró per pagárlo á alguna Parroquia, deu haver per alguns dies segons arrestos de la tal Parroquia, pasturat ses erbes. Per la resolució de la segona part del tercer pun. ó dificultat, se respon; que en les quisties se deu procehir ab lo mandato de penas de Cot, y Recót; y en los estranys, en lo embarch, ó empara de les coses, ó efectes dels contraventors, é inobedients feta á instancia del Comu, ó de Parroquia, ó de les Valls, y la execussió per un dels Batlles, ó altre Ministre de Justicia, tenint Jurisdicsió ab las solitas penyoras, ó penyoraments, distracsió de estas, y publich subast, ó encant, en la forma estiláda.

Per dir de tot alguna cosa, no se deu omitir, que entre altres ben arreglades políticas, acostuma lo Concell general, de quant, en quant, nomenár un, ó dos Comissaris de satisfació per fer visita de pesos, y medidas; legalisár estas ab sas acostumadas marques, y pendrer las illegals, y falsas, castigant als duenyos á relació dels Comissaris, ó deputáts; com tambe als teyxidors de llana, y canim: zelánt no frauden al publich ab lo teyxir dels draps, ó en les medides, y que obcervien los Capitols de la Concordia, ó arreglament passát ab lo Concell general. etc. —— Se ellegeyxen quiscun any mostafás en las Parroquias, que zelien la bondat del Vi dels Ostáls, y Tabernas, y posien lo preu á les fruytes —— Se fá comissió á un dels Sindichs (tenintla interpretativa, sinó es expressa quiscun any per lo Concell general) perque aquest segons las circunstancias del temps alsie, ó abayxie als Ostalers, y Tabernérs, lo preu del pa, vi, oli, &c. —— Se fa quiscun any lo preu, ó afor del blat se ha venut á fiár, en los mesos antecedents, desdel ultim Concell de afór, fins al

present Concell de afor, tenint, y observant la maxima, de no juntar aquest fins q̃ hi age la blat segát en alguna copia á les valls; poch, ó despues se priva quiscun Any lo cassár perdius, y altra Cassa de publica utilitát, durant la veda, ó prohibició desde Nostra Senyora de Márs, á Nostra Senyora de Setembre; Com tambe lo pescár ab tot genero de Instruments desdel dia de Sn̄t Miquel de Setembre fins á Nostra Senyora de febré; manant als consols de les Parroquies recullien en sa Casa tots los Esparvès de sa Parroquia fins sie finida la prohibició; Com tambe posa lo Concell generál, quant be li apareixe lo preu, ó afora (vulgarmen parlánt) la Cassa, truytes, barbs, y altres peixos, ous, y demés Coses usualment Comestibles.

Cap 4.

Dels Camins reáls, sa política, y salvaguárda.

Per quant una de les mes dignes Politiques de millor gloria, y fama, y de la Major utilitát del publich, sie la de la bona disposició y limpiesa dels Camins Reals, ha acostumát de tot temps lo Concell general dos vegades en lo Any fer compondrer, y Netejár los Camins reals, y altres, á fi de que lo transit, y Comers estiga ben expedit; peró com la gen no fassien altra Cosa que arrimár un poch les pedres á les bores dels Camins, passáts dos dies tornen á estár los Camins ab la Mateixa mala disposició com de antes, de haon es; que aquesta providencia política del Concell de la Vall ve á quedár sens efecte; se trevalle

en limpiarlos los Camins dos vegades lo Anÿ, ÿ sempre q̃ conve, ÿ se frustra est trevall, ÿ la gen Anants, ÿ Vinents, ÿ comerciáns pateÿxen lo detriment dels Mals Camins, plens de Aÿgua, pedres, gravades desenterrades, ÿ altres inconvenients.

Per remediár á aquest danÿ, ÿ á fi que esta providencia política del Concell sie en efecte tal, ÿ sortesque son degut efecte, ÿ no se quedie en mera política de nom, en los Concells en que se ordenen, ó arresta lo acomodár Camins, espedregarlos, ÿ limpiárlos, se deuria arrestár ab arrest rigurós, ÿ ferse manár porta per porta. Pº Que les pedres se tirassen al riu; se portassen á una pedrera apartada del respectiu Camí, ó se enterrassen fondas en ells, en fin, que de tal manera se apartassen dels Camins, que ja maÿ á aquellas los fos fassil de tornár á ells. 2º Que las gravadas se enterrien, ÿ arrasen una vegada lo Anÿ. 3º Que quiscuna de las Parroquias tinga obligació quiscun Anÿ de compondrer un tros de Camí, ÿ aÿxamplarlo, posant grossas pedras en las baránas, de tal manera que no sie fassil lo Caurer de ellas mateÿxas, ó ferlas Caurer.

De esta particulár providencia resultará Pº que com los Entoÿxáns traurán llunÿ las pedras dels Camins, ó les enterrarán fet una vegada, les demés tindran poch trevall, ÿ sempre aquells estarán be. 2º, com sabrán que serán tinguts en portár les pedres llunÿ, no les tirarán de les possessions als Camins, ó impidirán no caÿgan, pues no porten lo escombre ab rigor, les tiren, ó no impedeÿxen caÿguen, fentse compte, q̃ luego les haurán arrimades, com solen, ÿ no aprofite. 3. que com se replenien una vegada be les gravádes, ÿ se arrasien, no costará molt trevall á tenirlas be. 4. Que fentse un tros de Camí ample, ÿ ben

disposát cada Any, poch á poch vindrán á estar be, y no costarán casi manobres despues. 5º. Que posant pedres grosses en les bores dels Camins ab les pluges se umplirán de runa les gravades.

De aquest, ó de un altre arrest semblant sen pot donár una Copia á cada una de les Parroquies la qual tingan patent en la Casa Comuna en una tauleta ab altres arrestos que duren tot lo Any: Com es, lo de haver de fer los Concellers, ó Consols en sas respectivas Parroquias examen, y aprehenció dels Papers publichs, ó pertocans á la Escrivania, en morir algun Notari, ó volerse ausentár de les Valls &c. Ayxi tot lo mon veu lo que deu fer, y tot lo Concell de Parroquia sols en mirár la tauleta, ve en coneyxemen del que deu obrár.

Ayxi com lo Concell per moltas de sas facultats te deputáts als Sindichs, Mostafás, visuradors de pesos, y mesuras, compters &c. per la millor observancia del arrest tan politich, y necessari dels Camins, y millor estat, y limpiesa de estos, serie molt convenient nomenás quiscun Any son deputat, ó Comissari de camins reals, pagantlo, ó donantli de publico 10, ó 12 ll. cada Any, ab la obligació de haver una vegada cada mes, y sempre que li apareguès á ell á fer una vista de Vlls, ó visori del estat dels Camins reals (quals se entenen desde la Ralla de Andorra ab lo terme de Arcavell, fins als pobles immediáts als ports, ó desde dita Ralla fins á Soldeu, á llorts, ó Arensál, Pal &c.) y tots aquells, q̃ no trobás ab lo degut estát, ó comformes al arrest, y manament del Concell, sa fossen de Comu, sa de Particulárs, tinguès obligació de notár, y entimár lo Cot de la Terra á aquells, que devien tenirlos en aquell bon estát dit, y reportaro en lo primer Concell; Com tambe ferlos nou manament en pena del Cot de la Terra de tenirlos dins tans dies apun, y que per la Cota de la pena, ó Cot, compareguen al primer Concell de la Terra.

Aquest (com podie obrár moltas cosas la Malicia del Comissari) á fi de prevenir esta, se reservará sempre, compareixent les parts lo declarár, y executár lo Cot, ó penas dels inobedients, y negligents, depositen estes en lo Arxiu publich per pagár al Comissari, ó per fer altres pagos; declarant absolutamen lo Cot, sens mes examen, en cas que les parts fossen inobedients en compareixer inseguint lo manament, per la presumptiva de sa culpa, fundada ja en la relació del Comissari, y ja tambe en no voler ells compareixer. En cas de compareixer, hointlas en Justicia, pero en cas de no, donár probas convincents en Justificassió de tenir los Camins de sos entoixans en bon estat, prevaleixent la mera relació, y declaració del Comissari, per ser aquest un Ministeri asalariát, y aprobat per lo Concell.

Respecte als Camins, que en sos entoixans deuhen tenir los Eglesiastichs en bon estat, fan, y millor que tots los demes; deurá lo Comissari passárlos un recado aten, notificantlos lo mal estat, y disposisció de ells, y encarregantlos lo cuydár de tenirlos en bon estát, ab la comminació de reportáro al Concell, ó Sindich, si dins tans dies no han cuydat de acomodarlos be, y degudamen, á fi de que, aquell prenga las mes degudas, solidas, y segúras providencias; y efectivament, passats los dies, q̃ sien menester per acomodáro (que podrien en semblans casos per uns, y altres prefigirse 15, ó fins á la Nova visita Mensál) deurá certiorarne lo Comissari al Concell, si sente algun, ó á algun dels Sindichs. (Lo qual, ó ja de disposisció del Concell, ó ja en forsa de sas facultáts á ell atribuides per aquell, passará luego á instar la pena, en la quantitat, que en semblans omissions se sol exigir als demes, y sa execussió á son superiór, ó Vicari General.

En generál; lo Concell deu sempre eficásment vigilár, estigan los Camins reals, ó de les riberes principalment, en lo millor estát se puga (menos los Camins dels ports,

Los quals com puguen passár, es convenient á vna, y altra política contraria, mes elevada, y mes fina, q̃ no sien bons, ó no estigan en gran disposisció, antes be, que sien bruscos, estrets, y pedregosos, per lo transit, y continuo comérs. Que lo Comissari cumplie exactamen á son Ofici de Visitas, y denunciacions de Inhobedients, y negligens, sens fer plats, ni comárs, castigantlo si falte á vna, y altra cosa. Que ningu se atrevesca tocár pedra alguna dels Pons, ni baránas dels Camins, llansantles á la Aygua, castigantlos ab bones multes, y si convenient es demanár la forsa de la Justicia, per a ferlos castigár corporalment, com sien estos actes en perjudici notabilissim del be publich. Aixi disposát per lo dret Comu es, contra semblans enquiets á fi de que sien castigáts, y obcervát en les Valls, y de molt temps de la Antiquitát, com es de veurer en les moltes sumaries de esta especie, que se llegeixen en la Escrivania publica; y Aixi finalment ordenát per molts Capitols, y disposicions de la Illtre Cort contra la Insolencia, Audacia, y atreviment de semblans enquiets; Que lo Comissári sempre, y quant vega faltár alguna pedra en los ponts, ó voras dels Camins, se informie, averiguant ab tota cautela, y solicitut, qual sie la Persona que haurá comes semblant dany, y tan si la averigue, com si nó, fará report al primer Concell, á fi de que aquest prenga sas millors providencias. Per assó será bo, q̃ al Comisari en lo paper de sa comissió, que se copiará del arrest se haurá fet de sa nominació en lo llibre, se li notien, y escriguen ses facultáts, y obligacions, y carrechs; y si al Cap del Any se confirme, posár á sa continuació, lo confirmám.

Cap 5.

Del Arxiu, son arreglament, orde, y disposisció, Arxivér, y ses obligacions.

Essent com es en vn Comu lo Arxiu la cosa mes necessaria per la Conservació, y custodia dels Titols, Privilegis, y papers, y demés

coses; Aÿxi tambe se deu cuÿdár ab la Majór política de sa Millor disposisció, orde, ÿ concert, ja per concervár los titols, ÿ demes coses, que dins de ell se troben, ja tambe pera encontrár los titols en cas de plet, ó quant sie convenient; Per só, com la experiencia age ensenÿát deplorablement los disgustos ha causát al comu de les valls, gastos, trevalls de buscár, perdició de titols, la poca política, ÿ curiositát se ha tingut fins al temps present en los titols, ÿ papers, tenintlos en una caÿxóta (encaraque cerrada ab 6 claus) embolismáts, ÿ fets una confusió; havent resolt lo concell disposár aquell en la millór forma se puga, per la millór custodia, ÿ guarda de sos titols, privilegis, ÿ papers per ara, ÿ pera sempre, se ha disposát en la forma, disposisció, ÿ armonia seguent; ÿ per la continuació de esta me ha aparegut posarne la explicassió seguent.

Orde del Arxiu.

1. Lo Arxiu está disposát ab sos caÿxóns grans, ÿ xichs, ÿ posáts en ells dins de uns sachs, senÿaláts de sas respectivas lletras, ÿ retols, es á saber; los Privilegis de sas Santedáts los Papes, tan respecte al Espiritual, com temporál, ÿ altres atorgáts per altres Preláts; ÿ en fin tots Privilegis, exempcións, franquesas, ÿ tots altres titols concernents á lo Espiritual, ÿ á la Anima; los de la Inquisisció, Butlla de la Sta Cruzáda &c. tots retoláts, ÿ rubricáts dins de sa respectiva saqueta, tambe senÿaláda de sa lletra, ÿ retol, en un caÿxó, retolát generalmen de retol significatiu de lo que dins de ell conté.

2. Los titols, privilegis, franquesas, ÿ exempcións concedits per nostres Illms Princeps, Bisbes de Urgell, com tambe sas declaracións, dins de sos respectius saquets, tambe marcats de sas lletras, ÿ retoláts en altre calaÿx, retolát de son respectiu retol.

3. Tots los Privilegis, franquesas, exempcions, y titols concernents á las valls, y á la facultat de sos moradors, tan dins de ellas, com dins de Fransa concedits per los Comptes de Foyx, com á tals, com á Rey de Navarra, Rey de Fransa, y altres senyors de Fransa, sentencies, declaracions de Jutges, y tribunals Francesos dins de sos respectius sachs, marcats, y retolats, en altre Caixó retolat de un retol significatiu de lo que en ell conté.

4. Tots los Titols, Privilegis, exempcions, franquesas, sentencias, declaracions, provisions de suplicas, y memorials, y tots altres atorgats per los Comptes de Barcelona, Urgell, Rey de Aragó, Castilla, y altres senyors, á les valls y sos naturals, y moradors, respecte á la Espanya, y sos dominis, y Provincias; Franquesas de passatges, lleudes, rals de Batlles, drets de marca, de barra, Egipcio &c. dins de sos respectius saquets marcats de sas respectivas lletras, y retols en altre Caixó, retolat de un retol significatiu de lo que dins de ell conté.

5. Totes les apoques, y rebudes dels censals &c que ha quitat lo Concell general, y de lo que ha pagat per sensos de Nuda percepció al Sacrista de Urgell, Porter, Nostra Sra de Costoja, y Nostra Sra de Urgell, y altres pagos, q̃ haurán fet, en ses respectivas plicas ben retolades, dins altre Caixó, aixi mateix retolat.

6. Bandos, y arreglaments de la Illtre Cort, en sas respectivas plicas retolades, dins altre Caixó retolat de son respectiu titol.

7. Quedarán Caixons vacuos per servirse de ells en temps á venir, arxivantse en ells los titols, que no puguen cabrer en los respectius Caixons ja dits, y retolantse quant vingue lo cás, de sos competens retols.

8. Quedarán aixi mateix dos, 3, ó 4. caixons, que tindrán

son panÿs, ÿ Clau particulár per posár, ÿ dividir lo Concell sos diners, que tindrá per sos fins, ÿ Urgencies.

Aquest Arxiu, que estará dins una paret, com un Armari, tindrá dos tancadures, una interior ab portes de fusta, ÿ altra exterior ab portes de ferro; la tancadura, ó portes de fusta tindrán son bon panÿs, ÿ clau á part, á mes del secret á part per obrirlas, ÿ la tancadura ó porta de ferro 6 panÿs ÿ 6 Claus diferents, que una no pugue obrir en altre panÿs q̃ en lo seu. Estas Claus se marcarán del nom de sa respectiva Parroquia, com tambe los panÿs per son Orde, ÿ las tindrán los Consoláts de les respectivas Parras. La Clau de la tancadura, ó portes de fusta se la tindrá sempre lo Concell general, ó la encomanará á son Arxivér, ab son degut Compte, ÿ rahó; com tambe se reservará pera si lo Concell les Claus dels Caÿxóns dels diners, ó erarís.

Lo Arxiu vell ab los 6 panÿs se porá tenir en la Iglesia de Andorra ab llissencia del Sr. Bisbe ó Ordinari fermat ab Cadenes, ÿ dins de ell un exemplar dels llibres en que están transumptáts los titols, privilegis ve declaracións, ÿ Capitols de Cort, per lo cas que si sucsehia, ó esdevenia una Crema en un Arxiu, que dien los titols en altre, Aquest Arxiu bastará á visitarlo una vegada lo Anÿ, á fi de limpiarlo ÿ traurer lo pols dels llibres.

Obligacions del Arxivér.

1. Pó. Lo Arxivér cuÿdará que los porgamins, titols, ÿ Privilegis estigan ben retoláts ÿ tambe posáts dins de son respectiu saquet corresponen, ÿ Caÿxó, com tambe les pliques dels papers, cuÿdant no hi age pols, ni altra bruticia.

2. En tots los Concells portará la Clau del Arxiu (si lo Concell

lai Confie) perque la tinga allí, si se havie de mirar al Arxiu.

3. Sempre, y quant lo Concell resolga trauer del Arxiu, Titol algun, ó dinérs, anira á ell junt ab los 6 Consols, un de cada Parroquia, los quals obrirán quiscun en son respectiu pany las portas de ferro, y ells les de fusta, ó tanca interior.

4. Pendrá en presencia dels 6 Consols lo Titol, porgami, ó Paper se demanie de la respectiva plica, ó saquet, y de son Calaix, tornará á serrar les portes de fusta, y secret en presencia dels Mateixos 6 Consols; y estos en presencia sua les 6 tancadures de ferro, asseguran-les de tots. (lo Mateix faran quant se ha de trauer dinérs.

5. Portará al Rotlle, ó Concell lo Titol, y treta copia de ell per lo Secretari, y feta Convinació eo comprovació de la Copia ab son Originál, tornará aquest junt ab los 6 Consols en lo Arxiu (de la Mateixa forma que quant se tragué) en son Mateix lloch, numero, saquet, ó plica, y calaix, y tancaran, com se ha dit en la regla Antecedent.

6. Tindrá tambe en lo Arxiu un exemplár de cada llibre en que son buydáts los Titols, y privilegis, y un exemplár del llibre intitulat: Diversorium, ó del de Arreglaments de Cort, advertin que sempre, y quant se age de veurer algun titol será millor se veja, y se traga del llibre, que del Original en plica; peró tan en trauerlo del Arxiu, com en tornarloy se observará lo Mateix q̃ se ha dit.

7. Espolsará, y tindrá lo Arxiu, com tambe espolsará á lo menos una vegada en lo any los llibres, pliques, y pa-

pers, que per prevenir una Crema se tindrán en lo Arxiu Vell en la Iglesia de Andorra, en lo qual quant si dega mirar acistirán los 6 Consols per obrirlo, y tancarlo.

8. Tindrá una Copia del present Arreglamen, y del Orde del Arxiu, antes de aquest expressát (que lo Concell fará transumptár en son llibre de Ordinacions, y se Haurá de alli) en una tauleta patent en la Astancia, haon será lo Arxiu, cuydant de mudarla quant se borria, ó consumesca.

9. Tindrá ben estudiát, y mirát lo presen llibre, perq sempre, y quant convingue, hi age en lo Concell Persona, que sie ben Instruida de les coses de les Valls, á fi de saber en prompte haon se deuhen buscar, y trobár los Titols.

10. Finalmen quiscun Any, en lo temps, y Concell que aquest determinará, li fará una Visita, ó mes, del Arxiu, y se castigará en cas de no tenir aquest en son degut orde, politica, y limpiesa.

Los demes papers, apocas, ó recibos q intre any se anirán fen (com tambe los llibres del Concell) se podan tenir en un Armari, ó Caixa del Rotlle, ben tancats, y respectivament retoláts, y numeráts, y al cap del Any, ó dos se arxivarán en lo Arxiu en sa respectiva plica, y Caixó.

Apendice Miscelláneo

De dubtes, y proposicions de coses concernents al Concell General de lo que pot, y no pot.

He reservát ab especial reflecsió les coses que exposaré en lo present Apendice, com sien varies, y en diferents

asumptos, y mesclades de varias materias, per lo fi del tractat del Concell General, y antes del Index de Privilegis &c que posaré per Corona del present llibre. Prevenint, que les proposicions, ó sa major part, anirán sueltas, y peladas, com tambe la resolució dels dubtes proposaré, pues á haverse de donár las doctrinas serie materia molt llarga, y costarse un crescudissim volumen, ó llibre. Lo fi que he tingut en assó, es estat, perque en un cas prompte, y en que sie dificil lo recurs á consultár, tingue lo Concell alguna guia per governarse. Observa — Dich mon sentir, y dono ma resolució la qual no pretench servesca de opinió, fundát en los privilegis de les Valls, antes be, previnch, que sempre, y quant hi age lloch, se consulten, quant vingue lo cas les proposicions, y dubtes, pues en moltas de ellas poden ser varies les opinions segons la concretació de circunstancias; tot anirá distribuit per sos numeros.

Proposicions

1. Los Decrets, y deliberacions de algun Concell Inferior, com de Parroquia, ó de Quart, poden ser recindits per lo Concell General, ó gran Concell de les Valls.

2. Los Consols, y Concellers del Concell general, com tambe los Interessents en los altres Concells dels Comuns de les Valls, votan, y donan regularmen son sufragi in voce.

3. Preval lo vot de aquells, que son la major part del Concell, sens que se atenga per dirse, la major, y mes sana part la dignitat de les Persones, com en las Valls de Andorra tots sien iguáls.

4. En los actes del Concell general (y tambe dels demés Concells) perque no se estiga

al Vot de la Major part dels Votans, no pot valér ni estatut, ni consuetut.

5. Quiscun del Concell generál te llibera facultat de proposár en ell lo que vulga.

6. Quant convinga Votár per sort, aijxi mateijx com per veu, tot ho pot lo Concell, per evitár fraus, ij furveries.

7. Ningun Concell, ni lo General de les Valls pot decernir cosa contra las Regalias de sos senijórs, ij Princeps, ni contra los Privilegis; pot emperó interpretár estos per son vs, de la manera que ho Judiquie convenient.

8. Los Decrets, deliberacións, Ordinacions, Arrestos &c del Concell generál tenen forsa, ij valór, encaraque no aparega de proposició alguna.

9 Los Interessens, ó estáns en lo Concell deuhen Castigarse si expressament no contradiuhen, quant se tracte de alguna cosa danijosa, ó Illicita.

10. Lo Concell pot coneijxer, ij Castigár pecuniariament los exessos de sos Interessens, com son paraules Injuriosas, ij altres exessos dins del Mateijx Concell comesos, sens que dega per assó instár á la Illtre Cort; á menos, que lo exés fos molt grave, com es de Mort, Mutilació &c en cuijo cas sens dubte coneijxerie la Cort del exés, ó delicte; ó si tot lo Cos del Concell delinquis.

11. Los actes fets per lo Concell, se poden probár per los Mateijxos, que acistiren en ell.

12. Lo secretari del Concell fará sempre be de expressár en los actes del Concell los Noms dels Consols, ij Concellérs que han acistit en les Resolucións.

13. Sempre se ha obcervát lloablement en les valls, que no sien elegits en Consols aquells, que no han nascut en ellas, encaraque en ellas tinguen domicili; com tambe se ha obcervát no elegir en Consols los nascuts en les valls, fin á que sien casáts, ó viudos, ij que tinguen en ellas sa habitació permanent, ó la major part del Anij, tot conforme á la disposisció del Dret Comú; perque la Republica, regularmen no pot ser ben governada per estrangérs, als quals sol faltár lo amór á la Patria, la sciencia, ij coneijxement de les coses particulárs, del qual necessita lo recte govern de ella; ij finalment, perque lo tenir concell ab estrangérs, ij admetrels en ell, pot produir no pochs inconvenients á la Republica; segons diu lo Espirit sant per lo Eglesiastich: Cum extero Concilium non facies, nescis enim quid pariet.

14. Será sempre convenient speculativamen parlant, que persona alguna sie elegida en Consol, que alomenos no tinga la edat de 25 Anijs.

15. Los Consols, ij Concellérs de les valls durant lo Anij de son Empleo no poden ser convinguts en Judici per deutes civils segons disposisció de Dret (lo q) tambe se entenga dir dels Bátlles, ij Magistráts majórs; peró per delictes per ells comesos, poden ser convinguts, ij castigáts; majormen si son delictes comesos en los oficis. Tambe en casos de Regalia, com esta sempre se entenga exeptuada de las Reglas comuns, ij no sie continguda en las generals constitucions. Ita Oliva de Iure fici Cap. 14. n. 107.

16. No deuhen elegirse en Consols carnicérs de ofici, ni aquells que hagen estats nuncis, trompetés, lacaijos; ij finalment aquells que agen exercit algun ofici vil, ij aquells que agen estat criminósos

declaráts de crims infamatoris, ni aquells que estigan molt carregáts de deutes Civils, ni aquells, ó aquell que dega molt al Comú, ó Comuns declaradament; y finalment aquells que tinguen plet, ó causa ab lo Comú de la Parroquia de haon son, ó ab lo Comu de les Valls; les fermanses dels debitors los excomunicáts, los fills de Moros, heretges &c. si poden ser elegits los deutórs de deutes petits.

17. Als Consols, Concellers, y Proms expecte lo Cuidado, y solicitut de conservár la sanitat, y per so en temps de pesta, ó Contagi, en sos certificáts, y fe fahents, sempre en Cathalunya sels ha donát plena fe, com sien expedits ab sas firmas, sens alguna firma de Notari; y lo Mateyx esdevé en altres assumptos de política, y economía respecte á la fe deguda á sos certificáts.

18. Los Consols de les Parroquies, ó quiscun de ells está obligat á la Parroquia ó Comú simul et in solidum, y lo un per lo Altre, assó se enten quant la Administració los fou donada conjunctivament; peró si la Administració los fou donada separadament, ó separádes porcions, dividida una del altra, no están obligáts in solidum; peró si estan obligáts in solidum los competeyx lo benefici de divisió, y de orde, á imitació dels Contutors: llargamen ho tracte Bocri Decis. 60. n. 1. y 2. per tot.

19. No poden ser elegits en Consols, ni en altres Oficials de la Republica tots aquells que tingan, ó prengan benefici eglesiastich, ó Ordes sagráts; com tambe si fossen Veguers, Batlles, y Oficials de la Justicia; antes be, si despues de ser ellegits los venie alguna de las preditas qualitáts, cesse en ells la qualitat de Consol, ó de Conceller.

20. No deuhen, ni poden ser elegits en Consols, ni admesos en Concell,

ni altres oficis de la Republica los Mentecatos, los que pateijxen alguna Malaltia, ó enfermedat del Cos, del Animo, com son Ciegos, muts, los Molt sorts. los que pateijxen Mal Caduch, los q̃ se toquen del vi; ÿ en fin tots aquells, que per defecte del Animo, ó del Cos no poden per si servir comodament á la Republica.

21. No obstan q̃ los familiárs, algosils, ÿ altres empleáts del Sant Ofici de la Inquisisció de Dret Comu son Immunes, ÿ exemps de Carrechs Civils; com en les Valls sie aquell derogat per privilegi, ó Privilegis, ÿ Contraria Consuetut, ÿ observancia, ÿ per consequent no tinga en ellas lloch la exempció de Persónes, poden molt be ser elegits en Consols, ÿ altres oficis, ÿ Carrechs comuns, á diferencia dels Ordenáts, ó eglesiastichs, ó dels que tenen benefici Eglesiastich.

22. Las obligacións primarias, ÿ principals del Concell son cuÿdár del cobro de les quisties, ÿ tallas, del abast de les Valls, singularmen de blat, ÿ de la politica de ellas. Vide Maxima

23. Al Concell de la Parroquia se deu demanár llicencia per la Construcsió de nou Edifici particulár en ella. peró si ere Edifici per fundació de Convent, ó Religió, ó altra Comunitát, se deu demanár al Concell general. Vide Maxima.

24. Lo Concell general pot, ÿ deu declarár inhabils als Oficis de Consols, ÿ Concellérs, Citats aquells, ó manats Compareijxer, com la citació sie lo fonament del Judici, ÿ de Dret Natural. Haon tingan recurs los Aijxi declaráts Inhabils? ho deijxo, ÿ abstrac de la resolució.

25. Pot lo Concell suspendrer del Ofici, honór, ÿ benefici de la Republica, á algun sens precehir Citació alguna antes de la ~~Citació~~ publicassió de la Enquesta de Crims, que contra aquell se fa, qual suspenció es molt lloable, haventhi Justa Causa, ó com se fassie á Contemplació de enormitat de exessos.

26 Perque un Estrangé contrague domicili en les Valls, gosie dels Privilegis, prerrogativas, y exempcions de ellas, es menester, q á mes del temps y espaij de 10 anijs, que de disposiciò de Dret, comu se requereijx per contraurer domicili; á mes del Animo de permaneijxer en ellas (lo qual deu estimarse de fets, ò ij paraules de ell) paguia las quistias, tallas, y altres Carrechs reals, y Personals, que se han acostumat pagar en les Valls.

27. Lo Concell general pot creár y crea diferents Oficiáls, que exerceijxen Jurisdicsió en les Coses de la Economia com son Mostafás, Vehedórs, Comissaris de Aijgues, Camins, boscos, y Comunáls, dels quals lo recurs es al Mateijx Concell.

28. No pot edificarse en les Valls Castell, fortalesa, ni Casa de Gentil home, com ni casa publica, ó de Religió, y si esta se edificava hauria de menester llicencia expressa del Concell general, peró quam obtinendum sit ab hujusmodi domus edificatione, no obstan de ser Cosa pia: Vide maxima

29 Judici, ó Juij de Próms, ó del Concell, no te lloch en causes criminals, si sols en les Causes Civils politiques expressadas en sos privilegis, y no mes, en les quals te lo Concell la Jurisdicsió, la qual encaraque sie la Minima, devalle, y se diu concedida per lo Princep.

30. Acisteijxen, y deuhen acistir en las Corts dos Proms nomenáts per lo Concell vulgo Rahonadórs, ex privilegio, et praxi.

31. Lo Concell general te facultat de estatuir, ordenár, y arrestár en coses tocants á la Jurisdicsió baijx pena pecuniarias vulgarmen ditas del Cot, com son á cerca Camins, Aijguas, pescas, Cassas, boscos, Comunals, termes, Carnisseries, fleques, Ostals, y Tavernas, Texits, pesos, Medidas, Metges, Cirurgians, apotacaris, en fin en totas aquellas Cosas que concerneijxen

á la bona de Administració política, y economica de la Republica, ex privilegio, et praxi.

32. Pótse apellár dels Estatuts, Ordinacions, Arrestos á cerca lo efecte devolutiu, y no en quant al suspencia si son generals, ó á lo menos se Mota Apellatione, se pot recorrer al superior per viam querelę.

33. Encaraque las Valls, ó son Concell puga statuir, Ordenár, y Arrestár, no impedeyx que los Princeps ho pugan Ayxi Mateyx fero, com no sie directamen contra privilegis; perque no se enten, ni pot entendrerse que los Princeps concedint á les Valls la facultát de estatuir, ordenár, y Arrestár se vulguessen abdicár de est poder, y facultáts, sinos que se expresia en les Concessions; Antes be tota facultát, y Jurisdicsió se enten concedida Comulativament, segons expressas, y triviáls disposiciones de dret; Ita Thomas gramm. decis. 30, n. 9 Menoch de presump. lib. 2. presump 18. n. 26. lib. final. Cod. de Jurisdictione omnium. lib. 1. de Officio Prefecti Urbis Cap. Per hoc de hereticis in 6 Clementina eodem tit.

34. En los Estatuts, ordinacions, y Arrestos es molt bo expressár que lo Concell se reté, y reserva la facultát de revocárlos, mudarlos, y corregirlos.

35. Les Valls, y son Concell si vol estatuir, y deliberar alguna cosa, com á jutge de alguna Causa, se requereyx Citació ó manament á la part perque Comparega, y coneyxement de la dita Causa.

36. Lo Us del Estatut, ordinació, y Arrest se deu probár per aquell que se funde en ell.

37. Los Estatuts, ordinacions, y Arrestos fets per aquell que te facultat de estatuhir, ordenár, y Arrestár (com esdeve en lo Concell general) no necessitan de confirmació de superior. Franc. March. decis. 804. n. 3, et 7.

38. Poden les Valls, ó son Concell fer ab sos estatuts, ordinacions, arrestos, mes grave la condició dels forasters, que dels naturals, y subdits, ni per assó se podria dir, que violás les Constitucions del llibre Comers de Cian. Decian const. 44. n. 102 vol. 5.

39 Poden les Valls, ó son Concell dispensár á serca sos estatuts, ordinacions, y arrestos per antichs que sien, y serie molt conforme á dret semblan dispensa l. nil tam naturale ff. de regulis Juris, soto de Justitia et Jure libro 1 quest. 7 art. 3. Baldus cons. 209 lib. 5.

40 No poden les Valls, ó son Concell estatuir, ordenár, ni arrestár cosa alguna contra los drets de sos Princeps, privilegis fiscáls, ó sas facultáts, ni contra los privilegis atorgáts á las mateixas Valls per sos Princeps, segons expressas disposicions del dret. Cap. cum Inferior de majoritáte et obedientia, vide dus Dacianus supra citatum.

41. Los estatuts, ordinacions, y arrestos son de sa naturalesa revocábles, segons les circunstancies del temps, y de costums; y per esta rahó se comparen als testaments, y ultimas voluntáts, es corrent doctrina dels Authors Civilistas, Jaso in lib. non solum §. morte ff. de novi operis nuntiatione, n. 45. Bartholus in lib. sentessimis §. final. n. 9, et 10. ff. eodem, et plures alii.

42. No poden les Valls, ó son Concell revocár los estatuts, ordinacions, y arrestos per ellas fets; peró confirmáts ab Authoritat del superior, es corrent doctrina de dret.

43. Si pendeix causa en lo Tribunál ordinari á cerca la interpretació de algun estatut, ordinació, ó arrest fets per les Valls, ó son Concell, pareix pot aquest llevarlo, y revocarlo, com no nas que suspita de que lo Concell en emulació de la causa

ó plet verten devan del superiór, revoca lo dit estatut, ordinació, ó arrest; en qual cas, pareijx no pot, ij aijxi se ha vist consultát varies vegades, per varios celebres Juristes.

44. No poden los valls, ó son Concell fer estatuts, ordinacións, ni arrestos ambiciosos, ij si los fes, sens dubte se revocarien per recurs, ó apellació, es corrent en lo Oret. Se diuhen estatuts, ordinacións ij arrestos ambiciosos tots aquells, ó aquellas que se fan á benefici de certas, ij determinadas Persónas, ij en danij de altres, sens rahonable causa, que no son concentaneas á rahó; ó en fin si lo concell tenia la sola mira de complaurer á algunes certes, ij determinades Persones. lib. ambitiosa ff. de decret. ab ordine faciendi. Cap. Cum in omnes de const. et ibi D.D. Baldus in l. Nulli Cod. de senten. et interlocut. omnium Judicum.

Dùbtes, ó questións.

1. Si los Princeps poden, ó no ab contrari Privilegi revocár un estatút, ordinació, ó arrest, fet per lo Concell generál, tan per via de apellació, com per via de queijxa, de que lo estatut, ordinació, ó arrest es injust, com per via de providencia? Diria que si, per ser cert, que als Princeps los queda llibre semblant revocassió per sas regalias.

2. Si de las sentencias proferides per los Prohoms, ó Concell generál se pot apellár ó suplicár á la Cort de les valls? Quedará per ventura la sentencia injustamen proferida destituhida de tot remeij? Deijxo de bona gana indecisa esta questió. Sols dich, que si á un se li fa una manifesta injuria, no Judico exclos lo Judici del bon Jutge; de haon es; que encaraque no pugues apellár, ó suplicár, porie sem-

pre aquell al qual Manifestamen se ha fet Injuria en lo Judici, implorar lo Ofici de la Cort, ó del Jutge Per viam querelæ ó per via de queyxa, y aixis entendria Jo les varias apellacions que se llegeixen en diversos papers de la curia de declaracions fetas per lo concell, apelladas á la cort, y admesas per esta.

3. Si los Prohoms, ó illiteráts, ó sens lletras en sos Judicis estigan en conciencia obligáts en pendrer Assessór, ó saltim Consultór. Vide Canonistas, et Moralistas; sols per mi dixe, q̃ qualsevol costum per la Negativa se trobie introduit está improbada per un, y altre dret, Canonich, y Civil, y per conseguent apareixe se devia expellir; perque Regularmen los dits Prohoms son llechs, ó sens lletres, y en Causes Menos experts; y per conseguent un Ciego Malamen judique de Colórs.

4. Si seguint los Prohoms illiteráts, ó Concell illiterát lo parér, ó Concell del Consultór judicássen inicament, si pecan, ó no? y si se excusan in sindicatu, y en lo Judici instituit contra de ells per lo dret comu? Vide Juristas á cerca lo Ultim; vide Canonistas, et Moralistas á cerca lo primér. Per mi dich que no pecan, y que se excusan in sindicatu encaraque judiquen inicament de vot, y parér de Consultór.

5. Utrum los Eglesiastichs estigan atinguts als Estatuts &c. fets per lo Concell general? y altres? Afirmative, Maxime si son fets per rahó de bona Politica, y bona Administració de la Republica; es á esta Resolució concernent lo dret, y los Authórs; Ita Baldus Felinus, et alii in Cap. Eglesiæ Stæ Mariæ de constit. Oliva de Jure Fisci Cap. 14 n. 133. Peguera Decis. 56 part 1.

6. En los titols, Nobles Militárs, homens generosos, y doctórs estigan obligáts en las valls en observár los Estatuts &c. se han fet per la publica Utilitát, y bona Administració de la Republica; los quals Estatuts son del

Concell generál, ij dels de les Parroquies, maxime si dits estatuts &c. se han fet (com he dit) per la publica utilitat &c.? Afirmative respondeo; la rahó es, perque en les Valls de Andorra no hi há distincsió de Persones, ni de gose de for, ex Privilegio et praxi immemorialiter observáta absque contradictione.

7. Han los Consols, ij Concellers de les Valls (segons disposisció del dret Comú) sien responsables de la negligencia, de dolo, de culpa lata, leve, ij levissima, del cas fortuit, ij vici natural, no tracten llargamen los termes de dret comú, Osác. decis. 109. n. 7. et 8. diria que son responsables del dolo, culpa lata leve, ij negligencia moralment culpable; peró no de la levissima, cas fortuit, ij vici natural.

8. Han lo Concell generál sens precehir citació, ni coneijxement de causa puga privar á alguna Persóna perpetuament dels Oficis, honors, ij beneficis de la Republica, per excessos, ij delictes per la tal Persóna comesos, ó que tem cometrá borrantlo dels llibres de la Casa del comú, ij declarantlo Inabil? diria que pot lo Comu, sens precehir citació, ni coneijxement de causa privarlo dels Oficis, honors &c. ij borrarlo, ij podrie assó, ij no per modo de Contencia potestat, sinó per modo de Politica correcsió ex Cap. Rainuntius de testamen. Et uxorem nomine Adalaijdam; peró es menester que lo Comú, ó Concell procehesca ab gran cautela en estos Cassos; pues está exposát, que per lo superior se declaria, feta per via de fet, semblan privació ex obrubto ij com expoliativa de la poscessió, ij per conseguent revocarla, ab resarciment de danijs, ij costas. Baste ja de proposisciónes, ij dubtes, ab los quals confio que se pendrá llum per la resolució de altres infinits, quant vingue lo cas, que pot molt be sucsehirne cada punt.

Cap. 6.

De las Prerrogativas, Privilegis, Franquèsas, y Exempcions de les Valls de Andorra.

Sempre han dubtat molt moltes, y varies Persones, quals sien los especials Privilegis de les Valls de Andorra? Pues aceveran haver hoit á dir, ja á sos Antepassats, esser las ditas Valls molt privilegiades, y que gosen de Incignes, y admirables franquesas, y exempcions, á fi de que se tinga alguna Noticia de sas prerrogativas, tan en lo espiritual, com en lo temporal; y tambe perq los de la Vall tinguen á ma un Copios y facil Indice de sos privilegis, franquesas, y exempcions, de manera que los sie facil de trobar los titols, quant los sie convenient. Dividiré lo pnt Cap. en 4 paragrafs, En lo primer parlarem dels privilegis &c gosan les Valls, en quant al Eglesiastich, y espiritual de sas decimas, de la butlla de la Sta Crusada, y Sta Inquisiscio. En lo 2. faré un Indice ó Aransel dels Privilegis temporals exempcions &c, que gosan los de les Valls dins de elles. En lo 3. dels privilegis, franquesas &c que gosen dins del regne de Fransa concedits á ellas per los Comptes de Foijx, Comptes de Bearn, Reis de Navarra, y Reis de Fransa ab les declaracions, y Centencias á favor de dits Privilegis. En lo 4t, y Ultim tractarém dels privilegis que gosan los moradors de dites Valls dins dels Dominis de Espanija, concedits á sos moradors per los Comptes de Barcelona, Reis de Aragó, Reis de Castilla, Capitans Generals, de las Centencias, y declaracions á favor de dits privilegis proferidas p la Antiga Diputació de Catalunija, Batllia general, p la Real Audiencia, Real superintendencia, y altres tribunals.

Paragráf 1.

De las Prerrogativas, Privilegis, y Exempcions gosan las Valls de Andórra á ellas atorgats per Princeps Eglesiastichs, tan respecte al Espiritual, com al temporál.

Havent estat les Valls de Andórra, casi desde la expulció dels Moros de tota la Espanija subgectes en lo Espiritual, y temporál als Srs Bisbes de Urgell han

1. Merescut de la Dignació de dits Srs Bisbes, com tambe de molts Santissims Papas, molts, y insignes privilegis, y prerrogativas, essent sa Iglesia Espanijola, subgecta á les Constitucions Provincials Tarraconences, succehint á ella en lo temporál en las vacants la Molt Reverenda Cambra Apostolica, com se ha dit, y en lo Espiritual lo Molt Illre Capitol de la Catredál de Urgell.

2. Gosan del Privilegi, y Prerrogativa de la Butlla de la Crusáda, essent reputades com á porció del Principát de Catalunija en est particulár.

3. Pagan las Decimas de sos fruits, com son bestiárs, grans, llana, canet, selas, y formatges solamen, á expecció de erba, ferro, y altres generos, dels quals maij han pagát, á imitació del Ducat de Babiera, y altres terres; y lo que maij ha pogut recabár lo Capitol de Urgell, no obstan de havero pretés ab tot conato varies vegades, recorrent sempre les Valls per desvaneijxer semblans pretencions á sos Princeps; peró singulármen á la protecsió del Reij Christianissim. Les decimes se paguen al Sr Bisbe de Urgell, al Illre Capitol, al Carlá de la Vila de Andórra, al Estadór de Encamp, al Estadór de Espelunca, ó de Pal Cano-

ricáts de Urgell, al Seminarí de Urgell, al Vicarí Perpe-
tuo de Andorra, y Sacristá Dignitát de la Catredal de Urgell
quiscun en sos respectiuy districtey, y termey, ab la diferencia
que en la Parroquia de la Massana no se pague delme
de Canim, ni en la de Ordino de sebey: Item lo Arcidiaca de
Andorra, Dignitat de la Sta Iglesia de Urgell percebeix 2q
per lliura de totey ley decimey de la Mitra. Item

Gosem de la
4. Prerrogativa de estár subgecteg al Sto Tribunal de la Inquisi-
ció de Barcelona, per cuja subgecció se preservam de heretg
gey, huganeots, Espiérts, y Zeligionáris, que tam infectem al
rey Zegney. Per lo que se deu saber, que com en ley Vally se feren
molteg expecussiónes de Brujey, y Mestiníeg en lo principi de
la centuria de 1600, fins á 1630. ley qualy decendiem, y havia
apreg aqueix Art diabolich de ley Mestiy, que veniem de la part
dely Igonaug de Fráncia, y com entre damey se temeg que algu-
neg havíem patit ignocentment, no essent propi dely Tribunal
seculár lo examen de Cauyg de Maleficis, Sortilegis, Encantameng
Adivinaciónes, Brujerieg, y en fin essent Zegularmen estos Tri-
bunály Imperits, é Indoneos per lo Conseiypement de Cauyg de
Cretgia, la qual sempre va Meyclada ab ley dalt Dizey: demaná
la Perxia de Andorra á son Princeyp Sr Bisbe de Urgell, y
aquest vulgué subgectár ley Vally á la Sta Inquisició de Bar-
celona. Se mogué alguneg Cauyg, introduida la Inquisició,
entre alguns particulárs officiály del Sto Officí, vulguerem aque-
los declinár lo fort, no volentse subgectár á la Justicia Or-
dinaria de ley Vally, Ans be presentment obligár aly Actórs en
Instarlos ley Cauyg per devant dely Comissáris á Jutgeg de la
Inquisició. Lo que havent Arribat á Noticia de Henrich 4
dit lo gran, tolerá la Inquisició á petició, y suplica de ley Vally
envia un fort, y terrible Edic, als habitáns de elley en que maná
J de aquí al devan persona alguna de qualsevol estát, grau,
y condició que sie, (y nomenadament los officiáls, y Empleáts per

la Inquisició) se atrevesca baÿx la pena de rebellió, ÿ Inhobediencia pladejar, ni portar ses causes per devant altra Justicia, que dels veguers, ó Batlles de Andorra. En consequencia de assó se firmá una Concordia entre lo Sant Tribunal, de una part, ÿ los Sindichs del Comú de les Valls, median la qual ningun empleát per lo Sant Ofici se exemeÿx, ni pot eximirse de pagár Justicies, talles, ÿ altres mats, ÿ en fin de ningun carrech, ó onus local.

5. Gosan del Privilegi per concessió del Sr Bisbe Dn Francisco de Urries, ÿ Dn Andreu Capella, confirmát per sa santedat de tenir sinó una escrivania en les Valls, ÿ per consequent un Notari, ó escrivá; de fer aprehenció lo concell de les escriptures publiques agen fet los Eglesiastichs dins les Valls, ÿ fer Doena en les vacants; que lo Notari, ó escrivá en ses escriptures gose de Authoritat Apostolica.

6. Item per Privilegi atorgát per los sobre dits, gosen de la facultat de sequestrár los grans als Eglesiastichs tinguen en les Valls, confirmat per la santedat de Cometent sa santedat ÿ manant la execussió del Indult á qualsevol Persona Eglesiastica, á la qual sie presentát per lo Concell ó son deputat, Sindich, ó deputáts, ó Sindichs.

7. Item per Privilegi atorgát als Moradors de les Valls, á petició del Sr Dn Andreu Capella referit, per la santedat de gosen lo Indult de no poder ser excomunicats per deutes Civils.

8. Item lo Privilegi de servir als Princeps en qualitat de soldáts, solamen dins les Mateÿxes Valls, ÿ no fora de ellas; com tambe de no poderse servir los Princeps dels homens de Andorra la un contra del altre vide Pariatges.

Paragraf 2

Y Index dels Privilegis temporals, se gosan dins les Mateyxes Valls atorgats per sos Ill.ms Princeps, y S.rs Bisbes de Urgell, y Comptes de Foyx.

1. Per Antiquissims Privilegis atorgats als moradors de les Valls gosen la franquesa de ser Immunes, y llibres de tot domini (exeptat lo dels Princeps) Baronal, directe, Mitja, Tercer; de ser francas en alou, foriscapis, lluismes, amortisacions, y altres drets dominicals.

Item de aquest resulte no deurer, ni estar obligats los homens de Andorra en fer serveij algun en un veguer contra del altre, ni á un Batlle contra del altre.

Item de no coneyxer á altre senyor, que als Ill.ms Bisbes de Urgell, y als serenissims comptes de Foyx.

Item de no estar subgectes á ningunas altras Persónas que als Veguers, y Batlles de les Valls y á sos Oficials, ni obehir á ninguna altra Justicia, ó Tribunal, que al de les Mateyxes Valls.

Item de no pagar de Quistia als S.rs Bisbes que 2200 sous Melguriens (que vuy tenen lo valor de sous Barcelonesos) anys per altre.

Item de no pagar al Compte de Foyx (portan lo pago á la Vila de Foyx, y cobrant son recibo sens poder ser obligats en portarlo en altra part) sinos la suma de 1974 franchs, eo lliures franceses, essent aixi que antes pagaven la quistia Ad libitum del Compte, y despues fins al anij pagaven 1100 florins de or de Aragó. Estan obligats á pagar les quisties los Batlles, y Oficials de Justicia. com compte en privilegi concedit p. Fran.co B. de Urgell, y y Joan Compte de Foy dia 12 agost 1433.

Item gosen dels Privilegis de tacsár les quisties, ÿ estranÿs los Mateÿxos homens, ÿ ningu altre, llevarlas, fer los talls, arrendar sos Comunals, vendrer sos boscos, privar la Cassa, pesca, coneÿxer de las Causas de Casa á Casa, de prát, á prát, Camp, á Camp en fin de coneÿxer de totes les Causes de servituts urbánes, ÿ rusticas; ÿ en un mot, gosen de la facultat de la Politica, ÿ economica de la terra.

Item gosen del Privilegi de no poder ser presos ó capturáts per deutes, meramente Civils.

Item gosen del Privilegi de intervenir á les Corts, no poden ser inhibits, ni prohibits, Advocáts, ÿ rahonadors per rahonár, ÿ defensár sos Privilegis, ÿ patrocinár als Enquestáts, ÿ manlleutats per crims, ÿ delictes.

Item del Privilegi de haver de provehir los veguérs en les Causes Civils, á quiscun agen, ÿ defendent de Advocát, ÿ procuradór, la Causa introduida devan la Cort.

Item del Privilegi de poder ser compellits en pagár en les Causes Civils despesas, ni missións, ni la tercera part de la suma de la Causa á que los obligávan antes los veguérs, ÿ Jutge.

Item de no poder ser impedits en les Causes Civils de devenir á Concordies, ÿ transacsións.

Item de no poderse pronunciár per la Justicia sentencia de sanch, contra ningun Morador de les Valls, com aquest no excedesca la edat de 12 Anÿs.

Item de no poder ser ninguna dona de les Valls compellida á firmár dret per son Marit, antes be anullant, lassánt, ÿ revocant la tal firma.

Item del Privilegi de tenir son Concell, ÿ tractár ses coses per sos Sindichs, ÿ castigár als Inobedients, ÿ omissos ab

la pena del Cot. fer ses Ordinacions, y Arrestos en les coses tocáns á sa facultát.

Item de poder lo Concell, y ningun altre prohibir la eyxida dels gráns de les valls, y sequestrárlos si menester es,

Item del Privilegi de Arrendár Ostals, y Tabernas, Carnicerias, posár preu al pa, vi, Carn, ous, pesca, y altres coses Comestibles, allealár pesos, y Mesuras, cánes &c.

Item del Privilegi de no poder los Ministres, ni oficials de Justicia, com los Veguérs, Jutge, Batlles &c. Arrendár los Empleos, ó Oficis, baix pena de Nullitát del Arrendament, y de Vacassió del Empleo arrendat Ipso facto.

Item del Privilegi de haver los Veguérs en lo Comensament del exercissi de sos Empleos; com tambe los Batlles, y Jutge, de prestár lo Jurament de portarse be, y fidelment en lo exercissi de sos respectius Empleos, y oficis; de haverlos de proceguir, y defensár tots sos privilegis, usos, costums, tan Escrits, com no Escrits, y administrarlos tot Cumpliment de Justicia.

Item del Privilegi de no poder los Veguérs tenir ses Corts, que estes no sien obertes en ple Concell general; com tampoch Clourerse, ó tancarse, que no sie convocant al dit Concell.

Item del Privilegi de no poder los Veguérs tenir dos Vegades, ni celebrár Corts en un any, menos, que hi age Justa Causa per tenirlas.

Item del Privilegi de no poder los Veguérs tenir, ni celebrár las Corts desde Sant Miquel de Maitg, á Sant Miquel de setembre, per ser est temps molt ocupát per los Andorráns per cultivár sos prats, y terras, y recullir los fruits: menos q hi age urgent causa per tenirlas.

Item del Privilegi de no estár obligáts en guardár los Presonérs, deuhen estos ser guardáts per los Batlles, Capitans, Denérs, y Portérs.

Item del Privilegi de no poder ningun veguér venir, com ni tampoch lo Jutge ab son altre (que es dir, ab un Companyj) á fi de estalviár, y ahorrár lo gasto á les Corts.

Item del Privilegi de poder los veguers compondre los Crims, y delictes ab los particulars de les Valls.

Item del Privilegi de poder proposár, tan en les vacants de la Batllia del Sr. Bisbe, com de la Batllia del Compte de Foix 6 homens, vulgo fer sisena, per quiscuna, dels quals se ellegeix un en Batlle.

Item del Privilegi de poder proposár, y Consultár al Princep, al qual toca la nominació en las vacants de la Notaria, ó escrivania publica, dos homens, ó Personas aptas é Idoneas, vulgo fer Doena per Notári, dels quals elegeix lo Princep, al qual toca, un en Notári.

Item del Privilegi de nomenár Capitáns, Desenérs, y altres oficials de Justicia subalternos, los quals deuhen prestár lo Jurament de portarse be, y degudament en la execussió de sos respectius oficis, en poder dels ministres dels Srs. Princeps, veguérs, ó Batlles.

Item de gosár les predites Valls lo benefici de Neutralitát, y de no poder ser extret de ellas ningun Presonér, per lo coneixement de sa causa en altre paratge.

Item del Incigne Privilegi de no haverí en les Valls exempció de Persónes, que gosen de for, ó de Privilegi Militár, están totas subgectas als Mateixos Tribunals, y als Mateixos Ministres de Justicia.

Item del Privilegi de no poder construhir, ni edificar en les referides Valls Castell, fortalesa, ni casa de Gentil home havent de ser tota la terra llibre, y oberta.

Item del Privilegi de poder servir los Andorrans á una, y altra corona de Fransa, y de Espanija sens nota de rebellió, é infidelitát, encara en temps de Guerras obertas entre estas dos Coronas.

Item del Privilegi de no poder ninguna Persona sie General, Tinent General, Mariscal de Camp, Governador; y generalment, ningun Oficial de guerra, ni soldat, pendrer, ni en llevar dels llochs, burchs, masos, que dependeixen de les 6 Parroquies de les Valls, blat, ordi, sebada, erba, palla, vi, oli, volateria, ni altre qualsevol genero de cosa, sinó fos de voluntat, y concentiment dels Mateixos habitans de les Valls baix la pena de poderlos saltar demun, y impedirlos ab forsa y armes, obligant á aquest impediment al Governador, senescal, y altres Oficials del Comptat de Foix, com tambe als veguers de les Valls los donen tot favor, y ajuda; y que los habitans pugan posár las salvaguardas reals, armeries, bastons, y panonceaux reals en tots los endrets que be los aparega. Fou concedit per lo Enrich 4. en la Ciutat de lo dia de 16

Item lo Privilegi de poder posár salvaguardes, y reals armeries de Espanija en tots los parátges, y endrets de les Valls, que be los aparega. Fou concedit per Rey de Espanija donat en la Ciutat de &c.

Item lo Privilegi de franquesa, de franchs, feudos drets de amortisació, foriscapis, drets de dinxosa vinguda á la corona de Fransa, exempció de haver de pagár contribució per lo manteniment de les Tropes, passatge de estas, y entreténguda, ó manutenció de Gen. de Guerra, y de no

haver de pagár cosa alguna per la Confirmació de los Privilegis, franquesas, y Exempcions, atorgát per Lluís 14. lo gran donat á Versálles lo dia de 16

Item lo Privilegi de ser exemps de Repressalias, tan respecte á Fransa, que á Espanya, per ningun Titol, causa, ni rahó, concedits per lo Rey de Fransa, y per lo Rey de Espanya.

Paragráf 3.

Index dels Privilegis, Franquesas, y Exempcions, q̃ gosan los habitánts de les Valls d'Andórra en les Terres, y dominis del Regne de Fránsa.

Pº. Gosen del Privilegi de podér comerciár dins de Fransa, encaraque sie en temps de Guerres contra de la Espanya.

Itẽ del Privilegi de podér extraurer en qualsevol temps, (encara q̃ sie de Guerras contra de Espanya) del Regne de Fransa tots generos comestibles, com es blat, pa, llegums, y altres gráns vi, oli, bous, vaques, ovelles, moltons, y tot genero de carn, y mercaderies per lo propi vs de les Valls.

Item del ~~po~~ privilegi de podér los Ministres y Oficials de Justicia de les Valls, seguir, y perseguir als delinquents, que haurán comés delictes, y mal fets, dins de elles, y haurán fugit á Fransa, podentlos seguir, y perseguir per tot lo Comptát de Foyx, Comptat de Bearn, Bigorra, Donesan, y demes terres, y senyorios del Comptát de Foyx, haventlos presos se han de entregár á la Justicia, ó

Consols del Poble de Fransa en cuyo terme sien Capturáts; y despues presentár sa suplica Requisitoria al Governadór, ó Justicia del partit, per la llicencia de portarse ne en Andórra.

Nota. En Virtut de aquest Privilegi foren Capturáts los Napolitáns que havien perpetrat una Mort en lo sarrát de la Parroquia de Ordino en la Borda dita de Vilella, en la Vila de Siguér del Comptát de Foyx per un Oficial de Justicia de Andórra, acompaniját de sa Escolta. Fetes les degudes delligencies, sels ne portá á les Valls, haon en les Corts foren Condemnáts la un á ser penját, y lo altre á perpetues Galeres. Vide lo proces en la Escrivania. Fou atorgat est privilegi per

Item del Privilegi de Franquesa de lleudes, Gavelles, passatges, peatges, pons &c. per tot lo Comptat de Foyx, y singularment en la Vila de Ax, en forsa de Venda feta als Andorráns. Fou atorgat lo privilegi per

Item lo Privilegi de poder enviár, y tenir un Collegiál Andorrá al Collegi de Foyx de la Ciutat de Tolosa.

Item del Antecedent resulte lo Privilegi de ser los Andorráns habilitáts per obtenir puestos, y empleos en Fransa, tan seculárs, com Eglesiastichs, com á subdits, y Vassálls de sa Magestat Christianissima, y com ja habilitats per los Comptes de Foyx, y Reis de Fransa, per obtenir de dita plassa, ó Collegiatura en lo referit Collegi de Foyx, pues aliunde no porien obtenirla sens special naturalisació.

Item del Privilegi de poder extraurer qualsevol generos de Mercaderies de Fransa, per la Manutenció de les Valls, sens pagar dret algun; ~~[illegible]~~ com dirém despues als numeros seguents.

Al llibre de porgamí de la vall fol. 67. es lo privilegi, que Jenova Gaston Princep de Navarra, Compte de Foix, Sr de Bearn, Compte de Bigorra, Bercompte de Castellbó, de Marsan, Gavardan de Vilamur, Reborsan, Bercompte, y Sr de Maulcon de Iolá, y Concedeix als Andorrans de passar sens pagar lleudes per los beytars, Aberiey, y Mercaderiey, com ansy feyan en tot lo Comptat de Foix, manant à tots ley Iuyticiey que no puguen demanar rey. Dat en Pamplona dia 17 de Iuny de 1466.

En lo fol. 45. del llibre de porgamí de la vall, conste lo privilegi de Gaston Compte de Foix etc. Concedit als Andorrans de passar per los ports de Font-Argen totas Mercaderiey, Vitualles etc. sens pagar drets en Aro, Bonam permis de passar per dits ports dam solamen, pa, vi, blat, oli etc. per son Us. sens pagar drets, ni lleuda demanant foro lenix, y observar etc. Dat en Foix à 6 de Iuny de 1470. firmat Gaston.

En lo fol 37 del llibre de la vall hi ha un privilegi confirmat per Enrich 4, Compte de Foix, y Rey de Franca. Atorgam als Andorrans lo poder passar per tots los ports del Comptat de Foix, dots blats, vins, oly, cers, crius, licots, sabates, camisey obradey, y altres coses per la provisió y Us de la vall, francamens, y libremens sens pagar ningun drets, ni tributs, com se conte en ley letres donadey à 11 de desembre de 1530 signadey per lo Rey Enrich. ab signe Autentich de la Corts en Maserey tenint los estats del Pay à 17 de Iuny 1540. Enrich. dona poder de passar per Font Argen francamens, sens pagar drets pa, vi, etc per provisió de sas ley Casey, y per haverse tomput est ports dona pay franch per los altres ports del Comptat de Foix franchs, com per Font Argen per ells ny no vendrethó fotas de la vall. Data en la Vila del Orde dia 11 desembre 1534. signat Enrich. Rey. y dona ley Ordenansey à ley Iuyticiey Joan Dalbret Governador del Comptat de Foix, y Senescal.

En lo fol 41 del llibre dels Privilegis de la vall conste q. fou presentada per lo Concell Gr. de Andorra una suplica als Uoch Tinent General de Enrich. Rey. dient que per lo Comp-

de Gaston en lo Any 1470 los este concedit lo privilegi de no pagar passatge ni dret de les vitualles passantsen per Fonts Argen lo qual es confirmat per los defunts Reys, y Reyna de gloriosa memoria, y mana al senechal Castellan Roder del Rey en Foix que los Andorrans poden usar del privilegi francament. Dat en Pau dia 24 de Genet de 1532. De Peyrat signat al original.

En lo fol. 47 del libre de privilegis de la Vall, hi ha altra confirmació de privilegi feta per Enrich 2, que dona licencia de passar per lo port de Fonts Argen francament, sens pagar subridi alguns per blat, vi, oli, legums, sabatts, camisas, obtadas, y altres coses, y per haverse destruit lo port dona poder, o lo confirme de poder passar per los demes ports del Comptat de Foix ab la matexa libertat, y franquesa, per lo vi de las vallas, no podentho vendrer a fora de ella. Dat en Lorde dia 11 de Desembre 1534. signat Enrich.

En lo fol. 70 del libre dels privilegis de la Vall se trobe est Privilegi. Joan Talbret Barò Coartarza senescal, y Governador general de Foix Comptat de Salut de Marsan per tenir y valer les letres donades per lo Rey als hauitans de les Valls d'Andorra que contenen la licencia de poder passar per tots los ports del Comptat de Foix tots blats, vins, oli, cuirs, legums sabatts de franc de ningun pagatge donades dia 20 de Desembre 1534 signades per lo Rey, contrasignades per Monsieur Martí Peyrat; en les quals Enrich Mane per part dels Andorrans, que tenien concedit antigamente de pagar per Fonts Argen blats, vi &c, y per ser tomput lo port demanen lo poder passar per los altres ports del Comptat de Foix ab dites franquesas, com tenien en aquell, per lo vi de la Caya; lo que no confirme lo Rey. Manan al senechal de Foix Iutge de Apells, Seriorets Castellans, portes, batlles, veguers, peatgers, tambers, guardes de ports, pons, passatges, y tots altres Iusticies no impedeixen als Andorrans franchs de tots drets. Dat en la Vila del Lorde dia 11 de Desembre de 1534. signat Enrich. Fenthi posar lo signe p Mr. de Lotom Canceller de Navarra en Mayestes tenint los Estats del Pay dia 17 de Juny 1548.

En lo fol. 94. del libre dels Privilegis de la Vall conste una confir-

19 de setembre 1646. Violet Advocat del Reij.

Al fol. 57 del llibre dels Privilegis de la Vall, es la Confirmació dels privilegis concedits per los Antichs Comptes de Foijx, feta per lluis 14 Reij de Fransa ij 2 de Foijx, per poder passár francament pá, blat, vi, oli, Carns, Cuijros, ij altres alimens, que se consumen dins la Vall, franchs de lleudes. Donat á Paris al mes de abril de 1644. ij 12 del Regne; ij per lo Reij es escrita la Reijna.

macció qe fa lo Reij de la Cort al Compte de Foix Viley senyechal de Foix manifestam la suplica á ell presentada de part de la Vall per Joan Mundanijon, ij Joan Vilella deputáts, que contenie la confirmació dels passatges per los ports de Frances del Comptat de Foix francament ij lliuramente pa, blat, vi etc. com ho tenien concedit per Enrich 4, ij Gaston principalmen per Gaston concedits dia lo anij 1443. Dit Compte de Foix Joan Depeijre vehent los privilegis de Enrich 4, Gaston, Compte de Foix ij de Enrich Reij de Navarra qe son los andorrans franchs de drets, vechigals etc de passatges de viures, ij les confirmacions de privilegis de Enrich 4, Lluis 13, Reijs de Frances. Ordená á dels les Justicies etc. qe dits Andorrans no devien pagar drets alguns, ni lauda de tot lo qe passien vi, blat, pa, oli, etc. Dat en Foix á 16 de setembre 1646. Se notificá als Consols de Tarascó dit dia, ij anij, dia 2 de octubre fou notificada per lo sargen de Ax, á Arnaut Rouset subfermer del lloch de Merenchs.

En lo fol. 149 del llibre de privilegis de la Vall se encontre est privilegi. Suplica feta de part de la Vall á Daudom senechal de Foix, ij Governador, lloch tinent general de Foix etc en que demanaven al Reij les confirmacions dels privilegis dels predecessors comptes de Foix de poder transportár de dit Comptat pa, vi, blat, oli, etc sens pagar drets, ni lauda, ni passatges, com tambe mercaderies. ij hiqué esta provizió. Nos Joan Claude de Levis senechal, ij governador etc. de Foix, ordene sa Magestat, que los Andorrans puguen passár francament pa, blat, vi, oli, mercaderies etc, sens pagar lauda, ni drets alguns per sa nodriture, ij no per vendrert á fora, mandant á les Justicies lo deijpartes passár am pena de 1000 escuts. Dat en nostre Concell tingut á Castelnaudary á 10 de setembre 1485.

En lo fol. 112 del lib. del privil. de la Vall se ha una requesta ó suplica presentada de part de la Vall al Compte Cardmaing senechal, ij Governador soberá de Foix, suplicant fasie tenir lo privilegi de Enrich 4 de les franquesies dels ports: lo qual privilegi de Enrich 4 ij de Lluis 13 ij confirmat pel Rey 13. ij ordená am tenor dels privilegis dit Mr. Monsuch Agen de tenir les franquesies en los passatges del comtat de Foix confir-

mat, ó donat á Foix á 20 de setembre de 1642. signat Montluc.

Consta al llibre de pergamí de la vall fol. 49, lo privilegi de no pagar blet ni gavella a la Comptat de Foix passant á Siguer. Consta de una requesta feta del privilegi de Enrich 4. lo gram ij 2 de Foix ij puguen passar per tots los ports del Comptat de Foix blat, vi, pa, oli, cuirs, labors, camisas, ij altres coses necessaries á la vida, per ús propi, sens ij no ho puguen vendrer, data de 11 de desembre 1534. Ítem de la letre de Enrich 4, ij confirma les precedents en Angers al mes de Maig 1596. ij letre de Confirmació del Rey Reynard en Paris al Maig de 1611, registrada á Foix á 18 de dit mes. Manat tenir observar per Joan George de Caulet Concellier del Rey, Tresorer de França, tota confirma ij mana tenir; en Foix á 20 de Juliol 1615.

En dit llibre al fol 106. Consta una relació feta á Armaing Joan de Peyre Comte de 3 Vilas Concellier, governador ij Lochtinent de Foix &c. feta p lo procurador de la Vall, dient ij ham obtingut ij obtenen grans privilegis dels Antichs Comtes de Foix, Reis de Navarra, ij França tots confirmats per ij Magestats al Mes de abril 1644. Pò tenen una permissió de Oficial tant á França com á Espanya per obtenir la guerra donada p Enrich Rey de Navarra Comte de Foix á 8 de Juny 1536. exempts de pagar lleuda alguna aborgas per Gaston 4 Primer ij Comte de Foix donat á Pamplona dia 17 Juny 1468. ij tenen un Edim fet en la Cort, ha Mr lo senechal de Foix de un privilegi, portam permissió de passar per tots los ports les mercaderies, ij treure necessaries per los habitans de Andorra. En data á Mayerles á 17 de Juny 1548. Acordats per Enrich Rey de Navarra Comte de Foix Sr Soberá de Andorra donades en Jaméy á 1 de Agost 1584. Hey avall porta permissió als Andorrans de pendrer blat, pa, vi, oli, de tots lo Comptat de Foix per lo Rey Enrich lo gram ij 2 de Foix portam Confirmació de tots los dits privilegis donat en Angers al Mars de 1596. Portam Confirmació de Luis 13 Rey ij 2 de Foix donada á Paris al Mars de 1611. ij se ha registrat en la Cort lo dia 28 de Mars 1611. lo qual tot tambe es confirmat per Luis 14 ij 2 de Foix donat á Paris al Abril de 1644. ij los Reis ha segnat Estes patentes les enregistra Mr de 3 Vilas, ij publicades als Tresorers de primes palmes de Luis 14, les ij son expedides als Abitans de Andorra, á Foix lo

F.

Consta
gavella
privileg
de feij
per
534. Nos
el mey de
Marti de
ort per
confirm

206. Cons
governa
nguet, ij ob
conta
sició de
feij de Ram
rigat per
468. ij de
privilegi,
ij, ij Dius
de Lurs
o Nº 1
ebe per
feijo per
privileg
de Lu
Lai
at per
Negrau
de pri
Feijo

Com les Mercaderies que se extrauhen de Fransa per Andorra sien poques, ÿ per pochs particulárs, per fugir les quimeres de volernos posár algun Comis, ó de obligarse les valls en no deÿxár passár de Andorra á Espanÿa les Mercaderies, ÿ generos passáts de Fransa á les valls per son propi vs; ÿ en fin per fugir tots los dies quimeres, de si passan, ó no en Espanÿa tenen á Millór, no vsár del Privilegi, ÿ per conseguent pagár la foráná, ÿ altres drets, essent les coses que si passen de poca concideració.

Item dos Parroquies de les Valls que son Canillo, ÿ Ordino, gosen de la facultat de enviár sos bestiárs en certas, ÿ determinadas Montanÿas de Fransa per pasturár; aquella en certes Montanÿes del Marquesat de Gudánes, ÿ esta en 8 montanÿes de dit Marquesát, en les quals tambe li es permés pescár ab llata, fer dentáls, márcas, Collás, ÿ arnesos de Pagés, ÿ de pleta de bestiár; Com tambe en les Montanÿes de siguér, desdel Cap del port de siguér, fins al Pon dit de la peÿra, podent en dites Montanÿes pescár, ÿ en lo estanÿ ab tot genero de Instruments, llenÿar, Carbonár, fer jagudes, ÿ Nocturnár; Com tambe tenen la facultát de enviár tots los Anÿs, 6 deputats á jurar la pau, ÿ Concordia, vulgarmen les Paiseries en los llochs de siguér, Gestiés, ÿ llercol; ÿ dos altres en los llochs de la Parroquia de Miglos, en tots los quals los deuhen fer bon gasto, ÿ despesa.

Item gosen del Privilegi de no estár subgectes, ans be de ser exemps de Repressalies per qualsevol Causa, titol, motiu, ÿ rahó en tot temps, tan de pau, com, ÿ encara que sie de Guerra entre Fransa, ÿ Espanÿa; es Incigne privilegi.

Item del Privilegi de poder enviár llibrement sos sindichs, ÿ deputats á la Cort, ÿ de no haver de pagár cosa

per la Confirmació de Privilegis, á excepció de la acostumada quistia, que les Valls de tot temps han pagat á sos Senijórs, ses Magestáts Christianissimes, comptes de Foijx.

Paragráf 4.

Index dels Privilegis, franquesas, Exempcións, ij Prerrogativas que gosen los Moradórs de les Valls de Andórra dins dels Dominis de Espánija; Centencias, ij Declaracións, á cerca de la Obcervancia de dits Privilegis.

Pò. No deuhen menos les Valls de Andórra als Reijs, ij Monarques de Espanija, per les grans franqueses, ij beneficis, que de ells han en tot temps rebut, com á sos Protectórs, ij Patróns, essentho de sos Senijórs, los Srs Bisbes de Urgell, q̃ deuhen als Comptes de Foijx, ij Reijs de Fransa; á estos se deu la Concervació de la llibertát del Estat de dites Valls; á aquells la Vivensa, manutenció, ij llibre, ij Franch comers, ij lo total Acomodo de les Valls per poder passár; pues altramen sens la Espanija no podrien absolutamen subcistir, ni mantenirse.

Item gosen de la Prerrogativa de ser reputáts per verdaders Catalans, ij les Valls per part, ó porció ~~de~~ ó Membre del Principát de Catalunija.

Item en concideració de la predita prerrogativa, han de tot temps, sens altra naturalisació obtingut en dit Principát, ij Regnes de Espanija prevendes, ij Beneficis Eglesiastichs, honórs, ij Empleos Seculárs.

Item gosen del Privilegi de poder servir a Fransa, ij Comerciár ab los Francesos en tot temps

encara que sie de Guerras obertas entre Fransa, y Espanija, sens Nota alguna.

Item del Privilegi de poder baÿxár llibrement de les Valls de Andórra, y introduir en los Dominis de Espanija, sens pagár dret algun, tot genero de Mercaderies, y coses naturáls, y Originaries de les Valls, menos aquellas que sien prohibides per pregmatiques generáls, y particulárs.

Item del Privilegi de poder llibrement extraurer en tot temps, tan de pau, com de guerra ab la Fransa, dels Dominis de Espanija per lo Vs, y manutenció de dites Valls, tot genero de Mercaderies, y coses (menos les prohibides per pregmatiques Reals) sens pagár dret algun, y en especial blát, y altres grans, vi, oli, sal &c.

Item del Privilegi de poder menár llibrement sos bestiárs Originárís de les Valls á pasturár en les terres de Catalunija, y demes de Espanija, á les fires, y Mercáts sens pagár Rals de Batlles, ni altres drets alguns.

Item del Privilegi de Exempció de Represalies per ninguna Causa, ni motiu, lo qual tambe gosan Vice versa per privilegi dels Reis de Fransa, atorgát á les Valls.

Item del Privilegi de salva guarda Real, que poden posár en tots los Endrets, y paratges de les Valls, tan en temps de pau, com de guerra ab Fransa, sens oposisció, ni Contradicsió alguna.

Item del Privilegi de poder portár tota especie de Armes en tot temps, tan de pau com de guerra, dins dels Dominis del Rey de Espanija. Peró aquest privilegi no se pot usár vuÿ en dia per ser prohibit per pregmatica sansció de sa Magestát Catolica en la prohibició generál de Armes, á totes Persones, y Nacions.

Item gosan la franquesa de Rals de Batlle, per los bestiárs envien, y se condueyxen de les Valls de Andorra á totes les fires del principat de Catalunya.

Item gosan de la franquesa de lleuda, dret de Marca, dret de Bárra, dret de Egipció, per tota la terra, y comptat de Serdanya.

Item gosan de la franquesa de lleudes, passatges de bestiárs, gabellas, y altres drets per sos bestiárs, y ses coses, en totes les terres y Jurisdicsións de la Vegueria de Puitcerdá, Bescomptát de Castellbo, y sosvegueria de Agramunt, vuy Corregiment de Puitcerdá, y tenencia Corregiment de Agramunt. Nota. Peró en la Major part, no está est privilegi en Obcervancia, per la Omissió dels Andorráns.

Item gosan de la Franquesa de pagar pont, en la seu de Urgell, per sas Persónas, Criats, y Bestiárs.

Item de la franquesa de pagar pont en Organyá, tan respecte á ses Persónas, com de sos criáts, y bestiárs.

Item gosan de la prerrogativa de Enviár sos sentenciáts, y condemnáts á les galeres, y presidis de Espanya, lo qual está en Obcervancia; essent aixxis, que antes tenien designades (segons publica fama, y tradició) les galeres de Serdenya, y presidis de port Mahon, y de Gibreltár.

Llibre 4.

Ceremoniàl de les funcsions regulàrs en que intervè lo Comú de les Vàlls

Advertència.

Com de les funcsions en que acisteix regularment lo Concell general, ja sie juntantse tot lo Concell, ja acistint per medi de sos Sindichs, ó deputáts, com son, vinguda del Sr. Bisbe á son Bisbat, á les Valls, per pendrer poscessió, y Jurár los Privilegis; y tambe per la vinguda á ellas, per fer la Visita Espiritual, ó de Cosas Eglesiasticas; vinguda de son Procuradór per pendrer poscessió de ellas, y prestar lo Juramentt Acostumát. Vinguda del Delegát de la Molt Rda. Camara Apostolica per pendrer poscessió, y prestar Juramentt. Vinguda dels Srs. Veguérs dels Princeps, y Jutge á fi de pendrer poscessió de son Empleo, y prestar lo Juramentt Acostumát, ó per obrir las Corts, y Administrar Justicia; y de altres Senyors Constituhits en altas dignitáts grans, eglesiastiques, ó seculárs (cervada en tot proporció.)

Y com de estes funcsions no sen trobie á cosa alguna escrita en les degudes formes; nos ha aparegut fer est Ceremonial de lo que deu observár lo Comú, ó Concell general, (lo que servada proporció, y costum poran observár les Parroquies en particulár) per son

Millor acert, y govern. Tot lo que es fundát sobre lo que en semblans funcsions se deu, y he vist practicár, atenent sempre á les Circunstancies de la Persona, y á la substancia, y Naturalesa dels actes, ó funcsions. Procuránt sempre en totes elles portarse ab tota prudencia, dissimulo, y Manifestació de Agrahiment; y com tambe ab tanta igualtát, y Arreglament; que se evitien Jalosies de les Persónes que se reben, y obsequien.

Cap. 1.

Ceremoniál respectiu als Srs Princeps, y especialmènt al Sr. Bisbe.

Com los Comptes de Foix Srs de les Valls de Andórra, despues de Unit aquest Comptat ab la Corona de Navárra, y despues ab la de Fransa, no Vinguen, ni agen Vingut mai en ellas, serie superfluo de parlár de semblant Vinguda, la que may esdevindrá; peró si sucsehie, se practicará lo majór cumpliment permetien les forses, y qualitáts de les Valls, deguts á tan gran Magestát. Lo Mateix se farie, si venie lo Monarca de las Espanyas per semblant accident; ó algun Princep de Sanch Real de Fransa, ó Espanya poderós Patró, y protectór de les Valls. ó altre que sie Princep de Fransa, ó Espanya que sie Cardenál, ó seculár, servada en tot la proporció que se deu, respecte al que es senyór de les Valls, ó al que no lo es.

Se deu prevenir que en saber nova Coronació de Rey de Fransa, escriurá lo Sindich en nom de tot lo Concell una Carta gratulatoria, imploratoria de sa Real

protecsió, y deprecatoria per lo felis estat de la vida, y salut del Nou Princep, al Secretari de Estát del País de Foix, y tambe al Governadór de est Comptát, interessantlos á Imitació de sos Antecessórs, per la Confirmació dels Privilegis. Lo Mateix Cervatis Cervantis se practicará en nova Coronació de Rey de Espanya, escrivint al Sr. Bisbe, y al Excellentissim Capitá General de Barcelona, interessantlos aixi Mateix per la Confirmació de Privilegis. En fin tot ho regulará la discreció, prudencia, y Circunstancies del temps.

Sr. Bisbe.

Sabuda la Elecsió de la Persona en Bisbe de Urgell, passará lo Sindich en escriurer una Carta gratulatoria deprecatoria al dit Sr. Bisbe, en nom del Concell, y Comú de les Valls, la mes curta se puga; contenint lo parabien, ó gratulació, implorant la paternal protecsió de dit Sr. Enves les Valls; y per fi expressantli los Majórs desitgs, de que Deu Nostre Sr. li concedesca molts, y dilatáts Anys de vida en que logrien los Vassálls son bon govern protecsió, y Ampáro, tot ab la Major expressió, nascuda del cór que se pugue, procurant evitár en ella tota prolixitát.

Lo Mateix se observará (cervát lo que se deu cervár) quant se escriga á altra Persona de la qual les Valls tingan alguna dependencia; ja sie en lo governatiu, ja en lo Comérs; ó de qui se esperie particuláris beneficis, sabentho tot regulár ab la bona prudencia.

Al entrár en Catalunya

Quant se sabrá, que lo Sr. Bisbe arribará en Catalunya (si no es, que ja tingue sa habitació en dit Principát) Anirá lo Sindich, junt ab un Companyi

que li destinará lo Concell general, ó ell se elegirá, á visitár al Sr. Bisbe, y cumplimentarlo en nom del Concell general; procurant, si ve de fora del Principat de Catalunya, que esta visita se li fassie en un dels Pobles de la frontera de dit Principát; y si habite en ell, en lo lloch de sa habitació; y lo mateyx se observará en arribár en la seu de Urgell.

Paragráf 1.

Ceremoniál per la recepció de Princep en la Vila de Andórra, y en la Casa de la Váll.

Vinguda de son Procuradór per pendrer poscessió de les Valls.

Enviant regularment, com envie lo Sr. Bisbe Procuradór, pera pendrer poscessió de les Valls de Andorra, y anomenár en elles Veguér, y Bátlle, se ha de observár lo seguént. (Lo que tambe se ha de entendrer de la recepció del Procuradór, ó subdelegát de la Reverenda Camara Apostolica en son Cas; de la recepció, ó admició de Veguérs, y Jutge.

Avent los referits Srs. donát noticia al Concell general, ó Sindich del fi de sa vinguda, y del día volen pendrer poscessió de son ofici. Convocát lo Concell general per lo Sindich; y disposades totes les coses en la deguda forma, demanará lo Concell lo Titol de sa nominació á la respectiva Person se examinará, y se li retornará. Despues enviará lo Concell, segons ha acostumát dos de sos Individuos á

buscár á la respectiva Persóna en la Casa de sa habitació de la Vila de Andórra (haon ja deuhen tambe trobárse los dos Batlles) á la qual de part del Concell dirá un de ells ab tota Urbanitát: Que tot lo Concell li besa les mans, que está tot disposát per lo acte de poscessió, ij que pera servirlo, ij acompanijarlo allí, los han manát, que vinguessen á buscár, ij obsequiár á sa Persóna; ó de altra manera, peró curta, ij expressiva.

Al partir de la Casa, per anár á la del Concell, los dos Deputáts se posarán á la Persóna, q acompanijarán en lo mitg, guardán sempre cerimonia, ij Urbanitát tan en marxár, com en lo entrár. Los Batlles qui jas deuhen trobár obsequiant á la Persóna, en haver eijxit de la porta se posarán deván, costát á costát, fugint sempre contencións de dreta, ó esquerra, marxant aijxis com se trobien, anirán descuberts, menos que la dita Persona los digue, q se cubrien, se pararán en la porta de la casa del Concell, ij en totes les demes portes, deijxánt entrár primer la Persóna que acompanijen, ij entonces se posarán detrás.

En la Antesala, ó recibidór del Concell estarán 4 Deputáts de aquell. los quals rebrán á la Persóna, ij posantse devan en haver entrát (no antes) la acompanijarán fins al lloch de la Oració; se agenollarán, farán tots Oració, despues tots junts á dos ales la acompanijarán fins á son aciento, que será lo primer de la Assamblea, que indicarán á la dita Persóna; lo qual fet, sen tornarán quiscun á ocupár son aciento; com tambe als Srs Batlles sels donará aciento á part en la forma acostumáda, haon sels indicará per los Deputáts, ó deputat primers del Concell.

Tot lo Concell estará en peu, y descubert; desde luego que la dita Persona entrará en la sala, lo qual no se acentará, ni cubrirá que la Persona, ó subgecte de la funcsió no se age acentát, y cubert.

Assentáts tots per son Orde; despues q la respectiva Persona haurá fet la proposisció de voler pendrer poscessió de les Valls lo Procurador respectiu, ó de son Empleo, si es algun dels Srs Veguérs, ó Jutge. Respondrá lo Sindich en nom del Concell, que aquest está prompte per admetrerlo, y donarli poscessió de les Valls, ó de son Empleo, com Jurie, á imitació de sos Antecessórs á Deu Nostre Sr, y á sos 4 Sants Evangelis (si es delegát, ó substitút, en nom de son Principal,) que guardará, observará, y defensará tots los Privilegis, y quiscuns de aquells, usos, y Costums de les Valls, preheminencias, y prerrogativas, tan escrits, com no escrits, á imitació de sos Antecessórs. Y per assó tindrá lo Concell un Missál, ó llibre de Evangelis obert, y alli present, sobre del qual se prestará lo acostumat Juramentt; lo qual fet sen llevará Acte de la poscessió, segons estil per lo Notári, qui será tambe present en dita funcsió. Luego lo Sindich en nom del Concell donará á la Persona á la qual se ha donat poscessió la enorabona, suplicant á Deu vulla donarli molts anys de vida, y conservarlo en lo Empleo per be de les Valls, si es Veguér, ó Jutge, y en lo Senyorio de ellas, á son Principal si es Procurador, ó delegát.

Acabada la funció al volér marxár la Persona respectiva, ó subgecte de ella, despues de haver fet oració, la tornarán á acompanyár fins al Cap de la escala, haon se posarán á dos ales, los 4 deputáts, que haurán anát á rebrerlo, los quals se despedirán de ell, ab un petit Cumpliment, y no se mourán

de allí, que lo dit subgecte no age eÿxit la porta de casa, ÿ sen tornarán al Concell á son puesto. Desde esta, fins á la de sa habitació lo acompanÿarán los dos deputáts, que lo haurán anát á buscár, ÿ los dos Batlles, marxant del Mateÿx modo, ÿ guardan la Mateÿxa cerimonia, ÿ urbanitat que se ha dit al venir, lo acompanÿarán fins á la sala de la Casa, haon se despedirán, ÿ sen tornarán al Concell; Peró los Batlles se quedarán ab lo referit subgecte, á lo menos per un Ráto mes, ÿ se despedirán, ÿ sen anirán á sos negocis.

Lo que se ha dit fins aquí se observará tot, quan vindrán los Sres Veguers, ó Veguer, á obrir Corts, observante mes, com havem dit en lo Capitol 4 del llibre 2. de est Politár, tractan allí de les Corts, sa obertura, progres, ÿ clausura.

Vinguda del Senÿór Bisbe á les Valls.

Sabut lo dia, en que lo Sr Bisbe entrará en les Valls, quant vindrá personalment á pendrer poscessió de ellas, ó de son Principát á ser rebut Princep, ÿ senÿór, ÿ confirmár los Privilegis, ó per celebrár corts; lo sindich, ó sindichs; junt ab los Batlles, ÿ lo Concell, ÿ altres persones de les calificádes de les Valls, á les que convidará en nom del Concell lo sindich, acompanÿats de dos Fadrins ab armes quiscun, ÿ previnguts de dos lliures de Palbora quiscun dels Fadrins; anirán als limits de les Valls (peró dins de elles) per allí haon vindrá, procurant en arribari primer que dit senÿór. Luego que arribie, ÿ tingue los peus dins del terme de les Valls, lo saludará lo sindich en son propi nom, en nom del Concell, los Batlles, los de

Concell, ÿ los Convidáts, donantli cada vn ab lo Millor modo, ÿ mes breu la ~~mes~~ ben vinguda.

Assó fet, despues de haver respost lo Sr. Bisbe, ÿ tots muntáts á Cavall, los creáts ab Armes, que estarán bon poch apartáts, faran, ó disparaxán al Orde de vn dels Batlles 3 descargues sarrádes, la vna trás de la altra immediatamen, vna ab la Escopeta, ÿ dos altres ab les pistoles, los que en haver saludát al Sr. Bisbe, sen anirán ab la gen de ~~ab~~ Armes devan, als que de quant en quan faran fer alguna descárga. Los sindichs, ÿ demes del Concell, ÿ Cometiva, en Marxar lo Sr. Bisbe se posarán al detrás, fins que arribien al Poble haon voldrá fer detenció, pues antes de entrár en ell, los sindichs, si son dos, ó sinó lo ~~sindich~~ sindich, ÿ vn del Concell, aquell q̃ ja será anomenát, ÿ previngut per assó, se posarán al Sr. Bisbe al Mitg, ÿ lo acompanyarán en esta forma fins á la Casa haon desmuntará; faran ells lo Mateyx, ÿ los demes, ó fins al eyxir del Poble.

Los Batlles, que deuhen haverse delantát ab la gen de les Armes, los tindran previnguts á dos files en la plassa ó carrér principal, per haon dega passár lo Sr. Bisbe, la qual gen estarán á dos files ben dilatades, vna en cada costát de Plassa, ó carrér, mirantse de cara, ÿ tenint la Escopéta presentáda. Passát que haurá per lo Mitg de les dos files lo Sr. Bisbe, ÿ demes de sa Cometiva, manará vn dels Batlles fer 3 descargues á la dita gen, lo que fet anirá quiscun á arrimár les Armes, ÿ refrescár, ÿ ho pagará lo Concell, ÿ los Batlles anirán á veurer al Sr. Bisbe, ÿ estarán allí fins que lo sindich, ÿ demes de Concell se despedescan, en cuyo temps fará lo Mateyx lo Batlle de Fransa, ÿ

marxarán junt ab los Creáts en ses respectivas Parroquies. Lo Batlle de dit Sr. Bisbe se quedará sempre servintlo, y guardan sa Persóna, y per rebrer sos ordes, menos en lo Cas, que dit Sr. Bisbe no ho vulgués, que en tal Cas sen anirá á sa Casa. Nota de passó que si lo Sr. Bisbe venie per la Serdanya, ó pallás, per la part de Tor, ó per les Montanyes, y agués de dinár en ellas, dins los limits de les Valls, se fará lo Mateyx recebiment, y será á Carrech del Sindich, á costa del comú de les Valls tenir previngút un dinár de fiambre lo mes propi per la Montanya.

Recepció del Sr. Bisbe en la Vila de Andorra.

y en la Casa de la Vall.

Sabut lo dia en que lo Sr. Bisbe voldrá arribár en la Vila de Andórra, tornarán á partir, y anár á buscár dit Sr., en la Vila haon se encontrará, los Mateyxos de antes, so es Sindichs, ó Sindich, Batlles, y demes si encontrarán, com está dit antecedentmen. Previndrán se componga un altár en la Creu, ó be al Cap de la gravada de Tobira, ó be en la Creu grossa, ó en aquella del Camí per haon vinga; se tindrá tambe previngut al Sr. Rectór de la Vila de Andórra, y demés Srs. Rectórs, y Capelláns, peraque ab pluviál, y acistens ab Delmatigues blanques, vera Creu, Talem, y los demes ab sobrepellissos, y velas encesas, y la gen del Poble de un, y altre sexo vagen á rebrer en professó á dit Sr. Bisbe en lo Paratge haon será parat lo altár, en lo qual arribarán antes, ó en lo Mateyx temps que dit Sr. Bisbe, enramán los Carrérs, fins al puesto

haon anirá, galejant, ja al eyxir de Sn.t Julia, y despues al Orde del Sr. Batlle. Luego que dit Sr. haurá arribát alli haon es lo altár parát, desmuntarán tots, y entregarán les Cabalcadures en un creát, los quals les tindrán arrimádes, ó marxarán ab ellas menantlas á enclourer. Los Batlles ab la gen de Armes q̃ tindrán (que si ho troben á propósit podrán per lo desenér, ó Capitá fer manár 50 homens de la Parroquia de Andórra tots ab Armes) se posarán á bona distancia per lo Camí haon sera parát lo altár.

Lo Sr. Bisbe en haver desmuntát, acostume desde la mesa del Altár parát vestirse ab habits Episcopáls, de Mantelét, ó Capa Concistorial, li entregará lo Preste la Vera creu juxta ritum per adorár, y collocat sota del talem (cuyas barras portarán los sindichs, ó sindich, y dos, ó tres Convidáts per aquell als quals les entregarán los que les portaven de la Iglesia) junt ab lo Preste, y Acistens, juxta ritum, y los Eglesiastichs á dos files al deván, se entonará lo Te deum, en cuyo temps lo un dels Batlles fará senyal ab un Mocadó, ó altra cosa, á un Home, que estará previngut ab los pedrés carregats en la plasceta del Cap del Roch de la Casa de la Vall; peraque dispare aquells. Estos disparáts, lo altre Batlle manará fer 3 descargues á la Gen Armáda, los que en haver disparát, marxaran la Mitát á pas grave, ab un Batlle ab la escopeta terciada devan la professó, fins deván la porta de la Iglesia, haon se posarán en una fila, mirant la Iglesia, y arrimáts á les Cases de la altra part del Carrér, de modo que mirien la Iglesia. La altra Mitat de la Gen Armada se quedarán á dos files, comandats per lo altre Batlle, esperan passie la professó, posáts detrás del Talem, al qual seguirán fins arribie á la Iglesia, y se encorporará ab la gen del altre Batlle, y se posarán á continuació de la fila,

Cloent esta vn Batlle en Cada Cap, ó Aniran tots al detrás de la professó, lo vn Batlle al Cap, y lo altre al peu de les files. En donár su Illma la Benedicsió Episcopal, se faran altres 3 descárgues, acabades estes, se disparaván altra vegada los Pedrés, y se retiraván quiscú á sa Casa.

Si esta funcsió es al Matí, y voldrá su Illma se facie Aqueyx Matí Mateyx la funcsió de la Casa de la Vall, deurá ja estár previngut tot lo Concell generál; si emperó se haurá fet en la Tarde, se tindrá manát, ó se manará lo Concell per al día que voldrá dit senyór se fassie dita funcsió. Per executár esta ab tot lluhimen, se tindrá previngut vn altár enderessát del Millor modo se pugue al peu de la Casa del Concell; la que tambe se procurará á enderessár del Millor modo; al Costát del altar se previndrá vna Cadira de Brássos, y estrado alfombrát per su Illma. Hoida la Missa per tot lo Concell, Sindichs, y sa Comitiva que se dirá en la Iglesia Majór al temps de Anarsen su Illma, marxaván los de Concell vestits, y Cuberts de les Acostumades Capes de burell negre, á dos files al deván, per son Orde, y los Convidats; Clouran dites files los Sindichs, ó Sindich, y altre Companys, que per lo cás elligirá, y portaván á su Illma al Mitg fins á la Casa, guardant tots Ceremonia, y Urbanitát, tan en lo Marxár, com en les portes, y en Anár descuberts. Los Batlles ab vns 50 homens de la Parroquia de Andórra, ó de altra Parroquia, estaván ab la gen formáda en lo patí, ó Corrál de la Casa de la Vall; tenint sempre tan en esta funcsió, com en les demés lo sombrero al Cap, (lo qual no se llevarán sinó per la Veracreu del dia antes, y luego sel tornarán á posár) y la Escopeta presentáda.

Luego de haver entrát en la Sala á dos files, y fet Oració devan

del altár previngut, deÿxarán passár su Ill.ma per lo Mitg, ÿ lo acompanÿarán fins á son Estrado los Sindichs, ó aquells que li haurán fet de Collateráls; Assentat que será su Ill.ma en son Estrado, se assentarán tots los demés per son Orde. Se Adverteÿx, que si en esta funcsió concurrie algun dels S.rs Veguers, com en totes les demés de la Váll, ÿ de les Parroquies en particulár; Ja sie en Iglesia, Ja en alguna Casa, ó altra part publica, sempre se li deu donár lo primer aciento, ó puesto entre seculárs, per tocarli de dret, com á General, llochtinent, ó Vicegerent del Princep. Assentats tots, com tambe los Eglesiastichs que voldrán concorrer, ó que se haurán convidát per lo Sindich, ÿ que ocuparán segons sa dignitát los primers puestos; ÿ los que voldrán veurer la funcsió, que estarán en la sala q̃ observen Cilenci; Eÿxirá en la Cathedra (que per est fi estará previnguda en la sala) Un Oradór, vestitt de habits talárs, ó llarch, Ja sie Eglesiastich, Ja seculár, natiu si pot ser de les Valls, ó sinó forasten; ÿ si convé algun Padre Jesuita del Collegi de Urgell, que se demanará per est fi, ÿ se embiará á buscár, lo qual ab tota la erudició possible en nom del Concell, ÿ terra de Andórra fará un Epinició, ó Profonema, ó oració gratulatoria lletina, donánt lo beneveniris á su Ill.ma fentli en lo progrés de la Oració una Narració concisa de les Valls, pro Materiali, sa situació geografica, afrontacions, Jurisdicsió, ÿ govern de ellas, ÿ en fi una declamació de Viva, ó altra, que lo docte, ÿ prudent Oradór trobará mes á proposit; demanantli la Confirmació de Privilegis, Exempcions &c. Ÿ al Ultim acabada la Oració dirá lo seguent, Antes de la demanda de la confirmació dels privilegis, se fará senÿál desde una finestra, peraque lo home previngut ab los pedrés los disparie, Ÿ disparáts, demanará lo Orador dita Confirmació

de est modo: Restat nunch Ill.me Domine, serenissime Princeps, ut finis Coronet Opus; Idcirco ex Intimis humiliter deprecor, nomine, et Cunctarum Andorræ Vallium Voto, ut ad instar Predescessorum tuorum, vellis omnia, et singula earumdem privilegia, tua plenissima potestate munire, adq ea qua polles Authoritate firmare. Y peraque te cerveca de pauta te posaré aquí un Profonema, ó Oració lletina, que te servirá en Moltes recepcions de Princeps.

Luego de haver confirmát los Privilegis (de lo que sen llevará acte en lo llibre del Concell) se fará senijal peraque se disparien los pedrés al cap del Roch de la casa de la Vall. Disparáts estos, donará lo Oradór las gracias al Sr. Princep en nom del Concell, y terra de Andorra, ab la major brevedát, evitan tota prolixitat; y per fi fará una deprecassió en la forma seguent, ó semblant. Faxit Deus optimus maximus, ut tanti Principis Vita, pro Andorranentium votis in Nestorios protrahatur Annos. Vivas iterum una, centum, et millies vivas eloquis Princeps, diutius felicissimus valeas, nosque tandem vicissim mutuo diligas. En cuijo temps se fará senijal, perq un dels Batlles fassie fer 3 descargues, lesque executades se retirará tot lo mon á excepció de aquells que deurán quedarse á dinár.

Breve Profonema,

Sive Oratio Aclamatoria ad Principis Vallium Andorræ Receptionem.

Hec Oratio fuit elaborata et recitata in Receptione Ill.mi D.D. D. Sebastiano de Victoria dignissimi Urgellens. Episcopi, earumdem vallium Supremi Principis. die Anno 1740.

Exordium et Salutatio.

Tandem aliquando, serenissime Princeps, venerande Pater, te in vallibus nostris gratulari liscet, benedicere, ac dicere Salve. Salve

Obtime Presul, salve Pater, Doctor, Princeps, Pastor, Prelatorum, Maximum decus, mecum enim te tota salutat hec domus, adventu letificata tuo. Tu licet advenias tanquam novus Princeps in Vallem, et gente, et fama, Iam bene notus eras. Venisti Doctor egregie, venisti bone Pastor, visere, atque mederi gregem tuum, utroque foro tibi commissum: tuum inquam dominio omni, omnique potestate, et Imperio, etiam supremo subgectum. O letabunda dies! O dies iucundissima, que tam festive nobis illuxit! Dies certe immortalis qui gregi dudum errabundo per abrupta montium Pastorem, orbatis filiis ~~Pastorem~~ Patrem, desertis clientibus dominum, nobis omnibus vere restituit. Gaudete Andorrenses montes, exultate colles, ridete prata, stipata floribus germinate, lilia campi, letamini omnia ~~lilia~~ ligna silvarum á facie domini quia venit, fontes erumpite leti, flumina plaudite manibus, venite populi, properate gentes, hec dies quam fecit dominus exultemus, et letemur in ea, prorsus hinc lacrimae, leta sint omnia. Lugebat etenim Urgellensis ecclesia, sponsa pulcherrima, ac amantissima, lachrimas Urgelitanum ovile continere neutiquam poterat, in planctu, diu percistebat Andorrencis pagus, tota die merore confectus, quoniam (regressus omni spe se mota) ab hac regione in longinquam aberat sponsus, suus, Pastor, et Rector: Cum ecse, serenissime Princeps nobis obvenit notitia, te á Candelabro in quo ardebas, eque, ac lucebas omnibus, qui in domo sunt, in observantissimo, ac preclarissimo, cenobio (totius orbis miraculo) Sti laurentii in Escuriali incliti, et nunquam satis, laudati Doctoris Maximi Ordinis voluisse magnanimum hispaniarum Regem Philipum Quintum (qui eternis fruatur glorie sedibus) speciali Deij providentia in altiori collocare, ut ampliorem haberes

tuę lucis Spheram. Lucebas in Cęnobio verum est; effulgebas virtute, enitebas doctrina, sed hujusmodi Sphera, quantumvis Ampla, angusta erat pro tantę lucis Ardore; quod diligenter perpendens Piissimus Rex obtavit, comendare tibi illuminandam, illustrandam, atque accendendam totam Diecessem Urgellensem, qua longiorem, intrincatam, atq latiorem nullam, forsan, habet hispania. A Candelabro in Candelabrum transtulit lucem, constituens illam super omnium eminentissimum in sublimi una Pirineorum Urgellensi Sede, ut totam, tamque vastam Regionem tuę virtutis, ac regiminis luce, et accendas, ac prorsus illumines. Quanta autem fuerit Andorrentium letitia ad primum de tui expectato adventu nuntium, quam incredibile videndi desiderium, quam mirabilis expectatio omnium Ordinum, et Etatum, facile referri non potest; Exultavere Sacerdotes, pariter, et omnes Ecclesię Ministri, Iucundavere Laici, Iuvenes, et Virgines, senes cum Iunioribus letati sunt in his, que dicta sunt ipsis, Deo bonorum omnium fonti, primo debitas persolvendo grates, dein vota facientes pro tuo felici Adventu, et incolumitate; sed quid refero? Quo me deviavit Oratio? Quorsum hec, si cum presenti Iucunditate Equa Lance librentur? Quid de prima illa Adventus Noticia, atque letitia nimis recenseo? Nam illud, quid attinet commemorare, si presentem jucunditatem, quam nobis intulit hujuscemodi Adventus explicandam non suficit tempus, nec calamus? Quid referam? Quid Immoror? Ad id quod est hujus letitię Causa festinet Oratio. Testes sunt Heroes illi omnes qui te Illustrissimę Presul, a Confinio Vallium ad ipsarum hoc centrum commitari meruerunt. Testes apello illos omnes quos Undare ima vidisti, ut vultum, ac gratum conspectum tuum cernere possint; Testes

estis vos, vos Apello Magnifici Viri, Ceniores Concelli, honorabiles Andorrę Vallium Proceres; Vidistis ne unquam, an expereistis plenum felici Iucunditate, et jucunda felicitate diem? Dicite? Quid immoramini? Vidistis sane totum Cenatum egressum, populumque Andorrentium Universum, ut ipsa fere tota Vallis Andorrę prope Convulsa sedibus, ad Complectendum Principem suum procedere Visa est; Que ita ipsum Accepit, ut non modo omnium generum, Etatum, Ordinum Omnes Viri, ac Mulieres, Omnis fortunę ac loci, sed etiam per Montes, et Colles ipsi viderentur, et tecta, et templa letari. Adeo ut pro te dictum putem Montes Exultaverunt ut Arietes, et Colles sicut agni Ovium ad tantum ipsorum Pastorem Amplectendum. Quid ergo referam festum Concursum Reverendorum Sacerdotum? Quid efusam in publicum turbam domorum, gratulantes Annis Senes, pueros longam servitutem Voventes, Matres lętas, Virginesque securas? Sed nunch precor exigite Aures AA. Adeste Animis Omnes, et Atendite, imo vero intendite potius oculos, et respicite, Majora enim Videbitis. Usus Aurium nullus in hac Oratione futurus est, que silentio fieri debet, non voce, factis, non verbis, Votis, et Orationibus, non Rationibus, nec Argumentis. Quid Ex expectatis? Sebastianus Adest, quod interpretatur Augustus Cognomine Victoria, nam Augustum legitima Victoria sequitur, Victoriam Pax. Augusto etenim Romę Imperante, multiplicem Roma fuit consecuta Victoriam, profana testante historia; Augusto Victore Mundum Regente, totus Mundus fuit in pace compositus, referente Evangelio. Victoriam ergo, Andorrences Patritii a Visibilibus, et invisibilibus hostibus consequemur Multiplicem, Sebastiano Regnante; pacis abundantiam valles producent, protegente Victoria. Sebastianus Adest Orbi Christiani clarissimum lumen, et decus.

Luce cap. 2.

En Iam prodit splendore Virtutum, ac scientiarum Urgellitanę Ecclesię Nitidissimum Sidus, Nostrarum Vallium Sol Refulgens, populum vere suum erudita luce collustrans. Adest hic Serenissimus Princeps in quo emenissimè geminata pietas floret. Adest Illustrissimus Presul, in quo divinę Caritatis flamma mirifice ardet, in quo Castimonie Candor enitessit pulcrior; Adest Ecclesię Magister et Pater, in Rerum Celestium Cultus fervescit in supremum Numen Religiosiscimus. Adest benignus Dolentium Animarum Consolator, in Oportunitatibus, et tribulationibus adjutor. Adest Mundator Celerum, fortitudo fragilium, relevator labentium, doctor humilium, destructor superborum. Adest Orfanorum pius Pater consolator miserorum, viduarum dulcis Iudex, spes Pauperum, refocillator defitientium. Adest tandem (ne longus videor) Andorrentium Vallium Serenissimus, amanticimus, atque munificentissimus Supremus Princeps, Pater, Pastor et Rector, liberalis in subditos, clemens in Reos, humanus in Omnes, justus in protegendis innocentibus, et coercendis Improbis; Quamobrem ad hujusmodi letissimum Adventum advenit Princeps, ut omnes benefacientes ut Cunctas Personas, cunctosque Populos sibi à Domino Commissos in Catolica fide, justicia, solidaq equitate ea qua pollet Authoritate Concervet, et pariter, ut privilegia, exempciones, preheminentias, prerrogativas, et consuetudines Nostrarum Vallium confirmet utique, et quodammodo Augeat. Quid agitis Andoranences Patritii? lacrimas Vos efundere video? Nil Miror, nam quoque lacrimat sua gaudia Vitis. Restat nunch ut tanti Principis amori, ac beneficentię debitam impendatis Vicem. Sit vestri in Principem Mutuus Amor, sit Obcervantia; sic enim implebitis, quod de Iure debetis. Congratulamini invicem, quoniam non tantum Presulem, sed Principem, non modo in spiritualibus, sed in temporalibus Patrem consequi

Meruistis, Illustrissimum Sebastianum Victoria Augustum, Virtute et Sapientia Ornatissimum; Cantate omnes, et benedicite ei. Faxit Deus Op. M. longinquos servare in Evos incolumem tanti Principis Vitam, in Christianæ fidei incrementum, atque nostrarum Vallium utilitatem, laudem, et gloriam. Vivas ergo una, centum, et millies vivas, Illustricime Presul, diutius felicissimus valeas, nos mutuo diligas; superestque pro Andorrentium votis, longevi Nestoris annos Pater piissime, eloquii Princeps.

Vota a Deum ... Princi-...

Dicsi.

Deprecatio.

Superest nunch Illustricime Domine, ut Operi imponatur finis; Idcirco nomine, et cunctarum Andorræ Vallium voto ex intimis humiliter deprecor, ut ad instar predecessorum tuorum velis omnia, et singula earumdem Vallium privilegia, exempciones, preheminentias, prerrogativas, usus, et consuetudines, tam scriptas, quam non scriptas tua plenissima potestate munire, et ea qua viges Authoritate firmare.

In gratiarum Actionem.

Et si majus est hoc, quo nos efecisti, benefitium, quam ut orationem postulet, plusquam tibi debeantur clientes, quam ut solvendo esse possint, pro viribus tamen enitent, ut tuorum erga ipsos meritorum memoria nullo unquam tempore finiatur. Celebrabunt itaque tuam in eos benignitatem, quam diu hanc vitam egerint. Quod super est, dabunt operam diligenter, ut omnem etatem, ad tua benefitia predicanda referant, ut omnem curam, operam, cogitationemque consumant, in celebrando tua in ipsis fovendo, munifica voluntate, et ~~inde~~ incredibilem tuum erga ipsos amorem, ac studium singulare, sicut libenter agnoscunt, ita studio colent sempiterno; et (ut regii vatis verbis utar) Memores

erunt nominis tui in omni generatione, et generationem; propterea Populi confitebuntur tibi in Eternum, et in seculum seculi. psalm 44.

Paragràf 2.

Ceremoniál del Dinár, ó banquét; done lo Comú de les Valls al Sr Bisbe; ÿ per quant sen tòrne.

Acabada la funcsió dalt dita, Acostuma lo Comu de les Valls donár al Sr Bisbe, sempre que vindrá á les Valls, no solamen per ser Jurats Princeps; ÿ Confirmár los Privilegis; sinó tambe totas las demes vegádes que venen, encaraque sie per fer la visita de les Iglesies, ÿ cosas sagrádas (com no sien estes vingudes mes de una en lo Anÿ) Un banquet, dinár, ó sopar. Assentarán al Sr Bisbe en lo Cap, ó Cabecera de la Taula, ÿ de grau en grau les Persones Eglesiastiques, segons sa dignitát, que serán convidades per lo Sindich, despues de ells lo Veguér, ó Veguers, si se hi encontren, despues los Sindichs, ÿ seguidamen lo Concell, si hi son, ÿ despues aquells 3, ó 4 de distincsió de son acompanÿamen. Se procurará la Taula sie enderessáda, ÿ servida del millor modo sie possible; ÿ en fi, acabades les postres, antes de donár gracies, se fará portár lo Sindich lo Azafate, ó Tassó, vulgo dit Tocapolse, q̃ per est fi se te á casa de la Vall, en que se li há acostumat entregár 25 pesses de buit de 1 ℔ 8 ℥ cada una, les quals presentará en nom del Concell á dit Sr Bisbe; si pot ser ab moneda de plata, milló per fer mes bulto, ~~dientli~~; Com se hage introduida esta lloable costum, ÿ observancia, no se sab de cert; pues no sen trobe cosa escrita, ni se sab per tradició alguna rahonable. Jo diria que tan lo banquet com la

demostració de regalár al Sr. Bisbe les 25 pesses de 8. de 1 ℔ 8 ß cada una, es en forsa de Concordia, ó conveni passát entre lo Sr. Bisbe, y lo Comú de les Valls; ó en agrahida compensació de la franqueza feu á les Valls per sí, y sos successórs lo Illm. Sr. Dn. Pere de Cardona del blat, vi, pernills, formatges Capóns, y altres coses, que aquellas estaven obligades á donár als Srs. Bisbes cada vegada que venien á ellas: Conste tot del Privilegi de dit Afranquiment. En fin sie per Concordia, ó sie per regoneixament de benevolencia, ó compensació, la observancia es molt lloable, justa, y honrrosa; y per conseguent se deu continuár) Dientlli: Vulgue acseptár eixa petita demostració de obcequi li fa lo Concell, no atenent á sa poquedát, sinó á la bona voluntát, ab la qual los hi ofereixe. Se dirá gracies, y se acompanyará á dit Sr. Bisbe á la casa haon vulgue anár á descansár, lo que fet se retirarán. En haver descansát sen anirán á despedir, y se retirarán á ses Cases, á exepció del Batlle del Bisbe, que sempre lo acompanyará, menos que dit Sr. Loy dispensás. Al temps de tornarsen &c. com se segueixe en la Advertencia seguent.

Advertencia.

Assó se fará totes les vegades que pujarán los Srs. Bisbes á pendrer poscessió en Persona, y no mes; les demes vegades, q̃ pujará á visitár les Iglesies, se fará com se ha acostumát; q̃ es anantlo á rebrer un sindich, ó dos, los Batlles, y 4, ó 5 de ~~Cavall~~ de Concell. Se li donará un repás en la vila de Andórra, ab los ultims postres de les 25 pesses de 8. com no passie de una vegada lo any. Nota, en les demes vingudes per visita, com tambe si volie tenir

corts (com feu lo Sr. Bisbe Dn. Bernat Salvá, y Dn. Francisco de Urries, com es de veurer en los llibres de corts) se evitará lo rohido de Armes, y de Gen; anant tan solamen á rebrerló en la entrada de les Valls, las Personas referidas, y de Parroquia en Parroquia los Capellans, Consols, y Concellers de quiscuna de ellas. Nota, lo que tambe de Parroquia executarán á pendrer poscessió de les Valls.

Al temps de tornársen, quan dit Sr. haurá vingut á pendrer poscessió, lo acompanyarán los mateyxos, q. lo anáren á rebrer, fins á la ralla de les Valls, fent fer de quant en quant en quant los Batlles á la gen de Armes algunes descargues; arribats á la ralla (no passarán de allí, menos que lo dit Sr. vulgues, que alguns lo vagen á acompanyár. Desmuntarán tots, se despedirán junt ab los Batlles ab la major expreció de ternura, desitjantli un bon viatge; y los dits Srs. Batlles al temps, q. dit Sr. eyxirá de la ralla, ó terme de les Valls, farán fer 3 descargues, ó salves; y se retirará tot lo mon ab la major quietut, y silencio en ses Cases. Nota de corts;

Si lo Sr. Bisbe venie per celebrár corts, se rebrá com se acostume quant ve á visitár privadamen las Iglesias. Donará avis, no sols son Batlle, si tambe lo Sindich al veguer de sa Magestat Christianissima del designe del Sr. Bisbe, obcervant en tot lo que tenim dit en lo Capitol 4 del llibre 2.

Paragráf 3.

Ceremoniál particulár per quant lo Sr. Bisbe ve á les Valls, per fer sás visitas Eglesiasticas, ó per celebrár Corts.

Tota la demostració sobredita se fará, quant vinguen los

Sr. Princeps, y Bisbes de Urgell á ser rebuts personalment, y Confirmár Los Privilegis, y no mes; En les demes vegades emperó que pujará á Visitár las Iglesias, y cosas Eglesiasticas, ó á Obrir las Corts, y celebrarlas personalment (com feu lo Sr. Bisbe Dn. Bernat Salvá, y lo Sr. Dn. Francisco de Urries, com es de veurer en lo llibre de Corts) Evitien tot rohido de Armes, y de Gen; han acostumát anarlo á rebrer en la Valla de les Valls las Personas referidas de Sindichs, homens de Concell, y Batlles; y de Parroquia en Parroquia, en lo respectiu á la Visita, los Capellans, Consols, y Concellers de quiscuna de ellas, los quals lo tornen á Acompanyár fins á la trencada del terme de sa Parroquia, ó fins que troben los Altres de la Parroquia haon va, que lo venen á rebrer (lo que tambe deu executárse, tan en lo anár, com en lo eyxir de les Parroquies, quant ve á ser rebut Princep personalment) se despedeyxen, y sen tornen á ses Cases, menos lo Batlle del Bisbe, que sempre lo acompanyará dins les Valls, sinó que lo dispensás. Peró si venie á Obrir les Corts, y celebrarlas personalment, á mes del recibimen sobre expressát, donará Avis lo Sindich, ó lo Batlle de Fransa al veguér del Compte de Foyx, vuy sa Magestat Christianissima del designe de su Illustrissima, y en fin en la Obertura de Corts, se nomenarán los rahonadórs, que degan intervenir en ellas, y se pendrán las providencias, y disposicions; com tambe en les lectures de Centencias, clausura de Corts, y execussions de Justicia, q̃ se dirá en lo ceremonial particulár de les Corts.

Cap 2.

Ceremoniál en la recepció, y prestació de Juramènt dels Veguèrs, y Jutge, del Procuradór del Sr. Bisbe, y de la Molt Reverènda Cámara Apostòlica.

No poden los Veguérs, ni Jutge de les Valls, segons los Privilegis de estas, exercir sas Jurisdicsions, Authoritat, potestát, y Oficis en ellas, que no sien rebuts, y agen prestát son acostumat Juramènt al Concell general de ellas, en lo Ingrés de sos Oficis, de guardárbe, y llealment sos privilegis, usos, costums, preheminencias, y prerrogativas, y de administrarlos degudament tot cumpliment de Justicia. Com tampoch lo Procuradór del Sr. Bisbe, y de la Molt Reverenda Camara Apostolica, y ningun altre delegát, ó substitut dels Princeps si forsant poden nomenarlo per fas, ó per nefas, y no lo anomenan, que no agen prestat lo sobredit Juramènt, y sie rebut per lo Concell, y comu de les Valls, Conste de molts Privilegis.

Quant se sapie la nominació de Veguér, sie del Sr. Bisbe, ó del Compte de Foijx, será molt del cas, escrigue lo sindich en nom del comu una carta de enorabona, demostrantli la complacencia te lo comu de que agen lograt las Valls, de tenirlo per son Veguér, y lo mateijx se practicará ab lo Jutge. Avent lo Veguer, Jutge, delegát, ó subdelegat de la Camara Apostolica, y procurador del Sr. Bisbe, donat noticia al Concell general &c ab tot lo demes que diguerem en lo Capitol 1, y 3 del llibre 2 folios, 166, y 181 y en lo Paragraf 1. del llibre 4. fol. 316.

Cap 3.

Ceremoniàl en Obertura, procecussió, lectura de sentencias Capitals, ó de penas aflictivas de cos, clausura de Corts, y execussió de sentencias Criminals Majors.

Quant los Srs Veguers, ó vn de ells, acompanyát, com es de estil de son Batlle ab 4 Criats ab Armes vindrá á obrir, y Celebrár Corts, ab son Iutge, ó sens ell (pues pot sens ell obrirlas, y ho há estilát Moltes vegades) Convocát lo Concell per lo sindich per lo dia en que los Veguers li haurán donát Avis; rebuts, y Acompanyáts al Concell ab la forma expressada en lo Capitol Antecedent. Despues de haver vn dels Srs Veguers fet la proposisció de sa Vinguda, á fi de Administrár Iusticia en lo Modo acostumát, y en ellas Redressár lo que convinga á benefici de la Iusticia, y be publich, y que per assó lo Concell nomenia sos Rahonadors, y donie aquelles disposiscions conducens á tan laudable fi, segons, y conforme ha practicat de tots temps fins al present, y en haver acabát sa Arenga respondrá lo sindich en nom del Concell ab estes ó altres breus clausules.

Lo honorable Concell li queda molt agrahit, y li done Infinites gracies del bon Zel, de la Iusticia, que en ell, ó ells te ben conegut y experimentat, y que desde luego se nomenará sos Rahonadors, que intervingan en les Corts, en la forma acostumada; y que se pendrán les mes exactes providencies, y disposiscions per lo bon progrés de dites Corts, fins á son fi. Suplicant de sa part se atenga la Conservació de sos Privilegis, y Consuetuts, tan escritas, com no escritas; se mirien, y atengan piadosament les Causes dels Pobres, Viudes, Donselles, Orfens, y desemparáts; y en fin, que se Administrie tot cumpliment de Iusticia conforme gloriosament se ha practicát en estes Valls. Feta esta Res-

posta, ó semblán, se tornarán á acompanyár del modo se ha dit del recibiment en lo Capitol precedent.

Fet assó, luego lo Concell anomenará los Rahonadors, als quals encarregará lo cuijdado, lo Zel, y Vigilancia de la Concervació de sos Privilegis, la defensa, y patrocini dels Enquestáts, y Manlleutáts, y que se interessien en la administració bona de la Justicia; com tambe que cuijden de la despensa, ó despesa, y gastos de les Corts, fins á son fi, ó clausura, en que se passen Comptes, y se paguen los gastos.

Lo dia que be apareijxerá als Srs Veguers publicarán, y faran pregonár les Corts, cuijos formularis, com tambe altres se trobarán escrits en lo llibre Nou de Corts, comensat en les del Anij 1742. Com lo termini preficsát per compareijxer los Enquestáts, y Manlleutáts per delictes, com tambe los guiáts, y asseguráts sie de 3 dies, ultra de aquell en que se publiquen les Corts, cuijo termini passát incorren les fianses á les penes de la fiadurìa, vulgarmen dit penes trencades, quedant los delictes en son enter estát. Providenciarán los Rahonadors, que luego de publicades les Corts, se envie cedula de notificassió, feta per lo escrivá de ellas, per lo Portér, ó Nunci als Enquestats Manlleutáts, y á ses fianses, tambe als guiáts, y asseguráts, procurant, si son dins de les Valls, ó altramen, com se puga, ferlos avis comodament peraque comparegan luego uns, y altres.

Los Veguers tindrán lo llibre de mostras dels delinquents, tan afermansáts, com no, que hauran fet assentár los Batlles, desde les ultimes Corts, fins entonces; com tambe les mostres dels delinquents de les demes Corts antecedents, cuijos delictes no serán encara absolts, sino en son enter estát, per no haver compareguit, ó per altra causa, les quals faran reportár los Batlles en les mostres de les presents Corts, com tot es de sa obligació.

Compareijxent los delinquents veurán

de Compondrer lo delicte, subgectantse voluntariament á la pena que la Cort voldrá imposarlos; de lo qual se donará noticia als Arrahonadórs. Si los Enquestáts, y Manlleutáts, Guiáts, y Asseguráts, no volen entendrer de Composisció, ó altramen la pena pecuniaria, ó de exestimacio pareixerá será exorbitan; instarán les Mateixes parts, ó per ells los Rahonadórs, sels fassie Causa en les formes, en cuijo Cas deuhen los delinquents ser enviáts en la presó, com sempre se ha estilát. Lo Mateix, de Instár se fasse causa en les formes se practica en lo Cas de no volér los Veguers modificár las penas ditas vulgarmen trencádas, de guardas de presos, de trevas, ó altres posades, per los Ministres, y Oficials de Justicia, ó las penas de les fermances; si ditas penas son exorbitans, atesa la qualitat del delicte, y de la Persona; y los Veguers no volen cedir, Instarán les Mateixes parts, ó los Rahonadors, sels fassie Causa, com ja se ha dit á dalt. En cuijo cas sels fará Causa á Instancia, y petició de les parts, ó de sos Advocáts, y Arrahonadors, com dalt se ha dit, á exepció de les fermances, les quals no deuhen ser enviades á la presó, per no tenir delicte, si sols sels porá trauer pinijores per la seguritat de la pena, y gastos processáls; Com tambe, se trauhen penijores als Enquestáts, Manlleutáts, Guiáts, y Aceguráts, y presoners de penas trencádas als quals se fassie Causa, ó proces. Peró procurarant los Rahonadórs ab tot Conátto, industria, suplicas, y pregarias suavisár als Srs. Veguérs en la respectiva composisció del delicte, ó modificassió de penas trencadas, procurant evitár tan quan puguen, no se arribie al extrem de ferlos proces, y embrutár paper, perq regularmen ne hix mes mal.

Paragráf 1.

Ceremoniál del modo, y fórma de tràurer los Reos á deposàr, y dels actes de tortura practicát en les Vals

Quant se traurá algun Reo á deposár despues de haver los

Rahonadórs compost lo Tribunál; es á dir una taula gran cuberta de un bon tapete; 3 cadires ab brassos, dos per los dos Veguérs, ó una, si no ni há sinos un, y altra per lo Jutge, que estará en Mitg dels dos Veguers, pera denotár, que se administre la Justicia en nom dels dos Sres Princeps, y demostrár que es consultór de un y altre Veguér. Despues un poch mes avall de eixa taula grán, sobre la dreta de ella ne compondrán altra de petita cuberta ab son tapete de inferiór calitát, y una cadira sens brassos per lo escrivá, ó Notari de les Corts; En fin, disposádas totas eixas cosas, y dita la regulár oració: Actiones nostras quesumus Domine &c. Se assentarán los Veguers, y Jutge en las cadiras ja ditas (procurant á fugir contencións de dreta, ó esquerra, que sols serveixen per retardár lo curs de la Justicia) lo Jutge en la cadira del Mitg; los Rahonadórs en un banch del Potlle á la esquerra del Veguer, á la esquerra de la sala ó taula dels Veguers; Assentáts tots aniran los Batlles, ó Batlle á buscár al reo que deurá deposár, á la presó. #

Arribat que será dit Batlle á les presóns fará lligár de brassos per lo desener, ó una de les guardes al reo, antes que li llevien los seps, grillóns, ó altres lligadures, lo fará tenir per les cordes, per les guardes, y ab una escolta de 8, ó 20 homens armáts de la Vila de Andórra, ó altres, de tota confiansa, y als quals ab penas fará responsables del reo, los quals ja serán previnguts per lo Batlle, ó Batlles, fará conduirlo al Tribunál, acompanyant los dits Batlles sempre al Presonér, y anan devan de la gen lo un, y lo altre Batlle á trás; procurant no passár cerca de Iglesia, y si ni ha alguna en lo Camí, desde la presó al Tribunál, lo fará passár ben arrimát, y assegurát á la paret contraria á la Iglesia; y en cas prengués Iglesia no desemparar lo maiy de les lligadures. Advertin, que si es criminál indicát de delicte grave, ó atrós, lo fará lligár per lo cos del reo, y per millor seguritat li fará lligár una corda en lo prim de una cama de la que cuydará, ó lo desenér, ó alguna guarda que manarán los Batlles,

ÿ li donarán corda á proporció que lo reo anirá marxán

Nota. Marxan en la dita forma; ÿ en cas de esser delicte grave, ó atrós ha de prevenir un piquet de homens armats devan la porta de la Iglesia, segons lo reo haon estará, á fi de que tan al anár, com al tornár no prengue Iglesia; si lo reo no pot caminár se portará á Caváll ab una cadira ben lligát. Arriban á la porta haon es lo Tribunal, deÿxará allí un home, ó guarda, que en haver entrat lo reo tancará la porta, ab orde de no deÿxár entrár á ningu, si no fos Ministre de Justicia, ó servidórs de la casa, ó altra, que vage á alguna diligencia per la Cort, com ni eÿxir tampoch, fins que tornien á baÿxár lo reo. En haver entrat, fa lo Batlle tancár la porta, com tambe totas las que entrien al Tribunál. Al cap de la sala, dins de ella deÿxe altra guarda, despues de haver tancat la porta, los demes condueÿxen al reo just ab los Batlles al Tribunál.

Al arribár al Tribunál, descubrirán los batlles, ó farán descubrir al reo, ÿ li farán fer oració, ÿ despues cortesia á la Justicia, ÿ lo farán assentár en una banqueta devan la Justicia en lo mitg del Tribunál, haon disposien los Srs Veguérs; fet assó eÿxirán les guardes de dins del Tribunál, ÿ farán posár los Batlles una guarda en cada finestra de la sala, ÿ portes, ab orde de no deÿxár entrár á ningu, ni eÿxir per allí lo reo, baÿx las penas al Batlle ben vistas, ÿ los demés guardarán la entrada de la sala, ab sas respectivas penas están á la porta de ella á ma de dins, ÿ tenint aquella tancada; ÿ los Batlles sen tornarán dins del Tribunál, se acentarán á la part oposada haon estan acentats los Rahonadórs, als quals mirarán de cara, ÿ allí estaran dits Batlles per cumplir los respectius ordes de la Cort.

Acabada que será la funcsió, despues

de haver fet fer oració al Reo, y despedirse de la Justicia, farán pendrer á aquell per les guardes que guardaven la porta de la sala, los que en tenirlo, marxarán, incorporantse ab ells les guardes que guardaven les finestres, y tots los demés quant se vagen encontrán, y tornarantlo á la presó, acompanyáts dels Batlles, obcervant lo mateyx que se ha dit al venir, arribats allí, lo asegurarán com estave antes, ó com disposie la Cort desfentlo de les cordes, lo que fet despatxarán la Gen, que especialmen hauran manat per esta funcsió.

En cas de tortura se previndrá per los Batlles en lo endret que la Cort ordenará, les coses que sels dirán, y se manarán per acistir á ellas, á aquellas Personas á la Cort ben vistas. Acistirán en dita tortura los Rahonadórs (com sempre ho hán acostumát) estarán asentáts en parátge separát de la Cort, ó tribunál, los Srs Veguers, ó un de ells, lo Jutge, escrivá de la Cort, los Batlles despues de haver conduit al Reo, assegurát com havem dit, en la forma expressáda, y presas las providencias allí ditas de guardas, acistirán á la tortura per rebrer los ordes, fent acistir los Nuncis, ó Porters per lo que se age menester, los quals estarán drets, y descuberts, y los Batlles se asentarán, menos que per algun fi particulár disposás la Cort estiguessen en peus. Acabat lo acte, tornarán al Reo á la presó, ben asegurát ab la forma, y modo ja expressáts.

Paragráf 2.

Ceremoniál en lectura de sentencias criminals majórs.

Com de temps immemoriál se age acostumát en les valls,

de Andórra, llegir les sentencias Criminals Majórs, com son la pena aflictiva de cos, de Galeras, presidi, y desterro de ditas Valls en la plassa publica, per exemplár, y satisfació dels hoyents, lo dia antes, ó dos, de la lectura de sentencia, de orde de la Cort, passarán los Rahonadórs avís als consols perq en ses respectivas Parroquias fassien passár los Manadórs porta per porta, manán de part de la Cort la acistencia, per veurer llegir sentencies, ó sentencia per lo dia aplassát; y als sindichs, ó sindich tambe per la convocassió, y acistencia del Concell per dit dia. Los Batlles manarán ayxi mateyx á tots los Capitáns de les Parroquies, peraque junt, ab una esquadra de homens, que acistirán de part dels Srs Veguérs, tots ben Armáts, y Monicionáts en lo Matí del dia assenyalát per llegir sentencia.

Vingut lo dia destinát lo Tribunál se disposará per los Rahonadors en la forma estilada, es á saber, una taula gran cuberta de bon tapete, y 3 Cadires ab brassos, per los Veguers, y Jutge; una altra taula petita cuberta ab tapete, y una Cadira, com se ha dit parlan de la deposisció del Reo, per lo Notari; y banchs respallérs, comensánt dels Costáts de les Cadires dels Veguérs, tirán, y clohent á baix, de manera que formien les 3 Cadires de brassos, y los banchs un quadro, cuyo cap ocuparán les Cadires, deyxan al peu de ell un petit portell, per entrár lo reo, ó reos, ó retirár lo banch en temps de entrár, ó eyxir aquell. Disposades ayxi les Coses, la gen de Armes á la qual se haurán donat sos respectius ordes, se envien á buscár los Srs de la Cort, ab la Mateyxa Urbanitat, y deputáts del Concell, que se ha dit en lo Capitol de recepció y Jurament de Veguérs, se acompanyen al Concell, y de aqui lo Concell va al deván á dos files. En la hora senyalada partirá lo Concell per son Orde de la Casa del Tribunál, portán tots Capes de burell negre, sens Armes, ni Espása, clourán les

files los Sres Veguérs, ÿ Jutge, portán á aquest en lo Mitg, ÿ á la esquerra, sino hi há sinó un Vegué (tot lo que se practicará en tots los actes publichs.) Vindrán después detrás los Veguérs los dos Batlles ab lo Notari, servan son Orde, ÿ lo Notari portará los processos, cuÿas sentencias, ÿ pregons degan llegirse. Anirán ab esta forma ab gran gravedát, ÿ compostura, com requereÿx semblan acte, marxan fins al lloch destinát.

Arribát allí, antes de entrár en lo quadro se parará lo Concell en dos amples files peraque passien per lo Mitg de ellas (descubrintse al temps de passár) los Sres Veguérs, ÿ Jutge que entrarán dins del quadro, aven antes tirát en darrere un banch del peu de ell, perque puguen entrár mes commodament; entrarán seguidamen los de Concell, ÿ primers aquells, que ocupaven los puestos mes cercáns als Veguérs, ÿ entrarán de dos en dos, ÿ anirán assentantse un en cada cap de banch, que en una, ÿ altra part será mes prop de les Cadires dels Veguérs, ÿ entrarán tots los demés de dos en dos com corresponen en les files, ÿ se anirán assentán del mateÿx modo; de modo que aquells, que en la marxa eren los primers de marxár, se acentarán los ultims; ÿ lo ultim de tots será lo Notari, ÿ se acentará en son puesto destinát; ÿ no se cubrien fins que los de la Cort se agen cubert.

Assentáts tots en la forma referida, avent ja antes los Batlles posat piquéts en la entrada dels Carrers de la plassa ab sos oficials; ÿ en lo Carrer devan la porta de la Iglesia 19 ab sos respectius Ordes; anirán á buscár los presos, ó reos, cuÿas sentencias degan llegirse; ÿ tambe los altres presos, si aÿxi ho disposen los Sres Veguérs, ó la cort. Los conduhirán al Tribunál ben assegurats, del modo havem dit parlant de ferlos anár á deposár; als quals des-

pues de haverlos fet donár un Mitg tom per la plassa, los entrarán de un en un, entrán primér aquell que se haurá dit dins del quadro, y tingut per un desenér, y 3 guardes; y los altres aguardarán fora del quadro; despues de descubert fará cortesía, y lo farán agenollár al Mitg prop la taula del Escrivá, y se li llegirá la sentencia, la qual regularmen per ser en lleti, li explicará lo Notari en Catalá la substancia de ella, y la pena.

En haver acabát lo traurán de dedins del quadro los Batlles, encorporantlo en lo cos de les guardes, y entrará altre tingut per altre Oficiál, y 3 guardes, practicant com del primer, se li llegirá la sentencia, y se fará del modo havem dit del primér. Si hi há alguna sentencia de bandeitg ó desterro, se pregonará lo ban per lo pregonér, llegint lo Notari fora del quadro lo pregó en presencia de tots, en la forma acostumada. Acabades de llegir les sentencies, y pregons, se tornarán los reos á la presó, en la forma que se ha dit al venir; y en tornar los Batlles, eyxirán del quadro los del Cap de Avall, y marxarán á dos files, en la forma dita al venir, y se anirá ayxi fins al arribár á la sala del Concell, haon se pararán descuberts, deyxarán entrár als veguers, y Jutge per lo mitg, en lo rotlle, entrarán los de Concell, farán tots Oració, se asentan un ratet, y se despedirán; menos en lo cas que vulguessen los Sres veguers clourer les Corts; si se há de fer alguna execussió de sentencia Capitál, ó corporál, ó aflictiva de cos, sen anirán previnguts los Consols, per fer manár per sos manadors porta per porta de orde de la Cort per la asistencia, en lo dia, y puesto destinats. Se deu advertir, que si se deu traurer alguns desterráts de les valls, porán los Batlles manár á un Oficiál, y á 3, ó 4 guardes de la Vila de St Julià, perque al tornarsen sels ne portien fins á la trencada

del terme de les Valls, haon se desligarán, y sels farà lo respectiu Manament de part de la Cort.

Paragraf 3.

Cem.l en Execussió de Sentencias Criminals Majors.

Si se há de fer alguna execussió de sentencia Capital, ó pena Corporál, anirá un prom de les Valls, com se ha estilát á buscar lo executór ó Butxi, allí haon los veguers hauran previngut, ab una escolta de 6, ó 8 homens ab armes, guardantlo be, tan al anár, com al tornarlo á son lloch (tornantlo Aixi Mateix) previndrán los Batlles les coses necessaries per dita execussió, valentse dels Mestres de Cases, fusters, farrés, Cordés, y de tots altres Oficials sien necessaris, manantlos ab les penes ben vistes, y de presó en cas de renitencia peraque trevallien lo que se age menester: Com tambe prenent lo Nunci lo Burro, ó Burros, que se agen menester en cas de assóts; y se posarà lo executór ó Butxi en una Caseta ab guardas.

Per fer dit acte de execussió no es menester sien les Corts Obertes, y Juntat lo Concell; sinó los Batlles y Oficials de Justicia, y guardes, q á coneguda dels Batlles se hauran menester. Vingut lo dia de la execussió, havent antes lo reo Confessát, y pres lo Viatich, si es de mort, y exortat per alguns sacerdóts, seculars, ó Religiosos, desde la lectura de la sentencia, posantlo desde entonces en part ben guardát ab cadena en lo Coll, ó collar, en seps, ó grillons, y ab esposas en les Mans, y en paratge retirat de la bullicia, ó rohido de la Gen, previngudes totes les Coses, en les 3, ó 4 hores de la tarda se traurà de la presó Jalligat, y Compost per lo executor, y menat per aquest, y per los Nuncis, ó Nunci ab escolta, ó guardas de Gen Armada, posáts piquets en les bo-

ques dels Carrers de la plassa, y porta de la Iglesia y precehit de alguna devota, y piadosa Congregació de homens, (boltejan ab pauso la Campana Major de la Iglesia desde que esta eixirá, fins que tornará á la Iglesia) Ia sie la Congregació de les Animes, Ia del sagrat Cor de Jesus, ó del Rosari de Maria, ó altra, portan un gran Sant Christo devan del Peniten en lo ultim de la professó, ó congregació, que anirá á dos files passant lo Rosari, y pregan á Deu per lo bon transit del pobre centenciát. (lo q portará lo Sant Christo lo donará á besár al Reo quant eixirá de la presó, quant ho dirá lo Director, y al peu del suplici antes de pujar en ell; Acostume lo Director en un, y altre lance fer una Curta pero tierna exortació al Reo; exortantlo á sufrir la Mort ab tota Resignació á Imitació de aquell senyor que se subgecta voluntariament á ella, y animantlo ab actes de fe, esperansa, y Caritat, ó del Millor modo, que lo prudent Director trobará mes á proposit.

Reconciliát alli tenintlo sempre per les Cordes, ó Cadenas, y demes ligadures lo executór, ó Butxi, y lo Nunci, están Rodejat de Gen ab Armes, al qual fará de fiscál, y darán los Avisos los Batlles, se executará la sentencia; y peraque Mais lo Director, ó confessor dirie al Reo se alsas, lo Executor per insinuació de un dels Porters ó Nunci lo descubrirá, y lo alsará, quant apareixerá haurá passát prou temps pera Reconciliarse, y lo Fiscál li donará la paga antes que Regularmen es lo Porter ó Nunci. Feta la Execussió, lo Director, ó altre fervorós Sacerdot acostuma fer una plactica al Poble, ó Gen que se troben alli, persuadintlos lo obrár be, y fugir del pecat, ó prenent altre assumpto. Acabada la plactica sen torne la Congregació ab lo Sant Christo á la Iglesia; y los Batlles despues de haver Marxat fins á la presó ab la gen ab Armes, y tambe lo escrivá (qui deu llevar acte de la Execussió de la sentencia) despedeixen

aquells que no son menester. Si lo Sentenciát, ó ajusticiát se deu exposár en algun parátge que expressie la sentencia, per excarmen de la gen, si porte lo endemá per lo executor, ben escoltat de Gen ab Armes; prenent ij valentse de la Cavalcadura se age menestér lo Nunci. Si nos deu exposarse al publich, sinó que la Cort haurá donát llicencia per sepultárlo, se porte á ella despues de 3, ó 4 hores de la execussió, ó lo endemá. Se Note que es molt conforme á pietat, ij caritat, que lo día de la execussió, desdel mati se apliquien Persones devotes en acaptár per Misses, ij sufragis per lo pobre peniten, ij regalarlo mentres está en la Cambra. Si la sentencia es al mateix temps de Mutillació de membres, ó atenellamen, se execute en los endréts que la Cort disposará teninthi totes eixes coses previngudes. Si es de assóts, ij Márca se executen per los Carrérs de la Vila de Andorra, ij la Marca en la plassa al tornár del Cap del Carrér; per lo que tindrá ja lo executór previngut, son fogó creman en la plassa ab la Marca, ó Estenalles, lo qual farán guardár per una guarda los Batlles, perque no si acostie ningu, sinó lo executór, ij pilons per los Nuncis, com tambe los demes fogons, ij pilons. Nota, los Batlles, Fiscal, ij Notari en estes funcsions, solen anár á Cavall al detrás del reo, ij guardas, portan al Procurador fiscál en lo Mitg, lo fiscal per manar al executór en tot lo que dega obrár, ij pagarlo un poch antes de obrar la execussió, ij lo Notari per al ultim llevar acte de la execussió de la sentencia ij registrár lo proces; los Batlles com á ministres dels Princeps per manár especialmen á la gen de Armes; lo Nunci mene lo Burro poch, á poch, ij fa senijal al executór. Acabades les execussions se tornará á acompanijár al executor, ben escoltat de gen ab Armes, de la manera, que se ha dit al venir, fins á son poble; de haon lo haurán tret; ij se notarán sos gastos, ij salaris.

Paragráf 4

Ceremoniál en Clausura de Córts y se Noten varies Coses.

Lo día que avisarán los Srs Veguers pera clourer, y tancár les Corts (lo que no se deu ferse fins haver acabat de executár tots los negocis) Convocará lo Sindich lo Concell de la Váll, en ell fará comissió á dos Concellérs; sinó als Mateixos Arrahonadórs, perque intervingan en lo passamen de Comptes, dels gastos, y expensas se haurán fet, del principi, fins á la fi, ó altres sabuts se deguen fer, tan en menjár, y beurer, jornals de Cavalcadures, y Criáts, Execussions, Conducta del Executór, y gastos de sa guárda; y en fin de tots altres gastos ocasionáts á contemplació de les Corts: y en lo passamen de Comptes de la entrada dels diners y efectes de les Corts tan per composiciónes, com tambe de la Entrada dels emoluments, y efectes de ellas, tan per composicións, com per penas trencadas, y Multas; y notats que serán los efectes, y emoluments de les Corts, y sumáts, se haurá primo 2 ℓ per lliura tocant al Sr Jutge. Item 1 ℓ per lliura al Notári, ó Escrivá de les Corts; mes, los gastos de les Corts, salaris de Servidors, Cuijner &c. Item los demes gastos de anár á buscár al Executór, ó Botxi, tornarlo á sa Casa. Item lo salári de dit Executór. Se sumarán estas partidas que se haurán distret, y se restará lo que quede ab los efectes de la Cort, de lo que queda bo, percebeixe lo Veguér de sa Magestat Christianíssima, com á Compte de foixe de les 4 parts, 3. y lo Veguér del Illm Sr Bisbe la 4a part. Nota, si lo gasto, y expensas es majór, que la Entráda, lo Concell ho pague, inseguin sa Antiga y lloable Costúm, y se li fa, y firma la promesa á continuació del acte de Clausura de Corts, de retornár en

les primeres corts en que sobrien efectes y emoluments á la cort, lo que lo Concell, ó comu de les Valls haurá avansát. Arreglats en la forma sobre expressada los Comptes, passen á firmarlos los Veguérs, lo Jutge, y los deputáts del Concell.

Acabat tot assó, al avís, ó recado dels Veguérs al Concell; envie aquest dos homens, que vagen á cumplimentárlos, y acompanyarlos al Concell; y altres 4 que los rebien al recebidór tot de la manera que se ha dit en lo Cap parlan del recebimen per la poscessió y prestació de Juramen. (Lo que tambe se observe sempre que los Veguers, ó Veguér, vulguen anár á Concell, ja sie per la lectura de sentencia, ó altra cosa de son ministeri) Despues que la un dels dits Veguérs ha proposat al honorable Concell lo estár ja totes les coses terminades, y per conseguent lo voler clourer les corts: lo sindich en nom del Concell respondrá donantlos les gracies per lo bon zel de Justicia han experimentát totes les Valls en ells; y que vulgue Deu concedirlos molts Anys de vida, en que se puguen empleár en actes de tan eroica virtut, y los efectes de sa Justicia, y equitat servescan de Just motiu per la major pau, y tranquilitat de les Valls. Acabat que haurá sa resposta, despues de feta oració se tornarán á acompanyár á son quarto, ó casa de sa habitació, del modo mateyx se ha dit en lo mencionat Capitol 2 de sa poscessió de empleo, y Juramen lib. 2. cap. 1. y cap. 2. lib. 4.

Nota. Si algun Criminal se deu conduir á Galeras, ó presidi, com se age estilat de conduirlos en les Galeres, ó presidis de Espanya (per ser mes natural als Espanyols lo portarlos en galeras, ó presidis de la Mateyxa Nació, per ser motiu de posarse millo en execussió les sentencies, pues en lo Ivern, tardo, ni primavera no se poria fer, si se havien de conduir á les Galeres de Fransa, á causa de estár los Pirineus, y sos camins plens de Neu, per ser tambe lo gasto molt menor; y

en fin, per havero aijxis sempre permés los serenissims Comptes de Foijx, ij Reijs de Fransa, moguts (pot ser) de estas Rahóns, ó altres que no penetrám). Sempre procure lo Veguér del Sr. Bisbe, ij tambe lo Sindich en nom del Concell, que los Ministres de sa Magestat Catholica se encorporien dels Reos, ó Criminals en la seu de Urgell, ó á lo menos en Barcelóna, conduintlos fins al parátge, va lo Batlle del Sr. Bisbe ab sa escolta de Gen. Armáda 6, ó 8. portán previnguda una Copia de la sentencia de quiscun, que junt ab lo Criminál ó reo, entregará á la Persona destinada per assó, á puesto destinát, ij fará fer recibo de la entrega.

Pro Coronide diré, que apareijx, que ab aquestos Ceremoniáls exposáts en lo pnt. llibre se done bastan llum, ij direcsió, ij se evitan les confusións, ij actes Ordinaris ij Regulárs en que sol ij acostuma intervenir lo Concell, Batlles &c. Si se oferien altres funcsións ij actes Irregulárs, ij extraordinaris, dónan tambe llum servatis servandis; atesas las circunstancias de Persónas, de la gravedát de la cosa, ó cosas, ij del temps, q lo savi, ij reflecsiu Concell sabrá pesár, ij conciderár, quant ellas se oferescan; ij se nota per fi, que dels presents Ceremonials, porán traurer un extret los Batlles, per las respectivas funcsións que los tocan, ij aijxi anirán mes quiets, ij arreglats en ellas, ij se las poden passár de uns á altres, com es facil lo ferlo, ij ab assó baste de Ceremoniál.

Llibre 5.

Serie, ò Catalogo dels Bisbes de Urgell.

Advertencia

Com les Valls de Andorra desdel temps de la Antiquitat agen estades subdites en lo espiritual als Srs. Bisbes de Urgell, ij en lo

temporál agen conegut per sos superiórs naturals per Indivis, als dits Srs Bisbes de Urgell, y als serenissims Comptes de Foyx, me ha aparegut donár una Noticia, encaraque breu, dels Srs Bisbes que han governát aquesta santa sede, tan de antes de la entrada dels Moros en Catalunya, com despues de la expulció de estos de la Ciutat de Urgell, y restauració de dita sede Episcopál, y del que he pogut encontrár desde la erecsió de la dita Ciutát de Urgell en sede Episcopal, fins al temps present. Peraque vegen los Patricios aquells que han estat Srs de de la Terra de Andórra; y entre estos, aquells als quals estan mes obligáts, per los incignes privilegis, franquesas, exempcións, y prerrogativas, q se han dignat concedirnos. Derivada esta noticia de lo que he llegit en los titols, y llibres manuscrits del Arxiu del Illtre Capitol de Urgell; en los titols, y llibres manuscrits dels Arxius, y escrivania publica de les valls; y en varios, y diferents Autors, com son lo Marca hispanica, la biblioteca dels Snts Pares; la Noticia dels Concilis; los Antuerpiences, ad acta hebm, Joseph Pellicér de Tovàr, Tamayo Zalazár; havent sempre procurat lo mes cert de la historia servár, y la mes exacta Cronologia dels temps. Deixan al Ultim alguns fulls blanchs á fi de continuár als que vindrán, guardant lo mateix orde, comensant á St Just.

Série dels Bisbes d'Urgell.

Snt Ctesifon deixeble de St Jaume ——— mori en
St Urbicio martir - - - - - - - - - - - - - - - mori — 52
De altres hi agué fins á St Just y no se han encontráts. nia sas - - - - - - morts

St Just 1. - - - - - - - - - - - - - - - - - mori en - 547.
Maureolo interfuit in Concil. Tolet. 3. juxta Pujades in hispania Gotórum, idemq firmavit.

Morixen

Egigano ---------- 575.
+ Simplicio 1. firmavit Concil. Tolet. juxta Pujades regn in hisp. 492. 599
+ Marcello 1. -- fou elegit bisbe en 576 ha de ser [illegible] de simplicio bisbe. 590.
+ Pompedio 1 ---------- elegiten ---------- 614
Gudila ---------- 614 ---------- 623.
Ranurio ó Linderico 1. ---------- 633
~~Lauderico~~ Lauderico 1 ---------- 650
Jacinto. 1 ---------- se retira ---------- 654.
Marcello 2. ---------- 655
Palmacio 1 ---------- 674
Marcello 3. ---------- 677
Leoberico 1 ---------- 693
Urbicio 2 ---------- entra en 695, mori m. ---------- 704
Simplicio 2 ---------- 709
Dotila 1. ---------- 711.
Marcello 4 ---------- 725
Just 2. ---------- 733.
Leoberico 2 ---------- 754
Esteve 1. ---------- 773.
Dotila 2 ---------- 779
Felix 1. per qui se tingue 3 Concilis p prop. eretica ---------- 788.
Possidonio 1 ---------- 800.
Sisebuto 1. ---------- 823.
Possidonio 2 ---------- 837.
Florencio 1 ---------- 853.
Felix 2 ---------- 854.
Sisebuto 2. ---------- 860.
Guisadus 1 ---------- 879.
Ingoberto 1 ---------- 886
Joan selva fals Bisbe ---------- 900
+ Nantigicio 1 ---------- Engilberto. ij Uvissado, son aqui. ---------- 946
Ranulfo 1. ---------- 948.
Uvissado 2 ---------- 951.
Gerardo 1. ---------- 973
Salla 1 ---------- 1003.

Snt Ermengól 1 ---------- 1025.
Emelio 1. ---------- 1030
Heriballo 1 ---------- 1040
Guifredo 1. ---------- 1042.
Guillém 1 ---------- 1075.
Bernát Guillem 1 ---------- 1086
Guillem de Arnál 2. entra en 1086. ij vivielo anij -- 1090
Tulcon 1. ----------
St Od 1. ---------- 1129
Bernát 2 ---------- 1132.
Pere Bernál 1 ---------- 1144.
Bernat Roger 3. ---------- 1167
Bernat 4. Sanchez ---------- 1170
Arnaldo Roger 1 de Perexene, renuncia anij --- 1188.
Bertrán de Vilamur 1 ---------- 1194
Bernát de Castelló 5 renuncia ---------- 1203
Bernát de Vilamur 6 ---------- 1203
Pere de Puitgvert 2. ---------- 1241
Poncio de Vilamur 1 ---------- 1257
Abril 1. ---------- 1259
Pere de Urgio 3 ---------- 1278.
Poncio de Urgio 2 ---------- 1293
Fra Guillem de Moncada 3. ---------- 1308
Fra Ramon Tubaijla 1 ---------- 1326
Arnaldo de Lordát 2 fou trast ---------- 1346
Pere Narbona 4. ---------- 1347.
Nicolau de Bessè 1. ---------- 1352.
Fra Hugo desbách 1 ---------- 1361.
Guillem 4. ---------- 1370.
Arnaldo Patau entra ij mori 1370.
Pere de Luna 5 ---------- 1424.
Brenguer de Exil 1 ---------- 1425.
Galcerán de Vilanova 1 ---------- 1428.
Francisco de Tovia 1 ---------- 1436.
Fra Miquel Egila 1 ---------- 1457.

Arnaldo Rogér de Pallás 2. ——— 1461.
Jaume de Cardona 1 ——— 1466.
Pere de Cardona 6 fou Hast. á Samóra ——— 1516.
Joan Despés 1 ——— 1532.
Pere de Urries Lordan. 1 ——— 1533.
Dn Francisco de Urries 2 ——— 1551.
Miquel Despuitg 2 — fu Hasllladát ——— 1556.
Pere Frago 8 ——— 1563.
Dn Joan Peres Garcia de Oliva 2 ——— 1568.
Dn Pere de Castellét 9 ——— 1571.
Joan Dimas Lotis, fou Hasla. á Barna ——— 1577.
Dn Miquel Hieroni Morell ——— 1579.
Fr Hugo Ambrós de Moncada ——— 1586.
D. F. Andreu Capèlla ——— 1609.
F. Bernát de Salvá ——— 1620.
D. F. Ludovico Dias Aux de Armendáris ——— 1627.
D. F. Anton Peres, fou Hast. ——— 1633.
D. Pau Durán ——— 1651.
D. F. Manuel Espinosa, fou Hast. ——— 1663.
D. F. Melchiór Palau ——— 1670.
D. Pere de Copóns ——— 1681.
D. Joan Babtista Desbách ——— 1688.
D. Olaguér de Monserrát ——— 1694.
D. F. Julià Cano — fou Hast. ——— 1724.
D. Simeon de Guinda, y Apestegui 29 ——— 1737.
D. Jordi Curádo, y Torreblanca, est renuncià lo Bisbat ——— 1745.
D. F. Sebestia de Victoria, y Emparán, entra loany 1747, mori — 1756.
D. Francisco Catalan y de Ocon, entrá en 1757 — mori en — 1762.
D. Franco Fernández de Xátiva, entrá loany 1763, y mori en —
D. Joachin Santián de Valdivielso entrá loany i mori en
Dn Juan Montenegro, entra loany. i mori en —

Dn. f. Josef de Boltay, entra en lo añy 1795.

Dn. Franco. de la Dueña i Cisneros 1796.

Dn. Bernardo Frances Caballero entro 1817

Dr. D. Fr. Simon de Guardiola 18

Dr. D. Joseph Caixal y Estradé 1853.

Dr. D. Salvador Casañes y Pagés 1881.

Dr. D. Ramon Riu y Cabañes 1901

Dr. D. Juan Laguarda 1902

Cer

La Ciu
Pirinea
Ptolome
mene C
Regio, ó
Serdanij
Singud
vuy B
Aquells
Cap. L
Antiqu
que h
semb
V3. S
fou e
Evan
que ex
nica
no en
la Ciu
pto v
mes d
quil
berta
de V
pera

Cap Unich.

Cerie dels Bisbes de Urgèll, grandesa de est Bisbát, y erecsió de esta Ciutát en Sede Episcopál.

La Ciutat de Urgell Antigament Orgia, unica, y sola en los Pirineus de Catalunij, en lleti Urgella; Ciutat coneguda per Ptolomeo baijx del nom Orgia, y de la qual tractan Plinio, la anomene Antiguissima, situada en la falda dels Mons Pirineus, en la Regio, ó terreno dels Ilergetes, entre lo Riu Segre que baijxe de la Serdanija, y lo Riu Balira que baijxe de les Valls de Andorra. Fou tinguda per Cap dels Ilergetes Augustanos; aijxi com Julia Livia, vuij nomenada Llivia dels Ilergetes Julianos, com de opinió de aquells Authors ho refereijx la marca hispanica en lo llibre 1, Cap. 12, n. 14. Fou sublimada, ó elevada, ja desdel temps de la Antiquitát en Sede Episcopál, segons la opinió de tots los Authors que tracten de ella; peró en quin sicle, ó senturia se feu semblan creació, son varies les opinions, y Autors. Los uns volen, Vs. Joseph Pellissér, y Tamaijo Salazár, que la Ciutat de Urgell fou eregida en Sede Episcopal en principi de la predicassió del Evangeli, encara que no se sapia de cert en quin sigle, opinió es que ere lo sigle 300; altres, y es la mes ben fundada opinio, Vt marca hispanica, afirman que fou eregida en lo temps que vivia Constantino Magno Emperadór lib. 1. Cap. 12. n. 14. per estas paraulas: Fuit erecta (parla de la Ciutat, y Sede Episcopal de Urgell) temporibus Constantini Magni pro ut latius dicemus lib. secundo. (essent aijxi que en dit llibre, ni en los demes de dita obra, no porta, ni una sola paraula, com ho observará quil llegesca) A esta opinió sufragan molts Autors y entre ells Corbera en sa Catalunija Illustrada lib. 1. Cap. 20, qui diu, que del Bisbat de Urgell sen fa mencio en la divisió, que dels Bisbats feu lo Emperadór Constantino Magno. A esta me inclino, com á mes ben fundada,

Moguit, á mes de les rationables Congectures, y Authoritát dels Authórs referits de la Opinió, y Autoritát del doctissim Prelat, Expositór, y Incigne Fray Dn Anton Perez General de la Religió de Sn Benet y Bisbe de Urgell, lo qual en la Epístola dedicatoria proemial del llibre de Constitucions sinodals de Urgell ho afirma per estes paraules, ibi: con este Zelo Religiosso y Sto entre tantos y tan Incignes Prelados como nuestra Sta Iglesia de Urgel ha tenido de mas de Mil, y cien Anyos á esta parte (escrivia assó en 1630. de haon se veu, seguie la Opinió, que dita Iglesia fou fundada en lo sigle de 400 en que vivia Constantino) Los quatro Ultimos Antescessores mios (que fueron el Sr Dn Hugo de Moncada, Dn Andrez Capella, el Sr Dn Bernardo Salva, y el Sr Dn Luis de Aux Armendaris.)

Precindint Io ab tot de bona gana de estas Opinións, y de quin sigle fou, en que se eregi la Ciutat de Urgell en sede Episcopal; per no esser est mon principal intent, assento no obstan; Que la Ciutat de Urgell, y sa Sta sede Episcopál, poden competir en la qualitat de la Antiquitat, y respectiva grandesa ab les Ciutats mes Antigues de Catalunya; Y esta ab les diocessis mes Antigas, y mes grans, y dilatades de la Christiandát; y assó fundat encara ab les demun exposades Opinións, respectivas á dita Ciutát, y sede Episcopal; Perque si fou eregida en los primers temps de la predicassio evangelica, ja se veu ser dels temps dels Apostols; si en los temps de Constantino Magno (en cuijo temps se eregien moltes sedes Episcopals, de Opinió de tots los Authórs) Es cert, que vivint est Emperador en lo sigle de 330, poques Iglesies Catredals seran mes Antigues.

Per fi, demonstrán la Anciana Antiquitát de la Ciutat de Urgell, y sa Sta Sede, com tambe sa grandesa, las Concideracións seguents totas certas, y casi indubitades, inseguint las quals pocas, ó raras Iglesias Catredals, porán blasonár de Antiquitát, y grandesa mes contestada. Es cert, com es de veurer en la noticia dels Concilis, en las firmas

dels Prelats de Urgell, á sas Sanctas Constitucions. Pò que la Iglesia de Urgell resplandia en Bisbes, y Ministres en temps dels Reys Godos, com veurem en lo Catalogo de Bisbes q escriurem. 2º que en lo sigle de 800 lo Emperador Carlomagno la restaurá essent ja edificada per los Christians, y destruida per los Moros, conste del acte de Consegració de dita Iglesia Catredal ibi: A fidelibus constructa, et ab infidelibus destructa, et á temporibus Patris nostri Caroli restaurata. 3º que la Iglesia de Urgell comprenie en temps de Carlomagno, qui los concedi despues de haverlos llevats als Moros, á son Bisbe Possidonio tots los terrenos, y muntanyas, desdels Comptats de Rosselló, y Cerdanya, fins á la Vall de Gistao en Aragó, que está alli haon naixlo Riu Sinca; en cuyos limits se comprenien, lo pago, y terreno Urgelitano, de Berga, Cerdanya, Pallás, Vall de Aneu, de Cardós, Tirvia, Ribagorsa, y Vall de Gistao; comprenentse en dita divisió las Iglesias de Alaone, q está en Ribagorsa, la de Sant Pere de Taberna, y de Gistao, que están en la Vall de Benasch, y de Gistao: Vide actus Consecrationis Ecclesiæ Catredalis Urgel. Ita Zurita Annales de Aragó lib. 1. pag. 6. 4º que los Bisbes de Urgell acistiren á les erecsions, consegracions, y dedicassions de les Mes Catredals de Catalunya, Fransa, y Aragó, com conste de sos actes, y veurem en dit Catalogo.

Se deu observar de passo, y es cert entre tots los Autors, que los Bisbes de Urgell se han sempre firmats, y escrit ab los Noms, y apellidos de Episcopus Urgellencis, Orjelitanus, Urjellensis, y Urgelitanus. 5º Que del Bisbat de Urgell se ha compost la Major porció del Bisbat de Solsona, pues se li acenyalá los terrenos, Celsonense, Bergitanens, y Cardonens, que tots eran de Urgell. Molta porció del Bisbat de lleyda, ab lo terreno Ripacursense, de Benasch, y Gestabiense; y aixi mateix molta del Bisbat de Barbastro: vegense los actes de les dedicassions de

ditas Iglesias, de haon se veu la grandesa, y Antiquitat de dit Bisbat de Urgell (lo que se explique á la relació de Sn.t Urbicio. M. Y ab lo que he ponderat, bastará de Antiquitat de la Ciutat de Urgell, y de son Bisbat.

Paragráf 1.

Cerie dels Bisbes de Urgell des de Sn.t Just, fins al temps en que dita Ciutat fou ocupada per los Moros.

Antes de parlar de Sn.t Just, direm alguna cosa de Sn.t Ctesiphon deyxeble de Sn.t Jaume, y de Sn.t Urbicio Martir. Bisbes de Urgell.

Va en Opinió, y ben fundada que lo primer Bisbe que hi agué en Urgell ere St. Ctecíphon martir, lo qual Sn.t ere un dels 7 deyxebles de St. Jaume. Ita annales de Catalunija tom. 2. lib. 2. cap. 11. pag. 32.

Diu de est gloriós Sn.t lo Ofici de Sn.t Torquato, entre altres coses; Cteciphon Vergii et ibi quievit. Vergium, y altres diuhen Belgidium, altres Bergidum diu lo Cardenal Aguirre en lo tomo 3 de Translatione Sti. Jacobi pagina 120 que Vergium es lo Mateyx que ara Urgellum, sive Orgellum, perque no hi há en tota Espanija Ciutat alguna que se nomenie Bergida, Vergia, que la de Urgell. Ita Aguirre, et alii.

Sn.t Urbicio Martir.

Sn.t Urbicio fou Bisbe de Urgell, immediát despues de St. Ctéciphon lo qual flori lo anij 52. Com ho expressen los Annals de Catalunija lib. 6. cap. 5 pag. 108. Mori lo Mateyx

anÿ 52. ÿ no se sap haon prengué lo Martiri. Altres Bisbes hi havie estát fins al temps de St. Just, dels quals no sen há pogut encontrár ninguna memoria, pot ser per la Incuria de nostres passáts, ó Injuria dels temps, ó per Rohinas de Guerras.

Sant Just.

Aquest gloriós Snt. primer Bisbe que se trobe de Urgell, vivie en lo sigle de 546 &c. en lo temps de Justiniano Emperador, ÿ de Amalerico, ÿ Teudio Reÿs dels Godos. tingué 3 Germans tots Bisbes, so es Justiniano Bisbe de Valencia, Nebridio Bisbe de Egára (que alguns volen sie la Vila de Tarrassa, en Catalunÿa) ÿ á Elpidio Bisbe de Lion. Intervingué en lo Concili Toletano 2, ÿ tambe son Germá Nebridio, lo que se tingué dia 26 de Maitg, ó en 26 de les Calendes de Junÿ de 527. (com es de veurer en sos Actes) al qual firmá ÿ subscrigué en esta forma: Justus in Christi nomine Urgellitanæ Ecclesiæ Episcopus hanc constitutionem Consacerdotum meorum in Toletana Urbe habitam cum post aliquantulum temporis advenissem, salva priscorum Canonum authoritate Relegi probavi, et subscripsi. Firmá tambe aquest Concili son Germá Nebridio Bisbe Egarense. Fou en lo Anÿ 5 del Regne de Amalerico Reÿ Godo.

Firmá tambe un Concili se tingué en Lleÿda lo anÿ 546. exposita los llibres dels Cantichs de Salamó en lo sentit Mistich, ÿ allegorich, per lo que es citát per los mes incignes Predicadors; com entre ells al P. Anton Vieÿra, qual exposició allegorico mistica he llegit ab admiració en la llibreria de Sta. Catarina del Convent de Barcelona en la biblioteca Maxima Veterum P.P. et scriptorum Antiquorum Ecclesiastiquorum tomo 9 ab anno Christi 500. ad 540. subre escrita en esta forma: Sti. Justi Orgellitani Episcopi in Cant. Canticor explicatio mistica; ÿ comense sobre lo pri-

mer versét: Osculetur me osculo oris sui; de esta manera: Vox ecclesiæ hec est venientis ad Christum in osculo &c. De aquest Sant Pare tractan St Isidoro, la biblioteca dels Sts Pares, y los escriptórs Antuerpienses, vulgo Papebrochios, cuyas son totas las clausulas, y dicsions, que de est St havem escrit. son nom es tingut entre los Sants en lo Martirologi Romá lo dia 28 de Maitg. Mori est glorios Sant lo any 547. Diu Tamayo Zalasár en lo Martirologi Espanyol lo dia 28 de Maitg, que en la sepultura de est Sant se llegeix en algun temps esta inscripció: Urgella Iustus Iusto nunch clauditur antro; Corpus humo datum, spiritus astra tenet. Altres diuhen, que assó es ficsió; Ita Antuerpienses. Massino en sa bononia Illustrada contesta: que las reliquias de aquest St Pare se guardan en Bononia en la basilica de St Esteve; peró aixi Mateix resta improbada esta opinió de Massino, com regularmen Esdevé als historiadórs de Antiquitáts, los quals volen afirmár les coses com á verdaderas.

Maureolo.

De est Bisbe Maureolo no sen ha pogut descubrir res, sinó q̃ intervingué, y firmá essent Bisbe de Urgell, al Concili Toletá 3 com ho diu Pujades in hispania Gotorum.

Egigàno

Est bon Bisbe entrá lo any 554, no sen te ninguna memória del que ell obrá, y de sa vida. Mori cerca del any 575. Regnant Iustiniáno Emperadór.

Simplicio

De est bon Bisbe no se sab sinó que firmá al Concili Toletá 3. tingut lo any 589. Zesaraugustano 2 al temps del Rey Recaredo

ÿ de Barna; ÿ lo Anÿ 592. al Concili de Barcelona, al 14 Anÿ del Regnát de Recaredo piissim Reÿ; Ita Antuerpienses ad acta SS. tomo 6 pagina 773. Pujades lib. 6. Cap. 71, 75, 79 fol 310, 312. 314. Coronica de Catalunÿa. Ÿ Morí cerca del anÿ 599.

Marcello. 1.

Est Bisbe marcello. 1. ha de estár Antes de Simplicio. Aquest fou ellegit en Bisbe lo Anÿ 576, no sab res de sa vida, sinó que Morí lo anÿ 590.

Pompedio 1.

Aquest intervingué en lo Concili Egarense, ÿ si firmá, ÿ morí lo anÿ 614.

Gudila

Aquest entrá al Bisbát lo Anÿ 605. ÿ Morí lo anÿ 623. en temps de Heraclio Emperadór.

Ranurio

Aquest Visquie en temps del Reÿ Godo Sisenándo, Ita acte conil. Pujades lib 6. Cap. 95. fol 224. Intervingué ÿ firmá al Concili Toletano 4, ó 5. celebrát en lo Anÿ 633. Eÿx Mateÿx Anÿ Morí.

Lauderico.

Aquest intervingué al Concili Toletano lo anÿ 634 ÿ que fou celebre en sa subscripció, haon hi havie 70 Bisbes. Morí lo anÿ 650. Ita Pellisser á Tamaÿo Relatum.

Jacinto

Est Bisbe Vivie, segons opinió de Antonio Augustino al temps del Reÿ Wamba un dels Godos; aquest Reÿ segons dit Author vivia desde 14 de Octubre, fins al 1 de setembre del anÿ 676 en que deÿxá lo Regne; ÿ se

retirá en un Monastir haon visque 7 anys, y 5 mesos, no se sab quant morí; com ho diu Antonio Augustino Tarraconi Archiepiscopus in libro inscripto: Antiguedades de Espanya, y de Roma.

Marcèllo 2

Aquest fou elegit Bisbe de Urgell lo any 651. se firmá al Concili toletano lo any 653. En temps del Rey Godo Flavio Reccesvinto. Morí lo any 655 regnant Constantino 4. Ita Pujades coronica de Catalunya lib. 6 cap 110. diu tambe que acisti als Concilis Toletano 8, y 10 celebrats en los Anys 656, y 657

Palmácio

De est bon Bisbe no sen sab res, sinó que morí lo any 674. Ita Pellisser, referit per Tamayo, segons un Antich episcopologi.

Marcèllo 3.

De aquest no sen sab res, sinó que morí en lo any 677.

Leoberico 1.

Aquest bon Bisbe intervingué, y firmá al Concili Toletano 11 celebrat dia 15 de Noembre del any 674. lo any 683 fou enviat per sindich al Concili Toletá 12, 13, y 16 en temps de Leo Papa 2; y intervingué personalmen al concili toletano 16 lo any 693. Vivia en temps del Rey Godo Flavio Egica. Morí lo any 693 Pujades diu q acisti als Concilis Toletans tinguts lo any 688, 689, y 694 fou firmát per son Vic. Florentino per haver mort dit Bisbe

Urbicio 2. Mr.

De est Bisbe Urbicio 2. no sen sab sino que entrá lo any 700, y morí Martir (y no se sab cosa de son Martiri) lo any 704.

Simplicio 2.

Sols se trobe, que aquest morí en 709 segons Pellisser en un Catalogo antich de Bisbes de Urgell.

Dotila 1.

Aquest Bisbe fou lo ultim que tingué esta Sta Sede en temps de la entrada dels Moros de Africa, no se sab haon morí. Afirma Corbera Autor que los Moros entraren á Catalunya lo Any de Christo 711 en temps del Rey Dn Rodrigo, ultim dels Godos: y assó fou per ocasió de la deshonrra que cometé dit Rey contra del Compte Dn Julian, ab una Filla sua dita Cava, y sols la ocupáren lo termini de 12 Anys y 6 mesos, haventlos expellit de allí lo Emperador Carlomágno. La rahó perque no se trobe Bisbes en Aquell temps, es, perque estos Barbaros los destruhiren, y no sen trobé sinó lo nom de Alguns; assó fou fins al Any 788 que lo Emperador Carlomagno los mogué guerra expellintlos de allí, y de son vehinát. Y restaurá la Iglesia Catredál, de manera que luego torná á tenir Bisbes. De aquí se segueix evidentissimament, que lo Emperador Carlomagno, restaurá, y no fundá la Iglesia Catredál de Urgell, com volen alguns erroneament.

Paragráf 2.

Continue la serie dels Bisbes de Urgèll des de la expulció dels Moros de dita Ciutát, fins als temps en que les Valls de Andorra foren donades á la Sancta Sede Episcopál de Urgèll.

Marcèllo 4.

Aquest fou lo primer que governá la Iglesia de Urgell despues dels Moros, morí lo Any 725, en temps de Gregori 2. segons tellisser en un Episcopologi Antich.

Just 2.

Est fou ellegit en Bisbe lo Any 722, y morí lo any 733 cuyo nom de sant se llegeix en los Catalogos antichs de Urgell.

Leoberico 2.

Aquest entrá cerca lo Anÿ 735; ÿ en temps de estos dos Bisbes, fou la cruel devastació de tota Espanÿa, qual comensá lo anÿ 714. en lo seté anÿ ÿ 6 mesos del Reÿ Roderigo ultim dels Godos; morí lo Anÿ 754.

Esteve 1.

Aquest entrá lo anÿ 755, ÿ per rahó de la cruel devastació, que encara durave, nos te memoria de ell, vivia encara en los Anÿs 773.

Dotila 2.

De est no hi há peculiár memoria, morí lo Anÿ 779.

Felix 1.

Est fou elegit cerca lo Anÿ 775, gran Theolech de Carlomagno, segons Marca hisp. lib. 3. cap. 12. Aquest fou lo Bisbe que visqué ab mes grans errors, que quants hi age agut en la Christiandát. ab ell com á son Mestre consultava Eliphano Metropolitá de Tholedo en sos dubtes, ÿ dificultats. Dos foren los principals errors que ensenÿá. lo 1. ere q̃ deÿe: que Christo Nostre Sr per aquella part que te de Home, no se podie dir fill de Deu per naturalesa, sinó per Adobció; de haon ere, que encara que admetés una Persona en Christo, queÿe en la Eretgia de Nestorió; perque no se pot compendrer la filiació, ó ser un fill de son Pare per naturalesa, ÿ per Adobció, sino es admeten dos Persones en aquell. Per assó se tingué un Concili contra Felix en lo Castell Real de la Ciutát Baÿeux, cap del Bisbat de est nom, de la Provincia de Normandia per orde de Carlomagno, lo qual habitave al ab dit Bisbe passáren lo Ivern; ÿ convensut del Concili fou enviát per los Pares del Concili al presencia del Summo Pontifice Adriano 1. en Roma haon en la basilica de Snt Pere, confessá, ÿ abjurá son error; ÿ de alli torná á sa sede de Urgell, haon demostrá haver abjurát de la Eretgia, ab animo dissimulát, perque luego torná á caurer en ella; ÿ caÿgut al mateÿx error li anÿadi alt

ÿ es; que Christo vt homo est, era fill de Deu, no solamen per adobció, sino tambe, que ere Deu per nuncupació.

Esta eretgia junt ab son Aumen prengué tan peu en la Christiandát, singularmen en Espanÿa, que motivá al Emperador Carlomagno á juntár un Concili de 300 Bisbes en la Ciutát de Francfort en Alamanÿa, contra dit Bisbe Felix en temps de dit Pontifice Adriánal. en lo qual condemnáren dita Eretgia. Enseñÿá tambe altra Eretgia dels Geonoclastes, ÿ Geonografos, encara vuÿ usada en grecia, ÿ es; Que les Imatges totes, tan de Christo, com dels Sants, no se devien permetrer, hans be se devien trauer de les Iglesies Contra de estas dos eretgias se tingué un concili de Bisbes, ÿ abáts en la Ciutat de Urgell, ÿ altre en la Ciutát de Narbona, en los quals foren condemnáts sos errors, sentho ja lo primer en los concilis Niceno 1, ÿ 2. ÿ en lo del Castell de Baÿeux, ÿ en Francfort, que havem referit. Convensut en lo Concili de Urgell, ÿ condemnada sa eretgia per la sinodo Romána, q̃ se tingué en presencia de leo 3. Pontifice. Fou destarrát dit Bisbe Felix á Lión de Fransa, haon morí en la fe, no se sap quin dia, ÿ anÿ; mes es cert que aquest Prelát vivie en los anÿs 788. En que se tingué tambe contra ell lo Concili Narbonense que havem referit, contra de ell, ÿ de sos errors, escrigueren de orde de Carlomagno Alcuino, ÿ Paulino homens doctissims, aquell 7 llibres, ÿ aquest 3 als quals responia vivissimamen Felix. Morí segons Pellisser referit per Tamaÿo Salassár en lo anÿ 794.

Possidònio 1.

Possidonio vivie en lo sigle 800; pues á ell sucechi en lo Bisbat. Sisebuto; no se encontre lo anÿ que morí, pues de ell se troban escritas pocas cosas, so de opinió que visqué poch temps al Bisbat, perque luego en los princípis de dit sigle troban ja Bisbe de Urgell á Sisebuto.

Marca hispanica afirma en lo llibre 1. cap. 15. n. 14, y 15 vide Cartular. Eccle Urgellen. anno 819. que á aquest Bisbe foren concedits los terrenos del Bisbat de Urgell per lo Emperador Carlomagno, restaurat que aquedita sede, Parroquias, y pagos, á saber es, Urgellences, Bergitanenses, Cerdanienses, Paliarenses, Anabienses, Cardosences, Tarbienses, Ripacursenses, y Gistabienses, tan repetits en los cartularis de la Iglesia de Urgell; y per conseguent se li acignáren les Parroquies de les Valls de Andorra pertanyents al pago, ó territori Urgellense, y les decimes de elles, tret de Mercát, y telonio per dit Emperador Carlo Magno, que confirmá son Fill Ludovico Pio, com veurem luego

Paragráf 3.

Continua la serie de Bisbes de Urgell des de que les Valls de Andorra los foren donades, fins al temps en que foren cedides per Indivis als comptes de Foyx.

Sisebuto 1.

Aquest entrá Bisbe de Urgell en temps de Carlomagno lo anij 819. del qual havem parlat largamen en lo llibre 1. Cap. 5. Est fou lo primer senyor de les Valls de Andorra, pues á ell, y á sos sucessors foren donades, y á ningun antes de ell; Consagrá est Bisbe per manamen de Ludovico Pio (entonces confirmat per Emperador) Acistinthi Seniofredo Compte de Urgell y altres Prelats, á la Iglesia Catredal de Urgell lo dia 1 de Noembre del anij 819. En aquest acte de Consegració foren donades á dit Sisebuto, y á sos sucessors, per manamen de dit Emperador Ludovico, per Seniofredo Compte de Urgell senyor de les Valls totas las Parro-

quias de ellas, y demes dependencias de las Valls de Andorra dominis, drets, y poscessions, subgectan als Pobles dits, al dit Bisbe Sisebuto, y á sos successors, disposant, y ordenant plenamen á son Arbitre; son paraules formals de dit acte demun citát; y per consequent fou lo primer Bisbe Sr. de ellas; com tambe li fou confirmáda per dit Emperadór la poscessió de totas las Parroquias de sa Diocessi, decimas &c. de la manera que foren possehides en temps de Carlomagno per possidonio Bisbe y sos Antecessors; conste tot del mateix acte de Consegració. Aquest Bisbe junt ab Borthomeu Metropolitá de Narbona concedi llicencia á Vandregissillo y á Maria sa Mullér Comptes de Gascunya á la altra part del Riu Garóna de edificár lo Monastir Alaonense. Morí lo anij 823.

Possidonio 2.

Aquest entrá Bisbe lo Anij 823 en temps de Ludovico; lo que li confirma los Privilegis de les Valls, y la poscessió de les Parroquies de son Bisbát; y morí lo anij 837.

Florencio

Entrá Bisbe lo Anij 838. Aquest dedicá, y ermosejá lo edifici de la Catredál, y no perficioná la obra, de vrgell la mitat; y se te de ell memoria fins lo anij 843.

Felix 2.

De est no se sab res, sino que visque al Bisbát fins al anij 844. segons Pellissér relatum á Tamáyo.

Sisebuto 2.

De est tampoch sen sab res, sinoques te de ell memoria fins al Anij 860.

Guissádo, ó Bisságus 1.

Guissado est fou ellegit en 861, lo qual per causas necessarias á la Iglesia aná á visitár á Carlos Cálvo Emperadór, y Rey de Fransa; al qual li feu moltas queyxas contra de Persónas quel perturvaben en la poscessió de ses terres, y estatuts; y traguè de dit Rey la confirmació de les decimes de Pega y ferro de les Valls de Andorra, les quals afirmava deurer seli per sos titols. Obtingué de dit Rey entre altres coses, la confirmació de la poscessió de totes les terres, possessions, y drets pertanyents á la Iglesia, y Bisbát. Passá tot assó en lo Palacio de Pontigni lloch, y terreno de Bretanya de la Provincia altissiodorense, vulgo Auxárres Ciutat Episcopal en lo Ducat de Borgonya de la Fransa celt: Confirmá Guissádo lo privilegi concedit al Monastir Alaonense per Ainár, y Gerberga sa muller Comptes solents; com ho diu Pellisser Relatum á Tamayo. Morí en lo Any 879.

Ingobèrto 1

Aquest Ingoberto, ó Nigoberto visqué molt xacós, y malaltis, y per aixó havent corregut que ere mort, no obstan que vivie. Trobantse en la Gascunya, haon havie fugit Joan Selva Presbitero Espanyól, home Imprudent, ajudat de la protecsió del Compte de Urgell, alcansá de dos Bisbes de la Gascunya que lo Ordenássen en Bisbe de Urgell. De haon es, que lo Pobre Bisbe Ingoberto fou expellit de sa sede per dit Selva Bisbe Intrus, y per lo Arcabisbe de Narbóna; peró fou declaráda la nullitát del dit Bisbát respecte á Selva, y deposát per lo Concili Provinciál que se tingué en la Ciutát de Urgell, presidint Theotardo Arcabisbe de Narbona. Morí Ingoberto en lo Any 866.

Joán Selva fals Bisbe

Aquest Cismatich Antipiscopus, ó fals Bisbe obtingué ser Ordenát malamen per Bisbe de Urgell, visquin Ingoberto. Aquest fals Bisbe encara que no se dega contár en la serie dels llegitims Bisbes de Urgell, me ha aparegut (no obstán) convenient dir de ell alguna cosa, per evitar alguna confusió, q podia haverí en la Cronologia dels Bisbes de Urgell. Fou deposát per lo Concili Urgelitá tingut lo anij 892 de orde del sumo Pontifice Esteve 2. Aná al qual de part del Concili lo Bisbe de Vich. Escrigué lo Papa á dit Selva, ij á Hermemiro Bisbe de Gerona tambe fals Bisbe, en la qual singularmen á Selva lo tractave de home de presumptuosa Arrogancia, de rebelde, de resisten á la disposició de Deu, de sediciosos, ij de destructór dels Instituts dels Apostols, ij singularmen de Sn Pere, ij altres eloquis. Fou deposat publicamen segons lo Ritual Romá, en lo qual acte, estan agenollát, ij vestit de Pontifical, li esquinsáren estos vestits, se feu trossos del baculo sobre son Cap, se li arrencá ab violencia lo Anell Episcopal del dit; tot en vergonija de dit Selva, ij Hermemiro. Conste de la Carta del referit Papa en los Arxius de Tarragona, ij de Narbona anij 887. Copiada per Marca hispanica en lo lloch citát. Se te de ell memoria fins al anij 900.

Nantigicio 1.

Est Nantigicio 1. alii Antigilus, seu Mantigilus fou Bisbe lo anij 906. Intervingué en lo Concili de Barcelona; en altre tingut en juncqueres de Septimania; en altre celebrat en la Ciutat de Cesserón vulgo Castres en Fransa del Bisbat Agatense en lo anij 907. Per la Causa del Bisbe de Vich, de la qual se havie ja tractat en lo Concili de Barcelona dalt referit. En lo anij 911 en 13 de las Calendas de febre consagrá la Iglesia

de Castell será de son Bisbát. En lo Concili que se celebrá en la Vila Nomenada Fonteuberta del Bisbat de Narbóna se queixá de la Injusta invasió de part de son Bisbat, que li havie fet un Bisbe Nou, en lo Comptat de Pallás nomenát Adulfo, lo qual deja no tenir propi Bisbat, havent usurpat, y detret aquella porció de la Diocessi de Urgell, á la qual expectava, se resolgué per los Srs Bisbes (que eren Molts) y demes Pares del Concili; que Adulfo, tan com Visques tingues eixas Parroquias, peró que seguida sa mort fossen reunides al Bisbat de Urgell. Esta disposisció del referit Concili fou confirmada per lo gran Concili generál Calsedonense en lo Canon 17 lo qual es relatiu á la Causa y assumpto sobredit; qual doná ocasió á fer lo dit Canon. Morí Nantigicio segons Pellisér, ó se te de ell memoria fins á 946.

Engilberto.

Est fou ellegit lo Anij 914. Morí lo Anij, ó cerca de ell 926.

Uvissádo

Fou ellegit lo Anij 927. lo Anij 21 de Carlos Rey. Morí cerca lo Anij 940.

Estos dos Bisbes han de estar antes de Nantigicio.

Ranulfo 1.

Ranulfo, ó Randulfo fou Fill de Uvifredo, ó Guifredo dels comptes de Barcelona, Fou de Abat de Ripoll sublimát á Bisbe de Urgell lo anij 942. Lo anij 948. Consagrá la Iglesia de dit Monastir de Ripoll. Consagrá la Iglesia de St Miquel de Pons lo anij 948. Meresqué una Carta del Papa Joan 10. Se te de ell memoria fins al Anij 948. Marca hispanica pagina 386, 392

Uvissádo 2.

Est fou Bisbe lo Anij 950, y lo Anij 952 obtingué del Papa

Agapito 2. la confirmació de totes les possessions, y drets de la Iglesia de Urgell; Conste en la Butlla de Composisció en lo Arxiu Capitular de Urgell lo Anij 951. Se te memoria de ell fins al Anij 951. Ita Marca hisp. pagina 87, 95, 357. et aliis

Gerardo 1.

Gerardo Bisbe de Urgell intervingué á la 3 dedicassió de la Iglesia del Monestir de Ripoll feta en 957. Al qual Aijxi mateijx lo Papa Joan 13. li cometté (segons opinió de Pellisser relatum a Tamaijo) la dedicassió de la Iglesia de Vich. Morí en lo Anij 973.

Salla 1.

Est Bisbe fou ellegit lo Anij 981. Germá de Bernát Bescompte de Urgell; Ere Oncle de Sant Ermengol. Aquest instituhí que los Canonges de sa Iglesia visquessen en comunitát, ó canonicament, ó Collegialment. Obtingué del Papa Silvestre 2. la confirmació de les possessions, y drets de sa Iglesia, y individualmen de les terres, y drets tenie dins les Valls de Andorra, com conste en la butlla de dita confirmació en lo Arxiu Capitolár de Urgell en lo mes de Maitg, en la Indició 4 del Anij de 1001. Est Bisbe confirmá la Carta de la Restauració de la Vida Canonica en la Iglesia de Barcelona; Aijxi mateijx firmá la Carta de donació feu lo Compte de Barcelona á la Iglesia de esta Ciutát. Intervingué en la elecsió se feu de Borrell en Bisbe de Vich ó Ausona. Fou Oncle del Compte de Urgell Ermengol. Conste de la Carta de donació que aquest feu á la Iglesia de Urgell, á la qual, y á son Oncle Salla doná moltes coses; Visqué santamen, y se te de ell memoria fins al Anij 1003. (Las donacions q feu lo compte, consten de una Carta Eccl.e Urgell. anno 998. Marca hispanica in Apendice pagina 1047.

Snt Ermengól 1

Las glorias de aquest Sant son Infinitas, com conste en sa vida; Est fou ellegit Bisbe á 14 de les Calendes de Desembre lo anij 1004. Lo dit Anij expedi un decret de Vita Canonica Instituenda á sa Iglesia, la que ja havie posát son Oncle ij predessessór Sálla. Obtingué del Pontifice Benedicto 8 lo anij 1010 la Confirmació de totes les terres, poscessions, ij drets de sa Iglesia, com tenien sos Antecessórs, ij nominadamen les de la Vall de Andórra, que foren de Senijofredo Compte de Urgell; com conste en la Butlla de Confirmació en lo Arxiu de Capitol. Feu Testamen lo Anij 1023, en lo que deijxá, ij doná moltes coses á sa Iglesia. Morí poch despues en lo Anij 1025. Segons Pellisser, fou St Ermengol Admirabilissim en Santedat, ij Miragles; son nom es escrit entre los Sants, fent de ell memoria lo martirologi Roma en 3 de Desembre, Apud Baronium fol. 681. Es advocat per la pluja, Aijxi com St Od per lo Sol; als quals se fan grandissimes rogativas, quant la terra necessite de estos beneficis, anant á ellas de tot lo vehinát de la Ciutat de Urgell; com ho expressen estos distichs:

(Imperat) et gemini resident super Astra Beati,
Ermengaudus Aquis, Solis Odonus Equis.
Indivisa horum sedes fuit Urgellensis,
Una Pireneis Montibus est, et erit.

Ses reliquies, ó cos existeijx, ij reposa en la Catredál de Urgell en la part dreta del altár Majór, mirant al Cor, Est es Patro de Capitol, ij St Od de la Ciutát.

Emelio 1

Est Bisbe Sucsehi en lo Bisbát á Snt Ermengol. Intervingué en los Concilis que se celebraren en Vich en los Anijs 1027, ij 1030. Los que fimá segons Pellissér ab esta expreció: Emelius

Urgellen. Episcopus. No se te de ell mes memoria que fins á est ultim Anij 1030.

Heribàllo 1

Pellisser lo Anomena (sant Heribaldo, o Eriballo) vivia en los anijs 1032. Intervingué en la Consegració de la Catredal de Gerona; reedificá, ij dedicá la sua Catredál, Iglesia de Urgell lo dia 3 de Octubre de 1040; en cuijo dia celebre lo clero del Bisbát la festa de la dedicassió. Conste del Acte de dedicassió de la Iglesia de Urgell. ij del Cartulari de la Mateijxa Iglesia. Se restituhiren á sa Iglesia les Parroquies dels Comptats Ripacurcenses, ij Gestabienses, q̃ Sancho Reij de Aragó li havie llevát al mes de setembre de dit anij per al fill de aquest dit Ranimiro tambe Reij que fou de Arago en les Calendes de Octubre de dit anij. Dedicá lo mateijx Anij la Iglesia de Sn.t Vicens Martir de la Vila de Cardóna, com conste del Instrumen de dedicassió de dita Igla, ij del de la de Ripóll. Intervingué á la consegració de la Iglesia de Vich. Confirmá ab altres Bisbes de Fransa, ij Espanija los privilegis del Monestir de Benitos de Sn.t Miquel de Coijxá. Intervingué en la dedicassió de la Iglesia de Ripoll als 18 de les Calendes de febre del anij 1032. com ho refereijx Marca hisp. pagina 440, et sequenter, 1042. 441. Nota. Trobantse en la solemnitát de la dedicassió de la Iglesia Catredal de Urgell, entre altres grans senijórs, ij alguns Srs. Bisbes, ij altra gen, Constancia Comptessa de Urgell, ij son Fill Ermengol Compte de Urgell, feren estos dos publica, ij solemne donació á Heriballo, per si, ij sos successórs en lo Bisbat, de tots los dominis, ij potestat suprema q̃ tenien en les valls de Andórra. De aijxó es, que desde entonces quedáren los Bisbes de Urgell Princeps soberáns de les valls de Andórra; si forte antes en forsa de la donació feta per senijofredo Compte de Urgell; ij Ludovico Pio que havem referit en lo folió no eren dits Srs. Bisbes sino senijórs Jurisdicsionáls de

ellas, per haverse reservát lo domini, y potestat suprema dit Compte Senyofredo; ó haverse despues atorgát als successors de aquest per lo Emperadór, y Rey de Fransa Carlos Calvo, que es lo mes cert, y estos haversel quedát fins á Constancia, y son Fill Ermengol, que de ell feren donació á la Mitra de Urgell. Heriballo antes de esser Bisbe fou Compte 4 de Cardona, y actualmen ho ere, segons pellisser. Morí lo Any 1040.

Guifrèdo 1.

Est ere Bisbe de Urgell lo Any 1042. y no se te de ell mes memoria.

Guillèm 1

Est Guillem 1. alias Uvifredo, ere Fill de Uvifredo Compte de Cerdanya. Intervingué en un Concili celebrát en Narbona lo Any 1043. Intervingué á la Consagració de la Iglesia Catredal de Barcelóna. lo Mateyx Any á la consagració de la de Elna, y en lo Concili de Jaca, y en lo de Besalú. Morí lo Any 1075.

Bernàt Guillèm 1.

Aquest entrá Bisbe lo Any 1076. En lo Any 1069 Ermengol Compte, y March de Urgell ab expres concentimen de dit Bernát Guillem Bisbe, edificaren en honrra y gloria de la Verge Maria lo Monastir dit de Gualter, prop segre Riu, cerca de Pons. Firmá tambe la Carta de donació que feu lo Compte de Pallás á sa Iglesia de Trem. Firmá tambe la Carta de donació feu Ermengol dit de Gerp, compte de Urgell á la Iglesia Catredal de est Bisbát en lo Any 1086. de tota la Eretat, del actus dedicationis de la Iglesia de Trem; ó be á aquest se feu la donació de les Valls de Andorra dalt ditas verbo Heriballus. Marca hispanica pagina 463, 466, 475. Morí lo Any 1086.

Guillèm de Arnál 2.

Lo Anij 1086 Est Guillem de Arnál 2 fou ellegit per Bisbe de Urgell; no hi ha de ell particular memoria, sinó que vivie lo Anij 1090.

Fulcón 1.

Est Fulco, de Folch, ó Fulconio Bisbe se encontrave residint sa Mitra lo Anij 1090 Concedí lo Castell de Cardona en feudo de la Mitra de Urgell á Guillem Ramon Compte de Cerdanija; ij Aquest Guillem Ramon doná á dit Bisbe Fulco Mil Onces de Or, lo Castell de Toló en la Conca, ij la vila de En: marca hispanica pagina 469, et 1186.

Snt. Od 1.

Aquest Sant Bisbe obtingué lo Anij 1099, de Urbano 2. Pontifice la confirmació de la poscessió dels privilegis, poscessións ij drets de sa Iglesia dia 6 de les Calendes de Abril 1099, ij expressamen, ij nominadamen porte la Butlla de dita confirmació, la de la donació de les Valls de Andorra feta als Bisbes de Urgell. Lo Mateijx Anij Consagrá, ó dedicá la Iglesia Collegiál de la Vila de Guissóna en 17 de les Calendes de Octubre de 1099. Firmá la Carta de donació feu lo Compte de Urgell Ermengol al Monastir de Ripoll ab la limitació: Salvo Iure Stæ Mariæ Ecclesiæ Urgellencis, et Cessio. Visqué sanctamen; ij Morí lo Anij 1129, á 7 de Juriol; visqué al Bisbat 28 anijs. Tanta fou sa Santedat que lo Anij 1133 lo Bisbe Pere son segon sucsessór, ij tota la Universitat de Canonges de Urgell decretáren que lo dia de son obit tots lo anijs se celebrás en la Iglesia de Urgell, ij Bisbat festa del Sant; ij aijxi se executá sens intervenció del Papa, lo que es de admirár; pues ja en aqueijx temps se recorrie á

Roma per la Canonisació dels Sants; Com ho Obcerva lo Eroditissim Joan Mabillonico. Reposa son Cos en la Capella de la part esquerra del altar Major de la Catredal de Urgell á la part del Campaná. Aquí se poden tambe Aplicár los distichs que havem dit de Sn.t Ermengol. Es gran Advocát per sol, y Patró de la Ciutat de Urgell; Aixi com St. Ermengol es advocát per pluja, y Patró del Capitol de dita Iglesia

Bernàt 2.

6 De est Bisbe de Urgell se llegeix que en lo Any 1109. Intervingué en la Consagració de la Iglesia de Solsona (qual á les hores ere de son Bisbat) lo que no es Componible, sinó que fos Bisbe Auxiliár de Sn.t Od, pues en dit any encara vivie aquest Sn.t Bisbe, no se sab quant morí, es verocimil moris en los Anys de 1132

Pere Bernál 1

Est Bisbe Pere, dit Bernál Instituhí, y ordená la festa de Sn.t Od, y Ofici per tot son Bisbat á 7 de Juriol de 1133 ó á 11 de les Calendes de Juliol sens demanaro al Pontifice. Lo Catalogo Antich de Bisbes de Urgell afirme que est Bisbe morí en lo Any 1141; peró se enganije, pues conste de Orderico Vidal, Autor gravissim que Pere Bisbe de Urgell morí lo Any 1144. En la Memorable y sangrienta batalla de Fraga Contra los Moros, en la qual porten les histories de Aragó que hi morí lo Emperador y Rey de Aragó Alfonso. Pero estas historias están agenas en est particular, de veritat; Consta de la Relació del citat Orderico per estas paraules: Alfonsus cum residuis in quodam Colle diutius dimicavit, nimirum hostium moltitudine confusas, suos pene omnes amissit, ibique ad mortem usque confligere decrevit; Pontifex autem (Urgellensis Petrus) Regi ut recederet jussit, sed ille pro ruina suorum nimis mestus noluit. Cuij Episcopus ex Autoritate (inquit) Dei

Omnipotentis tibi precipio, ut confestim recedas de hoc Campo, ne te Cadente, tota Paganis subdaret Christianorum Regio, et cunctis in hac provincia Concistentibus Christianis incumbat publica interfectio. Denique Pontificali Iustione obedire voluit, Presulem vero predictum cum quinquaginta pugnatoribus peremptum reliquit seculi. Ex Asso en opinió del Mateix Author, y morí lo dit Bisbe lo Any 1144.

Bernàt Rogér 3.

Aquest Bisbe va acompanyár á Ramon Berenguer Compte de Castilla, y estigué ab ell fins al Any 1157. Consagrá la Iglesia de la Verge S. de Solsona, essenthi present lo Compte de Urgell. Intervingué y firmá la Carta de donació feu Ramon Compte de Barcelona á la Iglesia de Sant Rufo. Morí est Prelát, segons Pellisser, lo any 1167.

Bernàt Guillém Sanches. 4.

Aquest Bisbe firmá la Carta de donació feu al Monastir de Ripóll Ermengol Compte de Urgell; Visqué al Bisbát segons Pellisser dos anys, y 5 mesos. Morí lo Any 1170.

Arnáldo Rogèr de Perexene 1

Aquest Arnaldo Rogér de cognom, dit de Perexens Bisbe de Urgell, intervingué en lo Matrimoni de Alfonso 2. Rey de Aragó ab Dna Sancia Infanta de Castilla, celebrat en Zaragossa lo Any 1174. lo Mateix Any havie entrat Bisbe. Intervingué, y firmá lo Concili lateranense celebrat per lo Papa Alexandro 3. en lo Mes de Mars de 1179, y lo Any 1188. Renunciá lo Bisbát, y entrá en lo Orde de Premonstre en lo Monastir Bellopodiense. Nos te de ell Mes memoria sinó fins en dit any 1188.

Bertràn de Vilamù 1

Est Bertran fou ellegit Bisbe lo Anÿ 1194. ó vivia en tal Anÿ; ÿ per no gastár salut renunciá al Bisbát en poder del Papa Celestino 3. (pues en Aqueÿx temps no eren permeses les renuncies dels Bisbats de altra manera) Ÿ havent lo Papa admes la renuncia, maná als Canonges de Urgell que ellegissen Bisbe, los quals ellegiren á Bernát de Castelló; ÿ Bertrán de Vilamú sen Ana á viurer, ÿ acabár sos dies quietamen en lo Monestir Bellpodiense en lo Comptat de Foÿx, se te memoria de ell fins al Anÿ 1194.

Bernát de Castelló 5.

Est Bernat 5 cognom de Castelló fou de Sanch nobilissima. Vivia en los Anÿs 1194. (lo qual ab lo pretest de tenir pocas forsas, ÿ talens per regir lo Bisbát, ÿ resestir á les crueltats dels grans robos, ÿ presas, que en eÿx temps cometien los Aragonesos, ÿ Bravansóns (vulgo Catalans) en les terres de son Bisbát en les fronteres de Fransa ÿ Comptat de Foÿx; conste ex actibus in libro de privilegiis opidi de Ordino Andorræ Vallium. renunciá lo Bisbat en poder del Papa Celestino 3; ÿ admesa la renuncia, ellegi á Bernat de Vilamú lo anÿ 1198; ÿ dit Bernát de Castelló retirát sen Aná á viurer, ÿ acabá sos dies en la Iglesia de Aspiráno del Rosselló, haon Morí lo anÿ 1203. Aquest es lo Bisbe que demaná socorro al Compte de Foÿx Ramon Bernát contra estos saltejadórs que robaven en estes fronteres; prometentli cedir la potestat, ÿ domini per Indivis de les valls de Andórra, lo que diuhen per Antiga tradició los Francesos, ho porten per motiu de la senÿoria en Pariatges, algunas confirmacións de Previlegis de les valls, singularmen les que atorgá lluis 13 Reÿ de Fransa. Ÿ en Assó se fundá entre altres rahóns Roger Bernát Compte de Foÿx per pretendrer los drets q̃ pretengué en les valls de Andórra, los quals guanÿá per declaració de sentencia Arbitral, com veurem parlán de Pere de Urgió Bisbe de

Urgell, y com havem dit en lo Cap 7 del llibre 1 fol. vide Catalogum dels comptes de Foyx Cap. 1. Paragraf 1. n. 6.

Bernàt de Vilamùr 6

Aquest Bernat, cognomine de Vilamur, de Nobilissima casa fou ellegit Bisbe de Urgell, per la renuncia de Bernat de Castelló. De ell fa menció lo Antich catalogo de Bisbes de la Iglesia de Urgell segons Pellisser. Marca hispanica pagina 516, y 520. Deu Pellisser que morí lo Any 1203.

Pere de Puitgvèrt 2.

Est Pere, cognom de Puitgvert, ere de la Noble casa de Puitgvert en Catalunya; firmá una donació que feu Dn Pere Rey de Aragó al Monastir de Ripoll, en les corts que celebrá en la Ciutat de lleyda. Intervingué en lo Concili celebrát en la Mateyxa Ciutát dia 4 de les Calendes de abril de 1229. En lo qual presidia Joan Bisbe Sabinense llegat de la sede Apostolica. Morí lo any 1230 segons Pellisser, y segons altres lo any 1241.

Pòns de Vilamùr 1.

Aquest ere de la Casa de aquest nom de Catalunya, Intervingué y firmá lo Concili de Tarragona celebrat lo Any 1242 dia 12 de Maitg, ó 3 dels Idus de Maitg. A aquest Bisbe prestáren sagramen, y homenatge 30 homens de cada Parroquia de les Valls, en nom de tots los de les Valls dia antes de les Calendes de desembre, ó 16 de nobembre de 1241. Vide Instrumentum in libro privilegiorum. Lo Any 1246 intervingué en lo Concili de lleyda, y morí lo any 1257.

Abril 1.

Aquest ere de Nació Francesa, fou un dels mes incignes Prelats que ha tingut la Iglesia de Urgell. Primer fou Ardiaca

de Salamánca, y Capellá del Pontífice. Encontrantse en Roma vacá lo Bisbat de Urgell per la mort del Bisbe proxim referit. Fou ellegit Bisbe de esta Iglesia per lo Papa Alexandro 4. en la Ciutat de Viterbo á 3 dels Idus de Octubre de 1257. y morí lo any 1259 á 11 de les Calendes de Noembre. Ere home doctissim, fou sepultat en la Igl.ª Catredal de Urgell; celebrá Cinodo diocessana en la qual feu bellissimas constitucions cerca lo culto de Deu.

Paragràf 4

Continua la Serie dels Bisbes de Urgèll des del temps en que les Valls de Andorra foren cedides als Comptes de Foyx fins al p.nt Any 1764.

Pere de Urgio 3.

Est S.r Bisbe, cognomine de Urgio, de Ardiaca de Prats, (ara de Cerdanya) que ere de la Iglesia de Urgell, entra á Bisbe lo any 1259 á 3 de les Calendes de Noembre. En temps de aquest S.r Bisbe foren cedides les Valls de Andorra per Indivis als Comptes de Foyx; en cuyo temps se feren los Pariatges, ó Sentencia Arbitral, en la que declararen los Arbitres, senyor de ellas per Indivis á Roger Bernat Compte de Foyx. La ocasió de Assó fou la terrible guerra que lo referit Roger Bernat feu al dit Bisbe, y á son Capitol, com ho diguerem en lo Capitol 7 del llibre 1. pretenent diferents drets en les Mencionades Valls, per tocarlin alguns, com á successor de Arnaldo de Castrobono en lo Bescomptat de Castellbó; com tambe en forsa de la cessió, ó concessió que de ellas feu á son Avi Ramon Bernat Compte de Foyx, lo Bisbe de Urgell Bernat de Castelló quant li demaná ajuda contra dels Aragonesos, y Barbansons, ó Catalans, que tan rovaben ses

terres, arrohinaven, y perturvaben; demanant per si ser absolt del sagrament, y homenatge, que estava obligat á prestár als Bisbes de Urgell respecte als drets, y dominis que tenie en dites Valls, lo que no haventse pogut lográr per medi de les Armes, se lográ per sentencia Arbitral, vulgo Pariatges, ab les condicions que en ella son de veurer, Vide supra lo primer llibre tot lo Capitol 6, haon al llarch referim esta historia.

Me creya que ere faula lo que deyen los Francesos, dient que lo ser senyor per Indivis lo Compte de Foyx de les Valls de Andorra, ere per haver ajudat al Bisbe de Urgell en alguna guerra contra, que los Aragonesos, y Catalans feyen al dit Bisbe grans danys en ses terres. Peró llegida la renuncia feu del Bisbat Bernat de Castello Bisbe; la Carta orde del Papa Celestino 3 als Canonges de Urgell perq elegissen Bisbe; y la historia de Ramon Bernát Compte de Foyx; y encara la Anunciativa del Rey lluis 13 en lo principi del diploma de la Confirmació dels Privilegis de les Valls en que exposa, per tocarli estas en pariatge ab los Bisbes de Urgell, per haverlas cedidas antiguament als Comptes de Foyx, sos predessessórs, per haverlos ajudat en las guerras que contra ells feyen los Aragonesos, y Catalans, q es la narració que havia hoit á alguns francesos. Tambe tenia ayximateyx per violent, y atentada la pretenció de Roger Bernát á cerca lo domini de les Valls de Andorra, y la guerra que feu per Injusta, y tiranica; peró de tot me desenganyó ab les histories que he apuntat demun. Se te noticia de dit Sr Bisbe Pere fins al Any 1278.

Poncio de Urgio 2.

Aquest Poncio 2, cognomine de Urgió, reformá les Constitucions que feu lo Bisbe Abril, publicantne de novas. Va fer Ardiaca de la Iglesia á Hugo de Mataplana, qual despues fou Bisbe de Saragossa. Morí en lo Any 1293 Poncio de Urgi. segons Pellisser. Est fou lo primer Princep de les Valls de Andorra.

Dn. Fra. Guillèm de Moncàda 3.

Aquest Dn. Fra Guillem de Moncada de cognom, del Orde de Predicadórs fou Nunci Apostolich enviat á Cecilia per portár unas Cartas del Papa Bonifacio 9 al Reÿ Federico 1 de Cecilia; governá sa Iglesia, ÿ se te noticia de ell fins al anÿ 1308. Morí en Guissóna, ÿ allí se sepultá.

Fra. Ramòn Tubàÿla

Aquest Fra. Ramon de cognom Tubaÿla fou del Orde de Sn. Benet. Fou Executor del Testamen de Ermengol ultim compte de Urgell; Intervingué en lo Concili de Tarragona celebrat lo anÿ 1312. En lo qual fou examinada la Causa dels Templáris. En son temps fou eregida per Metropolitana la Iglesia de Zaragossa; ÿ la sede Episcopal de Urgell subgectá á la de Tarragona, essentho antes á la de Narbona. Á est bon Prelat se deuhen molts privilegis de les valls quals se poden veurer en lo Instrumen que comense En frare Ramon. Tingué, ÿ celebrá sinodo en la qual ordená celebres Constitucións, que feu Impremir. Morí lo anÿ 1326.

Arnàldo de lordát 2

Aquest Arnaldo de cognom de Lordat edificá la major part del Palacio de Urgell. Intervingue ÿ firmá al Concili provincial de Barcelona, ÿ la solemne festa que allí se feu de la traslacio de les reliquies de Sta. Eularia. Despues est Bisbe fou trasladat á la Iglesia ó sede Episcopal de Tortosa en 1341 haon morí lo anÿ 1346.

Pere de Narbóna 4.

De est Bisbe Pere de cognom de Narbona no hi ha particulár memoria sino que morí en lo anÿ 1347 segons menció de un Catalogo de Bisbes Manoescrit de Urgell.

Nicoláu de Bessè 1

Aquest Nicolau de Bessè Bisbe de Urgell, de esta dignitat passá á la de Cardenal de la S. R. I. Fou Nebot del Papa Clement 6. Intervingué á la protesta de la Fe que feu Joan Palcologo Emperador del Orient, se te de ell memoria fins al anij 1352.

Fra Hugo Desbàch 1

Aquest ere Benedictino; va concedi á les monges de Sn. Francesch de Balaguér la Iglesia de Sta. Maria de Almata en la qual esta sepultát lo Infant Dn. Jaume Compte de Urgell, ij Biscompte de Ager. Concedi molts privilegis á estes Valls los que son de veurer en lo llibre de Privilegiis. Mori lo anij 1361.

Guillém 4.

Aquest celebrá sinodo dioscessá en lo que ordená, que quiscun anij despues de la Dominica in albis, tots los que tinguessen obligació de acistir al sinodo vinguessen ab sobrepellis revestits; lo qual comensá á demanár subsidi caritatiu á son clero lo que li fou atorgát. Mori lo anij 1370.

Arnáldo Patáu

Aquest vingué per Bisbe en temps de Urbano 5 Pontifice, no hi há de ell memoria particulár sino q̃ mori lo mateix anij q̃ entrá 1370

Pere de Lúna 5

Pere de Luna de la Nobilissima, ij Real casa de Luna de Aragó ha donat molt que discorrer á molts Autórs. Estudiá algun temps, ij se agraduá en la Universitat de Montpellér. Despues obtingué un Canonicát, ij una dignitát

de Chantre en la Catredal de Valencia, y de aquí
hisqué Bisbe de Urgell lo anÿ 1371. De esta dignitát
fou Cardenál de la S. I. Romana per la santedat de Gre-
gori 11 lo anÿ 1375. Havent vacát la silla Apostolica
lo anÿ 1394, fou ellegit á la suprema dignitat de
Pontifice per los Cardenals schismatichs, per aÿxó no fou
canonicament ellegit, ni verdader Papa, sinó antipapa.
Fou deposat de esta dignitát per lo Concili de Pisa en
lo anÿ 1409, y com no se aquietás á la elecsió que se ha-
vie fet de Alexandro 5 Papa, ni ningu pugués doblárlo,
ni persuadirlo, fou altra vegada condemnát, y deposát
per lo Concili constanciense en 1416 ab ab la elecsió se
feu de Martino 5 en Papa, y en fin morí lo anÿ 1424
Nota. Que entre tantes opinions com se llegeÿxen en los Au-
tors volen uns, que lo Antipapa Luna agues estat antes ca-
nonge de Zaragossa; altres de Barcelóna, altres de Urgell,
altres de Valencia. Per mi tinch per mes certa la opinió de
Pellisser, y de Tamaÿo Salazár que he referit, y ho fundo en
una rahó forta, fundada en un titol custodit, y guar-
dát en lo Arxiu de Nostres Valls, en forma probant, en lo
qual havent presentát lo Concell general de elles una su-
blica al veguer de ella Alexandro Gomits, se veu ser lo
dit veguér, tal respecte á la senÿoria que tenia en ellas
Dn Pere de Luna Bisbe de Urgell en lo Anÿ 1364. en
que se presentá la referida suplica á fi de que ordenás al-
guna cosa en les Valls; Comensa la provisió, y ordenansa:
Alexander Gomits pro Illmo Domino Dn Petro de Luna
Urgellensi Episcopo, Vicarius Vallis Andorrae &c. Assó es devin-
gue en 1364. Fou creat Cardenál, segons la narració de-
mun exposáda en 1375; y ellegit Papa en 1394. y per con-
seguent es molt verocimil fos lo mateÿx Pere de Luna Bisbe
de Urgell. Ni es verocimil que de una mateÿxa casa hi agues
en un mateÿx temps dos Peres; ni obsta tampoch lo dir; que

en temps que vivia aquest Pere, vivie altre Pere de luna, son Nebot, que ere Arcabisbe de Toledo, com es de veurer en lo David perseguido, exemple 2. part 2. pag 182 cap. 15. perque en temps que se feu la elecsió de Papa, ij encara en lo Anij 1406, en que ja era ellegit Papa lo dit Pere de Luna, ere son Nebot Pere de luna Arcabisbe de Toledo, com tot es de veurer en lo citat autór.

Berenguèr de Eril.

Est Berenguér de Eril descendent de la Noble Casa de Eril en Catalunija, fou Bisbe lo Anij 1382. Aquest fou creat Cardenál de la Sta Iglª Romána per lo Papa Urbano 6. Anant á Roma passá per la Ciutat de Pisa, del qual parla suprémint son nom, frai Alfonso Ciaconio en dit anij mori Cardenal en 1388.

Galcerán de Vilanóva 1

Est Galcerán, cognom de Vilanova fou un dels Magnátes que se oposáren als Comptes de Urgell, que volie emvestir lo Comptat de Pallás. Aquest prelat acabá la obra de la Catredal de Urgell felismen. Visque fins al temps de Jaume Ultim Compte de Urgell uninse dit Comptat despues, obeint als Reis de Arago. Entrá á Bisbe lo Anij 1392, ij mori lo anij 1415.

Francisco de Tovía 1

Aquest Francesch, ó Francisco, cognomine de Tovía doná á les Valls de Andorra molts, ij Incignes privilegis; Entrá Bisbe lo anij 1416, mori vell lo anij 1436.

Fra Miquel Epila 1.

Est ere del orde de Predicadors, fill de habit del Convent de Zaragossa, mestre gran de Theologia. Mori á 14 de desembre de 1457, Estan en la Cort del Reij de Aragó Dn Alonso 5. Conste tot de la Calenda Antiga del convent de Predicadors de Zaragossa.

Arnáldo Rogér de Pallás 2.

Aquest Arnaldo cognomina, Rogér de Pallás era de la Ill.ma Casa dels Comptes de Pallás. De Bisbe de Urgell fou despues creat Patriarca de Alexandría, segons se veu en lo Catalogo de Prelats de dita Iglesia referit per Pellicér; lo qual visque en dita sede de Urgell fins al Anij 1462, en que morí ple de dias, ij bonas obras.

D.n Jaume de Cardóna 1.

Aquest era de la Ill.ma Casa de Cardóna, lo es dels Comptes. De Bisbe de Urgell fou creat Cardenál per lo Papa Pio 3 lo anij 1461. Anses de ahó fou traslatat de Vich al Bisbat de Gerona, ij de allí al de Urgell, ij de Aquest á Cardenál lo anij 1466 morí en Cervera. Despues de sa Mort vacá lo Bisbat 3 anijs, ij mizes. En lo anij 1463 recobrá la Ciutat de Solsóna del poder dels Reijs de Aragó. Concedí á les Valls varios privilegis, ij entre altres (crech) les afranquí de la obligació de bonáts, ij contribuir als Sts Bisbes sempre que pujaven, blat, ví, ij dotzélls, tot lo que se veurá en lo llibre dels privilegis de la Vall de Andóra.

Pere de Cardóna 6

Aquest Pere era de la Noble Familia de est nom. Entra Bisbe lo Anij 1474. Fouy Bisbe 42 Anijs. Aquest era Nebot del Predecessor Bisbe D.n Jaume. Obrá ij feu moltes cosas grans, ij admirables en les Vilas de Guissona, ij Sanahuja, ij Concedí á les Valls de Andóra incignes privilegis com veurem. Á Aquest Bisbe li concedí lo Estat Eclesiastich per caritatiu subsidiari 44 mil, ó 440000 ll lo Anij 1514 fou traslatat á la Metropolitana de Tarragona. En los temps del les guerras que feu lo Reij D.n Fernando de Aragó á la Reijna de Navarra D.na Catarina Comptessa de Foijo, ij Betomptessa de Castellbó, ij S.ra de Nostras Valls (tot lo que li guanyá ij Confiscá dit Reij, á espepció de Nostras Valls que tornáren á los Successórs) Havent enviat Monsieur de Durbán ab 4000 gascons enviats per dita Reijna D.na Catarina, ij son Marit Joan Sire de Albret, per nostras Valls á Ca-

taluniya, y fer molts mals en tot lo Pais de la Ciutat de Urgell, Bescomptat, valls de Assua, y ferrera, y atordi á la Gen: Juntá Nostre Bisbe son Germá lo Duc de Cardona, y lo Bescompte de Roca berti molta gen, y aná á la defensa de la terra del Bescondát, y sas valls de Assua, y ferrera.

Joàn Despès

Aquest de Dagá que ere de Huesca fou creat Bisbe de Gerona lo any 1506. Lo any 1508 lo renunciá reservantse cada any 1000 ll de pencio. Despues lo any 1516 vingué Bisbe de Urgell. Lo clero de est Bisbat li oferi per caritatiu subcidiari 30000 ll per sa opulenta sustentació. Aquest á demes de 10000 ll que doná per la distribució del Cor en Urgell, doná tambe á la Iglesia de Sanahuja 2000 ll totes Barsaloneses; y lo mateix á la Iglesia de Guissona, y tremp. Morí en la Vila de Pons lo any 1530. Morí en fama de molt rich; peró essent expoliát de Nit, no parlá paraula. Deixá al Capitol y residents de la Iglesia de Urgell los aniversaris que fundá, que encara vuy en dia se nomenen Despés

Dn. Pere Iordán de Urries. 1

Aquest Dn. Pere, cognomine Iordan de Urries, ere Abat del Monastir de Montearagó prop de Huesca; Despues vingué Bisbe de Urgell lo any 1532. al qual en son Ingrés oferi lo Clero 40000 ll. Morí en la Vila de Reus lo any 1533. Concedi á les valls molts privilegis

Dn. Francisco de Urries. 2.

Aquest Dn. Francisco, cognomine de Urries de la noble casa de aquest nom de la Ciutat de Huesca en Aragó, fou transferit de Bisbe Dátiense á la sede Episcopal de Urgell lo any 1534. Al qual lo Clero oferi en son Ingrés 40000 dobles, segons Pellisser. Ordená lo Breviari, y Oficis Eglesiastichs per us de son clero. Morí en la Ciutat de Huesca dia 26 de Octubre de 1551. fou sepultat en la Vila de Aijerve en Aragó. Concedi á les valls molts y Insignes privilegis, y ordená moltas cosas en son benefici (y estas

deuhen estárli sumament obligades). Pō los concedí lo privilegi de poder tractár ses coses per los sindichs, per son Concell nomenadórs. 2. lo Castigár en les Coses de la Jurisdicsió del Concell ab la pena del cot. 3º Passár tots los Anijs los Ministres de Justicia Mostras, ó revista de Armes. 4. lo poder fer nominació de dos homens (vulgo fer Doena) quant vacás la Notaria de ellas. 5 Alcansá de sa santedat lo Papa, lo privilegi de esser lo Notari de les Valls, eo ipso de ser ellegit, ij nomenát per lo Sr al qual toca la nominació, notari de Authoritat apostólica. 6 lo Privilegi de no haveri en les Valls mes que un Notari, ij una Escrivania, cuija Custodia pertocás al Concell, com tambe li concedí la Authoritát de poder fer deijxár, ij de recullir, ij no permetrer se traguen fora de les Valls los papers Actuáts, ó fets per qualsevol Notari. 7. á suplica, ij Instancia dels Eglesiastichs de les Valls expelli de ellas als Capellans Francesos, quals se havien ensenijorit de las Vicarias Conductivas, vulgo Animeries de ellas, qual suplica junt ab son Decret, atesto haver vist, ó en lo Arxiu de les Valls, ó en la Escrivania publica. De haon vingué (ij se obcerva encara) lo tenir dret los Fills de Parroquia sacerdots á la Animeria respectiva de sa Parroquia. 8. á petició del Concell general, introduí dit Sr Bisbe lo Tribunal de la Inquisisció de Barcelona, ij vulgué subgectarli ses Valls, peró limitats los Ministres com diguerem en lo Cap 13 del llibre 1. fol. Conste del llibre dels Privilegis en lo llibre de la Curia de dites Valls.

Miquel Despuitg 2.

Aquest Miquel Despuitg de la sede Episcopal de Elna fou trasferit á la de Urgell. Intervingué al Concili de Trento; al qual Bisbe lo Clero oferí 40000 dobles en lo Ingrès de son Bisbát. Lo anij 1556. fou trasferit á la Iglesia de Lleijda.

Petrus Frágus 8.

Aquest Pere Frago Bisbe de Urgell, junt ab son Theolech Joan

Barcelona intervingué en lo Concili de Trento, com conste en la serie dels Bisbes creats per lo Papa Pio 4. y alli es de veurer, encara que posie Episcopus Vselencis, pues se veu ser error de la Impreció; se te de ell noticia fins al Anij 1563.

Dn Joán Perèz Garcia de Oliva 2.

Aquest Dn Joan Perez de Garcia de Oliva Aragonés de abat de Montaragó, ó de Alaón fou creat Bisbe de Vrgell. sa memoria se trobe fins al anij 1568.

Dn Pere de Castellèt 9

Est fou Bisbe de Vrgell lo Anij 1568. Morí en Barcelona lo anij 1571.

Joán Dimas Loris.

Est vingue Bisbe lo Anij 1578, Morí en Balagué lo anij 1577. Fou trasladat en Barcelona.

Dn Miquel Geróni Morell.

Est vingué Bisbe lo Anij 1578 morí en Balagué lo anij 1579.

Frá Hugo Ambrós de Moncada.

Est vingue lo anij 1580, Morí al lloch del Pla de St Tirso lo anij 1586.

Frá Andrèu Capella.

Aquest Frá Andreu, cognomine Capella, ó Capiglia, se creu, ere valenciá de Nació; Visqué seculár 15 anijs, Jesuita 15 anijs, y Cartuxo 15 anijs, prenent lo St habit en lo Monastir de Escala Deij situát en lo Camp de Tarragona. y de alli fou Bisbe de Vrgell lo anij 1588. En aquest temps fundá lo Collegi de St Andreu, ó dels Jesuites de la seu de Vrgell baijx la Invocassió de son Titulár St Andreu, y lo Seminari dels Collegials de dita Ciutat. Fundá tambe altre Collegi de Cartoxans en lo Regne de Valencia cerca

la Ciutát, y moltes altres coses de Religió y pietát. Al Semenari de Urgell hi uni lo Abadiat de Tabernoles, vuy Ancerall. Á les Valls de Andorra, com á Princep los atorgá incignes Privilegis de nou, y confirmá los Vells, singularmen los atorgáts per lo Sr. Bisbe Dn. Francisco de Urries; y los concedí los seguents: Po. la Nominació de Doena per la Notaria de les Valls, custodia, y Zel, en que no se extravia papers de ella alguns. 2. la facultat de privár la treta del blat, posár preu als gráns (privilegis ja antigamen concedits á les Valls), y de nou, lo poder los sequestrár als Eglesiastichs, havent lograt per est fi un Indult Apostolich, en cuijo cas fa executor sa santedat á tots y qualsevol eglesiastich, que sie requerit per lo Concell general, son sindich, ó deputat per est fi. 3 los lográ lo inapreciable privilegi de sa santedat (qual ja antes havie concedit dit Sr. Bisbe als Andorrans á causa de las grandissimas turbulencias, confusions, y procehiments, atentats, y per via de fet, que antes de ell en temps de sede vacant havia usát lo Capitol de Urgell contra de las Valls) de no poder ser excomunicáts per ninguna especie de deutes. 4. los concedí lo Privilegi de no poderse procehir contra dels Andorráns dins las Valls per via de caprera, y presó per deutes meramen Civils; Visque Bisbe 15 anijs, cosa digna de notarse, fou 15 anijs seculár, 15 Jesuita, 15 Cartuxo, y 15 Bisbe de Urgell. y morí lo Anij 1599. de 60 anijs.

Fra Bernat de Salvá

Aquest Bernat Salvá, Catalá de Nació entrá en lo orde de menors de St. Francesch del q. fou dos vegades Provinciál de Catalunija una en 27 de 7bre de 1593 y altra en 1606. Fou comissari de Indies. Despues Bisbe de Urgell de q. prengué poscessió lo Anij 1610. governá admirablemen son Bisbát, y Valls de Andorra de manera que ell en persona hi pujá á celebrár Corts, per desterrá alguns abusos, y tot ho soscegá. Morí en lo Monastir de Jesus fora de les Muralles de Barcelona lo dia 24 de febre de 1620. Cele-

brá á la entrada. son concili dioscessá en Urgell á 11 de 9bre de 1610. ij altre en 27 de setembre de 1616. Aventse mort totas las Monjas benedictinas de Balaguér ij destruit son conven, (á las quals havie donat la Igla de Sta maria de Almata lo Sr Dn Hugo Desbach Bisbe de Urgell) á causa de las guerras. Resolgué la Ciutát de Balagué ab permís de dit Salvá nostre Illm. tornarlo á edificar lo anij 1612. Cuija fabrica conclosa en 1620. Feu venir nostre Illm Salvá, del Convent de Sta Clara de Tarragona, Religiosas per fundár aquell baijx la Regla del P. S. Francesch lo que subcisteijx encara vuij en dia. confirmá grans privilegis á les valls

Dn. Frá Ludovico Dias Aux, de Armendaris.

Aquest Dn frá Ludovico Dias, Aux de Armendáris de Navarra, ere de la Noble familia de Marchió de Cadreijta, en les Indies Orientals, en lo Regne del Perú nat, del orde de Poblet ó Cistarciense. Primer fou Abat del Monestir Olivense; despues Bisbe de Jaca, ij despues de Urgell. Al principi de ser Bisbe trague tots los Capellans Francesos de son Bisbát, quen ere ple. Fou ellegit Arcabisbe de Tarragona, ij morí lo anij 1627.

Dn Frá Anton Peréz

Aquest Dn Fra Anton Perez fou Religios ij General del orde de Sn Benet, expositór de sagrades lletres. Celebra sínodo lo anij 1627, ij en Balaguér lo anij 1630. Feu Imprimir los sínodals de sos 4 Bisbes Antecessors. Fou transferit á la Iglesia de Lleijda; de alli á la de Tarragóna; ij de aquí á Avila haon morí lo anij 1633.

Dn Pau Durán.

Aquest ere fill de Pobres Pares Pataijres de Esparaguera. se conte en dita Vila, que essent nostre Pau de edad de 15, ó 16

anÿs, fentli son Pare fer rodár un torn de filár; castigant-lo Immoderadamen, fugí de casa, ÿ digué alta veu: que quant tornarie ja tocarien les Campanes; ÿ fou aÿxí, pues haventse posát á estudiár, ÿ fent progressos admirables en sciencia, obtingué los graus literaris majórs, dignitats eglesiastiques; ÿ en fi per sa virtut, ÿ lletres florí en ser Bisbe de Urgell, ÿ en tornár á sa Patria tocant les Campanes. En temps de aquest Bisbe haventhi grans guerres entre Fransa, ÿ Espanÿa; feu est publicár varios edictes, ÿ vandos ab que privaba lo comers als Andorráns ab la Fransa, ÿ treÿe los francesos de les valls, lo que no podie fer, lo que se li representá per lo Concell general de les valls, ÿ se li sequestráren les temporalitáts, decimas, quistias, ÿ demés per lo Reÿ de Fransa; ÿ ho concigná al abát de Tolósa, causánt á les valls grans anuitgs, ÿ disgustos dit Sr. Bisbe ab ses parcialitáts. Morí en la vila de Arenÿs lo anÿ 1651.

Dn. Fra Manuél Espinósa

Est fou religiós del Orde de cenobitas de Snt. Benét del Monestir de Montcerrát, del qual fou abát, ÿ de aquí Bisbe de Urgell lo anÿ 1652. despues lo anÿ 1663 fou transferit á la sede Episcopal de Tarragóna en cuÿa dignitat vivia lo anÿ 1679. en que anomená per son Vicari General al Ardiaca Majór de alli Dn. Olaguér de Montcerrát, que fou tambe despues Bisbe de Urgell, com veurém.

Dn. Melchiór Palau

Aquest Sr. Bisbe ere fill de la casa de est nom de Mataró; de habit ere del Convent de Sta. Catharina de Barcelóna; obtingué en dit Orde los graus, lectures, ÿ Magisteris de mes honór. Fou molts anÿs Inquisidór. Fou de alli sublimát á la sede de Urgell lo anÿ 1663. Visqué en

lo Bisbat pochs Anys; de modo que no haventse pogut desempenyar de les Butlles, haventli fet fiansa varios senyors de la Montanya, y entre altres Micer Arenys de Ordino; aqueden estos de cumplir, y per so se repartiren tot lo movible tenie dit Sr. Bisbe al temps de sa mort, tocant á Casa Arenys la llibreria crescuda que vuy en dia te. Mori dit Sr. Bisbe en lo setembre de 1670.

Dn. Pere de Copons.

Aquest ere fill de la Casa de est nom de Vilafranca de est Principat de Catalunya. Prengué possessió de son Bisbat dia 5 de Mars de 1671. Fou gran defensor de sos drets, y Jurysdicsions. Mori en Balagué dia 16 de mars de 1681.

Dn. Joan Baptista Desbach.

Aquest ere Mallorquí de Nació; fou fill de allí, y sublimat á la Mitra de Urgell lo dia 13 de Juny de 1682. Lo que posá varios estatuts sinodals, y mori en la Vila de Arenys dia 16 de Agost de 1688.

Dn. Olaguer de Montcerrat.

Aquest ere de la Casa de est nom de Barcelona. Fou fill de Dn. Pere Montserrat Advocat de dita Ciutat, fou gran en virtut, y lletras. Obtingué molt Jove la Rectoria de Vilar Bisbat de Vich. Despues fou Arbiaca Major de Tarragona, de cuyo Bisbat fou 12 Anys Vic. General. Fou nomenat Jutge del Breu; Canceller de Catalunya per lo Rey Carlos 2 en 1679. Fou electo per lo Mateyx per Bisbe de Vich, y no ho vulgué acceptar; peró despues li obligá á acceptar lo de Urgell en lo any 1688. en lo mes de Noembre. Celebrá sinodo en Guysona. Solie tots los Anys anar á visitar son Bisbat á Peu; la Gen dels pobles lo seguien Cridantli Pere Sant. Visquie sa Familia com en Oratori de Snt. Philipneri, y de estos oratoris ne fundá un en

Barcelóna en 1683. Morí en Opinió de Sn.t en Guissóna á 20 de Octubre de 1694. Son cos fou enterrát en la Iglesia de dita Vila; y despues trasladát en lo Oratori de Sn.t Phelipnori de Barcelona. Est feu dos Miragles; un, que tenint los Francesos sitiada la Seu de Urgell lo any 1693, se vestí de penitencia, Carregantse una Creu al coll, y Corona de espinas agudas, y peu descals feu una professó peraque se alsás lo siti (cosa rara) se alsá al Cap de dos dies, sens quedár la Ciutat danyada de res. Altre feu, y es, q̃ essent mort, y obrint los Cirurgians son cos, hi acisti molta gen, y un de ella robá son cor, lo qual penjat en un fil en lo sostre de sa Casa demunde un llit, lo cor rajá sanch per alguns dies, y caent sobre la roba blanca del llit, cada gota formáve una Creu perfeta.

Dn. Frá Julià Càno.

Aquest ere Castellá de Nació. Entrá al Orde de Carmelites Calsáts, en lo que havent obtingut les lectures, y Magisteris de mes honor; Fou sublimat á Bisbe de Urgell lo any 1695. Haventsen anat á la Cort de Madrit, á Causa de les rohidosas guerras de Catalunya entre Carlos Archiduch de Austria, y Phelip de Borbon, Duch de Anjou, Rey que fou de Espanya, Anomenát Phelip 5. Deixá, y nomená per Governador de son Bisbat General, á son Vicari General Fontllonga. Aquest ab sa qualitat, no sabent les prerrogativas dels Ministres de Justicia, y del Concell general de les Valls de Anderra, feu alguns actes en ellas que no podia, per tenir la Jurisdicsió restringida en virtut dels Parriatges, y privilegis de les Valls, y foren de ningun poder, y efecte. Fou despues dit Julia trasferit á la sede Episcopal de Avila, haon se judique mori, y es enterrát.

Dn. Simeon de Guinda, y Apestegi

Aquest ere de Navárra de la Casa de est nom; ere de gran

Ingeni, Valerós, y piadós en tot, generós en perdonár, y olvidár Injuries, y agravis. Estimave molt als Andorrans. Estudiá Philosophia, y Theologia en la Ciutat de Zaragossa. Obtingué una Prevenda en la Iglesia Catredal de Runcesvalles de haon ere fill, de Biscaija; en dit temps fou deputát per lo Capitol de dita Iglesia sindich en la Cort de Fransa en Paris; fou despues Abat de Leon, y de aqui Bisbe de Urgell lo Anij 1714. Los deputáts de la Vall de Andorra anáren á donarli la ben vinguda en la Ciutat de Balaguér; desde alli enviá á pendrer poscessió de les Valls al Illtre Canonge de Urgell Simon Fiter, al qual feu Vicari General de gremi. Tingué molts plets contra lo Capitol de Urgell, Abáts, Priors, y altres Persones, y Comunitats Eglesiastiques de son Bisbat, eixint casi de tots vencedor. Al principi de son Bisbat feu mudar los Rituals. Celebrá sinodo en Urgell en 1716. Seguie tots los Anijs de visita son Bisbát, passant per los Camins Aspres; de modo que li deijen los quel acompanijaven q̃ no passás; y ell responia: passan otros? pues: tambien passaré Jo. Fundá lo Convent de les Monges de la Ensenijansa de la seu de Urgell. Solie de dos, en dos Anijs venir á visitar les Valls de Andorra, en les quals pujant á visitarlas en lo mes de setembre del Anij 1734. sentintse desganát al baijxár de visitar lo lloch de Arcabell, per anár á la Vila de Sant Juliá de dites Valls se posá al llit, y morí lo dia 27 de Agost de 1737. Aquest va arribár á visitár la Iglesia Catredal de Urgell acistintlo dos Canonges lo Anij 1736. Despues de dos dies de sa mort fou son Cos embalsamat, y portat en la sepultura que tenie disposáda en lo Convent de les Monges de la Ensenijansa á la dreta del Altar Major de qui sel mire. Fou acompanijat alli per los Eglesiastichs de les Valls, y per los Principals de son Concell general, Endoláts, y Cavalcadures Endoládes portan atxes enceses en les mans fins al firal de la seu, haon desmuntáts acompanijaren al Cadaver á la Iglesia referida. Quant entrá Bisbe confirmá tots los privilegis de les Valls.

Dn. Jordi Curádo, y Torreblanca.

Aquest Illm. ere Andalus de Nació, Fill de la Ciutat de Cluzena; Primer Inquisidor de Granáda. Fill de la Noble familia de Curádo, y Marquesos de Torreblanca. Passá tots los Estudis Majors en Salamanca; Despues fou Collegiál de un dels Collegis Majors de alli, nomenat lo Major Collegi de Cuenca. Fou Professór de la Universitat de Granáda. Canonge de la Insigne Collegiál de Sacromonte de dita Ciutat. y de aquí fou sublimat á esser Bisbe de Urgell lo any 1738. Per la falta de salut, y altres Motius, sen Aná á Cluzena sa Patria en lo setembre de 1745. Deixan per Governadors de son Bisbát per Indivis, á sos Vicaris generals los Illtres. lo Dr. Miquel Pujol, y al Dr. Anton Fortuny Canonges de Urgell. Renunciá lo Bisbat, y Admesa la Renuncia per sa Magestat Rey de Espanya; Nomená dit Rey al Sr. Dn. Fra Sebestiá de Victoria per Bisbe de Urgell; Tardá dos anys dit Sebestia en traurer les Butlles y pendrer poscessió. Confirmá á les Valls tots sos Privilegis.

Dn. Frá Sebastiá de Victoria, Emparán, y Loyóla.

Est ere Fill de Biscaya de la Casa de est Nom, Castellá de Nació; Entrá en la Insigne Orde dels Pares Geronims, en la qual havent merescut los honors literaris, y honorifichs empleos de ell; Fou ellegit Prior del Monestir Real (havendho estat antes de altres Convents V.G. Benavente; de St. Thomás del pie del Puerto; Deputat Visitadór; Abat de Parracès) de St. Llorens del Escoriál de Madrit; y de aquí sublimát p. la Magestat de Phelip 5. á la Sede de Urgell, confirmát per Benedicto 14 Pontifice. Est no prengué poscessió fins casi passats dos

anijs, governant los que quedaren del Ill.m Curado, dalt dits. Prengué poscessió de les Valls de Andorra, enviantli son Nebot D.n Ignasi de Espárren Canonge de Avila la que prengué lo dia de de 1747. Y confirmá en nom de son Principál tots los Privilegis de les Valls. Y retificá la confirmació lo dit S.r Bisbe dia 16 de Junij de 1748. Aquest S.nt Prelat ha estat en sa sede Episcopál 9 anijs. Morí en la Vila de Guijsona dia 1 de Octubre de 1756; y se ha notát de ell alguns miragles, com despues de Mort, anantli certa dona, q. ere tulida á besár la ma, quedá de repente curáda; y altre, que tenint un fill la dita dona tulida, ab febres, besant la ma del S.t Prelát difunt, queda curat de elles.

D.n Francisco Joseph Catalán.

Aquest ere de Granáda, de haon ere Canonge de la collegiata del Sacro Monte, Bonete; lo que per sa sciencia meresqué lo titol de Vicari General de Urgell en temps del S.r Bisbe Curádo; lo que despues retornantsen á Madrit obtingué lo empleo del Reij D.n Fernando 6 de posár en forma dona los llibres del Patrimoni Real; y despues fou sublimat per dit Reij, per Bisbe de Urgell lo anij 1757. Lo qual antes de eijxir de Madrit, la consagrát, feu confirmár molts dels Privilegis de la Vall de Andorra per dit Reij Fernando 6. Lo mateijx Anij 1757 dia 6 de Maitg prengué poscessió del Bisbat; y dia 2 de Juriol de 1758 ne prengue de las Valls de Andorra; confirmá tots los privilegis, usos, consuetuts &c. com sos antepassáts. Ere home doctissim, lo que formá, decretá, y enviá al Concell general de les Valls dia 21 de Junij 1762. Un codern de 30 fulls en q. ordene les Jurisdicsions, tan del Concell general, com de la Justicia alta de las Valls de Andorra; lo compongué en la Vila de Tremp, y decretat dia 2 de Mars de 1762. Com se pot llegir que es lo llibre de la pnt Obra. En lo qual fundá la festa de S.nt Ermengol quel deguest tenir per Patró lo Concell de la Vall,

y la funcsió lluhida que fa dit Illtre Concell en la Vila de Andorra tots anys, tenintlo per Patró de la Vall. Arreglant tambe los Privilegis desde Snt Ermengól fins ara; lo que dit Illtre Concell guarde. Morí en la Vila de Tremp dia 8 de setembre de 1762.

Dn Francisco Xavier Fernandes.

Aquest Dn Francisco Xavier Fernandes, de Xativa es fill de

lo que ere Cura de Snt Just de Madrit, de haon fou sublimat Bisbe de la Sede Episcopal de Urgell, y consagrát al Juriól de 1763. Prengué poscessió per ells de les Valls de Andorra, confirmánt en nom de son Principal tots los Privilegis, Usos, Consuetuts &c com los Antepassáts Bisbes, lo Illtre Dr Joseph* Marí Canonge de Urgell, Vicarí General, y Governadór Universál del Bisbat, al Concell del Afor, que ere al Agost de 1763.

* pavier

[illegible] Consell [illegible]
[illegible] Rubí de la [illegible]
[illegible] Privilegis [illegible] Almangol [illegible]
Consell [illegible] la Vila de Tremp [illegible] de Setem-
bre de 1762.

Dn. Francisco Xavier Fernandes.

Aquest Dn. Francisco Xavier Fernandes de Xavier [illegible]

[illegible] Jesus de Pardrit de Lacon [illegible]
[illegible] de la Seda Episcopal de Urgell y Consagrat al Instituto de 1763
[illegible] por [illegible] de la Vall de Andorra [illegible]
[illegible] Principal [illegible] Privilegis [illegible]
[illegible] Bisbe, [illegible] Canonge de
Urgell [illegible] y Governador Universal del Bisbat [illegible]
[illegible] del Afor que [illegible] el Agost de 1763.

Ser

Haver
serie,
mitiu
Moro
gestát
per In
de Fo
los An
aÿ vi m
la Crea
Andorra
Clareda
Invinc
los Reÿs
legrat
sos, ÿ Ch
quals de
cedirn
sevol
contrar

Llibre 6.

Serie, ò Catàlogo dels Còmptes de Foÿx.

Advertencia

Havent ja perficionat, del millór modo que se ha pogut, la serie, llista, ó Catalogo dels Bisbes de Urgell Senijórs Primitius de Nostras Valls des del temps casi de la expulció dels Moros de ellas; Essent governadas presentamen per sas Magestáts Christianissimas Reijs de Fransa (que Deu guarde) per Indivis ab dits Srs Bisbes, com á successórs al Comptat de Foÿx, ÿ Antigamen, (á lo menos des del anÿ 1278.) per los Antichs Comptes de Foÿx; es conseguent á nostre Inten donár aÿxi mateÿx una serie, llista, ó Catalogo de dits Comptes de Foÿx, desde la creació de esta terra en Comptát fins al temps present. Peraque los Andorráns vegen la successió de dits Comptes, ÿ aÿxi puguen saber ab claredát, com vingueren les Valls á ser subditas, ÿ governadas per los Invincibles Biscomptes, Comptes, ÿ Princeps de Bearn, ÿ Bigorra, per los Reÿs de Navarra; ÿ finalmen perque sapien sens dificultát, com han lograt la gloria de ser subditas, ÿ governadas per los Invencibles, ÿ Piadosos, ÿ Christianissims Reÿs de Fransa; ÿ finalmen perque sapien á quals de estos Srs estan mes obligats per los Privilegis se han dignat concedirnos, ó en quin lloch, ó endret se concediren á fi de que en qualsevol Urgencia, Causa, ó plet puguen facilment recorrer, buscar, ÿ encontrar los originals.

Capitol Unich

Cerie dels Comptes de Foÿx, ÿ erecsió del Pais de Foÿx en Comptát.

Dividiré lo p.nt Capitol en 4 Paragráfs. En lo primer veurem los Comptes de Foÿx desde la erecsió de esta terra en Comptát, fins al temps en que las Nostras Valls los foren cedides. En lo 2. veurem als predits Comptes fins al temps en que la casa de Bearn li fou Unida. En lo 3 tractarém dels dits Comptes, fins á sa Unió ab la Corona de Navarra, ó ab la Casa de Borbon. Y finalmen en lo quart, proceguirem desde aquest temps fins á la Unió de totas estas Casas ab la Corona de Fransa, ÿ fins al temps present. La Casa de Foÿx una de les mes Illustres de Europa que ha merescut emparentárse ab les Cases mes Illtres de Catalunÿa, de Aragó, de Mallorca, ÿ ab les Reals de Aragó, ÿ Fransa; ÿ lo Comptát de est nom descendeÿx dels comptes de Carcassona, havent estada eregida en Comptat cerca del Anÿ 900, per donació que feu de aquell Comptát, molt mes Ample que no y Ara; ÿ per la separació, ÿ erecsió que de nou feu de ell, retallantlo del dit Comptat de Carcassona Roger 2.son Compte, á son Fill 2.n Bernát primer compte que fou de Foÿx. Aquest Comptat, ÿ Casa de Foÿx aÿxi separát, ÿ donat al dit Bernát se feu en la seguida dels temps una de les Cases mes Illustres de Europa (com veurém) Casant sos Infants, ÿ Infantes ab los Infants, ÿ Infantes de les Cases Reals de Europa. La serie ó llista es com se segueÿx.

Serie dels Comptes de Foyx, segóns lo orde dels temps.

Anij que entraron á governár	Noms.	Ses Mullérs	Segones Mullérs.	Terceres Mullérs	Anij de la mort del Compte
1062.	Bernát 1.	Beatrís de Besiérs	-------	-------	1096.
1096.	Rogér 1.	Arsenda.	-------	-------	1050.
1050.	Roger 2.	Estephania	Ximena	-------	1080.
1080.	Roger 3.	Ximena	-------	-------	1116.
1116.	Roger Bernat 1.	Cecilia de Barcelona.	Cecilia de Besiérs	-------	1160.
1160.	Ramon Rogér. 1	Philipa de Aragó	-------	-------	1222.
1222	Roger Bernat 2.	Ermesendis de Castellbo.	Ermengauda de Barcelona.	-------	1241.
1241.	Roger 4.	Brunicenda de Cadona	-------	-------	1264.
1264.	Rogér Bernát 3.	Margarida de Foix	-------	-------	1303.
1303.	Gaston 1.	Joana de Artoijs.	-------	-------	1315.
1315.	Gaston 2.	Eleonor de Comenja	-------	-------	1345.
1345.	Gaston 3 Feby	Agnes de Navarra	-------	-------	1391.
1391.	Roger Bernat 4 ij Compte de Castellbó.	Constancia de Perelluna	-------	-------	1349.
1349	Roger Bernat 5. segon Comte de Castellbo.	Gitarda de Noailly	-------	-------	no se sab.
	Mateu 1.	Dna Joana de Aragó	-------	-------	1398.
1398.	Isabel 1a casada	Arpimbaudo de Grailli mori en 1412.	De Isabel no se sap sa mort.		———
1412	Joan 1.	Maria de Navarra.	Joana de albret	Joana de Aragó.	1494.
	Gastó 4.	Eleonor de Navarra	-------	-------	1472.
1472.	Gastó 5.	Madalena de Foix.	-------	-------	1472
	Francisco Feby	———	morí jove sens casarse en		1483.
	Catarina 1a. c	ab Joan sirey de albret.	-------	-------	1517.
1517	Enrich 1.	Margarida de Orleans.	-------	-------	1555.

Anys q comensan á governar.	Noms ~~les Mullers~~	Mullers ~~segones~~	Mullers segones	Mullers terceres	Mort dels comptes
1555.	Joana 1. albret. 1	Anton de Borbón	— — —	— — —	1572.
1572.	Enrich 2.	Maria de Medicis	— — —	Enrich 4	1610
1610.	Lluis 1.	Dna Maria de Espanya	— — —	Lluis 13	1643
1643.	Lluis 2.	Dna Maria Theresa de Espanya	— — —	Lluis 14	1723
1723.	Lluis 3. q vuy regne	Maria Lensinski de polonia viu	encara, y se diu	Lluis 15.	1774
1774	Lluis 4 (XVI)				1792
1792	República	Convencion, Directorio, Consulado			1804
1804	Napoleon I	Emperador			1814
1814	Carlos X	dich Lluis XVIII			1824
1824	Carlos X				1830
1830	Lluis Felip				1848
1848	República	Lluis Napoleon, President			1852
1852	Napoleon	III Emperador			
1870	3a Republica	Mr. Tiers	President		
1873	"	Mac-Mahon	"		
1879	"	Mr. Grevy	"		
1887	"	Mr. Carnot	"		
		Mr. Casimir	Perier		
		Mr. Felix	Faure		
		Mr. Loubet			

Paragràf 1.

Comènse la serie dels Còmptes de Foyx desde la execsió de la terra ó Pais de Foyx en comptát, fins al temps en que les Valls de Andorra los foren cedides per Indivís.

1 Bernat 1 Compte de Foyx.

Est fou Fill de Roger 2 Compte de Carcassona, Germá de Ramon de

Pere, y de Ermessenda. Son Pare Roger en son testamen li deyxà totes les terres del Bisbát, y Comptát de Caseváns, ab la Mitat de Bolbestre y la terra, ó Pais, y Castell de Foyx en les Calendes de Abril de 1062. Regnan Enrich Rey de Fransa. Conste de la Copia de son testament en lo Tresór de Pau. Sa Germana Ermessenda fou Casada ab Ramon Borrell Compte de Barcelona lo any 1001. y morí en 1058. Est nostre Bernat 1. se casá ab beatris de Besiers; fou home lliberál singularmen en la Abadia de Foyx, á la que deyxá Moltes terres y bens. Morí lo any 1096.

2 Rogèr 1 Compte de Foyx.

Aquest sucsehí á son Pare Bernát 1 en lo Comptat de Foyx; fou lliberál á la Abadia de Foyx á la que entre altres terres doná lo lloch de Garrát. Ita Marca hispanica historia de Beárn. Feu transportár les Reliquies de Sn Antonino ab solemne professó al Monestir de Cesát. Morí lo any 1050. Ita Marca hisp. dicto loco pagina 717, 718, y 719. Duchesne historien; recherché des Antiquités de Franse. La Perviere Annals de Foyx. Olhagaray historia de Foyx. Oihenard hist. de Foyx. De Tou historia lib. 37, et 39.

3 Rogèr 2

Est sucsehí á son Pare Rogèr 1 en lo Comptát se casá ab Estephania, la que li portá en Adót lo Pais de les Marches de la baixa provensa de la qual tingué un Fill. Se casá en segones Nubcies ab la Comptessa Ximena de la que tingué á son Fill Rogèr. ~~Marca hisp. dicto loco~~ que li succehí en lo Comptat de Foyx. Segons bones Congectures fundádes en dos octaves que en son elogi li feu Honorát Bonet les qson com se segueyx.

De Roger 1. —

Per so me fau Rogèr nomár,
Car lo nom siec á la Persóna,
Et sabi gros os Rosegár,
Car he conquistat Carcassona;
Encara cresi que mon Corciér
poyrá del Rose á Barcelóna,
Corre par tot sans dangier
si Diu longa vida me dona.

De Roger 2.

Or me apella Rogiér de Tibaut,
Senór de bássa Proensa
Encara montaré plus haut
per ardimen, ó per valensa;
Qui gausará culhir mon saut
Jo Juri diu et ma crezensa,
que á mon ale no aurá defaut
per gran que sia sa durensa.

4. Rogèr 3.

Fill de Rogér 2 y de Estefanía, sucsehí á son Pare en lo Comptat de Foix, y en la proprietat del Castell de Mirepoix, la qual ere dels Comptes de Foix; se Casá ab la Comptessa Ximena. Diuhen, que anant á la Cassa dels siervos ab sa Muller Ximena, prengué ~~un~~ per refresch un petit bossi de porch singlá, y volent beurer caigué de alli haon ere acentat, y morí de repente en lo Any 1116. Y Ximena espantada se llansá á terra, y agarrantse ab lo Cos de son Marit, morí tambe de repente. Conste en un Antich Inventari en lo Tresor de Foix; titol Saverdú 1116.

5. Rogèr Bernát.

Fill del sobredit Roger 3. y de la Comptessa Ximena sucsehí á son Pare en lo dit Comptát cerca lo Any 1114. Se casá ab Cecilia de Besiérs, altres diuhen, en Opinió de la Perriere, ab Cecilia Filla de Ramón Compte de Barcelona, cosina del Compte de Foix ab dispensa per lo Papa Eugeni. Lo mes provable es, que fou casat dos vegades; alguns diuhen que Cecilia de Barcelona fou sa primera Muller antes del Any 1130, y Cecilia de Besiérs en lo de 1151. Doná moltas terras, y drets al Monastir de Sta Maria de Bolbona de Monjos Cistercienses. Morí segons la mes comuna Opinió en 1160.

6 Ramon Roger 1.

Aquest sucsehí á son Pare Roger Bernát, ere home valeros. Entrá regnant, ó governant ses terres cerca lo anij 1188. Acompanijá al Reij Phelip 2 de Fransa en lo Viatge de Ultramár que feu per anár á rellevár als Christiáns de la perdua havien fet de Jerusalém, ij altres Ciutáts quels havie pres lo gran Sultán de Egipte. En lo citi de la Ciutat de Acre sucsehí que un Ruch Turch, Nebot del Satrapa Caracaux Governador de la Ciutát, molt gran de cos, hisque de la Ciutat Acetiáda menospreciant als Cristiáns, desafiantlos un á un. Ramon Roger obtingué la gracia, ó llicencia del Reij, hisqué al desafio; ij despues de un terrible combát Matá al Turch devan de tota la Armáda. Al retorn de est Viatge de Ultramár, tingué prou quefer en desembarassárse de molts afers ó negocis ab molts Srs; perque com diu Zorita en sos Annáls en lo anij 1198. Comensaren á formárse moltes parcialitáts ij bandos entre los Senijors de Catalunija, ij Aragó per un Incident q̃ hi agué entre Ermengol Compte de Urgell, ij Ramon Roger compte de Foijx. Aquest ab la Noblesa de son partit passá á la Seu de Urgell, la Rendí ab sa forsa de Armes, fent mols mals, arrohinant los Contorns de ella, ij sa Armada; No solamen pillá, ij saquejá la Ciutát; si tambe la Iglesia Catredál, posá los Canonges á Ranson, segons diu Pere de Valcernaij en la historia de Albigences.

Aquest Compte desitjant Apoijárse dins la Catalunija á fi de poder aquí sustentár lo pes de la guerra ab mes poder Casá á son Fill Bernat Roger ab Ermecendis, filla unica de Arnáldo Bescompte de Castellbo, ó de Cerdanija (per parlár ab mes proprietát) ij feren los Capitols Matrimoniáls en la Vila de Tarascó en Foijx, lo dia 10 de Gene de 1202 tot lo que referim en lo llibre 1 cap. 6 de esta Obra. haon remeto al lector: Haon veurá tambe que aquest Casamen, ij Consti-

ducció de Abot; ij altres drets, q̃ lo Mencionat Arnaldo feu á sa Filla Ermecendis; com ij axpí mateix lo promesa feu al dit Ramon Roger de Cerdeli lo Domini, potestat ij emoluments de ley Vally de Andorra les quals tingué en feudo dely Bisbey de Urgell, en Cay li Ajudáy (lo que áfectivament executá) contra la Guerra li feja lo Compte de Urgell ab la Noblesa ab ell Aliada, axrohinantli ab los Catalans, ij Aragonéses sey feixas, ij Vassally, cometen nefandas, ij execrables cosas, ij delictes, ij singularmen en ley Vally de Andorra; fou la Oasió que despues prengué Roger Bernát Compte de Foix (com veurém despues quant tractarém de ell; ij es de veure en dit Llibre L. Cap. 6) per pretendrer ser Absolt del Jarament ij homenatge devie prestár aly Bisbey de Urgell, per farli la guerra sangrientissima que feu al Bisbe Pere de Urgell; per farse declarár Val.t de dites Vally en partiátges ab los Sres Bisbey de Urgell; ij foren eixos dos preceptos los dos fonaments principals del honor, ij dirpa han tingut Aquellas de ser subditas aly Antichs Comptes de Foix; ij presentamen aly Christianissims Reys de Franca com á Comptes de Foix.

En los que Arnaldo constituhí en Abot á sa Filla Ermecendis, ij á Roger Bernat son Marit tots los bens Maternály, concistint en la Convocazion de Caboed; ij altres Viles, ij Castells del Patrimoni de sa Mare. En altre Artigle lo Bescompte Arnaldo li deixpá lo Bescomptat de Cerdanya, dit altramen de Castellbó ab tots sos feudos q̃ en ell dependeixpen; reservantse emperó per sí, durant sa Vida lo usufruit, ij goso de fruits de tot lo Bescomptat, de ley Vally de Andorra, ij de Sn.t Joan. Mes fou pactat en dits Capitols, que los Filly Maschs, ó Femelly que naixperian de dit Matrimoni, succeharien en totas sas terras; ij que en Cay de premorix Ermecendis sens linea, que Roger Bernat retindrie lo fonds Dotal, fins que fos pagat de dos mil Maravedins de Agencement. Los Aliáts de Aquest Compte de Foix, continuant la guerra contra lo de Urgell, tingueren un Rencontre molt fort en lo mes de febre de 1203, cuijas tropas concistien en 40 ho-

mens de Cavall, y 400 de Apeu, y totes foren desfetas, y los Xefes principals presos, per lo Compte de Urgell; Asso concesti q̃ servi á ensendrer mes los animos, y foch de cada partit. De manera que lo Rey Dn Pere de Aragó tornant de Roma en lo Any 1204. (haon avie anat á ferse Coronár Rey per lo Papa) tingué gran pena en fer deyxar les Armes á sa Noblesa, qual estave tota Alborotada, y Armada per rahó de dita Querela.

Lo Compte de Urgell Ermengol Mori en 1208. deyxá tan solamen una filla anomenada Arembayx. Sa Mare Elvira feu donació al Rey Dn Pere de tot lo Comptat de Urgell, del qual dit Rey sen feu amo absolutament; lo qual per satisfer á les pretencions que en ell tenie Ramon Bernat Roger Compte de Foyx, y per teniré en son Regne un poderós vassall, lo Rey li feu donació del Bescomptat de Evols, y de altres coses, que per crim de Telonia havie confiscát á Bernát de allión son Bescompte. Grans Glories havie alcansat Ramon Bernat, q̃ lo feyan famós per tota la Europa, si no agués desluit aquestes ab la aliansa q̃ contragué ab los Albigences (lo dalt dit conste ab acte passát lo any q̃ 1208).

Nota. Aquest se alia ab los Albigences Heretges de Fransa, en la guerra que contra ells tenien lo Papa, y lo Rey de Fransa Snt Lluis. Esta guerra fou molt funesta á la casa de Foyx, perque despues de haver destruit Simon Compte de Montfort valerosissim Xefe dels Catolichs á son Cosí Germá Bescompte de Besiers, atacá fortamen al Compte Ramon Roger de Foyx, y lo obligá á una defensa de diversos successos fins al Any 1222. que aquest Compte Mori, y deyxá als Brassos de son Fill Roger Bernat aquest negossi de tan pes fins al Any 1229 q̃ aquest conclogué sa pau, ab la Iglesia, y Rey Snt Lluis. (lo que se pot veurer mes llargament en la historia de Bearn, Marca hispanica pagina 727. Feu Ramon Bernat son Testamen lo dia antes dels Idus de Maitg de 1222. En lo que instituhi Ereu á son Fill Roger Bernat.

De resulta de les Guerres q̃ havem dit ab lo Compte de Urgell, ÿ de ellas los Robos, ÿ depredacións feÿan en la terra de Foÿx los Catalans, ÿ Aragonesos, provenen los Emprius de Ordino en les montanÿes de Siguér, obligantse á defensar als Siguerrans, ÿ les Peÿseries que tots Anÿs se Juren en la Vila de Siguér. Morí en lo Citi de Miropeÿx de una llaga, feu son testamen dia 14 de Maitg, dalt dit, de 1222.

Rogèr Bernàt 2

Est Compte de Foÿx Fill del referit Compte Ramon Rogér ÿ de Philipa de Aragó entrá á la Successió de son Pare del Comptat de Foÿx, ÿ altres terres lo Anÿ 1222. Se Casá de primer Matrimoni ab Ermecendis de Castellbo Filla Unica de Arnaldo Bescompte de allí, á la que se li doná per Adot en Capitols Matrimonials, que antes havem apuntát, entre altres Coses los Drets, ÿ altres coses q̃ dit son Pare tenie en les Valls de Andorra; quals sien estos vide lib. 1. Cap. 6. — Nota

Nota. Esta fou la ocasió principal, q̃ sense altres tingué lo Net del expressat Roger Bernát, dit tambe Roger Bernat per pendrer del Bisbe de Urgell Pere la absolució del sagrament, ÿ homenatge, ÿ la cessió del Domini, ÿ Jurisdicsió en les Valls de Andorra, com veurém despues; ÿ esta fou la ocasió de Governár per Indivís encara presentamen, les Valls de Andorra, los Comptes de Foÿx ab lo Bisbe de Urgell. Se casá de segones Nubcies ab Ermengauda de Narbona. Consse en la historia de Bearn. Marca hispanica en la pagina 738. fins á la 761.

Tingué aquest Compte Rogér Bernát Moltes guerres. Defensá á la Ciutat de Tolosa contra lluis Fill del Reÿ de Fransa, se submeté al fi ab dit Reÿ, ÿ se acordá ab ell, del quen tingué Ermecendes gran contento, ÿ alegria. Se deu observár que en una carta que escrigué Roger Bernát, contenint lo tractat de Sn̄t Joan de Verges; prem lo titol de Bescompte de Castellbo per ser usufructuari de dit Bescomptat: Durante Matrimonio ab Ermecenda sa muller, ÿ despues de haver mort son Pare, ó sogre respectiu Arnaldo;

puey se hauria reservát lo vs de fruít de molles de sas terras. Morí Arnaldo de Castellbo, feu son testament en 16 de les Calendes de setembre de 1226. Deixá al Compte, ij Compessa de Foix tot son honor, ij Patrimoni, com se dit en lo libre 1. Cap. 6 fol. Morí sa Filla Ermesenti, atorgá son testament en 4 de les Calendes de febrer de 1229. Disposá en ell, que son Marit Roger Bernat, durant sa Vida, tingué la plena, ij entera Administració de son be de Castellbo, ab la expressió: Vt sit Dominus, et potens in omni vita sua. Ij de aquí li venia tal vegada lo prendre lo titol de Biscompte de Castellbo, com mes amun havem dit. Lo dit Compte Roger Bernát institui Hereu á son Fill Rogér de Foix, al qual substituhí á sa Filla haguda del Matrimoni predit ab Roger Bernát, ij li llegá per una vegada solamen 1000 ℔ Melgurés, ó Melgurienses sobre los Revenguts, ó rendes tenie en les Valls de Andorra. Arnaldo de Castellbó fou sepultat en lo Sanctuari de Cordója; ij dam ell com sa Filla foren declarats Heretges Albigenses per los Comissaris Apostolichs, los ossos de Aquell desenterráts, ij cremats publicament en 1270. Com es de veure en lo lib. 1. cap. 6. fol. Nostre Roger Bernat feu son testament antes de sa mort, la que esdevingué á la fi de 1229 en lo mes de Deset 3 anys despues de la Mort de son Pare Arnáldo. Roger Bernat per raho de estár lo Biscomptat de Castellbó, lo Antich Biscomptat de Cerdanija, los dos estaven Confusos ab los de dit Comptat.

En esta guerra succehizen molles Morts, desgracies, cremas de Pobles, dam en les terres del Biscomptat de Cerdanija, com de Foix. Es molt verosimil que de esta guerra provingués, que los Bisbes de Urgell demanassen socorro als Comtes de Foix, per defensár los Vassalls, ij terras de Andorra, contra las Hostilitats, que en ella cometien lo Compte de Cerdanija, los Sres Catalans, ij Aragoneses los aliats; ij que en Assó tingué Origen, ij los sedissen la Sunyoció per Indivis; ij ij de resulta de esta guerra provinguen les Pajeries ij continuen en durár los de la Parroquia de Ordino, ab los de la Parroquia de Siguer, quicum anij lo Ofumenge antes de Sn Joan Babtista. En virtut de les quals se obligaren los de Ordino en defensár als

Siguerráns de Foÿx, ÿ donarlos Avís per la part de son terme vehina á Siguér de tot mal, domatge &c com diguérem parlant de Ramon Roger 1. Es molt verocimil que los partisánts del Compte de Serdanÿa, com á enemichs dels Vassalls del Compte de Foÿx passassen sovint á Arrohinár, ÿ cometrer Ostilitats contra dels Vassalls de aquell Comptat, cuÿo primer Poble per la part de Ordino que se trobe es Siguér; compensantlos los de Siguér als de Ordino ab lo Empriu de Pastúres, llenÿa, ÿ Pesca dins les Montanÿes de Siguér; lo que se llegeÿx en los Actes; ÿ tambe lo Motiu que es de guerra de Catalans, ÿ Aragonesos contra los Comptes de Foÿx. Aquest Compte feu son testamen en la feria 5 de Maitg, ÿ morí al mitg de 1241. Ab lo q̃ Instituhí Ereu á son Fill Roger de Foÿx Bescompte de Castellbó, per estas paraulas: Ego Rogerius Bernárdi Deÿ gratia Comes Fuxi instituo mihi Eredem Charissimum, et Dilectum Filium Meum Rogerium de Fuxo Vicecomitem Castriboni. Elegí sa sepultura en la Iglesia de Sta Maria de Bolbona en lo Monestir. Deÿxá grans llegáts á sos Fills, ÿ Filles. Morí á 4 de les Nones de Maitg de 1241.

8 Rogèr 4.

Aquest Roger 4 Compte de Foÿx, Bescompte de Castellbo, Fill, ÿ Ereu del Referit Roger Bernát, ÿ de Ermecenda de Castellbo sucsehí al Comptat ÿ demes terres ÿ senÿories lo anÿ 1241. Se casá ab Brunicenda de Cardona, Filla de Ramon Folch Bescompte de Cardona. Tingué de ella dos Fills Roger Bernat, q̃ li sucsehí en lo Comptat, ÿ demes terres, ÿ senÿories; ÿ a Pere, com tambe moltes Filles, es á saber; Sibilia que casá ab Aÿmerich Bescompte de Narbóna. Agnés que casá ab Esquivát compte de Bigórra. Philipa q̃ casá ab Arnaldo de Espanÿa Biscompte de Caseráns, Fill de Roger de Comenÿa. Sclarmonda la mes petita, mes ermosa ÿ honesta dama, ÿ de las mes bellas qualitáts, ÿ prendas, que en nin-

guna altra Dama se agen maÿ vist (com diu Montanér Authór Catalá) la que se casá, no en vida de sos Pares, sinó despues de sa mort, en temps de son Germá Roger Bernát, ab Jaume Reÿ de Mallórca. Fill del Reÿ Dn Jaume de Aragó. Aquest Compte de Foÿx Rogér feu una declaració en la q̃ se Intitulá: Per la gracia de Deu Compte de Foÿx, ÿ Bescompte de Castellbó, la que se conserve en lleti en lo Tresór de Pau, ab la qual desafiá ab guerra, ÿ enviá al Compte de Tolosa contra del Reÿ de Fransa, ÿ en fabór del de Inglaterra ÿ de la Iglesia. La casa de Foÿx aumentá molt sa dignitát en temps de Aquest, desfentse, ÿ quedant exempta de homenatge enves lo Compte de Tolosa, per respecte del baÿx Comptat de Foÿx, prestan tan solamen aquell nudament á la Corona. Tingué moltes guerres del costat de Catalunÿa ab lo Reÿ de Aragó, ÿ ab lo compte de Provensa son cosí; comensant lo Anÿ 1241. respecte de diversos Castells, ÿ Terras; ÿ per haver tingut en ellas la fortuna contrária, ague de pagár al fi 1000 ℓ Melguriens al Compte de Provensa per los gastos de la guerra, ÿ tambe fou compellit en haver de deÿxár en Mans del Reÿ de Aragó en Ostatge, ÿ gages de la promésa feÿa de no fer mes guerra al Compte de Provensa sinó deÿxarlo ab tota quietut. Agué de deÿxár á saber, lo Castell Evols, de Erils, ÿ de Foÿx, los quals li torná en Continent lo Reÿ de Aragó, á saber es, lo de Evols, ÿ Erils ab titol de Feudo, ÿ lo de Foÿx llibrement. Tingué encara molts enujosos negocis en Catalunÿa á causa de les guerres, q̃ per diferents pretencions havien estades mogudes per Ramon Roger Compte de Foÿx, ÿ Arnaldo Bescompte de Castellbó (avis los dos de Nostre Compte) contra dels Comptes de Urgell per les pretencions que aquells tenien en lo Comptat de Urgell. Aquest Compte Roger de Foÿx santamen acabá sa vida, se feu Religios Cisterciense. Feu son Testamen en lo qual demaná ab tota humilitat al Abat,

ÿ Capitol del Monestir de Bolbona lo Abit, lo que li fou atorgát, Visqué en qualitat de Monjo en dit Monestir. Deijxá en dit testament que fou fet en 1264. q̃ fos sepultat en dit Monestir. Feu molts llegáts á son Fill Pere, ÿ á totas las Fillas dalt nomenádes, á una Filla Natural que tingué, Casada ab un tal Pere Andreu; á sos Criáts, ÿ domestichs, ÿ á moltes Iglesies; Instituhi son Ereu universál de son Comptát de Foÿx, Bescomptat de Castellbó, ÿ demes terres, ÿ senÿories á Roger Bernat son Fill. Deijxá per executors de son testamen á Amaneu Arcabisbe de Aux, á Gaston Bescompte de Beárn, á Ramon Bescompte de Cardona, ÿ al Abat, ÿ sos successórs del Monestir de Balbona. Morí á 24 de febre de 1264. en dit Monestir en la Iglesia (que ell havie fet edificár ab sos gastos baÿx invocassió de St. Phelip, ÿ St. Jaume Apostols) Fou sepultat acistint en son Enterro lo Sr. Arcabisbe de Aux, Ramon Bisbe de Tolosa, ÿ Sr. Bisbe de Comenge, ÿ molts altres Srs. de la primera distincsió en lo Anÿ del Sr. 1264. Ita historia de Beárn pagina 762, fins á 766.

Paragràf 2

Continua la serie dels Comptes de Foÿx, des del temps en que les Valls de Andórra los foren cedides per Indivís, quedant senÿórs de ellas sens contradicsió alguna, fins al temps en que fou la Cása, ÿ Comptát de Foÿx unida á la Casa de Navárra.

Rogèr Bernàt 3

Aquest Compte de Foÿx, ÿ Bescompte de Castellbó, Fill de Rogér 4. ÿ Ermecendis de Castellbó, sucsehi en lo Comptát

de Foix, Bescomptat de Castellbó, ij á dotze ley Vemeyterrey, senyóries, ij Dets de los Pardes. Com Aquest Comptat de Foix sie lo primer que en forsa ij vértut de la sentencia Arbitral vulgarmen nomenada Partiatges governá ley Vally de Andórra ab la qualitat de son senyór, ij Princep en Partiatge per Indivís ab lo Sr Bisbe de Urgell, com se pot veurer en lo libre L del cap 6 fol de esta obra, per esta rahó nos detindrém un poch mes en la Narratió de sa Historia. Succohí, torno á dire, als Ultats, terrey de essent de menor Edat lo anij 1264. Se casá ab Margarida de Beárn, segona filla de Gastó de Beárn, Sr de Beárn en temps de son Pare Roger, ij de Dta Gastó los quals havent la Contractat aquest Casament desde l'anij 1252. essent los Esposos de Curta Edat Roger ij Margarida. Contractá ab sa Mare Ermecendis cerca lo usufruit que Aquesta tindrie en lo Bisbat de Urgell. Se deu advertire de passo, que per respecte de Aquest Casament, vinguerem los Comptes de Foix á la successió de la Casa de Beárn com veurém despues. Essent la Nostra Roger Bernát de Major Edat, moguó terrible guerra contra lo Bisbe Pere de Urgell Dit de Urgio, ij contra son Capitol, destruintli, ij arrohánantli ley terras, ab son numeros de Exercit, pretenent certas terras ij drets en ley Valls de Andórra, com á successor del Bescomtat de Castellbó, que tenie son Avi Materno Arnaldo de Castrobono, pretenent mes la Absolució del Sagrament, ij homenatge, que estavem obligáts en prestár los Comptes de Foix als Bisbes de Urgell en forsa de la cessio (ab esta Condició) que del Dominí, senyorió ij potestat, que de ley dites Vally per Indivís havie fet á Ramon Roger son Bisavi Paterno lo Sr Bisbe de Urgell Bernat de Castelló com havem vist; ij en fin pretenent se li confirmás per lo Papa á costas del Bisbe Pere de Urgio semblan cessió; com tambe la nominació de Notari, que pretenia tenir en dites Valls. Tot lo que es de veurer en dets partiatges, respectivamen en lo libre L Cap. 2 fol. de esta Obra, en lo Catalogo de Bisbes, ij dels Comptes de Foix supra. Havent deixat de seguir semblans pretencions per la via de ley Armes ó Interposició de tercs, ij bem Intencionades Persones, ofem dits Partiatges son de

Veurer, se terminaren aquellas per via de Justicia, per la referida sentencia Arbitral, vulgo Pariatges, ab la qual confirmada per sa Santedat lo Papa, quedá Nostre Roger Bernát, y han quedat sos successors en lo Comptat de Foix ab la quieta y pacifica possessio del domini, y potestat, senyorio, y drets de nostres valls del any 1278, fins al temps present sens oposisció, ni contradicsió de Persona alguna; y á ellas ha servit semblan apoyo dels Srs Comptes del
Nota. mes ferm y segur baluart de sa Conservació. Concedi Roger Bernat á los Vassalls de Andorra entre altres, lo privilegi de Franquesa, de Passatges de Bestiárs, y tots altres drets, en tot lo destricte y terreno del Bescomptat de Castellbo essent lo primer Compte de Foix que se trova haver concedit privilegis á les valls de Andorra, comensant á donár exemple als Comptes successors seus pera enriquirlas (com han fet) de varios exquisits privilegis, que son de Veurer en sos Arxius. Casa á sa Ermosiscima Germana Esclarmonda ab Jaume de Aragó Rey de Mallorca, Fill de dit Rey Dn Jaume de Aragó, que ere dit Fill Rey de Mallorca, al qual son Pare havie donat lo Regne de Mallorca, los Comptats de Rosselló, Serdanya Conflent, Vallespir, y la Senyoria de Montpeller en lo any 1262. Aq.

Aquest Compte Roger Bernát es celebre per les moltes Guerres tingué ab los Reys de Fransa, y de Aragó. Demoli lo Castell de Haolpuy, y matá molta gen. Atacá lo Senescal de Tolosa; refusá de presentarse á la Cort del Rey; lo que obligá al Rey Phelip de Fransa de anár á atacár son Castell de Foix. Cuyo siti duran encara, lo Rey de Aragó, y Gastó de Beárn tractant la pau del Compte, y aquest de persuasió de aquells se posá á la discreció del Rey, al qual tingué presoner sa terra conquistada, y sa Muller la Comptessa conduida á Paris. Lo Rey torná tot lo que havie pres al Compte Roger Bernat, com tambe á aquest sa llibertát, y assó despues de algun temps, havent causát la tardansa algunes pretencions que tenie lo Rey de Aragó sobre les terres, que Phelip havie pres al Compte de Foix,

Assó se feu en lo Anÿ 1274; per lletres patentes del Reÿ Aforgádes en París lo divendres despues del Diumenge, Reminiscere. Roger Bernát gosant ÿ possehint totes ses terres ab tota quietut ÿ franquilitat, mogué guerra en lo Comptat de Urgell contra Pere Reÿ de Aragó lo qual havie succehit á dit Regne per la mort de son Pare lo Reÿ Dn Jaume en lo Anÿ 1276. Entretant que lo dit Reÿ Dn Pere estava entretengut en la guerra contra los Moros de Valencia, los quals se havien revoltát; lo Compte de Foix entrá lo Anÿ seguent en lo Comptat de Urgell per investir certes plasses en forsa de Armes, que eren baÿ la obediencia del Reÿ; pretenent que ellas expectaven al Compte Ermengol de Urgell son Cosí germá Fill del Compte Dn Alvaro. Les tropes, que marchaven tambe contra lo Bisbe de Urgell ÿ sas terras, ó de la Iglesia de Urgell (primer designe, ÿ si del Compte de Foix, encarat) pretextuát ab la guerra contra del Reÿ de Aragó) feren, ÿ cometeren molts utilitáts en les terres per haon passaven. Lo Reÿ de Aragó advertit de estas tribulacions, feu requerir al Compte de Foix de deixár lo camí de les Armes, diens que lo Bisbe d'Urgell estarie á Dret, ÿ Justicia en lo que ell ÿ son Cosí lo Compte de Urgell Ermengol pretenien; ÿ ordená á Ramon de Moncada Procurador del Reÿ en lo Regne de Aragó, que se avansás ab ses forses per socorrer al dit St Bisbe; ÿ lo Mateix ordená als Batlles de Ribagorsa, ÿ Pallás, als Veguers de Cervera, ÿ de Urgell.

Al Mateix temps la Major part de Catalunÿa franqué les Armes ab lo pretext q̃ lo Reÿ no havie tingut sas Cortes, ó los estáts en Barcelona desde son Coronamen, ni confirmat sos Privilegis, usanses, ÿ libertáts. En fin ocasioná nostron Compte de Foix tantes tribulacions en Catalunÿa, ÿ en les terres del St Bisbe, ÿ de la Iglesia de Urgell, q̃ per bon acomodamen se feren los Partiatges, ó sentencia Arbitral, de la qual tantes degades havem parlat en esta obra, la que poses llegix en ÿ en forsa de la qual vinguerien los Compteses de Foix inhabitable-

ment á ser senyórs de nostres valls per Indivís, pues en aqueyx temps, y desdeque casá ab Margarida de Bearn, ja tenie la Casa de Bearn (de cuyas forsas se valie en sas guerras Roger Bernát) unit lo Comptat de Bigórra, y moltes altres poderoses senyories. Fou Ayximateyx nostre Roger Bernát tingut en tan alta reputació de soldát, que lo Rey de Fransa Phelip lo Nomená son General en Gefe, en la guerra q̃ tenie contra del Rey de Aragó, y ~~confisca~~ se aliá ab lo Papa, en lo Any 1285. (La ocasió de esta guerra fou per respecte del Regne de Cecilia, haon sucsehiren les vespres Cecilianes tan decantádes en les histories com ho diem al llibre 1. Cap 6. Aquest Regne ere en feudo de la Sta Sede Apostolica, pretenent lo Papa que dit Regne de Aragó li estava subgecte per medi del Regoneyxement que havie fet lo Rey Dn Pere 2, al Papa Innocencio 3. (Lo Rey Dn Pere 3 investi lo Regne de Cecilia contra lo Rey Carlos, Oncle del Rey phelip de Fransa. Per est motiu lo Papa declará al Rey Dn Pere 3. caygut de son Regne per via de Telonia, y feu publicar la sentencia en les valls de Aran, de Andorra, y en lo Bescomptát de Castellbó, que ere del Compte de Foyx; y en seguida de assó, doná la Investidura de est Regne á Carlos 2. Fill del Rey de Fransa; y volent aquest entrependrer la Conquista de est Regne de Aragó, en favor del dit son Fill Cárlos armá un numeros exercit. Feu Comandant al Compte de Foyx; acetiá la Ciutat de Gerona, haon sucsehi lo Cas de les Mosques de Snt Narcis, la qual al fi prengue lo Compte de Foyx. Acetiá tambe moltes altres plasses, que rendi en fabor del Rey, y del Papa.

Sucsehi despues que prevaleyxent lo Rey de Aragó contra las Armas del Papa, y del Rey Phelip de Fransa son Aliát, prengué las terras que tenie en Catalunya lo Compte de Foyx, las guanyá, y Confiscá; lo Bescomtat de Castellbó, y los drets que aquest tenie en les valls de Andorra; sabrá finalmen la Causa, perque lo dit Bescomptat may mes ha tornát als Comptes de Foyx, essent ayxi que les valls de Andorra luego tornaren al referit Roger Bernát Compte de Foyx,

sens tenir exercit en ellay lo Rey de Aragó, ni la Reyna Dna. Germana á la qual les havia donades, lo mey mínim acte de senyoria ni dominí.

Pro Coroníde se deu Advertir, que Margarida de Beárn Muller de Roger Bernát sucseshí al Comptat de Beárn, ó Biscomptat, y lo mey senyoriey, que la tenie annexay aquest Comptat, la per aument de Abst, que lin feu son Pare Gastó de Beárn quant la Cassá ab Roger Bernát, en Cay que sa filla Constansa de Beárn morís sens successió, la tambe per la donació li feu en Corts en 1276, any en q se vnírem ley dos Cayey de Foix, y Armanach, y que han estadey molts anys ab funeyey guerrey, y debáts ab ley Germaney Constansa, y Guillerma de Beárn; pero singularmen ab lo Compte de Armanách Marit de dita Constansa, ley quaey al fi foren terminádey ab molta quietut. Constansa possehía lo Comptat de Bigorra, del qual feu donació vehemse sens successió á sa Germana Margarida en aument de son Abst, y á son Marit Roger Bernát, com apár del acte en lo Thesor de Pau; li feu Arpi mateix donació dely drets tenie en Beárn, Gavardán y Bruhéy. Constancia filla del Bycompte Gastón y Muller del Compte de Armanach posehí com á Oreba lo Comptat de Bigórra, com havem referit dalt; y en aquey temps se vegé vnit lo Bercomptát de Beárn, Comptat de Bigorra, y Gavardan al Comptat de Foix. Com tambe sudico haverse sa vnit en dit temps ley Armey gentiliey de Beárn, que conís deixpen en dos Vaquey de Guley ab ley barrijay de Guley acollátey, y clarinatey de Azurt, ó blau, en Camp de Or, Ab ley Armey gentiliey de Foix que conís deixpen en 3 barrey colorátey en Camp de Or, per denotárn la vnió de eixpay dos poderosay Cayay, desde aqueixp temps. Tinguerem Fill Roger Bernát y Margarida de Beárn á Gastó que los sucseshí, á Constansa que Casá ab Joan de Cerís de Mixopoix, en 1296. Á Brunicenda q Casá ab Elias Taillerán Compte de Perigort. Á Margarida que Casá ab Bernat Vordá de la Isla; y á Marta, que Casá ab Bernát Compte de Estarach. Morí en 1303. Lo Comptat Magalonense, ó de Melgueil, prenie lo nom de un Castell de la

Gallia Narbonense, haon se fabricave la Moneda, que se deije Sous Melgurliens; la Ciutat de Magalóna, ó lo Castell de Melgueil estave situat prop de la Ciutat de Montpeller á la Ribera del Mar.

10 Gastòn 1.

Est Gastón 1 Compte de Foijx, Bescompte de Beárn, Compte de Bigórra, Senijor de Gavardán, Brulhes, ij altres, segon Senijor Compte de Foijx, de les Valls de Andórra, Fill dels sobredits Roger Bernat, ij Margarida de Bearn sa Muller, sucsehi á totas las Senijories, ij drets de son Pare, ij Mare lo anij 1303. segons la Millor Cronologia del temps, no obstan q̃ hi ha Autors que diuhen que no li sucsehi fins á 1306. en lo qual Anij pretenen que mori dit Roger Bernát son Pare. Aquest Gaston 1 se casá ab Joana de Artoijs en 1301. Filla de Phelip de Artoijs Sr de Concha, ij de Blanca de Bretánna. Fou Gastó un Princep molt generós, ij Adquerí Molta de Reputació per son valor. Concedí á les Valls Molts Privilegis. Morí á Pontoise als 13 de desembre de 1315. Deijxá Fills á Gaston 2, que no visqué be ab sa Mare; á Roger Bernát Bescompte de Castellbó, lo qual continuá despues la posteritát dels Comptes de Foijx, com ho direm despues. Á Robert Sr de Onezá Bisbe de la Vahur en 1338. á Margarida, la qual no se sab ab qui se casá. á Blanca que se casá ab Joan 2. Senijor de Grailli, ij Mare que fou de Pere Captal de Buch, Cavaller de la Jarratera, del qual hisqueren en temps los altres Comptes de Foijx, com se dirá. A Joana, que se casá ab Pere de Aragó, compte de Empuries.

11 Gastòn 2.

Aquest Gastón 2 Compte de Foijx, de Bearn, Sr de les Valls de Andorra &c. Fou Fill del passát Gastón 1, ij de Joana de Artoijs. Succehi á son Pare en 1315. se casá ab Eleonór de Comenja, Filla de Bernat 4 Compte de Comenja. Morí en la Ciutat de Civilla de Andalusia en de Espanija en 1345.

tingue Fill á Gaston Febus. Doná á les Valls grans privilegis.

12 Gastón 3 dit Febus

Aquest Gaston 3 dit Phebus Compte de Foijx, y Bescompte de Bearn &c Fill del referit Gastón 2, y de Eleonór de Comenja succehí á son Pare en 1345. Ell prengué lo nom de Phebus q̃ vol dir lo sol del qual se servia en ses empresas, y armes per divisár. Se casá en lo Anij 1348. ab Agnes de Navarra, Filla de Phelip 3 Reij de Navárra, y de Joana de Fransa Germana de Carlos dit lo mal Reij de Navarra. Fou aquest Compte Gastó molt celebrát per ses victories, y generositáts, y per los grans, y sumptuosos edificis, q̃ construí, y per sa poderosa Magnificencia. Compongué diversos llibres, un molt celebrát per la Cassa, y altre que tenie per titol Mirall de Phebus. Lo Reij Joan lo feu presonér en Paris, perq̃ no volie prestarli homenatge de ses terres, y despues lo feu Comandan General de un exercit que enviá á Guiena. Doná lo Reij de Fransa Carlos 6 lo comptat de Foijx, lo qual torná als seus no volent cedir en generositát. Morí de repente donant aijguamans al Reij per sopár en Ortez venint de Cassár lo Anij 1391. Tingué Fills á Gaston Compte de Foijx del qual lo fi fou extremadament funest. Gaston lo Pare de dit Phebus mantenie una Concubina (per so diuhen alguns Authors que Agnés se retirá á Navárra, altres diuhen que lo Compte laij enviá) Lo Princep son Fill aná á veurer á sa Mare ab intenció de reconciliárla ab son Pare lo Compte. Lo Reij de Navarra Carlos 2. Germá de Agnés, y Oncle del Princep de Foijx li doná uns Polvos, dientli quen posás en los Menjárs de son Pare, perq̃ tenien la virtut de reconciliár los Animos; lo que va creurer lo Princep; se descubrí aquest ab un Fill natural del referit Compte, lo qual havent-ne donat á aquest, prengué los dits polvos á son Fill lo Princep, feu de ells la experiencia, y trová que ere unes Metsines. Feu una gran Carga á son Fill de volerlo emmetsinár, se

escusá aquest ab sa bona fe: no obstán lo posá pres, y morí en la presó de enuitg lo any 1382. y aquí se acabá la successió llegítima de Gaston Phebus Compte de Foyx. Tingué 4 Fills naturáls, Bernát, que se casá ab Isabel de Lacerda dama de Medinaceli, del qual han eyxit los Comptes y Duchs de aquest nom. Joan, dit Jobbain de Bearn, que se cremá miserablemen en lo Vall dels Salvatges, q feye en Paris lo Rey Carlos 6 lo any 1392. dia 30 de Gené en lo Palacio de St Pau; y fou enterrát en los Cartuxos. Perenaut, y Graciano. Morí com se ha dit Nostre Compte Gaston Phebus lo any 1391. Doná grans Privilegis en les Valls de Andorra.

13 Roger Bernát 4.

Est fou primer de aquest nom Bescompte de Castellbó, Compte de Foyx, y Sr de Moncáda, y de Castellvell de Rosanes en Catalunya. Fill segon de Gaston 1. compte de Foyx, y de Joana de Artois, com se ha dit, succehí al Comptat de Foyx, Biscomptat de Beárn, y demes terres, y senyories, que foren de son Pare, y de son Germá havent faltat la successió de est Gaston Phebus. Aquest se casá ab Constansa de Peres Luna, Filla de Artaldo de Luna, y Germana de Lopes Compte de Luna, de la qual tingué Fills, es á sabér á Roger Bernat 5. que li succehí; á Margarida que se casá ab Bernát de Cabrera Compte de Ossuna en Zaragossa any 1350. y á Blanca. Morí cerca del any 1349. Concedí molts privilegis á estes Valls.

14 Roger Bernát 5.

Bescompte de Castellbó, y 5 de est nom Compte de Foyx, Bearn, y Sr de les Valls de Andorra. Fill dels Referits Roger Bernát 4. y de Constansa de Peresluna. Succehí al Comptat de Foyx, y demes terres, y senyories de son Pare, y per la mort de aquest cerca del any 1349. se casá ab Girauda de Noälles. De la qual

tingué Fills, es á saber á Mateu, lo qual li succehi despues Gaston Phebus, y lo qual mori en lo mes de Agost de 1398, sens deyxár successió de Joana de Aragó, sa muller. A Isabel, que li succehi lo Comptat de Foyx, Biscomptat de Beárn, y de Castellbó, succehi á son Pare (com veurém) y se Casá ab Monsieur de Grailli, á la qual Casa portá tota esta gran Cretat, la qual Casa ja venie per Rassa Materna de la de Foyx, havent se Casat Blanca de Foyx ab Joan 2. de nom Sr de Grailli, com ja se ha dit. No se sab lo any que mori dit Roger Bernat 5. Doná á estes Valls grans Privilegis. De Gaston Phebus ja ne havem parlát, se acabá sa successió. Est doná tambe molts privilegis á les Valls, y de ell vingué lo Comptat á Mateu 1.

15 Matèu 1.

Est Mateu 1 Compte de Foyx, Biscompte de Beárn, de Castellbó, &c. succehi á son Pare Roger Bernát 25. despues de son Germa Gaston Phebus, q̃ governá molt poch temps per haver mort; se Casá ab Dna Joana de Aragó, y mori sens successió en lo mes de Agost de 1398. com se ha dit. Doná grans privilegis á les Valls.

16 Isabèl 1.

Esta Comptessa de Foyx, Bescomptessa de Bearn, de Castellbo, Sra de Andorra. Filla de Bernat Roger 5 y de Giraudа de Noailles, succehi al Comptat de Foyx, y demes terres y senyories de son Pare per haver mort sens successió Mateu 1 proxim passat, y Gaston Phebus; Esta se Casá ab Archimbaudo Sr de Grailli Capital de Buch, Biscompte de Benauges, de Castillón, Sr de Puipaulin, y de Castellnou, lo qual descendia ja de la Casa de Foyx per linea Materna, prenent la descendencia de Blanca, Filla de Gaston 1 de Foyx la qual se Casá ab Joan 2. Sr de Grailli com tenir dit en lo numero 10, y de esta descendie dit Archimbaudo com á son Net en 4 grau. La dita Isabel portá á Archimbaudo tots sos bens, so es, lo Comptat de Foyx, Biscomptat de Bearn, Bigorra, de Castellbo, y altres terres. Mori Archimbaudo en 1412. Tingueren fills de dit Matrimoni, á Joan que li

sucsehí á Gastó Fronch, ó Foca dely Compte de Candale, ij de Gurson, ij dely Sr. de Vila Franca, dely qual hígue Monsieur lo Duch de Randán Dit de Foix. Tingué tambe á Archimbaudo Sr de Noailles, al qual Matáren sobre lo port de Monderreau fault Yonne, en 1419. Haon el havie Anatá Acompanyár á Joana sant Pour Duch de Borgonija. Tingué tambe á Pere Cardenál de Foix, del qual Parlárem despuey. Á Mateu que fou Cavaller del Tósion de Or, Compte de Comenja. Tots estos filly, ij Filley de Isabel de Foix, ij de Archimbaudo Sr de Graílli prenguieren lo Nom ij Arme de Foix. De Isabel no se sab quant Morí. Arpimbaudo Morí lo Any 1412. com se ha dit, Concediren á ley Vally Molts privilegis.

17 Joan 2. Foix 1.

Aquest Compte de Foix, Bearn, Bigorra, ij de Castellbo, ij Sr de Andorra Archí. sucsehí á son Pare Archimbaudo, al dit Compte de Foix, quan fou Mort son Pare, ij á totes ley terres ij senjories de sa Mare Isabel Comptessa de Foix, totes ley que vné ab ley grans senyories, ij terres de son Pare, fou tambe Sr de Graílli. Aquest Joan se Casá de primeres Nubcies ab Maria de Navarra Filla primera de Carlos 3 dit lo Noble Rey de Navarra, ij de Leonor de Castilla, la qual Morí en 1420. De est Matrimoni no hígué sucessió. Se Casá de segones Nubcies ab Joana Filla de Carlos 1 Sire de Albret, ij de Maria Dama de Sulli, ij de Craon. De terceres Nubcies se Casá ab Joana de Aragó, Filla de Joan 2. Rey de Aragó, Compte de Urgell. Del segon Matrimoni hígué á Gaston 4. ij Lí sucsehí. á Pere Sr de Lautrech. á Thomás Sr de Leycum. á Andreu Sr de la Espadre. ij Francisca. Morí Cerca del Any 1494. Alongá á ley Vally Molts Privilegis

18 Gaston 4.

Aquest Compte de Foix Gaston 4. &c. Fill del sobre dit Joan ij de Joana segona Mullér de Aquest, sucsehí á tots los Estats, terres, ij senjories de son Pare. Se Casá ab Leonor Reyna

de Navárra, filla de Blanca Reijna de Navárra, ij de son segon Marit Joan 2 de Nom Reij de Navarra, ij de Aragó. Se effectuá Aquest Casamen lo Anij 1434. Sos Fills foren, Gaston que li succehi. Pere Cardenal de Foijx dit lo Jove. Joan de Foijx Bescompte de Narbóna. Jaume dit lo Infant de Navárra, mort sens successió. Maria primera Muller de Guillem 4. dit Marques de Montferrát. Joana Casada ab Joan 5 compte de Armanach. Margarida segona Muller de Francisco 2. Duch de Bretanija, mare de Anna de Bretanija Reijna de Fransa. Catarina, que casá ab Joan de Foijx Compte de Candále; ij Eleonor morta sens successió. Morí Gaston 4 en Roncesvalles anij 1472. en lo mes de Juriol. La Reijna Eleonór sa Muller morí á Tudela de Navárra als 12 de Febre de 1472. Feu est Compte Isanijes incignes de que son plenes les histories. Concedi á estes valls varios Privilegis.

Paragràf 3.

Continue la Serie dels Comptes de Foijx, de Beárn &c. des del temps en que la Coróna de Navárra fou unida á aquest Comptát, fins al temps en que se uní ab la Coróna de Fransa.

19 Gastòn de Foijx 5

Est ere Fill dels sobredits Gastó 4, ij de Eleonor Reijna de Navárra. Fou Princep de Viana, ij sucsehí á son Pare, ij Mare, en tots sos estáts. Se casá en Sant Joan de Angeli lo dia 12 de febré de 1461. ab Madalena de Fransa, Filla del Reij de Fransa Carlos 7, ij de Maria de Anjou. Morí havent deijxát tan solamen un Fill, dit Francisco Phebus, ij una filla dita Catarina de Foijx; ab son

Pare, y sa Mare fou sepultát dia 23 de Noembre de 1472. Fou sepultat en la Iglesia Catredal de Burdeus en 1472. Concedi á les valls Molts privilegis.

21 Catharina de Foyx.

Catharina de Foyx, Comptessa de Foyx, de Bearn, Bigorra, Sra de les Valls de Andorra, Reyna de Navarra: Filla de Gaston de Foyx Rey, y successor de la Corona de Navarra, y de Madalena de Fransa Conjuges referits al numero 19. succehi á son Pare per la Mort de son Germá Francisco Phebus, en lo Comptat de Foyx, y demes senyories de son Pare. Se casa en 1484. Ab Joan 2. de est nom sire de Albret y Rey de Navarra; del qual Matrimoni tingué Fills, es á saber á Enrich 21 Rey de Navarra; entre altres Fills, mori de enuijtg, y tristesa per la perdua de son Regne dia 12 de Febré 1517. en lo Mont de Marsan, tot lo que, com tambe les Nostres Valls li guanyá, y Confiscá lo Rey Dn Fernando, y les doná junt ab lo Bescomptat á sa Muller Dna Germána qual preservá, y succehi al Comptat de Foyx; Gurita annál de Aragó Lib. 10. Cap. 63. Any 1513. Intrumentum donationis. Concedi á les Valls los Privilegis. Pò de que la Quistia acostumáda pagár als Comptes de Foyx se reduis, y ficsás de qui en avant á la suma de tt Tornesas, assenyalant á les Valls per son Albergue la Vila de Foyx, haon deguessen portár esta suma, y haón sels degués donár la Apoca, ó quitansa. Itē lo Privilegi de &c. Vide la concordia de les Valls á cerca la quistia in lib. privilegiorum.

22 Enrich 1.

Aquest Compte de Foyx, Bearn, Sr de les Valls &c. Rey de Navarra, Fill dels referits Catharina, y de Joan sire de Albret, succehi á dit Comptat, y demes terres de sos Pares. Se casá ab Margarida de Orleáns Angulesme lo Any 1527. Viuda de Carlos Duch de Alanson, y Germana del Rey de Fransa Carlos 9. Del qual Matrimoni tingué

á Joana de Albret Reyna de Navarra, comptessa de Foyx &c. la qual li succehi. Feu est Enrich assanyes prodigioses, com se llegeyx en los Autors que de ell tracten llargament. Morí de 52 anys de edat lo dia 25 de Maitg de 1555. Atorgá á les Valls molts privilegis. Po ratificá la Concordia atorgada per sa Mare Catarina sobre la quistia.

23 Joana de Albrèt

Aquesta fou Reyna de Navarra Princessa de Bearn, comptessa de Foyx, de Bigorra, Sra de les Valls de Andorra &c. Filla dels referits Enrich 1 y de Margarida de Orleáns. Sucsehí á son Pare en tots sos estats cerca del Any 1555. Se feya intitulár Reyna de Navárra, no obstan de no tenir ja est Regne. Ere dama de grandissim esprit. Se casá esta ab Anton de Borbon Duch de Bandóma en Molins del Bourbon dia 20 de octubre de 1548. Tingué de est Matrimoni á Enrich 2. y 4 de Fransa, que li sucsehí en tots sos estats. Despues fou Rey de Fransa, com veurém. Esta ere senyora de un Animo Invencible, prudent, sabia, de altissim esprit y valor, ere doctissima. Estimá molt las Sciencias y homens doctes. Compongué diferens obras en prosa, y en vers, y explicava ab gran claredat los misteris mes profundos de la Theologia. Fou en fin senyora de les mes altes prendes, sino agues ennegrit estas ab lo borró de la Eretgia de Calvino que obstinadamen seguí, y defensá fins á sa mort; y morí emmetsinada de uns guants dia 9 de Junij de 1572. Concedi á les Valls molts Privilegis com se poden veurer en lo llibre dels Privilegis de la Vall en son Arxiu. Disgreció. Antes de passar á la Continuació de la genealogia de la Casa, y Comptes de Foyx per la successió ~~de dit lo Gran~~ De Enrich 2, y 4 de Fransa dit lo gran Rey de Fransa en cuyo cap se uniren tots los estats de Foyx, de Bigorra, de Graylli, de la Vall de Andorra, la corona de Navárra, Principat de Bearn, Comptat ~~at~~ de Foyx, ab la corona de Fransa; no puchdeyxar de dir alguna cosa de alguns Eroes, que entre altres

han illustrat la Casa de Foÿx en Armes, ÿ lletres. Ÿ son los seguents.

Apendix.

Noticia de alguns Inciones Fills (en Armes, ÿ lletres) de la Casa de Foÿx.

Andreu de Foÿx. Sr de la Espárre fou 3 Fill de Joan de Foÿx, ÿ Germá dels Srs de Lautrech, ÿ de Lescum; Morí sens tenir successió de Francisca de Buschet. Conquistá casi tota la Navárra, haón no trobá resistencia sinó en Pamplona, que rendí á composisció. Passá despues á les Castilles, ÿ assetiá á Logronijo, haon los virreÿs de allí lo surprengueren, antes de arribarli 6 mil homens de socorro de Fransa, lo derrotaren, lo feriren en la cara, de cuija ferida perdé la vista segons referéÿx Monsieur de Brantosme.

Francisco de Foÿx. Sr de Candale Bisbe de Acre, despues de son Germá Christófol en 1570. Comendador dels ordes del Reÿ. Fou Fill de Gastó de Foÿx, Compte de Candale, ÿ de Martra, de Astarách. Fou home doctissim en tota especie de sciencias, especialment en les Mathematiques. Traduí de lletí en Frances lo Pimandro de Mercurio Trismegistro. Componqué los Comentaris de Euclides, ÿ altres moltes obres dignes, monuments de sa virtut, ÿ sabiduria. Ÿ com sabia molts secrets per la Conservació de la salut, ÿ altres coses, se tingué molt temps en reputació de Magich. Morí en Burdeus de edat de 90 anÿs, en 1594.

Odét de Foÿx. Sr de Lautrech Cavaller del orde de St Miquel, Mariscal de Fransa, Governador de Guienne; Virreÿ de Italia. Fou Fill de Joan de Foÿx, ÿ de Joana de Aÿdie, Filla del Compte de Comenge. Luego que hisqué de la Infancia ja prengué les Armes,

ÿ rendí moltes plasses; seguí al Reÿ lluís 12. en Italia; se trová en la batalla de Ravená al recobramen de Milan, de haon lo feu lo Reÿ Governador. Guanÿá Bressa, Verona. feu alsá lo siti de Parma. Fou tinen General de la lliga contra Carlos 5 Emperador. Guanÿá Pavia ÿ altres. En fin obtingué grans glorias, ÿ honrres militars. Mori de malaltia contagiosa en 15 de Agost de 1528.

Pàu de Foÿx. Arcabisbe de Tolosa despues del Cardenal Jordi de Armanach. Fou fill de Joan de Foÿx compte de Carmaing, ÿ de Madalena de Caupene. Fou Conceller en lo Parlamen de Paris. Despues fou empleat en diferens embaÿxades per los Reÿs Carlos 9, ÿ Enrrich 3. com á Polonia, Italia &c. Estimava en extrem als homens doctes, per lo que se li dedicáren molts llibres com á protectór de les lletres. Mori á Roma anÿ 1584.

Pere de Foÿx. cardenál, dit per excellencia lo Cardenal de Foÿx, Arcabisbe de Arles, Vicelegát de Avinno; fou fill de Archimbaudo Sr de Grailli, Captal, ÿ de Buch, ÿ de Isabel Comptessa de Foÿx. Es vn dels homens als quals nostres valls estan mes obligades, per los beneficis ne han rebuts. Entrá molt Jove á la Religió de Snt Francesch, prenent lo habit en lo Convent de Morlás, se delantá molt en lletras divinas, ÿ humánas. Fou anomenát Administradór dels Bisbáts de Lescár, ÿ Comenge. Lo Antipapa Benet 13. ó be per recompensarli son merit, ó be per ferse Protectór als Comptes de Foÿx, lo creá Cardenal en 1329. Fou aquest Cardenal aficionadissim al Antipapa, com devie: mes vehent despues sa obstinació acistint com acisti en lo concili de Constánsa, ó Constanciense. Chaon fou rebut en 1416. en la forma deguda á sa sanch, ÿ á son merit, lo qual li confirmá la dignitat de Cardenal ÿ per medi de ell absolgué de les excomunicassions als Pobles de Beárn, ÿ Comptát

de Foÿx que havien seguit lo partit del Antipapa) se apartá com á bon Christiá de la Amistat del Antipapa sobre dit Pere de Luna, nomenat Benet 13.e Fill de la Casa dels Comptes de Luna de Aragó. Se trobá aquest en la creació del Papa verdader Martino 5. Á mediació, y Interposisció de nostre Cardenál absolgué lo dit Concili de les excomunicassions als Pobles de Bearn &c. com havem dit dalt. Fou excullit en 1425 per anar en Aragó á fi de destruir les reliquies que havien quedát del Cisma en estos Regnes, lo que lográ ab facilitat. En aquest temps fou, quant ab la qualitat de Legat Apostolich, trobantse en la vila de Organyá concedi á la Capella de Sant Antoni de la Grella de estes Valls la Indulgencia, que conste ab una Butlla, ó diploma del dit Legát (la que se trobe en una Casa particulár de estes Valls y he llegit, se ha fet aprobár per lo Ordinari de Urgell, lo que está resumit en la tauleta que es en la Entrada de dita Iglesia). Ab un altre Cami que feu ab esta qualitat de Legat, deÿxa á tots los espirits units, y lo Cisma dessipát. Lo Papa, los Cardenals, y tot lo mon Cristiá aplaudiren lo felis succes de Pere de Foÿx que resultá de sa legació, de modo que per excellencia lo anomenáren lo bon Legat. Lo Papa Eugeni 4 lo creá Cardenál de Avinyó essent ja antes Arcabisbe de Arles. Despues de tot assó dit Cardenal Pere de Foÿx sen vingué á Provensa á son Arcabisbat á cumplir son ministeri. Aquest famos y incigne home fou lo que fundá en Tolosa lo Collegi de Foÿx baÿx la Invocassió de Sant Francesch, y St Geroni. En ell destiná una beca, ó plassa per un estudian de les Valls de Andorra, volent q estodie la Jurisprudencia Civil. Vide Instrumentum fundationis. Celebrá en Avinyó un Concili lo any 1457. haon mori lo dia 13 de Desembre de 1464. de edat de 78 anys y de 57 de Cardenál.

Pere de Foÿx, dit lo Jove Cardenal fou Fill de Gaston 4.

Compte de Foÿx, ÿ de Eleonor de Navárra. Nasqué en la vila de Paule lo dia 7 de febre de 1449. Ere Nebot valenciá, ó en 3 grau del referit Pere Cardenal de Foÿx, al qual aquest criá, educá, donantli una gran elevació de esprit, ÿ doctrina, fentlo estudiár Jurisprudencia civil, ÿ canonica en la Universitat de Pavia, en la qual fou deÿxeble del celebre Sandeus, un dels mes celebres Jurisconsults q̃ ha tingut lo Mon. En aquella Universitat prengué los graus de Doctor fins al de Utroque Jure. Despues fou elegit Bisbe de Vannes, ÿ creat Cardenal per lo Papa Xixto 4. en lo anÿ 1476. Aquest Pere Cardenál feu veurer la profunditat de sa sciencia en diferents negocis, ÿ legacions, ÿ sempre acert en ellas, q̃ tingué en Aragó ÿ Bretanÿa haon feu varios viatges per interessos de sa Casa padrál de Foÿx; com tambe en Napols haon fou enviát per lo Papa Innocencio 8. en qualitat de legat Apostolich. Morí en Roma dia 18 de Agost de 1490. en la flor de sa edat.

Thomás de Foÿx Sr. de Lescum del qual se ha ja parlat, fou destinát desde sa Joventut á les lletres, ÿ Estat Eglesiastich. Estudiá en Pavia, ÿ no fent progrés en lletres, abrassá despues la professió de les Armes. Acompanÿá al Reÿ Francisco de Fransa á la expedició de Italia, ÿ del Ducát de Milán, de haon lo feu Tinent generál. Fou fet Mariscal de Fransa; se trobá en moltas batállas, ÿ rendimen de moltes plasses; acompanÿá al Reÿ segona vegada en Italia lo anÿ 1525. Fou pres en la funesta batalla de Pavia estan ferit de un Cop de Arcabus en lo ventre de la qual morí dia 3 de Mars del anÿ Mateÿx 1525.

Lluis de Foÿx nat á Paris, ÿ originari del Comptat, ÿ Casa de Foÿx fou un dels mes celebres Ingeniers de son sigle.

Estigué molts anÿs en Espanÿa. Fou lo Arquitecto del Escuriál famós edifici; com tambe del Monestir q̃ Phelip 2. Reÿ de Espanÿa feu construir allí ab tanta Magnificencia. Inventá la Maquina ab la que se pugue pujar aÿgua del Riu de la part mes alta de la Ciutat de Toledo. Feu vn llibre Cubert de planxes de Assér, ÿ demun de Or, llarch 6 polses, ÿ de 4 de Ample que pesava 14 lliures, q̃ servi al Infant de Espanÿa Dn Carlos, lo qual volie pera matar á vn home quant convingués. Al que tambe feu vn enginÿ per tancár, ÿ obrir la porta del Aposento desdel llit. De tot lo que haventsen donat Avís á son Pare, feu morir á Dn Carlos lo anÿ 1568. Despues havent nostre lluÿs de Foÿx retornat en Fransa interprengué lo tancár lo Antich Canál cerca de Baÿona; lo que executá, ó feu lo anÿ 1579. Basti aÿxi mateÿx en 1584. lo fanál, que se deÿe vulgarmen la Torre del Cordován, á la embocadura de la Garóna.

Paragráf 4.

Continue la Serie dels Comptes de Foÿx, desde, que fou vnit, com tambe les demés que portáve, ab la Corona de Fransa, fins al presént anÿ 1764.

24 Enrich 2

Enrich 2 Compte de Foÿx. 4 de aquest nom Reÿ de Fransa dit, ÿ anomenat per excellencia, ó Antonomasia Enrich lo gran ab molta proprietát, ÿ rahó per la grandesa de son Invencible animo, ÿ per las moltas cosas grans q̃ obrá, q̃ han admirát ÿ admiran á tot lo Univers per haver estat lo Restaurador del estat decaÿgut de la Fransa. Fou Fill de Anton Duch de Borbon, ÿ de Joana de Albret comp-

tessa de Foÿx, Reÿna de Navárra, Princessa de Bearn, Sra de les Valls de Andorra. Dizé de ell alguns elogis en breu. Nasqué en la Ciutat de Pau Capital del Comptat de Bearn. Fou educat ab aquella elevació de esprit propria á un Princep per sa Mare Joana de Navárra, com se ha dit en lo numero antecedent. x dia 13 de desembre de 1553. succehí á sa mare en totes ses terres, ÿ senÿories; per la mort de esta esdevinguda lo anÿ 1572. Luego prengué lo titol de Reÿ de Navárra, ÿ per ses assanÿes alcansá lo nom de gran. ÿ succehí tambe á la corona de Fransa despues de moltas turbulencias. Se casá Enrich 2 de Foÿx, ÿ 4 de Fransa ab Margarida de Valoÿs, filla de Enrich 2 Reÿ de Fransa, ÿ Germana del Reÿ Francisco 1, de la qual haventse separat per haver lo Papa Clement 8 declarát nullo lo Matrimoni, ja per lo Impedimen de Consanguenitat, ÿ per altres Conciderations; ÿ se casá ab Maria de Medicis filla del gran Duch de Toscána en Lion dia 27 de desembre de 1600. De est Matrimoni tingué 3 Fills so es á Luis, lo qual li succehí un altre q̃ morí Jove; ÿ Gastó Joan Baptista de Fransa Duch de Orleans; ÿ 3 Filles so es: A Isabel casada ab lo Reÿ Phelip 4 de Espanÿa. Cristina ab Victor Amadeo Duch de Saboÿa; ÿ Enriqueta Maria casada ab Carlos 1 Reÿ de Inglaterra. A mes de estos Fills, ÿ Fillas tingue 8 Fills naturals de 4 mestresses diferents: so es: á Gabriela de Estrech; á Cesar Duch de Bandoma; á Alecsandro Gran Prior de Fransa. A Catarina Enriqueta casada ab Carlos Duc de Lorena 2, de nom Duch d'Elbeuf. De Henriqueta de Balsach de Entraigne á la que feu Marquesa de Vernovills, tingué á Enrich Duch de Vernovill, ÿ á Gabriela Angelica que casá ab Bernat de la Valette ÿ de Foÿx Duch de Esparmon. De Jaquelina de Biiel Comptessa de Moret tingué á Anton al qual matáren en Castellnou darri dia 1 de setembre de 1632. De Carleta des Esárs tingue á Joana Abadessa de Fonterault, ÿ á Maria Enriqueta Abadessa de Challes.

Durarem en Franza ley terribles guerres dels Hugonóts dites Guerras Civils de Franza, que per espaij de 40 anijs turbaben tota la Franza sens poderlos posár fré á ley Insolencíes. Nam difficile est in magna licentia frenos imponere. Nostre Enrich com á fill de Mare Ignorota, hambe Ignorau afaborís lo partit de aquells; però servía á ~~fals~~ fabor de ley Armes de Enrich 3 Reij de Franza Príncep molt Catolich, encara q̃ fínguit en Reputació de Enrique higonot (cuija nom de Hugonót diuhen comunamen los Authors ve de ley Ordinaríes juntes feníen los Protestans, ó Innovadórs de Doctrina de Franza en la Ciutat de Tours en lo Portal Hugón de dita Ciutat segons bona opinió de Autors.) Estant en Molta part abortit dit Enrich 3 Reij de Franza per la expressada supósta, un Religiós del Orde de Sn Domingo, nomenat Jaume Clement fill del Hoch de Sorbóna Bisbat de Sens, home petit de cos barba curta, ij negra, vly grossos de edat de 28, á 30 anijs (no se sab de qui Induit) però per cert se te que fou Induit per lo Diable, se resolgué matár al Reij. En fin aquest desdíchat Clement Domínico (lo q̃ haficsát una vergonijosa marca, ij negra senjal sobre lo portal de dam Sra Religió com es de Sn Domingo) aquest desapiedat Clement demostrante molt parcial al Reij, díque que portave una Carta de creheneza del President primer de Paxís, nomenat lo Compte de Brienne, que seguíe lo partit del Reij, fingínt que havíe de comunicár al Reij un gran segret. Partí de Paris, que tenie acettada lo Reij, aná á St Cloud, haon residíe la Magestat, sabé engarijár ab expressions falsas, monstran la Carta á Monsieur de la Guerle, Procurador del Reij, dient que tenie q̃ comunicár un gran secret al Reij. Dit Compte lo Enguié, lo Introduí al Reij, havent-lo ja participát, lo rebé ab gran afabilitát, li Preguntá de Paxís, convertía ab dit Religiós, ij despues de haverli donat la Carta, dient q̃ tenie que comunicarli gran segret, q̃ se apartassen. Feu lo Reij apartár los servidórs quedantse á la porta; partá la Orella per ohír lo que li volie dir lo religiós; arrencá dit religiós un ganibet loij passá per lo ventrell

Deijpanto Transpassát; lo Reij dient á Maleureup tu may bleré, Axtencà lo ganábet Loij Clavá los degadey en lo Cap, ij carta del Traijdot dient: á Mechant tu May tué. Aquest desbitpat Frare se posá entre los llits, haon encontinent lo Matárten los soldáts ij Creats del Reij á estocadey. Lo llansárten per una finestra, lo despedassárten, Cremarten los trossos ij bentarten la sendra. Lo Reij Morí en la Nit del Matejip dia, ab bellissima disposició de espirit, á 12 de Agost de 1469, ij en ell Acabá la branca dels Valesios, que havie Regnat en Transa 61 anij, comensant en Phelip 6 la qual fins al dit Enrich li ha donat 13 Reijs á la Transa. Fou depositat en Sn Cornelí de Compigne.

De resulta de esta Mort fou publicament lo Prior dels P.P. Dominicos de Paris, ij Altrey fet 4 trossos per 4 Cavally perque se dingué una sospita vehement, q havia influit á tan Altos Patricis. D'Aquest fou lo fi Magich de Enrich 3 Reij de Transa, ij de la Caja de Valoijs, per la qual com á Princep de sanch, com á descendent per linea Masculina del Reij Sn Luis, Pare de Robert Compte de Clermont, Germá del Reij q sucehí á Sn Luis, sucehí nostre Enrich 4. Reij de Navárra, Compte de Foijp, Bearn etc de modo q los contarís per lo dret de sanch no hi hobeden dificultat per no sucehir á la Corona. Sols separaven perque ere Enrich Igonau; dient no podie ser Reij de Transa, q no dinguij la qualidát de ser Catolich Romá.

Ortodoxo.

En fin Enrich ben instruit de ley veritáts Ortodoxas fen Objuració de la Creiguía en la Iglesia de Sn Dionís, entre ley Trans de Renalbo de Beaume Arcabisbe de Burges dia 25 de Juriol de 1593. Fou Consagrat en Chartrey dia 27 de febre del anij seguent. Fou est Reij Valent, pertó Piados, sempre dinguié guerras continuas, ja ab los partialistas contarís á ell, ja ab los Espanijols. á estos en numero de 16 Mil, los derfen ab un exercit de 1400 homens; á aquells ab 1200 los ne derrotá 1600 de modo q en tot eij pié ben. Los funcions Igonauhotes ij guerras Civils Anaven la acabant se

de dissipár, y totas las Ideas del Rey tiraven á formár una estable pau. Quant estave lo Rey ocupat en les recepcions de aquells que anaven á submetrerse lo any 1594. Un Estudian Jove deixat de la Ma de Deu, fill de un Draper de Paris, ó Marxan de Panyos nomenat Joan Castell li pegá una ganibetada en la cara, de la qual cuydá lo Rey morir. Fou est Estudian pres, y confessá que ell havie fet aixó pera conceguir perdó de sos pecáts si matave á un Tirá, ó Princep, y rebelde á la Iglesia. Lo Rey volie perdonárlo, peró lo parlament lo condemná á mort. Avie aquest Estudiát en les aules de la Companyia, y fent escrutini dels papers dels Jesuites encontraren unas Epigrammas en lo Padre Joan Guignart sacerdót natural de Cartres, contra lo Biernes contra Benearnensem. (aixi nomenaven en lo temps del tumulto á Enrich 4.)

Moguè tal tempestat contra dels miseros Jesuitas, lo Rector de la Universitat de Paris home enemich de aquells, y cohoperan del Eretges prenent esta ocasió de maleir, criminar bomitán mentidas, y calumnias contra los Ignocens Jesuites, q lo Padre Guignart, q mai tal delicte havie executát, ni immaginat, fou publicament penját. Un altre Padre Jesuita anomenat Guerét, per haver confessát alguna vegada al Parrecida Estudián fou atroscissimament atormentat. Se segui de aqui que tots los Jesuites foren desterráts de Fransa, als quals Marxant de Paris, y del Regne, molts homens de bon espirit los anaven seguint ab llagrimes, llastimantse, que los pobres Ignoscens aguessen de pagár la desesperació é insania de un selerát, en algun temps deixeble seu.

Lo dit Estudian fou executat de mort, atenallát per tot lo cos, tenint lo ganibet en la Ma, ences lo manech ab rahina, sofre y plom derretit, destrossát per 4 cavalls, cos cremát, y ventada la sendra, los Pares desterráts de Fransa, sa casa derrohida, y sembrada de sal, y en son puesto fou feta una

Piramida, q̃ contenie la Centencia contra ell, y dels Jesuites, gornida de atrossos versos, que los Eretges, y Academichs catolichs venenosos enemichs dels Jesuites compongueren, vomitan Injurias. Peró Deu, com permet semblans persecussions á sos siervos per probár la virtut, y fortalesa, per sa major gloria, torná per la Innocencia dels Jesuites. Perque lo Mateix Enrrich 4 los restituhi en sa primera llibertat, los fundá molts, y sumptuosos Collegis, los concedi moltissims privilegis, y en fin se feu lo major Protector de la Companija. Prengué per son Confessor, y Predicador al Padre Cotton al qual estimá com á Fill, y venerá sempre com á son Pare. Confessant moltes vegades Enrrich devan de testimonis Majors de tota excepció, que havie expellit als Jesuites de son Regne, impellit de les calumnies dels heretges, y dels Catolichs malevolos. Se confessá sempre ab Jesuites tan que visqué, com tambe tots sos successors fins al temps present, de modo que aquellas persecussions han servit de laurel ab que Deu ha volgut coronar especialmen en Fransa, á tan sancta, apostolica, y profitosa Religió.

Tota sa vida fou admirable, sinó q̃ morí deplorablement: fatal mort la solian anomenar los Gentils, decretada, y destinada per los Hados, cuija sort deijan era impossible á qualquiera fugir, ni evitár segons herodoto: Sortem fato destinatam effugere naturam impossibile, quod fatis decretum est, id nemini licet evitare. Peró los Christians aborrint de semblans supersticions, ho devem tot atribuir á una especiál providencia, y inscrutables Judicis de Deu; com ho fem illustrats de la fe. Estava ab lo bellissim govern nostre Enrrich 4, gosan ja tot lo Regne de una apacible quietut, y ab principis de una pau octaviana; y com no hi há gust algun que no vinga mesclát de algun pesár; semblant lo portá á aquella monarquia lo gust de la tranquilitát, y repos universál. Las forsas humanas pareix no eran bastans á matár un Princep tan valerós; persó lo Infern vomitá de sos abismes una de

sa Judita, que intentaí la Mey horrenda Maldát, ¡ep certa-
ble cop; no del Cel, sinó del Infierno; no de una Judit á contra
holoferne; no de una Jatel contra Sisára, sinó cop propí de
un Vil traide, ¡ Traidór, contra lo Jossia, ¡ lo Antonino
de Franza, ¡ de ly Vally de Andórra: qui á multis non potest
occidi ab uno occidetur. Aquest fou Francisco de Revaí-
llac. Mestre de primeres lletres, ó Mínijons, Fill de la Ciutat
de Anguleme, home perdut ¡ desestimát; moguit de Misérias
sen entrá en la Religió dels Pares Frúllans, de la que fou per
estos expellit, ó despedit. Avíe 3 Anys Antes de esta execussió del
cop, que havíe Maquinat Contra la Vida del Reij, abominant
sempre tal persona. Un dia lo Reij vulguí eixpaix á passejár
per la Ciutat de París, ¡ veuter lo aparato de ly festes se devíen
fer per la Coronació de la Reijna, q se havíe coronada un
día Antes. Despues de despedíse de esta ab una desacostuma-
da fermesa, entrá en lo Coche en companija del Duch de
Espernon, del Mariscal de Lavardix, del Duch de Monbassón,
¡ del Marques de la Force,Ríguer del Palació de Lauxe, ¡ lo
traijdor lo estave esperant per executar la Maldát. Marpá
lo Cotpe, ¡ passant per lo Cadrer nomenát Ferronieri se aces-
taren á venix per dit Cadrer dos Carretes, una Carregada
de Ví, ¡ altra de Cibas; lo Cotpe se aguéc de detenix, ¡ en
aquest temps lo Traijdor passant per entremitg ab lo sombrero
en la Mán, ¡ dins de ell un ganibet, pujá sobre una Roda del
Cotpe, pegá 3 ganibetades al Reij, la una, entre la primera, ¡ se-
gona Costella, ¿ altra, entre la 5. ¡ 6. ¡ altra que pegá al Cipó
del Duch de Espernon. A la primera díguí lo Reij: Mon Diu de mi
blesé. ¡ encara no tinguí temps de pronunciár Ben xiem, q
de la segona ganibetada, caení ay Brassos del Duch de Espernon
comensa á saltarli la sanch per la boca, de modo que am-
bes de Arribár al Palació de Lauxe ja fou Mort. Tot París se
consterná; la Reijna, ¡ lo Delfí, cuij daren moxix de sentimen
Allió fou lo dia 14 de Maitg del 1610, son Cos fou enterrat en

Sn.t Dionis. Son Cor fou portat al Collegi dels Jesuites de la fleche que ell havie fundát. Se feu proces al Traydor, y son suplici fou, q ab estenalles ardents fou atenallát en les Mamelles, brassos, Cuyxes, y Cames, y en los brassos cremáts infundinthi oli cremant, raina, sofre, pega, y plom derretit. Tot son Cos fou despedassát viu per 4 Cavalls, despues cremát y sendra ventada, confiscats los bens, sa casa derrohida, sos Pares desterráts del Regne; manant mudassen son Apellido, y fos desterrát pera sempre en Fransa. Les Valls de Andorra li son deutores de gran affecte, lleij, y de molts Privilegis, entre altres permeté en ellas, á petició de les Valls, y tollerá que estas voluntariament se subgectassen al Sn.t Tribunal de la Inquisició de Barcelona. Item confirmá y retificá la concordia de la quistia. 3. concedi llicencia per extraurer los Andorráns de sos Regnes, y dominis de Fransa, blat, bestiars grossos, y menuts per son us sens pagár drets. 4. Prohibi, que ningun oficiál, ni General de ses Armes se atrevis de portársen violentamen, de ningun lloch, ó Casa de les Valls blat, pa, vi, oli, volateria, erba, Palla, ni altra cosa baijx las penas alli expressádas. 5.º Que en qualsevol lloch haon los Aparegues be, posássen los Andorráns les salvaguardes, armeries panciaux y bastons Reals q los concedia. 6 Que tan en temps de Pau, com de Guerra entre Fransa, y Espanija puguen servir á una, y altra Corona sens nota de Infidelitat, com tambe que en dit temps puguen comerciár ab una, y altra Corona.

4 Lluis I Compte de Foijx de Beárn &c. senijor de les Valls de Andorra, dit, y anomenát Lluis 13 lo Just, Reij de Fransa, Fill del referit Enrich 4. y de Maria de Medicis sa consorte. Nasqué lo Anij 1601, sucsehi á son Pare en lo Regne de Fransa, de Navarra, en lo Principat de Bearn lo Comptat de Foijx

y valls de Andorra, y demes terres, y senyories. Quedá per la fatal mort de son Pare Noy de edat de 9 anys; en cuya edat fou proclamat Rey lo dia 17 de octubre de 1610. se casá ab Dna Anna Maria de Espanya Germana de Phelip 4 Rey. De la qual tingué 2 fills so es, lluis 14 q li sucsehi en lo Regne. Phelip Duch de Anjou, y despues de Orleáns. Fou lluis un gran Princep, molt piadós, casto, y magnanimo; se tornáren á suscitár de son temps les guerres Civils, que la Authoritat de lluis, y la Astucia, ó industria, y sagacitat del Cardenal de Richelieu son primer Ministre saberen extinguir en sos principis. Morí Nostre lluis de Retorn del siti, y conquista de Perpinyá, y de tot lo Rosselló dia 14 de Maitg de 1643. Declará en una Carta escrita á Monsieur de Argerson Mariscal de Camp tot lo dret tenen les valls de Andorra en una plassa del Collegi de Foyx de Tolosa. Confirmá los Privilegis de les valls de Andorra trovantse en lo Camp devan la Ciutat de Perpinyá en Rosselló, qual tenie assetiada, y la rendí lo Any 1642. Doná altres Privilegis en estes valls com es de veurer en son Capitol confirmá, y declará lo dret tenen en una plassa del Collegi de Foyx de la Ciutat de Tolosa, y los ne concedí altres de nous, com es de veurer en lo Index de Privilegis que gosen les valls, en la pnt obra. Visq Nostre lluis 13. 41 anys, y 7 mesos; Regná 32 anys. Al qual sucsehí, y quedá lluis 14. baix la tutela de sa mare, la que prengué per son lloch tinent al Duch de Orleáns; y en ausencia de aquest al Princep de Condé Cap del Concell.

26 Lluis 2. y 14e Rey de Fransa, compte de Foyx, de Bearn &c. Sr de les valls de Andorra, Rey de Navarra, y Fransa; dit y anomenát ab tota proprietat lluis 14e lo gran, lo Invencible, y sempre vencedór. Fill del proximament dit lluis 13e, y de Dna Maria Anna de Espanya. Fou proclamat Rey de Fransa de edat de 4 anys, y fou coronat Rey en

la Ciutat de Reims lo anij 1663. Fou est Reij lo Major, magnanimo, ij poderós, de majors conedly, ij cor, que hi age aguit despuey del Reij Salamó. Ell sol feu guerra en un mateij temps á tota Europa, Arribá á tenir en Campanija 600 mil homens. Ell engrandí, ij entregui á la Fransa, la arreglá ij posá en pece de la Ney poderósa Monarquia. Se casá ab Marian Theresa de Espanija Filla de Phelip 4. lo Bon 4 de Iunij de 1660; de la que tingué 6 Fills, so es, lo Delfi, ij 4 de altres vivint ell, Casá lo Delfi ab Marian Adelaide de Saboija; ij de est Matrimoni tingué al Duch de Borgonija; al Duch de Anjou al qual establí Luis 14 en la Corona de Espanija baijo lo Nom de Phelip 4 lo Animos, despuey de molts guerres ab lo Arpiduch de Austria (nomenat en Espanija Carlos 3.) ab Inglaterra, Olanda, Saboija, Portugal, ij al Duch de Berri que morí molt Iove. lo Duch de Borgonija primogenit del Delfi, se casá ab Marian Adelaide de Saboija, de la qual tingué al Delfi dit Luis, al qual Luis 14 son besavé lo feu coronar Reij ab lo nom de Luis 15e Antey de Morire; de manera que ni lo Delfi fill de Luis 14, ni lo Duch de Borgonija se vegeren Maij Reis de Fransa, haventse temporer quedat la Corona Luis 14. ij passantla despuey á son Besnet Luis 14. Confirmá á ley Vally de Andorra tots los Privilegis, declarantlay franca ij exempta de tots Feudos, Drets de franciefey, Noveaus Droguets, de feudos, de Drets de Amortisació, de Drets de Joijeus Avenement, á la Corona, de Nourriture, passage des Troupey, ij enmedenimenit de Gens de Guerra; ij altrey Jeoproxessa son Diplomas de confirmació, com tot em ell es de veurer, ij tot em gosa de sos Antichs privilegis, com ho exproxessa dit Diploma Real. Morí lo 14 de Maitg de 1715 Viguié Luis 14, 77 anijs. Regna 73 anijs.

Luis 3. y 15e. Gloriosament Regnant, Compte de Foijx, de Bearn, y de ley Vally de Andorra, Reij de Navarra, ij de Fransa, dit Luis 14. Fill del Duch de Borgonija que

Morí Delfí, ÿ de Maria Adelaÿde de Saboÿa, sucsehí á la Corona de Fransa, al Principat de Bearn, Comptat de Foÿx, á les Valls de Andorra, &c. ÿ á son Besavi lluís 14 (com se ha dit) numero Antecedent lo dia 1 de setembre de 1714. Se Casá ab Maria Lensinski, filla de Stanislao de Polonia de la qual te Fills, so es; lo Delfí casat ab la Infanta de Espanÿa Dna Maria Theresa en 1745. la que morí dins un anÿ de Matrimoni en 1746. Á Lluisa Elisabet que Casá ab lo Infant de Espanÿa Dn Phelip. Á Enrriqueta dita Maria Anna. Á Maria Adelaÿde; Á Victoria Maria Theresa. Á Josepha Philipina Elisabet Justina; ÿ á Lluisa Maria. Ha tingut les guerres mes Ruidosas que se hage vist ab la Polonia, Napols, Sicilia, ÿ Italia, contra la Casa de Austria, Inglaterra, Olanda, Saxovia, Baviera ÿ altres, q̃ ha sustentat en lo Rin, Flandes, Alsacia, ÿ Italia, contra la Casa de Austria. Confirmá en lo comensament de son govern ~~casi~~ á les Valls tots sos Privilegis, aÿxi com son Besavi lluís 14, ÿ demés predescessórs; Conste de dita Confirmació en lo llibre dels Privilegis.

Despues de Gaston de Foÿx 5, numero 20 se segueÿx.

numero 20 Francisco Febus 1. Aquest ere Reÿ de Navarra, Compte de Foÿx, Princep de Viana. Fill dels Referits Gaston de Foÿx, ÿ de Madalena de Fransa. Morí de Metsinas en la Ciutat de Pau, sens ser Casát dia 29 de Gene de 1483.

Llibre 7.

de haon, ÿ de qui han dimanat moltes gracias tenen les valls de Andorra, Compost p nostre Ill Bisbe Dn Franco Catalan lo Anÿ 1762, ÿ de la festa celebre lo Consell genl. de St Armengol.

~~Dubtes~~

~~Si los ministres de Justicia poden compellir als habitans de les valls de ambarra á guardar los reos que en ellas se prenen, pagantlos sos jornals, ó encaraque no sels paguen?~~

~~Dubtes~~

~~Si per las salves ayxi de les sagrades, com de les profanes funcions en que se solen invitar los fadrens, de se dega demanar llicencia del us de les armes al Concell, ó á sols los veguers?~~

Peraque lo Concell, y los veguers deposadas ses preocupacions, abrassen ab igual facilitat nostra resolució; nos apareyx advertirlos, que deuhen reduir á 3 epocas, ó considerar en tres estats lo govern de les valls; atenent mes á la serie dels successos que á la prolixa combinació de computos cronologichs, y á la realitat de sa substancia, mes que á les impertinents, y puramen accidentals circunstancias q la bona critica desprecia, ni escodrinyar ciegas adherencias á sos diferens pareyxers. Bastará la verosimilitut, la congruencia, y haun la prudent congectura per la utilitat del present sistema. Y encaraq sa consistencia no se afiansás en la solides dels instrumens sobre q se establexx; Especialmen reputanse estas vasas, per pesas no menos certas q antigues, y sens recell de ser intrusas, ó illegitimas, y trobantse com se troben sos fidels deposits, en la competen y molt exacta custodia de arxius, y authorisats; encara que alguns esborrats, y disfigurats caracters, dos puns, y comes dificulten sa construcció de ses frases antigas; mentres q no oferescan ses narracions repugnancia, ó insoluble argumen, que les fasse indignes, ó menos acreadores de un prudent acenso.

Lo Primer Estat de Andorra, despues de destruida per los Moros, es la Epoca, ó Estát de son nou establiment vehentla sepultada en sa propria Ruhina Ludovico Pio quant se restitui á la Fransa per aquell terreno, despues de conquistada ultimament la Ciutat de Urgell, y son pago; los determiná pobladors, y los determina sos marges ó terres. Es dificil de entendrer la calendació del privilegi, y dificil tambe sa congectura sobre la forma, y caracter de sa lletra, y xifra numerica.

Corrent ja com á cert q Ludovico Pio antes de sa exaltació al consorció del Imperi ab son Pare Carlomagno, y despues de Rey de Equitania, de q baix la suprema potestat, y Authoritat de Carlos conquistá á Barcelona; y essent verocimil que lo mateix Any 6 de la tripartició del Regne de Fransa al sigle 9 comensá son Regnat; y que al 13 fou pres ó pujat al consorció del Imperi: se ajusten sens repugnancia, la substancia, y circunstancias del privilegi de Població de Andorra entre los Anys 6, y 23 de aquell sigle; y mes en la opinió, q reduexix lo rendiment de Barcelona al any de 808 lo cert es q fou primer son despaitg al dels comptáts en que dividi á Catalunya Ludovico: y mentres se governava la Provincia per lo sol compte de Barcelona, q per est efecte lo constitui en ella luego de conquistada.

Degueren á la dignació de Ludovico les valls de Andorra las primicias de sa caracteristica pietat, y de sa real beneficencia en Catalunya; y per ser la habitació ardua de sas asperesas, y á la cultura penosa de sas estreturas; ó ja per abrigar lo pas á Fransa, fent mes facil per aquell paratge la entrada á Tolosa; concedi á sos nous Pobladors la gracia de que se mutuassen per elecsió propria, lo exercisci de la Justicia; á reserva de alguns delictes enormes. Los exemi de tributs, ab sol regoneixemen de un peix, ó peixos. Los permete lo llibre us de sos fruits, y efectes de

les Valls, deijxánt los subgectes, á sol son Manár, ij domini, ij de Carlos son Pare, baijx la particulár defensa, ij general, ij suprema judicatura del dit son Compte ab les demes permissions sobreentes es, ij exempcions, q̃ per la bona economia de semblans establiments solen arbitrar los Princeps. Est fou lo primer establimen, ó estat de Andorra; ij de est son estat se ha de pendrer sa primera Epóca.

La segona Epoca, ij estat de Andorra, ij son govern se ha de regulár per lo temps en que quedá al privatiu, passifich ij absolut domini del Bisbe de Urgell, ij los Andorrans lo reberen, regoneguerien, ij prestáren lo sagramen, ij homenatge, com á son llegitim ij Unich Senijor.

Es constan que Ludovico Pio de orde ij acort de Carlomagno son Pare la difunt dota la Iglesia, ij Mitra de Urgell en lo anij 819 de la encarnació. Fou antecedent sens dubte lo establiment de Comptats en Catalunija, quant Senijofredo primer compte de Urgell atorgá ab poders regios la dotació de esta Iglesia, se fundá la Ciutat de Urgell, per haverse arrohinada, ó destruida en la conquista la Ciutat, ij son Castell. Consagrá la nova Iglesia son Bisbe Sesebuto, ij li destiná son territori en el Bisbat. Li destiná entre altres tot lo Pago de Urgell, q̃ ere del comptat de est nom; Tenie gran extenció aquest pago; li concigná ab especialitat les Valls de Andorra, ij ses Parroquias. Les clausules de esta concigna, segons les frases, usos, ij estils de aquells temps, son tan Amplas, q̃ segons la comuna intelligencia son de una donació perfeta, ij absoluta, aijxi de la universalitat de drets, de decima, com del supremo senijorio, q̃ desde entonces se atribueijx á la Mitra. Está situada la Andorra en lo Mateijx pago del Urgello, en lo establiment de est Comptat compresa en son senijorio. Senijofredo no tindrie á be esta unió de son domini comital; lo respecte

al Reij lo feije callár. Los Andorrans, q̃ á penes contribuihen á sos Parrocos, ó Curas la primicia, ó la equivalencia de una escassa congrua, no deijxarien de estar desgustats essent llibres ab esta universalitat de drets decimáls. No deijen faltar ses perturbacions. Sols al abrich ij emparo de la respectable, no menos, q̃ temible authoritat, ij especial protecsió del Mateijx Ludovico. Pugué Possidonio immediat successor de Sisebuto contenir estos, ij altres conatos, q̃ conspiraven contra la indemnitat de sos drets. Tot anava confus, ij se quedava indecis.

Carlos Calvo tenint per subcisten la reserva del establiment, ij primer estat de Andorra á son real domini, ij usan de ell, ij de ella, ó per faltár los motius politichs de conservar en la corona aquest estret País, ó per haver perdut est en la mort de Ludovico los efectes de sa estimació, lo entregá á Senijofredo en lo anij 11 de son regnát, ij á sa instancia, ab translació expressa, ij especifica del supremo domini, que Ludovico son Pere se havie reservat sobre Andorra; ij ab la singular potestat de disposár de ella á son arbitre, per successió, ij commutació, segons son beneplacit. Esta notable facultat persuadeijx la destituida esperansa de fills de aquest provehit compte.

No es de creurer q̃ una Persona tan recomendable exigís de Carlos, á cara descuberta una merce, q̃ sens frau ni dol. mai porie conseguirla ó alcansarla en usurpació escandalosa dels drets de la Mitra de Urgell ij de sa Iglesia, ab despreci manifest de les particulars confianses q̃ meresque á Ludovico Pio, ij en la contravenció indecorosa de son propi fet, en lo us dels poders reals, ab que lo Mateijx otorgá sas donacions si la del domini temporál de Andorra se aguès fet á la Iglesia en forma especifica, ó produís lo instrumen de son real procura la ferma intelligencia, de que la mente de Ludovico, fou esta, ij no altra.

Ni es de presumir q̃ Carlos ab abominable injuria de son Pare, y avi, y ab injust abandonamen dels llegitims drets de la Iglesia de Urgell, y son Prelát transferis al Compte per capritxo, las donacions solemnes, q̃ li havien fet. Lo cas, quant mes ere dubtos y reduit a controversia, prevaleyxia la pretenció de Senyofredo. En la dotació de Ludovico al Bisbe Sesebuto, y á sa Iglesia, ninguna menció se fa del supremo domini, que se reserva en lo establiment de Andorra aquest monarca. Tot lo vigor de la donació de Carlos al Compte se funde en esta reserva. Les clausules que sonen á donació de domini temporal, encara q̃ totas semblans, admetien les interpretacions, y precisions ingeniosas del domini Util, y directe, y dels senyorios Espiritual, y profá de un Mateyx territori. Conferida una donació ab altra, es aquest lo concepte quen resulte. Ygualmen resulte lo govern de Andorra y son primer establiment trasmudát, en la forsa de la translació, y traspás del supremo domini sobre ella á Senyofredo.

Estengué lo Compte son Comital senyorio en est curt recinto del Urgello ó Urgell, reduint sa petita part á la planta de son govern, que subgectava tot lo pago. Sens tropessár molt nos pot donar pas en la obscuritat de la particular soberania de Andorra en aquell temps; faltan llum historica que descubrie sa petita estatura; Passáren sigles desde q̃ la enfasqui, y confongué aquest Compte, fins que lo Bisbe Poncio fou Jurat per son Princep. La gran politica de Senyofredo no usá de aquest Carácter; ó perque essent una petita part del Urgello q̃ atragué á son Comptat, no havie de preferirla de son tot; ó perque reputantla com á accessoria, la reduhi á la principalitat de sa comital soberania. Apenas li durá 11 anys esta gloria; Per fi, gloria mundana que per molt que durie se passe com á foch de Estopa. Y en cas laij arrebatá la providencia de Deu ab sa Persona, perq̃ ere de la Iglesia, y Bisbes de Urgell, y no ere sua.

Zelós lo Bisbe Guissado del honór de sa Iglesia, y sa Mitra; y no sens Ressel de que la Autoritát, y lo favor aquesen tergiversát la Justicia de sa causa, á vista de averse adquerit Senyofredo al domini supremo de Andórra, en la vacant del Bisbe Florencio, qual Pontificat plorá, com de altre Josias, la mort de Ludovico; y antes del ingres de Sisebuto 2. de est nom, son antecessór immediát, y del Pontificio molt breu, recorregué al Mateix Carlos sens perdrer temps, y li guanyá la gracia, de que solidés, y autentiqués ab una confirmació congrua, y decorosa las donacions acordades per son havi Carlomagno, y fetas per son Pare Ludovico pio en fabor de la Iglesia de Urgell, y á son Bisbe Sisebuto primer. Se doná aquest despaitg Regio en lo Any 22 del Regnat de Carlos, ab la clausula absoluta, de que totes les coses en les donacions de son Pare, y avi prescriptas, ab altres, q̃ anyadie sobre drets decimáls, la mancipava, y perpetuament subgectava al Bisbe Guissádo y sos sucessórs.

Se ha de notár, q̃ lo Uvissado, ó Guissado de esta gracia, no pot ser lo Mateix á qui se adjudicá ab menos clara Justicia, aumentan son aplauso en la carta, q̃ en abono de Arnulfo Abat de Ripoll li dirigi Leo 3. Repugnant la identitat de sa Persona, esta carta, y aquella gracia; essent las datas los Autors, y los fets del sigle distingit; lo Regnat de Carlos Calvo se senyeix al sigle 9. En son temps no hi agué altre Papa Leó que lo 4. Ó se ha de atribuir á est Leó la carta, y collocarse á Uvissado en lo sigle 9, ó lo Uvissado de la Carta, y de la gracia no pot ser un. En lo Regnát de Ludovico de Fransa governave Leo 3 la Iglesia, Guissado se llegeix menos mal, q̃ Uvissado en lo despaitg Real, y segons las circunstancias de aquell estat se acomode Milló sa immedita successió á Sisebuto 2. y antes del Bisbe Ingoverto sucessor de Guissado. Portessen Uvissado la honrra de la Carta, y no se disfraude á Guissado la gloria de Zelos restauradór de las Immunitats y llibertats de sa Iglesia.

Es molt Just se donie ab discreta aderencia son aprecio á Marca. Traqué del Arxiu de Nostra Sta Iglesia, sens desfraudar, tot lo que feija á son Intent. No per aijxó se ha de desatendrer lo abundan Residuo, en ell Amagat ó tancat. No prengué est grave Author per las datas de estos instruments sos calculos; varien molt los cronologistes en sos computos. Los fonamens de sa congectura no solen ser molt ferms. La rahó dels temps ha de dirigir lo Iudici historich, en que per anar equivocat, ó confus, no te pun ficso. Lo verocimil diste mes del Enganij, ij te afinitat ij proximitat ab lo cert.

Essent pues la gracia que consegui Guissado de Carlos tan clara, com discisiva, q̃ cosa mes certa al pareijxer, q̃ sa successió al compte Senijofredo en la soberania de la Corona? Que usás aquest compte en vida, ó en mort de la facultat de disposár llibremen de Andorra, no se sab. La successió immedita del Comptat de Urgell, ab tota sa comprehenció hix en cap de Uvifredo el bellosso compte de Barcelona; si per ocupació, ó per herencia, ó per gracia, es dificil de dicernir, peró mes conforme pareijx la successió hereditaria, la merce real, corren entonces lo govern de Barcelona en cargo de Salomo compte de Serdanija; de orde de Carlos Crasso, per la menor edat de est Uvifredo.

No conste, si los comptats en que se dividi Catalunija, se donaren en principat, foros, ij exercicis de soberania subordinada á la Fransa; ó si se donaren en dignitat, ij empleo ab la honorificencia de aquest decorós titol, si en govern temporal ó vitalició, ó en establiment perpetuo ij ab dret hereditari. En la Crisis de las historias Antigas cap tot. Lo fet es, q̃ Bernat 1. compte de Barcelona, lo tingué vitalicio; quel tingué en la mateijxa forma per merce de Ludovico Pio, son immediat successór Uvifredo 1. que per igual merce se concedi á Uvifredo el Bellosso son Fill, q̃ á est se li concedi ó confirmá ab dret de successió hereditaria per Carlos Crasso despues de sa

menor edat, reservantse unicament per si lo Reij lo dret de les apellacions; y essent lo Comptat de Barcelona en sos principis, y progressos de major excellencia; pareijx conseguen, que ningun altre li havia de expedir, encaraque adquirissen los demes semblans drets de successió, y fueros de soberania ab igual sobordinació á la corona de Fransa; fins á mitg sigle ~~tercer~~ tretsé no se trague lo jugo de demun de estas subordinacions, ó homenatges del tot, encaraq de temps antes podia Molt poch en Catalunija la Fransa. Contentabanse los Reijs ab lo politich regoneijxement, de q se calendassen en los actes publichs los anijs de son Regnát.

Entrá, per fi, per gracia ó per herencia, y no per violencia lo Comptat de Urgell en lo de Barcelona Poncio Uvifredo lo bellos tots los dos Estats; li succehiren en ells sos dos fills. En lo de Barcelona son primogenit mitg y Senijofredo al de Urgell, no es improbable, q ab titol feudal: se establi Senijofredo en la casa de son Germá. La dignitat soberana de esta casa, tot, y á tots atreija, y consumia. Veritat es, q en lo motiu decorós de son govern: Per la menor edat de Senijofredo son nebot, constituhi Bescomptes q lo governassen son Comptat de Urgell; ninguna distincsió ni mencio de Andorra se encontre en lo despaitg Comital. Se enclohia sens diferencia com á altra de les comprehencions del comptát. Se queijxave lo pes de son nou govern; subgecta com les demes á les contribucions, y exacsions dels drets comitals, feudals, y alodials q Senijofredo primer li imposá, al temps que los Bisbes tolleraben la substracsió irreparable dels drets de sa soberania; encaraque sens perjudici dels decimals, fins de ferro, y pesca, que li debien á sa Iglesia. Y peraq no se perdes tot, alcansá lo Bisbe Vissado 2. confirmació general dels drets, privilegis, y possessions de sa Iglesia del Papa Agapito.

Entre los lamentos de tan cruel afliccsió, li preparava Deu lo consól, com de sa ma,

á la Iglesia de Urgell. Dos famosos fills doná Deu á est Senijofredo, un Borelló q̃ sucsehí á son Pare, en lo Comptat, ÿ altre Armengol, ó hermengaudo, ó germen-gaudii de la Iglesia de Urgell son Incigne Bisbe, primer Authór, ÿ dotadór de son Institut, ÿ Vida Canonical. Acreador dignissim dels Altárs; ÿ respectuos exemplár dels Bisbes successórs. En gracia de aquest Germá, que desde piquesa doná singulars mostres de sa santedat excellent: Posá Borelló á un de sos Fills lo nom de Ermengol. Possehia lo gran Borelló lo Comptat de Urgell quant se apoderá del de Barcelona, per haver mort son Negót Senijofredo Compte, Fill de Miró sens deÿxar descendencia; alsanse ab la gloria de Robusto ÿ fecundo tronch de las floridas ramas, ÿ celebres llinatges dels Ramons, ÿ dels Ermengols. De sos dos Matrimonis ab Lidgardi, ÿ Aÿmerudi tingué a Borelló sols dos Fills. A Ramon que li sucsehí en lo Comptat de Barcelona, ÿ á Ermengol que li sucsehí en lo Comptat de Urgell per sa disposisció testamentaria. Aquest fou lo Origen de la Nobilissima Casa dels Ermengols que umpliren per 3 sigles, en Religió, Valor, ÿ pietat, ab admiració de tot lo mon de Homens Insignes, ÿ Illustres.

Tan caracteristichs pareÿxien estos Srs, que se podie dir, q̃ la pietat, ÿ Zelo per la Religió eÿxie ja del ventre de sas Mares, ÿ creÿxie desde petitesa ab los Ermengols. No pugué transfundir en sos descendents Ermengol Primer las propencions de Religió, Zelo, ÿ pietat, q̃ son animo tenie, sinó que foren derivacions del senÿalat spirit de son Uncle Sant; desdel primer Ermengol, fins al Ultim se degueren á la eficassa influencia, ÿ poderosa protecsió de est gran sant. Fou la Religio lo obgecte primari de tots ells en guerra, ÿ en pau; En Guerra sacrificantli Religiosament sas Personas. En pau, dedicantli piadosament sas Isiendas. Exposaren sas Vidas en guerras Catolicas contra los enemichs de la Religió.

Ermengol primer confiat de Ramon Compte de Barcelona son Germá; y de la aliansa dels Srs Bisbe de Vich, Gerona, y Barcelona se empenyá fins á la Mort en la sangrien Batalla que presentaren á Zulema General del Rey Maometano de Cordova Hisen, en lo Camp q vuy Anomenen de Albacar, frustranse ab esta desgracia los interessos q se havien proposát sobre la Religió. Millor fortuna feu la Espasa del Mateyx segon Ermengol ó del tercer contra los Maometanos que li prengueren la Major part de son Comptat; no se pot donar pun ficso quin Ermengol ere, peró se inclinen los Autors que ere lo tercer. Doná pues sobre ells, per los llochs de la Ribera de segre, fins á recuperár ab sa derrota tot lo Urgell, y á Balaguer sa Cort.

No fou menos digne de Aplauso Ermengol tercer sobre Barbastro, encara que cas lamentable de est triumfo. Avien Mort ignominiosament los Moros Auxiliárs de esta Ciutat al Rey Dn Sancho de Aragó, Marit de sa Filla Felicia en lo Renyt siti de Huesca. Y aquest Valerós Compte empenya honrosamen sa Vida en justa venjansa, forsant y posant á saco la Ciutat de Barbastro, la que alcansa Valerosmen, la Mateyxa gloria concegui en Mallorca haon portá ses Armes conquistadores Ermengol quart tenint lo Renom de Balleárico.

Fou distingit ab lo Renom de Castilla lo 5 Ermengol, per haver passat sa juventut en Valladolit. Ere net del gran Peranzueles Aiio de la Reyna Dna Urraca. Governava ab acert en Castilla los negocis de la pau, y de la guerra. Se casá ab Dna Maria, filla del Compte de Valladolit, si de molts estats, de abundans riquesas y de poderosas Aliansas.

Ermengol Balleárico compte de Urgell quedá á Cargo de Paranzueles lo govern de Aquest Comptat per la menor edat de Ermengol son Fill. Fugint las Iras de Dna Urraca, y mentres sa causa millorava se refugiá á est govern; Aplacada la Reyna de

Castilla se restituhí ab tots sos honors á son estat; sen portá en sí al xich Ermengol son Net allá lo criá, y mantení fins á casarlo ab Dna Arcenda de la primera Nobleza del País, y entregarli la herencia, y Administració de son Comptat de Urgell. Competí Ermengol de Castilla al espirit de son Pare sens la menor desgracia en la guerra que se concertá contra dels moros de Lleyda, Tarragona, y Tortosa, y de les Altures, y Riberas de segre, de Ebro, y del Sinca. Si donaren en remuneració de sos triumfos la Ciutat de Lleyda, morí en fí en pau, deixan casat á Ermengol son fill ab Germana del Rey de Aragó.

Fou Ermengol sise un dels Princeps mes amables de eix sigle. Possehia ab sos estats de Urgell, y los Adquirits per son matrimoni ab la Infanta de Aragó, los que heretá en Castilla de son Besavi la Paranzueles, ab lo comptat de Valladulit. Sa mort fou capas de entrestir totes les alegries de Espanya per la senyalada victoria del Rey Dn Alonso de Portugal, contra los Almoados, y son Rey poderos en Africa, y Espanya Albenjacob; quedant aquest ferós tirá ofegat en el Tajo, y exterminat ab una derrota general son exercit formidable. Se havian convingut á instancia del Papa Lucio 3. per medi de son llegat Apostolich los Princeps Christians de tota la península en convertir sas Armas contra la Ignominiosa presa ó opressió Maometana q̃ mogue al Portugal pera investir y adelantár al Partit Catolich; y les entrá penetran y ocupan Ermengol 6º ab sa Gen en las terras de Valencia, que tan solamen pugue rendirse á la violencia del Enganys. En una Celada que prop de Requena li Armaren los Moros, trencan ab sa vida la carrera de sos triumfos.

Ermengol 7º sucsehí á son Pare en los estats ab mesos progressos. Se ausentá algun temps de la Cort del Rey de Aragó son Uncle, per la Inamistat de Ponce de Cabrera Persona en ella de molt respecte. Les turbacions que fomentava en Cata-

lunija lo Compte de Foijx en detrimen de la Religió, y del Estat, lo revocaren á Urgell; li asaltá, y ocupá lo Compte de Foijx esta Ciutat; y tingue de aquietarse per fi, y acomodarse tot, per tenir ambos Comptes en la provincia igual partit.

En lo Anij 1208 Mori Ermengol Septimo. Feu herevar á Aurembaijx sa filla Unica, de tots los bens, estats, senijorios, y drets de sa Casa, á excepció de la Mitat de la Vila de Valladolit que la deijxá al Papa Innocencio, ab la mira de que tingues á esta Filla en sa suprema Authoritat y corresponent Emparo. Aquí se desmembra la Rama florida dels Ermengols, y lo fecundissim tronch del Gran Borelló. Esta confessió del Istoriador Mariana convens de equivoca, ó menos advertida sa Critica, haon discorde de ella. Acentat pues, que per falta de successió llegitima torná en temps de Ramon Arnaldo lo Comptat de Urgell, y lo de Besalu, al de Barcelona; sent aijxi que lo que torná en aquell temps ab lo de Besalu, fou lo de Cerdanija, sino lo excuse lo error de las prensas, q̃ porte la fe de erratas; haurá de passár per lo que confessa. Lo mateijx resulte, que intitule, encara q̃ una sola vegada Compte de Barcelona á Ermengol de Castilla, sens que antes, ni despues fassée mes Menció de est titol. Acabá finalmen en Ermengol 7º la linea Masculina dels Ermengaudos, ó Ermengols.

A estos 7 Ermengols inspirats de la Religió se deu lo zelo della ~~Religió~~ quant empunijavan la Espasa de sa defensa. A estos Eroes se deuhen moltes edificassions de temples, Iglesies, y monestirs principalment del Bisbat de Urgell, y donacions pias fetas á ellas, y á la Iglesia de Urgell, y á sos Bisbes, lo q̃ tot se pot atribuir al Influxo del Germen gaudii y Patró S.t Ermengol. Entre tantas piadosas donacions dels Comptes de Urgell es de singular observancia q̃ tots uniformes inspiraban á cedir, y donar á nostra Iglesia y Mitra, los fueros, y drets, q̃ senijofredo primer obtingué,

possehí sobre Andorra. Ermengol primer, com á educat baix la tutela del seu St. Uncle, luego q̃ sucsehí á Borelló son Pare en lo Comptat, y antes de sa expedició contra del Maometá cordovés cedí los drets Comitals, feudals, y alodials de Andorra, ab la Mateixa Vila, son Cap, á nostra Iglesia, y sede Episcopal deixant confirmada per Butlla de Silvestre 2. esta concessió; y noten los Andorrans aquí, q̃ deuhen tota sa ditxa al influcso de St. Ermengol.

Lo Mateix Any q̃ morí Ermengol 1. fou collocat en nostra Cathedra Episcopal lo seu St. Uncle, y per administrador del Comptat, per la menor edat de Ermengol 2. ab sa mare Constancia. per haver mort lo Compte son Pare en la guerra de Andalusia; ó perque lo regoneixien y veneraban tots, unich promotor y nuncupador glorios dels Comptes Ermengols; y haven Ermengol sucitat en Borelló son Germá lo establiment de esta Illustre Casa, y exitat las Idalgas Atencions de Senyofredo son Pare, en favor de nostra Iglesia.

Se atribueix á la Authoritat de aquest segon Senyofredo Governador entonces de Barcelona per la menor edat de Miró son Nebot; que per encontrarse Tarragona dominada del Moro se congregas en fon Cuberta de Narbona un Concili en que se terminas com se terminá la Causa de Antigició Bisbe de Urgell, instituit modernamen Bisbe de Pallas, resolent, que mort lo detentor Arnulfo, se restituis aquell pago á la Iglesia, y Mitra de Urgell. Se feu St. Ermengol acreador dignissim de estos Empenyos de son Pare Senyofredo, com y de lo que adquerí de Borelló son Germá, y molt mes de la cessió general dels drets de Andorra q̃ feu Ermengol 1. su sobrino á nostra Iglesia, y Mitra en primicias del singular destino de sa Illustre Casa. Fou St. Ermengol sens dubte la redempció del Estat de Andorra. Possehia en ell la Massana ab tot son terme Culto y Inculto. se Ignore lo titol. Lo cert es, que cedí

la Massana ab altres drets á sa Iglesia est glorios Sn.t Confirmaren esta Concessió la Comptessa Constancia, y Ermengol segon son Fill, en Concurrencia dels Bisbes sufraganeos de Narbona á la solemne Consagració, y dedicassió de nostra Iglesia renovada de Urgell.

Per afiansar esta Idea recorregué St. Ermengol á una Cautela Ingeniosa. En la Butlla de confirmació que als 3 Anys de Bisbe expedí la santedat de Benedicto 8.º consegui la formal expressió, de que estos drets, que foren de Senyofredo, pertanyen á sa Iglesia y Mitra, per manamen de Carlomagno, y donació de Ludovico Pio, y Cessió de Carlos Calvo Emperadors, y Reys de Fransa. Estava molt be la perspicassia del Sn.t que ab est documen, quedan en tots temps, fora de Controversia los drets de sa Iglesia, y de sa Mitra sobre las valls de Andorra. Corroborá despues St. Od lo Mateyx inten ab altra Butlla de Confirmació, que alcansá del Papa Urbano 2.º

Propagava esta Justa Idea als successius Comptes Ermengols, á Imitació del primer continuaren tots fins al Ultim á fer ses cessions parcials, á proporció q. anaven recuperan las temporaneas y vitalicias Emphiteucis, y inheredables enfeudacions, y drets Alodials de tots los immobles, ó equivalens, que Senyofredo havia establit, y enagenat en aquell territori: usant de sa plena Administració y supremo domini. Conclogué ab les donacions del Castell de Sn.t Vicens, dels Alodis de Loria, avuy St. Julia, y dels mes, ó en Reytich llengua, Mars dels Paratges del Pris, que se estenien á totas las riveras de les Parroquias de Andorra; Com y tambe ab la total cessió de las Acsions fueros, drets tributs, drets comitals, q. dits Comptes de Urgell fins en aquell temps posehien, y havien exegit de ellas.

Faltava unicamen la declaració formal de pertanyer les valls de Andorra al privatiu, y mero Imperi de la Mitra de Urgell peraque entrassen

Los Bisbes en sa actual passifica, y real poscessió. No pugué proferirla Ermengol 7, y ultim de eyxa estirpe, per haver mort. Deyxá est honor ab lo de sos estats á sa filla unica, y creva Aurembaix; y encara no la pugué fer esta Comptesa perseguida fins al any 1230. q se vegé reintegrada en la passifica poscessió de comptat de Urgell, despues dels molts anys de sa perturbació.

Gerardo Viscompte de Cabrera, poderós en rendes, y vassalls, mogué contra Aurembaix las pretencions, y plets, q ocasionáren les inamistats de son Pare Dn Ponce, contra Ermengol 7. Concistian; en voler Ponce se concideráss de linea masculina los ~~est~~ estats de Urgell; y en sa concequencia declararse son successór immediat lo compte Ermengol, ab exclusió absoluta de sa filla Aurembaix; se vertí esta causa en la Cort de Aragó, se quedá indecisa. Morts Ermengol, y Ponce se apoderá del estat de Urgell á forsa de armes Gerardo. Se refugiá Aurembaix al emparo del Rey Dn Jaume de Aragó, cedi lo estat per concell de Dna Elvira sa mare, á est nou Rey. Ofes lo monarca de que Gerardo, abandonant los medis de Justicia agués tret de sa poscessió á Aurembaix ab violencia, per circunstancia, de estar vacant per la mort del Rey son Pare la corona; y vehent ultimament desayrats los progectes pacifichs de sa authoritat real; prengué les armes contra Gerardo fins á trauerlo del comptat de Urgell, y restablir en sa antiga y quieta poscessió á la Comptessa Aurembaix. La casá, peraque la mirassen ab altre respecte, ab lo Infan de Portugal Dn Pere son uncle, primer germá del Rey son Pare, q per certs incidents se havie retirát á sa cort. Gerardo, ó per politica, desenganys, ó despit sen entrá en un monestir de templaris, haon prengué son habit y professá, feta la renuncia de sos drets, y estats á Poncio son fill.

Aurembaix revestida del poderos esprit dels Ermengols sos progenitors, converti tota sa solicitut á la Iglesia de Urgell de

Maná q̃ exeminassen sos Concellers ab reflecsió la Causa de Andorra, y havent convingut uniformes; en que constituhia estat ~~diferent~~ independent, y destingit de sa Casa, y que resultava son llegitim propi, y privatiu dret en favor de la Mitra de Urgell; procegui en fer, y feu en sa consequencia, declaració en forma per son despaitg Comital; Confessant que no tenie, ni devie tenir en las Valls de Andorra poder algun, que exe del Bisbe Poncio, encaraque compresas, ó sitiadas en lo pago del Urgello, ni mero imperi, ni veguería, ni bajulato, ni dret de pau, ni tregua, ni de senyoria ni Bobatich, ni monedatich, ni obsequi, ni jurisdicsió ni districte; y si algun ni tenie, quel concedie definitivament, y perpetuamen per si, y en nom dels Comptes sos successors, al Bisbe Poncio, y á sos successors en la Mitra; prometentli fidelitat ab Juramentt; sobre la Indemnitat del estat de Andorra.

Promulgat en les Valls de Andorra aquest Comital despaitg en lo seguent any de 1231. en lo dia Antes dels Idus de desembre del mateix Any, se Convocáren, y Congregáren en Concell general tots los Moradors, y habitans en lo Pais de Andorra, y de sa espontanea, y llibre voluntat, y comu acort tots, y cada un en particulár per si, y en nom de sos successors, y descendents, feren, y prestáren son homenatge, y prestaren son Juramen de fidelitat al Bisbe Poncio, y en sa Persona á sos Bisbes successors; y lo proclamaren son llegitim ~~Bisbe~~ Princep, y senyor natural, tributan sos plens vassallatges á la Mitra de Urgell. Conseguiren los Andorrans de las benignas pietats dels Bisbes molta ~~tributs~~ reducsió de tributs. Lograren la planta de nou, de son llibre, pacifich, y suau govern; es veritat, q̃ los Andorrans se fan tan predilectos dels Bisbes, que sempre los han Mirat en caricia de Fills, mes que ab circunspecsió de Vassalls. Voldriem q̃ posescen, y ficsassen los Ulls en S.t Ermengol regoneyxentlo, y venerantlo Autor de tans especials Beneficis, q̃ ab tal firmesa afiansá la protecsió del S.nt aquest Principat de sa Mitra, per millor decoro de sa Iglesia, y allivio,

consuelo, y tranquilitat de ses valls de Andorra, q despues de las alteracions del comptat de Urgell, confirmá en termes formals la declaració, y confessió de la Comptessa Aurembaix, Ermengol de Cabrera quel obtingué en feudo del Rey de Aragó. Se tindrá sens dubte esta declaració per maravellosa, ben observadas las circunstancias de esta tercera Epoca ó Estat de Andorra.

La 3ª Epoca ó Estat, encara que desgraciada en sos Principis, fou afortunada en sos progressos; y lo será per los Andorrans sempre que se ajusten á las lleys fonamentals dels Pariatges, sens atentar usurpacions de la Authoritat suprema de sos Princeps. En lo Any 1232. Morí sens successió la Comptessa Aurembaix; Instituhí son Ereu ab beneplacit del Rey, al Infant de Portugal son Marit. Poncio Fill de Gerardo templari, y net de Dn Ponce de Cabrera se analterá, y resolgué contra esta disposició testamentaria. Suscitá les pretencions de son Pare, y Avi, ab sobrada destemplansa de Animo: lo Rey de Aragó se aixecá en circunstancies de un forsos dissimulo. La casa de Cabrera se feye temible; y per apartar les inquietuts q fomentava Poncio li permeté que ocupás lo comptat de Urgell á excepció de Balaguer sa Cort, q lo Rey se reservá.

Es equivocassió manifesta la de atribuir al testamen de est Poncio al Pare de Snt Ermengol, havent passat cerca de tres sigles de un á altre. Examinem est testamen. Lo feu Poncio per mes seguritat de sos designes, lo Any 1243 en estat de sá. Establi de rigurosa masculinitat y llegitima la successió del Comptat de Urgell ab lo nom reassumpto de Ermengol. Sobrevisque á son primogenit, que morí sens successió masculina, y á son segon nat tambe que morí ab ella. A est anomene Rodrigo lo testamen anunciantlo habitan en Castilla, ab lo nom de Alvaro se introdueyx en historia de Espanya; y en cas q la idemptitat de Alvaro y Rodrigo repugnás; es visible

que hix sol de la Casa de Cabrera un Ermengol compte de Urgell al publich de la historia. Gerardo 4 fill llegitim de Poncio, y tercer cridat als estats per son testament; vulgue, mort son Pare, la successió del Comptat de Urgell, oposantse als fills de Alvaro ó Rodrigo la exclusiva de Illegitimitat; va esser forta esta consternació. Lo Rey de Aragó prengué la ma; encaraq ab repugnancia per importarli atraurer la casa de Cabrera. Doná á son primer fill lo Comptat de Urgell ab lo nom de Ermengol, ab titol feudal; acossat de las persuasións, y instancias tenaces del compte de Foyx. Donaven estos Comptes al Rey de Aragó molt que fer, y sentir. Avent cedit antes Gerardo al Rey sos drets á mes no poder, se havingueren, y aquietáren tots ab esta sa real resolució.

En aquest Ermengól, conegut per lo nom de Cabrera, com á cognom de sa Illtre Casa aparegué, y desaparegué lo Comptat de Urgell. No sens fonamen se podie dir, q entrá en la Corona de Aragó ab los demes drets adquirits per lo Casament de Dna Petronilla ab Ramon Arnaldo compte de Barcelona, filla unica, y Ereba del Rey Dn Ramiro lo monjo: haventse unit en cap de Ramon son fill, anomenat despues Alonso, la diadema del Principat de son Pare ab la Corona del Regne de sa Mare. No son repugnants en un Mateyx subgecte diferens titols, accións, y drets. Es indubitable lo regres llegitim del Comptat de Urgell á la incorporació del de Barcelona en son Cas. La cessió de Aurembaix esta vist lo efecte que produhi encaraq abstret de altre q intervingué. Quant lo Rey Dn Pere lo concedi á Dn Ermengol de Cabrera en feudo; y encaraque son Avi lo obtingué per una Coacta permissió, fou ab la reserva de la Ciutat de Balaguer sa cort, y Capital.

Es igualmen cert que se permeté á Ermengol concignar en dot á sa neboda Dna Theresa neta de Germana sua aquest Comptat; y q haventse casada ab lo Infan Dn Alonso fill del Rey Dn Jaume

segon, y successor de son Pare en lo Regne per la renuncia de Jaume son Major Germá en ocasió que ja tenien fill de son matrimoni; Quedá lo Comptat de Urgell en la Casa de Aragó ab est motiu. Se doná finalmen lo Comptat de Urgell al Infant Dn Jaume, fill segon de Don Alonso Quart, y de Dna Theresa, per haver de succehir Dn Pere primogenit dels dos en la Coróna. Continuá en la descendencia del Infant Dn Jaume lo Comptat de Urgell fins á que per regres hereditari lo ficsa, sa falta ultimamen en la corona de Aragó. Esta Anticipada successió del Comptat de Urgell, ofereix un Ermengol q sens ser unich, primer, ultim, ni octav, ni conegut, q per son renom de Cabrera fou particulár instrument de la providencia divina pera sustenir á la Mitra de Urgell sa soberana Principalitat sobre Andorra, en temps, y ocasió de sa major adversitat. No podrie ser; sinó q ab lo sello de son nom li sellas son cor la poderosa intercessió de St Ermengol per est tan piados efecte. No empunijá la espasa en sa defensa, peró la preservá de sa imminent ruhina, y repará sa destrossa per algun affecte devot, ó respecte ocult, y molt alt.

Aquest Ermengol particulár vivie sacrificat als designes fatals del Compte Roger Bernat de Foix. Era la casa de est Compte emulo de la de Aragó, encaraque per sos interessos la auxiliá alguna vegada. Mirabala á esta Corona ab la mateixa vista ambiciosa, que á la de Navarra; pera asegurár son Inten procurava á estendrer en Catalunija son estat, despues de haver ~~per~~ pres en ella molta part, no pugue extendrerse al de Urgell per ~~tenir~~ tenirlo igual en sa defensa Ermengol 7. entre los Nacionals. Possehia lo Bescomptat de Castellbó, situat en territori del de Urgell, com á successór de la Casa de Arnaldo de Castrobono, q per gracia dels Antichs comptes de Urgell lo tenie en feudo, y encara que constie dels homenatges q feijen als comptes de Urgell estos sos bescomptes; ~~y~~ á mes de no continuaro lo de Foix

Vingué ab ses Armes á usurpár extencions del de Urgell. Frustrada per entonces sa esperansa; proporciona sa astucia lo q̃ no alcansava la forsa. Se aprofitá lo Compte de Foix dels disgustos dels Cabreras ab la Casa Real. Traqué lo Comptat de Urgell en Cap de Ermengol de Cabrera, per tenirlo á sa devoció en lo que intentás; menos en sa expedició contra del Bisbe y la Iglesia de Urgell, lo seguie á siegas en tot lo demes. Exen les Valls de Andorra un obgecte codicios del Compte de Foix; no tan per lo Interés dels tributs del País; sinó perque sa situació, y Confinancia facilitava la Introducsió de ses Armes en Catalunya, y la Comunicassió del Comptat de Foix ab son Bescondat de Castellbo, se asegurava á menos costa.

Regoneixent puesque ab oposisció del Bisbe, y resistencia dels Andorrans no podie conseguir sos desitg per los prills visibles de las envocaduras estretas, penyas, desfiladers, y Rius de les Valls, sen entrá per Castellbo ab sa Gen en los Pobles del Vassallatge de la Iglesia, y Mitra de Urgell, y sos Castells, sens respectár al senyorio, y districte Comital quels Comprenia; per son prodomini sobre lo Animo de Ermengol de Cabrera que per tot passava. No passá per la Ignominia de Auxiliar esta empresa; però encorregué la torpesa, sens escusa de tolerarla y permetrerla; deven mourer sas Armas contra estas invasions del de Foix, en amparo, y defensa dels Pobles, y Castells de la Igla y Mitra de Urgell, pertanyents á sa general dominació, y especial protecsió, com á sitiats, y compresos en son districte Comital. Menos ignominiosa, encaraq̃ sempre vituperable y impia, seria la politica de Auxiliar al de Foix contra las Valls de Andorra. No permete Sn̄t Ermengol q̃ aquest particulár estat de sa Mitra se li atropelles.

Es de Necessaria Advertencia la distincsió del senyorio de Andorra, respecte dels demes senyorios parti-

culars dels Vassalls, pobles, y Castells de la Iglesia, y de la Mitra.
Tots estos senyorios particulars se senyalen al districte comital
en ses dominacions. A la Andorra May. En ses sescions sem-
pre la exeptue, declara, y tracte, com á estat, territori,
y dominació independent, y distingida; Aixi ho confirmá,
corroborá, y declará, confessá, y ultimament lo autenticá
per son despaitg comital Ermengol de Cabrera; reparant ab
esta importan providencia los gastos que li ocasioná su tolle-
rancia inconciderada, quedán la proprietat afiansada, y
la Principalitat de la soberania de les Valls de Andorra
en la Mitra de Urgell, encara que ab perpetuo consor-
cio feudal del Comptes de Foix.

Vehent lo Bisbe, y sa
Iglesia los estragos que feije aquest Compte ab son exer-
cit en sos Pobles, y Castells especialmen en lo del Pla de St Tirso
y sos immediats q sufriren los primers assalts, y mes furiosos,
y temen las ostilitats del siti, y saco de la Mateixa Ciutat
y Varonia del Sr Bisbe, ab que inflexible á ses representa-
cions, y á ses pregarias inexorable, lo comminava Rogér;
tingué de rendirse á son violent progecte, encara que
en materia tan injusta, com indeguda; per no tenir
ni fundar Rogér dret algun, ni acsió sobre les Valls de Andor-
ra. De concell y concentiment de sa Iglesia, y Capitol, per
qui te, porte, y se apropria lo titol, jurisdicsió y drets de so-
berania lo Prelat; se rendi per fi, á les violencias de Rogér,
per obviár majors infortunas, protestan sos procehiments de coactos,
especialmen sufrintse sobre materia tan injusta, com indeguda,
per no tenir aquest Compte intenció, acsió, ni dret algun en les
Valls de Andorra.

La pretenció del Compte reduhia en
substancia á que se li donás, y tingués en feudo aquest Estat,
per lo Bisbe, y sa Iglesia. Se convingué per Artigle pre-
liminár en que sos progectes amigables se arreglassen

per Personas de alta Gerarquía en qualitat de Arbitres. Per sos Capítols quedá acignada, en las Valls de Andorra al Compte de Foyx, y á sos successórs la Jurisdicsió Mixta: ab la alternativa de son annuo tribut, baix la condició, de que aixi lo Compte, com sos successórs, les havien de tenir unicament en feudo per la Igla de Urgell, y son Bisbe. Per lo qual efecte lo compte Roger Bernát tingué de donár jurament, y homenatge, segons la usansa de Barcelona al Actual Bisbe Pere, y á sos successórs en la Mitra, loy aguessen de donár tots los successórs del Compte de Foyx en la Mateixa forma. Ultimament que los Ministres de Justicia del Bisbe, y del Compte la exerceixen indivisamen, ó promiscuament en les Causes Majórs, Mediocres, y menors en Andorra, y en son districte, ab tota la facultat y ple poder, dimanat de esta comunicassió en son mero, y mixto Imperi, sens cosa en contrari.

Concentits estos Capítols fonamentals, ab tots los demes concernents (los que tots posare al fi de esta obra, vulgo Pariatges) y acceptats per ambes parts en sa deguda forma; demaná lo Compte, fos obligat lo Bisbe á ses expenses propries á alcansar un breu Apostolich, q validás, y des forsa, y confirmás aquest Contracte, imposantse alguna pena per fiansa en favor del Compte, si dins de 4 anys no li presentas lo breu. Loy atorgá lo Bisbe com ho demanave, y li doná al Rey Dn Pere de Aragó per fiansa. La acceptá lo Compte de Foyx, y li doná luego lo homenatge estipolat sens tardansa; ab lo que se solemnisáren, juraren, y firmaren los progectes, eo pariatges á reciproca satisfació per instrumens publichs.

La dilatada ausencia del Rey Dn Pere de Aragó en sas repetidas vistas, y llargas conferencias ab lo Rey de Castilla sobre negocis molt arduos, y de gran importancia á una, y altra corona, va facilitá al Compte de Foyx estas, y altras eyxidas, y progressos en Catalunya.

Com á Aliát de Ermengol passá ses Armes fins á Balaguer, ocupáren, ij establiren son Quartel general en esta Ciutat; fentse Ermengol en contemplació del compte de Foijx factór de les revolucions del País, sens respecte á les reserves, ij favors del Reij.

En lo Mateijx anij de 1278. recelant lo Compte de Foijx, ó que no admitrie la fiansa del Bisbe lo Reij Dn Pere, ó que ab pretest de sa distancia, retardavan las justas repugnancias del Bisbe la impetració de la bulla Pontificia, recorregué als Arbitres dels Parlatges ó progectes dels Capitols de pacificassió, ij Concordia, ab la presurada instancia, de que se exegis la multa del Bisbe haventse fet reo per sa negligencia ij tardansa. Tot ho tergiversaba ij fomentava lo Compte per alsarse ab la Andorra. Conferiren estas demandas los Arbitradors, ab altres punts que ab son motiu suscitaban, ij se enredaban les parts; ij resolgueren de comu acort, hoidas sas deducsions; Que lo Bisbe no ere reo, ni debia pagar los 50000 sous melgurians de la multa, per no haver espirat lo temps dels 4 anijs de tardansa per alcansarla. Que la creació de escrivá, ó escrivans de les valls, altre dels punts en que lo Compte ere asserrim, fos comu al Compte, ij al Bisbe; en intelligencia de que esta acsió corresponguès unicament al Compte com á annexa al feudo; ij evacats los demes punts foren de parer los Arbitres, que lo Bisbe devie procurar la impetració del Breu quant antes.

Lo Reij de Aragó tornave en est temps de ses afrontacions ab lo de Castilla; ij noticiós del que passava en Catalunija, vingué á donar contra tota expectació sobre Balaguer en Persona. Prengue la Ciutat; Apriciona als Comptes, ij als demes senijors. Al de Urgell lo tractá ab mes blandura, ij suavitat; procegui contra lo Compte de Foijx ab major rigor. per ses Ideas; Castigá als demes ab proporció moderada; ij res-

tabli la tranquilitat del País, retiran desarmat lo Compte de Foyx. Vist lo estat que tenia la Capitulació sobre Andorra acceptá instrumentalmen la fiansa per lo Bisbe de Urgell, y sa Iglesia ab equivalencias autorisables de protecsió. Facilitá en temps habil la expedició del Breu. Justamen comensá á mereyxer est famós desempenyo les aclamacions de Dn Pere lo gran.

Lo Compte Ermengol de Cabrera entrá en millor acort. Regonegué al Bisbe en son despaitg Comital sa principalitat y Authoritat suprema. declarantli son propi, y privatiu domini en la Andorra, ab las mateyxas confessions, expreciòns, y en son cas cessions, y renuncias de la comtessa Aurembaix, y en sa confirmació. Fentli, y retificantli sobre las indemnitats de est estat, solemne Juramen de fidelitat. Tots foren maravellosos efectes de la intercessió y protecsió de Snt Ermengol per sa Iglesia, Bisbes, y per los Andorrans, q com particularmen afaborits de ell, deuhen regoneyxerlo se, y acreditarse seus, y molt seus en la devoció, culto, y obsequi de son especial Protector, y Patró.

Al primer viso apareyxia esta Epoca funesta per la Iglesia, Bisbes de Urgell, y p la Andorra; y en ella se afermá y afiansá lo domini supremo de la Mitra, y se restabli lo govern, quietut, y llibertat de aquella republica. Faborable fou als Comptes de Foyx son feudo; Adquiriren sa Jurisdicsió, y tribut, sens dret al tal estat. sols fou perjudicial á la Mitra en quant á la privativa percepció de la quistia; però adelantá los perpetuos honors de que li agen de tributár los Comptes de Foyx sos homenatges. Es dels Bisbes la proprietat y Authoritat de Princeps; Pertanyi als Comptes com á sos Participes feudals. —

Aquest fou lo gran Embrás q detingué al Incigne Jurisconsult, y no menos politich Jaume Clement, Conceller Real

q. Dn. Fernando lo Catolich, per pendrer posessió dels drets de la Casa de Foix sobre Andorra, quant li comissioná aquest Rey los feudos, que possehia en Catalunya; per sa culpa feudalica. Se encontrava creba de tots ells la Reyna Catharina de Foix, muller del Rey de Navarra Joan, comunmen anomenat de labrit. Entrá Joan ostilisant esta Provincia, com á Aliat de Fransa en ocasió que lo Rey Catolich seguie en Italia ab sas Armas, lo fort empenyo de la Sta. lliga. Y en justa vindicta de esta culpa despullá als Reys de Navarra de tots los drets, feudos, y estats que possehien en los territoris, y districtes de esta Corona, ab la garvosa politica de ferne donació de tots ells á la Reyna Germana tambe de Foix, sa segona muller legitima. Y encara que aquesta senyora en lo acte de sa acceptació y procura se entitola Bescomptessa de Castellbó, y de la Andorra, indistinctamen; per ser un territori, y altre confinants; despues de haver pres son apoderat Jaume Clement la possessió dels Estats, Comissos del Rosselló, y de la Cerdanya, q. ja estaven al domini directe de la Mateyxa Corona, y de haver acseptat son homenatge tambe al de Castellbo per la Reyna; se abstingué de pendrer posessió de Andorra, encara q. sitiada, y vertida al meridional, y vessant de Catalunya, y dins dels limits rigurosos de Espanya, com ho persuadeyxen les histories desde sos antigas divisions de la Fransa en temps de Pompedio, ó Pompeyo.

En concideració pues, que lo domini directe de Andorra sa may podie pertanyer á la Corona de Aragó, com á independent propi, y privatiu de la Mitra de Urgell; y que essent la acsió, y dret de la Casa de Foix en aquell Pais puramen feudal, y ab formal condició, y obligació de homenatge en sa successió; ere repugnant en dret, y en politica q. tingues de prestarlo

al Bisbe en sa possessió la Reyna Germana, essent, com ere esta mitra del Patronát, y presentació de sa Real Corona. Per est fet, se quedá relevát lo feudo del Comis, y se ha continuat en los successors de la Casa de Foyx, sens controversia; á distincsió de tots los demes estáts, feudos, y drets que possehia, y havia possehit en esta provincia y llegitim territori de Espanya.

Afiansat est concepte en dret, y fet; quedá establit, y regonegut lo Principat de Andorra; y tingut, y reputat per Pais Neutrál, y de Absoluta independencia de la Corona de Espanya, encaraque ab la particulár fortuna de que sos Catholichs Reys; desdel Rey Dn Pere lo Gran de Aragó, que fou lo primer que la regonegué, y declará ses immunitáts, y exempcions de tot tribut Real; han protegit, y conservat á Andorra sos fors fins ara; per sa dependencia del Bisbe de Urgell, privilegiant son Comers, com á Nacionál, en favorable convenció, y sens ser reputats estrangers; ab la mateyxa benignitat que á les demes Provincies, y Paissos de la immediada dominació, y senyorio de sa Real Corona, honrrantlos singularmen sa generositat Catolica; per la mateyxa Causa; y en remuneració de haverse subgectat á la Inquisisció de Espanya; y de haver acseptat com á verdaders Espanyols la Bulla de la Sta Crusada; ab la Real permissió; de que en esta Calitat comuniquen indistinctament y sens diferencia en les Provisions de Beneficis del Regne los Naturals de Andorra, y en justa correspondencia de provehirse mutuamen ses Parroquies, ayxi en nostres Andorráns, com en los del Regne. Aventse fets benemerits de estas, y altres Reals pietáts y gracias, per sos senyalats serveyx al Regne, y á las tropas, en eminencia de pesta, y ocasió de guerras. A que se anyadeyx la espiritual, y Canonica incorporació, y subgecsió del Clero de les Valls, y la respectiva

de sos Pobles á la Provincia Tarraconense, ses constitucions, y Estatuts, sens distincsió, ni excepció, com á part formal, y Dioscesana de la Iglesia, y Bisbat de Urgell, ab igual extenció del Ofici, Rito classich, y Culto festivo, y preceptivo del Apostol Sant Jaume, en Qualitat de Unich Patró de les Espanyes, á totes ses Parroquies, y feligressias. Y del Patronat privilegiat especialissim y Universal de la Verge SS. Mare de Deu, en lo soberano Misteri de sa Imaculada, y Cumulada Concepció; Novamen alcansat p la Magestat Catolica del Sr. Dn. Carlos 3r. per sos Reynes, y senyorios; ab tots los demes Indults, gracies, y privilegis Apostolichs, generalmen y sens exclusió concedits, y se aguessen de concedir en favor, y á benefici de sos fidels Catolichs Vassalls.

Semblan benignitat que á la Catolica, deu respectivamen tambe la Andorra á la Magestat Christianissima; encaraque com á Pais igualmen Neutral, respecta de son Real Domini, y senyorio; No es Vassall de la Fransa en atenció al dret feudal que sas Magestats Administran en Andorra per la Casa de Foyx; ab plausibles contentos del Pais; y honrra incomparable dels Bisbes de Urgell en lo soberá consorcio, ó companya, y exercici de sa coadmenistració jurisdicsional. Mutuantse ambas coronas los respectes relatius á esta Neutralitat, ab tal circunspecsió, y dignació, que en tot lo temps de sas guerras, ninguna se ha pres, en Andorra lo pas de ses Armes, contra la altra.

Aquest es lo Felis estat de les Valls de Andorra, y lo será sens decadencia, mentres que algun espirit sedicios no li moque sa ruhina. Las guerras intestinas, y ses parcialitats foren lo extermini de potencias mes dilatadas, y molt Majors. A la divisió segueyx la desolació q tot ho acabe, sens deyxar en població casa, ni en una sola casa, cosa; perque la tirania de la Mateyxa oposisció, sie Nacional, Civil, ó domestica, tot ho passe á foch, y sanch, fins á consumiro tot. Quant mes en

Un Curt País, que sols pot asegurar sa amable llibertat en los suaus llassos de sa obsequiosa contemperació, subordinació, y subgecsió á la benigna soberanía q̃ lo ha de sustenir. §

Ast fi los preparam ab ses Antiquitats, la intelligencia de nostras resolucions, sobre los dubtes, que desentonen la Armonía del Concell, y dels Veguers; perque, tenint les lleys fonamentals del govern devan sos Vlls, ningun pisie sos limits, ni abansie sos passos; y tots se mantinguen en la justa moderació, y reciproca correspondencia, que es, y ha de esser sempre la conservació perpetua, y integritat de les Valls de Andorra.

Resolució del [illegible]

Resol[illegible]

Per esta veu que intitule son empleo, no se enten altra facultat, que la que permet son significat. La usa lo privilegi ab una enargia notable; y encara que no sonie á Jurisdicsió, es de singular honrosa. Esta se refunde en lo Concell quels anomena, peraque intervingan á la dicisió de la causa; y preparen la execussió de la sentencia. Concorren á la decisió privativa de la Justicia altas sen. Vot. No repugnaria al consultiu sol honorario, á [illegible] del Jutge vitalicio, encara que no ho indiquie son especial privilegi; si faltas á sa acistencia obgecte decorós. Concorren á la execussió de la sentencia ab la disposisció política que toca al Concell.

La dependencia de est ritu al de la previa comunicassió de la causa; y la solemnitat de que presencie lo Concell la publicassió de la sentencia incorporat ab lo tribunal de la Justicia, es de mes Authoritat, que apareyx al estat quant es puramen de gracia son titol;

En la entrada dels Princeps no necessitan las Armas de
Intervenció dels Veguers; lo [illegible] lo resguart de la
y contra los Invasors [illegible] [illegible]. La direcc
de estas funcions son [illegible] [illegible] pertanyen [illegible]
privatim govern polit[illegible] [illegible] concurrencia [illegible]
ministre de Justicia en tals casos [illegible] de esser de [illegible]
Per la [illegible] dels delinquents hans de concorrer les Armes
cartaque a direcció del Concell en quant las impart la Justicia,
sols [illegible] En la fe[illegible] del Corpus; y en les solem-
nitats del Rosari arregle les salves lo Concell per govern poli-
tich. Y no descuydie la Justicia, per sa part p la quietut del
publich, per quant qualsevol resulta criminal es en tot cas.

Reflecsió, y Mandato.

Es lo govern de la Vall de Andorra un Ermós cos civil, y Politich, que lo Bisbe Poncio tigué del Cos Comitál haon estave sumergit, y confus ab tots los demes pobles del comptat de Urgell, y son Pagó, desde q lo abismá la dominació de Senijofredo en son Zeno, en forsa de la donació de Carlos Calvo, tenint lo establiment primitiu de Ludovico Pio. Li doná Poncio nou ser, y forma: Animantho ab los influcsos de sa Authoritat soberána: uni de tal manera Membres, ó las parts de son Ministeri, que gustessen tots del Ve

tigi de son establiment originari. Del despaitg Comital de la Comptessa Aurembaijx resulte, que á mes de Batlles, se subgectava á Veguería general la Vall de Andorra: y que lo Concell particular de cada Poble tenie com los demes sa economica.

Lo gran talen, prudencia, y generositat del Bisbe Poncio instituhi lo Concell general, ó de la Terra. Formá aquell dels Concells particulars de les Valls. Extengué aquest á totas sas Persónas Ancianas, y mes visibles. Los posá á la direcsió de sos Prohomens, quedant distingit lo General Concell ab sos especials Privilegis, y facultats competents. No es atribuible á altre que á Poncio aquest Cistema del govern. Sa primera representació se califica per los homenatges que tributáren á est son Primer Princep Bisbe. Estigué lo espaij de un Anij en son Arreglament, despues que li fou restituhida la Andorra: y fins á les hores no recebi lo homenatge, y Juramen de fidelitat del Concell de la Terra. En la Aderencia del dret feudal del Compte de Foijx no se mudá sa substancia. Encaraque per la distincsió de son Vs, se duplicá lo Indivis Ministeri de la Justicia; per lo q toque á Batlles, y Veguers nutuals; Alternantse com á Vitalicio lo nombrament de Jutge ó sa nominació, en segona instancia per les Causes Civils. Cuija ulterior desesió poden solicitar, per arbitre les parts, en son extraordinari, y supremo recurs dels Princeps; essent dels Batlles la primera; com de sols los Veguers en tota Causa Criminal, la privativa. Meditá la discrecio de Poncio, que menos, y mes aptes ministres importaben molt. En quant á Batlles, concedi al Concell la proposta, com á Auxiliars immediats de sa economica; deijxant á sa elecsió altres Ministres subalternos de la Justicia.

Aquest es lo Admirable govern, y estat de les Valls de Andorra que Poncio, son proporcionat Cap, y lo primer Bisbe jurat Princep, feu en estes estretures, y Valls per ell plausibles. Tassien reflecsió los Andorráns, que la expedició llibre de sos membres, no pot estár

en excloureuse uns á altres. Está en coadjuvarse y mutuarse sos oficis, sens eyxir de son lloch cada un, ni unirse en lo ageno; contribuirán á la decorosa rectitud de son tot, y se fará respectable son cos, no menos que un exercit ben ordenat. Son selebre orde prille, si la unió de sos membres se desencoderne; ells mateyxos si se dislocan, desfaran la ermosura de sa construcsió, y dissiparan las soberanas influencias que informen sa maquina; sa insoluble unió ha de ser tota la subcistencia de sa constitució; y en los suaus llassos, que justamen los lligan, y subgectan; asseguran los estimables usos de la libertat que gosen. Si tots volen ser caps, se transformará la vall de Andorra en hidra monstruosa. Contenintse en sa locassió cada membre sens ofensa ni emulació del altre; guardant lo concert de son particulár, y propi exercissi, ab la moderació de no voler ser ni apareyxer mes, ni menos, de lo que li toque. Serán ses valls un paradís de delicies. Peró si se desmembren del cap q influeyx, radica y conserve en tot son cos la unitat de son ser; son voluntari azephalisme, será sa necessaria perdició.

Acreditats nos tenenen nostres Andorráns, que no resisteyxen á la ordinació de Deu, en sos fets protestatius del regoneyxement, y rendimen á nostra suprema potestat. Ses diferencias, y divisions, mes que affectivas son intellectuáls; mes q humanes pareyxen angelicas. No per ayxo deyxen de ser atrevidas. Tambe hi agué angels que no saberen guardár son principát; perq presumien entrarsen ab la soberania en la part del solio. Nos prometem del noble esprit de nostres Andorráns, que no degeneren, ni com á homens, ni com á angels que en son principát procehirá segons lo orde de sa gerarquia cada un á benefici del publich, y sens agravi del solio; ab la mateyxa fidel, y mol lloable obsequencia, q acreditaren sos majors á nostra mitra, en 5 sigles de sa dominació suprema sobre Andorra

Y perque la Intelligencia y fidelitat dels Escrivans, porà conduhir molt à estos designes; y que pertanyent sa creació à la soberania, serà inversió y usurpació manifesta, y molt perjudiciàl als comuns y particulars interessos nos de nostres Valls de Andorra, que prenguen, ò se introduesquen à fer actes llibrement de sos negocis, Notaris Estrangers; encaraque sie ab titol de Apostolichs, y Ordinaris; prohibim conforme à la declaració predita dels Arbitres, que ningun Actuari, ò Escribà puga permetrerse, ni se permetie en ditas nostras Valls; sens que sie creat per titol especiàl de algun de sos Princeps; y fins que age fet sa Ostenció al Concell general, y als Veguers; y assò se entenga, y practique desdel dia de la Comunicassió de est nostre decret perpetuament en avant, en pena de nullitàt de tot lo q̃ se Actuarà per ells; à mes q̃ farem procehir contra ells, y contra sos factors, com à contra falsaris, y personas de ninguna fee publica en ditas nostras Valls.

Exortació finàl.

No hi hà dubte, que planta Ludovico Pio en Andorra la profunda Rael de la soberania de nostra Mitra; encaraq̃ no pugué produir en tot lo benefici de Carlos Calvo, son decorós fruit, ni lo produhi fins que la Comptessa Aurembeijx desarrahigà la Comital de aquell terreno; y lo expurgà, y cultivà la sabia industria del Bisbe Poncio. Prodigi es de la Naturalesa q̃ creijxent ab lo blat la sisania (ò malas erbas) nol subfoquie, mentres lo deprimeijx, y ofusque, fins que à son temps se segue, y se lo separe. Major prodigi es, si be se concidere, haver separat la Providencia de Deu de pura gracia la Comital sembradura q̃ ofuscaba, subfocava, y deprimia las producsions de nostra soberania en la Andorra; molt despues de 3 sigles; contra la opinió comuna,

de que nos veurien mes en sa sahó los esperats fruits de aquest dret radical. A qui pues se deu esta gracia sinós al germinador de nostres goitgs? Qui doná vigór á la rael de estos fruits? Qui dona valor á estos drets? Qui los feu brotár sinó la specialissima protecsió de Sn Ermengol? A son temps separá la sisania peraque la Justicia gosés los fruits de la pau en Andorra.

Y essent tan ardua á la humana flaquesa la Justicia de cullir los goitgs de la pau en abundancia, sens que sa flaquesa sie socorreguda y confortada del alt, tindriam gran consuelo, de que lo Concell general, regoneyxentse obligat per tans titols; com en la segona, y 3a Epoca se atribueyxen á St Ermengol; y en la ferma esperansa de que es, ha estat, y será sempre lo germen de sos goitgs; y que en sa gloriosa protecsió los asegura permanents en la pau, y sos copiosos fruits; de comú acort lo elegissen, aceptassen, jurassen, y venerassen en avant per son especial Patró. Que cada any en son propi dia, ó determinantne altre quels vingue be, per celebrarli sa particulár festa; se congregás en la Vila de Andorra, y passás format segons estil á sa Parroquial, y acistis al Ofici solemne, ab sermó; anunciantse, y aplaudintse esta festa á discrecció del Concell; com á particulár obsequi, y culto que dedica per si mateyx á son especial Patró; ab les salves, demostracions, y aparatos festius quels aparegue mes décents, y conformes á pluralitat de vots. Y los hi exortam ab tots nostres affectes. Y perq esperam que se exitará la devoció del Concell general ab sola esta sensilla exortació; li concedim, y donam desde luego á St Ermengol per son Patró especial. Volent q la primera funcsió de Iglesia, sa predica, y Ofici, q ha de tenir son dixós principi en lo present any 1762, corra de á nostre cuydado; y que son cost se rellevie del tribut de Quistia, que pertany á nostra soberania

en les Valls de Andorra. Rebien esta proba de nostre amor en credit de nostra particular solicitut, per son major be espiritual, y temporal.

Manam que registrat aquest nostre decret, resolucions, declaracions, y ordinacions en nostra secretaria de Camara, se entregue ab recibo al Procurador, y sindichs generals; peraque, vist, ohit, y entes en concell ple, y comunicat als veguers, lo obehesquen, cumplien, y executien, y lo fassien obehir, cumplir, y executar en totas, y cada una de sas parts. Dat en nostra Visita General, y en la Iglesia Collegiata de nostra Vila de Tremp á dos dias del mes de Mars de mil setcens sixanta, y dos.

Fran.co Joseph Bisbe de Urgell, Princep soberá de Andorra.

Per Manament de su Ill.ma lo Bisbe mon S.r Princep sobera de Andorra,

D.n Juan Milán de Villafanija Sec.rio

Lloc del sello ✠. Orit Justitia, et abundancia pacis.

Llibre 8, y Ultim.

Serie de Maximas

De la millór Politica Christiana per la millór concervació de estes Valls.

Assó se deurie llegir al Concell de St. Thomás.

Preludi.

Com moltes Persones ignorien las verdaderas Maximas, ó Reglas de la Millor concervació de esta terra; sabentlas, y haventlas sa practicades de tots temps altres homens del Concell, dotats de una madura, prudent, y Christiana discreció; de manera (que despues de la providencia de Deu special, ab la qual ha volgut concervár estas Valls en una Sta. y honesta libertat, que es la envidia, y admiració de totes les Nacions que la saben) que se pot sens temeritat atribuir sa concervació, á la bona conducta ab que les han sabudes governár en tots temps, tan de pau, com de guerra los principals del Concell; y com estes Maximes Regularmen no se saben, me ha aparegut be de notarne algunes de ellas las mes principals, á fi de que se puguen llegirse, y se puguen fer carga de ellas los del Concell, y despues als que se segueixen, á fi de que les Valls sempre tingan Personas de que les sapien. No son estas cosas novas, ni mias, sino les usades per lo Concell de les Valls desde sa antiquitat. Peró com sien tans los parers com son los homens; si en estas Maximas si encontre alguna que no sie ben dirigida, prohibenla los homens de Major maduresa; si les regoneixen Modestes, vulle Deu se imprimescan en los cors

dels del Concell, y servescan per lo millor govern, y conservació de Nostres Valls. Se escriurá la Maxima pura, despues se posará un petit Coment, ó Perifrasis de ella, y las citas.

Capitol Unich.

Maximas Christianas de verdadera Politica, y solida prudencia, las mes utils per la Conservació del Estat de les Valls de Andorra, com fins ara.

Maxima 1.

Summa Veneració á la Magestat de Deu, á qui se deu servir ab lo degut Culto, com á Princep, y Monarca de tot lo criát.

Coment.

Es tan gran la Magestat de Deu, y tan natural en los Animos dels homens la reverencia que se li deu, que en totas las Republicas, Provincias, y Nacions del Mon, per Barbaros que sien, y hagen estat, sempre se ha tingut per lo primer, y principal Negoci, lo de la Veneració á la Magestat de Deu. En assó conforme tota rahó natural, totas las divinas escripturas, tots los Authórs. Com ho diu Plutarco lib. Advers. Colot. segons la promesa del Mateix Deu: Si obediatis mandatis meis, ut diligatis dominum Deum vestrum, et serviatis ei, in toto corde vestro, Anima, et mente vestra, dabo pluviam temporaneam et serótinam ut colligatis fructum vini, olei, et fenum ex agris = Faciens misericordiam in millia millium his qui diligunt me.

Maxima 2.

Summo cuidado al culto de la Religió Catholica Romana, y buscár en totas cosas primer la honrra de Deu.

Sant Agustí de Civitate Dei lib. 4. Cap 32. Pampinio Iurisconsult lib. et siguis, ff. de relig. diu: Summa Ratio est, que pro Religione facit. Y ab rahó, perque com la Religió Catholica Romana la unica, y verdadera Religió, y totas las demes falsas, per lo tan á esta se deuhen enderessár tots nostres pensaments, tenint gran cuydado que una cosa tan sancta se guardie inviolablement, perque de ella dependeix la Conservació, ó rohina de la Republica. No tractar, ni resoldrer cosa contra lley de Deu, com ho diu la seguent Maxima.

3.

No tractár, ni resoldrer cosa contra la lley de Deu, sie per lo que sie.

No tractár, ni resoldrer cosa contra la lley de Deu es lo millor Concell, com diu lo Espirit Sant per boca del Psalmista psalm 118. Concilium meum Iustificassiones tuæ. Assó es lo medi mes eficás per lo logro de bens temporals, y espirituals, com havem dit en la Maxima primera.

4.

Se há de mostrár sempre lo Concell Incigne Protectór dels temples, y ministres de Deu.

Son los Temples les Cases de Deu, y presidi contra del Dimo-

ni: Presidium instrue contra diabolum, hoc est enim Ecclesiam. St. Joan Chrisostomo humilia 18, humilia 15 in epistola ad Ebreos. Idem humilia 36 in 1. ad Corint. Port espiritual del anima, Casa Real, tal qual es lo Cel: Aula Regia est, talis, qualis Celestis. Locus Angelorum, Arcangelorum, Aula Dei, Celum ipsum. Son los Sacerdots ministres de Deu sol; ab quins vlls han de esser miráts aquells, als quals la divina escriptura anomene Deus, Angels del St. Doctors, portas del Cel? Ab qual reverencia deuhen ser tractats aquells, que tenen potestat donada per lo Mateix Deu per llibrarnos del pecát, y fernos fills de Deu? per obrir les portes del Cel, y tancar les del Infern.

5.

Obrár sempre ab recta intenció, y tenirla sempre per nivell del govern, y regimen.

No es altra cosa la Intenció recta, que un amor fi de la divinitát, un realse de totes les virtuts. Tota cosa bona se ha de executár per amor de agradár á Deu diu Bolocio in farrag. instit. Simplex intencio ea est, que non expectat nisi Deum; ipsa virtutum omnium finis, initium decus, et ornamentum est. D. Pauli ad corint. 1. Cap. 10, vers. 31: sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Y ab la rectitut de un bon Concell que val mes que tot, agradarem á Deu N. S. no hi há altre major á ell: segons lo Eclesiastes: Cor boni Concilii statue tecum, non est enim tibi aliud pluris illo. Eclesi. Cap. 37. v. 17. —

6.

Excullir per totas empresas, y empenyos los homens mes integros, discrets, y experimentáts. —

Esta es Maxima certa mirada per totas sas parts; perque ningú desempenyará millor una empresa, que aquell que es savi per la experiencia de altres; sabrá dicernir lo temps, lloch, ocasió y circunstancias; y per fi, tenint un animo enter se portará ab la millor exactitut, y llealtat.

7

En tots los negocis arduos, despues de haver suplicát á Deu per sa gracia, valerse ab discreció dels concells de homens experimentats, doctes, y de exemplárs.

Es la millor regla de prudencia per no errár primer demanar á Deu sa divina acistencia; y despues no obrár, ni executár de Capritxo sos pensaments, ni fiarse en sa prudencia, com ho diu lo Espirit Sant: non innitaris prudentiæ tuæ; sinós demanár concell á Persones exemplárs, doctas, y experimentadas. Lo fatuo obre sens concell, lo savi ab ell: Astutus omnia agit cum concilio, qui autem fatuus est aperiet stultitiam. No se ha de fer cosa sens consultár, si no se vol arrepentirse despues del fet: Filii sine concilio nil facias, et post factum non penitebit. Nos diu lo Spirit Sant.

8.

Examinár los aférs, y negocis en espacio, determinarlos ab madur concell, y determinats q̃ sien executarlos ab la prestesa se pugue.

Antes de comensár se deuhen consultár los negocis á sanch freda (com solem dir) y ayxi mateyx determinarlos; peró luegó de consultáts, y resolts, executarlos á sanch calenta, ab eficassia, y fervór en haveri ocasió; es concell de un gran Philosoph Salust. in prohem. in Cato. lo qual diu: Antequam incipias consulto; ubi consulueris mature, facto opus ejus. De haon nasqué aquella

gran Maxima xifrada en una dicsió: Festinalente, vol dir donat pressa despacio.

Coneijxer ab prudencia les proprietats de les Persones, de les que se agen de valér per algun negossi, ó empleenijo.

Es gran regla de prudencia coneijxer las Inclinacións, y proprietáts de aquells que deuhen ellegirse per lo maneitg dels Negocis; pera saber dar á cada vn lo que li convé; perque los Jovens regularmen son mes habils per los negocis de brio, y valór; los vells, y maduts, per los Concells. Los Pobres se deijxen mes facilmen enganijár del Interés; los Richs, y poderosos de la Ambició, y vanitát.

LO.

Vetllár ab Cuijdado, y discreció sobre les Persones escullides per Sindichs, per lo govern, y maneitg dels Negocis.

No obstan de haver excullit per lo maneitg dels Negocis á las Personas de experiencia, com se ha dit en les maximes passades, de cuija probitat se tinga sertesa, per ser la millor sciencia y doctrina la experiencia, qual ensenija lo que es cert, tot, com diu lo Adagi Philosophich molt rebut; y conseguentmen estár lo experimentát menos subgecte á errár, ab tot no es menester descuijdár, sino vetllár ab discreció sobre ellas, perq hi ha molt que coneijxer en lo home; y aijxi com se muden totes les Coses de la terra, se mude ab mes facilitat lo cor del home ab lo mando, y govern: de manera que aquell que en alguns negocis doná bon compte de si, y de sa conducta, no es infallible, que en tots lo age

de donár aijxi mateijx, ni los bons fins corresponen infalliblement als bons principis.

11.

No deijxár molt temps en lo maneitg de les coses á aquella Persona de qui se tinga mala satisfació, fundada en justa, ij probada rahó en son govern.

Perque lo deijxarlo es flaquesa, ij moltes vegades conciencia, ij per assó ell está disgustát, no acerte á donár gust; ij es lo motiu, ij ocasió que los subdits nol obehesquen, ni li tinguen lo degut respecte; pues es necessari en lo que governe, ij regeix, que sa authoritat sie respectada, ij sie fre peraque lo Poble lo obehesca: ij de est modo van les coses de son govern mes ben tirades.

12.

Coneijxer aijxi mateijx las inclinacións, ij humórs de aquells ab qui se deu tractár, tentár lo vado, ij pols als negocis, mirár, ij atendrer les circunstancies del temps.

Perque conegut lo humór, ij inclinació de aquells ab qui se deu tractár alguns negocis, mes facilmen se poden aplicar los medis, q̃ sien mes proporcionáts á son geni, ij á la consecussió del fi q̃ se preten. Les coses se deuhen fer de manera, q̃ la gen sabia, ij grave les tinguen per acertades. Per só quant se dega empendrer algun negoci, ó cosa grave, es gran regla antes de tot, lo proposárla en la conversasció dissimuladamen, no com á cosa ques vulga fer, sinó com á cosa que deuria ferse, ij veurer si la gen la aproben, ó no, si la aproban ferta, ó sinó no. De esta prudencia se valia lo Papa Paulo

3. ÿ lo Reÿ de Espanÿa Dn Fernando, ab la qual foren alabáts, ÿ tinguts en gran reputació de Princeps molt prudents, ÿ ses coses eren ben rebudes, ÿ reheÿxien be.

L3

Gastár quant sie menestér, ÿ estalviár en lo demés temps.

Regla es esta ensenÿada per la Mateÿxa Naturalesa, sinó gastám sinó que arrám quant no es menester gastar, arreplegám caudáls per quant los tenim menester; ÿ aÿxi se logran las empresas quant es la ocasió. tan quant es la economia de reservar, quant nos deu gastár; tan fore la indiscreció de no gastár, quant se deu gastár.

L4.

Lo gran amór, ÿ veneració á la Justicia, ÿ procurár que esta regnie en les valls, pues sempre es lo fonament de sa conservació.

Despues de la Religió, ÿ Pietat, esta es la virtut mes resplandent, so es la Justicia, la que done ab igualtat á cada un lo que es seu. La qual es tan necessaria per las conservacións de las Republicas, ÿ estats, que diu lo Espirit Sant per salomó, que ab la Justicia se estableÿx un regne, ÿ Republica, ÿ per falta de ella se pert: Ultima suplicia scelibus ultimis imponenda ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. Seneca 1 de Ira Cap. 6. Esta es la que als principis fundá los Regnes. Esta es la que despues los amplificá, ÿ orná. Esta es la que done tota la quietut, ÿ llibertat que gosen. Esta es la que cure las llagas dels Pobles, soscega les sedicións, mitiga los animos exasperáts, assegura la pau, ÿ sobre tot honrre, ÿ reverencie á Deu, al qual ninguna oferenda, ni sacrifici pot ser mes accepte

que lo de la Justicia: com ho diu lo Espirit Sant: Initium viæ bonæ est facere Justitiam, que magis accepta est apud Deum quam immolare hostias. Esta es la q̃ cure les llagues dels Pobles (torno á dir) sosciega les sedicions mitiga los animos exasperats, y done lo osculo á la admirable pau: Inter populos sempiterna nascuntur discrimina, nisi fuerit Justitia custodita. Diu lo doctissim Cassiodoro lib. 7. var. Epis. 23. Justitia, et pax osculatæ sunt, diu David. Esta es la que eleva als pobles, y á les gents: Justitia elevat gentem. proverb. 14. vers. 34. Esta es la que llibra als que governan: Justitia rectorum liberabit eos. proverb. 11. vers. 6. Esta, y no las riquesas, y poder es la que deslliura, y aprofita en lo dia de la venjansa del Sr: Non proderunt divitiæ in die ultionis. Justitia autem liberavit eos. proverb. 11. v. 4. En fin despues de mil elogis, que á tan soberana virtut done lo Espirit Sant en las divinas lletras; me ha aparegut conclourer lo present coment, ab dos los mes elevants elogis, lo un se llegeix en Daniel, que aquell que ame, y venere á la Justicia es amat, y estimat per lo Sr: Qui sectatur Justitiam diligitur á Domino. Daniel Cap. 12. n. 3. Lo altre diu que tots aquells q̃ se enteresserán en ensenyár á molts á amár, y venerár á la Justicia, resplandirán com á estrellas en perpetues eternitats en lo cel: Qui ad Justitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas eternitates.

L 5.

Donár la ma, y auxiliár á la Justicia ab forsas, y diners quant sie menester, pues tot redunda en benefici de la terra.

Est tan gran lo fruit que resulte als regnes, provincies, ciutats, y pobles que la justicia se administrie exac-

tamen, q̃ no hi ha llengua que pugue arribar á explicarlo; De tal manera que per expressár lo Espirit Sant quant devem ajudár, y Interessárnos per la Justicia, diu que devem per ella exposár la Vida, y batallár fins á morir; perque esta virtut quedie aijrosa, y obria sos deguts efectes: pro Justitia agonisare in anima tua, et usque ad mortem certa pro Justitia Ecclesiastes Cap. 4. V. 33. De haon se veu quant lo Comu de les Valls deu interessarse per ella.

16.

No permetrer ni tollerár dissolucions, sinos cuijdar que se castiguen.

Esta es una gran maxima; perq̃ si tolleren les dissolucions, ne acostumen de ellas naijxer gravissims danijs, q̃ no son facils á remediarse; y aijxi si son solicits en castigarles privarán q̃ no nasque una tal llavó maliciosa, y causarán moltissim be á la Republica.

17.

Cuijdár, y Interessár, no sols que se castiguen los delictes graves, si tambe los leves.

Si se mire ab atenció totas las historias, se veurá que totes les Rohines dels Regnes, y republicas las ha causadas, com á principal causa, la poca Justicia q̃ en ells se ha guardat, tolleran les faltes leves, y caent en les mes graves, deijxant de castigar á unas, y altras. Lo que es molt conforme al que digue lo Espirit Sant per lo Profeta al Reij Acap; perque has deijxat anar al que mereijxie la mort, ho pagarás, y morirás per ell, y tot ton Poble será castigát y destruit. 3. Regum Cap. 20. Y per lo tan, tingam per cert, que si los delictes no se castiguen ab la deguda moderа-

ció, la Republica se perdrá. Tot son paraules del Cardenal Sigonio de ocud. Imp. lib. 19. No permetien, ni tolleren disolucions, y cuyden que estas se castiguen ab la Justicia, q̃ aixi se conserve un Regne, diu lo spirit sant, y faltan esta se destrueix: Justa stabilitur et firmatur Regnum si non fuerit Justitia destruetur, devem guardar, y enteressarnos en los Judicis de la Justicia, devem fer Judici y Justicia: custodire Juditia Justitiæ; facite Juditium et Justitiam. disposant les lleis y preceptes de la Justitia en una bona concordia; Justitiæ leges disposuerunt in Concordia. Sapi. Cap. 18. v. 9. De manera, que se castiguie encara que sie de mort lo Reo, q̃ ho mereix, altramen podem dignamen temer la desolació de nostra Republica, y la Amenassa que feu Deu N. S. per lo Profeta al Rey Acap, perq̃ havie deixat llibre á un home, q̃ mereixie la mort, lo que ocasioná la mort al dit Rey, y la perdició de son Regne: Quia dimisisti liberum hominem dignum morte, erit anima tua (id est vita) pro anima ejus, ut populus tuus (peribit) pro eo. 3º Regum Cap. 20. Tu morirás per ell y tot ton Poble será castigat, y destruit. Toniu per cert que si los delictes no se castiguen ab la deguda moderació, la republica se destruirá, com diu lo Cardenal Sigonio: Ultima suplicia sceleribus ultimis imponenda, ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. Diu Seneca. En fin deu estimar mes la execussió de la Justicia, que no los mes elevats sacrificis, com diu en los proverbis: Initium viæ bone est facere Justitiam; accepta est autem magis apud Deum, quam immolare hostias.

18.

Fugir sempre contencions ab los ministres dels Princeps, y evitar enfadosas disputas de Jurisdicsions.

Son semblans contencions impeditivas de la Justicia, y per Consequent deuhen evitarse tan com se pugan; Causen turbulencias, y á vegades mortals disgustos á las Republicas, de que ne van les histories plenes; y á no constar claramen, que lo que se fa per los Ministres dels Princeps es expressamen contra privilegi de les Valls, deixarán obrar sens inquietárlos; y encara en tal cas se deu representár ab tot modo, y moderació.

19.

Desvellárse que en los Pobles no se formien Bandos, y Inemistáts, ans be reduir á tots en una Christiana pau.

Es la pau, y concordia dels Pobles la Cadira en que descanse la Caritat reyna de les Virtuts; de manera que units ab la Caritat los Animos gosarán una alegria, y serenitat de gloria: Gloria in excelcis Deo, et in terra pax hominibus bonæ Voluntatis. Luce Cap. 2. v. 14. Es lo lloch, y abitació propria del Sr. factus est in pace locus ejus, psalm. 57 n. 3. Non est Umbraculum domini ubi pax non est. Psalm. Lt Geroni. Tot lo que es incigne elogi y alabansa dels Pares de Republica Conciliar los Animos dels Pobles; com diu Plinio paneg. O veri Principis, atque Consulis laus, reconciliare sumentes populos, sumentes Animos, non imperio magis, quam ratione compessere?

20.

Seguir los Costums lloables, y estils dels Antepassáts, regla segura per no errár.

Ninguna Cosa entre les lleys humanes es mes poderosa, y suprema que la Costum; y aixi ninguna ab millor diligencia se deu respectár, y obehir: Consuetudo vitæ humanæ omni lege valentior. Seneca de Benefitiis Lib. 5 Cap 21. y es cert, que las

Costums dels Pobles mes facilmen se turben que se millorem ab novedáts: sepe numero mutatio in melius, majorum malorum consuevit esse principium. Lucian lib. 1. Varia. hist. diu les mateixes formals paraules. Poca cordura tindriem, si voliem anteposár nostre Zel, rompent los estatuts lloables, que ab concell madur deixáren entreduits los antepassáts: Numquid Patribus nostris doctiores, aut devotiores sumus? periculose presumitur, quid quid ipsorum in talibus prudentia preteribit. Sant Bernat Epistola 174. Es esta maxima al peu de la lletra del maximo Dr de la Iglesia Sant Geroni cap. 6. Facta, et consuetudines predecessorum, et nostrorum majorum semper veneranda. Hieronimo cap. 6 ibi: Stare super vias, et interrogate de semitis antiquis, que sit via bona, et ambulate in ea, et invenietis requiem animabus vestris. Diu lo Sant Doctor, preguntem los camins per los quals se governavan nostres passáts, y majórs, y pendrém lo bó; y no anem fora de dits camins; diu lo espirit Sant. Ne transgrediaris terminos antiquos quos posuerunt Patres nostri. Proverb. cap. 22. per lo Eccles. 5 Que nons olvidém del quens han contat nostres antepassáts; perque ells tambe ho aprengueren de sos Pares; y en temps de necessitat sabrem donár eixida á les coses, ibi: Non te pretereat narratio seniorum, ipsi enim didiserunt á Patribus suis; quoniam ab ipsis disces intellectum, et in tempore necessitatis dare responsum.

21.

Concervár las Antigállas tan que se pugue; y encaraq algunes apareixen rediculés, es perque no penétran be sa finèsa

Es molt conforme á la rahó, y al interes propi, concervár alló ab que se ha medrát. No son rediculés aquelles antigálles que á nosaltres nos apareixen tals; ans be son ben establertes ab son principi, y continuació de practicárles; peró no-

saltres com no les havem vistes comensár, ni sabem la rahó, que hi agué per introduirlas, las calificam de rediculas, y es que no penetrám be sa firmesa, y soliditat. Son moltes Antigalles ferms costums, y per conseguent se deuhen guárdár. Ninguna cosa entre les lleis humanes es mes poderosa que la Costum, com diguerem á la Maxima 20; Consuetudo &c. De haon es molt conforme á la rahó, concervár alló, que se ha medrat; No son despreciables nó les Antigalles, procurem á concervarles.

22.

No multiplicár estatuts arrestos, ni ordinacións, sinó concervárse exactamen (quant se pugue) en los Antichs, y sabuts q̃ deuhen ser guardáts ab tot rigór.

La multiplicassió de les lleis, y ordinacions canse als subdits, y los done confusió. Los superiors son remissos en executarlas, si nols ve algun interés de assó; y aquell que les fa, pert la reputació, quant ses disposisciónes no son obcervades; per so convé que les ordinacións, arrestos, y decrets sien pochs, y ben miráts, y sabuts, y no se mudien facilment, ni se alterien, y que sien guardats ab gran rigor, y obcervancia, junt ab los Antichs que sien conformes al temps, y circunstancies del lloch.

23.

Obehir sempre als mandatos superiórs, peró interessárse en que per aquells no se fassan moltas lleys, sinó obcervár les Antigues, ab les quals se há viscut en pau fins al temps present.

Es clara Maxima del prudentissim Cassiodoro lib. 6 epist. Cap. final. de rescrip. La obediencia als mandatos superiórs, ó en cas de no poder donár rahonable causa, que altramen se sustendrie ab impassiencia semblan inobediencia, ibi: Aut manda-

tum nostrum diligenter adimpleas, aut per litteras tuas quare adimplere non possis rationabilem causam ostendas, quin passienter sustinedimus si non feceris. Cap. final de rescripc. Cap. cum teneamur de preben. lib. Universa rescripta. l. nec clam de precibus imperetur ofer. Es conforme á totes les disposiciones de dret Civil y Canonich, en tan quant deu ser la obediencia á les lleys y mandatos, deu interessarse lo Comú, en q no se multipliquen, per evitár confusió; y per la multiplicassió de lleis es poch obcervada per poch sabuda, y sempre es millór concervarse ab les sabudes y de molt temps practicades.

24.

Vetllár ab cuidado sobre les necessitáts de la terra, remediárlas, y prevenirlas del millor modo se pugue.

Es lo mes eroich de la providencia dels Pares de Republica, remediár les necessitáts presents, y precausionárse per les esdevenidóres á imitació de Joseph en lo Egipte, per lo que alcansá tan gran renóm y fama en lo Poble, y estimació enves Faraó. Mes que per si mateyx se ha de desvellár lo Pare de Republica, procurant les conveniencies de aquells que te recomanáts, y tractarlas com á proprias. Diu lo Espirit Sant Psalm 4 v. 1. per boca del Profeta: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem; No diu; beatus qui dat, sinó, qui intelligit, so es: qui prudenter conciderat pauperum necessitates. &c. Belarmino; Benaventurát es lo qui se desvetlla en penetrár las necessitáts dels Pobres, y discorrer per socorrerlas.

25.

Procurár que los Individuos cultivien ses terres, perq les valls tinguen sos mantiniments, mes q mes de blat; es concectaria de la maxima 29. seguent.

Entre los majors cuijdados de la providencia economica, la major es, de que la Republica sie rica; no hi há trevall mes ben empleat, q̃ lo coltivar la terra, á demes de serli pagat, es trevall honest, just, saludable, ij necessari, sens lo qual nos pot passár la vida. Es trevall que toca á tots, uns de un modo, ij altres de altre. Es molt profitós, aparte á la anima de molts vicis; ij en cas conequen sa curtedat, com tots los anijs se manifeste, procurarán ab son bon cuijdado en agenciár se fasse compra de alguns graners de blat de fora de les valls, ij est la vall lo deijxe, ij se tornie á mesura, ij igual bondat; ij de est modo se tindrá la vall abastada, ij fent aijxi, no se alterará lo preu del blat en ella. Lo medi mes conduent per apartár la anima, es que la terra estigue ben abastada de blat, es una de les principals economies que deuhen sempre tenir los Pares de Republica. Aijxi ho encomane Bocsio de Repub. lib. 3. cap. 8. fol 158, dient que la Ciutat ben governada te de abundar mes de blat, que del demes: De frumento debent magis esse soliciti, et bene institutæ civitates. perque en faltar blat, ij pa, no falten tumultos ij rohidos, com diu seneca lib. 3. epist. ad Lucium: dificile est quirites ad carentes, auribus venter verba facere, nam venter precepta non audit. De haon es que als consols, concellers, ij Pares de Republica que tenen lo Pais ben provohit de blat los donen los Pobles mil benedicsions, ij del contrari maledicsions.

Per lográr un fi tan sant, son conduens dos providencias: una, que lo comu no permetia, que los Particulárs fassien provisió de blat, sino es per son us, ij no per vendrer en la Republica, ó comprár tot lo blat ques venga dins dels valls á compte del comu. Altra, que se anomenien comissáris, ó Prefectes de abast, eo Ministres providos de conciencia integra, refináts patricios per la

provisió del blat; á Imitació dels Provehidórs de blat nomenáts Ediles leveales, que posáren los Románs, y Julio Cesar; ó á Imitació de aquell Prefecte, y provehidór que de Concell de Joseph nomená lo Rey Faraó per fer la provisió del blat en Egipte, com se llegeix en lo Capitol 41 del Genesis ab estes paraules: Nunch ergo provideat Rex virum sapientem, et preficiat eum terræ Egipti, qui constituat prepositos, per cunctas Regiones, et fructus per septem annos fertilitatis, qui iam nunch futuri sunt, congreget in Orrea, et omne frumentum sub Faraonis potestate condatur, serveturque in Urbibus. En lo qual Concell del savi Joseph se han de notár 3 coses, que poden molt be unirse en nostres valls. La primera, que lo Comissari, ó Prefecte nomenat constituesque sos coadjutórs, ó bladers en diferens Regións, ó llochs, que comprien. La segona, que la provisió se fassie en los Anys de fertilitat; pues los es mes facil, y menos costós. La tercera, que lo blat se guardie en graners en les Ciutáts, ó Pobles; prenguie lo Concell, ó unesque les circunstancies.

26.

Afaborir als trevalladórs, singularmen als Pagesos, y als mercadérs patrocinarlos.

Los Pagesos deuhen ser afaborits en primer lloch ab honrres del Concell; Per so la Republica Romana treije á sos Pagesos dels Camps, y los elegien, no sols per la Milicia, sinó tambe per Consols, y dictadórs, y pera los principals Magistráts, que la havien de governár; de tal manera, que de la Arreu, y Aixada, eixien grans Capitáns, y homens excellentissims per lo govern. Los quals despues de haver cumplert á son Ofici, tornaven á son trevall al Camp. Aixi ho feyen Cincineto, Fabricio, y Curio. De haon es, que deuhen ser castigáts los osciosos, y afaborits los Trevalladórs. Despues dels Pagesos,

han de ser afaborits los mercaders, y negocians, perque ab sa industria se trau de la Republica lo que sobre en ella, y hi entre lo que hi falte, y está abastada de totas las cosas necesarias; y per medi de ells hi há comunicassions ab diferents nacions, y cambi de unas mercaderias ab altres.

27.

Cuydár de la bona educassió de la Juventut en lo Sant temor de Deu, bons costums, y coltivo de lletras.

Son los Jovens la semilla, ó llavór dels fruits de les Republiques, de ells se formen los que les governan, los que se emplehen en altes dignitats, y empleos eglesiastichs, y seculars; ells son la honrra de la Patria, ó honór, al contrari emperó si son mal educats, q̃ ocasionen graves danys.

28.

Tolerár alguna cosa, y fer del desentes á fi de evitár algun gran danys, ó lográr algun profit.

Maxima es molt acentada lo tolerár alguna cosa, y fer del Ciego, mut, y sort per nó patir algun grave danys, y tambe per lográr algun profit, fer del Andorrá (com se sol dir per tota Catalunya, per expressár la tasurnitat, y prudencia) per lográr la conveniencia; perque del contrari (á no esser que les coses sien contra la honestidat, y be publich); se segueix moltes vegades deplorables consequencias pro Regum Cap. 12. Roboam fill de Salomó perdé les 12 tribus, diu, per no haver volgut concentir, y haver respost ab asperesa á lo que lo Poble demanava. Al qual hauria guanyat la voluntát si agues tolerat lo que demanava, com loys aconcellaven los savis, y vells Concellers seus; y de exemplárs semblans estan plenes les histories. Se há de atendrer á les Circunstancies del temps; y assó se referexix

al numero 8, y 13. Si referejx tambe lo consultár les coses ab espacio, peró executarles ab calor.

29.

No carregár (tan que se puga) de mals, y tallas als Individuos de les Valls.

Sels deu donár mals, y tallas, que sie facil de suportarlas; se ha de imitár al bon Pastor, que cuyde de son bestiár, guardantlo de sa perdició; ó aixi com lo ganadér, que tots los anys ton lo bestiár, y nol escorxe, y tots los anys te novatosa, y profit, y sil ex escorxás, en un any acabarie, y lo perdrie tot, aixi se ha de tractár als subdits en orde á talles, y pagamens. Y per esta rahó digué lo Emperador Tiberio: Boni Pastoris Offitium est tondere pecus, non deglubere; que lo bon Pastor deu tondre les ovelles, y no escorxarles. Es lo Concell general lo bon Pastor del ramal ó ovelles de estes Valls.

30.

No apretár als subdits fins al ultim extrem, ni curár ab foch, y ferro lo que se pot curár ab remeys suaus, ni tirár tan la corda, q̃ vingue á romprerse.

Los descontens de una Republica son regularment molts, per estár desplaguts estos del govern. Aquestos sempre desitjan novedat, y encaraque ells no la busquen, peró la aguarden, y si arribe son descontento á desesperació, busquen ocasió de mudansa, la procuren, y maquinen, encaraque sie ab perill de ses vides, y hasiendas; per sa es gran regla de prudencia, no apretár fins als extrems.

31.

Portarse en tot ab moderació, mesclár la blandura ab la severitát.

Esta Maxima es concentánea de la Antecedent, per lo que es Molt lloable, y saludáble la Moderació, y saber mesclár la blandura ab la severitát, y pesár les Cargues ab les forses dels subdits, y lo govern ab lo temps; y si alguna vegada se ha de usár de algun Castich extraordinari, conve que se fassie ab tal temperament, que tots entengan, que no naijx de tal Castich de crueltát, sinó del Zel del be publich, que forse, y obligue á ferse aijxi.

32.

Fer les Coses ab tanta prudencia, y Concell, que ningú puga ab rahó rependrerlas, peró si alguns, sens ella, ho fessen, no darcelin cosa, es concecta á la del numero 12.

Lo Vulgo que ho Anomene Bestiár de molts Caps; y no pot saber les Causes y Motius que te lo bon superiór per fer lo que fá; y son tan diferens los Judicis del superiór ab los del vulgo, que no es possible que tinguen los dos un Mateijx concepte de les Coses. Lo Mateijx que dich dels Judicis, dich tambe de les Voluntáts, les quals deu menospreciár lo bon superiór, quant los Mals, y viciosos, lo aborreijxen, perq̃ lo miren com á Jutge, y fiscal de sos vicis. A ell li ha de bastár, que los bons, y Cuerdos lo Amien, y estimen. Deu tenir present lo que digué Alexandro Magno; que es propi dels que governan lo ferbe, y ser marmuráts. No está la grandesa del que governa, que ningu digue mal de ell, sinó en que ningu li puga fer mal.

33.

No voler arrencár de cop les coses que estan molt rebudes, y assentádes, encaraque sien males.

La Naturalesa no sufreijx repentines mudánses, les coses ja de molt temps assentades se han fet naturalesa, ó per millór dir, se han connaturalisát; per so, si son males se deuhen anár pelant poch á poch; tan com lo pel de una cua de un Caváll, si se arrenquen tot junt, no pot, ij tire coses, ij de un en un, se arrenquen, ij no sen sent, ni sen adonen.

34.

Prevenir les coses de manera, q̃ ninguna sie nova, ij repentina.

No espanten los successos per graves, ij tristos que sien, tot se compon ab lo magnanimo. Per so se alcanse esta magnanimitat prevenint les coses, de tal forma que al succehir, ninguna sie nova, ni repentina, sinós pensáda, ij provehida de antes.

35.

Prevenir los mals, ij sangrarse antes de venir la Malaltia.

Es dir, que antes no vinguen los trencacaps, ij disgustos, prevenirlos antes, encaraque sie perjudicantse de alguna cosa, per evitár algun grave danij. La millór medicina es, precausionár, ij prevenir la malaltia antes que vingue, que no curarla despues que ha vingut. Apagár sempre una petita centella, perque á vegades abrase tota una republica.

36.

Portárse les valls ab igualtát tan respecte á Fransa, com á Espanija, ij parlár be, ij acistir á una, ij altra corona.

Les valls de Andorra tenen gran, ij summa dependencia de les dos corones de Fransa, com á vassálls del Sr. Compte

de Foÿx; de Espanÿa per lo Coméris, sens lo qual nos pot absolutamen passár; ÿ tambe com á Vassálls del Illm Sr Bisbe de Urgell, subdit, ÿ Vassáll, de la manera que se pot dir de Espanÿa; ÿ Aÿxi procuraran les valls no ferse en ningun temps odiosas ab las ditas dos coronas, ni en obras, ni paraules.

37.

En temps de guerra entre Fransa, ÿ Espanÿa no demostrárse ab particularitát parciáls de una corona contra la altra, sinó concervár sa Neutralitát.

Son los Naturáls de les Válls habils per comerciár ab los Vassálls de les dos Coróns, ÿ per servir á una, ÿ altra, encaraq̃ sie en temps de guerres entre ellas, per apreciabilissims Privilegis de dits Monarcas, á ellas concedits: De haon es, que en temps tan Critich, com son les guerres, deuhen portarse ab la Major imparcialitát, sens fer demostració alguna general, per una corona contra la altra, ÿ al contrari aÿxi mateÿx.

38.

Vedár no passien de les Válls les coses que per son vs los Concedeÿx la corona de Fransa, ÿ son prohibidas passár á Espanÿa, ÿ com tambe lo Contrari.

Es tan posat en rahó que lo contrari serie, ó porie ser un gran danÿ, ÿ menoscabo de les Valls, perque si lo Monarca de Espanÿa les coses que te prohibides passár absolutament en Fransa, ÿ altres que sols permet passarles pagant los drets establerts, les permet francament á estes Valls, contemplantles com á porció del Principat de Catalunÿa, ÿ volentlos concervár, ÿ atendrer sos

Privilegis; serie una gran sin rahó que los habitans de dites valls se valguessen de semblan benefici per fraudár á sa Magestat Catolica en sos Ordes, y Drets. Si lo Rey de Fransa concedeyx francament á estes valls, contemplantles com á Vassalls seus les coses que te prohibides passár á Espanya, ó als dominis de est Monarca; serie Ayxi mateyx fer armas dels mateyxos beneficis y exposárse á no gosár de semblans liberalitats y beneficis.

39.

En temps de pesta (com sucsehi en Fransa en Marcella lo any 1721.) Admetrer les linees de Epanyols, y fer guardas los Paysáns, preservant les fronteres de tan terrible mal; peró tot representantho á la cort de Fransa antes, y de son permis, et vice versa. y servirán per esta maxima los coments, de les dos antecedents maximes 37, y 38.

40.

En temps Calamitosos de guerras, y tribulacions, sufrirlas ab resignació, y abaixár lo Cap, á fi de poderlo tornár á alsár despues de finidas.

Es la guerra com una Crescuda de Riu molt furiosa, se encontren en la bora de ell ó marge alguns arbres, y Junchs, lo arbre vanitós de sa fortalesa, y pompositat no vol doblárse, ans be impedeyx lo curs del Aygua; lo que sucseheyx es que la Aygua lo arrenque de soca rahel, y sel ne porte, de manera que de ell non quede rassa, ni senyál; al contrari lo Junch, coneyxent la furia del Aygua se doble, rendeyx, y abaixe lo Cap, passe la Aygua sens trobar en ell resistencia, y per assó non fa menció, y passada que es la furia torne á alsarse, y quede com ere antes. Pots aplicár esta similitut al cas dalt dit, y valerse de ella les valls de Andórra.

41.

No apoyár als desertóns de una y altra corona ans be procurár sien expellits per los ministres de Justicia; com tambe providenciár no se guien, ocultien per ningu, ni que sels comprie cosa alguna de Rey, com Armes, Roba &c. es consectaria á la 36, y 38.

La cosa mes vidriosa, y que mes sentien les Corts es lo refugi dels desertórs, y lo comprar los les coses que son del Rey; y per conseguent la cosa mes proporcionada per causár grandissims disgustos á les Valls es lo refugiár desertors, y tolerár sels comprien les sobredites coses. De haon es, que lo Concell deu interessárse totis viribus en que no sels comprie cosa, ni se refugien en elles.

42.

Interessár en que no se recullen facinerosos, lladres, y altres de semblants qualitáts; com tambe no sufrir en ellas vagamundos, y mal entretinguts.

Son los llochs de refugi per les honestes gens, á les quals per ses desgracies, los ha sucehit algun cas, ó mala fortuna, y no per facinerosos, lladres, y altres del mateix cas, ó semblans, los quals no porten, ni poden ocasionár cosa bona, sinó molts mals, y danys alli haon se arriman; y com son gen de depravat animo, y conciencia mala, lo regulár es que corresponen ab sas acostumades maldáts als beneficis que han rebut. son la Polilla, y Corcó de la terra los vagamundos, viciosos, y mal entretenguts. Per estas rahons se deuhen evitár, y estranyár; y los primers, ó Persones de honór se deuhen amparár. Assó es conforme á Caritát, y lo altre, ó allo á Justicia. Es maxima profitosa per tot be tan espiritual, com temporal de les Republiques.

43.

Procurár en no afillár als forasters, ÿ que ningun, que no sie fill de les Valls entrie en lo Concell, ni Maneitg de ses coses, encaraque sie casát en elles.

Política es la mes fina esta que sempre ha practicat esta Vall, ÿ voldria se continuas ab tota exactitut pera sempre; perque los forasters maÿ porten aquell amor, que es connaturál, ÿ natiu als naturals. Es contingen sen tornien vuÿ per demá á sa patria, ó sen vagen á altra terra, encaraque sien casáts, ó per gustarlos aÿxi, ó per haverse enviudat, los quals si saben les coses del govern interiór de ellas, pot venir lanse en que fassien mal, ó informien cinistramen contra de ellas; si se afillen, no se poden expellir de ellas sens justa causa; ÿ sinó se afillen, baste la mes mínima suspita per interessárse per ferlos buÿdár, sens ferlos ninguna injuria á la mes mínima suspita, valentse dels Ministres supremos de Justicia.

44.

Los Camins dels ports no han de esser molt bons, ans be fragosos, ÿ dolens, sols se puga transitár meramènt; al contrari los camins reals de dins de les Valls, ÿ limpios.

A diferencia dels Camins reals de dins de les Valls, ~~com diremos~~ los quals es molt conforme á tota rahó, ÿ al comers que estigan ab la millór disposició que los dels ports, ó que travessen los Pirineus, ÿ que estos han de estár de tal forma que tan solamen si pugue passár; perque de eÿx modo sempre se evite lo pas de tropes, majormen en temps de guerras entre Fransa, ÿ Espanÿa. Pues si los Camins dels ports de Andórra estessen be, estarien estes Valls molt exposades al pas, ÿ desgracias que ocasionen la gen de guerra, per esser los ports mes curts; ni valdrien los privilegis tenen en aquest particulár dels

Reijs de Fransa, sobre los quals se passe ab facilitát en dit temps; ij per assó es estada esta politica sempre obcervada en les valls. havent sempre hoit á dir, q̃ han cuijdat poch dels Camins, dels ports per evitár lo pas de tropes. Y al contrari en los camins reals dins de les valls, que sempre ha fet gran honrra á elles la Politica se ha tingut en los Camins essent molt conforme al Comers, ij al que totes les Nacions han practicát; per aijxó es lloable la Providencia ab que les 2, ó 3 vegades lo Anij se fan limpiár, ij arrimar les pedres; peró la experiencia ensenije que no se fa res que aprofitie, per quant luego tornen á estár del mateij ꝑ modo, retornánt dites pedres en lo Camí; per só serie millo que dites pedres fossen tirades en lo Riu, ó enterrádes, ó portades en alguna pedrera, perque de eijx modo no tornarien al camí, ij la limpiesa de ells fore mes durable.

Y per esta millor obcervancia poden constituhir un Comissári de Aijgues, ij Camins, lo qual tingue la obligació de visitarlos á lo menos una vegada en lo Anij lo dia que li vingue be; declarant lo cot als que se trobassen falsos, lo qual agués de declarár al Concell en la primera vegada se juntará; peró deijxant recurs á la part al dit Concell pera examinár sa Justicia en cas apellás de la declaració de aquell fins al Concell primer. Procurant que dit Comissari sie bon Patricio, Zelós del Cumpliment de sa obligació, al qual deurie lo Concell asalariár de unas 12 ℔ de Publico les quals ja recobrarie de les penes dels negligents, ó altramen donarli les penes, ó cots, que deuria en est cas lo Concell declarár proporcionats á la contumacia de les parts, ij q̃ correspongués á 12 ℔ cada Anij; Advertin, que en lo dels Camins, estan tambe subgectes los Eglesiastichs que tenen poscessions prop de ells: Ab la sola diferencia que á aquestos, á instancia del concell los deu

executar la pena son Ordinari, ó Vicari general, ó Oficial. Y Uns, y altres del Concell sempre han de estar Vigilans, si lo comissari cumple, ó no, á sa obligació, y si fa plats, y comares, (com solen dir); en cas de trobarlo omis, ó culpat, se castigue be.

45.

En cas de plets ab algun Ministre de Fransa, ó Espanya, si se coneyx que la sentencia ha de eyxir contraria, recorrer á les respectivas Corts de Fransa, ó Espanya per la Concervació dels Privilegis de les Valls, antes de la declaració de Aquella.

Sempre y quant tingue lo Comú de les Valls algun letigi, ó plet respecte de sos Privilegis y franquesas ab la Intendencia, ó altra Justicia de Espanya; no obstan de haver donat lo Concell, ó Sindich los deguts passos, se recela de declaració, ó sentencia contraria; es molt bon Concell, y maxima no donarse per entés, guardár silenci, discimulár, y enteressár al Sr. Bisbe (lo qual deu de obligació) y á altres senyors de poderós patrocini, y si conve á la Cort de Paris ó Rey de Fransa, recorrer á la Cort de Madrit per lo logro de ses Justes pretencions; y lo mateyx vice versa deurie observárse; si la causa es en algun parlamen, ó Intendencia de Fransa, empenyár al Sr. Bisbe, al Veguer de Fransa, als Governadórs de les fronteres de Fransa, y á altres senyors de Aquella Coróna, y recorrer á Paris, gasties lo ques gastie.

46.

Continuár los acostumáts regalos de cada any als Xefes de una, y altra Provincia, de Catalunya, y de Foyx.

Sempre á les Valls los está molt á Compte de estár be ab una, y altra Coróna, de Fransa, y Espanya. Es gran me-

di lo tenir de sa part als Xefes, ó als que governen les Provincies vehines á les Valls, los quals se guanijen ab presens ij regalos; puix no se dubte, que les dadives guanijen moltes Amistáts. De haon es, que los de Concell farán sempre be en continuár lo bon Costum que han apres de sos Antepassáts, de continuár los Acostumats regalos als dits Xefes; es cosa que en si no es de molta substancia, ij serveijx molt, ij poria servir molt mes á temps á venir.

47.

Privárse voluntariament de alló, que pot causár gran danij á les Valls, antes nols ho privien los Princeps.

Los Privilegis que les Valls tenen acordáts, ó concedits per los Princeps son Privilegis de mera gracia; de haon es, que solen estos passár demun de ells sempre que de sa observancia sels ne segueijx notable detriment; ij solen privár de plenitut de potestát alló, cuija Jurisdicsió es concedida á les Valls, si están abusánt, ó no usen be de sa Jurisdicsió; ij per só farán sempre be de privár voluntariament aquelles coses de les quals los ne pot venir grave detriment, ó disgust; encaraque sie sobre lo Mateijx Concell; encaraque sien de alguna utilitát á les Valls. Si lo Concell les prive, pot penetrárlas, ó tolerárlas despues ab les mudanses de les circunstancies dels temps, ij per fin conserve sa Jurisdicsió; ij si los Princeps arriben á privárlas, enfadáts de alguna cosa, se pot dir, que queden regularmen privádas pera sempre; ij per fin, pert, ó disminueijx lo Concell sa Jurisdicsió, privilegis, ij facultáts.

48.

Per ningun motiu redemirse de la quistia, ij drets que paguen á sos Princeps, tan al Sr. Bisbe de Urgell, com ij al Compte de Foijx Reij de Fransa; ni tampoch buscár altra Justicia q̃ la q̃ han tingut fins al present, pues una, ij altra cosa, es un solidissim fonament per conservár á les Valls.

La principal disposisció, y fonament per la concervació de les Valls en lo Natural, es estada, lo Administrar la Justicia per medi de sos Ministres en ellas, los Comptes de Foyx Reys de Fransa; y los Srs Bisbes de Urgell, com á senyórs per Indivis de totes elles; y la quistia, y drets que á dits Srs se ha pagát; assó tambe los há merescut incignes privilegis, tan de part del Sr Bisbe, com de part del Sr Compte de Foyx Rey de Fransa; y tambe de part del Pontifice, lo qual succeheyx en ell en les temporalitáts, ó Vacáns del Bisbat de Urgell, lo que se llegeyx en Molts de dits Privilegis. De haon es, que per ningun motiu deuhen les Valls buscár altra Justicia, ni redemirse de la quistia, y altres drets paguen als Princeps, encaraque los ho donássen de franch; pues ab lo temps serie la Causa de la perdició. Procuren á concervárse com fins ara, sens voler buscár novedáts.

49.

No demostrár ja mai fausto, ni riquesas, ni propalár poder ni fórsas; sinó predicár sempre la miseria, y pobresa de les Valls, com es ayxi.

Ab aquest motiu lográren los Antichs Andorráns los Incignes Privilegis, y exempcións de que ara logren les Valls. Ayxi se llegeyx en dits privilegis; los quals speculativamen parlan no haurien lográt, si aguessen expressat riquesas, y fausto, de haon es, que farán sempre be, no sols lo Concell, si tambe tots los particulárs de seguir tan ben acertada maxima; y expressár sempre pobresa en les Valls. Es maxima ben acentada en casi tots los Comuns, tan Eglesiastichs, Religiosos, com seculárs.

50.

Procurár en tenir en lo Arxiu un repuesto de diners per la millór execussió de la Justicia, confirmació de Privilegis, y altres Urgencies.

La Justicia es com havem dit la que conserve las honestas llibertats, la pau, y quietut de les Republiques; per só, per lo cás que no pugués eficasmen executarse per falta de medis en la Cort, ó avers: Es gran Política de suplir, com supleix lo Comú de les Valls, y per millór practicarse, ja que la terra percebeix los fruits de lo que sembre la Justicia redundantli tot lo profit, es molt bona Regla que lo Concell de les Valls fassie en un de sos Concells lo mes proporcionát, portár al Consol unes 20 tt á cada un, les que se posaran en lo Calaix del Arxiu, destinat per est fi, y la bossa totolada: Pro Justitia exequenda, et aliis Urgentioribus. De la qual Maxima se seguirá que en lo cás, hi haurá haon Recorrer, y los Consols no sentirán lo haver de buscár 50, ó, 60 tt ó mes de repente.

§ L

Continuár les presóns dels delinquents com fins al present.

Es aquest pun tan dificultós de resoldrerse que no sabria que dir; si es mes util á les Valls lo fer, y tenir presóns publicas, com tenen totes les republiques del mon, tan eglesias, com seculárs; ó valerse de Cases de particulárs, incomodant aquells per los presonérs, y guardár aquestos? Speculativamen parlánt es cert fore millór tenir publicas Custodias, ó presóns á Imitació dels demés Comuns. En la practica, com las Justicias de les Valls sien per Indivis de dos ministres de dos Princeps, y un Jutge, y podrien aquestos deixár molt temps als Criminals major maxime si fossen pobres; á diferencia que havent de estár los presonérs en casas particulárs, per lo que incomoden les Cases, y guardes, se solen solicitár, que despatxen prest. Jo estich que es millór no tenir presóns publiques sinó continuarles com fins ara. Á mes, que haventse les Valls governades tan be per los Antichs, q ha estat Admiració de les Provincies vehines, no es possible, que no aguessen atés

á vna cosa tan necessaria, com son les presóns publiques, sinó aguessen tingut rahóns q̃ preponderassen en contrari.

52

Sempre se há de interessár la Vall, usque ad efusionem sanguinis, junt ab los Sres Princeps, perque en les Valls no se conegue altre Sr. que dits Sres Princeps; que no se paguien sensos, ÿ lluismes en ningun domini; ni se admetie fundacións de Religiosos, majorment de aquells que poden, ó directe, ó indirecte tenir propis.

La abundancia de Jurisdicsións, ÿ dominis es la causa de la confusió dels Paissos, ÿ pobles haon se troben; com en aquells se experimenta ÿ ho ploren. Lo pretest de Pietat, ó Religió de fundacións de Religiosos, majormen dels que poden tenir bens, ó propis, sol ser molt enganÿosa, ÿ de detrimen als Pobles, ÿ paissos curts haon se funda; pues ensenÿa, ÿ fa veurer la experiencia, que ha pochs anÿs de fundació los majors dels bens, ÿ millors venen á ser dels convents, ÿ casas de Religiosos en detriment dels naturals, ÿ moradórs. Deÿxo moltas quimeras que ocasionan en moltas casas quals preponderan al be que porien fer, com ho fa veurer, ÿ plorár la experiencia en tots los Pobles haon hi há convents; deÿxo, que á totas las Religións los es facultatiu lo pendrer la mia casa, lo meu Ort, lo Campe, si ells lo volen per sa casa, ó habitació, ó per son Ort, obligantme á vendrerlols velÿ, aut nollÿ, segons disposició de dret, ÿ practica observada. De haon es, que com en les Valls, ab sos Eglesiastichs nols faltie, ni age faltat maÿ la acistencia espiritual, no deuhen estes concentir, ans be oposárse totis viribus á imitació dels antepassáts, que no obstan de voler fundár Religiosos, maÿ han volgut concentir á qualsevol fundació de Religiosos, convent, ó casa de aquestos, de qualsevol Religió sien, ni que tinguen en les Valls la mes minima habitació, ó propi, baÿx pretest algun encaraque sie de vna simple casa de Estiu, ó recreació; Procurár estár ab los Capelláns, puÿx ab ells han viscut

sempre, y vivim ab pau, y quietut, y als Religiosos fer los caritat als que hi tinguen la vereda. De haon es, que lo Comu de les Valls sa maij ha de concentir, que Religiosos tinguen, ni aduch bens Reals, ni Comunals, en les Valls.

§3.

No pendrer lo Comu general, ni particulars de les Valls diners á Censal á ningun de son gremi, que ho sie actualmen, ó q en lo temps ho pugue esser.

Es lo Interés propi una forta passió, bastan á perturbár la Christiandat, y virtut mes solida; á ofuscár les potencies mes elevades. Si lo Comu general ó particulár de les Valls per alguna Urgencia prenen diners á Censál, ó empenyan alguns de sos propis á algú del Concell, ó que ho vingue á esser, com est tingue son interés particulár á que no li quitien lo empenyat, ó Censal que li pague lo Comu, ofusque ses potencias (regularmen parlant, ó speculativament) fors sa recta intenció en les demes Coses, pensant que lo Interés propi pondere, y prevál al be publich; y per consequent no vote ni concent, ans be ho destorbe si pot no se li quitie son interés, lo que han experimentat les Valls; y aijxi sempre que vingue lo tal cás de haver de pendrer diners, ó empenyár comunál; sie á forasters.

§4.

En cas de haver de empenyár algun Comunál, ó pendrer diners á Censal, empenyarlo, ó pendrels á Estranys, antes que á un del Concell, ó gremi.

Si un del Concell te interés en lo sensál, ó comunál, ó empenyo de la Muntanya; tot ell, y quiscun de sos Individuos pensará, y interessará molt en trobár medis per la lluició, y desempenyo; y al Contrari enteressará, y fará medis per

Obviár, ÿ destorbár semblan lluició, si hi te algun interés particulár. Ÿ aÿxi es millór empenÿár á un estranÿ, ó pendrer censal, que á un propi. Ÿ aÿxi aconcello ho prenguen en alguna Administració de Causa pia de les Mateÿxes Valls, ó Prevenda Eglesiastica, ó Eglesia de ellas; ó á altres de fora de ellas, antes que als Individuos dalt referits, ÿ á la Maxima antecedent.

55.

Finalmen procurár regnie en les Valls, ÿ floresca la pietat, ó religió el Culto de Deu, la Justicia, la pau, ÿ la Abundancia.

Per fi, en esta Maxima estan Compresas totas las demés, pues en ella estan Compresas totas las virtuts. Está en ella compres tot lo que Contenen las dos Taulas de la lleÿ, que es la Caritat, ÿ Amor de Deu, ÿ la Caritat, ÿ amor al proxim, lo Cumpliment de Nostra Obligació en lo que mira á Deu N. S. ÿ en lo que mira á Nostre proxim al qual devem Concervár tansolamen en una Sta ÿ recta Justicia, ÿ pau, sinó que tenint Carrech, ÿ Ofici publich, devem al publich procurár la Abundancia.

que gosan sens imutació. Vulga lo Mateix Sr. per sa infinita bondat donar á les Valls les gracies mes abundants per la continuació de son acertat govern, ij conservarlas en ell, en tots los sigles fins á la fi del mon. Amen.

Pariatges

Ó Justicia per Indivis dels dos Srs. Princeps.

treta esta copia del Original del Arxiu de la Vall. est anij 1764.

Hoch est translatum bene et fideliter sumptum in Civitate Urgellensi, die 21 mencis Junij año á Nativitate domini 1552. á quodam Instrumento publico continuato in quodam libro pergameneo valdé Antiquo Dotaliarum Reverendi Capituli Urgellensis qui Incipit: Dotium Ecclesiæ Urgellensis liber secundus, reperto, et recondito in Arxivo dicti Capituli, cujus quidem Instrumenti tenor talis est: = Noverint Universi, Presentes pariter, et futuri, quod sub Anno domini Millessimo ducentessimo octoagessimo nono, 1289, videlicet die Veneris in Crastinum Sancti Michaelis mencis septembris in Valle de Castrobono de prope Villam de Castrobono in terminis, et pertinentiis ejusdem, in presentia, et testimonio mei Notarii Infrascripti, et testium infrascriptorum ad hoc specialiter Vocatorum. Venerabiles Viri domini Bernardus de Portella Archidiaconus de Cerits. et Joannes Dominici Capellanus Sancti Odonis in Ecclesia Urgellensi, nomine, et vice ut dicebant Reverendi in Christo Patris Domini P. Dei gratia

ment apellant passe á requestár al Batlle, peraque li ha negát la apellació; respondrá lo dit Batlle al peu de la requesta, les rahóns que tindrá per la negació de ella.

Item sempre ÿ quant lo dit Batlle voldrá donár lletres, reverenda, ó de apellació á alguna de les parts, porá donár estas dintre 20 dies, contadórs desdel dia de la Centencia verbal donada exclusive; Ÿ també la part apellant tindrá estos 20 dies de temps pera demanarlas al dit Batlle; los que passáts, si la part no haurá tret les dites lletres dintre estos 20 dies, ÿ la part adversa instará la execussió de la sentencia, passará lo Batlle á dita execussió, signant, ÿ pinÿorant los bens ab la forma acostumada, ÿ continuant la dita execussió, sens que per assó obstie lo interpellár al Batlle, demanantli lletres de apellació encaraque sie ab requestes. Item una vegada que age donat lo Batlle les lletres de apellació dins los 20 dies (estiláts de temps immemorial en la Curia de Andorra) encaraque un, ó dos mesos (signanter si lo Iutge es en Fransa; ó de Espanÿa, peró lunÿ de esta terra) encaraque la part contraria instie la execussió, sobrecaurá en ella, encaraque no li agen presentat dins dits dos mesos las lletras inhibitorias del Iutge ordinari supremo. Item lo Batlle estimará prudentment lo temps haurá menester la part apellant per portár las inhibitorias del Iutge supremo, estimantho de la distancia, temps, disposicions de camins, ÿ altres coses, que poden impedir lo facil recurs del Iutge, ÿ una vegada que haurá concedit les apellacions, si la part apellant demane temps, ó dilacions (com estes no sien excessives) les concedirá.

Item sempre, ÿ quant la causa será dificultósa, è intrincada de tal manera, que no sie facil al Batlle de formár Iudici per lo acert de la declaració de ella; entonces demanará á les parts los titols tindrán; reduirá si conve, en escrits los testimonis. Aÿxi mateÿx re-

duhirá en escrits les rahóns, tan en la demanda, com en la defensa, ÿ se pendrá lo temps li apareÿxerá be per la declaració de dita Causa; lo que fet, passará lo Batlle á consultaro ab un Advocát, ó Persona de sa satisfació (sens dir emperó á les párts que vulgue consultár, pues no deu donarlos semblan satisfació); si despues de esta consulta encara no pot lo Batlle aquietárse en son Animo, passará á consultáro ab altre Advocát, ó Persona de sa satisfació; si fet assó encara no pot lo dit Batlle aquietarse en son Animo, passará á consultáro ab un tercer Advocát, ó tercera Persona de sa satisfació; ÿ havent fet reduir en escrits la Consulta de cada un dels Advocáts, ó de les Persones, á les quals haurá consultát; declarará la causa arrimantse á aquella part en que convenen los dos dels tres Advocáts, ó de las tres personas consultadas. Se note, que á dit, ó dits consultors los presentará les proves tindrá, ó ja sien ab títols, ó ja ab testimonis, ó ja altramen ab rahóns deduhidas en escrits. Se note, que si apareÿx be al Batlle, ÿ conve, porá consultár als dos, ó tres Advocats, dos, ó 3. personas dalt expressades, sens que la una ho sapie de la altra.

Procurará lo Batlle en no admetrer declaració de Causes, cuÿo coneÿxement toquie als Comuns particulárs, ÿ al Concell de la Vall, com ÿ tambe de ninguna manera permetrá lo Batlle (pues altramen se lin porie fer grave carga) q̃ los Comuns particulárs, ÿ Concell de la Vall, conega de Causes pertanÿents, ÿ tocants á son Coneÿxement, ÿ Jurisdicsió. Pera dicernir emperó quals sien les Causes pertanÿents al Coneÿxement dels Comuns, ÿ no á ell, ÿ al contrari, quals sien les Causes pertanÿents á son coneÿxement, ÿ no als Comuns, observará les regles seguents.

Po. Sempre, ÿ quant se vertesque una Causa entre Comú, ÿ Comú, ó se vertesque á cerca coses Comunáls, toque lo coneÿxement de esta causa als Comuns, ó Jurisdicsió Política, ÿ Economica. 2º Sempre ÿ quant se vertesque una Causa, en que lo agen sie un particulár, ÿ lo defendent sie algun Comu, tocará esta causa á la Jurisdicsió política; Al Contrari si la part agen es algun Comú, ÿ la part defendent es algun particular, tocará lo coneÿxement de la Causa al Batlle. 3º Sempre, ÿ quant se vertesque Causa de Vehí, á Vehí; es á dir, quant la Causa sie de una Casa á altra Casa, á cerca lo afermár alguna Viga, ó obrir alguna nova finestra, ó alsárla; á cerca sufrir, ó no sufrir alguna gotera, Impedir la Vista de alguna Casa &c. Ÿ generalment, sempre, ÿ quant la Causa se vertesque á cerca de les servituts, que se diuhen Urbanes; Com ÿ tambe sempre ÿ quant la Causa se vertesca á cerca de les servituts, que se diuhen Rustiques; Com son passos de práts, ÿ terras, sequias &c. deÿxará lo coneÿxement de semblans Causes al Concell; pues lo coneÿxement de Causes de Vehí, á Vehí pertanÿ als Comuns, eo á la Jurisdicsió Política, ÿ Economica.

4º. Totas las Causas á cerca Camins Reáls, cenderas, Comunáls, Boscos, á cerca lo privár, ÿ donar llicencia pera pescár, Cassár &c. les deÿxará al coneÿxement del Comu, eo Jurisdicsió política. 5º ÿ Ultima. Tota altra especie de Causes de particulár á particulár á cerca de contractes, ultimes Voluntáts, eo Institucións, substitucións, fideicomissos, llegáts; Com tambe totes les Causes á cerca parceries, preufets, Conllóchs, ÿ altres semblans, tocarán al coneÿxemen del Batlle; ÿ en ninguna manera permetrá, com se ha dit, que ningu altre conega de ella; si empero, no porá en estes Causes asolárse en son Judici, pendrá Experts, q̃ ab Juramment digan lo Estil hi ha á cerca eÿxas

cosas; y en general, tocará al Batlle, ó Batlles lo vigilár, y cuydár de la tranquilitát, y quietut publica, ja per sí, ja per sos oficiáls; prohibint de que los Fadrins, y Gen enquieta rodien de nit galejant sens llicencia.

Item sempre y quant esdevindrá fer alguna particulár cessió, ó resignació de bens, passará lo Batlle junt ab lo Notari en pendrer inventari dels bens, tan Mobles, com Immobles, los quals segrestará, y encomanará en segrest á algun tercer, ó á la Mateyxa Persóna resignant. Fet assó expedirá Edictes de Citació, los quals manará ficsár en los puestos acostumáts. En los Edictes manará á tots los Acreadors congregan per sí, ó per sos llegitims procuradórs dins 30 dies, contadórs del dia de la suplicassió dels Edictes exclusive, portán sos títols de credit. Al mateyx temps se Informará, pendent lo temps dels Edictes, dels Acreadórs, y credits hi haurá contra los bens resignáts, y feta dita Informació, ó veriguassió, fará donár per lo Nunci á cada un de ells una Intima, ó notificassió de la cessió de bens se ha fet, de lo que li fará relació lo Nunci, ó dit Batlle, lo qual ne llevará acte per devan lo Notari. Passáts los 30 dies del Edicte, passará lo Batlle á la graduació dels Acreadórs hauran Compareguet, graduant en dita graduació de ells lo dret de prelació de sos respective credits. Pendrá dos Estimadórs de Jurament, y los fará anár á estimár bens per cada un dels Acreadórs, sempre guardant entre ells la elecsió de bens, y orde de prelació; los fará acte de venda en que incertie la Notificassió feta ja per Edictes, ja per Notificassió particulár del Nunci, lo qual acte Authorisará lo Sr. Batlle. Si fet assó, sabrá lo Batlle que encara hi age acreadórs, tan eglesiastichs com seculárs, que no hauran volgut compareyxer, procurará á averiguár sos Credits del Millór modo que pugue, los fará fer Estimació de bens per dits credits, fará

acte de dita estimació, lo qual Aijxi mateijx authorisará dit Batlle, ij despues los fará donár per lo Nunci una Intima, ó Notificassió dels bens los haurá fet Judicár, de lo que tambe ne llevará acte. Cobrant tan lo Batlle, com lo Notari, Nunci, ij Judicadórs los drets á ells pertanijents. Se Note, que lo Batlle, Notari, Nuncio &c poden hipotecarse bens per los drets, primer que ningun dels Acreadórs.

En Justicia Criminal.

Po. los Srs Batlles encomanarán ab tota expressió als Oficials de Justicia, com son Capitáns, ij Desenérs en lo dia de la Ressenija, ó mostra de armes de les Parroquies, que estos sien vigilans, ij zelosos, ab tot cuijdado per la quietut, ij tranquilitát dels Pobles de son Cuijdado; de manera, que invigilian, peraque no se cometien furts, no se visque escandalosamen en los pobles, bordes, ni montanijes, ij evitien Rinijas, ij barallas, singularmen en los Ostáls, ij tavernas; de manera que sempre, ij quant estos Oficials tingan suspita probable de alguna de les Coses dalt mencionades, se farán donár Acistencia, ja ab armes curtes, ó llargues, rondarán de Nit, quan los Aparega, ij Capturarán á qui encontrarán en delicte, ij ne donarán part al Batlle. Item sempre, ij quant arribará á Noticia de algun dels Batlles, que se haurá comés algun delicte, ó ja sie per via de Instancia de acusació, ó denunciació, ó delació, ó altramen, passará lo Batlle á fer la Averiguassió, ó Justificassió de la Noticia tindrá; ab esta diferencia, que en los Cassos de Atrossitát, ó atrosses, ij graves (com son homicidi, Incendi, Violencia, Rapto &c) será prompte ab la sola Noticia en la Captura de la Persóna á la qual se imputará lo delicte; En los altres Casos, com se ha dit, passará lo Batlle secretament, ij ab tota Cautela en Justificár,

cipiant in futurum pacifice, et quiete sine aliquo contradicto predicti Comitis, et Vicarii, ac Bajuli ejusdem; Excepta la treena de, quam Episcopus consueverat recipere, de qua fiat, quomodo sicut de ceteris criminibus, hec eadem intelligantur ex parte Comitis Fuxensis de his que consuevit recipere in dictis hominibus preter predicta qd ea amodo libere habeat et recipiat; Nec per hanc presentem, seu Novam Compositionem prejuditium aliquod generetur Episcopo Urgellenci, nec Canonicis, et successoribus suis, Nec Comiti Fuxenci, vel successoribus suis circa hec, vel in his que quilibet iam recipiebat in predicta valle seu vallibus, et hominibus de Andorra; sed quilibet ea recipiat pacifice, et quiete sine aliquo contradicto alterius, sicut retro actis temporibus recipere consueverunt exceptis superius declaratis. Definitio autem, et remitio factis hominibus dicte valli per predictum Comitem de Intestia, Exorquia, et Cugutia, ratione justitiarum rate permaneant in perpetuum. Item pronunciarunt quod quilibet predictorum dominorum habeat hostes, et Cavalcatas in hominibus de Andorra, excepto quod unus contra alterum habere non poscit dictos homines. Item fuit pronuntiatum, seu ordinatum per predictos Amicabiles Compositores, quod predictus Nobilis Comes Fuxensis, et omnes successores sui teneant in feudum in perpetuum pro Episcopo Urgellensi, et successoribus suis quid quid habet, et recipit, et recipere seu habere debet in valle, seu vallibus, vel hominibus de Andorra, et ea teneant pro Ecclesia Urgellensi. Teneant etiam idem Comes, et successores sui in perpetuum ad feudum vallem de Sto Joanne, et Castrum de Hos, cum omnibus pertinentiis suis pro Episcopo, et successoribus suis, et Ecclesia Urgellensi, excepto Castro de Tor, quod nunquam intelligatur de feudo. Et pro predictis vallibus de Andorra, et de Sto Joanne faciat in presenti idem Comes Homagium predicto domino Episcopo; Et idem teneantur facere

Item si als dits Batlles, ó Oficials de Justicia sels fes alguna Instancia, ó Requeriment de captura de alguna Persona, encara que sie estrangera, justificada, y averiguada la Instancia, ó Requeriment, passaran á sa execussió donantne part despues als Srs Veguers; peró de ninguna manera entregant la Persona capturada, la qual posaran en custodia ab guardes de la terra á gastos, y despesas de la Persona instan, ó requirint; y en tot se faran pagar sos trevalls, tan de Justicia, com de guardarlo. Item, no permetran los Batlles dins las presents valls, ni los altres oficials de Justicia, que ningun foraster portie armes de foch, encaraque sien soldats, ó guardes; á no esser que fos ab expressa llicencia, ó vagen acompanyant á alguna Persona de distincsió, y en qui no puga cabrer alguna sinistra opinió, ó suspita. Item, no permetran los Batlles portar armes curtes, ó Pistoles, ó punyals, sinó es á les Personas provectas, com son Consols, Concellers, Prohoms, y á qui no puga cabrer ninguna sinistra opinió; Com tambe no permetran galejar, singularmen á les Nits, sens expressa llicencia de qui la pugue donar, prenent als contraventors las pistolas sempre que los aparegue.

Sempre, y quant se fará al Batlle denunciació per alguna part interessada, de ser alguna Donsella gravada, per haver tingut acte carnal, ó actes, ab algun solter, baix paraula de casament, ó matrimoni, ó altramen que lo dit solter dega lo honor á la Donsella denunciant, encaraque no sie gravada; En estos casos, si la denunciació se fa ab Instancia, eo formant part Civil; passará lo Batlle, virificada la denunciació (y sens virificarla en cas de haveri perill de la tardansa) á la Captura de la Persona, contra la qual se ha denunciat, posantla en presó ab guardas, una, ó dos, á gastos del denunciador instan; si emperó la denunciació se fará meramente sens instancia alguna, en tal cas, remetrá lo Batlle á la Per-

sona instan al Vicari general de Urgell, pues son estas causas mixtas de Espiritual Jurisdicsió; y en tots los predits casos, sempre donará lo Batlle part á un dels Srs Veguers, á fi de posarse á Cubert.

Coses de Vendes en lo dret civil.

Sempre, y quant se esdevindrá que alguna Persona haurá venut alguna bestia, y per ses diferencies instien verbal, si la Cabalcadura te alguna tara, com sie en lo extern V.S. de un bonij en alguna part, ossos trencats, faltas en les dents, ó en los Ulls; com sie cosa, que se pugue veurer, no irrite la venda, ó no la fa invalida; y no está que se pugue desfer lo tracte y no irrite lo contracte; si emperó, si la cavalcadura te algun vici, ó sie oberta del deván, ó del detras, ó altra part del cos, que sie intern, si es notable fa invalido al contracte, ó lo irrite; y en assó lo Sr Batlle reindirá, obligant á la part á tornarsela á cobrar, restituhint les arres, ó la paga. Si emperó se enclou altra cosa en Judici, que no irrite lo contracte de compra y venda, ho examinará lo Sr Batlle.

Drets al Sr Batlle

Pendrá lo Batlle de dieta, de una Parroquia á altra haon se ha de executar Justicia	tt 5 2
Com tambe lo Notari	5 2
Item de cada un Verbal	tt 5 2
De Pinijorar	tt 1 2
De lliurar Pinijores	tt 1 2 6
De signar Pinijores	tt 1 2 6
De la Intima	tt 1 2 6
De la Empara	tt 5 2

De firmár alguna publicassió de bens per anar al Encant ---------- tt 5 ß

De altres firmes, com de decretár alguna suplica al Sr. Batlle presentada ---- tt 5 ß

De donár poscessió de Casa, ó bens ---------- tt 5 ß

De Acistir á pendrer Inventari ---------- tt 8 ß

Dels que se oposen á les Coses que van al Encan publich per cada un --- tt 3 ß

Toque altretan al Notari ---------- tt 3 ß

Dels encants que fa lo Nunci de alguna casa, ó Cretat &c que se pague 12 vals

Toque al Batlle ---------- tt 8 ß

Toque al Notari ---------- tt 8 ß

Toque al Nunci ---------- tt 8 ß

De donár una Intima hi ha 6 ß 6.

Toque al Batlle ---------- tt 1 ß

Toque al Notari ---------- tt 1 ß

Toque al Nunci ---------- tt 3 ß

De fer posár Creu á prat, ó terra hi ha 6 ß 6.

Toque al Batlle ---------- tt 1 ß 6

Toque al Notari ---------- tt 1 ß

Toque al Nunci ---------- tt 3 ß

De fer una Empara hi há 17 ß 6.

Toque al Batlle ---------- tt 5 ß

Toque al Notari ---------- tt 5 ß

Toque al Nunci ---------- tt 7 ß 6

Te lo Nunci de dieta de una Parroquia á altra haon ha de fer la Citació --- tt 2 ß

Item de cada Citatoria te lo Nunci ---- tt 0 ß 9

Lo Batlle si administre Justicia en Casa sua, no ha de exegir dieta, ó los 5 ß de peatge, lo Mateix en altres parts de la Parroquia haon ell habite.

Lo Mateix pertanis al Nunci. 1 ß

Justicia Civil, en que los Deutórs han de pagár als Acreadors ab tot rigor de Justicia.

Quants se vingue lo cas que los deutórs voldrán pagar ab cabals mobles, blat, erba, or, plata, metalls ó altres grans, pot qualsevol que age de cobrár agafarse ab los mobles. En quant als Cabáls pot lo Batlle reservar al Pagés lo parell de llaurár, ÿ la aberia de Carreÿ, mediant li que die eretát pera contreár, altramen no. Pot lo Batlle fer perdrer, ó distraurer la quarta part (si la part instan ho vol) de tot lo que se fa anár al encant publich, á exepció de or, plata, metall, blat, ÿ demes grans, quals generos deuhen ser rebuts á son just valór, sens que no deuhen perdrer quarta.

Estima dels drets del Notári feta dia 19 de Noembre de 1647.

Pō. Pendrá lo Notari de Peatge per cada un dia anant de una Parroquia á altra ---- 0 ℔ 5 ß
Item de les prisies de Capitols, Censáls, ÿ Testaments 0 ℔ 5 ß
Item de Actes de Vendes, com no sien Capmassos se fará pagár ---------- 0 ℔ 15 ß
Item de traurer Actes, ÿ Capitols ------- 1 ℔ 4 ß
Item dels Actes de remició á les corts, ÿ ho paguen los delinquents ---------- 0 ℔ 5 ß
Item de les lletres subcidiaries, se fará pagár ------ 1 ℔ 0 ß
Item de les lletres de Apell tretes en forma ------ 0 ℔ 12 ß
Item de les prisies de Vendes, Apoques ------- 0 ℔ 4 ß
Item de les Prisies de Debitoris ---------- 0 ℔ 2 ß
Item dels Actes de Debitoris trets en forma ------ 0 ℔ 10 ß

Item de la Intima pendrá - - - - - - - - - - ℔ 126
Item per tots los que se oposen al encan public per quiscun - ℔ 320
Item dels Encans q̃ fa lo Nunci de alguna Casa, ó heretat,
que se pague 12 rals, toque al Notari - - - - - - ℔ 820
Item de donar una Entima q̃ hi ha 626, toq̃ al Not.i - - - ℔ 126
Item de posar creu á prat, ó terra hi há 626, toq̃ al Not.i - ℔ 126
Item de fer una Ampara q̃ hi ha 1726. toq̃ al Notari - ℔ 520.

Resùmen
de la present Obra.

Perque no es facil á totes les Persones de Concell llegir tota la Obra com tambe á qualsevol serie bastantamen penós; y per conseguent no poder formár una Idea de les Valls, respecte á ses inapreciables felicitáts sens exemplar, preheminencias, prerrogativas, privilegis, usos, y Consuetuts; y finalment no ser facil lo formár cabal Concepte, y imposarse en les Circunstancies, que las Acrediten ditxosas entre tots los Paissos, Regnes, Provincias, y Republicas; me ha aparegut de formar lo present Resumen, ó Idea general de les presents Valls, y ses coses á fi de que llegint, ó hoint llegiro, puga facilment qualsevol Persona concebir una Idea general de lo que son les referides Valls, y tenirles en la mes alta, y estimable concideració.

Se creu verocimilment que Antes de la entrada dels Moros en la Peninsula de Espanya, eran nostres Valls governadas per las Nacions, y Reys Godos, que governáren per moltas centurias tota Aquella monarquia. Es cert que foren Ocupades per los Moros, com tot lo demés de dita Peninsula,

y restauradas de sa tirania en una ocasió per lo Emperadór, y Reij de Fransa Carlomagno, y haventlas tornadas á ocupár per Ludovico Pio Emperadór, y tambe Reij de Fransa, y Fill de Carlomagno, los quals los donáren lo nom de Andór, ó Andorra, á similitut de successos de la guerra esdevinguts en ellas, ab los que esdevingueren en lo lloch, ó Vall de Andor de la Palestina, unas, y altras guerras de fidels contra Infidels; y es mes verocimil los donás aqueyx nom lo Emperadór Carlomagno, ó sos Capitáns, ó Xefes de son exercit, que no lo Emperador Ludovico Pio.

Aquest Emperadór havent destruit en ellas á tots los moros, y posát fi á sas gloriosas Conquistas, deyxá en ellas homens que las poblássen, deyxantlos llibres de tots tributs, petxos, de tota senyoria directa, y alodiál, y de tots altres drets dominicáls; concedintlos la facultat de usár llibrement de totas sas cosas, Camps, montanyas, erbas, boscos, aiguas, y de tot lo demes; com tambe la facultat de Coneyxer mutuament de totas sas Causas á excepció de las de humicidi, violencia, y Incendi, les quals reservá al Compte de Urgell, y á sos successórs, á qui doná la senyoria Jurisdicsional; obligant als dits moradórs en enviár quiscun Any á prestár homenatge á dit Compte un de sos homens, y reservantse lo mencionat Emperador lo Imperi supremo de ditas Valls, ab la sola Regoneyxensa que devien ferli de un, ó dos peyxos quiscun Any, lo qual al tornársen á Fransa, ficsá una Argólla gran de ferro en una de las Montanyas del port de Font-Argen, en senyál de haver en les Valls finit la Conquista contra dels Moros; y desde aquest temps se deuhen contar las llibertáts, admirables preheminencias, privilegis, llibertáts, y prerrogativas dels homens de les Valls, y de estas.

Al Compte de Urgell Sr de les Valls de Andórra sedi lo Imperi, ó Domini supremo, y demes drets quen en ellas se havien reservát

lo citat Emperador Ludovico pio, son Fill Carlos Calvo, tambe Emperador, y Rey de Fransa, havent ja antes lo dit Compte de Urgell, y lo Emperador Ludovico pio en lo Any 819 en lo acte de Consagració de la Iglesia Catredal de Urgell, donat al Bisbe de Urgell Possidonio 1. y á sos successors, totas las ditas Valls, com tambe havent ja antes concedit en feudo lo dit Compte de Urgell á son cosi lo Bescompte de Castellbo lo Castell de Sant Vicens de la Montanya de Montclár, algunas casas, y la facultat de poder poblar y edificar en las ditas Valls. Finalmen als Bisbes de Urgell transferiren, donáren, y cediren los Comptes de Urgell tot lo domini, Imperi, drets, y pertinencias, que en dites Valls tenien, y los expectaban; Essent desde aqueyxos temps las Valls, y constituint un Principat á part, subcistint per si sol, governantse per son govern, y lleis particulárs, tan en lo de Justicia alta, mitjana, y baixa, com en lo respectiu á la Politica, y economia; neutrál, ó Independent de la Corona de Fransa, Navarra, y Comptat de Foyx, principat de Catalunya, Corona de Aragó, y de Espanya, y de tots altres Regnes, y Provincias; Independent de sas lleis, Justicia, y Costums, ni enclos en ningun, governantse per sas lleys, y usos patrios, y peculiars, per las lleys, y disposisció del dret Comu, y per sos peculiars Ministres de Justicia, ab tota Independencia de tot altre Tribunál de Fransa, Catalunya, y Espanya. Essent aixis tan Antiga la soberania, Neutralitát, llibertat, y Independencia de les Valls, com es en ellas Antiga la llibertát alcansada de la tirania dels Moros, y la denominació de Andórra. Prerrogativas, que per la Misericordia de Deu han sabut Concervár fins al temps present, sens exemplár algun que se sapia en lo mon.

Constituhidas, y disposadas las Valls de la manera que se ha dit, baixo del domini del Sr. Bisbe de Urgell desdel Any 819. Essent governadas per aquells, y sos minis-

tres, y en lo respectiu á la Politica, y Economica per los mateyxos moradórs, ó Incolas de ellas, gosan de una summa y honesta llibertat, neutralitat, y Independencia, continuáren los referits Srs Bisbes de Urgell son respectiu govern sols, sens Companyja de altre fins al Any 1278. en que per terminár los estragos de las cruelissimas guerras que ocasionaven als vassalls de la Iglesia de Urgell las pretencions que Roger Bernat Compte de Foyx tenie sobre nostres Valls, ja com á successor del Bescondat de Castellbo, ja en forsa de cessió de ellas que aceverava esser feta de ditas Valls per Indivís als Comptes de Foyx sos Antepassáts, per los Bisbes de Urgell, per haverlos ajudát, y defensat en les guerres que contra ells feyen sangrientamen lo Compte de Urgell, y altres Senyors de Catalunya, y Arago. Foren cedidas, y declaradas pertanyeixer, y pertocár per Indivís, ó en pariatge al Compte de Foyx (com veurem acabat est resumen) y Bisbes de Urgell, per los Srs Arbitres, y Compromissaris elegits per ditas parts á fi de terminár sos diferents plets ab les clausules, homenatges, y condicions aposades en la Sentencia Arbitral, vulgarmen nomenada Pariatges, que firmáren las ditas parts, los Arbitres, tot lo Capitol de Urgell, lo Rey de Arago, y moltes altres persones del Estat Eglesiastich, y secular, y que fou Confirmada per la Santedat del Papa Martino 4.t Vide desdel folio 551 al folio 566 de la present Obra haon son los Pariátges, y la Confirmació de Martino 4.t Papa.

Essent desde dit Any 1278 las Valls subgectas á dos Srs per Indivís ó en pariatges, y conservantse en lo Mateyx que tenien Antes de dita declaració, quant tan solamen coneyxien per sos Srs, als Srs Bisbes de Urgell, han conservat aquest sens alteració, ni desminució alguna, y sens la mes minima decadencia (cosa digna de la major admiració) baix de sos Srs y Princeps lo Bisbes de Urgell,

y dels Srs Comptes de Foyx, y dels successors de estos los Princeps de Bearn, Reys de Navarra y Reis de Fransa fins al temps present, y no solamen han Conservat son Antich govern, llibertats, neutralitat, soberania, é independencias, sos Privilegis, usos, Consuetuts, ó costums, y prerrogativas, sas Authoritats, y llibertats respectivas á la politica, y economia de la terra, peculiars de sos Concells, ó comuns, y especialmen del Concell general de les Valls; sino que han lograt molts reescrits, ó privilegis dels Princeps declaratius respectivament, y ampliatius de sas primitivas, y antiquissimas llibertats, y privilegis; podentse dir sens hiperbole ni ficsió, que las llibertats, prerrogativas, y govern de les Valls de Andorra, y sos Moradors, es lo Mateyx en lo temps present, y son las Mateyxas que gosáren luego de llibertada la Patria de la oppreció, y tirania dels Moros.

Vistas de la Manera que tinch explicadas las Valls de Andorra, sas llibertats, prerrogativas, y govern en Compendi, ó resumen; y per conseguent resultan de ell una general y apreciativa Idea de sos admirables constitutius, y circunstancias; espero que mos Patricios la formaran encara mes elevada, y la tindrán, y concebirán per molt mes apreciable si ab cerietat mediten, y atenen les consideracions seguents, les mes ingenues, y limpies de tota passió, q̃ solamen tocaré per Epigrafe.

Les Valls de Andorra ta des del principi de son nom se han governát ab aquella especie de govern, que en opinió de tots los Autors, y segons la experiencia de tots los temps, y de tots los Regnes, Provincias, y republicas es lo millor, y mes perfet, com es lo govern mixto de monarchich, y Aristocratich pues lo govern de ellas no es ni pur monarchich, ni pur Aristocratich ó populár; de aquí es, que lo dit govern no es facil degeneria en lo despotisme, com ha succehit á molts Reg-

nes del Mon, que serie facil expressár cuyo govern era purament, y meramente Monarchich; Ni que las Valls patescan los desordes, confusions y perturbacions que ocasiona lo govern Anarchich, libertinó, ó meramente populár, compost de homens bons, y mals sens distincsió del democratich, y del meramen Aristochratich, com ho ensenya la experiencia en moltas Provincias, Regnes, y Republicas que se governáren ab aqueyxas especies de govern, y han vingut á una miserable decadencia; y en moltas Republicas que encara vuy en dia se governan ab eyxas especies de governs, les quals estan en una continua confusió, y perturbació. Se concervárán les Valls (ab lo favor de Deu) ab aquella libertat, tranquilitat, y sosciego, que se han concervat desde sa restauració, ab son assentat apreciable govern Monarchich, ó dels Princeps, respecte á son Patrocini, protecsió, y administració de Justicia Civil, y Criminal; y Aristochratich, ó de homens bons respecte á la Politica, y Economia de les Valls, y administració de Justicia Civil en aquellas causas á que se extenen las facultats dels Comuns, y Concells de les Parroquies, y singularmen del Concell general, segons sos Privilegis

De aquí es, q̃ les Valls han concervàt sas primitivas, y antiquissimas libertàts de tot domini directe, alodial, y de totaltre dret dominical, essent á quiscu llibre lo vendrer, y comprár, sens haver menester aprobació, ni authorisació alguna, ni sens ser obligát á pagár cosa, ni lo comprador, ni lo venedor; á diferencia de lo q̃ se practica en molts altres Regnes, provincias, y Republicas, en les quals nols es absolutamen llibre, ni lo vendrer, ni comprár, ó en cas de esser los llibre, estan subgectes los compradors, y venedors á molts enfados, y moltes causes, plets, y pechos.

De aquí resulta aÿxi mateÿx la concervació de sas lleis patrias, de son dret comú, de ses costums, y usos, sens aumentár ni acumulár

lleÿs de tots los dies, com esdevé en la Major part dels Regnes, provincias, ÿ Republicas á les quals cause una deplorable confusió ÿ sencibles quimeres. Admirables lleÿs establi Hermes Trismegistro en Egipte. Licurgo en Esparta, ó Lacedemonia. Solón en Atenas. ÿ Minos en Creta, per les quals foren aclamáts, ÿ celebráts tots aquells Pobles per los mes ben arreglats ÿ governáts del mon, ÿ per so de ells prengueren lo modo de son govern los Románs; peró á uns, ÿ altres lo no obcervár sas acentadas lleÿs ÿ govern, com tambe als Románs, ha ocasionat en varias vegadas la varietat de governs, la populárs, la despotichs, la Monarchichs, ÿ altres que sencíblement han experimentát ÿ experimentan; ÿ les decadencias de sa primitiva, ÿ celebrada grandesa, ÿ de sas libertáts, q̃ Inremissiblement ploran. Les valls de Andórra ab ses acentadas, ÿ antigas lleÿs, ÿ govern (no se si diga Millor que las lleis, ÿ govern de aquells) se han concervat en un mateÿx estat, ÿ libertát sens decadencia alguna per la misericordia, ÿ Bondat del Sr. per lo temps ÿ espaÿ de 9 sigles, ó centurias, desdel principi del buÿté sigle fins al pnt. de 1764.

Ab ellas, ÿ son govern han evitát las guerras Civils, que tan han arruinat la Flandes, Inglaterra, Olanda, Fransa, ÿ altres Paissos de que duran, ÿ duraran perpetuos ÿ tristos monuments, com tambe las guerras foraneas, les quals maÿ se sab hagen experimentat dins de ellas, gracias á Deu encara que agen sentit los efectes algunes vegades de las guerras fetas als Pobles vehins la de Fransa, la de Espanÿa, lo que t es inhevitable en temps tan turbulen: Peró sempre es molt menos, que sufrirlas dins de ellas mateÿxas; ditxa tan elevada que no pori de ella gloriárse la Millor, ni mes ben governada republica del mon.

Ab la observancia, ÿ practica de son govern han en tot temps evitat las valls los homicidis, ÿ der-

ramament de sanch, furts, robos, y insolencias nefandas, que se han deplorablement per molt temps, y molt sovin experimentat en altres regnes y provincias, y de que tan extremament se irrita la bondat del Sr. Ayxi mateyx han lográt aquella admirable summissió, y lloable obediencia, q sempre se ha experimentat en los moradórs de les valls, respecte á la Justicia, y á sos majórs aquell exercici de una natural, y expedita libertát, moderada solamen per las ditas lleys, y govern dins la esfera de lo que es licit y honest; Aquella exactitut promptitut, y expedició de la Justicia, havent esta regnat, y campejat en tot temps ab tanta bisarria en les valls, y exercitat aquell just, y digne estragó en los vicis, que aborran los irrefragables testimonis dels processos, que se guarden en la curia de ellas, y que los ha merescut los celebrats elogis de las provincias vehinas, de valls justas, y regladas.

Segons la armonia, y disposició de les valls, sas lleys, y govern se veu practicada, y experimentada de tots temps en ellas, aquella ditxosa maxima, que raras vegadas se experimente en altres parts: Que los que governan deuhen governár solamen pera fer ditxosos als pobles, y pera ferlos sentir, y experimentár los efectes de son desvetllamen, y bondat, y no per sa ambició, interés, y conveniencia. Verdaderament, que si atentamen se reflecsiona sobre lo govern dels veguérs, y encaraque sie dels princeps, batlles, sindichs, consols, y concellérs, y dels oficials de Justicia, se veurá comunament parlánt practicada en tot temps, y al peu de la lletra la sobredita maxima; pues ni á uns, ni altres serveyx son govern, ministeri, y respectiu ofici, ni pot servir de ambició, ni interés; ó si serveyx es aquest molt poch; si solamen los serveyx aquell, pera concervár en quietut, y repós, y fer ditxosos als pobles, y personas que dominan, res-

pectivamen, y governan.

En suma de la disposició, Armonia, y Compaginació de las Valls, ses lleys, y govern, resulta la ditxa que experimentan, de veurerse en ellas pochs plets, causas, ó processos, que tan arrohinan á Infinits pobles, y particulars fora de ellas, se evitan las declinacións de for, y contencións que tan enrreda, y embarasse los curs de la Justicia, com ho ensenya en altres parts la continua experiencia; se evitan los Innumerables Presoners, que en altres parts envesteyxen per lo temps de 6, 12, y 20 anys miserablement en las presóns; se evite impost de alcavalas, vectigals, Estanchs, Aduanes, Utencilis, lleudas, Vagatges, allotjaments, llevas, quintas, pas de tropas, y sa manutenció, Castells, fortalesas, y murallas que tans disgustos, Ruhinas, y miserias han ocasionat á tans pobles, Reynes, y Provincias; Antes be gosan de la inexplicable ditxa de ser pais llibre, franch, liberal, y obert á qualsevols Persones, y nacións. Circunstancies les mes conformes á las lleys de la Naturalesa, al dret de les gents, y Consorci, y humana societat.

Finalment se logre, y se ha lograt sempre en les Valls lo veurer agermanades, florir, y campejar les virtuts de la Religió, veritat, y Justicia. Aquella Concervan á Deu, en sa Catholica puresa lo culto, y veritats Ortodoxas sens mescla de error algun en lo temps y espays de 9 sigles ó senturias sens la mes minima decadencia. Estes no permeten, ni encara tolleránt dissolucións, trampas, y enrredos, que que en altres parts se tolleren, per haver ja casi passát á ser moda, y ser dificultosiscim lo remediaro. Antes be en sos Principis los han fet aquella Justa guerra, que semblans vicis se mereyxen, y desterrát de les Valls, ab cuyos exercicis de tant principals, y santes virtuts, han alcansat las especials providencias, y misericordias del Sr. per la Concervació del Estat, y libertat de

que gosan sens imutació. Vulga lo Mateix Sr. per sa infinita bondat donar á les Valls les gracies mes abundants per la continuació de son acertat govern, ij conservarlas en ell, en tots los sigles fins á la fi del mon. Amen.

Pariatges

Ó Justicia per Indivis dels dos Srs. Princeps.

treta esta copia del Original del Arxiu de la Vall. est anij 1764.

Hoch est translatum bene et fideliter sumptum in Civitate Urgellensi, die 21 mencis Junij Año á Nativitate domini 1552. á quodam Instrumento publico continuato in quodam libro pergameneo valdé Antiquo Dotaliarum Reverendi Capituli Urgellensis qui Incipit: Dotium Ecclesiæ Urgellensis liber secundus, reperto, et recondito in Arxivo dicti Capituli, cujus quidem Instrumenti tenor talis est: = Noverint Universi, Presentes pariter, et futuri, quod sub Anno domini Millessimo ducentessimo octoagessimo nono, 1289, videlicet die Veneris in Crastinum Sancti Michaelis mencis septembris in Valle de Castrobono de prope Villam de Castrobono in terminis, et pertinentiis ejusdem, in presentia, et testimonio mei Notarii Infrascripti, et testium infrascriptorum ad hoc specialiter Vocatorum. Venerabiles Viri domini Bernardus de Portella Archidiaconus de Cerits. et Joannes Dominici Capellanus Sancti Odonis in Ecclesia Urgellensi, nomine, et vice ut dicebant Reverendi in Christo Patris Domini P. Dei gratia

Urgellencis Episcopi, et Capitali ejusdem, presentaverunt Nobili Viro Domino Rogerio B. Dei gratia comiti fuxensi, et Vicecomiti Castriboni quamdam litteram papalem, ut prima facie aparebat non viciatam, non cancellatam in aliqua parte sui, et cum Bulla plumbea, et filo sindoneo ut prima facie aparebat cujus thenor dinoscitur fore talis: — Martinus Episcopus servus servorum Dei venerabili ~~Fra~~ Fratri Episcopo, et dilectis filiis Capitolo Urgelis salutem, et Apostolicam benedictionem, cum á nobis petitur quod Justum est, et honestum tam vigor equitatis, quam ordo exigit rationis, ut id per solicitudinem offitii nostri ad debitum perducatur effectum, exibita siquidem nobis vestra petitio continebat que olim inter vos ex parte una, et Nobilem Virum Rogerium B. comitem fuxensem super quibusdam Castris, Villis, Ac de Andorra, Sancti Joannis, de Hos[illegible] aliis vallibus Urgellencis diocesis Poscessionibus, et rebus aliis ex alia descentionis materia sustituta, et cujus ocasione multa intervenerunt Personarum pericula, et dampna fuerunt gravia ab alterutra partium alteri irrogata, tandem mediantibus venerabili Fratri Nostro Episcopo Valentini Magistris, Raymundo de Bisolduno Archidiacono Tarraconenci et Benenato de la Nania Canonico Narbonenci, et aliis pluribus bonis viris quedam inter partes super his amicabilis Composiscio intervenit de obcervanda composistione hujusmodi ab eisdem partibus prestitis Juramentis, pro ut in Instrumento publico inde confecto plenius dicitur contineri. Quare nobis humiliter suplicastis ut composistionem ipsam Apostolico dignaremur munimine roborare. Nos itaque vestris suplicationibus inclinati composistionem hujusmodi sic rite et sine partialitate proinde facta est, et ab utraque parte sponte recepta, et actenus pacifice obcervata ratam, et firmam habentes, Authoritate Apostolica confirmamus, et presentes scriptis patrocinio communimus, Nulli ergo

Omnino hominum liceat habeat paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire, si quis autem hoc obtemperare presumpserit, Indignationem omnipotentis Dei, et Beatorum Petri, et Pauli Apostolorum se novent incursurum. Datum apud Montem Flascon Mencis Octobris Pontificatus Nostri Anno secundo. Qua littera presentata dictus Dominus Comes salvo, et protestato in omnibus Iure suo, et salvo et protestatoq per predictam presentationem non intendit in aliquo Iure suo remanere. ~~Dixit quod litteram~~. Imo vult, et intendit Ius suum salvum, et illesum remanere. Dixit quod litteram dictam non recipiebat nisi recipienda esset et suficiens secundum modum et formam conditiones, et conventiones factas super ea inter Dominum Episcopum predictum, et Dominum Comitem predictum, et si dicta littera erat contenta et suficiens Iuxta conditiones, et conventiones factas super his inter dictum Dominum Episcopum, et ipsum Dominum Comitem litteram recipiebat, et pro recepta habebat, aliter non. Et quod propter predicta non intendit Iuri suo, et aliquo obviare. Hujus Rei sunt testes Dominus Berengarius Abbas Monasterii Sancti Salvatoris de Tavernoles, Nobiles viri Dominus Vicecomes de Vilamuro. P. de Iosa, B. de Lordato, Milites Magr V. de Fuxo Iuris peritus. Et Ego Arnaldus Sartoris Notarius publicus terre domini Comitis Fuxensis, qui rogatus, et requisitus hoc presens publicum instrumentum recepi, et in publicam formam redigi, et scripsi et hoc sig✠num. E✠go Bartholomeus Portella Civis Civitatis Urgellensis publicus Apostolica, et Regia Authoritatibus Notarius huic transumpto testis. E✠go Andreas Solèr alias Ganzio Civis Civitatis Urgellensis Apostolica Regiaq Authoritatibus Notarius publicus hujusmodi transumpto pro teste me subscribo. E✠go Michael Costa Civis Civitatis Urgellensis Apostolica, Regiaque Authoritatibus Notarius publicus

hoc translatum á suo vero Originali sumpsi cum eodem una cum prenominatis testibus comprobavi scribere, et clausi requisitus.

Hoc est translatum bene, et fideliter sumptum in Civitate Urgellensi. Die 21 mensis Junii Anno á Nativitate Domini 1552 sumptum ac á quodam Instrumento publico continuato in quodam libro pergameneo valde antiquo Botaliarum Reverendi Capituli Urgellensis qui incipit Dotium Ecclesiæ Urgellensis liber secundus, reperto, et recondito in Archivo dicti Capituli, cujus quidem Instrumenti tenor talis est:

In Nomine Domini Jesuchristi. Cum multæ, et diversæ ac variæ questiones, petitiones, seu contentiones per longa tempora fuerunt super multis, variisque et diversis rebus inter nobilem virum Dominum Ugerium Bernardi Dei gratia Comitem Fuxensem, et Vicecomitem Castriboni, et suos predecessores ex una parte; et Venerabilem Dominum Petrum Divina Miseratione Urgellensem Episcopum et predecessores suos, et Ecclesiam Urgellensem ex altera; ratione quarum multa, et gravia damna ab utraque partium sunt illata; videlicet Homines interfecti, castra destructa, mutilationes membrorum hominum, ac multa alia enormia et quasi inaestimabilia malefitia sunt facta. Tandem predicti interveniente domino Talberti Dei gratia Episcopi Valentini et Nobilium Magistri Bernardi de la Vaina Canonici Barbonensis Collectoris decimæ á Summo Pontifice deputati in Regno Aragoniæ; et Magistri Raymundi de Bisulduno Archidiaconi Tarraconensis; Raymundi de Urgo, Iudni de Javiani; et Guillermi Raymundi de Josa Amicabilium Compositorum de omnibus supradictis questionibus, petitionibus, seu contentionibus venerunt

ad finem et amicabilem compositionem, partibus concentientibus sub forma infertur comprehensa. — — — — — — — —

In proximis super Valle, seu vallibus de Andorra fuit pronunciatum seu determinatum per predictum dominum Valentinum Episcopum, et alios Nobiles quodammodo in perpetuum, dominus Urgellensis Episcopus, et successores sui anno suo faciat, et possint facere questiam hominibus vallis, seu vallium de Andorra usque ad quantitatem quatuor millium solidorum Malgurensium sine contradictione Comitis, et successorum suorum; Ita tamen quod dictam quantitatem non possint expedere Ipse, vel successores sui; Et dominus Comes Fuxensis, et successores sui alio suo anno possint facere questiam dictis hominibus de Andorra ad voluntatem suam sine contradictione Episcopi, et successorum suorum, et Eccl.e Urgellensis non facienta sibi certa quantitate, et hoc possint facere in perpetuum; et sic possit fieri de anno in annum, et quod in primo presenti anno faciat questiam dictus dominus Comes Fuxensis dictis hominibus valli, seu vallium de Andorra. Item fuit pronunciatum per eosdem super capitulis Iustitiarum, et merii imperii quod semper Bajuli predictorum dominorum Episcopi, et Comitis, communiter et simul exerceant merum imperium in dictis hominibus de Andorra, videlicet Majores Iustitias, mediocres, et minores, et omnia que pertinent, vel pertinere debent ad merum imperium, et mixtum, atque Iurisdictionem. Et simul capiant, ac capiat teneant delinquentes; et si causam forte inde contigerit Ordinarii Bajuli predictorum dominorum simul, et Communiter dictam causam ordinent judicent assignando; et ipsam eandem causam usq ad diffinitivam sententiam ordinantes, vel facientes etiam ordinari; E sententia nil hominus simul executioni mandent, et si forte contingeret alterum de predicti Bajuli ex aliquo casu abesse, qui presentiarum possit predicta facere, ordinare, seu exequi; Ita tamen quod in quacumque

hora Bajulus qui absens fuerit venerit, per illum qui presens fuerit admitatur; nec per hoc domino Bajuli absentis prejuditium aliquod pateretur, nec usus, seu aliqua observancia possint nocere contra aliquem dominorum de predictis, licet Bajulus alterius frequenter absens esset in predictis causis tractandis; sed semper cum venerit admitatur; et si forte evenerit, quod propter aliquod delictum, crimen seu excessum, causa aliqua ordinata fuerit per predictos Bajulos, et pecunia inde accepta fuerit, seu habita per sententiam, vel per aliquem modum composiscionis semper dominus Episcopus, et sui successores habeant de predicta pecunia quartam partem; et dominus Comes Fuxensis, et sui habeant tres partes. Semper tamen fiat talis composiscio pecuniaria super premissis de comuni concensu ipsorum Bajulorum, si ambo presentes fuerint; sed si alter absens fuerit, ut superius dictum est, ille qui presens erit possit predicta ducere, ordinare, componere, seu facere exequi, tam nomine sui, quam absentis. Caveant tamen semper domini, et Bajuli predicti, tam presentes quam absentes quod circa presentiam, seu absentiam, vel circa predicta negotia tractanda, dolum non comitant aliquem, neque fraudem, sed bona fide ac bona intentione predicta incipiant, ducant, et faciant, seu componantur; habeat autem dictus Comes Fuxensis si voluerit vicarium suum in valle seu vallibus de Andorra, pro ut consuevit habere, qui vicarius exerceat et faciat ea, q̃ consuevit facere, seu exercere in hominibus de Andorra antequam dictus Comes haberet Iustitias ab hominibus dictę vallis; predicta autem divisio permaneat deductis expensis de tota quantitate sententię, et composiscionis. In omni autem casu, omnia iura, censualia, exitus, redditus, seu proventus, seu alię obventiones que Urgellencis Episcopus, Canonici, et Ecclesia Urgellencis receperunt, seu consueverunt recipere, usque modo preter predicta in valle, seu vallibus de Andorra, ipse, et eorum successores re-

cipiant in futurum pacifice, et quiete sine aliquo contradicto predicti Comitis, et Vicarii, ac Bajuli ejusdem; excepta la treena de, quam Episcopus consueverat recipere, de qua fiat, quomodo sicut de ceteris criminibus, hec eadem intelligantur ex parte Comitis Fuxensis de his que consuevit recipere in dictis hominibus preter predicta quod ea amodo libere habeat et recipiat; nec per hanc presentem, seu novam compositionem prejuditium aliquod generetur Episcopo Urgellenci, nec Canonicis, et successoribus suis, nec Comiti Fuxenci, vel successoribus suis circa hec, vel in his que quilibet iam recipiebat in predicta valle seu vallibus, et hominibus de Andorra; sed quilibet ea recipiat pacifice, et quiete sine aliquo contradicto alterius, sicut retro actis temporibus recipere consueverunt exceptis superius declaratis. Definitio autem, et remitio factis hominibus dicte valli per predictum Comitem de Intestia, Exorquia, et Cugutia, ratione justitiarum rate permaneant in perpetuum. Item pronunciarunt quod quilibet predictorum dominorum habeat hostes, et cavalcatas in hominibus de Andorra, excepto quod unus contra alterum habere non poscit dictos homines. Item fuit pronuntiatum, seu ordinatum per predictos Amicabiles Compositores, quod predictus Nobilis Comes Fuxensis, et omnes successores sui teneant in feudum in perpetuum pro Episcopo Urgellensi, et successoribus suis quid quid habet, et recipit, et recipere seu habere debet in valle, seu vallibus, vel hominibus de Andorra, et ea teneant pro Ecclesia Urgellensi. Teneant etiam idem Comes, et successores sui in perpetuum ad feudum vallem de Sto Joanne, et Castrum de Hos, cum omnibus pertinentiis suis pro Episcopo, et successoribus suis, et Ecclesia Urgellensi, excepto Castro de Tor, quod nunquam intelligatur de feudo. Et pro predictis vallibus de Andorra, et de Sto Joanne faciat in presenti idem Comes Homagium predicto domino Episcopo; Et idem teneantur facere

omnes Successores sui Episcopo, et omnibus successoribus suis pro predictis. Item pronunciaverunt, seu ordinaverunt predicti Amicabiles Compositores, quod dictus Nobilis Comes Fuxencis, et successores sui in perpetuum teneant in feudum Vallem de Cabahó cum omnibus pertinentiis suis pro Episcopo et Ecclesia Urgellensi, et successoribus suis. Ita tamen, quod dictus Nobilis Comes Rogerius Bernardi non teneatur facere homagium de vita sua tantum Episcopo Urgellensi pro Valle de Cabahó, sed sibi dimitat Episcopus Urgellencis dictum homagium in vita dicti Comitis tantum ob honorem et gratiam dicti Comitis; Omnes autem Successores dicti Comitis teneantur facere homagium pro predicta Valle de Cabahó Omnibus Episcopis qui pro tempore fuerunt in dicta Ecclesia Urgellensi; Nec preter hoc aliquod prejuditium generetur in futurum Episcopo, seu Episcopis, vel Ecclesie Urgellensi; Quia presens Episcopus ob honorem dicti Comitis dimitit sibi homagium in presenti. Nec hoc successores dicti Comitis homagium aliquo tempore allegare possint contra Episcopum, et Ecclesiam Urgellensem sed semper faciant homagium pro predicta Valle de Cabahó Episcopo Urgellensi, ut superius continetur. Promitit etiam dictus Comes pro se, et omnibus successoribus suis dare potestatem fideliter ad bonam consuetudinem Barchinone de omnibus Castris, et fortitudinibus que sunt, vel in futurum construentur in predicta Valle de Sto Joanne, et terminis suis; et post mortem suam de omnibus que sunt, et fuerunt in predicta Valle de Cabahó, et terminis suis. Predicta vero omnia feuda teneant dictus Comes Fuxensis, et successores sui, á feu honrrat pro Episcopo, et Ecclesia Urgellensi. Ita quot nullum servitium teneantur inde facere, exceptis homagio et potestatibus ut superius est expressum. Item pronuntiaverunt, et ordinaverunt predicti Amicabiles Compositores quod ea Iura reditus, seu

proventus que, vel quos Episcopus vel Capitulum Urgelsm habent, et possident vel recipiunt in predictis vallibus de Sto Joanne et de Cabahó amodo eadem habeant, et recipiant pacifice, et quiete, nec intelligantur esse de feudis, cum sint propria elodia Ecclę Urgellensis. Item pronuntiaverunt, et ordinaverunt predicti Amicabiles Compositores sobre la Roca de Arfa, quod si Dominus Episcopus Urgelsm ostendere poterit, qd predecessores dicti Comitis dederint, seu definierint dictam Rupem de Arfa Episcopo, vel Ecclę Urgelsi, in hoc casu ipse Episcopus possit construere vel facere fortitudinem in dicta Rupe, nisi comes ostendere poterit quod donatio, seu definitio predicta non valeat, et de hoc capitulo cognoscant simpliciter et de plano Nobilis Raymundus de Urgio et Isarnus de Favians, et Guillermus Raymundus de Josa, vel duo eorum et ipsum Capitulum difiniant usque ad festum Natalis Domini proximo venturo. Item ordinaverunt predicti Amicabiles compositores, quod Episcopus, et Capitolum Urgelsm faciant excambium, sive permutent Castrum de Montferrer, et locum de Adraill cum predicto Comite; et Ipse Comes det Episcopo, et Capitulo Urgellensi pro predictis locis castrum, et locum de la Bastida Dertons, et castrum et locum de Adrahent; et si plus valent loca predicta que sunt Ecclę Urgellensis quam que idem Comes permitit eis dare acignet, et det eis dictus Comes illam minus valentiam in aliis locis, seu redditibus, ad cognitionem et arbitrium dictorum Nobilium Raymundi de Urgio, et Isarni de Favians, et Guillermi Raymundi de Josa, vel duorum ipsorum, et si plus valent loca predicta que fiunt dicti Comitis, quam que idem Episcopus promitit eidem Comiti predicti acignet, et det ei dictus Episcopus illam minus valentiam in aliis locis, seu redditibus ad cognitionem et arbitrium dictorum Nobilium Raymundi de Urgio, et Isarni de Favians et Guillermi Raymundi de Josa et duorum ipsorum. Promitit etiam dictus Dominus Episcopus predicto nobili Comiti Fuxensi sub pena mille solidorum Malagurientium quod ipse perficiet cum Capitulo suo, quod dictum excambium, sive permutatio fiet hinch ad proximum festum Pascalis Domini, et nisi hoc per-

ficeret amittat dictam penam mille solidorum Malagurien-
tium quos habeat dictus Comes, qua soluta post mortem tamen
dicti Comitis Eccla Urgelsi possit edificare Castrum de Montfarrer,
seu reficere sine aliquo contradicto suorum successorum dicti Co-
mitis, salvo tamen in hoc casu ipsi Comiti Iure suo si quod ha-
bet in Castro de Montfarrer predicto. Definit enim et absolvit Domi-
nus Episcopus et Capitolum Urgellensis dicto Nobili Viro domino Comi-
ti Fuxensi, et successoribus suis in perpetuum omnes petitiones ques-
tiones, seu demandas quas contra eum movebat, seu movere pote-
rat usque in presentem diem reales videlicet, et personales;
et specialiter definiunt, et absolvunt dicto Comiti, et successoribus
suis in perpetuum quid quid Iuris habeant, seu intendebant
habere in Castris de Cellent, et de Galleuda, et de Cortina (vel cor-
tiuda) et Argó, et terminis suis, vel in quibuscumque aliis locis, seu
Castris, que dictus Comes hodie possidet et tenet aliqua ratione.
Ita quodammodo nullam questionem seu demandam, aut moles-
tiam faciant Episcopus et Capitolum Urgellensis in predictis con-
tra predictum Comitem, vel successores suos, renuntiant etiam
omnibus Causis, et liti motę, et ab aliis oblatis que contra dic-
tum Comitem, vel partem suam movebant, seu iam move-
rant in Curia Romana, tam coram Iudicibus legatis, vel
subdelegatis, quam coram Ordinariis, vel quibuscumque. Impo-
nent sibi super predictis imperpetuum silentium, faciendo inde
pactum predicto Comiti et suis de non agendo amodo, seu etiam
de non petendo, salva autem bona Episcopo et Capitulo Urgellensi
commissa fuerint, seu confiscata ocasione alicujus criminis ratio-
ne Personarum Arnaldi de Castro bono et Ermecendis Filię ejus illi
confiscationi, et omni juri eis ex hoc acquisito seu competenti, vel
competituro, et Eccle Urgellensi penitus renuntiant Episcopus et Capi-
tolum Urgelsi. Absolventes nihilominus dictum Comitem et successores
suos, et bona eorum ab omnibus injuriis et damnis datis quoquomodo
per predictum Comitem, et predecessores suos Episcopo et [illegible]

Predecessoribus suis, et Capitulo, et Ecclesiæ Urgellensi, ac rebus eorum.
Absolventes nil-hominus omnes valitores, et familias eorum, ac
familia dicti Comitis ab omnibus damnis, injuriis illatis Epis-
copo et Ecclesiæ Urgellensi, et eorum bonis ratione dicti Comi-
tis; versa vice predictus nobilis vir Comes Fuxensis per se, et
suos definitio, et absolvit Episcopo, et successoribus suis, et Capitulo, et
Ecclesiæ Urgellensi omnem rancorem quem contra eos habe-
bat; et omnes petitiones seu demandas quas contra eos movebat,
vel movere poterat quoquomodo, vel iam patet ejus moverat con-
tra eosdem. Et spetialiter renuntiat petitionibus quas faciebat
in Castris de Montteijllà et de Bercharà, et Arcavell et in villa
Sedis in qua petebat lo Carrer escur, et quatuor fogacias in
furno, et in omnibus aliis locis que odie tenet et possidet Episco-
pus, et Capitulum et Ecclesia Urgellensis. De quibus omnibus
imponit sibi, et suis in perpetuum silentium faciendo inde
per se, et suos perpetuum pactum de non petendo Episcopo,
et Capitulo, et Ecclesiæ Urgellensi et successoribus suis. Dat autem
dominus Episcopus Comiti Fuxensi mille solidos Malgurienses ra-
tione definitionis Castri de Monteijllà. Item pronuntia-
verunt, et ordinaverunt, quod de omnibus supradictis fiant
publica instrumenta, que confirmentur per summum Pon-
tificem, et hoc faciat fieri dictus Episcopus suis propriis expensis,
que confirmatio summi Pontificis sit completa usque ad qua-
tuor annos. Et ad hoc faciendum obligavit se dictus Episcopus,
et obligavit Ecclesiam, et bona ipsius sub pena quinquaginta
millium solidorum Malguriensium; quam penam habeat dic-
tus Comes nisi usque ad predicta tempora dictus Papa confir-
maverit supradicta; et de hoc det fidejussorem Illustrissimum
dominum Regem Aragonum dicto Comiti. Si vero infra hec
tempora quatuor annorum contigeret ratione Romanam
Curiam quod non esset ibi Papa illud tempus vacationis de medio
subducatur, nec computetur in predictis quatuor annis. Fuit
tamen ordinatum per predictos, quod Comes Fuxensis mittat

Procuratorem suum ad Curiam Romanam, qui diligenter petat Confirmationem predictorum simul cum Procuratore Episcopi Urgellensis; Et ipse Comes suo Procuratori provideat in expensis, nec aliquam Malitiam interponat Comes Fuxensis, seu ejus Procurator, quod si faceret pena predicta á parte Episcopi minime commitatur. Item fuit pronuntiatum per predictos quod dictus Comes reddat Episcopo, et Capitulo Urgellensi Castrum de Agua Tabea cum omnibus pertinentiis suis, et absolvat omnia illa loca, seu Castra, et homines ab omnibus homagiis, et fidelitate que fuerunt dicto Comiti obligata per Episcopum et Capitulum Urgellensem pro mille, et quingentis Marchis Argenti, et quod restituat Instrumentum quod inde habet. Item fuit pronuntiatum per predictos, quod mortes, et Interfectiones hominum, tam militum clericorumque Misticorum, et destructiones Castrorum, et Mansorum huic ino ab utraque partium facte, sint per predecessores suos sint difinite incontinenti ab utraque partium hec sit pax perpetua inter Nobilem Comitem Fuxensem, et suos, et Episcopum et Capitulem Urgellensem, et suos. Insuper nos Petrus divina Miseri~~cordia~~atione Episcopus Urgellensis D. vobis Nobili Rogerio Bernardi Comiti Fuxensi, et Vicecomiti Castriboni fidejussorem pro pena quinquaginta Millium solidorum Malgurientium quod Dominus Papa Confirmabit, et corroborabit omnia et singula supradicta, hinch ad quatuor Annos predictum predictum Excellentissimum Dominum Petrum Dei gratia Regem Aragonum quam fidejussionem predictam, Nos Petrus Dei gratia Rex Aragonum per nos et Nostros libenter facimus et concedimus vobis Comiti Fuxensi predicto et vestris pro ut continetur superius sine dolo renuntiantes Epistole Divi Adriani, et doli obligantes, nil hominus nos Dominus Rex, et Episcopus Urgellencis predicti in solidum vobis dicto Comiti Fuxensi et vestris omnia bona nostra mobilia et immobilia, habita et habenda. Nos siquidem Rogerius Bernardi Dei gratia Comes Fuxensis, et Vicecomes Castriboni per nos, et omnes

successores nostros. Et Nos Petrus divina miseratione Episcopus Urgellensis per nos et totum Capitulum sedis Urgellensis presentis seculi, et firmis, et per omnes successores nostros predicta omnia et singula pro ut expressa sunt superius et notata, et tangn hic de verbo ad verbum singulariter repetita ex certa scientia nostra, et alterius nostrorum concedimus, laudamus, aprobamus, et confirmamus in omnibus, et per omnia; promitentes alter alteri cum hoc eodem instrumento publico juramento vallato quod contra predicta, vel eorum aliquid non veniemus, nec aliquem, vel aliquos contravenire permitemus vobis facto, vel concensu propter quod presens compositio deo et nobis laudabilis impediatur, vel revocetur, nec impediri valeat, seu in aliquo revocari, imo ex certa scientia nostra, et alterius nostrum predicta omnia, et singula rata, et firma, et incorruptibilia spondemus tenere, et habere irrevocabiliter in eternum; Et in predictis omnibus, et singulis renuntiamus scienter nos Episcopus Urgellensis, et Comes Fuxensis predicti omni Juris benefitio tam canonico quam civili, divino etiam vel humano, et omnibus constitutionibus, et exemptionibus tam Juris quam facti, scriptis, et non scriptis nobis, vel alteri nostrum competentibus, vel competituris aliquo modo, ratione vel causa. Jurantes nilhominus nos, et alter nostrum ad sacrosancta Dei quatuor Evangelia ea omnia, et singula firmiter tenere, et observare, et in nullo contravenire; sic nos, et alterum nostrum deus adjuvet, et hec Sta Dei Evangelia, et Crux ✠ Christi domini coram nobis posita, et tacta, Nos siquidem Rogerius Bernardi dei gratia Comes Fuxensis, et vicecomes Castriboni in continenti facimus homagium vobis domino Petro divina miseratione Episcopo Urgellensi ore, et in manibus secundum usaticum Barchinone. Actum est hoc sexto (18) Idus Septembris Anno domini millecimo ducentessimo septuagessimo octavo. (1278) Signum ✠ Nobilis viri domini

Rogerii Bernardi Dei gratia Comes superiris et Vicecomes Castriboni iuramentis et homagium faciendis Sig✠num domini Petri Dei gratia Regis Aragonum filiejuniori supradicti qui hoc concedimus et firmamus firmarique rogamus. Nos Petrus Dei gratia Urgellensis Episcopus premissa iuramus. Et Ego Ioannes Pelagii Urgellensis Ecclesie sacrista. Ego Guillelmus de Inverne Archidiaconus Urgellensis subscribo. Ego Bernardus Guinardi Archidiaconus Urgellensis subscribo. Ego Benedictus Prior Urgellensis subscribo. Ego Petrus de Soriguera Abbas Urgellensis subscribo. Ego Iacobus Ioannes Archidiaconus Urgellensis subscribo. Ego Martinus Petri Prepositus Urgellensis subscribo. Ego Ioannes Dominici Capellanus S.ti Odonis subscribo. Sig✠num Bernardi de Soriguera Canonici Urgellensis. Ego Bernardus Guinardi Urgellensis Canonicus subscribo. Ego Bernardus de Costis Urgellensis Canonicus subscribo. Ego Raimundus Bernardi Urgellensis Canonicus subscribo. Sign✠num Bernardi de Linya Urgellensis Canonicus. Ego Bernardus de Semarta Canonicus Urgellensis subscribo. Ego Raimundus de Besora Canonicus Urgellensis subscribo. Ego Iacobus de Orcheyio Canonicus Urgellensis subscribo. Ego Petrus de Fonte Urgellensis Canonicus hec firmo. Ego Bartholomeus Ioannes Canonicus Urgellensis subscribo. Ego Petrus Magister Urgellensis Canonicus subscribo. Ego Berengarius de Vilamuro Canonicus Urgellensis subscribo. Sig✠num Petri Andree Canonici Urgellensis. Ego Petrus de Vigio Canonicus Urgellensis subscribo. Ego Petrus de Bellopodio Notarius publicus sedis Urgellensis mandato de Rispellis Archidiaconi Urgellensis subscribo et firmo. Ego Petrus de Moreno Urgellensis Canonicus subscribo. Ego Petrus de Bellopodio Capellanus S.ti Nicolai pro teste subscribo. Et Ego Bartholomeus Dominici Clericus pro teste subscribo. Sig✠num Bernardi de Pontiby. Sig✠num Pontii de Rispellis. Sig✠num Galcerandi de Aguilario. Sig✠num Guillelmi de Meyano.

Sig ✠num Petri Paschatii. Sig ✠num Berengarii de Vilarone Jurisperitorum. Sig ✠num Nobilis Raymundi de Peralta. Sig ✠num Arnaldi de Vilarone habitatoris Selsone. Sign ✠um Ferreroni de Arenis. Sign ✠um Guillermoni de Perexensio. Sig ✠num Petri de Ferrens Clerici. Signum ✠ Guillermi Descaras. Sig ✠num Bernardi de Vilario. Sig ✠num Romei de Loparia. Sig ✠num Bernardi del pla de Celsona. Signum ✠ Peretoni de Ager. Sig ✠num Jacobi de Barberano. Sig ✠num Pontii Dei gratia Prepositi Celsonencis Testium firmamenti concessionis, Juramenti, et homagii Domini Rogerii Bernardi Dei gratia comitis fuxencis, vicecomitis Castriboni supradicti, et firmamenti etiam concessionis et Juramenti D. Petri Dei gratia Episcopi Urgellensis predicti, qui Dominus Episcopus et Canonici superius nominati postea suis manibus propriis subscripserunt coram me Notario, et Petro de Vellopodio Capellano Sti Nicolai; et Bartholomeo Darmirii Clerico testibus supradictis. Sig ✠nu Domini Jarberti Dei gratia Episcopi Valentini. Sig ✠num Raymundi de Orcau qui cum dicto Pontio Preposito Celsonensi sunt testes concessionis, et firmamenti. D. Petri Dei gratia Regis Aragonum fidejussoris supradicti qui hoc firmavit et concessit quinto Idus Septembris (17) anno superius denotato. Sig ✠num Mei Arnaldi de Valle Luperana Notarii Publici Ilerdensis qui predictis omnibus interfui, publicavi, et subscripsi. E ✠go Bartholomeus Portella Civis Civitatis Urgellensis publicus Apostolica, et Regia Authoritatibus Nottarius, huic transumpto testis. E ✠go Andreas Soler alias Ganzio Civis Civitatis Urgellensis, Apostolica, Regiaque Authoritatibus Nottarius publicus hujusmodi transumpto testis. E ✠go Michael Costa Civis Civitatis Urgellensis Apostolica Regiaque Authoritatibus Nottarius publicus hoc translatum á suo vero originali sumpsi, una cum prenominatis testibus, veridice comprobavi, scribere feci, et clausi requisitus. ——————

Una Carta

que escriguè lo Dr. Anton Fiter y Rossell al Concell de Estát, ab 24 hores, exposànt en breu lo que contè la Vall de Andorra.

Muy Illtre. Sr. dezeando complacer en todas mis veras á V. Sria. en lo que V. Sa. ha sido servido ordenarme, passo á formar una breve explicacion de lo que ha podido alcansar mi corta capacidad de las valles de Andorra en la siguiente forma.

1.

1. Las Valles de Andorra del Obispado de Urgel pais unico natural que se halla entre Espanya, y Francia, se hallen situadas en lo mas aspero, y fragoso de los Pirineos de Cathalunya, y por esto casi inhabitables per cogiendose en ellas solamente centeno en muy poca cantidad, que no basta para la manutencion de los naturales, concistiendo la mayor parte de sus bienes en praderias, y hierbas. Son sus Parroquias 6 de las quales dependen otros pequenyos lugarejos rigiendo aquellas en lo espiritual vicarios perpetuos el Rdo. en Christo Padre el Obispo de Urgel, á los quales da 12 cargas de senteno, 6 cargas de vino, y 25 libras en dinero cada Anyo.

2. Aviendo sido ocupadas en la general devastacion de Espanya por los Sarracenos, fueron expellidos de alli por Ludovico Pio Emperador, y Rey de Francia el qual aviendo dejado Gentes que las poblassen, concedio al Conde de Urgel, y á sus

Successores el dominio baronal, reservandose el Supremo, y á los moradores la facultad de conocer de sus Causas recíprocamente, exceptadas 3, á saber es: Homicidio, Incendio, y Violencia, con la sola prestación cada Anyo de uno, ó dos pezes en senyal de Vassallage. Son todas sus Cassas, Granjas vulgarmente llamadas Bordas, prados, tierras, y demas predios urbanos, y rusticos libres, en alodio y senyoria directa, pagando tansolamente censos en nuda percepcion, á saber es, á Sta Maria Patrona de la Iglesia Cathedral de Urgel 12 Arrobas de azeyte cada Anyo (que se acostuma repartir á dos arrobas por Parroquia.) al Canonigo Sacristan, dignidad de dicha Iglesia Cathedral. 10 tt al portero mayor oficio de la citada Iglesia, para el fin de lavar panyos. En todo lo demas es libre de laudemios, fadigas, amortizaziones, y demas drechos dominicales.

3. Concluiendo otra expedicion contra los moros Carlos Calvo Rey de Francia, hijo del nombrado Emperador Ludovico, boliendose á Francia se despojó de la Suprema Jurisdiccion y dominio que este se havia reservado en dicha Valle, y la transfirió tambien al Conde de Urgel, y á sus Successores.

4. Constituido assi el Conde de Urgel con los dominios Supremo, Baronal, y Util, consagrandose la Iglesia Cathedral de Urgel por el Sr Obispo Posidonio, ó Sisebuto, dotó dicho Conde á la referida Iglesia de las Decimas de las 6 Parroquias de las Valles de Andorra; y despues en otra funcion piadosa, y publica, que se celebró en dicha Sta Iglesia con la asistencia de muchos senyores Obispos, muchos Cavalleros, Baxones de la primera distincion, asistiendo el citado Conde de Urgel, y la Condesa, hizo donacion de las temporalidades, dominios, y Jurisdicciones todas que tenian en dichas Valles al Sr Obispo, y á sus Successores.

5. Despues de esta succession del Obispo en los dominios, y Jurisdicciones del Conde de Urgel, rigiendo aquel obispado Pedro su Prelado, suscitó fuertes questiones, y grandes debates contra el expressado Obispo, y Cabildo Bernardo Roger Conde de Foyx, Principe de Bearn. Conde de Bigorra, quien haviendo entrado en Catalunya con el exercito de 20 mil Infantes, y 10 mil Cavallos, pretendió que el Obispo de Urgel le absolviesse por si, y por sus successores de cierto sacramento, y Omenage, que le havia de prestar, por razon de cierto lugar que poseehia en las Valles de Andorra: Rehussó el Obispo, y baxo el citado pretexto li hisso el Conde de Foyx cruda guerra, matando, mutillando, y masacrando á los vassallos de la Iglesia, no de las Valles de Andorra, sinos de otros lugares del contorno de la Ciudad de Urgel, destruiendo, y arrasando muchos de dichos lugares.

6. Pusso assi mismo Citio á dicha Ciudad, y teniendola en los ultimos aprietos queriendo entrarla á sangre, y fuego, Capituló con el Obispo, y Cabildo entre otras Cosas, que le cediria la Jurisdiccion por Indiviso de las Valles de Andorra, la Nominacion de Escrivano, ó Notario de ellas, y que de todo havia venir á sus costas una Confirmacion de su Santidad dentro el termino de quatro Anyos; obligandose en Cumplimiento de lo prometido en la pena de 50000 sueldos Malgurienses, y dando por fiador al Rey Dn Pedro de Aragon, quien acceptó la fiaduria, y firmó obligacion de ella.

7. Expirados los 4 Anyos, termino prefijado para el Cumplimiento de la Obligacion, sin que huviesse venido toda via la referida Confirmacion de su Santidad, el expressado Conde bolvió con gruesso exercito, sobre las tierras de la Iglesia con el motivo de la Execussion de las penas Capituladas, destruyendolas terriblemente, de manera, que movido de los muchos er

tores q̃ vehia el Illmo Obispo, que entonces era de Valencia, se interpuso, persuadiendo al Conde, quiciesse dexar, como tambien el Obispo de Urgel la decision, de si este havia incurrido las penas, ó no, y la terminacion de todas sus questiones, y debates á conocimiento de Arbitres.

8. Convinieron las partes interessadas, y en efecto juraron Auto de Compromission el dicho Sr Obispo Pedro, Bernardo Roger Conde de Foyx, el Rey Dn Pedro de Aragon, y todos los Canonigos, y dignidades de dicha Iglesia, eligiendo, y nombrando por Arbitres, y Amigables Compositores al Illmo Obispo de Valencia, á un Canonigo de Narbona que se hallava Collector de los Drechos de la Cambra Apostolica en los Reynos de Castilla. Un Cavaller Fanjaux, á otro Isarne, á otro Josa, y otro cuyo apellido no me acuerda, todos hombres de primera distincsion, integridad é intelligencia.

9. Juntaronse estos Arbitres en la Ciudad de Urgel en donde declararon y formaron la Sentencia Arbitral (que vulgarmente se llama Pariatges, la qual despues (Luis 14e Rey de Francia hizo traducir de latin en frances, y mando imprimir en Paris) en la que Comensando por las Valles de Andorra se declara entre otras Cosas. 1o Que el Conde de Foyx, y sus successores tengan el dominio, y Jurisdicsion de dichas Valles por Indiviso, assi como el Obispo de Urgel. 2o Que pueda hazer, y cobrar la quistia Alternis Annis sobre los Naturales, y moradores de dichas Valles, como tambien el Obispo. 3o que uno, y otro Principe ayan de elegir, y nombrar su Vicario, ó lugar tiniente en dichas Valles, el qual tenga el mero, y mixto Imperio, con el exercicio de la alta, mediana, y baxa Justicia; Castigue los delinquentes, tengan sus Cortes de Justicia; de tal manera que el uno de dichos Vicarios pueda celebrar las Cortes, y administrar la Justicia en nombre de los dos Principes, en ausencia

del otro, esperó siempre que llegáre el Vicario ausente, aya de esser recibido en qualquier estado que se hallen las Cortes, y que en caso de no concurrir en ellas, se le aya de reservár la parte que le toca de los emolumentos de la Justicia, sin fraudarle en cosa alguna. 4º Que el Conde de Foyx, y sus successores esten obligados en prestar homenage á los obispos de Urgel. 5º Que los dichos Principes tengan en los moradores de las Valles de Andorra, dentro de las mismas Valles Gente de Armas, Cavalleria, y Infanteria, menos, que no puedan servirse de dicha Gente un Principe contra otro. Esta sentencia firmada por el Obispo, por el Conde de Foyx, por el Rey Dn Pedro de Aragon, por todo el Cabildo, y por los 6 Arbitros arriba nombrados en el Any 1278. y confirmada, y aprobada por la Santidad de Martino.

10. Esta es la substancia de los Pariages, ó Centencia Arbitral, que hasta el dia de oy se observa inconcussamente en las Valles de Andorra, en donde ha reynádo siempre la Justicia, sin tolerár las mas minimas dissoluciones, aviendo siempre observado castigár aun las venialidades cometidas contra el bien publico, para precavér los excessos de mayor gravedad; de tal manera q̃ se halla llena la Curia de processos de ajusticiados, executados allí, sin otro recurso. En todos tiempos ya de vandoleros de Catalunya, ya en otros Calamitosos, en que subian ladrones, se apostaban en los puertos para robar á los passageros, á los que han cazado, perseguido, y presso los naturales; para cuyo fin, y de dar la devida asistencia á la Justicia, está obligada cada cabeza de familia de tener una escopeta, una libra de Polvora, y 24 balas, y dos pedernales, passandoles la Ressenya, ó revista de Armas, y municiones los ministros de Justicia á lo menos una vez al anyo, multando á los que se hallan faltos.

LL. El Tribunal de las Cortes, que regularmente se abre solo en caso de estar preso algun Criminal de delito grave, ó otros (siendo costumbre de sacar de la carcel afianzados á los delinquentes de delitos menores, con la obligacion de presentarse en las primeras Cortes) por el qual se administra la Justicia segun las costumbres patrias, y en falta de estas, segun la disposicion del derecho comun, se compone de los Vicarios, ó lugar tenientes de los Príncipes, de un Juez ordinario, vitalicio, que nombran alternativamente lo Ill.mo Sr. Obispo de Urgel, y el serenissimo Rey de Francia, como á Conde de Foix interveniendo en ellas dos sugetos de la mayor probidad é intelligencia que nombra el Concejo general de dichas Valles los quales tienen el oficio de Zelar, para que no se vulneren sus privilegios, y de interceder, y patrocinar sus causas por los criminales. En cada Parroquia denombran cada anyo uno, ó dos hombres por officiales de Justicia, que se llaman Capitanes; y hasta en el mas mínimo lugar, se nombra asimismo cada Anyo un oficial de Justicia, llamados Deneris, y tanto estos, como los Capitanes deben cuydar de velar por la publica paz, y quietud, y mandar, en ausencia de los Baylys á la gente de armas, para la captura, y custodia de los delinquentes, y para limpiar la tierra de ladrones, y facinerosos.

LL. En lo Civil se comienza, conociendo de la causa verbalmente uno de los dos Baylys indistinctamente en primera instancia, el que es prevenido, de los quales nombra uno de 3. en 3. Anyos, ó por triennio el Rey Christianissimo; y otro asimismo el Sr. Obispo; consultando el Concejo general de dichas Valles quando vacan dichos empleos seis hombres de la mayor probidad, é intelligencia. De las sentencias proferidas por los Baylys se apella al Juez ordinario arriba dicho, y de este á los Príncipes; conociendo de la causa aquel Príncipe que es prevenido, por cuyo fin acostumbra expedir

comissión; si es el Rey Christianissimo regularmente al parlamento de Tolosa, ó al Consejo soberano del Rossellón; y si al Sr. Obispo á su Vicario General para que conosca de la Causa; y á qui fenece todo.

L3. El Concejo General que consta de 24 Hombres se compone de dos Consules actuales de cada una de las 6 Parroquias; y de dos Consules de cada una de dichas Parroquias que lo han sido el Anyo Antecedente, y se llaman vulgarmente Consejeros, de suerte que cada Anyo se muda la mitad de dicho Consejo. Tiene este Consejo (dividido en 3 salas haviendo Apellacion de una á otra, á saber, de la primera, que consta de 6 Consejeros, á la segunda que se compone de 12, y de esta á los 24.) la Jurisdicción de conocer de las Causas de predio, vecino, ó de todas las Causas de servidumbres rusticas, y urbanas de Comunales, bosques, aguas, pescas, Caminos reales, y sendas, de todo lo qual es Dueño de pesos, y medidas, arriendos, de tavernas, y carnisserias, de llevar quistias y tapas; poner precio al trigo, carne, vino, y otras cosas comestibles; prohibir la salida de los granos, y requisarles (como á baxo se dirá) y en fin tiene Jurisdicción Economica de todo el Pais por concessiones, y privilegios del Sr. Obispo Francisco, Ramon, Hugo de Moncada, Pedro de Luna, Andrez Capella, y otros; por concessiones é incigns privilegios del Ante dicho Bernardo Roger Conde de Foix, de los Serenissimos Condes Gaston, Juan, y por todos los Condes, y Condesas, Reyes, y Reynas de Navarra; confirmados antes de la Union de esta Corona con la de Francia, y despues de esta Union; por apreciabilissimos privilegios de Enrique 4 el grande, confirmados por Luis 13. Luis 14, y Luis 15 gloriosamente Regnante.

L4. En tanto grado, que el dicho Enrique 4, y Luis 14 prohibieron por privilegio especial, que ningun oficial, soldado, ni otra Persona alguna se atreviesse á tomar

de todos los lugarejos, que dependan de las 6 Parroquias de las Valles de Andorra, como tambien de las mismas Parroquias trigo, senteno, ni otro genero de granos, vino, azeite, volateria, heno, paja, ni otras cossas baxo las penas expressadas en dicho privilegio, declarando á las dichas Valles, sus moradores, y habitadores en virtud de sus antiguos Privilegios, francos, y exemptos de franfiefs noveaux acquets, droit de amortisement, droit de Joyeux, avenement á la Corona, nourriture, passage de troupes, entretenement de Gens de guerre &c. Cuyo Privilegio se dignó ultimamente confirmar la Magestad de Luis 15 bajo la sola obligacion de pagarle la quistia acostumbrada pagar.

15 Los Illmos Condes de Barcelona antes de la Union de este Condado á la Corona de Aragon, y despues de la Union los Serenissimos Reyes de España, atendiendo que los habitadores de las Valles de Andorra, como á verdaderos Catalanes havian trabajado á la expulcion de los Moros, y á la consecussion de la libertad de dicho Principado llamandoles su piedad mucha su pobressa, por lo infructifero del Pais, y en fin queriendo hazer gloriosa real demostracion de su patrocinio, y proteccion azia dichas Valles, como á Patronos de la Mitra de Urgel, y sus Protectores les concedieron en diferentes Cortes varios, é insignes privilegios, y exempciones.

16. En quanto á lo Eglesiastico, y espiritual estan sugetas las dichas Valles al Illmo dicho, de Urgel, hallandose constituhidas dentro del Oficialato Mayor de dicha Diecessi; á las constituciones Provinciales Tarraconenses, gosan de la Bulla de la Sta Crusada. Estan sugetas al Sto Tribunal de la Inquisicion de Barcelona, con la sola diferencia, que los Ministros, y Oficiales de dicho Tribunal, siendo legos no se eximen, ni en lo civil, criminal, ni politico, y economico de la Justicia Ordinaria de alli; antes bien pagan quistias, y tallas,

deven tener Armas, y Municiones, guardar presos, hir á patrullas, como todos los demás, y esto por especial declaración de Enrique 4. quando á peticion de las Valles concentió en Admetir allí la Inquisicion, que despues sabiendo, que los Ministros del Sto Tribunal querian exemirse de la Justicia Ordinaria, y obligár á los Actores, y Reos, á seguir las Causas delante de los Comissarios de la Inquisición, proveió fuertemente baxo rigurosiscimas penas que de aquí á delante Persona alguna de qualquier estado, grado, y condicion que fuesse (y nombradamente los Ministros, y Oficiales de la Inquisición) se atreviesse á proceguir sus Causas delante otro, que de los Vegueres de Andorra, y Bayles; En todo lo demas dichos Ministros, y oficiales puedan executar los Actos que son peculiares del Sto Tribunal, sin que Persona les Impida, y embarasse en cossa alguna.

L7. Finalmente diré en Compendio algunos de los especiales Privilegios, que gossan dichas Valles atorgados á Impulsos de la soberana dignación de sus Principes, de los Reyes Catholicos, de su Sanctidad. Comensando por estos: Gossan las referidas Valles por especiales Indultos del privilegio de no poder ser excomunicados por deudas Civiles: del privilegio de poder el Consejo general sequestrár los granos, Aun de los Eclesiasticos, cometiendo su Sanctidad la execussión del sequestro á todos, y qualesquiera Clerigos, á los quales se pida la execussion, y se presente el Indulto; que el Notario ó Escrivano de las Valles gose de Authoridad Apostolica en sus escrituras, y otros á este tenór.

L8. Por concessiones de los Principes á mas de los Privilegios arriba enunciados, gosan del Privilegio de no poder ser encarcelados sus Moradores, y habitadores por deudas meramente Civiles; que no esten obligados á obedecer á otras Justicias, que á los Vicarios, ó sos substitutos; á los Bayles &c. De poder Comerciár aun en tiempo de guerras entre Espanya, y Francia con los Vassallos de las dos

Coronas; de poder servir á una, y otra Corona de las Antedichas aun en tiempo de guerras entre ellas, sin nota de Infidelidad; por especiales privilegios atorgados por sus Magestades Catholica, y Christianissima. Todas las Valles son libras, y francas á qualquiera que sea, especialmente á la Nacion Espanyola, y Francesa, sin que se les Aga pagar cosa alguna por passage de puertos, puentes, leudas, gabelas, ni otra cosa alguna, por respeto de sus Personas, bienes, y mercaduras, como paguen lo que gastan, y tengan Cuydado en no ofender á alguno de palabra, ni obra, persona les puede pedir cosa.

Esta es en suma Illmo Sr la explicassion que puedo dar á V.S. en corto espacio de tiempo, aviendo leido varias vezes, y observado su practica, y execussion. Dezeo Complacer á V.S. y á su Magd y dar demonstraciones de mi humilde obsequio, y rendimiento en cosas de su mayor servicio.

B. l. M. de V.S.

su mas appdo Sdor

Dr Antonio Fiter, y Rossell.

Decrèts per lo vs de les Monedes.

Suplica al Iutge Vidal Sere, feta de part de la Vall, Confirmada per lo Sr Bisbe Desbach.

Illmo, y Rem Sr. Als 17 de Octubre del Any 1662 lo

Honorable Concell de estas suas Valls de Andorra suplicá al Magnifich Vidal Seré Jutge Resident, y exercint en las Corts, que entonces se tenien en ditas Valls, en lo puesto acostumat de la sua Vila de Andorra moguts del bon Zel pera evitár letigis en Comptes de las alteradas Monedas, ab la suplicació, y forma seguent.

Illtre Sr Jutge Ordinari de les Valls de Andorra. La prolixa, y continuada guerra de 20 anys en lo Principat de Cathalunya, y Comptats de Rossellò, y Serdanya causant gran alteració en las Monedas de or, y plata, originada del numero quasi infinit de moneda de sisens se feren en las Ciutats, y Vilas de dits Principat, y Comptats; lo que obligá al Serenissim Princep Dn Juan de Austria en Barcelona á fer reducsió de ditas Monedas en lo mes de abril del any 1653; so es la dobla en Or á 32 rals, y la pessa de buit á rahó de 8 rals de plata; y los sisens á rahó de 5 rals per un de plata, valent antes la dobla en Or, 16 tt barceloneses á rahó de 10 rals la lliura. Y despues en lo principi del any 1655 feu altra reducsió del ardit de Barcelona á diner &c. Advertint, puijx, y conciderant lo dit honorable Concell, y Universitats de ditas Valls de Andorra las inquietuts, y perturbacions han causat, y causant estas alteracions de monedas en las exacsions, y cobransas dels debits; desitjant sie imposat sert fi, modo, y forma propter bonum publicum &c. La dita Universitat, y Concell ab madura deliberació, eo meliori via, et modo &c. Humilment á Vm Sria suplicaa li sie de merce en lo acte de esta celebració de corts en la Vila de Andorra, declarár, y en quant sie menester manar á tots los residents, y habitans homens presents, y esdevenidors de dites Valls, paguen, y pagarán las annues pencions de censals morts, violaris, y altres qualsevols debits, y contractes antichs, y vells, antes de dites alteracions fets, á rahó de 10 rals plata,

la pessa de buit ~~[illegible]~~ 10, ~~[illegible]~~, Qui deu, ó deurá 202 barcelonesos, pagará una pessa de buit ~~[illegible]~~, ó lo valor de aquella ab altra moneda corrent; y los que son debitors per contractes fets en lo temps, y alteracions de ditas monedas, paguen, y pagarán segons la reducsió predita, mirant lo que valie la dobla en Or lo dia del contracte; manant als honorables Batlles presents, y esdevenidors de ditas valls, tinguen, y observen tenir, y observár fassen lo escrit y contengut en la present suplicassió; ~~[illegible]~~ perta los debits de las Iglesias, y causas pias, y conservació del culto divino, y aumen de aquell, y en orde als demes debits de la Justicia &c. Y dita Universitat, y Concell ho tindrá á particular gracia, y merce.

provosió feta p dit Mac.h Judge

Oblata die 17 mensis octobris anno 1662 suplicatione supra scripta, visa, et lecta, concilio habito, et informatione recepta supra contentis Juri, et equitati non repugnantibus. Nos vitalis sere conciliarius regius, et Judex istius vallis Andorre, &c. declaramus, et statuimus ut contenta in suplicatione supradicta regulariter observentur in ista valle Andorre, ut petitur, Ita ut secundum eam sensus, et sensualia solvantur á sensitoribus, adque á debitoribus omnibus; Et ad horum obligationem et execussionem mandamus Bajulis, ceterisque oficialibus istius vallis, ut faciant omnia necessaria, et requisita, multoque adversantes huich declarationi, pena pecuniaria secundum consuetudinem admissam.

Y com Ill.m Sr. fins al dia present havent passats continuadament mes de 20 anys sens contradicsió alguna en que la Justicia en estas suas valls &c. Oficials de ella han usát de esta declaració, y decret en la Administració de Justicia, y execussió de ella en ~~[illegible]~~ sensals, y violaris, y altres contractes antichs; y ja ab inveterada forma, y acceptada per tots &c. entera

y Interrupta consuetut &c. Dita Universitat de les Valls de Andorra; y honorable Concell de ella, ab la forma, modo, y via Millor humilment suplica á V. Sra ~~[illegible]~~ se digne interposár la sua suprema, y soberana Authoritát de Princep, que en cosa alguna no regoneijx superior en lo temporal en estas suas Valls de Andorra, co decret en esta declaració, no sols confirmant lo fet, y obrat fins al dia present, segons dita declaració; peró encara fent lleij fundamental per lo esdevenidór, manant sie observada inviolablement per esser conforme á rahó, equitat, y Justicia, no solamen Natural, peró Juridica &c. Natural &c. perque es cosa certa, y ben coneguda que la moneda de or, y plata per rahó de son valor intrinsech no pateijx alteració en mudanses de temps, y monedas; y si es, que patesca es en molt poca cosa &c. Juridica &c. perque es constant en dret Civil, y Canonich, que los contractes+, regulariter loquendo, et etiam forus &c. y mes particularmen per no poderse senijalár regla certa, y lleij ficsa en alteracións continuades+ dels valors de les monedes de Belló en tot temps alterades, com tenim llarga experiencia, lo qual será en utilitat, y quietut de ditas Valls de Andorra, y breu, clara, y Justa expedició de Justicia &c. Atissimus. Dotell. + en tantes ocasions

Nos Dn Joannes Baptista Desbach Dei, et Stæ Sedis Apostolicæ gratia Episcopus Urgellencis Regisque Catolicæ Conciliarius, nec non una cum Rege Christianissimo Princeps supremus Vallium Andorræ, visa supra scripta suplicatione nobis oblata, visis omnibus, et singulis Capitulis in ea scriptis, et expressis, omniaque in dicta suplicatione contenta esse juri, et ratione ~~commoda~~ nionea; Ideoque meam, nostraque interponimus Authoritatem pariter et decretum, decernentes vigore presentis nostri decreti, omnia et singula in prefata suplicatione

+ prenen la naturaleza del dia del contracte, regulariter &c.

contenta Iuxta seriem, et tenorem ejusdem Observanda esse pro vt cum presentibus observari volumus, et mandamus. Datum Nostrae Villae Guissonae Nostrique Urgellensis Dioecesis die 9 Mai Anno á Nativitate domini 1684.

Joannes Babtista Desbach Episcopus Urgel.nsis

De Mandato Dicti Ill.mi Dom.i mei Epis.i Dr. Damianus Geralt Presb. secret.

Es tret de verbo ad verbum de las escripturas del Dist. Guillm Arenij not. de Andorra.

Decret del Sr. Bisbe Guinda Confirmant la suplica, y decret del Iutge Seré, y Del Ill.m Desbách sobre los vs de les monedes.

Nos Dn. Simeon de Guinda y Apestegi por la gracia de Dios, y de la Sta. Sede Apostolica Obispo de Urgel, del Concejo de su Magestad &c. Principe Soberano de las Valles de Andorra.

Por quanto por parte del Estado Eglesiastico, y secular de nuestras Valles de Andorra se nos ha representado, durante nuestra Visita, los agravios que los comunes, y particulares de los dos Estados han padecido, y padecen de muchos Anijos con la continuada variación del valor de la moneda de Oro, y plata, de los dominios de Francia corrientes en dichas nuestras Valles, pretendiendo muchos, que las penciones de los Contratos de sensales muertos, violarios, y otros qualquiera debitos, y contratos fundados en Oro, plata doble, ó sensilla de los Reynos de Espanija, ó en moneda Barcelonesa, pueden satisfacerla en moneda corriente de Francia en grave perjuhicio de la calidad de los Contratos, respeto de que la moneda corriente de Francia no equivale con mucho exeso al valor intrinseco, ni extrinseco de las referidas monedas de Oro, plata doble, y sensilla de los Reynos de Espanija, y moneda Barcelonesa de que resultaria, que no pagandose las penciones

en la Misma Moneda, que especefiquen los Contratos fundados despues de la Reducsion echa en 17 de Octubre Anijo de 1662 por el Magnifico Vidal Seré en tal tiempo Juez de dichas Nuestras Valles, y Confirmada por nuestro predescessor de sana Memoria el Illmo Sr Dn Juan Baptista Desbach el dia 9 de Majo del Anijo 1684. por las alteraciones Causadas de Monedas en el Principado de Catalunija, y en los Condados de Cerdanija, y del Rossellón durante Aquellas guerras quedarian desfraudadas todas las pias fundaciones Eglesiasticas, y seculares, y los interesses, y drechos de los particulares, asi Eglesiasticos, como seculares de dichas Nuestras Valles, y dezeando con Nuestro Zelo Pastoral, y Amor, que como Principe Soberano debemos professar á Nuestros Vassallos de Ambos Estados de dichas nuestras Valles, evitar los agravios, inquietudes, y turbaciones han causado, y Causan las referidas alteraciones de Monedas en la execussión, y cobransa de las referidas penciones, y otros qualesquiera debitos, Aviendo echo Madura reflecsión emos deliberado en la Major forma, via, y Modo que nos ha parecido mas conveniente hazer Ley fundamental para lo passado despues de la Reducsión referida, y para lo presente, y venidero declarando lo siguiente.

1º Que las penciones de los Contratos echos antes de la Reducsión, y declaración del referido Juez Seré, Confirmada por Nuestro predescessor el Sr Desbach se deban pagar, y satisfacer por todos los Vassallos, asi Eglesiasticos, como seculares de dichas Nuestras Valles arreglandose á dicha declaración, y á la pregmatica del principado de Catalunija del Anijo 1653.

2º Que las penciones de los Contratos de censales, violarios, debitos, y de otros qualesquiera contratos fundados desde el Anijo 1684. tan las ven-

cidas, como las que se vencieren, se deberán pagár en la
misma moneda con que se hicieron los Contratos, esto es,
si los Contratos fueren en moneda de oro, plata doble, ó sen-
illa de los Reynos de España, ó en moneda Barcelonesa
se deberán pagár, y satisfacer en la misma especie; y en
falta de esta, podrán los Deudores satisfacerlas en mo-
neda corriente de Francia equivalente á las referidas Mo-
nedas de oro, plata doble, ó sencilla de los Reynos de Espa-
ña, ó de moneda Barcelonesa, segun el valór que
al presente tiene, y tendrán en tiempos venideros.

3. Que las pensiones de los Contratos en que se especifican
ser moneda corriente, respecto de ser en dichas Valles
nuestras la moneda de oro, plata, y cobre de los Domi-
nios de Francia, puedan los Deudores pagarlas en esta
moneda, arreglandose al valór extrinseco, que al pre-
sente tiene, y en tiempos venideros tendrá, en aten-
cion, que asi el Acreedór, como el Deudór igualmente se
exponen al aumento, y disminucion del valór ex-
trinseco; y lo mismo se deberá practicár en las pensiones
de los Contratos en que solo se especifica Moneda Bar-
celonesa, ó Corriente, porque siendo la Barcelonesa igual-
mente que la Francesa corriente en dichas nuestras
Valles, no se puede discernir, qual de las dos sea; pero si
se averiguare, que Barcelonesa, y no Francesa, se de-
berán pagár las pensiones en moneda Barcelonesa del
valór que esta tenia al tiempo que se otorgó el contrato.
Y para evitár las confusiones q. hasta ora se han experi-
mentado de no especificarse entre los Contratos la calidad
de la moneda, Mandamos á los Notarios, q. al presente son,
y por tiempo serán, que en los Contratos, que otorgáren,
especifiquen la calidad de la moneda, si es de oro, plata do-
ble, ó sencilla de los Reynos de España, ó de moneda Bar-

celonesa, ó Moneda Corriente de Francia de oro, plata, ó Cobre, declarando el Valór extrínseco de esta al tiempo que se otorgáren los Contratos, á fin de que las pensiones se paguen correspondientes al Valor de la Moneda que se recibiere.

Y para que esta Nuestra, Ordenanza, y Ley fundamental para lo pasado, presente, y venidero tenga su debido Cumplimiento. Mandamos á los Juezes, Bailes, y demás Oficiales de Justicia, que al presente son, y por tiempo serán de dicha nuestra Valle, la observen, guarden, y cumplen, la hagan observár y cumplir á todos los Deudores de qualesquiera Calidad, y Condicion que sean; Castigando, y multando conforme á Drecho á los que á ella contravinieren, así con penas pecuniarias, como otras, arreglandose á la Consuetud, y practica observada, y admitida en dicha nuestra Valle; y apercibimos á dichos Bailes, y Oficiales de Justicia, que siendo omisos en cumplir, y observár todo lo referido, incurrirán en nuestra indignacion, y en las penas á nos arbitrarias. Dada en el Palacio Episcopal de Nuestra Ciudad de Urgel á los 24. de Setiembre de 1722.

Simeon Obispo de Urgel, Príncipe Soberano de Andorra.

Por Mandado de su Ill.ma el Obispo mi Sr.
Dn. Juan Ignacio de Abad secretario.

Tarifa

de com anaven les dobles en or desdel anij 1642, fins al de 1653, al maitg que comensá la bona moneda á rahó de 32 rals plata la dobla en or.

Lo anij 1640, ij molts antes valie la dobla en or 28 rals.

Lo anij 1642 tot lo anij, la dobla en or anave á — 3 ll 8 s.
Lo anij 1643 — al abril anave á, Gen. feb. ij mars — 3 ll 10 s
al maitg ij Junij ij Juriol — 3 ll 14 s
al ~~Juriol fins al~~ noembre ij desembre á — 4 ll 0 s
agost, setembre — 3 ll 16 s octubre — 3 ll 18 s
Lo anij 1644. al Gene ij febre anave á — 4 ll 4 s
al mars — a — 4 ll 6 s
al abril, maitg, ~~ij Junij~~ — a — 4 ll 8 s
Junij ~~al~~ Juriol, agost, setembre á — 4 ll 10 s
al octubre — a — 4 ll 12 s
al noembre — a — 4 ll 10 s
al desembre — á — 4 ll 14 s

Lo anij 1645. al Gene, febre, mars, abril. á — 4 ll 10 s
maitg. Junij, Juriol, agost, setem. octubre noembre — á — 4 ll 12 s
al desembre ij noembre — a — 4 ll 14 s

Lo anij 1646 al Gene, febre, — á — 4 ll 14 s
al mars — á — 4 ll 14 s
al abril — á — 4 ll 16 s
al maitg — a — 4 ll 16 s

al Juny, Juriol — a — 5 ll 2 s
al Agost — a — 5 ll 4 s
al Setembre — á — 5 ll 5 s
al Octubre — á — 5 ll 6 s
al Noembre, y Desembre — a — 5 ll 8 s

Lo Any 1647. al Gene, Maitg, Juny, Juriol — á — 5 ll 8 s
al Febre y Mars — á — 5 ll 6 s
al Abril — á — 5 ll 7 s
al Agost, Setembre, y Octubre — á — 5 ll 10 s
al Noembre, y Desembre — á — 5 ll 12 s

Lo Any 1648. Al Gene, y Febre — á — 5 ll 12 s
al Mars — á — 5 ll 14 s
al Abril — á — 5 ll 15 s
al Maitg — á — 5 ll 18 s
al Juny, Juriol, Agost, Setembre, y Octubre — á — 6 ll 0 s
al Noembre — á — 6 ll 4 s
al Desembre — á — 6 ll 8 s

Lo Any 1649. al Gene, Febre, y Mars — á — 6 ll 8 s
al Abril, y Maitg — á — 6 ll 10 s
al Juny — a — 7 ll 6 s
al Juriol — a — 7 ll 8 s
al Agost — á — 8 ll 4 s
al Setembre — á — 7 ll 10 s
al Octubre, y Noembre — á — 8 ll 0 s
al Desembre — á — 8 ll 4 s

Lo Any 1650. Al Gene, y Febre — á — 8 ll 4 s
al Mars, Abril, y Juriol — á — 8 ll 4 s
al Maitg — á — 8 ll 6 s
al Juny — á — 8 ll 12 s

al Agost ------ á ------ 8 ll 8 s
al setembre ------ á ------ 9 ll 2 s
al Octubre ------ á ------ 9 ll 4 s
al Noembre ------ á ------ 9 ll 10 s
al Desembre ------ á ------ 10 ll 0 s

Lo Anij 1651. al Gene, feb. Mars, abril, Maitg y Junij - á -- 10 ll 0 s
al Juriol. Agost, set. Oc. Noem. y Desembre á --- 12 ll 0 s

Lo Anij 1652. al Gene ------ á ------ 13 ll 0 s
al febre, y Mars, á ------ á ------ 13 ll 10 s
al Abril ------ á ------ 13 ll 15 s
al Maitg ------ á ------ 14 ll 5 s
al Junij ------ á ------ 14 ll 10 s
al Juriol á ------ á ------ 14 ll 15 s
al Agost á ------ a ------ 15 ll 0 s
al setembre ------ á ------ 15 ll 10 s
al Octubre, Noembre, y Desembre á --- 16 ll 0 s

Lo Anij 1653. al Gene, febre, Mars, y Abril ------ 16 ll 0 s
al Maitg comensá la bona moneda á
rahó de 32 vals plata la dobla en Or

587
J87

588

569
J89

590

592
592

392

593
593

594

595
595

596

597
597

599
RR

600

602

64

505

608

610

612

614

615

Tropical

69

619

61 620
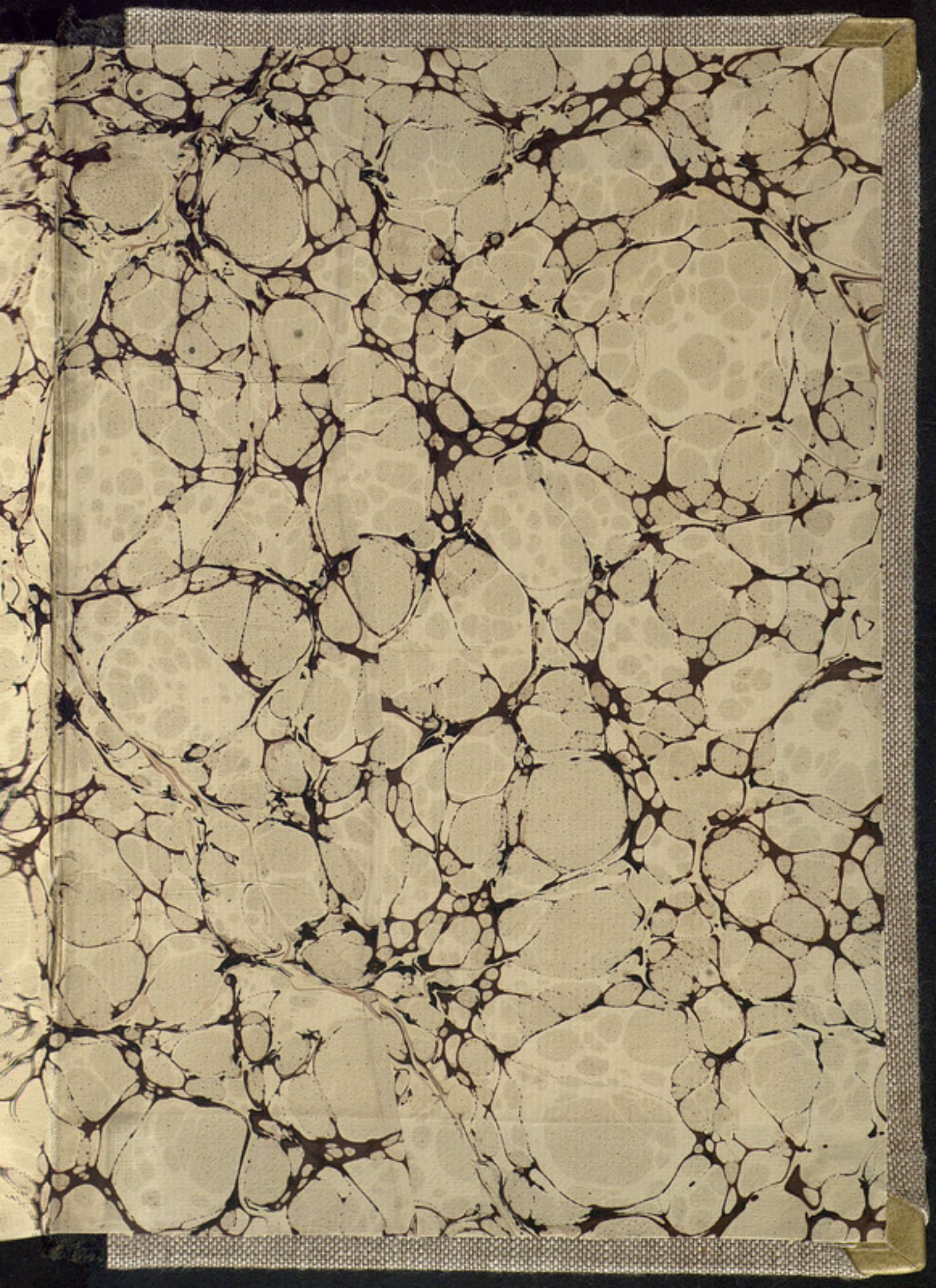
65 822